

په دې څوارلس ټوکيزو کلياتو کې

لومړی ټوک (پنځونې او ژباړې): مټکور، په اورونو کې سندرې، د ټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه، د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه، فلسفه او فلسفي بهير (۱- ۹۶۹) مخونه.

دویم ټوک (راتلونکې): هيلې، نيمگړې ارمانونه، د لوونو فصل، سيندونه هم مري او د پښتو ادب لرغونې دوره (۹۷۰- ۲۱۱۳) مخونه.

درېیم ټوک (راتلونکې): د نازو انا ياد، د استاد الفت نثري کليات (۲۱۱۴- ۳۲۱۰) مخونه.

څلورم ټوک (يونليکني): د اماراتو سفر، که يون دی يون دی، د پتياگون تر خنډو، د کرملېن په زړه کې (۳۲۱۱- ۴۲۷۴) مخونه.

پنځم ټوک (يونليکونه): د دېلي تخت هېرومه، درې ورځې د افسانو په وطن کې، د خدای تر گوره (۴۲۷۵- ۵۳۱۹) مخونه.

شپږم ټوک (کلتوري او څېړنيز اثار): استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری، د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود، ساينسي پرمختياوې، هيله د خپلو سريزو په لمن کې، د کتابونو په وړمو کې (۵۳۲۰- ۶۱۳۳) مخونه.

اووم ټوک (کلتوري او څېړنيز اثار): فرهنگي فقر، له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل، د افغانستان فرهنگ ته اووښتي زياتونه، مرکه او مرکي، کلتوري يون، جنگ او فرهنگ په افغانستان کې (۶۱۳۴- ۷۱۱۹) مخونه.

اتم ټوک (سياسي او ټولنيز اثار): بېړنۍ لويه جرگه: ولسواکي او زورواکي، افغانستان په سياسي کالېج کې، د سمون په لټه (۷۱۲۰- ۸۱۱۷) مخونه.

نهم ټوک (سياسي او ټولنيز اثار): کوم وال به وروڼي ته د پښتني ځوانان په کليج کې، ملي هويت او ملي عزت (۸۱۴۸- ۹۳۰۶) مخونه.

لسم ټوک (سياسي او ټولنيز اثار): ملي درسونه، د ارگ نا ويلې خبرې (۹۳۰۷- ۱۰۳۴۹) مخونه.

(پاتې د پښتې ۳ مخ)

محمد پېری یون

شپږم ټوک

(کلتوري او څېړنيز اثار)

محمد اسمعيل يون

۱۳۹۶ل

Ketabton.com

نیمه پیری یون

شپریم توک

(کلتوري او علمي اثار)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۶ لمریز کال

نیمه پېړۍ یون

شپږم ټوک

(کلتوري او علمي اثار)

لیکوال: محمد اسمعیل یون

خپرنډوی: د افغانستان ملي تحریک

دیزاین: فیاض حمید

چاپکال: ۱۳۹۶ لمريز

چاپشمر: ۱۰۰۰ ټوکه

د خپرنډوی د خپرونو لړ: (۱۴۳)

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

د دې کتاب د چاپي او افلاين خپرولو ټول حقوق له خپرنډوی سره خوندي دي

ډالۍ:

د افغانيت، اسلاميت او انسانيت

رښتينو لارويانو ته!

نیولیک

مخ	سرلیک	گڼه

۵۳۲۸	د استاد یون پنځوس کلن یون	•
۵۳۴۴	زما د نیمې پېړۍ یون	•

استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

۵۳۵۵	ددې اثر دویم چاپ	۱
۵۳۵۷	سریزه	۲
۵۳۶۱	ژوند لیک	۳
۵۳۷۳	ژورنالیست زیار	۴
۵۴۰۶	څېړنیا ل زیار	۵
۵۴۲۱	ځانگړي څېړنیز چاپي او ناچاپي اثار	۶
۵۴۲۴	کره کتونکی زیار	۷
۵۴۳۱	داستان لیکونکی زیار	۸
۵۴۴۱	ژبپوهاند زیار	۹
۵۴۵۴	ځانگړي ژبني چاپي او ناچاپي اثار	۱۰
۵۴۷۵	ژباړونکی زیار	۱۱
۵۴۸۵	یادښت (سریزه) لیکونکی زیار	۱۲
۵۴۹۶	یادونه	۱۳
۵۵۱۵	ځانپېښې	۱۴
۵۵۲۹	اخځونه	۱۵
۵۵۴۲	وروستی بشپړونه	۱۶

پښتو کتابښود

۵۵۴۷	د دې اثر د دویم چاپ په اړه خو ټکي	۱
۵۵۵۱	خو خبرې او د لیکوال پېژندگلوې	۲
۵۵۵۵	ددې اثر اړتیاوې، نیمگړتیاوې او بریاوې	۳
۵۵۵۹	د ژبو او ادبیاتو پوهنځي لنډه تاریخچه	۴
۵۵۶۷	ژبو او ادبیاتو پوهنځي چاپ کړي کتابونه	۵
۵۵۷۰	د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استادان او د هغوی کتابونه	۶
۵۶۱۰	د ژبو او ادبیاتو پوهنځي فارغان او د هغوی کتابونه	۷
۵۶۴۶	د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو مونوگرافونه	۸

ساینسي پرمختیاوې

۵۷۲۲	د دې اثر په باب خو یادونې	۱
۵۷۲۴	لومړنۍ خبرې	۲
۵۷۲۶	پیلامه	۳
۵۷۲۷	د بخار ماشین	۴
۵۷۲۹	لېږد رالېږد (ترانسپورت)	۵
۵۷۳۲	ځمکنی ترانسپورت یا ځمکنی لېږد رالېږد وسایط	۶
۵۷۳۳	بایسیکل او موټر سايکل	۷
۵۷۳۶	موټر یا بې اسه گاډۍ	۸
۵۷۳۸	افغانستان ته لومړی موټر څه وخت راغی؟	۹
۵۷۳۹	اورگاډۍ	۱۰
۵۷۴۱	بحري ترانسپورت	۱۱
۵۷۴۲	کښتۍ یا بحري بېړۍ	۱۲
۵۷۴۴	اوبتل	۱۳
۵۷۴۵	هوايي ترانسپورت	۱۴

۵۷۴۶	بالون	۱۵
۵۷۴۸	الوتکه	۱۶
۵۷۵۰	فضايي بېړۍ	۱۷
۵۷۵۱	ډله ییز اړیکي (مخابرات)	۱۸
۵۷۵۲	تېلېگراف	۱۹
۵۷۵۴	تېلفون	۲۰
۵۷۵۶	فکس	۲۱
۵۷۵۷	کمپیوټر	۲۲
۵۷۵۸	انټرنېټ	۲۳
۵۷۶۰	رسنۍ	۲۴
۵۷۶۱	کاغذ	۲۵
۵۷۶۲	چاپ ماشین	۲۶
۵۷۶۴	راډیو	۲۷
۵۷۶۶	ټلويزيون	۲۸
۵۷۶۸	انرژي	۲۹
۵۷۶۹	بادي برېښنا	۳۰
۵۷۷۱	اوبو برېښنا	۳۱
۵۷۷۳	لمريزه برېښنا يا انرژي	۳۲
۵۷۷۵	اتومي برېښنا يا انرژي	۳۳

هیله د خپلو سریزو په لمن کې

۵۷۷۹	((هیله)) د ملت جوړونې فکري ځواک	۱
۵۷۸۳	د ((هیلې)) پر سریزو یوه سریزه	۲
۵۷۸۸	((هیله)) د کومو هیلو په هیله خپرېږي؟	۳
۵۷۹۲	په ((هیله)) کې د هېوادوالو هیلې انعکاس ...	۴

۵	((هیله)) د کومو ستونزو له پېچومو تېرېږي؟	۵۷۹۵
۶	فرهنگي رغونه د لومړیتوب حق لري	۵۸۰۰
۷	د فرهنگي چارو او اړتیاوو په باب څو وړاندیزونه	۵۸۰۴
۸	هیله یو کلنه شوه	۵۸۱۱
۹	د فرهنگي چارو سمون او ملګرتیا ته اړتیا ده	۵۸۱۴
۱۰	زموږ د ازادو خپرونو ستونزې	۵۸۱۷
۱۱	د هېواد ملي یووالی او د فرهنگیانو نوې هیلې	۵۸۲۱
۱۲	لویدیځ مېشتي افغان فرهنگیان او فرهنگي هیلې	۵۸۲۸
۱۳	د پښتو ژبې او ادبیاتو یو طلايي پړاو	۵۸۳۲
۱۴	هیله دوه کلنه شوه	۵۸۳۵
۱۵	د هېواد دننه فرهنگي یون او خوځون	۵۸۳۸
۱۶	((چغې مه وهی کار وکړی!))	۵۸۴۶
۱۷	د هېواد د تحصیل کړو اشخاصو بهیر ...	۵۸۴۹
۱۸	سلمې پېړۍ په مخه دې ښه!	۵۸۵۲
۱۹	د مسلک له خاوندانو یوه هیله	۵۸۵۶
۲۰	هیله درې کلنه شوه	۵۸۶۰
۲۱	راځئ چې سره کېنو په تېر د روغې جوړې	۵۸۶۸
۲۲	دا دنیا چا شل کړې ده؟	۵۸۷۱
۲۳	د اوسنیو پښتو خپرونو موضوعي وېش	۵۸۷۴
۲۴	د فرهنگي کار جغرافیایي موقعیتونه	۵۸۷۸
۲۵	یوه ملتپاله فرهنگي ستراتیژي	۵۸۸۲
۲۶	((هیله)) د خپل ژوند د نیمې لسیزې په درشل کې	۵۸۸۶
۲۷	کار خپله سخت کار دی	۵۸۹۴
۲۸	افغانستان، اسلام او پښتو؛ درې ستر ارزښتونه ...	۵۸۹۸

۵۹۰۳	بحراني شرایط او فرهنگي کار	۲۹
۵۹۰۷	که مې سل نصيحتونه ورته وکول!	۳۰
۵۹۱۳	که مطبوعات ازاد شي	۳۱
۵۹۱۸	په هېواد کې د واک انحصار څنگه له منځه تللای شي؟	۳۲
۵۹۲۴	په کابل کې څوک، څوک ساتي؟	۳۳
۵۹۳۱	په کابل کې قانوني واک او عملي واک	۳۴
۵۹۳۸	سوله، عدالت او که دواړه؟	۳۵
۵۹۴۵	افغانستان د ابهام پر لوري	۳۶
۵۹۴۹	پر دولتي خپرونو تنظيمي انحصار ...	۳۷
۵۹۵۸	په افغانستان کې بهرني ځواکونه گټې او زیانونه	۳۸
۵۹۶۱	تر چټې وټې مطبوعات	۳۹
۵۹۶۷	افغاني سفارتونه د تنظيمواکۍ مورچلونه	۴۰
۵۹۷۴	افغانستان او د ايډيالوژيو بحران	۴۱
۵۹۸۰	د مهال له مخې د هيلې د سريزو د چاپ څرنگوالی	۴۲

د کتابونو په وړېمو کې

۵۹۸۵	ددې سريزو په باب څو ټکي	۱
۵۹۹۱	سريزه: د غشو تنده	۲
۶۰۰۰	بېکسيار	۳
۶۰۱۱	ازمون په خپل فرهنگي ازمون کې ډېر بريمن دی	۴
۶۰۲۵	يادون	۵
۶۰۳۷	له ((خيرې گربوانه)) تر ((کوثر جامه))...	۶
۶۰۴۸	د واقعيتونو يوه هنداره	۷
۶۰۵۰	د لويديځمېشتي فرهنگي بهير يو ((يار))	۸
۶۰۵۶	د اروا پوهنې ښوونځي	۹

۶۰۵۸	ګام پر ګام له خوشال سره	۱۰
۶۰۶۳	((لاهو)) شاعر	۱۱
۶۰۶۵	پردېس ژوند او ((پردېسي نغمې))	۱۲
۶۰۶۸	ددې اثر لیکوال او خپرندوی په باب څو خبرې	۱۳
۶۰۷۳	زرین انځور او دده د لنډو کیسو دا انځوریزه ټولګه	۱۴
۶۰۷۹	د استاد ستانیکزي یوه ګټوره پوهنیزه هڅه	۱۵
۶۰۸۱	د جنګي جنايتکارانو محاکمه یوه ملي اړتیا ده	۱۶
۶۰۸۸	لغمان او اوسنی فرهنګي بهیر	۱۷
۶۰۹۵	پښتو غږ پوهنه او وییپوهنه	۱۸
۶۰۹۷	په ((زړه کلا)) کې یو عالم خبرې	۱۹
۶۱۰۳	زموږ د تاریخ یوه بله پاڼه	۲۰
۶۱۰۷	د فریاد سوي فریادونه	۲۱
۶۱۱۴	افغانستان د مکياويلي په سياسي فورمولونو کې	۲۲
۶۱۲۳	((یوه شپه دوه خوبونه)) او د هغو تعبیرونه	۲۳
۶۱۲۶	((حقیقت)) او د کوچنیانو ادبیات	۲۴
۶۱۳۰	ترپالیک پورته هڅه	۲۵

د استاد یون پنځوس کلن یون

ښاغلي پوهاند دوکتور محمد اسمعیل یون زموږ د زمانې په تېره بیا د سختو حالاتو یو مخکښ فکري مبارز دی. ده د افغانستان د کورنیو او بهرنیو مخالفینو، جنگسالارانو او فسادګرو پر وړاندې د مبارزې یوه ځانګړې لاره، چې د قلم، ژبې او جرئت لاره وه، غوره کړه. دا یې د خپل ولس او خلکو د اوږدو مبارزو تر ټولو غوره، بريالی او ژغورندویه لاره او مبارزه وبلله. دی که په کابل کې و او یا هم په نورو ولایتونو کې، خپلو ملي او فرهنګي هلو ځلو ته یې دوام ورکړی، همدا علت و چې افغانانو دده د مبارزې پر حقانیت، رښتینولۍ او زړورتیا باور پیدا کړ، ډېری افغانان په ځانګړې توګه ځوانان یې تر څنګ ودرېدل او دې مبارزې ته یې لا نور ځواک وروباښه. یون ددې ځوانانو په راټولېدو سره پر ځان لا باوري شو او خپلې دې مبارزې ته یې په سیستماتیک ډول دوام ورکړ.

که وویل شي چې یون د افغاني ټولنې، ملي تفکر او د مظلوم اکثریت د غږ پورته کولو یو بريالی وياند دی، نو مبالغه به مې نه وي کړي. ددې لپاره چې ښاغلی یون په بشپړه توګه وپېژنو، نو غواړم دلته یې د ژوند، اثارو او افکارو پر بېلابېلو برخو لنډه رڼا واچوم:

۱-زوکړه: محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی او د

هدایت خان لمسی دی، پر (۱۳۴۶ل) کال د کب پر (۱۸) مه نېټه د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د (الوخېلو) په یوې روښنفرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. یون لا د شپږم ټولګي زده کوونکی و چې پلار یې وفات شو،

د کور سرپرستي او د ژوند نورې چارې خپله ده ته ورپرغاړه شوې. خو په دې سختو شرایطو کې یې هم خپل هوډ قوي وساته، هم یې د کورنۍ سرپرستي کوله او هم یې خپلو زده کړو ته دوام ورکړ.

۲- زده کړې: محمد اسمعیل یون پر (۱۳۵۳ل) کال د الینگار

ولسوالۍ د (سلینگار) په لومړني ښوونځي کې، چې د یون له کور په پلي مزله یې نږدې یو نیم ساعت واټن درلود، په لومړي ټولګي کې شامل شو، یون یو کال د سويې ازموینه ورکړه او یو ټولګي یې ارتقا وکړه، پر (۱۳۵۷ل) کال دې ښوونځي ته نوې ودانۍ جوړه شوه او د یون کور ته نږدې ساحه کې اباد شو. پر (۱۳۵۸ل) کال دا ښوونځی د حکومت د مخالفینو له خوا وسوځول شو، یون د نورو زده کوونکو په شان له ښوونځي څخه بې برخې شو، یون له درس سره د خپلې مینې او د کورنۍ د موافقې پر اساس کابل ته راغی او دلته پر (۱۳۶۱ل) کال یې د کابل په (ده خدایداد) او بیا په (ده يحيی) لېسو کې خپلې زده کړې پسې تعقیب کړې. پر (۱۳۶۲ل) کال د کابل په خوشال خان لېسه کې شامل او پر (۱۳۶۶ل) کال ترې په دویمه نومره فارغ شو، (۱۳۶۷ل) کال د کابل پوهنتون په ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې شامل او پر (۱۳۷۰ل) کال ترې اول نومره فارغ شو، پر (۱۳۷۰ل) کال یې د یاد پوهنځي پښتو څانګې کې د کدر ازموینه ورکړه، په یاده ازموینه کې بریالی او پر همدې کال د (نامزد پوهیالي) په رتبه د پښتو څانګې د کدر غړی شو. یون پر

(۱۳۸۵ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په ماسترۍ پروگرام کې شامل او پر (۱۳۸۷ل) کال کې ترې فارغ شو.

یون د (کابل پوهنتون) علمي مجلې موسس هم دی او درې کاله یې ددې مجلې مدیریت هم ورپرغاړه و.

محمد اسمعیل یون پر (۱۳۹۲ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د دوکتورا (PhD) پروگرام کې شامل شو او د تحصیل دا پړاو یې هم پر (۱۳۹۶ل) کال په بریالیتوب سره بشپړ کړ.

یون پر پورتنیو زده کړو سربېره د لنډ مهاله کورسونو، ورکشاپونو او سیمینارونو لپاره په کور دننه او بهر په ځینو برخو کې زده کړې کړې دي او لنډ مهاله کورسونه یې هم تعقیب کړي دي.

یون له (۱۳۷۰ل) کال څخه چې د کابل پوهنتون په کدر کې شامل شوی، بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې په منظم ډول تدریس کړی او په دې یاده موده کې یې له (نامزد پوهیالي) څخه نیولې بیا تر (پوهاندۍ) وروستی لوړې پوهنتوني رتبې پورې ټولې رتبې په ترتیب سره بشپړې کړي او د هرې رتبې لپاره یې له پوهنتوني مقرراتو سره سم ځانګړی اثر لیکلی دی.

۳- دندې: یون چې کله په ښوونځي کې د څلورم، پنځم او شپږم ټولګي زده کوونکی و، نو د ښوونځي د ترانې د ټیم غړی و، سپورت سره یې هم مینه درلودله، په ښوونځي کې د خپل عمر په هلکانو کې د والیبال

تیم غړی و، یون چې کله له لغمان څخه کابل ته راغی، نو دلته په (خوشال خان) لېسه کې د ادبي انجمن مشر شو. یون د ثانوي زده کړو پر مهال (۹-۱۲) ټولګي پورې موده کې له یو شمېر اخبارونو او مجلو سره قلمي همکاري درلودله او د ځینو چاپي خپرونو له خوا ورته حق الزحمه هم ورکول کېدله. یون په کابل پوهنتون کې د تحصیل پر مهال هم د لیکوالو د ټولنې غړی، د ځوانو لیکوالو د ټولنې د مشرتابه غړی، د خوشال فرهنگي ټولنې د ځوانانو د برخې مسول او یو شمېر نورو فرهنگي ټولنو غړی پاتې شوی دی.

یون لا په (۱۲) ټولګي کې و چې د (هیلې) په نامه یې د لرو او برو افغانانو د ځوانو شاعرانو یوه شعري ټولګه راټوله او پر (۱۳۶۶ل) کال یې چاپ کړه.

د پوهنځي پر وروستي کال یې دوه اثار: د خپلو شعرونو ټولګه (میکور) او د ولسي شاعر (محمد عالم حیران) د شعرونو ټولګه (نیمګړي ارمانونه) چاپ کړل.

یون د تنظیمي جګړو پر مهال کله په کابل او ځینې وختونه په پېښور کې اوسېده، هلته په پېښور کې یې (هیله) مجله چاپوله، د (معارف) مجلې همکار و، په جرمني کې د دوو افغاني کلتوري ټولنو؛ (د افغانستان کلتوري ودې ټولنه) او (د پښتني فرهنگ د ودې او پراختیا ټولنې) استازی هم و.

محمد اسمعیل یون د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته پر (۱۳۸۱ل) کال لومړۍ په ختیځو ولایتونو کې د ملګرو ملتونو د مرستو د ځانګړي دفتر یوناما (UNAMA) مشاور او ډېر ژر په یادو ولایتونو کې د بېړنۍ لویې جرګې لپاره د انتخاباتو د دفتر مشر شو. یون دا دنده هم په ښه ډول ترسره کړه.

یون پر (۱۳۸۲ل) کال د بېړنۍ لویې جرګه چې نږدې (۱۶۰۰) تنو په کې له ټول افغانستان څخه ګډون درلود، غړی و، د جرګې د مشرتابه لپاره ټاکنې وشوې او یون د رایو په اکثریت سره د بېړنۍ لویې جرګې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو، د منشیتوب دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه او بیا یې د یادې جرګې په باب (بېړنۍ لویه جرګه- ولسواکي او زورواکي) تر نامه لاندې یو ځانګړی اثر هم ولیکه.

یون پر (۱۳۸۵ل) کال د افغانستان او پاکستان تر منځ د (امن ګډې جرګې) لپاره د افغانستان له لوري د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

یون پر (۱۳۸۵ل) کال د جمهور رییس حامد کرزي د یوه ځانګړي فرمان له لارې د امنیت شورا دفتر د فرهنګي چارو د رییس په توګه غوره شو، اوه کاله یې دا دنده پر مخ یوړه او جمهور رییس حامد کرزي ته یې په ډېرو ملي او فرهنګي مسایلو کې خپلې مشورې ورکړې.

نیمه پېړۍ یون / د استاد یون پنځوس کلن یون

یون پر (۱۳۹۲ل) کال په حکومت کې د ولسمشر له خوا جنگسالارانو او فسادگرو ته د زیاتو امتیازاتو له ورکړې سره د مخالفت له امله له خپلې دندې استعفی ورکړه او پر همدې کال یې (د افغانستان ملي تحریک) په نامه د یو ازاد، فرهنګي، مدني، ټولنیز، ملي او سیاسي حرکت بنسټ کېښود.

۴-کورنی ژوند:

استاد یون پر (۱۳۷۴ل) کال له (ارین مومند) سره واده وکړ، اوس څلور اولادونه لري (هیله، سمسور، سوله او ودان). (هیله) او (سمسور) دا مهال (۱۳۹۶ل کال) پر لوړو زده کړو بوخت دي، (سوله) او (ودان) د ښوونځي زده کوونکي دي او مېرمن یې (ارین یون) په ولسي جرګه کې د ننگرهار د خلکو منتخبه استازې ده.

۵-فعالیتونه:

الف - ټولنیزه برخه کې: یون له (۱۳۶۶ل) کال څخه بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې په ټولنیزو چارو کې زیات کارونه ترسره کړي دي، په یاده موده کې یې په سلګونو زرو هېوادوالو سره لیدنې کتنې کړي دي، په سلګونو ټولنیزې غونډې یې جوړې کړي، د خلکو مشکلاتو ته یې ځان رسولی، د نورو ملګرو او ملي تحریک د ملګرو په مرسته یې مصیبت خپلو خلکو ته مرستې وررسولي. په کابل، کندوز، بغلان، بدخشان، فاریاب، بلخ، هلمند، ننگرهار، پکتیا، خوست، لغمان، کونړ او د هېواد په نورو سیمو کې

يې زلزله ځپلو، سېلاب ځپلو، جنگ ځپلو او نورو مصيبت ځپلو هېوادوالو ته د ملي پانگوالو مرستې رسولې دي، د دولت او خيريه ټولنو پام يې هغو ته وراړولی او له دې لارې يې خلکو ته په مستقيم او نامستقيم ډول د ميليونونو ډالرو مرستو د ور رسولو زمينه برابره کړې ده. د مصيبت ځپلو خلکو لپاره يې لوی رسنيز کمپاينونه هم ترسره کړي او دا کار ددې سبب شوی چې هم دولت او هم خيريه ټولنې غمځپلو سيمو ته ځان ورسوي. د جگړې ټپيانو ته د وينې د ورکړې لپاره يې څو پروگرامونه جوړ کړي او همدارنگه يې د خلکو مدني او اعتراضيه غونډو ته لاره هواره کړې ده. د مسجدونو او کلينيکونو په جوړونه کې يې ونډه اخيستې، د صحي اوبو لپاره يې د ژورو څاگانو په کيندنه او د چاپېريال د پاک ساتلو لپاره يې هم د هېوادوالو مرستې اړمنو هېوادوالو ته رسولې دي. په مجموعي ډول د ټولو هغو خيريه او ټولنيزو کارونو شمېر چې یون په تېرو (۳۰) کلونو کې ترسره کړي تر (۱۰۰۰) گټورو او مرستندويه کارونو زياتېږي.

ب- سياسي برخه کې: محمد اسمعيل یون سره له دې چې له

کوم سياسي گوند سره تړاو نه لري او نه يې غړيتوب لري، خو په خپله يې له نورو روښنکرو افغانانو سره په گډه (د افغانستان ملي تحريک) په نامه د يو ملي، مدني، خدماتي، ټولنيز، ملي او سياسي حرکت بنسټ ايښی دی. ددې تحريک له لارې يې په هېواد کې يو شمېر سياسي فعاليتونه ترسره کړي دي.

یون له یو شمېر نورو افغانانو سره په ګډه په هېواد کې د ولسواکۍ د ټینګښت، د جنگسالارانو او فسادګرو د زور کمونې، له منځه وړنې او همدارنګه د عادلانه سیاسي نظام د ټینګښت لپاره ګڼ شمېر لاریونونه ترسره کړي او په ځینو نورو دا ډول مظاهرو کې یې ګډون کړی دی. دا مظاهرې ټولې سولیزې او هدفمنې وې. د ټولو هغو غونډو، لاریونونو، جرګو، مرکو، سیاسي سیمینارونو او ورکشاپونو شمېر چې یون په مستقیم او نامستقیم ډول او د نورو هېوادوالو په مرسته جوړ کړي په تېرو (۳۰) کلونو کې تر (۸۰۰) بېلابېلو غونډو اوږي.

د ملي او اسلامي هویت د خونديتابه لپاره یې ټینګه او متواتره مبارزه د ملي او سیاسي مبارزو یوه بېلګه ده.

ج- فرهنګي برخه کې: یون د یو خپلواک لیکوال په توګه په تېرو دېرشو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي، علمي او اکاډمیک خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي؛ د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنگ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي،

منفي غبرگونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو یون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرایطو کې بیا هم خپلو فرهنګي، سياسي او ټولنیز کارونو ته دوام ورکړی دی.

د ټولو هغو لیکنو، مرکو او ویناوو شمېر چې استاد یون په تېرو (۳۰) کلونو کې د هېواد په داخل او بهر کې له چاپي، غږیزو، لیدنیو او برېښنايي رسنیو سره کړي تر (۱۲۰۰) عنوانو لیکنو، مرکو او ویناوو اوږي.

د استاد یون اوسنی فرهنګي کارونه، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول گورئ، د تېرو دېرشو کلونو په بهیر کې ترسره شوي دي. استاد یون په تېرو (۳۰) کلونو کې تر (۵۰) عنوانو زیات اثار لیکلي چې نږدې ټول یې چاپ شوي، دا اثار یې هم په برېښنايي ډول، هم په کتابي ډول او هم په (CD) کې لوستونکو ته وړاندې کړي دي. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د گڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی دی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لsgونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې د سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو په جوړونه کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په سلګونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

په رسنیزه برخه کې یې د (ژوندون) په نامه یو رسنیز مرکز جوړ کړی چې ژوندون راډیو ټلوېزیون په کې فعالیت لري، دا راډیو ټلوېزیون د ټول هېواد په کچه نشرات لري او د ستايليت او وېسايټ له لارې یې هم ټولې نړۍ ته نشرات رسېږي.

په اکاډمیکه برخه کې یون د (کونړ) او (لغمان) پوهنتونونو په تاسیس کې اساسي نقش لوبولی دی او اوس دا دواړه پوهنتونونه په زرگونو محصلین لري، دغه راز د یو شمېر خصوصي ښوونځیو او پوهنتونونو په جوړونه کې یې هم مرسته کړې ده. یون د (هیلې، شمشاد او کابل پوهنتون) په نامه د درېو مجلو د مسول مدیر په توګه هم خپله دنده اجرا کړې ده. پر خپلو کتابونو سربېره یې د بېلابېلو لیکوالو نږدې (۴۰۰) عنوانو بېلابېلو اثارو ته د چاپ زمینه برابره او د یو شمېر نورو د سمون چارې یې هم پر مخ وړي دي.

په سیمه ییزه او ملي کچه یې د (۳۰) کلونو په بهیر کې تر (۱۱۰۰) زیاتې ادبي، علمي او فرهنګي غونډې، سیمینارونه او ورکشاپونه جوړ کړي دي.

چاپ شوي اثار یې په دې ډول دي:

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنگوالی	چاپکال
• مټکور	(لومړۍ شعري ټولګه)	دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
• په اورونو کې سندري	(دویمه شعري ټولګه)	دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

ب- راټولونې:

- هیلې (گډه شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- نیمګړې ارمانونه (د حیران شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د لوونو فصل (گډه شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د نازو انا یاد (د سیمینار د لیکنو ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د الفت نثري کلیات (د الفت نثرونه) درېیم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- سیندونه هم مري (د اسحق ننگیال شعري منتخبات) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پښتو ادب لرغونې دوره (لومړۍ ټولګۍ) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه، د (پوهنوال روستار تره کي) اثر دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه (د نینسي دوپرې اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه (د پوهنوال روستار تره کي) اثر دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- فلسفه او فلسفي بهیر (د استاد افغانیار اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.

د- یونلیکني:

- د اماراتو سفر (د اماراتو یونلیک) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- که یون دی یون دی (د اروپا یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پنتاګون ترڅنډو (د امریکا یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کرملین په زړه کې (د روسیې یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۹ ل کال.
- د ډیلي تخت هېرومه (د هند یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۹ ل کال.

- درې ورځې د افسانو په وطن کې (د هلمند یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- د خدای تر کوره (د حج یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- **هـ- څېړنې او شننې:**
- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د افغانستان فرهنگ ته اوبښتي زیانونه (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پښتو شعر هندسي جوړښت (علمي اثر) شپږم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- ساینسي پرمختیاوې (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- بېړنۍ لویه جرگه ولسواکي او زورواکي (سیاسي څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- انډیال خوشال (د څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- هیله د خپلو سربزو په لمن کې (د تحلیلي لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- کلتوري یون (د ادبي څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- فرهنگي فقر (د کلتوري څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

- مرکه او مرکې (له بېلابېلو لیکوالو سره د مرکو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- خوشال په خپل ایډیال (د څېړنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کتابونو په وړېدو کې (پر بېلابېلو اثارو د لیکل شویو سربزو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- افغانستان په سیاسي کړلېږ کې (د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- پښتو لیکنې سمون (ژبنی څېړنیز اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- اوسنۍ رسنۍ (څېړنیز اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- که نړیوال ماته وخوري؟ (د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- جنگ او فرهنگ په افغانستان کې (د کلتوري څېړنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- د سمون په لټه (د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- کتاب الشعر (د علمي څېړنیزو لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- کره کتنه (علمي اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- ادب تاریخ (علمي اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- ملي درسونه (د سیاسي لیکنو ټولګه) لومړۍ چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- د نجات څلی (څېړنیز اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۶ ل کال.
- د ارګ نا ویلې خبرې (سیاسي څېړنیز اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۶ ل کال.
- د زمانې په کړلېږ کې (څېړنیز او تحلیلي اثر) لومړۍ چاپ ۱۳۹۶ ل کال.
- ملي هویت او ملي عزت (څېړنیز او تحلیلي اثر) ۱۳۹۶ ل کال.
- د خادم نړۍ لید (څېړنیز اثر) ناچاپ ۱۳۹۶ ل کال.

استاد یون د (۱۳۹۶ل) کال د کب پر (۱۸) مه نېټه په تذکره کې د لیکل شوي عمر له مخې پوره پنځوس کلن شو، ژوند یې د نیمې پېړۍ وروستي حد ته ورساوه. خو دا نیمه پېړۍ له منډو، ترړو، ستونزو، کړاوونو، جنجالونو او همدارنگه له بریاوو سره مله وه. له لومړي ټولګي څخه مخکې دوران خو بېخي د ماشومتوب دوران وي، په هغه کې انسان له زیاترو مسوولیتونو څخه بې غمه وي. له لومړي ټولګي څخه بیا تر دولسم ټولګي پورې د زده کړې زمانه وي، یون سره له دې چې په دې دوران کې د پلرنۍ مینې له نعمته محروم شو، د کور د سرپرستۍ دروند مسوولیت ورپه غاړه شو، خو دې سره سره یې خپلو زده کړو ته یې دوام ورکړ، په همدې بهیر کې یې ادبي پنځونې وکړې او د (۱۲) ټولګي په بهیر کې یې د خپلو ادبي هڅو یا راټولونو لومړی ثمر (هیلې) ګډه شعري ټولګه چاپ کړه. د ژوند درېیم پړاو یې د تحصیل دوره ده چې د څلورو کلونو په ترڅ کې یې په ښه ډول ترسره کړه. په دې بهیر کې یې (متکور)، (د لوونو فصل)، (نیمګړي ارمانونه) او (د نازو انا یاد) اثار ټولنې ته وړاندې کړل. د ژوند بله مرحله یې د ګڼو خدمتونو مرحله ده چې له (۱۳۷۱ل) کال څخه پیل بیا تر دې دمه (۱۳۹۶ل) کال پورې رارسېږي.

دا نو د ګڼو خدمتونو مرحله ده چې پوره شپږ ویشت کاله وخت یې ونیو او ده هم په کې ښې ډېرې هلې ځلې وکړې چې موږ یې دمخه یادونه وکړه.

که یوازې په فرهنگي برخه کې د تېرو دېرشو کلونو په بهیر کې موږ د استاد یون له خوا ټول لیکل شوي، ژباړل شوي او راټول شوي اثار محاسبه کړو، نو تر (۱۵۰۰۰) کتابي مخونو یې شمېر اوږي او دا بیا که دده د لیکوالۍ پر (۳۰) کلن عمر ووېشو نو د ورځې لږ تر لږه یو نیم مخ کار کېږي. یانې استاد په (۳۰) کلونو کې یوه ورځ هم بې له لیکوالۍ نه ده تېره کړې. دا په داسې حال کې ده چې په سلگونو بېلابېل لیکل شوي پیغامونه، ویناوې، مرکې، مباحثې، مناظرې او لکچرونه لا په دې کمیت کې شامل نه دي. ددې ترڅنګ هغه په سلگونو غونډې، مظاهرو، ټولنیز او سیاسي خدمتونه ترسره کړي، چې موږ یې دمخه یادونه وکړه، هغه لا له دې فرهنگي کار څخه جلا دي، که دا ټول کارونه سره محاسبه کړو، نو رښتیا هم سړی فکر کوي چې دا دومره کارونه د هر چا په وس پوره نه دي. هغه چا چې استاد یون سره له نږدې کارونه کړي وي، هغو ته د استاد د کار اوسېله، زغم، هوډ او اراده معلومېږي. هر سړی ورسره کار هم نه شي کولای، یو سترې، ستومانه او سرگردانه خو ګټور او مثمر ژوند لري، زه ورسره له (۱۳۸۳ل) کال راهیسې کار کوم، د کار او فشار کچه یې ماته تر هر چا زیاته معلومه ده. د همدغو کارونو برکت و چې افغانستان کې د ملتپالنې یوه نوې جذبه، روحیه او ولوله راپیدا شوه. داسې یو وخت هم دلته تېر شو چې د واکمنو جنگسالارانو پر وړاندې چا سون هم نه شو کولای، خو استاد یې په مقابل کې ودرېد، ځوانانو یې ملاتړ وکړ او بیا یې ولس هم ملاتړ ته راودانګل. د هېواد ملي او اعتقادي هویت په خطر کې و، د ملي هویت تذکره کې د (دین) او (ملت) د سترو ارزښتونو د لیکلو

مخنیوی کېده، خو استاد یون او ملگرو یې د اسلامیت او افغانیت غږ اوچت کړ او ان د کرزي او غني حکومتونو هم د دې رسا غږ او داعیې مخه ونه شوه نیولې. په داسې حال کې چې افغانستان پرډیو ایډیالوژیو سخت زیانمن کړی و، د یوه ملي فکر رغول او ځلول اسانه کار نه و، خو د استاد یون او دده په شان د ځینو نورو شخصیتونو برکت و چې د ملي هویت، ملي فکر او ملي ویاړونو ولولې تر هرې بلې ایډیالوژۍ زیاتې ځلېږي. زه نه غواړم دا لیکنه تر دې زیاته اوږده کړم، ځکه د استاد مبارزه دده په فعالیتونو او همدارنگه د استاد په ټولو اثارو کې انځورېږي. خو ددې څو ټکو یادونه مې ځکه وکړه چې زموږ راتلونکی نسل د استاد د ملي او فرهنګي مبارزو او د هغه د زمانې له چاپېریال څخه خبر شي.

استاد یون ته د اوږد عمر او لا زیاتو بریاوو په هیله

ضیاء الرحمن ضیاء

کابل - ژوندون راډیو ټلوېزیون

(۱۳۹۶ل) کال د کب، (۲۷)مه نېټه

زما د نیمې پېړۍ یون

ژوند یو سفر دی، پیل، منځ او پای لري. د (۱۳۹۶ل) کال د کب پر (۱۸)مه نېټه زه د تذکرې د رسمي سن له مخې پوره پنځوس کلن شوم. په دې مانا چې په دې نړۍ کې مې پوره پنځوس کاله مزل وکړ. دا مزل به ګوډ و مات و، له ستونزو او کړاوونو به ډک و، هدفمن او بې هدفه به هم و، خو هر څه چې و، ژوند و نو. له کومې ورځې چې مې ښي او کین لاس پېژندلی، کوښښ مې کړی چې هدفمن ژوند ترسره کړم، خو ټول کارونه د انسان په وس پوره نه دي، چاپېریال کله پر سړي داسې کانې وکا چې د ژوند بهیر او د فکر مسیر یې وربدل کا. له کومې ورځې چې مې قلم ګوتو کې نیولی، نو بیا پر ځان پوه شوی يم چې نه هر څه چې وي، هر څومره ستونزې چې وي، وي دې، ملت ته باید یو څه وکړم. د شعر په لیکلو مې شعور نور هم وده وکړه، خوشال بابا وايي چې شعر مشتق دی له شعوره، نو کېدی شي شعور مې وده کړې وي او احساس مې خورېدلی وي چې د ژوند دې بلې نړۍ ته یې هم متمایل کړم. د ښوونځي په لسم ټولګي کې وم چې د وخت په اخبارونو کې مې شعرونه چاپ شول، دا زما د زیاتې هڅونې سبب شول. پر همدې مهال په خوشال خان لېسه کې د ادبي انجمن مسول وم. دې سره مې د خپل وخت له ځینو اخبارونو سره قلمي همکاري پیل شوه او په دې ډول مې په رسمي ډول ادبي سفر هم پیل

شو. خو له شعر او شاعرۍ سره مې مینه ان له هغه وخته وه چې په بنوونځي کې شامل شوم.

په دولسم ټولگي کې وم چې د (هیلې) په نامه مې د لرو او برو پښتنو افغانانو د ځوانو لیکوالو یوه تذکره یا غورچاڼ برابر کړ او پر (۱۳۶۶ل) کال چاپ شو، د پوهنځي پر وروستي کال مې د (نیمگري ارمانونه)، (د لوونو فصل) په نامه دوه راټولونې او هم مې د خپل شعرونو ټولگه (متکور) چاپ کړې. په دې ډول نو له (۱۳۶۶ل) کال څخه بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې چې پوره دېرش کاله کېږي، ما له فرهنګي دایرې بهر ژوند نه دی کړی او که د چا خبره ووايم چې یوه ورځ هم له فرهنګي کار او روزگاره بهر نه یم پاتې شوی، مبالغه به مې نه وي کړې. البته په دې تېر دېرش کلن بهیر کې ځینې سیاسي کارونه له ناچاری څخه راباندې تحمیل شوي او ځینې ټولنیز کارونه مې په خپله خوښه ترسره کړي، خو دا کارونه مې هم د خپل ولس د سوکالۍ، د ملي واکمنۍ د ټینګښت او د فرهنګي کارونو د ملاتړ لپاره ترسره کړي دي. په (۱۳۸۵ل) کال زه د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا دفتر د فرهنګي چارو رییس وم. دا مهال زما له منظم فرهنګي کار څخه څه باندې دوه لسیزې عمر تېر شوی و، په څنګ کې د نورو هغو ملي، سیاسي او ټولنیزو کارونو پر وړاندې چې ما یې د سرته رسولو هیله لرله، سخت خنډونه موجود وو، له خپلو ملګرو؛ ضیاءالرحمن ضیاء او وفالرحمن وفا سره مې مشوره وکړه چې راځئ فرهنګي کار ته اړم شو، دا کارونه جانبي عوارض نه لري او که لري یې هم کم دي، تنګنظره سیاسي اشخاص ورسره ژر حساسیت نه ښيي او که دوی حساسیت ښکاره هم

کړي، نو موږ به خپل کار ترسره کړی وي. ددې فرهنګي کار لپاره مو یو پلان جوړ کړ، په څه باندې دوو کلونو کې مو د نږدې دوویشو کلونو په ترڅ کې شوي فرهنګي کارونه راټول او منظم کړل. زما له خوا ټول پخواني لیکل شوي کتابونه او راټولونې مې له سره منظم او تر سمون وروسته مو چاپ ته تیار کړل، دا کار که څه هم ډېر ستونزمن و، خو پخپې ارادې موږ خپل هدف ته ورسولو. ټول (۳۳) عنوانه بېلابېل اثار مو پر یوه وخت چاپ کړل. (۱۳۸۷ ل) کال زما لپاره د فرهنګي کارونو یو غوره کال و. د خوږې خاطرې په توګه مې په ذهن کې دی. هغه وخت مې هم په یادښتونو کې لیکلي او ملګرو ته مې هم ويلي وو چې هېواد کې حالات ترینګلي دي، پر ژوند یوه شېبه هم باور نه شته، نو هر چا چې هر څومره فرهنګي کارونه کړي یانې اثار یې لیکلي دي، باید په خپله یې راټول او چاپ کړي.

زما کار یوه نوې تجربه وه، ځینو نورو لیکوالو هم هڅه وکړه دا تجربه تکرار کړي، خو په لاره کې ټکنې شول، خپل کارونه یې بشپړ نه کړای شول. زما د خپلې تجربې له مخې ترڅو چې کار ته کار ونه وایې او خپله یې ترسره نه کړې، کارونه په خپل سر نه خلاصېږي. کله چې مې د عمر نیمه پېړۍ مزل وواهه، نو یو ځل بیا مې زړه کې راتېره شوه چې د خوشال بابا په وینا چې د عمر اساس پر باد ایښی دی، نو بیا خو پرې اعتماد هم په کار نه دی، راځه دا ځل د خپل ټول فرهنګي ژوندانه کړي کارونه چې دا وخت پوره دېرشو کلونو ته رسېږي، بیا له سره منظم او کلیاتو په بڼه چاپ کړه. له دې کار څخه مې هدف دا و چې په ژوند کې

مې نه دي غوښتي څوک راڅخه ازار شي او يا د چا د اوږو پېټې شم، هسې نه چې تر مرگ وروسته زما ليکنو او اثارو پسې، ښه دي، که خراب، کمزوري دي که قوي، هنري دي که ناهنري، څوک سرگردانه شي او پر راټولونې يې ځان ستړی کړي. له خدايه شکر کارم چې ژوند يې راته د نیمې پېړۍ وروستي حد پورې راوړسوه، دا د هغه لوی ذات پېرزوينه ده، که نور يې راته وغځوي، نو هم لويه مهرباني به يې وي او که نه برخليک يې راته وخته ليکلي وي، نو ژوند خو د هغه لوی ذات ډالۍ ده، هر وخت يې اخيستلای شي. په دې خاطر مې يو ځل بيا پر ټولو پخوانيو چاپ او وروسته پر ځينو ناچاپو اثارو گوټې ووهلې او د محتوايي وېش له مخې مې سره منظم کړل، ټول پنځوس عنوانه شول چې راټولونې، پنځونې، ژباړنې او څېړنې ټولې په کې شاملې دي. دا ټول پنځوس عنوانه بيا د شکل او محتوايي وېش له مخې په (۱۴) بېلابېلو ټوکونو کې تنظيم شول او (نیمه پېړۍ یون) نوم ورته ورکړل شو.

دا پنځوس بېلابېل اثار چې ښه مې پورته ورته ياده کړه زما د نیمې پېړۍ په تېره بيا (۳۰) کلونو فرهنگي سفر پایله او ثمره ده چې خپلو قدرمنو هېوادوالو ته يې وړاندې کړم. که چېرې په هېواد کې جگړه او ناوړين نه وای، نو کېدی شول تر دې زيات کار ترسره شوی وای، خو موږ بدمرغه نسل وو چې له ډېر تنکي زلميتوبه مو جگړه پيل شوې او دادی تر نږدې سپينږيرتوبه لا دوام لري. زه د ښوونځي په شپږم ټولگي کې وم چې جگړې د پلار له خواږه نعمته محروم کړم. له هغې ورځې بيا تر دې ليکنې پورې (۳۸) کاله تېرېږي، خو د پلار مرگ مې د پرونۍ ورځې د ترڅې

خاطري په شان په ذهن کې انځور دی. ما غوندې په ملیونونو افغانانو د جگړې تپونه او دردونه لیدلي دي.

نږدې دوه نسلونه په جگړه کې راگیر شول او لوی شول. د جنگ نسل د فرهنگ نسل نه دی. جگړه ډېره بدمرغه پدیده ده، د فرهنگ او تمدن د عمرونو مېوه او ثمره په یوه ساعت کې پوپناه کړي، نو په داسې یوه جگړه ییز چاپېریال کې چې هر څوک د توپک تر واکمنۍ لاندې د قلم د حاکمیت لپاره کار کوي، له اور سره د لوبو په مانا دي. له دې معترضه جملې څخه مې هدف دادی چې زموږ راتلونکی نسل باید پر دې پوه شي چې که ما او زما د عمر ټول پښت راتلونکي نسل ته څه ډېر بډایه فرهنگي سوغات نه دی ډالی کړی، نو په دې کې زیات قصور د زمانې دی. خدای (ج) دې وکړي چې زموږ راتلونکی پښت زموږ په شان د ډول ډول انقلابونو د ژړندو تر پلونو لاندې گیر نه شي، چې د غنم د دانې په شان یې ژوند محوه شي او یا یې هم اغزن چاپېریال د ژوند مېوه پخېدو ته پرې نه ږدي. الله تعالی دې وکړي زموږ راتلونکی پښت زموږ د زمانې له تاوجن چاپېریال څخه ښه پند او عبرت اخیستی وي او د یوه سوکاله ژوند او پرمختللي افغانستان لپاره ورته مناسب فرصتونه برابر شي.

ددې لیکنې په دې برخه کې غواړم د خپل ژوند په پنځوس کلن بهیر او په تېره بیا په (۳۰) کلن فرهنگي ژوند کې له ټولو هغو دوستانو څخه مننه وکړم چې په یو نه یو ډول یې زما د فرهنگي مبارزې لاسنیوی کړی دی. خپل مرحوم پلار ته د دعا لاسونه پورته کوم چې زما مزل یې تر شپږم ټولګي پورې راورساره او بیا یې د خپل ابدې سفر لمنه ونیوه، خو ما

یې د جنازې بازو ته اوږه ور نه کړای شوه او نه مې د مرګ پر مهال د هغه مبارکه خېره ولیده، د پلار قبر مې معلوم نه دی. د ژوند یو ارمان مې دا و چې کاشکې یې قبر معلوم وای چې لکه د مرغۍ د بچي په شان مې پرې وزرې غوړولای وای، خو شېبې ورسره ارام غځېدلای وای، د هغه د هغو مهربانیو قدر مې کړی وای چې زه یې پر اوږو گرځولای وم. بازار ته یې بیولی وم، مېلې ته یې بیولی وم، ډاکتر ته یې بیولی وم، پټې به یې جیب کې راته پیسې ایښودلې، له نورو پټې. اوس مې نو له خدایه لویه هیله همدا ده چې تر مرګ وروسته مې لومړۍ ملاقات له خپل پلار سره وشي، په پښو کې ورته ورغړم راوړغړم او خپله مینه پرې ماته کړم.

مور مې راسره ډېره په تکلیف شوې، د ژوند ټول ارمان یې خپل زوی ته و، زه یې د یوازیني زوی په توګه ډېر نازولی یم، ځان یې په تکلیف کړی، خو زه یې سختو ته یې نه یم پرې ایښی، ماته یې د تعلیم زمینه برابره کړې، د ټیکري په پیڅکې پورې تړلې پیسې یې راته راډېرلې، خو زه یې بې خرڅه کړی نه یم، بختور وم چې د مور جنازې ته مې په خپله اوږه ورکړه، د وفات پر وخت مې د هغې جنازې ته ځان ورساوه، لکه د مرغۍ بچي چې د خپلې مور پښو ته رغړي، داسې ترې تاو راتاو شوم، سترګې مې ورته ښکل کړې، سترګې یې رنې وې، لکه چې د خپل یوازیني زوی لیدو ته په طمع وې، مور مې ډېر وخت غېږ کې ونیوله، داسې چې زه به یې کلک غېږ کې نیولی وم، ایا څوک به وي چې د داسې یوې صحنې پوره انځور وکاري.

له جلال اباد تر لغمانه مې د مور د تابوت سر ته ناست وم، ډېر مې ورته وکتل، په لیدو یې نه مې پېدم، له حج څخه مې ورته کفن راوړی و، د خدای په کور مې موبلې او د زمزم په اوبو مې مینځلی و.

له خپلو خوږو خویندو مې هم ډېره مننه کوم چې زما په روزنه او پالنه کې یې ډېر زیات زیار گاللی، له مشرانو او کشرانو خویندو ټولو څخه ډېره مننه، خو ما یې لا د خدمت حق نه دی ادا کړی، له خپلو ټولو استادانو څخه چې له لومړي ټولګي څخه بیا د دوکتورا او پوهاندۍ تر کچې یې ګام پر ګام زما معنوي ملاتړ کړی، له خپلو ټولو هغو دوستانو، ملګرو، لیکوالو، د مال او عزت له خاوندانو څخه هم ډېره مننه چې په دې نیمه پېړۍ کې یې له ماسره مادي مرسته او لاسنیوی کړی دی.

له خپلې مېرمنې او اولادونو څخه ډېره مننه کوم چې په تېرو (۲۲) کلونو کې یې راسره د ژوند ډېرې سړې او تودې وګاللې او زما فرهنګي چارو کې یې له ماسره تر وروستي بریده مرستې وکړې.

له قلموالو، لیکوالو او نورو هغو دوستانو چې زما د اثارو په کمپوز، سمون او چاپ کې یې په یو نه یو ډول مرسته کړې له ټولو منندوی یم، خدای (ج) دې ټولو ته اجر و نه او ثوابونه ورکړي، که ددغو ټولو دوستانو مالي او معنوي ملاتړ نه وای، نو خدای خبر چې زه د دغومره کارونو د سرته رسولې جوګه شوی وای او یا دغه اثار تر تاسو دررسېدلي وای او هم نور فرهنګي، ټولنیز او ملي کارونه ترسره شوي وای.

له ټولو یوه نړۍ مننه

ستاسو د ټولو یون

(۱۳۹۶ل) کال د کب (۱۹)مه

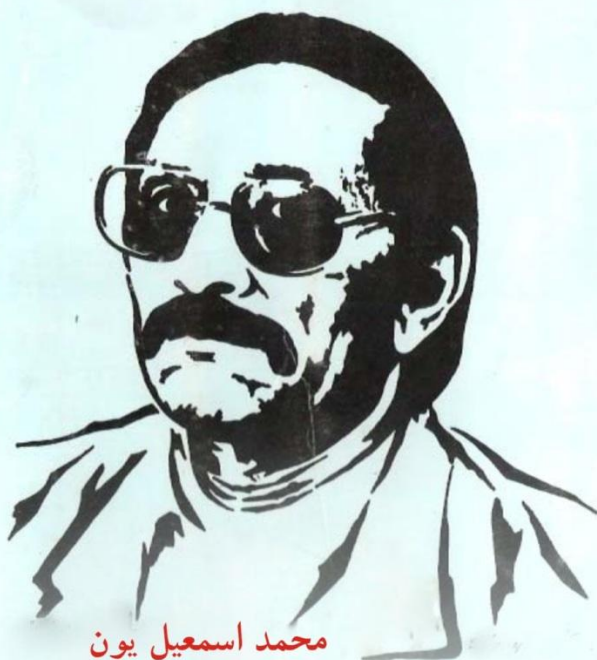
کابل - افغانستان

نیمه پېړۍ یون / استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

استاد زیار

د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

استاد زیار

د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

لیکوال

محمد اسمعیل یون

ډالی

پخپله استاد زیار ته!

چې د پښتني مینې راکښون یې زما په

زړه کې ددغه اثر د کښلو هیله وروزله.

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

لیکوال: محمد اسمعیل یون

خپړندوی: یون کلتوري یون

چاپشېر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړۍ چاپ: ۱۳۷۸ ل کال

دویم چاپ: ۱۳۸۲ ل کال

د لیکوال

پرله پسې نومره: (۷)

د خپړندوی

پرله پسې نومره: (۷)

کمپوزر: ضیاء الرحمن ضیاء

ددې اثر دویم چاپ

دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی، ما د خپل تحصیل په بهیر کې لیکلی دی. زه د پوهنځي د لومړي ټولګي محصل وم، چې دا کار مې پیل او تر څلورم ټولګي (۱۳۷۰ل کال) پورې مې بشپړ کړ، هغه وخت په کابل کې کتابتونو او ځینو نورو اڅونو ته لاسرسی څه ناڅه اسانه و، نو ځکه ما وکړای شول ګڼ شمېر اړتیا وړ مواد پیدا کړم. که هغه مهال مې دا کار نه وای کړی، نو په دې اثر کې، چې د کومو اڅونو یادونه شوې، تر جګړو وروسته یې پیدا کول ناشوني وو. ددې کتاب هر څپرکی چې ما بشپړاوه، نو استاد زیار ته مې د بیا کتنې او تدقیق لپاره سپاره، هغه په کې زیاتون او سمون راوسته او په پای کې ترې دغه اثر جوړ شو. کله چې څوک دا اثر لولي، نو لیکني سبک کې به یې، د استاد زیار د ژبني سبک سیوری څه ناڅه حس کړي، ددې علت دا و، چې ددې اثر د کتنې پر وخت زیار صیب په کې ځینې کلمې اړولي را اړولي دي.

دا اثر بیا وروسته پر (۱۳۷۲ل) کال په لاهور کې چاپ شو. ددې کتاب له لیکلو بیا تراوسه (۱۳۸۷ل) کال وروستۍ میاشت) پورې، نږدې شل کاله تېرېږي، د شلو کلونو په بهیر کې استاد زیار ګڼ شمېر نور اثار هم لیکلي، لکه پښتو سیندګی، پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې، پښتو لیکلار ښود او ځینې نور څېړنیز او تخلیقي اثار، دغه راز د استاد نورې ګڼ شمېر لیکنې هم په چاپي او برېښنایي خپرونو کې خپرې شوي دي، چې ددې کتاب د دویم چاپ پر وخت پر هغو بحث او بیا دلته ددې بحث ځایونه ماته شونې نه وه، نو ځکه مې د دې کتاب د تېر شلکلن تاریخي اصالت له مخې، په خپله ښه د هغه بیا چاپ مناسب وګاڼه. زه دا یادښت

نور نه غځوم، یوازې دومره یادونه کوم، چې ځوان لیکوال باید د خپلو
مخورو او محسنو لیکوالو زیات قدر وکړي او که غواړي د هغو په باب څه
ولیکي، نو ښه به دا وي، چې د هغوی د ژوند پر مهال، پر هغوی څه
ولیکي، ددې ډول لیکنو گټه داده، چې یو خو به زموږ مشران پر
ژوندوني، خپل قدر او ارزښت وويني او بله دا چې دا ډول لیکنه یا
لیکنې به له خپل نظره تېرې کړي، د نیمگړتیاوو او غلطیو مخه به یې
ونیسي او تېروتنې به یې په خپله سمې کړي.
د مرو ستاینې د زړې عنعنې د بدلانه، د ژوندي ستاینې د نوي دود د
پیل په هیله.

په درنښت

پوهندوی محمد اسماعیل یون

ارگ، د جمهوري ریاست ودانۍ

کابل - افغانستان

د (۱۳۸۷ ل) کال د سلواغې، (۲۶) مه

سریزه

د خوشال قدر که اوس پر هېچا نه شته پس له مرگه به یې یاد کا ډېر عالم

نن راته د هغه چا د احساس تاو قلم په گوتو کې راکړی، چې ډېر کلونه دمخه ورسره په نا اشنایۍ کې اشنا وم، زه لا کوچنی وم، چې د هغه نوم مې اورېدلی و. خلکو به یې ډېره ستاینه کوله. له همغه مهاله مې په زړه کې د هغه مینې او پښتني ولولو ځای نیولی و. په زړه کې به مې دا هیله څو ځلې د خیال او خوب په شان وگرځېده، چې گوندې داسې وخت راشي چې استاد زیار مې ښوونکی شي او د هغه له اورنیو پښتني ولولو څخه مې زړه تودوخه او فکر روښانتیا ومومي.

ډېر وخت تېر شوی و، خو هیله مې لا نه وه زړه شوې. یو وخت ما په خوشال خان لېسه کې زده کړه کوله، له شعر او ادبیاتو سره مې زیاته مینه پیدا شوې وه، کله کله به زه هم هغو فرهنگي څانگو، چې ادبي غوندې او مشاعرې یې جوړولې، خبرولم.

یوه ورځ د افغانستان د لیکوالو انجمن له خوا د کره کتنې یوه غونډه جوړه شوې وه او د یوه شاعر پر شعرونو خبرې کېدلې. زه هم هلته تللی وم، له نېکه مرغه مې هلته استاد زیار هم ولید، چې له بهر څخه تر یو اوږده سفر وروسته تازه راغلی و، دده عالمانه لوبښې او کمینۍ زما هیله لا پیاوړې کړه.

څو ورځې وروسته مې ورسره د لیکوالو انجمن د ځوانو شاعرانو او لیکوالو په کانون کې بیا وکتل، دا ځل ورسره پوره بلد شوم. خپله پته یې ماته راکړه، بیا نو زه ادبیاتو پوهنځي ته ډېر ورتللم او خپلې لیکنې او شعرونه به مې وراورول او ده به په ډېره سره سینه راته اصلاح کول. زما هیله خو پوره شوې وه، ځکه چې هغه زما ښوونکی شوی و، یو ډېر خوږ او مهربانه ښوونکی.

خو زما هیلې هغه وخت لا پسې د خوښۍ په اوبو ولاړم چې زه د ژبو او ادبیاتو پوهنځي محصل شوم، لومړی ټولگی و او لومړی ساعت، کله چې ټولګي ته ننوتم، پر یوې څوکۍ کېناستم، څو شېبې لا نه وې تېرې شوې، چې استاد زیار ټولګي ته راننوت او تر پېژندګلۍ وروسته یې پر لوست پیل وکړ.

اوس نو چې زما هیله پوره شوې ده، پر ځای بولم، چې ددغه پیاوړي استاد د ژوند په باب د خپل توان په کچه یو څه ولیکم. سره له دې چې دا کار باید هغه لیکوال او څېړونکي کړی وای چې د ځواکمن قلم خاوند وای، خو هغه څه چې د استاد پر ما حق دی، باید ادا یې کړم. سره له دې چې دا کار زما لپاره ډېر گران دی او نه شم کولای څنګه چې ښایي، د استاد د ژوند او اثارو د څرنگوالي په باب وړنده معلومات وړاندې کړم او د هغه پر ټولو ادبي، هنري او علمي کارونو باندې په ټول ټال او کره ډول خپل ځان او نور خبر کړم.

زه دا کار ددې لپاره سرته رسولم، یو دا چې د استاد حق مې ادا کړی وي او بل دا چې تراوسه پورې پرته له (استثناتو) په پښتو ادب، فرهنگ او زموږ په ټولنه کې دا خبره باب ده، چې په ژوندوني د شاعر، ادیب او هنرمند درناوی نه شته. هغه د افغان سید جمال الدین خبره چې وايي: ((په شرق

کې ادیب د ژوند پر وخت مړ دی او تر مرګه وروسته ژوندی کېږي)). بېخي پرځای خبره ده (دوکتور عبدالحکیم طیبی: تلاش های سیاسی سیدجمال الدین افغان، (۱۳۵۵ل) کال (۲۰ مخ).

زما موخه داده، چې د یوه شاعر یا لیکوال د ژوند په لړ کې د هغه پر اثارو لیکنه او د هغه پر ژوند لیکنه به له څو اړخونو څخه غوره او مثبتې پریوځي. یو دا چې شاعر یا لیکوال او یا هنرمند به په ژوندوني د خپل کار ثمره په خپلو سترګو وويني، دویم دا چې لیکوال به د خپلې دغې ثمرې د لیدلو په پایله کې لا نور هم ددې زغم او ځواک پیدا کړي، چې خپلې پنځونې او نوښتونه لا پسې زیات کړي، درېیم دا چې موږ به د لیکوال او هنرمند حق ادا کړی وي او څلورم دا چې موږ به په څېړنو او لیکنو کې له تېروتنو سره مخامخ نه شو او که مخامخ هم شو، هغه به ډېرې کمې وي.

خواوس اوس دا خبره باب ده، چې کله شاعر یا لیکوال له نړۍ څخه سترګې پټې کړي، بیا ټول د قلمونو څوکې تېرې کړي او متې راوڼغاري او تر هغه چې یې له لاسه کېږي، زړونه تش کړي او داسې شیان ولیکي، چې ارواښاد په ګور کې نا ارامه کړي.

په ځینو ځایو کې خو لا داسې هم لیدل شوي دي، چې د یوه شاعر یا لیکوال د ژوند او مرګ نېټې د معلومولو په باب کتابونه لیکل شوي، رسالې کښل شوي، خو بیا هم په بشپړ او جوت ډول د هغه د ژوند یا مرګ نېټه نه ده زیاته ((ثابته)) شوې.

په دې توګه به ښه دا وي، چې په خپله د لیکوال په ژوندوني د هغه د ژوند او اثارو په باب څه ولیکل شي او د تېروتنو پر وخت په خپله له هغه څخه مرسته وغوښتل شي. بیا به نو ددې اړتیا نه وي، چې یوازې د یوه شاعر یا لیکوال د ژوند او مرګ نېټې د جوتیا لپاره کتابونه او رسالې ولیکو.

بېختره غونډې پرې جوړې کړو او له دې سره سره پرې بېځایه لگښتونه وکړو.

دا زما لومړنۍ کار دی، چې ښايي نیمگړتیاوې به ولري، خو زما هیله دا ده، چې نور لیکوال په دې برخه کې په پوره ځیرتیا کار وکړي او د خپلو مشرانو او نوښتگرو لیکوالو حق ادا کړي. زه په دې لیکنه کې د استاد زیار د ژوند او اثارو په باب غږېږم، هیله ده، هغه څه چې مې راټول کړي دي، څه ناڅه د استاد له اندو ژوند سره سمون ولرلای شي.

په پښتنه مینه

اسمعيل يون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي محصل

(۱۳۶۸ ل) کال، پسرلی

ژوند لیک

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار د عجب گل زوی پر (۱۳۱۴ل) کال د سپین غر د مزیڼې رود پر غاړه د اخون کلي په یوه بېکوره او بې ځمکه بزگره کورنۍ کې وزېږېد. د ښوونځي په درېیم ټولگي کې یې د یوازیني گټندوی پلار سیوری له سره پرېوت. پاتې درې ټولگي یې له کوچاني بېوزله ژوند سره د یو بل په مزدورۍ پای ته ورسول. تر څلور کلنې خواری مزدورۍ وروسته ورته د کابل د لیلیه ښوونځي چانس برابر شو، له (۱۳۳۵ل) تر (۱۳۳۶ل) کال یې د زده کړې ترڅنګ د هلمند په ناوه کې کار کوه.

پر (۱۳۳۷ل) کال یې دولس کلنې زده کړې پای ته ورسولې او پر (۱۳۳۸ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې پر زده کړه بوخت شو. پر (۱۳۴۱ل) کال یې له دغې څانګې څخه لیسانس واخیست او د همدغه پوهنځي په کدر کې پر تدریس او ژبنيو څېړنو بوخت شو. پنځه کاله یې د هېواد په غرو، رغو، ځنگلو، میرو، کلیو او بانډو کې د (۱۴) ژوندیو او نیم ژوندیو ژبو (۱۰۴) ټوکه ګړدودي څېړنې ترسره کړې. بیا سویس ته واستول شو او هلته یې د ((برن)) پوهنتون د ژبپوهنې، ادب پوهنې او وګړپوهنې په څانګه کې د علومو دوکتورا واخیسته. پر (۱۳۵۱ل) کال یې هېواد ته له راستنېدو سره خپلې استادۍ ته دوام ورکړ او ترڅنګه یې د څانګې (۲) میاشتنۍ مجله (وږمه) وچلوله.

پر (۱۳۵۷ل) کال ورته د استادۍ ترڅنګ د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز ریاست دنده ورتړل شو. څه مهال وروسته زنداني شو. بیا یې د سولې او پیوستون د سازمان د رئیس او مرستیال په توګه دنده ترسره کړه. څلور کاله د ژبو او ادبیاتو پوهنځي رئیس پاتې شو. بیا یې د المان په هومبولت پوهنتون کې د مېلمه استاد په توګه د افغانستان پوهنې د تدریس دنده پرمخ یوړه او د (۱۳۶۵ل) کال له مني راهیسې بیا د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د ژبپوهنې او ادب پوهنې پر تدریس بوخت شو.

دوکتور زیار له ننه اووه ویش کاله دمخه واده کړی دی، یو زوی او یوه لور لري. زوی یې په المان کې د لوړو ریاضیاتو او لور یې دلته د طب په څانګه کې زده کړه کوي او مېرمن یې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د الماني څانګې استاده ده.

استاد زیار یو ډېر کاري او څو اړخیز انسان دی. کله چې د ده د ژوند پانې اړو وراړوو، ان له ورکینې څخه یې څو څو کاره پرمخ وړي دي، هم به یې له ځمکوالو سره مزدوري کوله او هم به یې ورسره د ښوونځي او جومات زده کړه غبرګه پرمخ وړله. لو او لور او نورې راز راز موسمي خواری او ورغ مزدورۍ خو یې په هره توګه د زیار کښې لوبښې نه بېلېدونکې توک و. د منځنیو زده کړو په دوره کې یې دغې بوختیا بیا نوې بڼه وموندله. د تعلیمي کال په بهیر کې یې د شعر لیکنې او ژباړنې له لارې مطبوعاتي فعالیت کاوه.

د ورزش په برخه کې له اووم ټولګي څخه د بېلابېلو ورزشي ډولونو لېوال و او د بایسکټبال په توګه د کابل او ان د برن پوهنتون د اړوندې لوبډلې (تیم) رسمي غړی پاتې شوی دی. د ښوونځي په رخصتو کې

ددې پرځای چې کلي ته ستون شي او له خپلې کورنۍ سره په ارامه واوسېږي، د هېواد په ځینو پروژو، لکه د هلمند وادي په هغه کې پر کار بوخت شوی او په گټلو پیسو یې هم د خپل تعلیمي ژوند جیب خرڅ برابر کړی او هم یې له خپلې بېوزلې کورنۍ سره مرسته کړې ده.

د پوهنتون په دوره کې یې لږ تر لږه شپږ ډوله بوختیاوې (مصروفیتونه) پرمخ وړل. د هېواد د ورځپاڼې خبریال، د اصلاح، انیس، ژوندون، عرفان او پوهنې او د مرکز او ولایاتو د خپرونو قلمي همکار، د پوهنې مطبعې مصحح، د رحمان بابا، بیهقي ښوونځي او پښتو کورسونو حق الزحمه یې ښوونکی، د پوهنځي د پښتو مجلې (وږمې) مرستیال، د پوهنتون د بایسکټبال د ټیم غړی، په کابل کې د مصر سفارت د عربي کورس شاگرد او د ثقیله ورزش د کلوپ غړی او داسې نور.

استاد زیار په دې گروهه دی، چې ژوند د زمانې د بهیر پر وړاندې ډېر لنډ او تنگ دی او هغه څه چې یو انسان یې باید په خپله ژوند کې ترسره کړي، نه ترسره کېږي، نو له همدې کبله تل په تلوار او منډو رامنډو کې دی او نه غواړي د ژوند یوه شېبه خوشې تېره کړي. هېڅکله یې په یاد نه دي، چې د زینې پوړۍ یې یو په بل پسې تر پښو لاندې کړې وي، بلکې تل یې کله یوه او کله دوه په منځ کې پرې ایښې دي. پلي تگ یې له نورو سره توپیر لري. پر پليو لارو هم، چې هر څومره گټه وړي، د شتۍ غوندې خپله لاره باسي او له ټولې پاملرنې سره سره یې له یو بل سره تکر هم راځي، همداسې یې بایسکل ځغلول او موټرسایکل چلول هم درواخله.

په ژبنيو څېړنو کې یې پوره څلور کاله له دغو دوه اراڼه یي وسیلو څخه تر وروستي بریده کار اخیستی او ډېر یې ژوبل کړی هم دی. له

همدې کبله یې موټر اخیستو ته مېرمن نه پرېږدي. له دې ټولو منډو رامنډو او بېړندویۍ سره بیا هم یو روغتیايي اوډلې او مهالوېشې ژوندون لري او دا هم په دې موخه چې وخت یې هسې خوشې له لاسه ونه وځي. خوب و خوراک، کار، ورزش او هوساینه هر څه یې پر مهالوېش برابر دي.

په الکولي څښاک، ځکاک، توندو، تورشو خوراکونو او نورو ناوړو عادتونو، نه خپل اقتصاد وپجاړوي او نه روغتیا. په ټولیز (کلي) ډول یې ساده ژوند خوښ دی، خو دومره هم نه چې څوک ورته ساده ووايي. سهارنۍ کړاو (جمناسټیک) او تشاب تر وسې وسې، که پر کور وي که پر بیدیا، نه قضا کوي.

شعر او شاعري او نور زېړندویه فعالیت یې له هوساییزو (تفریحي) بوختیاوو څخه گڼل کېږي، د سفر او ان د ناروغۍ د وخت بوختیا یې همدا ده. د یادښت کتابچه یې خو ټول عمر ملگرې ده.

استاد زیار له اوډلي، بېړندویه، ترور، خوځندویه (ډینامیک) او دودپال (اخلاقي) ژوند دود سره یو سرکښ، سرغړانده او نارامه خوی خصلت لري او له هر راز دودیزو او ټولنیزو بندیزونو او اجبارونو سره نه پخلاکېدونکی دی. کله چې استاد زیار ته جوته شي، چې په یوه خبره کې د حق پر خوا دی، د دوست و دښمن ورم و پند او زور زاري پرې څه اغېزه نه لري. په سپین ویلو او گوتې نیولو کې نه ډار پېژني او نه لورو وپاس اوزره سوی او هغه هم زیاتره بیا د خپلو نژدې اړوندانو او دوستانو پر وړاندې. استاد زیار له ټول کلکوالي، ناراموالي او انتقادي او انتقامي لوښې سره سره بیا هم د لوی زغم او سپېڅلي احساس څښتن او په دوستۍ او اشنایۍ کې ډېر ټینگ دی.

له مېرمنې، زوی او لور سره که څه هم په ټولو چارو کې مرستندوی دی، خو بیا هم ترې دومره خوشاله نه برېښي، ځکه په بدل کې ترې دا سترگې لري، چې هغوی هم دده اوډلې بېړندویه ژوند دود ومني، د ساري په توګه یې مېرمن د کور په اوډون، سمون، پاک کاري او لوښو پرېولو کې د مرستې پاملرنه پر ځان نه اخلي او هغه یې زیاتره د سپېڅلتيايي او اوډلې لوښې او آر (اصل) یوه برخه بولي.

ان تر دې چې د نوي ازاد پښتو شعر او په ځانګړي ډول بیا د پښتو د لیکنې معیار لپاره د استاد زیار دا شل کلنې پرله پسې هلې ځلې یوازې دده له پښتونولۍ یا ځانګوالۍ څخه نه، بلکې زیاتره د ده له اوډونې او دینامیکي لوښې څخه سرچینه اخلي، دی وایي:

((هغه بې شمېره ځیلونه (وراینټونه) یا ګردودونه، چې په ګړنۍ (ګفتاري) پښتو کې دود لري، باید په لیکنۍ پښتو کې یووالی او کره والی ومومي. یا په بله وینا- جوړښتي او ګرامري وارینټونه توحید کړ شي او لغوي وارینټونه تکثیر کړ شي. په بله وینا خولې ډېرې او بې شمېره دي او کنټرول یې ناشونی، څه چې یو بې سرو بوله کار دی، مګر قلمونه هغومره ډېر نه دي، چې کنټرول نه شي)). دی لکه څنګه چې د ټولو پښتنو تېرونو لپاره د یوه ملي یووالي یا (ملیت) په بله وینا د یوه لوړ ټولنیز پرمختګ او بشپړتیا غوښتونکی دی. دغسې د لیکنې ژبېووالي لپاره هم ټینګار کوي او څنګه چې لومړۍ موخه د یو واریز (اوبښتون) له لارې کېدونکې ده، دغسې دغه ژبنۍ بشپړتیا هم یوې اګاهانه او ټینګر هاند او هڅې ته اړتیا لري.

د استاد دا خبره، چې ټولنیزه بشپړتیا او ژبنۍ بشپړتیا سره یو له بله نه شلېدونکي بهیرونه دي، یوه پرځای او په نوي علمي نړۍ لید کړه

شوي خبره ده. د نړۍ نورې یادې ژبې، لکه (انګلیسي، الماني، پرانسي، یا روسي هغه مهال معیاري بڼې پیدا کړې، چې بېلابېلو تېرنيو او فیوډالي ډلو تپلو یې پانګوالي اړیکو ته لوړتیا موندلې ده، یا په بله وینا (ملت) ته رسېدلی دي. استاد زیار پر دې ټینګار کوي، چې (له ټولنیز-اقتصادي انقلاب سره باید فرهنګي انقلاب هم له یاده ونه ایستل شي او ژبه خو د دواړو بیخبنایي-مخبنایي جوړښتونو یو ګډ آر او اړیکې بلل کېږي) (د استاد زیار ژوند لیک چې د اکبر کرګر له خوا د استاد زیار د زېږېدنې د پنځوسمې کالیزې په غونډه کې اورول شوی و).

استاد زیار تراوسه (۱۳۷۰ل) پورې (۳۰) کاله د ژبو او ادبیاتو پوهنځي او په علومو اکاډمۍ کې اکاډیمیک خدمت کړی دی. د سویس له برن پوهنتون څخه یې د ژبپوهنې، ادبپوهنې او وګړپوهنې لومړۍ درجه دوکتورا اخیستې ده. په انګلیسي، الماني، روسي، عربي او نورو لرغونو هندو اروپایي ژبو هېږي.

استاد زیار د ښوونځي له نهم ټولګي (۱۳۳۴ل) راهیسې د شاعرۍ او لیکوالۍ ډګر ته راوتلی دی، د ټولو ادبي، علمي او تحقیقي اثارو شمېر یې (۱۳۰) ټوکو (کتابونو) او (۱۱۰۰) لیکنو ته رسېږي. په دې کې د ګڼو علمي، تحقیقي لیکنو ترڅنګ هغه ژورنالستيکي لیکنې هم راځي چې له (۱۳۳۸ل) کال راهیسې یې د هېواد، ننگرهار، وړانګې، اصلاح او د ثور انقلاب حقیقت (پیام) ورځپاڼو او د پوهنې مجلې د خبریال او د هېواد د نورو ټولو مهالنیو خپرونو او راډیو تلويزیون د همکار په توګه د هېواد په دننه او بهر کې په پښتو، دري، انګریزي او الماني ژبو خپرې کړې دي. د پوهاند زیار ادبي، علمي او تحقیقي اثار په لاندې ډول دي:

- ۱- نومتړنگونه یا اسمي ترکیبونه، په الماني ژبه د سویس د برن پوهنتون د (۱۹۷۴ل) کال خپرونه.
- ۲- پښتو پښویه (گرامر) د کابل پوهنتون د (۱۳۶۲ل) کال خپرونه.
- ۳- پښتو لیکلار د ننگرهار د بایزید روښان پوهنتون د (۱۳۶۰ل) کال خپرونه.
- ۵- زنداني نغمې، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې د (۱۳۵۹ل) کال خپرونه.
- ۶- سوزونه او سازونه (د شعرونو غونډ)، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې د ریاست د (۱۳۶۴ل) کال خپرونه.
- ۷- اور او وینې (د شعرونو غونډ) د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې د خپرونو ریاست د (۱۳۶۵ل) کال خپرونه.
- ۸- وینه او مینه (د شعرونو غونډ) د ملي دفاع وزارت د (۱۳۶۰ل) کال خپرونه.
- ۹- نظر کوتاهی بر زبان و زبانشناسی، د کابل پوهنتون گستر چاپ، (۱۳۶۳ل) کال.
- ۱۰- پښتانه او وروڼه ملیتونه (ژباړه) د چاپ او خپرونې دولتي کومېټې د (۱۳۶۶ل) کال خپرونه.
- ۱۱- مینه د زړه په وینه (رومان) تر چاپ لاندې.
- ۱۲- اندو ژوند (شعري طرحې او څلوریزې) د سرحدونو چارو وزارت د (۱۳۶۸ل) کال خپرونه.
- ۱۳- پښتو- دري فرهنگ تر چاپ لاندې.
- ۱۴- گلکڅونه (شعري غونډ) د افغانستان د لیکوالو د انجمن د (۱۳۶۷ل) کال خپرونه.

۱۵- الماني - پښتو فرهنگ - د برلین پوهنتون په غوښتنه د (۱۳۶۷ل) کال خپرونه.

۱۶- د پښتو الماني ژباړیز پراېلمونه (په الماني) ناچاپ.

۱۷- افغان - شوروي فرهنگي اړیکي، په دوستي مجله کې یې برخه برخه چاپ شوې ده.

۱۸- سپین غر (شعري غونډ) ناچاپ.

۱۹- کارپوهه (ارگولوژي) برخه برخه په فولکور مجله کې خپره شوې ده.

۲۰- ټولنوال ریالیزم برخه برخه په هنر او ژوندون مجلو کې خپور شوی دی.

۲۱- پښتو ګردودونه (لهجې) په وږمې مجله کې چاپ شوي دي.

۲۲- پښتو آړ پوهه (اتمولوژي) تر ((ژ)) پورې په وږمه مجله کې خپره شوې ده.

۲۳- پښتو بدلېچ يا پښتو شعر څنگه جوړېږي؟ د اطلاعاتو او کلتور وزارت د (۱۳۶۹ل) کال خپرونه.

۲۴- لیکونه (په پښتو- دري- انگلیسي او الماني) ناچاپ.

۲۵- ځان پېښې (په پښتو- دري- انگلیسي او الماني) ناچاپ.

۲۶- د هېواد پر (۱۴) ژبو (پښتو- دري، اوزبکي، ترکمني، بلوخي، براهوي، واخي، پشه يي، پاراسوني، کتي ((نورستاني))، گوجرو ((گجراتي))، تیرو ((تیراهي))، شغني، کشموندې (۱۰۴) ټوکه ګردودودي (لهجوي) څېړنې، چې د سویس د ملي فونډ له خوا د یونسکو په سپارښتنه، د افغانستان (د ژبپوهنې اتلس) په نامه په برن پوهنتون کې تر کار لاندې دي.

۲۷- پښتو، دري، پشه یي فولکوري خپرې.

۲۸- تر (۱۱۰۰) زیاتې علمي، ادبي، تحقیقي او ژورنالستيکي لیکنې یې په پښتو، دري، انګلیسي او الماني، تر هېواد دننه او د باندې خپرې شوي دي. دغه راز یې یو لړ ادبي اثار د شوروي اتحاد په څو ژبو او مجاري، الماني، انګلیسي، بلغاریایي او داسې نورو ژبو اړول شوي او په اړوندو هېوادو کې خپاره شوي دي.

د اثارو ټول شمېر یې له مقالو پرته:

— ادبي (۱۰) اثره.

— علمي (۱۶) اثره.

— تحقیقي (۱۰۴) اثره.

— مجموعي (۱۳۰) اثره.

(ژوندون مجله، (۱۳۶۷ل) کال د میزان او عقرب ګڼه).

استاد زیار د پورتنیو یاد شوو اثارو په درلودلو سره په ټول هېواد کې تر ټولو لوړ ملي ریکارډ ټینګ کړی دی. استاد د هېواد په نویو او زړو ژبو کې پوره تخصص لري. استاد د اروپایي او بین المللي ژبپوهانو د ټولنې، د کابل پوهنتون او د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د علمي شوراګانو او د علومو اکاډمۍ د ژبنيو او ادبي علومو د انسجام د کومېټې غړی دی او د علامه سید جمال الدین افغان د فرهنګي ټولنې مشر هم دی.

همدارنګه استاد زیار په ګڼو ملي او بین المللي علمي او سیاسي غونډو کې ګډون کړی او لیکنې او ویناوې یې په کې اورولې دي.

دا و د استاد زیار د اندو ژوند لنډ جاج. په دې ډول استاد زیار له زیاتو ناخوالو سره سره په خپل کارو زیار او هاند وهڅې نن دې ځای ته رارسېدلی دی، چې هېڅکله یې پښتانه او پښتانه لیکوال او ادیبان نه شي هېرولای.

استاد زیار ډېرې لیکنې کړې دي، د ژبې او ادب په هره برخه کې یې هر هر څه لیکلي دي، زیار یې کښلی دی، مندې یې وهلې دي، سترې شوی او د پښتو ادب او پښتني فرهنگ هرې برخې ته یې یو څه ورکړي دي. فکر کوم، دی په خپل ټول عمر کې ډېر کم وخت او که په زغرده ووايو یوه گړۍ هم بې قلمه او بې کاغذه نه دی پاتې شوی، خو دا ټول یې د چا لپاره او د څه لپاره؟ ځواب یې روښانه دی، چې دا هر څه یې د خپلې ژبې، ادب، فرهنگ او خپلو وگړو لپاره کړي دي.

زیار د خپل ژوند زیاته برخه د خپلو خلکو ادبیاتو ته ورکړې ده، دی وایي: ((لیکنه زما د ژوند نه جلا کېدونکې توک دی، له هغې راهیسې چې خپل ښي او کین لاس مې پېژندلی دی، زه لیکنه کوم او لیکنه مې د ژوند ملگرې شوې ده)).

یو لیکوال دده په باب لیکي: ((زه استاد زیار د یو پرکاره خو دقیق لیکوال او محقق په توگه پېژنم. دی چې هر څه لیکي، په ژوره توگه یې لیکي، ښه یې لیکي، ښکلی یې لیکي او له یوه ژور احساس او پښتني احساس سره یې وړاندې کوي، دده هڅه په دې کې ده، چې په لیکنه کې د اړوندې موضوع ټولې پوښتنې اواروي او نه پرېږدي، چې لوستونکي په تیاره کې پاتې شي (د نور محمد سهیم مقاله، د استاد زیار پنځوسمه کالیزه، ناچاپ).

د هند یو لیکوال ((سادهن مکرجي)) د خپل کتاب ((افغانستان زوال سی عروج تک))، چې پر (۱۹۸۴م) کال د هند په نوي دهلي کې چاپ شوی دی. په (۱۲۶) مخ کې د پوهاند زیار یادونه کوي او هغه د پښتو یو ستر عالم بولي. همدارنگه په ((تاریخ نوین افغانستان)) کې هم د یوه ستر فرهنگي او ټولنیز شخصیت په نامه یاد شوی دی، نو باید د داسې ستر انسان درناوی

وشي او په درنه سترگه ورته وکتل شي، چې د خپل زړه په وینو خپل فرهنگ او ادب ته د زمانې له ناخوالو سره سره کار کوي او پرمخ ځي. لکه څنګه چې د استاد زیار له لنډ نوم (تخلص) څخه څرګندېږي، دی یو زیارکښ انسان دی، له همدې امله خو یې نن تر دې ځایه ځان رارسولی دی او پر موږ پښتو مینانو باندې یې د احسان سیوری پروت دی. زه دلته د استاد په باب له زیاتو خبرو تېرېږم، ځکه که هر څومره خبرې ورباندې وکړم، بیا به هم کمې وي. هغه د شاعر خبره دلته سمه راځي چې وایي:

کتاب وصف ترا آب بحر کافی نیست
که ترکنم سر انگشت و صفحه بشمارم

او یا دا پښتو لنډۍ:

ستا د بنایست گلونه ډېر دي

څولۍ مې تنګه زه به کوم کوم تولومه

تر دې وروسته راځو، د پوهاند زیار لیکوالۍ، اثارو او دده اثارو څرنگوالي ته.

لکه څنګه چې دمخه مو وویل، پوهاند زیار د خپلې لیکوالۍ له پیل نه، یانې له هغه وخت نه، چې دی لا پنځلس کلن و، بیا تر ننه پورې د ادبیاتو په بېلابېلو برخو کې یې خپل قلم ازمويلي او د پښتو ادب په بڼه په هر ګوټ کې یې زرغون نیالګي ایښي دي. د یوه لیکوال خبره ده چې وایي:

((استاد زیار د خپلې هغې مینې له مخې چې د خپل فرهنگ له غوړېدا او سمسورتیا سره یې لري، د پوهې او ادب هېڅ یوه خوا بې برخې نه ده پرېښې او د هغې هر نیالګۍ یې د زړه په وینو خړوب کړی دی، روزلی یې دی، پاللی یې دی او ثمر ته یې د رسېدو په هیله پر خپل ځان باندې کړاوونه ګاللي دي او اوس هم لګيا دی، کړاوونه ګالي، پر ځان سختی تېروي

او بې خوبۍ زغمي، چې په دې توگه دغه نیالگي زموږ راتلونکو پښتونو (نسلونو) ته له خوږو او په زړه پورې مېوو سره وسپاري)).

لکه څنگه چې ښکاره ده، استاد زیار د ژبې، ادب او فرهنگ په بېلابېلو برخو کې ډېر گټور او ارزښتمن کارونه کړي دي. نو که موږ اوس د استاد ټولې لیکنې او اثار په ځیر سره وگورو، ویې څېړو او مطالعه یې کړو، نو د هغو څرنګوالي او شننه به موږ ته استاد زیار په لاندې نومونو راوپېژني:

۱- ژورنالېست زیار ۲- شاعر زیار ۳- څېړنیال زیار ۴- کره کتونکی زیار
۵- داستان لیکونکی زیار ۶- ژبپوهاند زیار ۷- ژباړونکی زیار.

دا ډلبندي ما له خپل فکره کړې ده، ښایي نور یې پر نورو برخو ووهشي، خو له دې سره سره بیا هم د استاد نورې لیکنې شته، چې د څرنګوالي له مخې د استاد په پورتنیو نومونو کې نه راځي، خو په ټولیز (عمومي) ډول یې زیاتې لیکنې په پورتنیو نومونو کې په یوه نه یوه کې راځي.

ژورنالیست زیار

استاد زیار د خپلې وینا له مخې لومړی ژورنالیستيکي کارونه پرمخ وړل او ژورنالیستيکي لیکنې به یې کولې، هغه هم په ډېره زیاته کچه. دې کار بېلابېل لاملونه (عوامل) درلودل، یو دا چې استاد زیار د هغه وخت د ځینو لیکوالو، چې دا کارونه یې پرمخ وړل، تر اغېزې لاندې و او بل دا چې د خپلو اقتصادي ستونزو له کبله دې ته اړ و، چې له ورځپانو سره همکاري وکړي، د هغوی د خوښې مطالب وربرابر کړي او ورسره ورسره خپله پښتني مینه خړوبه کړي.

یوه بله د یادولو وړ خبره داده، چې پر یوه مهال د ژورنالیستيکي لیکنو ترڅنګه د ده شعرونه هم چاپېدل او له راډیو خپرېدل او ځینې لا تر ژورنالیستيکي لیکنو دمخه چاپ شوي دي، یانې استاد زیار مخکې تر هغه چې ژورنالیست شي، شاعر و، خو اصلي خبره چې موږ ورباندې ټینګار کوو، هغه داده چې استاد زیار له (۱۳۳۵ل) کال راهیسې د هېواد اخبارو او مجلو ته بې کچه ژورنالیستيکي مطالب کښلي او تیار کړي دي او له (۱۳۳۸ل) کال څخه یې د (هېواد) د ورځپانې د لومړي خبريال په توګه دنده ترسره کړې ده.

استاد زیار پر (۱۳۳۵-۱۳۴۵لمریز) کلونو له انیس ورځپانې سره قلمي همکاري لرله او همدارنګه به یې اصلاح ورځپانې ته مطالب برابرول. له (۱۳۳۷-۱۳۴۳ل) کلونو پورې د عرفان او پوهنې مجلو خبريال او قلمي همکار و. هغه وخت او راوړوسته یې د هېواد په بېلابېلو

ورځپاڼو، جريدو او مجلو کې زیاتره مرکې، راپورتاژونه، ليدنې کتنې، هنري او ورزشي ليکنې، خبرونه، گزارشونه، يونليکونه او داسې نورې ژورناليسټيکي ليکنې خپرې شوې دي.

سره له دې چې استاد زیار تراوسه پورې کوم ځانگړی تيوريک ژورناليسټيکي اثر نه لري، خو د ژورناليسټيکي ليکنو شمېر يې خورا زيات دی. زه يې دلته د ځينو لاسته راغلو ژورناليسټيکي ليکنو سرليکونه له اخځونو سره راوړم او پر څرنگوالي يې غږېږم. چې استاد زیار د خپلې ليکوالۍ له پيل څخه تراوسه پورې د هېواد په مطبوعاتو کې چاپ کړي دي. خو د يوه ټکي يادول يې ضرور دي، چې استاد زیار ډېرې زياتې ژورناليسټيکي ليکنې چاپ کړي دي او د ټولو راټولول يې لا ډېر گران کار دی او لا بهخي کېدون (امکان) نه لري، په خپله وايي: ((ما به خپل ژورناليسټيکي مطالب په خپله د مرکز ورځپاڼو او مجلو ته ورکول، چې همکاري مې ورسره لرله همدا راز مې په (۱۳۳۵ل) او (۱۳۳۶ل) کلونو کې يو زيات شمېر ژورناليسټيکي ليکنې د مطبوعاتو مستقلې ادارې ته ورکولې چې کریم ((روهینا)) يې مسوول او سليمان لايق يې مرستيال و. هغو زما دا ليکنې د هېواد زياترو ولايتونو او مهالنيو او ورځپاڼو ته لېږلې او ماته به يې ځای پر ځای حق الزحمه راکوله، په دې ډول زما يو زيات شمېر ژورناليسټيک مطالب د هېواد د ټولو خپرنی ارگانونو له خوا چاپ شوي دي)). خو زما هيله دا وه، چې زه د استاد ټولې ليکنې راټولې کړم، خو پر دې کار بريالی نه شوم. زه لومړی عامه کتابتون ته ولاړم هلته مې پر کار پيل وکړ، ځينې مطالب مې پيدا کړل زياتره کلکسينونه نيمگړي وو او د ځينو کلونو خو لا هېڅ نه شته او د ولايتونو د ځينو خپرونو خو لا هېڅ پته نه لگي. بيا مې د علومو

اکاډمۍ کتابتون ته مخه وکړه، هلته مې هم دا حال ولید، په خپله له استاد زیار سره هم د هغو ورځپاڼو، مجلو او جریدو گڼې، چې د ده لیکنې په کې چاپ شوي، نه شته او له دې کبله یې د ټولو لیکنو راټولول او د هغو اخځ ورکول یو ناشونی کار دی، نو زما دلته هماغه ورځپاڼې، مجلې او جریدې چې په ځینو کتابونو کې او یا له ځینو کسانو سره خوندي دي، تر څېړنې لاندې ونیولې او پر همدې مې بسنه وکړه.

۱- د میدان کتنه:

دا د استاد زیار د هغه ژورنالېستيکي لیکنې نوم دی، چې د وردگو ولایت د یوه راپور تاژ په بڼه لیکل شوی دی. په دې لیکنه کې د وردگو ولایت د میدان د خلکو دود دستور په باب معلومات ورکړ شوي دي. همدارنگه له دې لیکنې سره یوځای د کرکيلې پر وخت ځینې عکسونه چاپ شوي، چې په خپله یې اخیستي دي. دا لیکنه د وږمې مجلې د (۱۳۴۲ل) کال د ۵-۶ گڼې په ۳۵-۴۳ مخونو کې خپره شوې ده.

۲- د سړ کال د ښوونکي د ورځې گزارشونه:

د پوهاند زیار د هغه ژورنالېستيکي لیکنې نوم دی چې د یوه خورا اوږد گزارش په بڼه برابر شوی، په دې لیکنه کې یې د (۱۷) غونډو گزارشونه راغلي، چې د ښوونکي دورځې په ویاړ جوړې شوې وې. دا لیکنه د پوهنې مجلې د (۱۳۳۹ل) کال د (۹) گڼې په (۶۷-۷۴) مخونو کې خپره شوې ده.

۳- د ازموینو گزارشونه:

دا د استاد زیار د یوې ژورنالېستيکي لیکنې نوم دی، چې په هغه کې له ۹ تعلیمي موسسو څخه د نهایي ازموینو د اخیستلو گزارشونه برابر

شوي دي. دا لیکنه د پوهنې مجلې د (۱۳۳۹ل) کال د لسمې گڼې په ۵۷-۶۲ مخونو کې چاپ شوې ده.

۴- د خوښی او سوله ییز ژوند یوه بېلگه:

دغه لیکنه د المان په دیموکراتیک جمهوریت کې پر فاشیزم باندې د بري د څلوېښتمې کالیزې په ویاړ د جوړو شوو خوشالیو او جشنونو یو لنډ راپورتاژ دی، چې د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼې د (۱۳۶۴ل) کال د (۲۵۵)مې گڼې په (۵) مخ کې چاپ شوی دی.

۵- اگاهانه هرکلی:

دا لیکنه چې د اساسي قانون د طرحې د اعلان په اړوندتیا له ننگرهار ولایت څخه د یوه راپورتاژ په بڼه کښل شوې ده. په دې راپورتاژ کې د اساسي قانون په باب خبرې شوي دي. دا راپورتاژ د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼې د (۱۴-۷-۶۶) نېټې په لومړي او درېیم مخ کې چاپ شوی دی.

۶- د استاد میوندي ویرمن شهادت:

دا د پوهاند زیار بله ژورنالیستيکي لیکنه ده، چې د پوهاند میوندي د شهادت په باره کې لیکل شوې ده او په هغه کې د میوندي د ژوند او شخصیت په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د وږمې مجلې د (۱۳۵۱ل) کال د (۴-۵) گڼې په (۱-۲) مخونو کې خپره شوې ده.

۷- د سویس له برن څخه لیک:

د پوهاند زیار یو لیک دی، چې د سویس له برن پوهنتون څخه یې کابل مجلې ته رالېږلی دی، دا لیک د کابل مجلې د (۱۳۴۹ل) کال د (۴) گڼې په (۵۷-۵۸) مخونو کې چاپ شوی دی.

۸- د وږمې اتلسم خپرنی کال:

د استاد زیار یوه سرلیکنه (سرمقاله) ده چې د وږمې مجلې په باب یې کښلې ده. دا لیکنه د وږمې مجلې د (۱۳۵۳ ل) کال د لومړۍ گڼې په (۲-۱) مخونو کې خپره شوې ده.

۹- زموږ ملي واکمني بل الترناټیف نه لري:

دا د هغه ژورنالیستيکي لیکنې نوم دی، چې د یوې مرکې په ترڅ کې وړاندې شوی او د کابل پوهنتون اوونیزې د (۱۳۶۷ ل) کال (۱۶) گڼې په (۲) مخ کې چاپ شوې ده.

۱۰- د ثور انقلاب لسمه کالیزه د افغانانو د نېکمرغۍ

کالیزه:

دا هم یو ډول ژورنالیستيکي لیکنه ده، چې د کابل پوهنتون د اوونیزې د (۱۳۶۷ ل) د ثور د اوومې نېټې په گڼه کې خپره شوې ده.

۱۱- جنگیالي ځوانان باید د پوهې او زده کړې په ډگر

کې هم مخکښ اوسي:

یوه ژورنالیستيکي لیکنه ده، چې د (درفش جوانان) جریدې د (۱۳۶۰ ل) کال د (۱۱) مې میاشتې په گڼه کې خپره شوې ده.

۱۲- د ثور انقلاب او افغاني مېرمنې:

یوه ژورنالیستيکي او څېړنیزه لیکنه ده، چې د ((زنان)) مجلې د (۱۳۶۰ ل) کال د (۲) گڼې په (۱۹) او (۲۰) مخ کې خپره شوې ده.

۱۳- ټول ملي او هېوادپال ځواکونه دې د یوې نوې نېکمرغې ټولنې د جوړولو لپاره سره یو موټی شي: دا هم د پوهاند زیار یوه ژورنالیستيکي لیکنه ده، چې د هېواد ورځپاڼې د ۱۳۵۹ل کال د (۱۰) میاشتې د (۲۳) نېټې په گڼه کې خپره شوې ده.

۱۴- پراخه پلار وطنه ملي جبهه:

د ملي جبهې په باب د پوهاند زیار یوه ژورنالیستيکي لیکنه ده، چې د هېواد ورځپاڼې د (۱۳۶۰ل) کال د درېیمې میاشتې د (۱۹) مې نېټې په گڼه کې خپره شوې ده.

۱۵- د شوروي لیدنه کتنه:

د استاد زیار په وینا تر یاد شوي سرلیک لاندې یې د وږمې مجلې د (۱۳۵۶ل) کال په یوه گڼه کې یو راپورتاژ خپور کړی دی. خو ددغه کال د اړتیا وړ گڼه زما لاس ته رانغله. همدارنګه استاد زیار وايي: د هېواد ورځپاڼې د (۱۳۵۹ل) کال په یوه گڼه کې یې د هند سفر په نامه یو راپورتاژ خپور کړی دی.

دیموکراتیک المان د سولې او سوسیالیزم په سنگر کې: دا هم د پوهاند زیار یو بل راپورتاژ دی، چې د المان له دیموکراتیک جمهوریت څخه برابر شوی دی او د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه کې چاپ شوی دی.

**دیموکراتیک المان د تېرو تاریخي خوږو ترڅو د پاتوري
(وارث) په توگه:**

د پوهاند زیار یو بل راپورتاژ دی، چې د هېواد ورځپاڼې د (۱۳۶۱ل)
کال په یوه گڼه کې خپور شوی دی.

ټولنیزه هوساینه:

د استاد زیار یو بل راپورتاژ دی، چې له ختیز المان څخه یې برابر کړی
او د هېواد ورځپاڼې د (۱۳۶۱ل) کال په یوه گڼه کې خپور شوی دی.

هیتلري وژنځایونه:

د پوهاند زیار یو بل راپورتاژ دی، چې د المان له ختیځ جمهوریت
څخه برابر شوی دی او د هېواد ورځپاڼې د هماغه کال په یوه گڼه کې
خپور شوی دی.

شاعر زیار

شعر زموږ د ادب یوه غوره برخه ده او ځانگړې څپرکۍ تراوسه پورې په پښتو ادب کې تر نورو ټولو ادبي ژانرونو او برخو د شعر برخه زیاته ده، زیات مینه وال لري، زیات لیکونکي لري او زیات لوستونکي. استاد زیار زموږ د ادب په دغه برخه کې نه هېرېدونکي کارونه کړي دي او کوي یې. ده زیات شعرونه لیکلي، د وخت حالات یې په کې ښه تراغځور کړي دي او تل تر تله د پښتو شعر د بهیر د مخکښانو په ډله کې پاتې شوی او لا کله ترې دمخه شوی هم دی.

استاد زیار د اوسني لیکوال لیکونکي استاد ((بېنوا)) په غوښته پر (۱۳۴۱ل) کال خپل ژوند لیک داسې کښلی و:

((له لسم ټولگي څخه نوی بريالی شوی وم، چې د تېر با مشقته کړکېچن یا له خواږه سوزه ډک ژوند خاطراتو مې د تحت الشعور له پردو څخه د شعور صحنې ته پرله پسې په راوتلو پیل وکړ، چې ورو ورو یې زما له معصومانه عشقي احساساتو سره اړخونه بدل کړل. دې احساساتو زما له فطري او کسبي انکشاف څخه الهام واخیست، لومړی یې زما ژبه خوځوله او بیا د قلم په ژبه د (شعر) په نوم راڅرگند شول)).

(عبدالروف بېنوا: اوسني لیکوال (۳) ټوک، (۱۳۴۶ل) کال، (۱۱۰۸ مخ).)

استاد زیار په زیاته کچه شعرونه لیکلي او وخت پر وخت یې د هېواد په مطبوعاتو کې چاپ کړي دي. د ده لومړنی شعر پر (۱۳۳۵ل) کال د زیري جريدې له خوا خپور شوی او وروسته یې بیا د هېواد، انیس،

اصلاح، ننگرهار... ورځپاڼو او د پوهنې، کابل، عرفان په مجلو کې په زیاته کچه شعرونه چاپ کړي او له راډیو څخه یې خپاره کړي دي او په دې توګه د څومره والي (کمیت) له پلوه هم له خپلو هم مهالو څخه وروسته نه دی پاتې شوی. په دې ډول استاد له پښتو شاعرۍ سره یوځای – پارسي شاعري هم کړې ده، خو راوروسته یې پرې ایښې ده. استاد لومړی پارسي شعر د (۱۳۳۳ل) کال د کب پر میاشت ویلی او د (۱۳۳۴ل) کال د نوروز پر ورځ یې د ابن سینا منځني ښوونځي له خوا په جوړه شوې غونډه کې اورولی دی. د سر مصرع یې په دې ډول ده:

اوان وقت گل رسید بشگفت گلها تازه تر

استاد زیار په بېلابېلو برخو کې خپل قلم ازمويلي دی او د پښتو شعر په زیاتو برخو او زیاتو فورمونو کې یې شعرونه لیکلي دي. څلوریزې یې کښلې دي، نظمونه یې لیکلي او اوس خو یې په زیاته کچه د ازاد شعر د مخکښۍ دنده پر غاړه اخیستې ده.

دلته د ده د شعر پر ټولو اړخونو باندې غږېدل او خبرې کول ډېر کار غواړي او زما غوندې د کم منګي او کم ازمنښتي کار هم نه دی او غټو غټو لیکوالو او کره کتونکو ته اړتیا لیدل کېږي، چې د استاد زیار د شاعرۍ د اړخونو د څرنگوالي په باب څېړنې او لیکنې وکړي، خو زه دلته یوازې دومره څه لیکم، چې نورو ته یې لږ تر لږه د شاعرانه هلو ځلو د پرله پسې بهیر یو لنډ انځور هومره وړاندې کړم.

استاد زیار له ډېر پخوا راهیسې، یانې له (۳۶) کلونو راهیسې شعرونه لیکي، خو بیا هم تر ډېره وخته پورې یې د شعرونو ځانګړې مجموعه نه وه چاپ شوې. مټې یې پر (۱۳۵۹ل) کال لومړی شعري غونډ ((زنداني نغمې)) چاپ شو. دغه کار البته ځینې عوامل لري، چې زه یې دلته له

خپړلو ډډه کوم، یوازې د ده پر شاعرانه فعالیتونو رڼا اچوم او هغه شعري غونډونه یې درېبېژنم، چې تراوسه پورې چاپ یا چاپ ته چمتو دي. یو بل ټکی هم د یادولو وړ دی او هغه دا چې استاد زیار یو زیات شمېر شعرونه په بېلابېلو وختو کې د بېلابېلو جریدو، مجلو او ورځپاڼو او راډیو له لارې خپاره کړي دي، د هغو ټولو راټولول یو ناشونی کار دی، خو یو زیات شمېر یې په شعري غونډو کې راغلي دي. له همدې کبله یې یوازې د شعري غونډونو پر پېژندنه بسنه کوو. خو تر دې مخکې، چې د هغه شعري غونډونه وښیو، ښه به وي چې د پښتو شعر او شاعرۍ په برخه کې یې ستر نوښت یانې د ازاد شعر مساله هم له یاده ونه باسو. زیار د هغو مخکښو شاعرانو سرلاری دی، چې په پښتو کې د شعر نویوالي او نړیوالي لپاره سرسخته مبارزه، هاند او هڅه کوي، کله خو دی د خپلې دغې سرسختې مبارزې او د هغې بې کچه مینې له مخې، چې د شعر له دې ځانگړي فورم سره یې لري، د ادبي چاپېریال د ځینو لنډ اندو او لنډ پارو دود پالو (عنعنه پسندانو) له ناوړه چلند او د ځینو نورو له گونگسیو سره مخامخېږي. خو زیار هغه دومره ستر خنډ نه بولي، لکه څنگه چې د ده په پېژندنه کې مو وویل، دی په ډېره گټه ګونه کې هم خپله لار باسي او همدا راز په دې برخه کې هم د هېڅ راز خنډونو خیال نه ساتي.

دی په ځانگړې توگه زیاتره ځوان شاعران دېته هڅوي، چې ازاد شعرونو ته مخه وکړي، خو دا په دې مانا نه ده، چې گڼې زیار زموږ د ادب او په ځانگړې ډول د شعر له پخوانیو فورمونو سره دښمني ښيي، بلکې دی وایي:

((موږ باید د شعر په نورو پخوانیو جولو (فورمونو) کې داسې شعرونه ولیکو، چې تر مخکنیو غوره وي او قافیه او ردیف زموږ فکر او سوږې ته ضرر پېښ نه کړي. خو که چېرې د غزل غوندې د شعر په نورو پخوانیو چوکاټونو کې مو شعر لیکنه زموږ تر مخه شاعرانو ته نه شي رسېدی، نو ښه به دا وي، داسې یوه لاره وسنجوو، چې هم تر پخوانیو شاعرانو دمخه شو او هم زموږ لپاره نوی وي او هم په کې خپل فکر او خیال په ښه ډول ځای کړو)).

د استاد زیار پورتنۍ خبرې که ځینې غزل بول او دودیزوال شاعران راباندې راونه پارېږي، تر ډېره ځایه درستی دي. همدا اوس زه د یوه غزل بول شاعر، چې تر ټولو زیات ازاد شعر د رامنځته کېدو مخالف دی، تر ^۸ ټوټو څخه زیات تش په نامه غزلې وړاندې کولای شم، چې په یوه قافیه، یوه ردیف په یوه محتوا او مانا او هغه هم په لا ډېره زړه او سولېدلې ښه چې په سلگونو پلا زموږ په ادب کې تکرار شوې خبرې شوې دي.

خو له دې سره جوخت موږ له ښه مرغه داسې شاعران هم لرو، چې د غزل په فورم کې یې ډېر پیاوړی اندو خیال رانغښتی دی او داسې شاعران بیا د ازاد شعر د رامنځته کېدو خنډ کېږي هم نه او د هر ادبي ژانر رامنځته کېدو ته په درنه سترګه ګوري. په هره توګه هر څوک چې د شعر په هر چوکاټ کې څه لیکي، باید ښه یې ولیکي او تر پخوانیو یې ډېر ښه ولیکي.

ازاد شعر په پښتو ژبه کې یوه نوې پدیده ده، نوې پدیده که هر څومره د خلکو په ګټه هم وي، په پیل کې بیا هم له مخالفونو سره مخامخېږي. په هر ډول استاد زیار په پښتو کې د ازاد شعر د یوه مخکښ او زړور مبلغ په توګه باید له مخالفونو سره مخامخ شي. خو راتلونکې یې

روښانه ده او د پښتو ازاد شعر د لومړۍ مستقلې چاپي مجموعې د چاپوونکي او درلودونکي په توګه دا حق لري، چې د خپلې ټاکلې لارې دفاع وکړي او پر مخ ولاړ شي. لوی استاد ((حبیبی)) لا هغه وخت د استاد زیار په باب کښلي وو:

((د پښتو د اوسني شعر د تنکي بڼ یو بل غوړېدلی گل دوکتور زیار دی. په زړو قالبونو کې نوي موضوعات ځایوي، خو په دې وروستیو کې یې د شعر فورم هم اوښتی او د فورم او فون په لحاظ منظومي نوی والی لري...)). (د اصف بهاند مقاله – د استاد زیار پنځوسمه کالیزه، ناچاپه). اوس راځو د استاد زیار شعري غونډونو ته:

خو تر دې مخکې چې د هغه د شعري غونډونو پر پېژندنه پیل وکړم، خپله یاده شوې خبره بیا راغبرګوم، هغه دا چې استاد ګڼ شمېر شعرونه پخوا په ورځپاڼو، مجلو او جریدو کې خپاره کړي دي. د هغو ټولو راټولول یو ناشونی کار دی، ځکه چې د ورځپاڼو، جریدو او مجلو کلکسینونه نیمګړي دي، دا دی دلته بیا یو ځل د هغو خپرونو نومونه اخلم، چې د استاد شعرونه په کې په زیاته کچه په انفرادي ډول خپاره شوي دي:

د هېواد، انیس، پیام ورځپاڼې، د پوهنې او عرفان مجلې، د ننگرهار، کندهار او پکتیا مجلې، زیري جریده او نورې زیاتې خپرونې، چې له دېرشو کلونو راهیسې یې خپرونې کړې دي. اوس یې دلته یوازې پر هغه شعري غونډونو، چې تراوسه پورې چاپ او یا ناچاپ دي، رڼا اچوو:

تر ټولومخکې یې د لومړي شعر لومړۍ او وروستۍ مسره چې د زیري اونیزې د (۱۳۳۵ل) کال په مني کې خپور شوی، راوړو:

څو به یو موږه له کاروانه پاتې

(لومړۍ مسره)

د وطن غم کې شه کوشانه پاتې

(وړوستۍ مسره)

زنداني نغمې:

زنداني نغمې د استاد زیار د شعرونو لومړۍ چاپي غونډ دی چې پر ۱۳۵۹ل) کال د بیهقي موسسې له خوا په ښکلې کچه او سکېټ چاپ شوی دی. په دغه شعري غونډ کې، چې ټول (۱۰۰) مخونه لري (۳۵) ټوټې شعرونه راغلي دي. د دې مجموعې په شعرونو کې هم د استاد زیار د نورو شعرونو په شان د ده سیاسي کړنلاره او سیاسي مفکوره له ورايه ښکاري. د دې مجموعې شعرونه د فورم له مخې ازاد او ځینې نیمه ازاد او ځینې یې په نورو فورمونو کې راغلي دي. پر دغه شعري غونډ باندې د (زنداني نغمې) تر سرلیک لاندې د اکبر کرگر له خوا په (۴) مخونو کې یوه سريزه کښل شوې ده.

همدارنگه د مجموعې په پیل کې په ۶ مخونو کې د (زنداني نغمې) په نوم په خپله د استاد زیار یادښت راغلی دی. دا دی دلته له دغه شعري غونډ څخه یو دوه بېلگې را اخلو:

ازاده مینه

ستا له خوا نه بېلېدی نه شمه زه

ستا له مینې صبرېدی نه شمه زه

چې نیولې مې ده ستا د وفا لاره
له دې لارې کړېدی نه شمه زه
نا امیده ستا د سترگو له ککونه
لکه اوښکه څخېدی نه شمه زه
یم رنځور ستا د پېغلو توو کرشمو زه
بې وصال دې رغېدی نه شمه زه
له خپل ځانه تېرېدل ماته اسان دي
خو له تانه تېرېدی نه شمه زه
زه یم ستا هغه ازاده مینه زیاره
چې په جېل کې ځایېدی نه شمه زه

د زندان پسرلی

راغله مې خواته غلې غلې وېرمه
د تور زندان له وسپنیزو پنجرو
د ننگرهار د سپرلنیو گلـو
دلـمـر دورانگـو پـر زرينـو وزرو
دلته پراته دېر د فاشیزم دښمنه
د مېنې مینې په گناه بنديان
د یو ولس د یرغلـو په نوم
د ستر بري په هیله گالي زندان
دلته بنديان د هغو زرو څښتنان
چې د وطن په عشق توپونه وهي

چې سر ترپایه یې په رگ رگ کې
انسانې مینه غورځونگونه وهي.

وینه او مینه

وینه او مینه د پوهاند زیار د شعرونو هغه غونډ دی، چې پر (۱۳۶۰ل) کال د ملي دفاع وزارت په چاپ خونه کې د (۱۰۰۰) ټوکو په تیراژ په ښکلي کچه او سکېنت چاپ شوی دی.

په دغه شعري غونډ کې د استاد ځینې هغه شعرونه راغلي دي، چې د (۱۳۳۹-۱۳۶۰ل) کلونو په اوږدو کې یې ويلي دي. دا مجموعه په ښکلي ډیزاین او انځور ښکلي شوې ده او د نورو کتابونو په پرتله په وړو کې (جیبې) کچه له چاپه راوتلې ده.

ددې غونډ په پیل کې د (سخن کوتاهی در باره وینه او مینه) د دوکتور اسدالله حبیب له خوا په درې مخونو کې د شاعر او د دې مجموعې د شعرونو د څرنگوالي په باب یوه سریزه کښل شوې ده. په دې شعري غونډ کې چې ټول (۱۳۲) مخونه لري، (۱۱۹) ټوټې شعرونه ځای شوي دي، چې زیات شمېر یې څلوریزې او ځینې یې ازاد شعرونه او اډانې یا سپین شعرونه دي.

دا شعرونه د استاد زیار د اندو ژوند د څو اړخونو هندارې بلل کېږي. په تېره یې بیا د سیاسي ژوند، لکه چې وایي:

((زما دغه وینه او مینه زما د (۲۲) کلن ژوند او اند د بشپړتیا یې بهیر یو نیمگړی غونډې انځور دی. له یوه لنډ تنگ ولسوال نړۍ لیده نیولې تر ټولنوال او پرگنوال هغه پورې...)).

دلته به له دغه شعري غونډ سره د لا بلدتیا په موخه دوه ټوټې
شعرونه را واخلو:

سم هوډ

سازېدل له زمانې سره اسان دي
زمانه سازول ځان سره زه غواړم
ساز ناسازې زمانې سره به نه شم
څه پروا که راغلم راغلم، لارم لارم.

چپه زمانه

زمانه راته چپه غونډې ښکارېږي
چپ ته ښي او ښي ته چپ چې ویل کېږي
(لېونی خاندې پر کلي پر ده کلی))
د هوښیارو دا متل دلته جوړېږي.

سوزونه او سازونه:

د پوهاند زیار د شعرونو یو بل ښکلی غونډ دی، چې پر (۱۳۶۴ل) کال
د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې له خوا په دولتي چاپخونه کې په
افسېټ ډول د (۲۰۰۰) ټوکونو په تیراژ له چاپه راوتلی دی. د استاد دا
شعري غونډ د کمیت او کیفیت له پلوه پوره بډایه دی. په دې شعري
غونډ کې (۷۳) ټوټې شعرونه راغلي دي، چې د فورم له مخې ازاد- نیمه
ازاد او یو شمېر یې په پخوانیو شعري فورمونو کې ویل شوي دي.

د دغه شعري غونډ په پیل کې د پیلامې په توګه د ((زما سوزونه او سازونه)) تر نامه لاندې په درو مخونو کې په خپله د استاد زیار یو یادښت راغلی دی، چې د دغه شعري غونډ په باب وایي:

((هسې خو د مانا او محتوا له مخې دغه شعري انځورونه د یوه رېږدلي او کرېدلي انسان د ژوند یو داستان دی، چې د رنګارنګو مهالونو او چاپېریالونو رنګارنګیو په کې اړخونه بدل کړي، هر سوز یې د یوه مهال او هر ساز یې د یو چاپېریال ښکارندويي کوي، د هر هغه مهال او چاپېریال چې زه یې ستاسې او نورو ملیونونو همغږلو (همنوعانو) د یوه استازي په توګه یو نه جلا کېدونکی توک یم او له همدې کبله یې اوس د همدغه رنګین داستان آر لوبغاړی او اتل یم)).

پر دې شعري غونډ باندې په شپږو مخونو کې د ((زیار شاعري)) په نوم د اجمل خټک له خوا یوه سریزه کښل شوې او همدارنګه (د سوزونه او سازونه په باره کې څو خبرې) تر سرلیک لاندې په درېو مخونو کې د دوست شینواري له خوا هم یوه سریزه کښل شوې ده.

اجمل خټک د استاد زیار په باب وایي:

((زیار په سینه کې د شاعر زړه هم لري او ژبه هم، د یو داسې شاعر زړه چې د ښکلا او مینې خوندونه او دردونه هم محسوسولای شي او د ژوند او محنت ارمانونه او محرومیتونه هم. دی داسې شاعر دی، چې ژبه یې د خپلو خواهشاتو له تاوه نه تاوېږي، بلکې د خپل محیط او انسانیت په غم ککړه ده، د انسان د ژوند له هرې موضوع، مضمون او کار سره خپل تعلق څرګندوي او له هر تعصب او تنګ نظری نه پرته په خلوص، بلکې لېونتوب سره خدمت کوي.)) دی همدارنګه زیاتوي: ((زیار د خپلو شخصي خواهشاتو په خوب ویده شاعر نه دی، د خپل هېواد او ولس په

غم لرلی، بیدار لیکوال دی. زه هر وخت زیار صاحب او د ده ذهن د تحقیق او څېړنې په کار کې مصروف وینم. د ده شعرونه د ده د ذهن پیداوار دي...)).

یوه بله خبره چې د دغه شعري غونډ په باب د یادولو وړ ده، هغه دا ده چې په دغه شعري غونډ کې راغلي دوه سريزې د کتاب په پای کې راغلي دي، یانې د شعرونو تر پای ته رسېدو وروسته. که چېرې له دود سره سم دا سريزې د کتاب په پیل کې راغلی وای، ښه به وای او له لوستونکو سره به یې ډېره مرسته کړی وای. داستاد زیار دا یاد شوی شعري غونډ د خپل هغه دروند ارزښت له مخې چې لري یې، پر (۱۳۵۸ل) کال دخوشال خان لومړۍ درجه جایزه وگټله.

دا شعري غونډ له سريزو او ويي پانگې پرته ۲۶۵ مخونه لري. د کتاب پای ته په شعري غونډ کې د راغلو ويونو ۲۲ مخه ويي پانگه هم راغلې ده، چې له لوستونکو سره د ستونزو په حل کې پوره مرسته کولای شي. دلته ترې یو ښکلی شعر را اخلو:

مین ارمانونه

دا مې اوښکې ورتې ورتې...
 راخوتکېږي او بهېږي
 د لیمو له سرچینو نه
 پر بارخو باندې مخ کېښته...
 که بهیر دی رانه لېږدي د نیمگرو ارزوگانو.
 دا زما بېلتون ځپلې
 ارمانزلې، ځورېدلې

سرتړپای ناکامه مینه
اوبو ورې شاني هيله...
په ارمان د يوه څرک د چا د مخ د رڼاگانو.
په دې زړه د تورې شپې کې
په تورتم تورو تيارو کې
د مینو ارمانونو...
برېښنا نه شته، ځلا نه شته
ورک را ورک او راورکي
نه بنډاو د سونگ د شمې نه کړاو د پتنگانو
گوري گوري تورې ورېځې
چې دهسک مخ يې نيولی
پنا کړي يې له سترگو
دي د ستورو سترگونه
پلوشې د وږمکۍ...
يا که سيوري دي چې ښوري د شهيدو ارواگانو!
لار لودن راځنې ورک دی
غورځم، پرځم، تېرېږم...
لارښودنه لرم د مينې
چې مې بوځي تر درشله
د زړه سواندي خواږه يار...
پخسوي مې، ځوړوي مې ياد د تېرو پېرزوگانو!

اور او وینې

د پوهاند زیار د ازادو شعرونو یو ښکلی غونډ دی، چې پر (۱۳۶۵ل) کال د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې له خوا د (۲۰۰۰) توکونو په تیراژ په دولتي چاپخونه کې په ښکلې کچه او سکېنت چاپ شوی دی. په دې غونډ کې ټول (۴۳) ټوټې شعرونه راغلي او ټول یې ازاد دي.

دا غونډ (۱۹۱) مخونه لري. د شاعر دې شعرونو هم د نورو شعرونو په څېر د ده اندو خیال په ښه ډول څرگند کړی دی، چې دا یې په شعرونو کې د بریالیتوب یوه ستره نښه ده. په پیل کې د سربزې پرځای (ازاد شعر ته رابلنه) په نوم یو ښکلی ازاد شعر راغلی دی. د اور او وینې غونډ د ازاد نوي پښتو شعر لومړۍ بېلگه ده، چې د ځوانو زېږندویانو لپاره یو گټور لارښود گڼل کېږي.

دا غونډ د ژبني سبک له پلوه د (یوې نړۍ، خوږې، لنډې، روانې او بشپړې کره) پښتو تر ټولو غوره بېلگه گڼل کېږي او نوې رغونې او ترکیبونه په کې زیات راغلي دي.

د هنري پرداز، ایماژونو او انځورونو او په تېره د اساتیرو له پلوه ډېر لوړ او د فکري محتوا له مخې ډېر ژور دی په دې توگه دلته په ټوله مانا د ژوند ((شعار)) پر ((شعر)) بدل شوی دی. دلته د هنري ارمان او ټولنیز ارمان، یا په لنډ ډول د شکل او محتوا ترمنځ ډیالتيک په رښتینې ((ډیالیکتيکي)) مانا ټینګ دی. د ترخه ټولنیز واقعیت له ځلونې سره سره په کې پر ارمان بری او ایمان هم یوځای انځورول کېږي.

استاد زیار په دغه شعري غونډ کې زیار کښلی، چې (ادب د ادب یا هنر د هنر لپاره) او بل (ادب یا هنر د ژوند لپاره) دواړو بهیرونو ته پيوند

ورکړي او په دې توگه د ښوونکي او کره کتونکي په توگه یوه نوې لاره پرانيزي. د استاد دا شعرونه د کوم اروپايي یا شرقي ازادو شعرونو پېښې نه دي، بلکې زېږندوی او نوښتگر یې په دې گروهه دی، چې دلته د فولکور او منظومو ادبي دواړو ډولو شعرونو له تونیک سیلابیک خصوصیت څخه گټه اخیستل شوې، له قافيې پرته چې د نړۍ د هېڅ کومې ژبې د شعر بنيادي شرط نه دی، نور ازاد شعر له منظوم ادبي او فولکوري هغه سره کوم توپیر نه لري، په دې مانا چې وزن او سېلاب د نړیوال بنسټیز شرط په توگه تر دا منځ یو شان واکمني لري.

دلته د شعر د څرمې (فرعي) ځانگړتیا په توگه قافيي قيد و بندیز نه شته او نه د مسرو د لنډوالي او اوږدوالي قيد. د ساري په توگه قافیه وال (یا بې قافیه ولسي شعرونه) په اوو څپیزو مسرو پیلېږي. حال دا چې په نوي ازاد شعر کې له څلورو څپیزو مسرو څخه پیل مومي او ان تر ۳۹ څپیزو رسېږي. تر دې البته زیات (جمله) او (سا) نه شي اوږدېدلای، په تېره سا ایستنه چې مسره سره ځای پر ځای دروي.

استاد زیار د دې مجموعې د نوم په باب وايي:
دا چې ما بیا هم د دې دفتر نوم شعار ډوله ټاکلی، زما د سر صفحې شعر یې ځواب وايي:

ټول دفتر مې شو د مینې اور و وینې

ستا د سرو سکروتو شونډو له غزله!

د دغه غونډ ستر نوښت په دې کې دی، چې په پښتو ژبه کې د ازادو شعرونو لومړنۍ، ځانگړې بشپړه چاپي مجموعه ده چې شعرونو یې د پوځوالي زیاتې پورۍ وهلې دي. یو شاعر د دې مجموعې په باب لیکي:
(د شعرونو سبک یې عاطفي او روښانفکرانه دی او د هنري ارمان او

ټولنیز ارمان ترمنځ یانې د شعري شکل او مضمون ترمنځ ژور ډیالیکتیکي اړیکې شتوالی لري. د رسالت دقیق او استادانه رعایت، شاعرانه مسوولیتونو (زمانی مسوولیت)، (مکانی مسوولیت)، (ټولنیز مسوولیت) او (ادبي مسوولیت) د محترم زیار شعرونه لا شتمن کړي دي)). (د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه، (۱۱/۳/۱۳۶۶) گڼه، ن. سیوری، اسحق ننگیال).

په هر حال دا غوندې پښتو ژبې ته د نوي فورم او نوې محتوا په درلودلو سره د پوره ارزښت لرونکی دی. باید زموږ ژبې داسې یوه مجموعه لرلای، خو ښه ده چې لري یې.

ددغه غوندې په باب ډېر څه ویلو ته اړتیا شته او موږ ترې د خپلې لیکنې د ډېر اوږدوالي له کبله ډډه کوو. د زیاتو معلوماتو لپاره وگورئ: کابل مجله (۱۳۶۶ل) کال لومړۍ گڼه (اور او وینې ته یوه کتنه) د نورمحمد سهیم کره کتنه.

یوه بله خبره، چې د دې غوندې په باب د یادولو وړده، هغه داده، چې په پای کې یې له (۱۶۷-۱۸۴) مخ پورې د هغو وییونو پانگه راغلې ده، چې د دې شعري غوندې په شعرونو کې کارول شوي دي، چې بې له شکه د شعرونو په ځینو پېچلو برخو کې له لوستونکو سره مرسته کوي. دا دی، دلته له دې ښکلي شعري غوندې څخه د طلايي شگې په نامه یوه ټوټه ښکلی شعر را اخلو:

طلايي شگې

په وزرو د مینه وړو
او خوږو خوږو شېبو

کرم گليون د سرو گلونو
گلکڅونو
دنگو دنگو چنارونو د وارنا...
د الواک نیلی مې ځغلي او راځغلي
کښته پورته
د شنه هسک و شنه دریاب په همغاړې او همبریدې
ارتې ارتې
او ناپايې شنې ورشو کې
سپینې سپینې ښکلې ښکلې
او جوړه جوړه کوترې
سره خاندې او مستي کې
خوله پر خوله غاړه پر غاړه
پر پستو ((طلايي شگو))
تر تودو زرینو وړانگو
د لمر لاندې...
او زه ناست ورته پر غاړه
جوړوم د طلايي شگو کورونه
په پر غز، غر خپه راشي
بېړۍ ډوبه مې د اند شي
کې را وران خیالي کورونه.

گلکڅونه:

د پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار د شعرونو هغه ښکلی غونډ دی، چې د افغانستان د لیکوالو د انجمن له خوا په دولتي مطبعه کې په ښکلي کچه او سکېټ د (۲۰۰۰) توکونو په تیراژ له چاپه راوتلی دی. دا غونډ ټول (۱۳۲) مخونه لري او د شاعر (۶۰) ټوټې شعرونه په کې راغلي دي. ددغه غونډ زیاتره شعرونه غزل دي. یو شمېر نیمه ازاد او یو لړ یې په نورو پخوانیو فورمونو کې لیکل شوي دي. پر دې غونډ باندې د استاد عبدالروف بېنوا له خوا په څلورو مخونو کې یوه سریزه کښل شوې ده، چې په هغه کې د استاد زیار د ژوند او د ده د شاعرۍ په هکله رڼا اچول شوې ده او په خپله د همدې غونډ په باب خبرې شوې دي. په دغه غونډ کې د استاد زیار د زلمیتوب د وخت ځینې شعرونه راغلي دي، چې استاد بېنوا په دې باب لیکي:

((ده دا خپل گلکڅونه یوازې د زلمیتوب د مینې او هوس لپاره حصار کړي نه دي، بلکې د خپل هېواد، د خپل ولس او د اوسنۍ نړۍ د ټولنیزو نابرابریو هغه نارې سورې او کوکې یې هم په کې وهلې دي، چې د ده انساني عواطف یې لړوزلي او بشري احساسات یې راپارولي دي)).

دا دی، دلته یې یو ښکلی غزل را اخلو:

د استاد حمزه په ژبه

پرون دې پرېکړې د جرگو په ژبه
نن دې هر څه د ولولو په ژبه

درنه پښتو ده هېره شوې که څه
چې اوس غږېږي د وسلو په ژبه
څو به په څو یې زما وینو ته ناست
څو به مې وژنې د دښمنو په ژبه
که وو تربرونه خو پردو ته یو وو
ولې پردي شو د پردو په ژبه
له ولس وڅه خوله نرخ مه وڅه
درته یم سر د پښتنو په ژبه
خیر دی که کړم درته د زړه خبرې
د اوښکو وینو د سلگو په ژبه
وایم رښتیا درته، ترڅه که هم وي
د اوسمهال د اسوېلو په ژبه
پرې چې پیغام د ژوند درواستومه
د انقلاب د پلوشو په ژبه
غم د استاد حمزه په لار درسره
ګوندې شې پوه مې د شعرو په ژبه.

ګډه نړۍ:

دا د یوې درې کسيزې مشاعرې بڼه لري، چې له (۱۳۴۰-۱۳۴۴ل) کلونو پورې د زیار، ممنون او فنا له خوا پرله پسې تر سره شوې او پر خپل وخت د مېرمن مجلې او هېواد ورځپاڼې له خوا خپره شوې ده او په راوړسته کلونو کې سېلاب ساپي او نصرالله حافظ هم په کې برخه اخیستې ده.

دلته له دغو درې کسيزو مشاعرو څخه لومړۍ مشاعره، چې د استاد
زیار د شعرونو په دې طرحې جوړه شوې، راوړم.

بيا مې ښکلی یار په زړه ورېږي نن

گاتې مې د سترگو پسې لوېږي نن

د محمد جان فنا شعر په دې ډول دی:

اندېښنه

ساز د محبت راته غږېږي نن
پېغله د هنر راته نڅېږي نن
يو نظر مې ستا د مخ ښايست وليد
يو جهان رڼا پر ما ورېږي نن
تش چې تصور دې د بشر وکړم
ټول جهان مې خيال کې نه ځايېږي نن
خوب کې چې مې ستا سترگې ليدلې دي
څاڅکي د ماتم پر ما توپېږي نن
ويي کتل په ناز راته ښو لاندې
ځکه مې اغزي په سترگو کېږي نن
ښکل مې کړی خوږې سرې خندنې شونډې
زړه مې اور د مينې کې سوځېږي نن
مرگ او ژوند ((فنا)) راته جنون ښکاري
خيال چې د ليلی راته پسخېږي نن

دا هم د ممنون شعر:

ناکامه هیله

غم مې بیا د خیال په کور گدېږي نن
هیله مې ناکامه شوه ژرېږي نن
ما د زړه په وینو چې اباده کړه
دا د محبت مانۍ نرېږي نن
مسته بڼه ورشو د اسماني مینې
زړه لکه هوسۍ ورنه تېرېږي نن
ستا د تصور درشل به پالمه
تېرې زمانې راته غږېږي نن
ستا د مکېزونو رڼاگانو کې
پرېږده دا ((ممنون)) چې وسوځېږي نن

اندو ژوند:

اندو ژوند د استاد زیار د کوچنیو ټوټو د لړۍ دویمه شعري مجموعه ده، چې په هغه کې د جولې له مخې زیاتره څلوریزې او ((سپین)) شعرونه راغلي دي او انتقادي، طنزي او حماسي رنگ لري. دغه غونډ پر (۱۳۶۸ ل) کال د سرحدونو چارو وزارت له خوا په اریانا چاپخونه کې چاپ شوی دی. دلته یې دوه بېلگې راوړو:

بلهاري

ما په مینه کې زده کړې له پتنگه بلهاري ده
ولوله مې پښتنه او اراده مې منصوري ده
لړم، ۴۳ کال

نکریزې او رانجه

د زړه وینې مې نکریزې
شوې د پېغلو هیلو پښو ته
شو رانجه راته گرومونه
غږ مې نه رسي غوږو ته
۱۸-۹-۶۲

گلوپيونه:

د استاد زیار یو ناچاپ غونډ دی، چې په هغه کې د فورم له مخې د
گلکڅونو شعري غونډ ته ورته شعرونه راغلي، دي چې زیاتره یې غزلیز
رنگ لري.

سپین غږ:

د استاد زیار هغه شعري غونډ دی، چې په هغه کې د ده له (۱۳۳۸-
۱۳۴۵) کلونو پورې ځینې شعرونه راغلي دي، چې د ((پښتونستان)) او
ټولنیزو موضوعاتو په باب یې ويلي دي. په دې شعري غونډ کې اوږده

نظمونه راغلي دي، چې یو شمېر یې په راډیويي مشاعرو کې ویل شوي
او یو شمېر یې په بېلابېلو خپرونو کې خپاره شوي دي. دلته له دغه
شعري غونډ څخه یوه بېلگه را اخلو:

پښتني غمونه

زه پښتون د پښتونخوا یم
پښتونخوا کې پښتون غواړم
پښتني دردونه ژاړم
افغانی غمونۍ ژاړم

بیامې وینې راخوټېږي
د زخمي زړه لکه پرهواره
څورېدلې تلوسې مې
له درد سوزه وهي څړیکې..
په خوگلن کې د گوگل مې
د مېرو ژواندو ارمانونو
آواړه واړه بڅرکۍ
په ورو ورو راتلازه کېږي
اسوېلي مې لمبه اخلې..
د پلرونو او نیکونو
د آتې پرو پرمونو

هغه تېرې خاطرې بیا
هغه هېرې خاطرې بیا
زما زړه باندې ورپورې
دا لمبې به پتې پتې
نور په زړه کې څنگه نغاړم
پښتني دردونه ژاړم
افغانی غمونه ژاړم

په ترپکومې شي زړه کې
پښتني سپېڅلې مینه
لېونی شانې احساس مې
کومې لور ته لېږدوي بیا
د هوښ ډارو په نړۍ کې
لېونتوب راته پیغور شي
چېرته ښه هلته به ځمه
که وي سمې او که غرونه
کور و کلی به پرېږدمه
وايم ځان مې کړای ازاد
له هر قید او له جنجاله
خپل غم چې د ځان مل کړم
پرې به پام غلطومه
مرگ ته شپې به تېرومه
څوک به نه نیسي مې ستونی

په خپل واک اختیار به ژاړم
پښتني دردونه ژاړم
افغانی غمونه ژاړم

چېرې مینه چې گناه ده
چېرې زړونه چې ساره دي
چېرې ژبه او قلم چې
ښورول دار ته ختل دي
چې په نوم انسان یادېږم
او انسان نه بلل کېږم
یو موجود ددې د جهان یم
او جهان کې بې اختیاره
د شمال په یوه رېږه
لکه پانه هسې رېږه
د نانځکې غونډې هسې
له هوس سره لوبېږم
ټول کار زیار مې بل لپاره
هېڅ مې واک د خپل ځان نه شته
څومره شرم و څومره ننگ دی
که پر دې ژوندانه ویاړم
پښتني دردونه ژاړم
افغانی غمونه ژاړم

چې یو ځل په حقه مینه
دار په خپلو سترگو ټکل کړم
د خپل سر او مال په بیه
پښتونواله کړم ترسره
د خوشال له سپینې توري
د ايمـل، دریا له ننگه
د تیارو گوگل شي څیرې
د خیبر له دنگې څوکې
د شمشاد له هسکه سره
پلوشې د ژوند خورې شي
د بارې او سوات سیندونه
اباسین لره بیا یوسي
د خپلواک ژوندانه زېری
له خپلواک پښتونستانه
څه ارمان به مې بیا نه وي
له دنیا که زیاره ولاړم
پښتني دردونه ژاړم
افغانی غمونه ژاړم.

استاد زیار د پورتني شعر په باب وایي: ((د ۴۴/۶/۹) کال د پښتونستان په راډیويي مشاعره کې وار راونه رسېد. همداسې مې د موسی شفیق په غوښتنه په سټډیو کې واوراوه. یو کال وروسته (۴۵/۶/۹) قدیر، فهیم اورولی و. په دغه کال سویس ته تللی وم. له دې

سره سره دا زما تر ژباړلي شعر ((بلنه)) (۱۳۴۰ل) وروسته لومړی نیم ازاد شعر دی او تر دې راوړوسته مې دغې خواته ورو ورو هڅه زیاتېږي. دغه راز د ((گلولې)) په نوم د استاد زیار د ازادو شعرونو دویم غونډ هم چاپ شوی دی.

دا شعري غونډ پر (۱۳۶۹ل) کال د افغانستان د لیکوالو د ټولنې له خوا د (۲۰۰۰) ټوکونو په شمېر خور شوی دی، چې د استاد (۶۰) ټوټو په شاوخوا کې ازاد شعرونه په کې خوندي دي. دغه راز یې د ازادو شعرونو د لړۍ درېیم غونډ ((د سبرونو نڅا)) او د کوچنیو ټوټو د لړۍ درېیم غونډ چاپ ته چمتو دي.

څېړنیا ل زیار

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار د خپلې هر اړخیزې لیکوالۍ په ترڅ کې علمي څېړنې او پلټنې هم له یاده نه دي ایستلي او په دې برخه کې یې زیاتې مقالې کښلي او لیکنې یې کړې دي. په حقیقت کې څېړنه د استاد د لیکوالۍ یوه زیاته برخه را اخلې. موږ به دلته له ګرډودي څېړنو پرته د ده نورې ژبنۍ څېړنې دده په ژبپوهنیزه برخه کې راوړو او دلته به یې هغه تحقیقي لیکنې له اخځ او څرنگوالي سره یادې کړو، چې په بېلابېلو برخو کې یې کړي دي او بیا به یې پر خپلواکو څېړنیزو اثارو رڼا واچوو:

په پښتو کې ازاد وګړنۍ او لیکنۍ شعر پر سېلابي تونیکو آرونو او ویونو ولاړ دی:

دا د هغې څېړنې نوم دی، چې د پښتو شعر او په ځانګړې ډول د پښتو ازاد شعر او د هغه جوړښت د څرنگوالي په باب په کې هر اړخیز او په زړه پورې معلومات وړاندې شوي دي. فکر کوم دا په پښتو کې د لومړي ځل لپاره د ازاد شعر په باب یوه ژوره علمي لیکنه ده.

دا لیکنه د ژوندون مجلې د (۱۳۶۷ل) کال د لومړۍ ګڼې په (۲۲) مخونو کې خپره شوې ده، دغه راز یې د همدغې مجلې د همدغه کال په پنځمه ګڼه کې دغې لړۍ ته دوام ورکړی دی او ترڅنګه یې د همدغه کال په کابل مجله کې یو لړ نورې ورته لیکنې هم خپرې کړې دي (دغه

لیکنه را وروسته د کتاب بڼې (پښتو شعر څنگه جوړېږي؟) ته لوړتیا موندلې ده).

راورتي او پښتو گرامر یې:

دا یوه څېړنیزه لیکنه او ژباړنه ده، چې د مستر راورتي د ژوند او د هغه د پښتو گرامر په باب معلومات په کې ورکړ شوي دي. دا لیکنه د وږمې مجلې د (۱۳۵۶ل) کال د (۴) گڼې په (۵۰-۵۷) مخونو کې خپره شوې ده او بیا پر (۱۳۵۷ل) کال د (پښتو چاپي اثار په دوو تېرو پېړیو کې) د اطلاعاتو او کلتور وزارت د مقالو په غونډ کې هم راغلې ده.

د امیر شېرعلي خان د پښتو بوليو یوه قلمي نسخه:

دا په متنپوهنه کې د استاد زیار یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د امیر شېرعلي خان د فرهنگ پالنې او پښتو پالنې په برخه کې په کې زیات معلومات وړاندې شوي دي، دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د (۱۱) گڼې په (۳۴-۴۲) مخونو کې چاپ شوې ده.

پټه خزانه د پښتو د تاریخي گړدود څېړنې د یوه غوره اخځ په توگه:

دغه څېړنیزه لیکنه په ((د محمد هوتک یاد)) نومي کتاب کې د علومو اکاډمۍ له خوا پر (۱۳۶۲ل) کال خپره شوې ده.

د ملا درمحمد ځاځي شاعري:

د یوې بلې څېړنیزې لیکنې نوم دی، چې د یاد شوي شاعر د شاعرۍ په باب په کې معلومات راټول شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۴۲ل) کال د (۷-۸) گڼې په (۲۳-۳۲) مخونو کې خپره شوې ده.

نومیالی نورسیب:

دا یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې له گڼو بېلگو سره په کې د نورسیب د شاعرۍ په باب هر اړخیز معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۴۲ل) کال د (۹) گڼې په (۱۴-۳۶) مخونو کې راغلې ده.

د لال پورې شریف:

په دې تحقیقي لیکنه کې له لاسته راوړو بېلگو سره د لال پورې شریف د ژوند او شاعرۍ په باب پوره معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۴۳ل) کال د (۴) گڼې په (۷-۲۳) مخونو کې خپره شوې ده.

الفت (۱۲۸۸-۱۳۵۶) د پښتو ادب د نوي ادبي سنتیز

پر پېچومي:

په دې لیکنه کې د استاد گل پاچا الفت د لیکوالۍ په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د (۲) گڼې په (۱۲-۱۳) مخونو کې راغلې ده.

د سید راحت الله راحت زاخيلي مهال او چاپېریال:

دا د سید راحت زاخيلي په باب د استاد زیار یوه تحقیقي لیکنه ده، چې د کابل مجلې د (۱۳۶۳ل) کال د لومړۍ گڼې په (۲۹-۳۹) مخونو کې خپره شوې ده. همدارنگه نوموړې لیکنه ((د راحت یاد)) نومي کتاب په (۵۷-۶۵) مخونو کې هم راغلې ده. چې د کابل پوهنتون د فرهنګي شورا له خوا په (۱۳۶۳ل) کال کې خپور شوی دی.

په افغانستان کې پښتو داستان لیکنه:

په دې څېړنیزه لیکنه کې په افغانستان کې د پښتو داستان لیکنې د څرنگوالي په باب معلومات وړاندې شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د (۱۲) گڼې په (۸-۱) مخونو کې چاپ شوې ده.

د انقلابي شاعر نورمحمد غمجن د شهادت د لومړي تلین په درناوي:

په دې تحقیقي لیکنه کې د پوهندوی نورمحمد غمجن د لیکوالۍ او ژوند په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د ژوندون مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د لومړۍ گڼې په (۹-۱۲) مخونو کې خپره شوې ده.

مایاکوفسکي په هاوانا کې:

د مایاکوفسکي په باب د استاد زیار یوه څېړنیزه لیکنه ده چې د ژوندون مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د (۲) گڼې په (۵۵-۶۶) مخونو کې خپره شوې ده.

مایاکوفسکي د ستر سوسیالیستي انقلاب د شاعر په توګه:

د مایاکوفسکي په باب د استاد زیار دویمه څېړنیزه لیکنه ده، چې د ژوندون مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۴ گڼې په ۹-۱۵ مخونو کې خپره شوې ده. دغه ډول دا لیکنه د دوستي مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۳ گڼې په ۸۰-۸۴ مخونو کې هم را اخیستل شوې ده.

نوميالی انقلابي ليکواله انازيگر به خپل ادبي شاهکارونه ژوندي وساتي:

دا د یوې څېړنیزې او ژباړیزې لیکنې نوم دی، چې د یادې شوې
لیکوالې د مړینې له کبله لیکل شوې ده. دا لیکنه د ژوندون مجلې د
(۱۳۶۲ل) کال د ۲ گڼې په ۷۶-۸۰ مخونو کې خپره شوې ده.

د ټولنوال ریالیزم په رڼا کې د میتود او موضوع ډیالکتیک:

یوه بله علمي لیکنه ده چې په یوې اوږدې لړۍ پورې اړه لري او د
ژوندون مجلې د ۱۳۶۲ کال د ۳ گڼې په ۵-۹ مخونو کې خپره شوې ده.
کارپوهه (Ergology):

دا د پوهاند زیار د یوې بلې څېړنیزې لیکنې نوم دی، چې په هغې کې
د فولکور او وګړنۍ تکنالوژۍ په باب معلومات ورکړ شوي دي او په دې
لړ کې د کټ اوبدنې په باب څېړنه شوې ده. دا لیکنه د فولکور مجلې د
۱۳۵۵ ل کال د ۱۱ گڼې په ۱۵۷-۱۶۶ مخونو کې خپره شوې ده.

د کرنې لوښي او سامان او د هغوی د کارونې چمونه:
دا هم یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د کرنې سامان الاتو په باب په کې
معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ ل کال د ۳
گڼې په ۲۵-۳۹ مخونو کې خپره شوې ده.

کارپوهه (اوبدني او رغاوني):

په دې لیکنه کې د ولسي کارونو د یو ډول (اوبدنو او رغوڼو) په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۲ گڼې په ۳۹-۴۳ مخونو کې خپره شوې ده.

اوبدنه او د هغې لومړۍ لارې چارې او ډولونه:

د فولکور په برخه کې یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې په هغې کې د لاسي کارونو د ځینو ډولونو په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ل کال د ۴ گڼې په ۳۲-۳۵ مخونو کې خپره شوې ده.

پسته انځورگري یا رنگونه (رنگريزي):

په ولسي لاسرغاوې (لاسي صنعت) کې یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې د فولکور مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۳ گڼې په ۲۸-۲۹ مخونو کې چاپ شوې ده.

کارپوهه (Ergology):

یوه بله لیکنه ده، چې په هغې کې د ولسي جامو (خادر) په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ل کال د ۶ گڼې په (۲۶-۲۹) مخونو کې خپره شوې ده.

اوبدنه او د هغې لارې چارې او ډولونه:

دا د تېرې یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ل کال د ۵ گڼې په ۲۹-۳۲ مخونو کې خپره شوې ده.

کارپوهه:

یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې د (فرهنگ خلق) جریدې د ۱۳۵۷ کال د لومړۍ گڼې په ۱۲-۱۳ مخونو کې خپره شوې ده.

په پاتکیزه (طبقاتي) جگړه کې د هنر ونډه:

د هنر په باب یوه علمي تحقیقي لیکنه ده چې د هنر مجلې د ۱۳۵۷ کال د لومړۍ گڼې په ۲۴-۲۵ مخونو کې خپره شوې ده.

ټولنوال ریالیزم د رښتینې ټولنیز هنر استازي (رسالت) پرځای کولای شي:

یوه علمي تحقیقي لیکنه ده چې د هنر مجلې د ۱۳۵۹ کال د لومړۍ گڼې په ۵-۶ مخونو کې خپره شوې ده.

رښتیني ټولنیز هنر د وگړو زېږونه ده او د همدوی د غوښتنو او اړتیاوو څرگندونه:

د هنر په باب یوه علمي تحقیقي لیکنه ده، چې د هنر مجلې د ۱۳۵۸ کال د ۴-۵ گڼې په ۱۸ او ۸۴ مخ کې خپره شوې ده.

د ټولنې په ژغورتيايي بهیر کې د ټولنوال ریالیزم اغېزه او ونډه:

یوه علمي او تحقیقي لیکنه ده، چې د هنر مجلې د (۱۳۵۹) کال د ۵-۶ گڼې په ۱۷-۱۸ مخونو کې خپره شوې ده.

د پښتو د اوسني نظام تحلیل او څېړنه د روحياتو له

مخې:

د پورتني یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د پوهنې مجلې د ۱۳۴۱ل کال د ۴ گڼې په ۳-۶ مخونو کې خپره شوې ده.

د پښتو د اوسني نظم تحلیل او څېړنه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده، چې د پوهنې مجلې د (۱۳۴۱ل) کال د ۵ گڼې په ۱۸-۱۹ مخونو کې چاپ شوې ده.

سپیتامه زره توشتړه یا سپین ځواکي زردښت د بامي

بلخ ستر نوميالی بچی:

د یاد شوي شخص په باب یوه تحقیقي لیکنه ده، چې د بلخ مجلې د ۱۳۵۷ل کال د لومړۍ گڼې په ۱۴-۱۵ او پاتې په ۵۱ او ۵۳ مخونو کې خپره شوې ده.

د ټولنوال ریالیزم په رڼا کې د میتود او موضوع

دیالتيک:

یوه علمي او تحقیقي لیکنه ده چې د ژوندون مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د ۳ گڼې په ۵-۹ مخونو کې خپره شوې ده.

پرده پوښي او سپېڅلتیا له ټولنوال ریالیزم او ژمنتیا

څخه تېښته ده:

دا هم یوه علمي تحقیقي لیکنه ده، چې د ژوندون مجلې د (۱۳۶۱ل) کال د لومړۍ گڼې په (۱۲-۱۵) مخونو کې خپره شوې ده. د واقعیت تشې پېښې په وزن او قافیه شعر کېدی نه شي:

یوه تحقیقي او علمي لیکنه ده، چې د ژوندون مجلې د ۱۳۶۱ ل کال د ۳ گڼې په ۱۱-۱۴ مخونو کې خپره شوې ده. د معیاري لیکنې پښتو اړتیا، پرنسیپونه او لارې چارې:

یوه علمي او تحقیقي لیکنه ده، چې د ژوندون مجلې د ۱۳۶۱ ل کال د ۴ گڼې په ۴۴-۴۷ مخونو کې خپره شوې ده. د گویتې پر پلونو:

گویتې په باب یوه علمي او تحقیقي لیکنه ده، چې د ((اجتماعي علوم)) مجلې د (۱۳۶۱ل) کال د ۳ گڼې په ۱۶۳-۱۷۲ مخونو کې خپره شوې ده.

کوشاني د یوې آرې (اصلي) باختري ژبې په توگه: یوه تحقیقي او علمي لیکنه ده، چې د (تحقیقات کوشاني) مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۲ گڼې په (۱۱-۱۱۶) مخونو کې خپره شوې ده.

د افغان - شوروي گډ فرهنګي میراثونه: یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د شوروي اتحاد او افغانستان د گډ فرهنګ په باب په کې معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د دوستي مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۲-۳ گڼې په ۴-۳۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

د ملي سپورتونو په لړ کې (هله داد):

د ورزش په باب یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې په هغې کې د (هله داد) لوبه بیان شوې ده. دا لیکنه د (بدني روزنه) مجلې د ۱۳۳۹ ل کال د ۳ گڼې په ۱۲-۱۴ مخونو کې خپره شوې ده.

د کبډۍ لوبه:

دا هم د کبډي ورزش په باب د استاد یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د بدني روزنې مجلې د ۱۳۳۹ ل کال د لومړۍ گڼې په ۱۱-۱۳ مخونو کې خپره شوې ده.

په افغانستان کې د اجباري او اختیاري ودونو

کړکېچونه:

دا په ټولنه کې په اجباري او اختیاري توگه واده کول او د هغه د راتلونکې د څرنگوالي په باب یوه څېړنیزه او تحلیلي لیکنه ده. د استاد دا لیکنه د هغه د مېرمنې په نوم ((سکینه زیار)) د مېرمن مجلې د ۱۳۴۴ ل کال د اسد گڼې په ۱۱ مخ او پاتې په ۳۳ مخ کې خپره شوې ده.

په افغانستان کې د اختیاري او اجباري ودونو

کړکېچونه:

د پورتنۍ یادې شوې لیکنې دویمه برخه ده، چې د مېرمن مجلې د ۱۳۴۴ ل کال د سنبلې او میزان گڼې په ۲۳ مخ او پاتې یې په ۵۳ مخ کې خپره شوې ده.

دغه ډول یې د هنر په باب یوه بله علمي څېړنیزه لیکنه د اجتماعي علوم مجلې په لومړۍ گڼه کې هم خپره شوې ده.

د افغان - شوروي گډ فرهنگي اړیکي د موسیقۍ په

برخه کې:

یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۳ ل کال د ۴ گڼې په ۲۷-۲۹ مخونو کې خپره شوې ده.

د افغان - شوروي گډ فرهنگي اړیکي، د فلم او سینما

په برخه کې:

یوه بله تحقیقي لیکنه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۰ ل کال د ۸ گڼې په ۴۴-۴۸ مخونو کې خپره شوې ده.

د افغان - شوروي فرهنگي اړیکي، د فلم او سینما په

برخه کې:

د یادې شوې لیکنې دویمه برخه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۲ ل کال د لومړۍ گڼې په ۵۱-۵۷ مخونو کې خپره شوې ده.

د شوروي اتحاد په شپېته کلن پېر کې د افغان -

شوروي د دوستۍ پرمختیا:

دا هم د پوهاند زیار یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۱ ل کال د ۱۱ گڼې په ۵۷-۶۳ مخونو کې خپره شوې ده.

۷۶ کلن مصري لیکوال نجیب محفوظ د نوبل سړنۍ

جایزه وگټله:

د استاد یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې د مصري لیکوال نجیب محفوظ د اثارو او ژوند د څرنګوالي په باب په کې معلومات وړاندې شوي

دي. دا لیکنه د ژوندون مجلې د ۱۳۶۷ل کال د میزان او عقرب میاشتو د گڼې په ۵۳-۵۴ مخونو کې خپره شوې ده او هماغه مهال په دري ایډیشن کې د همدې له خوا په دري ژبه هم خپره شوې ده.

ارتوگرافیک ریفورم (الفبایي سمون) زموږ له ملي انقلابي هیلو سره سمون لري، نوې افغاني الفبا د ټولو افغاني ژبو لپاره:

دا یوه پېشنه‌ادي ډوله څېړنیزه لیکنه ده. دلته استاد زیار د اوښتون په پلمه خپلو هغو الواکونو (نظریاتو) ته یوه ټولنیزه بڼه ورکړې، چې له کلونو راهیسې یې د پښتو د اوسنۍ لیکنې یا الفبایي سیستم د ریفورم یا سمون په برخه کې خپاره کړي وو. ده په دغه وېره څېړنیزه لیکنه کې د عربي سیستم ټولې نیمگړتیاوې په گوته کړي او دا یې زیاته کړې ده چې یو یوازینی فونیمیک الفبایي سیستم کولای شي د ټولو افغاني ژبو لپاره رامنځته شي او دود ومومي. ده د همدې موخې لپاره پر بېلابېلو لارو چارو رڼا اچولې او د دغه الفبایي اوښتون د ترسره کولو لپاره یې یو لړپلانونه په گوته کړي دي. دغه لیکنه د عرفان مجلې د ۱۳۵۷ل کال د سرطان-اسد او عقرب-قوس په گڼو کې له یوه الفبایي جدول سره خپره شوې او ۱۶ مخه یې نیولي دي.

د حمید مومند لیکلار:

دا یوه شپاړس مخیزه څېړنیزه لیکنه ده چې استاد زیار د عبدالحمید مومند د شاه و گدا د ترجمې د دوه سوه او یایمې کالیزې په سیمینار کې

اورولې وه او بیا پر ۱۳۶۶ ل کال په اړوند غونډ کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده.

د حمزه ژب - ښکلاييز سبک:

دا د پوهاند زیار یوه پنځه ویشتمه مخیزه علمي څېړنه ده چې د حمزه شینواري د اتیایمي کالیزې په سیمینار کې یې اورولې او بیا په ((د حمزه یاد)) غونډ کې پر ۱۳۶۶ ل کال د سرحدونو چارو وزارت د خپرونو له خوا خپره شوې ده.

د رحمان بابا لیکلار:

دا یوه پنځلس مخیزه څېړنه ده، چې د کابل پوهنتون له خوا د رحمان بابا د دوه سوه اتیایم تلین له کبله په جوړ شوي سیمینار کې اورول شوې او بیا وروسته ۱۳۶۹ ل کال په اړوند غونډ کې د نوموړي پوهنتون له خوا چاپ شوې ده.

د تاریخ مرصع لیکلار:

په دې نامه هم د استاد زیار یوه مقاله خپره شوې ده چې په هغې کې د تاریخ مرصع د لیکلار او لیکدود په باب خبرې شوي دي.

هغه انقلابي لیکوال او پوهاند چې اندو ژوند یې د

انسان ژغورتیا ته وېښل:

دا د هغې څېړنې نوم دی، چې استاد زیار د الماني لیکوال ګیورک بیوخنر د یو سلو پنځوسم تلین له کبله ترسره کړې ده او د بیوخنر د لیکوالۍ په باب په کې خبرې شوي دي. دا لیکنه د ژوندون مجلې د ۱۳۶۶ کال د لومړۍ گڼې په ۴۷-۵۴ مخونو کې خپره شوې ده.

ژباړه د پښتو پښتۍ ماتوي او نامعیاریتوب یې کوپړی:

یوه علمي لیکنه ده، چې د (پښتو په ټولیزو رسنیو کې) د سیمینار په غونډ کې چې د علومو اکاډمۍ له خوا په (۱۳۶۷ل) کال چاپ شویدی راغلې ده. همدارنګه دېته ورته مقاله د ژورنالستانو د ټولنې له خوا د همداسې یوه سیمینار په غونډ کې راغلې ده.

وګړپوهنه (اتنولوژي):

دیوې نیم څېړنیزې او نیم ژباړیزې لیکنې سرلیک دی چې د فرهنگ مجلې د (۱۳۶۸ل) کال په لومړۍ (وري-غويي) ګڼه کې خپره شوې ده.

د ډګریزې څېړنې لارې چارې:

دا هم د استاد زیار دیوې علمي لیکنې نوم دی چې د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز د (۱۳۶۷ل) کال په سمپوزیم کې وړاندې شوې او په اړوند غونډ کې چاپ ته سپارل شوې ده.

Jams Darmesteter:

د استاد زیار لیکنه ده، چې په پښتو مجله کې په انګلیسي ژبه د ۱۳۶۲ کال د ۳ ګڼې په ۴۵-۵۰ مخونو کې خپره شوې ده.

لویه جرګه:

په الماني ژبه ((Der Rat des Jirgas)) د استاد یوه لیکنه ده چې د دیموکراتیک المان د ((ویلټ بیونې)) نومي مجلې په ۱۷-۶-۱۹۸۶ ګڼه کې خپره شوې ده.

" The Ethno - Linguistic

Composition of Afghanistan"

د افغانستان وګړ - ژبیز جوړښت:

دا لیکنه استاد زیار په انگلیسي ژبه د هند ((انجمن فارسي)) اورګان ((بیاض)) د ۱۹۸۳م په لومړۍ ګڼه کې خپره کړې ده او د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو مجلې د همدغه کال د درېیمې ګڼې په ۶۵-۶۷ مخونو کې هم خپره شوې ده.

نوي ازاد شعر پر وړاندې:

یوه علمي تحقیقي لیکنه ده، چې د کابل مجلې د (۱۳۶۷ل) کال د ۵ ګڼې په ۳۵-۵۴ مخونو کې خپره شوې ده.

همدارنګه یې د نوي ازاد شعر په باب د همدې کال په یوه بله ګڼه کې هم یوه مخ لیکنه خپره شوې ده.

دغه راز یې دوه نورې لیکنې، یوه د سیدحسن حسن په باب او بله د سعدالله جان برق د شاعرۍ په باب د جرګې په مجله کې خپره شوې ده. همدارنګه یې د استاد خادم په باب یوه لیکنه په ژوندون مجله کې خپره شوې ده.

ځانگړي څېړنیز چاپي او ناچاپي اثار

کارپوهه:

یو علمي تحقیقي اثر دی، چې په پنځوسمو کلونو کې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د فولکور مجلې او ((فرهنگ خلق)) له خوا برخه برخه خپور شوی دی. مگر د خپلواک یوځایي چاپ پر وخت یې ښايي دغه اوسنی نوم په ((د افغانانو وگړنۍ تخنیکپوهنه)) په نوم سمون ومومي.

ټولنوال ریالیزم:

یو علمي څېړنیز اثر دی، چې د ټولنوال یا اجتماعي (سوسیالیستي) ریالیزم په باب په کې یو لړ تیوريکي څېړنې شوي دي. د دغه اثر یوه زیاته برخه د شپېتمو کلونو له پیل سره د هنر او ژوندون په مجلو کې خپره شوې ده.

د افغان - شوروي فرهنگي اړیکي:

د پوهاند زیار یو بل څېړنیز اثر دی، چې د دوستۍ په مجله کې یې ځینې برخې خپرې شوي دي.

د پښتو، دري، پشه یي فولکورې څېړنې:

د استاد زیار یو څېړنیز علمي اثر دی، چې په هغه کې د یادو شویو ژبو فولکورې څېړنې شوې دي.

گړدودي (لهجوي) څېړنې:

د پوهاند زیار تر ټولو ستر تحقیقي علمي اثر دی چې د څلورو کلو په موده کې یې کښلی دی. دا اثر (۱۰۴) ټوکه لري چې په هغه کې د افغانستان د (۱۴) ژبو د گړدودونو په باب هر اړخیز معلومات ورکړ شوي دي او له څو کلونو راهیسې د سویس د ملي فونډ له خوا د یونسکو په سپارښتنه ((د افغانستان د ژبپوهنې اتلس)) لپاره په برن پوهنتون کې تر کار لاندې دی.

لیکونه:

لیکونه د استاد زیار یو بل اثر دی، چې په هغه کې په پښتو، دري، الماني او انګلیسي ژبو هغه لیکونه راغلي دي چې استاد ځینو کسانو ته د بېلابېلو ادبي، هنري او سیاسي موضوعاتو په باب لېږلي دي. دا اثر تراوسه چاپ ته نه دی ورکړ شوی.

پښتو بدلمیچ یا پښتو شعر څنگه جوړېږي؟

دا کتاب د استاد زیار له خورا نوښتګرانه علمي - تحقیقي اثارو څخه دی. په دغه کتاب کې د پښتو شعر ((سېلابوتونیک)) قواعد وړاندې شوي چې د لومړي ځل لپاره د همدې له خوا را ایستل شوي او پر درې گونو پښتو وګړنیو (فولکوریکو) لکینیو یا دیواني او اوسنیو ازادو شعرو باندې تطبیق شو یدی. دغه کتاب چې له یادښت، ویی پانګې، سمونلیک او نیولیک پرته ۱۷۸ مخونه او یو لړ کلیشې، یوه تېری او د اوستربلونو جدول لري، د اطلاعاتو او کلتور وزارت د خپرونو له خوا د ۱۳۶۹ پر اوږي په ښکلي کچه او سکښت له چاپه راوتلی دی.

د دغه کتاب د تټرۍ (واسکت) پر یوه پیڅکه داسې کښل شوي دي: ((پوهاند زیار د یوه ژبپوهاند، ادبپوهاند او ۳۳ کلن شاعر او لیکوال په توګه تر خپلو اوږدو څېړنو وروسته دې پایلې ته ورسېد، چې د هرې ژبې او بیا پښتو پویتیګس او فونیتیګس (شعر پوهه او غږ پوهه) سره نه شلېدونکي اړیکې لري او په دې توګه د پښتو شعر رغښت سېلابوتونیک (خپیز- خجیز) دی، نو دا دی د لومړي ځل لپاره د همدغه سیستم د دودونو او د ویونو (قواعد او قوانینو) پر را ایستنه بری مومي او زړو بېولالو ته د پای ټکی ږدي. څنګه چې دی شعر ((موزونه او مقفی)) نه بلکې ((موزونه او مخيله)) وینا بولي، نو ((نوی ازاد شعر)) رښتینی شعر ګڼي او د رغښت مخبیلګه یې ولسي ازاد شعر دی (لنډی، سروکي...) نه اروپایي هغه. دغه کتاب د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ادبي فنونو، عروضو او قافیې او څه ناڅه متنپوهنې د ټکسبوکونو ځای نیولای شي)).

پوهندوی عبدالحکیم د یوې کره کتنې (کابل مجله د ۱۳۷۰ دویمه ګڼه) په ترڅ کې داسې لیکي: ((... د ژبپوهنې او ادبپوهنې د ګڼ شمېر خپرو شوو لیکنو، څېړنو او تدریس په لړ کې په همدې وروستیو وختو کې د ادبپوهنې د تیورۍ د شعر پوهنې په برخه کې د محترم پوهاند دوکتور زیار یو نوی اثر چې په هغه کې د پښتو شعر جوړونې تیوري وړاندې شوې ده... پوهاند دوکتور زیار د ((پښتو شعر څنګه جوړېږي؟)) د اثر په لیکلو سره د ادب تیورۍ د شعر پوهنې او شعر جوړونې په برخه کې لومړنۍ ژوره او جامع څېړنه وړاندې کړه، چې دا څېړنه د نړیوالو ادبي څېړنو په شان یوازې د پښتو ژبې د ځانګړنو او قواعدو پر بنسټ ولاړه ده...)).

کره کتونکی زیار

وايي چې: ((ادبي کره کتنه د ادبیاتو روح دی، کره کتنه د ادبیاتو د ودې او تکامل اساسي او عمده عامل دی.))^۱ او ((په حقیقت کې د ټولنیز نظارت یوه مهذبه بڼه ده چې د صمیمیت او خواخوږۍ له مخې روشنفکره ایجاد گرانه لارښوونه کوي.))^۲

((دا د ادبي کره کتونکي وظیفه ده، چې د یوه ادبي اثر محتوا، تکنیکي اړخونه او بدیعي پرابلمونه او ځانگړنې وڅېړي، په ادبي اثر کې ژور ټولنیز پرابلمونه راوسپړي، د هغه لیکوال یا شاعر ملاتړ وکړي، چې په خپل خلاقیت سره د ژوند واقعیتونو او بشري لوړ ارمانونه یې په ښکلې او عاطفي بڼه انځور کړي دي او ددې خلاف هغو کسانو ته چې اشتباه کوي د منطقي استدلال له لارې قناعت ورکړي.))^۳

استاد زیار هم زموږ د ادب دغه ارزښتناکه برخه له خپل زیاره بې برخې نه ده پرې ایښې. سره له دې چې ده تراوسه پورې په دې برخه کې کوم ځانگړی اثر نه دی خپور کړی، خو زیات کار یې پرې کړی دی، په لسگونو مقالې یې لیکلې دي، دکره کتنو په زیاتو غونډو کې یې برخه اخیستې او زیاتې ادبي غونډې او مشاعرې یې تر کره کتنې لاندې نیولې دي.

(۱) ژوندون مجله، ۱۳۲۵ل کال، ۵-۲ ګڼه، د پښتۍ څلورم مخ.

(۲) محمد صدیق روهي، ژوندون مجله، ۱۳۲۳ل کال، ۵ ګڼه، ۸مخ.

(۳) محمد صدیق روهي، ژوندون مجله، ۱۳۲۳ل کال، ۵ ګڼه، ۱۳مخ.

دلته به یې هغه لیکنې راوړم، چې په دې باب یې په بېلابېلو وختونو کې لیکلي او په بېلابېلو خپرونو کې خپرې شوې دي:

ځوان ژمن (متعهد) پښتو ادب ته یوه کره کتنه:

د استاد د هغې لیکنې نوم دی، چې د پښتو ادب بېلابېل فورمونه، چوکاټونه او لیکنې په کې تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۹-۱۰ گڼې په ۲۵-۳۷ مخونو کې خپره شوې ده.

کره کتنه:

د پوهاند زیار د هغې کره کتنې نوم دی، چې د وېرمې مجلې د (۱۳۵۲ل) کال د ۱-۲ گڼې په ۱۷۴-۱۸۰ مخونو کې خپره شوې ده. په دې لیکنه کې درې کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي. لومړی د ((فردی او اجتماعي ژوند لارښوونکی)) د سیدحکیم کمال شینواري اثر دی.

دویم د چار گل په نوم د همېش خلیل د لنډو کیسو مجموعه ده. درېیم روسي - پښتو قاموس دی چې (نژدې ۳۲۰۰۰ لغتونه) لري.

د پښتو غزل مشاعرې ته یوه کتنه:

د کره کتنې په برخه کې د استاد زیار د یوې لیکنې نوم دی چې په هغې کې د پښتو ژبې یوه مشاعره تر کره کتنې او ارزونې لاندې نیول شوې. دغه مشاعره د همدې په هڅه د سعدالله جان برق په یوه شعر:

((بیا مې په تیارو کې ستا د خیال لمنه ونيوه

بیا یو سېلاب وړي د یو جال لمنه ونيوه))

د سرحدونو چارو وزارت د خپرونو ریاست له خوا جوړه شوې وه او د کابل مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۸ گڼې په ۱۵-۴۱ مخونو کې خپره شوې ده.

نوی قاموس او نوې لار:

د کره کتنې په برخه کې یوه بله لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۴۹ل کال د (۸) گڼې په ۴۴-۵۱ مخونو کې خپره شوې ده.

لیکنې که ژباړنې! ولې زموږ لیکنې د پردیو ژبو رنګ لري؟!

د کره کتنې په برخه کې د پوهاند زیار یوه بله لیکنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۴ل کال د حوت گڼې په ۱۰ مخ او ۳۲ مخ کې خپره شوې ده. دغلته تر پورتنۍ کلیشې لاندې استاد د کره کتنې په برخه کې نورې لیکنې هم کړې دي.

لیکنې که ژباړنې! ولې زموږ لیکنې د پردیو ژبو رنګ لري؟!

د کره کتنې په برخه کې یوه بله لیکنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۴ل کال د سلواغې د گڼې په ۱۵ او ۳۹ مخ کې خپره شوې ده.

ټولنپوهنه یا د پښتو علمي کېدو یوه غوره بېلگه:

دا هم د کره کتنې په برخه کې یوه علمي لیکنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د مرغومي او سلواغې د گڼې په ۲۷ او ۳۰ مخ کې خپره شوې ده.

**د ژبنيو آرونو (اصولو) په رڼا کې د لیکنۍ او خپرڼۍ
پښتو کره کتنه:**

د کره کتنې په برخه کې د پوهاند زیار یوه علمي لیکنه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۳ گڼې په ۴ مخ کې خپره شوې ده. دلته تر پورتنۍ کليشې لاندې د کره کتنې په برخه کې د استاد زیاتې لیکنې راغلي دي.

**د ژبنيو آرونو (اصولو) په رڼا کې د لیکنۍ او خپرڼۍ
پښتو کره کتنه:**

د کره کتنې په برخه کې یوه علمي لیکنه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۴ گڼې په ۲۲-۲۳ مخونو کې خپره شوې ده.

**د ژبنيو آرونو (اصولو) په رڼا کې د لیکنۍ او خپرڼۍ
پښتو کره کتنه:**

د کره کتنې په برخه کې یوه علمي لیکنه ده چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۶ گڼې په ۱۲ مخ کې چاپ شوې ده.
کره کتنه:

د کره کتنې په برخه کې د پوهاند زیار د یوې بلې لیکنې نوم دی، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۴ل کال د ۳ گڼې په ۱۷۳-۱۷۷ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره کتنه:

د کره کتنې په برخه کې یوه علمي لیکنه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۷ گڼې په ۸ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۱-۲ گڼې په ۱۶ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۳ گڼې په ۲۸ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۷ گڼې په ۲۳ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۴ گڼې په ۱۵ مخ کې خپره شوې ده.
د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنې او خپرني پښتو کره کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۵ گڼې په ۱۵ مخ کې خپره شوې ده.

ټولپوهنه یا د پښتو د علمي کېدو یوه غوره بېلگه:

د کره کتنې په برخه کې د استاد زیار یوه علمي لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۵۳ل کال د مرغومي او سلواغې د گڼې په ۲۷ مخ او ۳۰ کې خپره شوې ده.
کره کتنه:

بیا هم تر دغې کلیشې لاندې د پوهاند زیار درې لیکنې راغلي، چې په هغو کې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ل کال د ۳ گڼې په ۱۱۱-۱۱۶ مخونو کې د پښتو لیکونه، مطبوعاتو ته یوه کتنه او برشنا کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

دغه راز یې د کره کتنې په برخه کې څو بېلابېلې لیکنې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ل کال د ۴-۵ گڼې په ۱۶۴-۱۷۸ مخونو کې چاپ شوي، چې په هغو کې د عصبي جهاز توصیفي تشریح، نننۍ ادبي پښتو، دویي پوهنې یادښتونه، د تورې شرنګ، مظلومه دنیا، د ملګرو ملتو منشور او مرغلي کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

دا راز د کره کتنې په برخه کې د استاد زیار دوه لیکنې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ل کال د ۶ گڼې په ۱۷۶-۱۷۶ مخونو کې خپره شوې ده، چې دلته هم دوه کتابونه (کندهار او کاکړي سندرې) تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

همدا راز د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ل کال د ۳-۴ گڼې په ۱۵۲-۱۶۴ مخونو کې بیا هم د کره کتنې په برخه کې د استاد زیار دوه لیکنې خپرې شوي، چې په هغې کې ابدالی توره او غورځنگ کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

د کره کتنې په برخه کې یې دوه لیکنې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ل کال د ۵ گڼې په ۱۲۱-۱۲۹ مخونو کې خپرې شوي، چې په هغې کې د ((مزارات)) او بلې کې د ((تلوسې)) کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

د کره کتنې په لړ کې یې د نجیب دېوان او زما سندري کتابونه هم تر کره کتنې لاندې نیولي دي، دا لیکنه یې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ل کال په ۶ گڼه کې خپره شوې ده.

نصر الله حافظ دودیزوال وگړنی شاعر:

د کره کتنې په برخه کې د پوهاند زیار یوه بله علمي لیکنه ده، چې په هغې کې د نصرالله حافظ د شعرونو د څرنگوالي په باب خبرې شوي دي. دا لیکنه د سباوون مجلې د ۱۳۶۶ل کال د ۵ گڼې په ۳۵ او ۶۳ مخ کې خپره شوې ده.

پیوند د اسطورو او تلمیحو شاعر:

دا د استاد زیار هغه کره کتنه او ارزونه ده، چې پر ۱۳۶۸ل کال یې د علي گل پیوند پر شعرونو او بیا پر ((سیلی)) نومي شعري غونډ باندې کړې وه او د لیکوالو د انجمن په کلوپ کې یې یوې غونډې ته اورولې وه. دا چې ولې ژوندون له چاپه لرې کړه او ترې تم یې له منځه یوړه، تراوسه یې کومه پته ونه لگېده.

داستان لیکونکی زیار

وايي چې: ((کیسه ژوند دی او ژوند کیسه. په ژوند کې کیسې جوړېږي او کیسې له ژونده جوړېږي. ژوند د پېښو یو بهیر دی او پېښې د کیسو اساسي شرط. ژوند پېښې جوړوي او پېښې کیسې. کیسې د ژوند یو تصویر دی او د تصویر یو اړخ په کیسو کې ژوندی کېږي او کیسې هستېږي. یون د ژوند یو نوم دی او که یون نه وي کیسه هم حرکت نه شي کولای او نه شي جوړېدلای.

ژوند او د ژوند هره شېبه تنظیم او برابری ته سخت ضرورت لري او کیسه د همدغسې یو تنظیم لپاره تلاش دی او باید وي.

ژوند د خپل وړاندې تگ په سلسلو کې قهرمانان خلقوي، قهرمانان بیا کیسې جوړوي او په کیسو کې قهرمانان باید خلق شي. ژوند د غورځو پرځو یو نوم دی او کیسې له همدغو حالاتو څخه ایجادېږي.))^(۱) نو استاد زیار هم د کیسې دغومره ستر ارزښت په پام کې نیولو سره کیسه هېڅکله له یاده نه ده کښلې، تل یې په دې برخه کې کار کړی دی، د کیسو په باب یې علمي او تحقیقي لیکنې کړي، د هغو پر شکل او محتوا پوره غږېدلی دی او ان که ووايو پوره استادي په کې لري، زیاته به مې نه وي ویلي، نو ځکه یې کیسې لیکلي دي، ډېرې یې لیکلي دي او ښې یې لیکلي دي.

دلته په لنډ ډول د ده پر چاپي او نا چاپي کیسو رڼا اچوو:

(۱) زرین انځور، کابل مجله، ۱۳۴۲ کال، لومړۍ ګڼه، ۱ مخ

د یوولسم پور کړکۍ (مینه د زړه په وینه):

دا یو رومان دی، چې استاد زیار په دیموکراتیک المان کې پر ۱۳۶۴ل کال کښلی دی. په دغه رومان کې له یوې المانۍ پېغلې سره د یوه مېلمه افغاني استاد مینه انځور شوې او په دې ترڅ کې د هیتلري فاشیستي جنگ ناخوالو او پایلو ته گوته نیول شوې ده. له دې سره سره په کې د افغاني ټولنې جنگ څپلې اکر هم رانغښتل شوی او په دې توګه په کې د ((ولسیتوب)) او ((ژمنتوب)) توګه له ورايه ځلېږي.

دغه رومان څه دپاسه (۲۰۰) ټاپي مخه او (۱۶) څپرکي لري چې د سرحدونو چارو وزارت له خوا چاپ ته وړاندې شوی دی.

او خدا یې راوینن کړم:

د استاد زیار یوه لنډه کیسه ده، چې د سباوون مجلې د ۱۳۶۷ل کال د ۲ ګڼې په ۱۸-۱۹ مخونو کې خپره شوې ده. همدارنګه همدغه کیسه د مېرمن مجلې د ۱۳۶۴ل کال په ۵ ګڼه کې هم خپره شوې ده.

د غرونو او ځنگلونو شپه:

د غرونو او ځنگلونو شپه د استاد زیار یوه داستاني اډانه (طرحه) یا تکل دی، چې په ښکلو الفاظو کې رانغاړل شویدی. دا داستاني طرح د کتاب مجلې د ۱۳۶۵ کال د ۷-۸ ګڼې په ۷۱-۷۴ مخونو کې خپره شوې ده.

همدا ډول یې یوه بله اډانه د زېږي جريدې د ۱۳۶۵ل کال په یوه گڼه کې هم خپره کړې ده.

پټه پلوشه:

پټه پلوشه یو منځنی داستان دی، چې استاد د څرخي پله زندان تر اغېزې لاندې لیکلی دی. دا داستان شل مخه لري او تراوسه پورې خپور شوی نه دی.

د سترگو دروږ:

د سترگو دروږ د هغې منځنۍ کیسې نوم دی، چې د هېواد د ځوان شاعر باقي بريال ژوند په کې بیان شوی دی. دا کیسه پر ۱۳۶۵ل کال د بريال په وياړ لیکل شوې ده او د څارندوی مجلې د ۱۳۶۷ل کال د لسمې گڼې په ۶۸-۷۲ مخونو کې له چاپه راوتلې ده.

په همدې ډول یې د ۳۹-۱۳۴۰ل کلونو په اوږدو کې یو شمېر نورې لنډې کیسې لیکلي او په هېواد او اصلاح ورځپاڼو کې خپرې شوي دي. دا دی، دلته یې یوه لنډه کیسه د بېلگې په توگه وړاندې کوو:

او خندا یې راوینښ کړم

د یوه لرې سفر په تکل د برلین ښار د (رنا غر) لوی تمځي ته ورسېدم. بار بستره مې ښه پوره درانه وو. شاکڅوړې مې دواړې اوږې سره ټینګې کېښکلې وې، ملا مې ورسره کړوپه کړوپه کېده او سم مې پورته ښځ کتلای نه شول.

لویو او وړو کڅوړو مې لاسونه هم خورا بې دمې کړي وو. په پښو کې مې متره پاتې نه وه او په ډېره خواری مې په ځان پسې راکښلې. دا اندېښنه هم راسره وه، چې که لږه دمه ونیسم او سا هومره واخلم، نو

خپل ټاکلی اورگادی به راڅخه وخوځېږي. په دې کې مې ناڅاپه پر یوې ښکلې نجلۍ سترگې ولگېدې، چې زما غوندې دا هم له یوه ښاري گادي څخه نوې پلې شوې وه او د اورگادي په هڅه لېږداوه غبرگ بکسونه د تمځي پر وچې کانکریتي ډیوډۍ ورو ورو کښوي او پایۍ پایۍ پلونه ورسره اخلي، په هغه گڼه گڼه کې یو زړه سواند لاروی نه پیدا کېده، چې د بکسونو په لېږد کې ورسره مرسته وکړي او تر یوې بلې ډیوډۍ یې ورسره ورسوي.

ما په دغه ښار او ټول هېواد کې وخت ډېر تېر کړی و، ډېرې رنگیزې څېرې مې لیدلې وې، مگر د دغې ښکلې پېغلې سره سپینه او زړه راکښونکې څېره یوازې ماته نه، بلکې ټولو ښاریانو ته نوې برېښېده، دومره چې تا به ویل له ارمه کومه ښاپېړۍ راغلې او یا له اسمانه کوهم پرېښته راکښته شوې ده.

زما غوندې پرې د هر چا دا اټکل راته، چې یا خو د کوم بل هېواد گرځندویه ده او ښايي د کوم یار اشنا یا خپل خپلوان تر لیدنې وروسته بېرته خپل ټاټوبي ته ځي. زړه مې ډېر غوښتل ورسره مرسته وکړم، نه یوازې د هغې د بې سارې ښکلا او بې کچه پېغلتوب په پار، بلکې د یوې پردېسې ښځمنې په توگه، مگر خپل درانه پېټي له دغه ویاړه بې برخې کړی وم. خو نورو تش لاسو او هوسا لارویانو ته مې له پخساکه پینگۍ ایشیده چې ولې پر هغې ښکلې پردېسې زړه نه سېزي او پېټي ورسره نه سپکوي.

زه هله پوه شوم، چې لودیځیان له پرمختللي کولتور سره بیا هم کلک زړي دي. خپلې پردېسۍ ته مې زړه خټه شو چې نه چېرې زه هم له داسې تنگسې سره لاس و گرېوان شم او خپل بار پر خپلو اوږو تر

منزله ونه شم رسولای. سره له دې مې هم خپل پېټی دومره نه ژاړه او ځانته مې ډاډ ورکاوه، مگر د هغې ښکلي پردېسې او بېوسۍ مې یوه شېبه هم له زړه نه وټه او همدا سودا راسره وه، چې کېږي خپل ګاډی لاندې نه کړي او بل ورپسې ګاډي ته یوه ګړۍ دوه سترګې پر لار پاتې شي.

زما ګاډی پر خپلې ټاکلې شېبه له تمخي و خوځېد او زړه مې له هغې پردېسې سره په تمخي کې تم پاتې شو. اورګاډی لکه د ژوند بهیر ډېر ګړندی او بېړندی له ښکلو غرونو، سیندونو او ګلکڅونو څخه تېرېده. خنډ و ځنډ یې نه پېژندل او د سیمه ییزو ګاډو غوندې هر کلي او بانډې ته نه ودرېده په ښکاره د نورو سپرلیو غوندې ما هم پر ښکلو شا او خوا منظرو سترګې ښخې کړې وې، خو له زړه مې یو خدای خبر و. د پاتې نیمې ورځې له تېرېدو سره د کوربه هېواد تر پولو واوښتو، مگر د ((ایلبې)) ښکلی سیند مو له خپل ښکلي چاپېریال سره هماغسې ملګری و. تر څو یې د دو ناو په څپانده سیند او د الپ په ننداریزو ځنګلي ګلکڅونو وسپارلو. لمر راڅخه خپلې تودې طلايي وړانګې ورو ورو لېږدولې او د اسمانڅکو غرنیو ونو د څوکو په ښکلولو یې له موږ سره هم مخه ښه کوله او بېرته راڅخه مخ پر لويديځ ستنېده، تر څو د سکني ماښام تیاره ولګېده، تورې تروړمۍ شپې رانه هر څه له سترګو پنا کړل، سپرلۍ هم په خپلو څوکیو او سفري کتونو کې ځای پر ځای شوې. ما په خپل کټ کې هسې پښې غځولې وې او کمپله مې نیمکښه غوندې پر ځان راکښلې وه. هرڅه چې مې ځان تلقیناوه، د خوب نړۍ ته پناه یوسم، خو خوب چېرې و. یوازې د ګاډي د ګډ ګډوب له کبله

نه، بلکې د پردېسې پېغلې اندېښنې مې هم لکه ماران په زړه کې کښته پورته ځغلېدې راځغلېدې.

شپه به نیمایي ته رسېدلې وه او سترگې مې سره سمې نه وې ورغلې، چې ناڅاپه د گاډي یوې بورېونوکې کړیکې بېرته راوېښ کړم. کوم همخوني مې د کړکۍ پرده یوې خواته کړه او سترگې مې د پراگ د ښکلي ښار په څراغان تمځي ولگېدې. له تمځي او بیا له ټول ښار څخه له وتو سره مې چې هر څو هڅه وکړه، تنښتېدلې خوب مې سترگو ته بېرته کډه راوکړي، خو بريالۍ نه شوم او هسې مې له نیمکښې کړکۍ څخه د تور مخي اسمان په ناپایه ورشو کې د یونیم ستوري ننداره کوله. په همدې همدې کې ورو ورو د ختیځ له خوا د شلمې یا دوه ویشتمې سپوږمۍ نیمزالي غوندې رڼا د کړکیو ښیښې راوبرېښولې او له یوه اوږده تورتڼ تونل څخه له وتلو سره بیا د شپې نوراني پېغله د اسمان نیمایي ته رانېغه شوې وه او د هسک په ارته ورشو کې یې راسره تېز تېز ځغاستل. زما لپاره دا رومانیکه شاعرانه او شپېنۍ ننداره تر ورځنۍ هغې هم ډېره په زړه پورې وه، ځکه له کومه راهیسې چې د یو گڼ مېشتي اروپايي ښار په اسمانڅکو کې مېشت شوی وم. سپوږمۍ ته مې هډو پام شوی نه و او د چا خبره بېخي یې راڅخه ونکه هېره شوې وه.

شپه به مټی پار نیمه پاتې وه، چې سخت خوب راغلی و، یو له ډېرو رنگینو ډک خوب چې له ډېرو خوږو خوږو خوبونو سره ملگری و. له زړه مې هغه ټولې ورځینۍ اندېښنې او سترپاوې لښېدلې وې او د یوه زړه راکښونکي روښان سباوون هیله منو ولولو مې په زړه کې غځونې کولې. خدایزده چې نور به مې څه خواږه خواږه خوبونه کتل او خپلې مرورې او

تمبېدلې هیلې او اسرې مې پرې غولولې او پخلا کولې، چې یو ناڅاپه یوې مستې زړه وړونکې خندا راوینن کړم.

له کټه مې ورو ورو ځان رابڼوی کړ، د کړکۍ هنداره مې په بیره بیره راکښی ایسته او د باندې مې سر وکښن. گورم چې لمر نوی څرک راوهلی او د پسرلني سباوون خوشبویه او پسته وږمه د غرنیو گلانو عطرونو زموږ پر گادي راشیندي.

ترور ترور مې گاوندیو کړکیو ته غلچکي غلچکي وکتل او سم مې په هماغسې پرونی پېغلې سترگې ولگېدې، چې سپینه نرۍ غاړه یې له کړکۍ راکښلې وه او اوږدې ورېښمینیې طلايي څنې او اوریل یې د اورگادي د توند باد له څپو سره شیند پر شیند اخوا دېخوا اوښتل را اوښتل.

همدا چې یې هوسۍ وږمه ترندې او برندې سترگې پرما ولگېدې، نو ما پرې هم بېواکه غږ وکړ: سهار مو نېکمرغه! هغې هم لکه ټول عمر چې لیدلی او کتلی اوسم، په یوه پېژندویه او مینه وړي شان گړدود زما د سلام غبرگون وکړ او بېرته د لمر څرک په ښکلې ننداره بوخته شوه، زه هم ترې را شا کوچ شوم. یخ پخ پرځای کېناستم، تندي ته مې یو تس ورکړ او په زړه کې مې له ځان سره وویل: ((هغه مې چې پر اسمان غوښتله، خدای پر ځمکه راکړه!)).

هو، ما نوره خپله ورکه او د لارې مله موندلې وه، داسې مې انگېرله چې د لمر وړانگې او د سباوون زړه راکښونکې وږمه او بیا شاوخوا غرونه، ځنگلونه، سیندونه او گلکڅونه طلايي کورونه او پرتمین ښارونه راسره یوځای ځغلي او د لمرین ختیځ پر لور زما د پردېسو هیلو بدرگه

کوي. نور مې نو د ارمانونو غوتۍ باغ باغ غوړېدلې وې او ټوله نړۍ راته د گل په څېر موسکۍ موسکۍ کېده.

له کیسه لیکنې پرته استاد زیار یو زیات شمېر ادبي ټوټې هم لیکلي چې ځینې د تکلونو بڼه لري او چاپ کړي یې دي. دلته یې د لاسته راغلو ټوټو یادونه کوم.

د ټوبې ورونه:

د ټوبې ورونه د استاد زیار د هغې ادبي ټوټې نوم دی، چې (افراطینو ته) تر سرلیک لاندې د کابل پوهنتون اوونیزې د ۱۳۶۶ کال د ۵ میاشتې د ۲۱ نېټې په گڼه کې خپره شوې ده.

تلک:

د پوهاند زیار یوه بله ادبي ټوټه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ کال د ۳ گڼې په ۶۹-۷۱ مخونو کې خپره شوې ده. دغه ډول د زېري جريدې د ۶۵-۶۶ کلونو په گڼو کې د استاد زیار ځینې نورې ادبي ټوټې هم خپرې شوې دي.

خوب کالي:

خوب کالي د پوهاند زیار د یوې بلې ادبي ټوټې نوم دی چې لاندې به یې متن په بشپړ ډول راوړو:
زه په ختیځ کې وم،
ته په لویدیځ کې

لومړی
پر ما ورځ راغله
او بیا پر تا
خو ته،
تر ما دمخه راوینښ شوی
او دمخه ولښېدې
او زه
ځای پر ځای ویده پاتې شوم
ستا د کاروان د غږو غوږ
زما په غوږو کې
هسې خوبولې انګازې شوې
او زما خوب یې نور هم پسې لا درون کړ
تا
زما له خوبولتیا ناوړه ګټه واخیسته
بهرته راپسې راستون شوې
په خوب کې دې رانه هر څه ولجه کړل
او زه دې
پر وچ ډاګ
میرات او کور ګدی
ویده پرېښودم...
هو
تر څو چې زما د راوینښېدو وار راسپده
او عقل مې سرته راته
بیا پېړۍ اوښتې وې
او پړاوونه پړاوونه

تر تا لري پاتې وم
اوس نو
که یو خوا
له ډېرې بېوسۍ او نهیلی نه
زما د پښو سپینې غوټې شوې
نو بل خوا
تا هم راباندې داسې کوډې کړې دي
چې په سپېره خاورینه کنډواله کې
پر سپینه رڼا ورغ
په غږېدلو سترگو
خوب وړی یم
له کار او ژوند سره هماغسې مرور یم
او خوب کالي مې لا
پر کار کالیو نه دي بدل کړي!!؟

ژبپوهاند زیار

وايي چې ((ژبپوهنه هغه علم دی، چې د یوې ژبې داخلي ساختمان او جوړښت تر څېړنې لاندې نیسي)).^۱ پوهاند زیار هم په دې برخه کې دومره زیات کار کړی دی، چې کله په هېواد کې څوک د ژبې یا ژبنيو مسایلو په باب غږېږي، نو د استاد زیار نوم به یې تر ټولو لومړی په خوله کې وي.

ده تراوسه پورې په سلگونو علمي او تحقیقي مقالې د ژبپوهنې په برخه کې په ملي او هم بین المللي کچه لیکلې دي او ځکه خو یې باید لیکلی وای، چې د ده رسمي څانګه او مسلک همدا ژبه ده او په دې برخه کې یې لومړۍ درجې او علمي رتبې هم اخیستې دي.

ده د ژبپوهنې په برخه کې دومره زیات کار کړی دی، چې گرد یې د ده پر نورو ادبي کارونو او نوښتونو هم پرېوتی دی. ټول خلک لومړی دا فکر کوي، چې د یو ستر ژبپوهاند نوم اخلي او د هغه په باب خبرې کوي، خو ځینې خلک لا په دې پوه نه دي، چې استاد زیار نه یوازې په ژبپوهنه کې استاد دی، بلکې په شعروشاعری او داستان لیکنه کې هم استادي لري. موږ دلته دده په باب له زیاتو خبرو څخه تېرېږو. د ده کار ټولو ته ښکار او څرګند دی، زموږ ډېرو خبرو او نه خبرو ته حاجت او اړتیا نه شته، هغه د خوشال بابا خبره:

(۱) پوهندوی نور احمد شاکر، ژبني څېړنې، ۱۳۵۰ کال، مخ

لمر په گوته پتاوه نه شي خوشاله

هېڅ منکر مه شه له خپلې عاشقۍ

اوس به دلته لومړی د پوهاند زیار هغه ژبنۍ لیکنې چې پر بېلابېلو وختو یې په بېلابېلو جریدو، مجلو او ورځپاڼو کې خپرې کړې دي له اڅخ سره یادې کړو او د هغو پر څرنگوالي به لنډه رڼا واچوو او بیا د هغه په ځانگړو ژبنيو اثارو وغږېږو.

د ژبپوهنې نومونې:

د ژبپوهنې نومونې د استاد زیار د یوې اوږدې ژبنۍ لیکنې نوم دی، چې د وږمې مجلې په بېلابېلو گڼو کې خپره شوې ده. استاد زیار د دې لیکنې د لومړۍ برخې په پیل کې وایي:

((د لوی څښتن په نامه د ژبپوهنې په نومونو لاس پورې کوم او په دې توگه په پښتو کې لومړی ځل د نومونپوهنې (Terminology) بنسټ ږدم دا ځکه یوه اړتیا گڼم، چې زموږ ژبه نن سبا د نړۍ له سترو ژبو سره سیالۍ ته ملا تړلې ده.))^(۱)

په دې لیکنه کې د ژبپوهنې نومونې (اصطلاحات) په پښتو، دري، الماني او انگلیسي ژبو کښل شوي دي. د دې اوږدې ژبنۍ لیکنې لومړۍ برخه د وږمې مجلې د ۱۳۵۰ل کال د ۵-۶ گڼې په ۱۱۲-۱۱۵ مخونو کې خپره شوې ده.

(۱) دوکتور زیار، د وږمې مجله، ۱۳۵۰ل کال، ۶-۵ گڼه، ۱۱۲ مخ

ترکیبات اسمی در زبان دری:

ترکیبات اسمی در زبان دری د هغې ژبنۍ لیکنې نوم دی چې په دری ژبه کښل شوې ده. په دې لیکنه کې د دری ژبې د نومونو د جوړښت او څرنگوالي په باب ګټور معلومات وړاندې شوي دي. دا لیکنه د خراسان مجلې د ۱۳۶۰ل کال د ۵ گڼې په ۱۵۰-۱۵۳ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبپوهنې نومونې:

د پورتنۍ یادې شوې لړۍ بله برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ل کال د ۶ گڼې په ۴۷-۴۸ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبپوهنې نومونې:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ل کال د ۶ گڼې په ۵۵-۵۶ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو ګردودونه ((لهجې)):

پښتو ګردودونه د هغې اوږدې لیکنې نوم دی چې د پښتو ژبې د بېلابېلو ګردودونو (لهجو) په باب په کې ګټور معلومات وړاندې شوي دي. دا لیکنه چې تر ۷۰ څخه زیات مخونه لري، د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز د نړۍ وال سیمینار د مقالو په مجموعه کې، چې پر (۱۳۵۴ل) کال جوړ شوی و، راغلې ده.

د ژبپوهنې نومونې:

د یادې شوې لیکنې بله برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ل کال د ۵ گڼې په ۵۷-۵۹ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبپوهنې نومونې:

د یادې شوې لیکنې بله برخه ده چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ال کال د ۱-۲ گڼې په ۱۳۹-۱۴۰ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آړپوهه:

پښتو آړپوهه د استاد زیار د هغې ژبنۍ علمي څېړنېزې اوږدې لیکنې نوم دی، چې د وږمې مجلې په زیاتو گڼو کې په پرله پسې توگه خپره شوې ده. په دې لیکنه کې د هغو لغتونو ریښې له نورو ژبو، لکه هندي، پارسي، بلوڅي، مونجی، سوغدي... سره څېړل شوي دي، چې اوس په پښتو کې کارول کېږي. دا لیکنه د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ال کال د ۱-۲ گڼې په ۹۸-۱۰۲ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آړپوهه:

د یادې شوې لیکنې څلورمه برخه ده، چې د وږمې مجلې د (۱۳۵۱ ال) کال په (۶) گڼه کې په (۸) مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آړپوهه:

د یادې شوې لیکنې اوومه برخه ده، چې د وږمې مجلې د (۱۳۵۲ ال) کال د (۵) گڼې په (۶۳-۷۲) مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آړپوهه:

دیادې شوې لیکنې اتمه برخه ده، چې د وږمې مجلې د (۱۳۵۲ ال) کال د ۶ گڼې په ۸ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آرپوهه:

د یادې شوې لیکنې بله برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ ل کال د ۱-۲ گڼې په ۸۹-۹۶ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آرپوهه:

د یادې شوې لیکنې بله برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ل کال د ۶ گڼې په ۴۷-۴۸ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آرپوهه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ل کال د ۴-۵ گڼې په ۱۱۷-۱۲۶ مخونو کې خپره شوې ده.

د زیات پیاوړتوب په هیله یوه نوې هڅه:

دا د استاد زیار د هغې لیکنې نوم دی، چې هغې کې ده پر خپلې نوې وظیفې باندې د ټاکل کېدو له امله خپل هوډ بشوولی او د لیکلار په برخه کې یې لږ و ډېر معلومات وړاندې کړي دي. دا لیکنه د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ل کال د ۳ گڼې په ۱-۳ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آرپوهه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ل کال د ۳ گڼې په ۸۶-۸۸ مخونو کې خپره شوې ده.

ارتوگرافیک ریفورم (الفبایي سمون) زموږ له ملي انقلابي هیلو سره سمون لري، نوې افغاني الفبا د ټولو افغاني ژبو لپاره:

د ژبپوهنې په برخه کې د پوهاند زیار یوه علمي لیکنه ده چې د
عرفان مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۴-۵ گڼې په ۶۱-۶۷ مخونو کې یې یوه
یوه برخه خپره شوې ده. همداسې یې یوه وړه لیکنه کال دوه دمخه په
جمهوري پلوشه کې هم وړاندې شوې ده (زیاته څرگندونه: د لومړي
څپرکي وروستی برخه).

د تذکره الاولیا ژبنی خوا:

د تذکره الاولیا ژبنی خوا د پوهاند زیار د یوې بلې ژبنۍ لیکنې نوم
دی، چې په ((د امیر کروړ یاد)) نومي کتاب کې چې د افغانستان د
علومو اکاډمۍ له خوا پر ۱۳۴۶ل کال خپور شوی، په ۳۹۰-۳۹۹ مخونو
کې راغلې ده.

پښتو آړپوهه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ل کال
د ۳-۴ گڼې په ۱۲۵-۱۳۲ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو څنگه په پښو ودرېږي او څنگه پل واخلي:

یوه ژبنۍ علمي لیکنه ده چې د کابل مجلې د ۱۳۴۶ل کال د ۹ گڼې
په ۲۰-۳۰ مخونو کې خپره شوې ده.

ژبپوهنه د پښتو په چوپړ کې:

یوه ژبني لیکنه ده، چې د کابل مجلې ۱۳۵۷ل کال د ۲ گڼې په ۱۶۰-۱۷۰ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو ویي پوهنې ته یوه لنډه کتنه:

یوه علمي ژبني لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۳ گڼې په ۱۳-۱۸ مخونو کې خپره شوې ده.

لنډون د لیکنې پښتو د یوه معیار په توګه:

یوه علمي ژبني لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۵۵-۱۳۵۶ل کال د ۲ گڼې په ۱-۵ مخونو کې چاپ شوې ده. همدارنګه د زېري جريدې د ۱۳۵۵-۱۳۵۶ل کال په گڼو کې هم خپره شوې ده.

مختصری پیرامون و جه تسمیه خراسان:

دا یوه علمي ژبني څېړنه ده، چې په پارسي ژبه کښل شوې او د خراسان مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۱۲ گڼې په ۵۴-۸۲ مخونو کې خپره شوې ده.

د ویي پانګې په پراختیا کې د کړ نومونو (فعلي مشتقاتو) ونډه:

یوه ژبني مقاله ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د لومړۍ گڼې په ۳۰ مخ کې خپره شوې ده.

د ويي پانگې په پراختيا کې د کر نومونو (فعلي مشتقاتو) ونډه:

د يادې شوې ليکنې يوه بله برخه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د غويي مياشتې د گڼې په ۲۸ مخ کې خپره شوې ده.

په ويي پانگه کې د ستاينومونو (صفتونو) ونډه: يوه ژبنۍ ليکنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د غبرگولي د گڼې په ۳۷-۳۸ مخونو کې خپره شوې ده.

د پکتيا گړدودونه:

په دې ليکنه کې د پکتيا گړدودونه تر څېړنې لاندې نيول شوي دي دا ژبنۍ ليکنه د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۵ د وږي مياشتې گڼې په ۱۵ مخ کې خپره شوې ده.

د پښتو ويي پانگې په پراختيا کې د بيا ځلي ترنگونو (تکراري ترکيبونو) ونډه:

يوه ژبنۍ ليکنه ده چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د لړم د مياشتې د گڼې په ۲۹ او ۳۶ مخ کې خپره شوې ده.

د گډې ليکنۍ معياري پښتو پرېکړه د نوې تاريخي اړتيا په توگه:

يوه ژبنۍ ليکنه ده چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ليندۍ د گڼې په ۱۳ مخ کې خپره شوې ده.

**د پښتو ويي پانگې په پراختيا کې د جوړه ترنگونو
(جفتو ترکیبونو) ونډه:**

یوه ژبنۍ لیکنه ده چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د لیندۍ د
گڼې په ۲۳ مخ کې خپره شوې ده.

**د پښتو ويي پانگې په پراختيا کې د ټاکنترنگونو (تعیني
ترکیبونو) ونډه:**

یوه ژبنۍ څېړنه ده چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د مرغومي او
سلواغې د گڼې په ۴۸ مخ کې خپره شوې ده.

د پښتو دایره المعارف بشپړېدل:

یوه علمي او ژبنۍ لیکنه ده، چې د عرفان مجلې د ۱۳۵۶ل کال د
لومړۍ گڼې په ۱۴۱-۱۴۶ مخونو کې خپره شوې ده.

**راځئ کلیو، بانډو او غرو رغو ته ووځو او خپله هېره
کړې پښتو بېرته یاده کړو:**

یوه ژبنۍ مقاله ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د لومړۍ گڼې
په ۱۶ او ۳۷ مخ کې خپره شوې ده.

گړدودونه (لهجې):

د استاد زیار د گړدودونو د مقالې دویمه برخه ده، چې د پکتیا مجلې
د ۱۳۵۵ل کال د ۲ گڼې په ۶ مخ کې خپره شوې ده.

اسمي مشتقات (نوم بېلنگونه) زموږ د لیکنۍ پښتو

ستره برخه ده:

یوه علمي ژبنۍ لیکنه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۲ گڼې په ۱۸ مخ کې خپره شوې ده.

موږ او ژبه:

دا یوه بله ژبنۍ څېړنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۲ل کال د وږي د گڼې په ۳۷-۳۹ مخونو کې خپره شوې ده.

خپلسري معیاري پښتو به څنگه وي؟ پښتو که ناپښتو؟

یوه علمي ژبنۍ لیکنه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۳ل کال د لومړۍ گڼې په ۱۲۲-۱۲۴ مخونو کې خپره شوې ده.

له ثور انقلاب راهیسې په پښتو کې نوې ويي رغاونه (نیولوگیزم):

دا یوه بله ژبنۍ لیکنه ده، چې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په یوه جوړ شوي سیمینار کې اورول شوې او بیا په (پښتو څېړنې) نومي غونډ کې پر ۱۳۶۷ل کال په ۴۱۲-۴۵۹ مخونو کې خپره شوې ده.

د سویس له برنه رالېږل شوی لیک:

کابل مجلې ته د پوهاند زیار رالېږل شوی لیک دی، چې په هغه کې د ژبپوهنې د اصطلاحاتو په باب خبرې شوي دي. دا لیک د کابل مجلې د ۱۳۴۷ل کال د ۱۱-۱۲ گڼې په ۱۰۹ مخ کې خپور شوی دی.

د پښتو پرمختګ د هغې د پرابلمونو په حل کې نغښتی دی:

دا د هغې ژبنۍ لیکنې نوم دی، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د وږي د میاشتې د گڼې په ۲۳مخ او پاتې په ۳۳ مخ کې خپره شوې ده. سم یې لیکي او سم یې لولئ، (په) او (پر) یو د بل پر ځای مه کاروئ:

دا هم یوه ژبنۍ لیکنه ده چې د دوو سربلونو (په) او (پر) د کارولو د څرنگوالي په باب په کې څرګندونې شوې دي. دا لیکنه د هېواد ورځپاڼې د وري په ۱۳ گڼه کې خپره شوې ده. دا لیکنه د هغې لړۍ یو توک دی چې په نوموړي ورځپاڼه کې کله نا کله خپرېده.

سربلونه او ستربلونه:

دا هم د استاد زیار د یوې ژبنۍ لیکنې نوم دی، چې د پښتو ژبې د لیکلار په باب لیکل شوې ده. دا لیکنه د یوې مرکې په ترڅ کې د ((جوانان امروز)) مجلې د ۱۳۶۶ل کال په گڼه کې راغلې ده او هم په ځانګړي ډول په یوه جلا پاڼه کې هم چاپ شوې ده.

((په اوسنۍ لیکنۍ پښتو کې د نوې ویي رغاوې اړتیا)):

د استاد یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د پښتو مجلې د ۱۳۶۰ل کال د ۱ گڼې په ۴۵-۴۷ مخونو کې په الماني ژبه خپره شوې ده.

((پښتو ژبې او ادب ته یوه لنډه کتنه)):

د استاد زیار لیکنه ده، چې د ۱۳۵۸ل کال په کالنی کې خپره شوې، په الماني ژبه عبدالغفار ژباړلې او د پښتو مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۴ گڼې په ۱۱۸-۱۳۰ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو ژبې او ادب ته یوه کتنه):

دا هغه لیکنه ده، چې د عطار له خوا په الماني ژباړل شوې او د پښتو مجلې د ۱۳۵۹ل کال لومړۍ گڼې په ۹۶-۱۰۵ مخونو کې خپره شوې ده. نومتړنگونه - د پښتو ويي رغاوني یو خورا ډېر زېږی ډول:

د استاد زیار یوه بله لیکنه ده، چې د پښتو مجلې د ۱۳۶۰ل کال د ۳ گڼې په ۶۵-۷۱ مخونو کې خپره شوې ده.

ويي پانگه (لغوي ذخیره):

یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۳ گڼې په ۱۳-۱۸ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو لیکلار:

یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د پلوشې مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۱-۲ گڼې په ۲۴-۲۶ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو لیکلار:

یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د پلوشې مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۳ گڼې په ۳۳-۳۵ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو لیکلار:

یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د پلوشې مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۴ گڼې په ۲۹-۳۲ مخونو کې خپره شوې ده.

زموږ لیکنې او جمله رغاوې:

دا یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۶۱ل کال د ۱۰-۱۲ گڼې په ۷۵-۸۰ مخونو کې خپره شوې ده.

له اساطیري ضحاکه تر رښتیني تاریخي سهاکه:

دا یوه ژبنۍ او تاریخي خپرنه ده، چې استاد د ابوالقاسم فردوسي تلین په ویاړ د جرگې مجلې د ۱۳۷۰ل کال په لومړۍ گڼه کې خپره کړې ده.

افغاني فرهنگ د پلورالیزم په رڼا کې:

دغه لیکنه د وخت د فرهنګي او په تېره د هنري زېږونو د یوې ارزونې په توګه د وطن میاشتني د ۱۳۷۰ل کال په دویمه گڼه کې خپره شوې ده.

زموږ په هنري زېږندویۍ کې د نویو هڅو یو لنډ جاج:

دغه لیکنه هم پاسنۍ لیکنې ته ورته منځپانګه را اخلې او د وطن مجلې د ۱۳۷۰ل کال په څلورمه گڼه کې چاپ شوې ده.

ځانگړي ژبني چاپي او ناچاپي اثار

ويي رغاونه:

ويي رغاونه د پوهاند زیار یو ژبني اثر دی چې په هغه کې ځینې ژبني مسایل په ځانگړي ډول پښتو وییونه (لغتونه) خپرل شوي دي. دا اثر د کابل پوهنتون له خوا په ۱۳۵۵ل کال کې په گستتډول خپور شوی او په ادبیاتو پوهنځي کې د درسي مضمون په توگه ورڅخه گټه اخیستل شوې ده.

د ژبپوهنې بنسټونه:

دا هم د استاد یو ژبني اثر دی، چې د کابل پوهنتون له خوا په ۱۳۵۳ل کال کې په گستتډول چاپ شوی دی. له دغه اثر څخه د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې د درسي مضمون په توگه گټه اخیستل شوې ده.

نظر کوتاهی بر زبان و زبانشناسی:

((نظر کوتاهی بر زبان و زبانشناسی)) د پوهاند زیار یو بل ژبني اثر دی، چې پر ۱۳۵۶ل کال د کابل پوهنتون له خوا په گستینډول په دري ژبه کښل شوی، په عمومي ډول په کې د ژبې او ژبنيو مسایلو او ژبنيو کورنیو په باب معلومات راغونډ شوي دي او د فلسفې ځانگړې شاگردانو ترې د درسي مضمون په توگه گټه اخیستې ده.

پښتو - دري فرهنگ:

پښتو دري فرهنگ یو علمي او سیستماټیک فرهنگ دی که څه هم دغه فرهنگ د دولس زرو (۱۲۰۰۰) پښتو وییو په درلودلو سره منځنۍ کچه لري، خو نژدې ټوله پښتو ویي پانگه په بنسټیزه او کلیدي توگه را اخلې. دا اثر ټایپستي ۱۵۰۰ مخونه لري.

دغه فرهنگ له ۱۳۵۳ل کال راهیسې حروفي چاپ ته چمتو دی، خو استاد زیار نه غواړي، د چاپي تېروتنو بلهاري شي او داسې کښاند (خطا) هم ډېر کم پیدا کېږي، چې د غږیزې (فونیمیکي) ابېڅې له توغه یې ووتلای شي.

ویي پوهنه:

ویي پوهنه یا علم اللغت د پوهاند زیار د هغه کتاب نوم دی، چې پر ۱۳۶۰ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا د لوړو او مسلکي ښوونو د وزارت په چاپخونه کې د شوکت حسيني په خطاطۍ په افیست ډول او په ښکلې کچه او ډیزاین د ۱۰۰۰ ټوکونو په تیراژ له چاپه راوتلی دی. دا کتاب د استاد زیار له خوا د پښتو ویي پوهنې او ملي ژغورنې د لارې شهید عبدالرحمن لودین ته ډالۍ شوی دی.

نوموړی کتاب ټول ۳۵۱ مخونه لري او د استاد د څو کلونو د کار پیښه (ثمره) ده. په دې کتاب کې د پښتو ژبې یو گڼ شمېر وییونه (لغتنه) له پارسي انډول سره یوځای راغلي دي. په یاد شوي اثر کې د پښتو ژبې د لغتونو د جوړښت او څرنگوالي په باب پوره پوره معلومات وړاندې شوي دي. ددغه کتاب په پیل کې په درېو مخونو کې د دوکتور زیار یو یادښت

راغلی او وروسته بیا په دوو مخونو کې د پوهندوی نوراحمد شاکر یوه کتنه راغلې ده.

پوهندوی شاکر د دغه اثر په باب لیکي:

((دغه کتاب د دوکتور زیار د څو کلونو د څېړنو او پلټنو محصول دی او د پښتو ویي پوهنې (لیکزیکولوژۍ) په برخه کې یو لومړی جامع او سیستماتیک اثر دی. نوموړی همدارنگه زیاتوي: ((زیار دا عیني مساله په خورا ښه توګه دلته څېړلې او شرح کړې ده چې پښتو غوندې د یوې نوې علمي کېدونکې ژبې کار باید د لغوي زېرمې له برسېروني، ټولونې او پر کار اچونې څخه بېل شي او په دې توګه د محاورې، د متني، مصنوعي او مستعارو برخو ترمنځ یو انډول ټینګ شي)).

د نور احمد شاکر تر کتنې وروسته په دوو مخونو کې د هغه وخت د انګلیسي ژبې او ادبیاتو د رشتې استاد پوهندوی محمد عمر زاهدي تقریظ راغلی دی، چې ددې کتاب د څرنگوالي په باب یې رڼا اچولې ده. ښه به وي چې د دغه ارزښتمن کتاب د زیاتې پېژندنې په هڅه د هغه نیولیک (فهرست) راوړو:

د وییونو ډولونه:

— ویي پانګه (لغوي ذخیره)

— ویي پیدایښت، ویي جوړښت، ویي جوړونه

— د پښتو کولتوري کولو ليار...

— پلټنه، ټاکنه، پورونه

— نیولوګیزم یا لغت جوړونه

— د لیکنۍ پښتو یوه تاریخي اړتیا

- د خپلې پانگې ترویج، تصفیه نه گنل کېږي.
- هممانیز (متراشف) وییونه
- پور وییونه (مستعار لغات)
- وییکی (ادوات)
- گړنې یا اصطلاحات
- د ويي رغاوونې له مخې د کر ډولونه
- (کر نومونه (فعلي مشتقات)
- ننوم بېلنگونه (اسمي مشتقات)
- ستاینومونه (صفتونه)
- چار نومونه
- اړیکنومونه (نسبتي اسماء
- لوښنومونه
- ځاینومونه
- مانا نومونه
- وور نومونه
- وور نوم ډوله، څیزنومونه
- ډېر گړي (جمع) څیز نومونه
- ترنگونه
- ستاینوم ترنگونه
- جوړه ترنگونه (بشپړاند، هممانیز، کرول، څیزنوم، ستاینوم)
- ټاکنترنگونه (لوښنوم، څیزنوم، ستاینوم، څیزنوم)
- بیاځلي ترنگونه
- یومخیز

- بر خیز
- برخیز سمغېړي
- ورته مانیز - مقفی
- ورته مانیز - مقفی
- مقفی - مهمل
- نوې نومونې (اصطلاحات)
- راز راز ترنگونه.

د یادونې بل ټکی دا دی، چې ځینې خلک داسې فکر کوي چې گنې دکتور زیار یوازې داسې سوچه پښتو غواړي، چې بېخي د بلې ژبې یوه کلمه هم په کې راغلې نه وي، خو په حقیقت کې داسې نه ده. دا دی ددغه ټکي د روښانیتا په موخه د یاد شوي کتاب څو مخونه را اخلو:

د خپلې پانگې ترویج تصفیه نه بلل کېږي:

زموږ غوندې په یوه وروسته پاتې ټولنه کې هر نوی گام زوړ عنعنې ذهنیت پاروي، که څه هم دا نوی گام د نوي ژوند زېږی وي او د نړۍ والې سیالۍ سریزه. دلته د نوي گام اخیستونکي ته یوازې زغم نه، چې سربښندنه او قرباني په کار ده چې یې د خپلې ټولنې د نوي کولو په خاطر د بري شرط او آر وگني، دلیل او منطق په دلیل او منطق ځواب کړي او هسې بې منطقي او سر زوري په ((قالو سلاما))، نو ځکه مو دغه د تخنیکي خبرو پرځای د پښتو لیکلار په برخه کې د نوي گام دفاع غوره وگڼله.

لیکونکي په ژبپوهنه کې لوړو زده کړو او په هېواد کې د پښتو ګړدودونو (لهجو) اوږدو څېړنو تر هر څه لومړۍ دېته ځیر کړي چې پښتو بڼه نوي علمي او کلتوري ژوند ته ورتمبول کېږي او ګړۍ پر ګړۍ او ورځ پر ورځ د بې کچه عربیزم په منګولو کې په لوی لاس وربشکېل کېږي، تر دې چې یې کور ته هستي له ډار سره مخامخوي او په ډېره لنډه موده کې یې د ګډوله کېدو او بیا د بېخي پردې کېدو کېدون رامنځته کوي.

ددغه ستر خطر د مخنیوي لپاره د څو نورو خواخوږو پښتو لیکوال په ننگه او ملاتړ مې وپتېيله چې په همدې (نوي علمي او کلتوري ژوند) پیل کې چې په منځوال (اوسط ډول) لا د شلمې پېړۍ په یوه پوهنه او فن کې هم یو لیکلی یا ژباړلی اثر نه لري او د چا خبره کار له کاره تېر نه دی، په ډېره چټکۍ او هر اړخیزه توګه د پښتو آره او اصیله پانګه رابرسېره خوندي او جوته شي او د دودولو او کارولو لپاره یې سیخه شي.

د نورې علمي او کلتوري نړۍ ازموښتونه او چمونه هم په واک کې وو، هغه دا چې دلته له موږ سره د نوي ژبپوهنې د بنسټونو او څېړندودونو ترڅنګه لکه څنګه چې انګرېزي، جرمني، پرانسي، روسي او نورو یادو ژبو د خپل علمي ژوند په پیل او اغاز کې له درو، په بله وینا څلورو لارو څخه خپله پانګه رابشپړه کړې او هغه دا چې لومړۍ خپله آره پانګه له ګړدودو (لهجو) څخه راتړلاسه کړي، بیا یوازې په علمي تخنیکي او مدني ډګر کې د پښتو د ویي پوهنې او ویي رغاوې بنسټونو له مخې نوې ټاکنې وکړي او تر ټولو وروسته بیا پرډیو ژبنيو (وارداتو) ته غېږ پرانیځي.

په دې هڅه مو تر دا منځ د یوه انډول او تناسب د ټینګولو لپاره سمدلاسه د (یوې - نګه بشپړې - کره لیکنۍ یا علمي پښتو) د رامنځته کولو لپاره د فیصدي آر او معیار وټاکه:

— په سلو کې (۲۵) له اوسنیو ګړدودو (لهجو)، (۲۵) له زړو ادبي متنو، (۲۵) له ټاکنو او (۲۵) له نورو ژبو څخه د پورونو په توګه. هو، د هرې عصري ژبې پانګه پر دغو څلور ګونو بنسټونو ولاړه ده. (لهجوي، متني، مصنوعي، عاريتي).

پښتو هم حق لري له نړیوال دود سره سم د پردۍ پانګې ترڅنګه خپله پانګه په کار واچوي او د نورو ژبو غوندې علمي او مدني اصطلاحات وټاکي.

— پښتو د خپلې پانګې ترویج غواړي، نه تصفیه او د نورو ژبو غوندې د علمي اصطلاحاتو ټاکنه.

ژبنۍ خبرې په ژبپوهانو پورې اړه لري. یو ژبپوهاند پوهېږي چې کوم اړخ ولسي دی او کوم علمي.

— د پښتو پانګې تثبیت د نوي علمي ژوند لپاره د وخت اړتیا ده، ټولونه او پکار اچونه.

— پښتو هم حق لري، همدومره د غریزم او غریزم مخنیوی وکړي چې له خپلې ټولنې پردۍ نه شي.

او تر ټولو وروسته پښتو پردۍ پانګې ته په سلو کې (۲۵) زیاته اړه نه ده او د خپلې پانګې ترویج تصفیه نه ګڼل کېږي.

دا شعارونه د هغو بې منطقيو او بې ځایه توروغو څرګند دي، چې له علمي، عیني او افایي حقایقو څخه سترګې پټې کړي او څه یې چې پر خوله ورځي، هغه ووايي:

له تنګ نظرو، ځان ساتو او ځان ښکارو سره لومړۍ درسته او حربه داده، چې ګوندې زموږ دغه کار تصفیه او پیاوړیزم دی او دا یو زوړ رتلی او فاشیستي مسلک دی.

یوه ډله داسې پوهېدلې ده، چې موږ ګوندې د خلکو (ګړنې) پښتو سموو، نه د لیک او علم پښتو، ځینې دا سپسته رامنځته کوي، چې د نړۍ ژبې او بیا زموږ د ګاونډ دا دغه کار نه کوي، نوي څیزونه نه دودوي، موږ یې ولې دود کړو؟ او له دې ناخبره چې که نورو ژبو یو څو پېړۍ مخکې دا هڅه کړې او زموږ ګاونډیانو (تورکي او ایران) که پخوا دومره نه وه کړې، همدا اوس یې کوي او روان دي او حق هم لري، ځکه یو هېواد چې هر څومره ځان نړیوال او بشروال ګڼي، خپله ژبه او کلتور سل په سلو کې پردي کول نه غواړي، ځینو دا اورېدلي دي چې ژبه په دې ډول سوچه کول د ژبې عامه استفاده راتیتوي او زموږ په راډیويي او اخباري پښتو باید هر سړی پوه شي. حال دا چې دلته د هر سړي پوهېدل په یوې داسې بې لیک لوسته ټولنه کې بې له هغې کوم امکان نه لري، نه د لهجوي لغاتو له پلوه او نه د علمي لغاتو له پلوه او یو څه لږ پراخ الواکي بیا په داسې حال کې چې د آرو وییونو او ټاکنو دودول د یوه آر (اصل) په توګه مني، مګر ټوکونه او جزئیات یې نه. دا نو په رښتیا هماغه ډله ده چې دلیل او منطق ته غوږ نیسي او سړی ورسره یوې روغې ته رسېدای شي.

پښتو نوم تر ښکونګونه (اسمي ترکیبونه):

پښتو نوم تر ښکونګونه یا (اسمي ترکیبونه) د استاد زیار د دوکتورا تیزس دی، چې د سویس د برن پوهنتون له خوا پر (۱۹۷۴م) کال خپور شوی

دی. دغه علمي ژبنی اثر چې په الماني ژبه کښل شوی او ۱۱۶ مخونه لري، د هند و اروپایي زړو او نویو ژبو د ویي رغاوې (لغوي ساختمان) په رڼا کې د پښتو ویي رغاونه او بیا نومترنگونه تر څېړنې لاندې نیسي او بېلابېل ډولونه یې په بېلابېلو څپرکو او لښتلیکونو (جدولونو) کې وړاندې کوي پر دغه کتاب باندې د سویسي، الماني، فرانسې او امریکایي پوهانو له خوا ارزونې او کره کتنې شوې دي، چې یو لړ یې زموږ په خپرونو کې هم انگازه موندلې ده.

الماني - پښتو فرهنگ:

دغه فرهنگ د استاد زیار د یوه شپږ ژبیز فرهنگ یوه برخه ده چې په ختیز المان کې د برلین د هومبولت پوهنتون د ایرانپوهنې او افغانپوهنې د څانګې له خوا د څو کلونو راهیسې تر کار لاندې دی او تراوسه لا چاپ ته استول شوی نه دی. دا اثر څه دپاسه ۱۵۰ مخونه لري.

پښتو لیکلار:

پښتو لیکلار د دوکتور مجاور احمدزیار یو بل دروند ژبنی اثر دی، چې د ۱۳۶۰ ل کال د کب پر میاشت د ننگرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي له خوا په ښکلې کچه او صحافت له چاپه راوتلی دی. دا اثر ټول ۲۶۷ مخونه لري او د پښتو ژبې د لیکنې لپاره یو ګټور اثر دی. په دې اثر کې د پښتو ژبې د معیاري لیکنې لارې چارې په مفصله توګه څېړل شوې دي. دغه اثر ((د یوې یوازیڼۍ کره (معیاري) لیکنۍ پښتو)) ((مانیفیسټ)) بلل شوی دی (د هیله من د ماسترۍ تیزس). د کتاب په پیل کې په درو مخونو کې په خپله د پوهاند زیار یادښت راغلی

دی. نوموړی اثر د غلام محی الدین افغان د شپېتم تلین په ویاړ خپور شوی دی.

د کتاب له ۱۷۹-۲۰۲ مخونو پورې هغه لغتونه راغلي دي، چې په پارسي او پښتو کې کارول کېږي او د پارسي مانا ترڅنګ یې د پښتو درسته او نادريسته مانا هم راغلې ده.

له ۲۰۳-۲۱۰ مخونو پورې ځینې هغه لغتونه راغلي دي چې د دري او پښتو ژبې ترمنځ ګډ دي او په پښتو کې یې سمه او ناسمه کارونه ښوول شوې ده.

تر دې وروسته بیا له ۲۳۷-۲۶۲ مخونو پورې د ځینو لغتونو ویي پانګه راغلې، چې په پارسي ژبه هم مانا شوي، دلته له دغه با ارزښته اثر سره د زیاتې بلدتیا په هڅه د هغه نیولیک او یو مطلب را اخلو:

— څو نومونې (ترنومونه)

— یوه نګه، بشپړه او کره لیکنۍ پښتو.

— معیاري کېدنه د پښتو لومړنۍ رېږه

— لندون د لیکنۍ پښتو د یو معیار په توګه

— پښتو پردۍ پانګې ته په سلو کې...

— نیولوګیزم (ويي رغاونه)

— هممانیز (متراشف) وییونه

— همجولیز او ډېر مانیز وییونه

— وییکی (ادوات)

— ګرڼې (اصطلاحات)

— (څو) یا (تر څو)

— له (چې) سره (کوم، چا...، مه ملګري کوئ!)

— سم، سوچه، لنډه، روانه او اسانه پښتو

— د معیاري لیکنۍ پښتو اړتیا

— ټکي پر ټکي یې مه راژباړئ!

— ويي پانگه (لغتنامه)

دا دی، ددې کتاب له ۶۱-۶۴ مخونو پورې یو مطلب را اخلو:

له (چې) سره (کوم-څوک-چېرې...) بې ځایه مه

یوځای کوئ!

لکه څنگه چې په کابلۍ پښتو کې د دري ژبې ((ټا)) تر اغېزې لاندې (څو) او (ترڅو) یا (څو چې) او (تر څو چې) بې ځایه دود موندلی، دغه راز په پېښورۍ پښتو کې د اردو ژبې له لوري د انگرېزي اړیکنومخرو (ارتباطي ضمیر) تر اغېز لاندې (کوم چې)، (څوک چې)، (څومره چې)، (کله چې)...، هسې بې ځایه کارېدنه موندلې ده. ښايي دلته له انگرېزي پرته د نورو اروپايي ژبو مخامخ اغېزه هم بې ځه نه وي او کوم پښتانه لیکوال، چې تر زده کړې وروسته خپل هېواد ته راستنېږي او تازه په پښتو لیکنه یا ژباړنه پیل کوي، نو په ناځانڅېري (غیر شعوري) ډول د خپلې زده کړې ژبې په پېښو د پښتو له آر (اصیل) او ساده ارتباطي ضمیر (چې) سره (کوم)، (څوک)، (چا)، (چېرې) او داسې نور استفهامیه ضمیرونه ملګري کوي او په دې توګه خپله پښتو کړکېچنوي، لکه په دې وروسته جملو کې:

۱- ما هغه نجلی ولیده (څوک) چې په کابل نندارې کې کار کوي.

۲- نن مې هغه سړی ولید، (چا) چې له ما سره مرسته کړې وه.

۳- زه په داسې کور کې اوسېږم، (کوم) چې دوه ورونه لري.

په سمه پښتو:

- ۱- ما هغه نجلی ولیده چې په کابل نندارې کې کار کوي.
 - ۲- نن مې هغه سړی ولید چې له ما سره یې مرسته کړې وه.
 - ۳- ما یو کتاب واخیست چې له چاپه نوی راوتلی دی.
 - ۴- زه په داسې کور کې اوسېږم چې دوه وروڼه لري.
- د پورتنیو تقلیدي مرکبو ارتباطي ضمیرونو داسې نورې بېلگې له پېښور، مسکو او بی بی سي راډیو څخه اورېدل کېږي چې دوی خپلواکې جملې سره په وچ زور یوځای کوي، لکه په دې وروسته بېلگو کې:

- ۱- د هند د بهرنیو چارو وزیر شوروي اتحاد ته ولاړ، څوک چې د هغه هېواد له مشرانو سره خبرې کوي.
- ۲- ما پښتو گرامر ولیکه، کوم چې اوس تر چاپ لاندې دی.
- ۳- زه ژمی په ننگرهار کې تېروم، چېرې چې هوا ډېره په زړه پورې وي.

- ۴- زه ماښام کورته راغلم، کله چې هوا خرابه وه.

په سمه پښتو:

- ۱- د هند د بهرنیو چارو وزیر شوروي اتحاد ته ولاړ، دی به هلته د هغه هېواد له مشرانو سره خبرې اترې وکړي.
- ۲- ما پښتو گرامر ولیکه، دغه کتاب اوس تر چاپ لاندې دی.
- ۳- زه ژمی په ننگرهار کې تېروم، هلته ژمی ډېر په زړه پورې وي.
- ۴- زه ماښام کورته راغلم، دغه مهال هوا خرابه وه.

له ښه مرغه دغه ډول جملو لا زموږ لیکنو او خپرونو ته لاره نه ده پیدا کړې او هیله ده پښتو لیکونکي ترې مخکې له مخکې ډډه وکړي. ددې بې ځایه پېښو په لړ کې دا وروسته بېلګې هم د پاملرنې وړ دي:

۱- ما هغه سړی ولید د چا په باره کې چې ما ډېر څه اورېدلي وو.

۲- د نړۍ پرمختللي ځواکونه به د نړیوال امپریالیزم هغه ټولې دسیسې شنې کړي د کومو له مخې چې د اتومي جنگ خطر رامنځته کېږي.

۳- توریالی له کندهاره په هغه الوتکه کې راغی، په کومه کې چې څلمی هم و.

۴- زه له لغمانه راغلم، له کوم ځایه چې ډېرې ښې وریجې راځي.

۵- زه په کابل کې اوسېږم، له کله راهیسې چې په کار گومارل شوی یم.

په دې توګه پښتو (چې) پر بیانيه، علنیه، ارتباطیه او داسې نورو دندو سربېره لکه د (ترڅو) په برخه کې یې چې یادونه شوې، د اروپایي ژبو د ټولو ارتباطي ضمیرونو دنده هم پرځای کوي، هغه هم په دې شرط چې په ملګرې جمله کې ورسره بل ارتباطي ادات (اړیکوونکي) هم راغلی وي، لکه (یو، هغه، داسې...) لکه په پورتنیو پنځو لومړیو جملو کې. که نه، (چې) په ځانته ډول د نورو ژبو غوندې هېڅکله د دوو خپلواکو جملو د یوځای کولو لپاره د ارتباطي ضمیرونو په توګه کارېدلای نه شي، لکه په تېرو دویم ډول پنځه گونو جملو کې. همدا خبره ده چې په پښتو کې ډېرې جملې سره لرې کول یا په بله وینا ډېرې پېچلې مرکبې او مختلطې (ګډې او ګډلې) جملې جوړول سم نه دي او که څوک یې له

نورو ژبو نه په پېښو جوړې هم کړي، یو نادوده کار به وي، لکه د (څو)،
 (ترڅو)، (کوم چې)، (چا چې) او داسې نورو څیزونو بې ځایه کارونه.
 که کوم لیکوال نه غواړي یو مطلب په بېلابېلو خپلواکو جملو کې
 څرگند کړي، بلکې د دوو یا زیاتو جملو ته سره اړیکې ورکړي، نو ورته په
 کار دي چې پورتني ارتباطي شرطونه پرځای کړي او که وغواړي، گرد
 سره د دوو یا زیاتو خپلواکو مطلبونو لپاره سره دوی یا زیاتې خپلواکې
 جملې وټېري هم کولای شي، د پښتو د ګرامري جوړښت دننه له راز راز
 ارتباطي وییکو (صله او موصول) څخه کار واخلي، بې له دې چې د
 اروپایي ژبو تقلید وکړي، لکه په دې وروسته جملو کې:
 ((زه د سپین غر په لمن کې زېږېدلی یم (چېرې چې) ځپاند رودونه
 بهېږي او سمسور کڅونه خړوبوي)). دلته ګران لوستونکي ښه قضاوت
 کولای شي چې کومه بېلګه له پښتو رغاوني سیستم سره ښه تراړځ
 لګوي؟ د اجمل خټک په دې لاندې شعر کې که څه هم د (څوک چې) د
 کارونې یو شرط پرځای شوی نه دی او هغه دا چې د هغې فرعي جملې
 په سر کې یې ځای نیولی دی چې تر اصلي جملې وروسته راغلې ده،
 مګر د شعري اړتیا له مخې دومره نادوده نه برېښي، که نه په نثر کې باید
 د پښتو ګرامر له دود سره سم دغسې څرمه جملې تل تر آرې دمخه
 راشي.

ځی هغو خوارو ته جنت وګتو
 څوک چې له موره دوزخیان پیدا دي

د پښتو الماني ژباړيز پرابلمونه:

دا هم د پوهاند زیار یو علمي ژبنی اثر دی، چې استاد زیار له ۱۳۶۳ کاله تر ۱۳۶۶ کال پورې د برلین په هومبولت پوهنتون کې د استادۍ د دندې د ترسره کولو پر وخت لیکلی دی او اوس چاپ ته تیار دی، په دې اثر کې د پښتو او الماني ژبې پرتله شوې ده. دا اثر په الماني ژبه کښل شوی او تر ۱۰۰ زیات مخونه لري.

پښتو پښویه (گرامر):

پښتو پښویه (گرامر) د استاد زیار یو ژبنی اثر دی، چې په ۱۳۶۲ کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا په ښه ډیزاین او کچه د لوړو او مسلکي ښوونو په چاپخونه کې چاپ شوی دی. دا اثر د نوې علمي ژبپوهنې پر بنسټ لیکل شوی دی او په پښتو ژبه کې د گرامر په برخه کې یو نوی او ستر اثر گڼل کېږي.

دا اثر له یوه یادښت او دوو کتنو پرته ټول ۲۷۴ مخونه لري. دا اثر د پښتو گرامر بنسټ ایښودونکي پیرمحمد کاکړ ته اهدا شوی دی. د کتاب په پیل کې د استاد زیار خپل څلور مخیز یادښت راغلی دی، چې یوځای لیکي: ((ما د ژبپوهنې د یوه نوي زده کوونکي او پښتو گړدود خپرونکي په توګه د سویس له زده کړو نه له بهرته راستنېدو سره له زړې ژبپوهنې او زړې ژبښودنې سره یو مخیز نه پخلاکېدونکي سر غړاوي ته راودانګل او خپله لومړنۍ دنده مې دا وبلله چې له پښتو څانګې څخه نور د زړې ژبښودنې تګر وبلېږدوم...)).

پر دې اثر باندې د استاد زیار تر یادښت وروسته په ۳ مخونو کې د پوهاند محمد رحیم الهام یوه کتنه راغلې ده چې وايي: ((پښتو پښویه

(گرامر) د پښتو په تشریحي ژبپوهنه کې یو نوی د پام وړ او گټور اثر دی. له دې گرامر نه رومبۍ د پښتو ځینې گرامرونه د بهرنیو ژبپوهانو او کورنیو څېړونکو له خوا لیکل شوي دي، خو زیاتره یې عنعنوي څېړندود لري او معاصر علمي څېړندود په کې نه دی کارول شوی او ځینې یې چې علمي څېړندود لري، مکمل او مشرح نه دي. نوموړی زیاتوي: ((دغه کتاب اوس د ازموینې له ډگر څخه په هسکه غاړه راوتلی دی او بله دا چې په دې کتاب کې د ژبپوهنې معاصر بین المللي اصطلاحات ټول پر پښتو اړول شوي دي)).

د محمد رحیم الهام تر کتنې وروسته په دوو مخونو کې د پوهنمل محمد صابر خویشکي له خوا یوه کتنه شوې ده، چې نوموړی په یوه برخه کې وایي:

((ددې کتاب په تالیف کې چې د لیکوال د اوږدو مودو د څېړنې او مطالعاتو نتیجه ده، له ډېرو سترو معتبرو کورنیو او بهرنیو اثارو څخه استفاده شوې او په ډېر دقت او د یوه منظم پلان له مخې او زموږ د زمانې د علمي مقتضیاتو په پام کې نیولو سره لیکل شوی دی او د محصلانو او نورو څېړونکو لپاره یو ارزښتناک او گټور اثر دی...)).

په پښتو پښویه (گرامر) اثر کې په درو څپرکو کې تر دغو لاندې سرلیکونو لاندې بېلابېل ژبني مسایل خپرل شوي دي:

— ژبه

— غږ او لیک

— ژبه او گډه

— نومونې

— ځنځيري واحدونه

- اواز
- د اواز ډولونه
- بلغړ - فشار
- څپه
- گړ
- ویی - غونډله
- نومونه
- کړ
- وییکی
- ژبونه
- گړدود پوهه - پښویه
- غړ پوهه
- مورفولوژیکي اوښتنې
- ویناییز غړي
- ویند غړي
- زېږ ډولونه
- پورويي
- زیرځي - وتوځي
- پښتو اواز پوهه
- تم بېواک
- د خپلواکو لښتلیک
- نیمواک غږونه
- غبرگغږونه

- د بېواکو لښتلیک
- کوچنۍ ترینه جوړه
- پښتو گرپوهه (صرف)
- نوم گرپوهه
- د نوم اوړون اړخونه
- نرینه نوم - ښځینه نوم
- د گڼې نښې
- پېر (حالت)
- ناوښتوني نومونه
- څیز نوم
- ستاینوم
- شمېر نوم
- نومڅړی (ضمیر)
- ځانگړنومڅړي
- ټولنومڅړي
- پوښتنومڅړي
- پلوي نومڅړي
- اړیکنومڅړي
- غبرگون - ناتیکنومڅړي
- گډ ټولنومڅړي
- ټول - ځانگړي نومڅړي
- کر گرپوهه
- د مصدر جوړښت او دنده

- کړ اوړون توکونه
- کم اوړوني (حکمي متعدي)
- اوړونونه – تېرمهال
- لنډ تېرمهال
- لر تېرمهال
- گوماني تېرمهال
- ارمني تېرمهال
- اړوتی تېرمهال
- تواني او ټينگاري تېرمهال
- نالېږند کړ – خبري
- لنډ او لر تېرمهال
- روږدني او ارمني تېرمهال
- تواني تېرمهال
- ټينگاري تېرمهال
- گوماني تېرمهال
- پوښتني تېرمهال
- هيښني او اړوتی تېرمهال
- د اوسمهال کړاوون – لېږند
- اړوتی، ارمني او پوښتني...
- هېښني او ثاني
- امري – ټينگاري او غوښتني
- نالېږند – بشپړ وسمهال
- د اوسترمهال کړاوون

- د کړ رغاونې ډولونه
 - ناوړېدني گړونه
 - وييکي
 - سربلونه او اوستربلونه
 - وينا واښتني
 - د پښتو گړونو انځور ليک
 - غونډله پوهه - غونډله
 - د غونډلې رغنده ټوکونه
 - اوډون
 - د ايښي او ايښوني سمون
 - نومواله او کړواله غونډله
 - يوه ستوې غونډله
 - غبرگغونډله
 - گډه غونډله
 - گډلې غونډله
 - گړنې يا اصطلاحات
 - غونډله پوهيزه شننه.
- همدارنگه د کتاب په پای کې له ۲۵۷-۲۷۳ مخونو پورې د هغو نويو نومونو (اصطلاحاتو) او ويونو مانا راغلې ده چې په نوموړي اثر کې کارول شوي دي.
- ددې کتاب د چاپ يا د ټوکونو شمېر ناڅرگند دی، خو د استاد زیار په وينا ۱۰۰۰ ټوکه چاپ شوی دی.

پښتو ګړدودونه:

پښتو ګړدودونه د استاد زیار یو بل ژبني اثر دی، چې څه د پاسه ۷۰ مخونه لري. دا اثر یو ځل د ((پښتو څېړنې)) د ۱۳۵۶ کال په غونډ کې خپور شوی. همدارنګه د وږمې مجلې په ځینو ګڼو کې یې ځینې برخې خپرې شوې دي په دې اثر کې د بېلابېلو پښتو ګړدودونو په باب معلومات ورکړل شوي دي.

پښتو آر پوهه:

پښتو آر پوهه د استاد زیار یو بل ژبني اثر دی، چې د وږمې مجلې په ځینو ګڼو کې یې ځینې برخې خپرې شوي، خو د ځانګړي اثر په توګه لا تراوسه نه دی چاپ شوی.

دري - پښتو فرهنگ:

دري پښتو فرهنگ د استاد زیار یو بل ژبني اثر دی، چې تراوسه نه دی خپور شوی.

ژباړونکی زیار

ژباړه سره له دې چې په خپله هغې ژبې ته چې ژباړه پرې کېږي،
 ګټوره نه پرېوزي، بلکې ژبې ته لا ډېر زیان او تاوان پېښوي. په خپله د
 استاد زیار خبره ((ژباړه د پښتو پښتۍ ماتوي)) او له همدې کبله پر پردو
 بهرنیو ژبو له لاسبري سره سره ژباړې ته زړه نه ښه کوي او پر ځای یې
 څېړنې او پنځونې ته زیات ارزښت ورکوي. خو بیا هم د ژباړې له لارې
 کېدی شي، موږ له نړیوالې پوهې او فرهنگ سره اړیکې ټینګ کړو، نور
 له خپل فرهنگ څخه خبر کړو او د نورو له هغه څخه خپل ځان. بیا هم
 استاد زیار د ژباړنې په برخه کې د کتنې وړ کار کړی دی، خو د ده ژباړه
 هسې ژباړه نه ده چې ګڼې زموږ د ژبې پښتۍ به ماتې کړي. ده چې له
 هرې ژبې څخه پښتو ته څه راژباړلي دي، ښه یې ژباړلي دي، په ښه
 پښتو یې ژباړلي دي، په معیاري پښتو او سوچه پښتو. دا ځکه چې ژبه د
 ده رسمي څانګه ده، دی په ژبه کې استاد دی. د هېواد پر لرغونو او
 اوسنیو څوارلسو ژونديو او نیم ژونديو ژبو یې څېړنې کړي دي او په
 علمي ډول پر الماني، روسي، انګلیسي، عربي او نورو بهرنیو ژبو پوهېږي
 او باید هم د ده په ژباړنه کې د ((خو)) ځای نه وي.

په ژباړه کې هر ګوره له هغو کسانو څخه زیاته تېروتنه کېږي، چې په
 پردۍ او بیا په ځانګړي ډول پر خپله ژبه علمي لاسبری ونه لري. دا دی،
 دلته د استاد زیار پر ژباړیزو فعالیتونو رڼا اچوم:

پوهاند زیار له خپل ژورنالیستیک فعالیت سره سم په ژباړنه لاس پورې کړی دی، چې له ۱۳۳۵ څخه تر ۱۳۳۷ل پورې یې له دري څخه او بیا راوړوسته له انگریزي او الماني څخه راز راز موضوعگانې د مقالو او کتابو په بڼه په پښتو ژباړلې دي.

دلته د استاد د ژباړو یو لنډیز راوړم، خو بیا هم یادونه کوم، چې د ده د ټولو ژباړو موندل اوسمهال یو ناشونی کار دی، ځکه چې ده له ډېر پخوا څخه په ژباړو لاس پورې کړی دی او لکه څنګه چې د ژورنالیستیک فعالیت په برخه کې یې یادونه شوې ده، دمخکې کلونو د جریدو، مجلو او ورځپاڼو کلکسینونه په کتابتونونو کې نیمګړي دي. د ده د خپلې وینا له مخې له دري ژبې څخه یې لومړنۍ ژباړې پر ۱۳۳۵ ل کال په انیس ورځپاڼه کې خپرې شوې دي.

له انګلیسي څخه یې لومړنۍ ژباړه پر ۱۳۳۷ل کال د هېواد په ورځپاڼه کې خپره شوې ده، چې د دغو کلونو د یادو شویو ورځپاڼو کلکسینونه اوس په کتابتونونو کې نه پیدا کېږي. دا یې هم د لاسته راغلو ژباړو لنډیز:

طب او حکمت په اسلام کې:

((طب او حکمت په اسلام کې)) د هغه اثر نوم دی، چې استاد زیار پر ۱۳۳۶ل کال کله چې د ښوونځي د یوولسم ټولګي زده کوونکی و، له پارسي ژبې څخه ژباړلی دی او پر ۱۳۳۷ل کال د ښوونې او روزنې موسسې له خوا د خپلواکې رسالې په توګه افسیت شوی دی، د مخونو شمېر یې څه د پاسه ۶۰ ته رسېږي.

د سره کوتل ډبر لیک:

د سره کوتل ډبر لیک یوه بله ژباړه ده، چې استاد زیار له الماني ژبې څخه کړې ده. دا ژباړیز اثر د علومو اکاډمۍ له خوا د ۱۰۰۰ ټوکو په تیراژ پر ۱۳۶۹ ل کال له چاپه راوتلی دی، چې د مخونو شمېر یې ۱۰۰ ته رسېږي.

پښتانه او ورونه ملیتونه:

پښتانه او ورونه ملیتونه د دیموکراتیک المان د یوه ختیځپوهاند ((بورخارد)) اثر دی چې استاد زیار هغه په پښتو ژباړلی دی. دا اثر پر ۱۳۶۶ ل کال د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې له خوا په ښکلي کچه او سکېټ له انځورونو او عکسونو سره د ۲۰۰۰ ټوکونو په تیراژ په دولتي چاپخونه کې چاپ شوی دی.

د نوموړي اثر متن ۹۲ مخونه لري او څه د پاسه ۲۰۰ عکسونه، انځورونه او نقشي لري. له دې پرته یې په ۱۷ مخونو کې ویي پانگه راغلې، یو مخ یې د تېروتنو سمونلیک او یو مخ یې نیولیک (فهرست) نیولی دی. د کتاب سرته په دوو مخونو کې په خپله د ژباړن یادښت راغلی دی. دلته د ده د پېژندگلۍ لپاره ددغه اثر نیولیک راوړم:

مخنی خبرې	مخکنه
لومړۍ څپرکۍ: د اسیا ناسپرلې غوټې	۳
دویم څپرکۍ: پښتانه، تاجک او نورستانیان	۱۳
درېیم څپرکۍ: د غرنیو هېوادونو لرغونی مهال	۲۳
څلورم څپرکۍ: د زرتشت په هېواد کې	۴۸
پنځم څپرکۍ: د اسلام په څپان کې	۶۷
شپږم څپرکۍ: د افغانستان پر لوري لار	۸۲

اووم څپرکی: یوه گرانه پاتمړې (میراث) ۹۶

دلته به د استاد له ژباړې سره د پېژندگلوی په موخه د دغه اثر له اووم څپرکي څخه ۹۵ مخ راواخلو:

((یوه گرانه پاتمړې (میراث):

کله چې ((وسپنیز امیر)) پر ۱۹۰۱م کال ومړ، افغانستان تر بخارا هم وروسته پاتې و، دلته د راپاتې دودیزې (عنعني) ښوونې ترڅنګه اروپايي فرهنگ او پوهې پښې هومره ټینګې کړې وې. انګرېزانو هم د کرګري فیودالي تېرینو ډلو تېلو په کچه (سطح) د خپل ((سرحدي ولایت)) پښتانه او د سویل بلوڅان له ځان سره وساتل.

د ړنگېدونکې قاجاري واکمنۍ ختیځ چې بلوڅو او پښتنو په کې ژوند کاوه، له هر راز پرمختګه لرې پاتې و. په دې توګه منځنۍ اسیا په یوه بد اکر (حالت) په شلمه پېړۍ کې پل کېښود، چې تاریخ یې په کې د نړیوال تاریخ هغه برخه راخیسته چې د جنګ جګړو او اړېچونو له لاسه څیرې ویرې وه، دا هغه برخه ده چې سپړنه یې زموږ ددغه کتاب له موخو (هدفو) څخه تېرې کوي او هغه زموږ د شپو ورځو د جنګ جګړو دمخه تاریخ انځورول وو او دا دی زموږ د پېړۍ په پای کې د خوشال خان هغه ارمان رښتیاینه مومي چې درې سوه کاله مخکې یې داسې انځورلی و:

تر مغولو پښتانه په توره ښه دي
که په پوهه پښتانه وای څه هوښیار

ولسونه چې سندوبله وکا

پادشاهان ورته سجدو کاندې اختیار

که نفاق که اتفاق که جهل پوهه

د هر چا د خدای په لاس ده هره چار

دا چې نن سبا د هندوکش پر ګڼو له شاهانو سره نوره شلولې ده، نو دا هیله غځونې کوي چې دوی به یوځل بیا د خوشال خان شعرونه په نوې مانا راواخلي...)).

بلنه:

بلنه د انگلیسي شاعر الفریډ د شعر پښتو ژباړه ده، چې د شعر په نیم ازاد کالب کې اچول شوې او دوه درې کاله وروسته د کابل مجلې د ۱۳۴۳ل کال په ۳ ګڼه کې خپره شوې ده او په ((ګلکڅونه)) نومي شعري غونډ کې یې هم راغلې ده. داسې ښکاري چې دا د استاد زیار د ازاد شعر لومړۍ ازموښتې بېلګه ده. دلته یې بشپړ متن وړاندې کېږي، چې د کابل مجلې د یادې شوې ګڼې ۴۷-۴۸ مخونه یې نیولي دي.

بلنه

پرېږدئ

پرېږدئ

زور جرس د نهیلو مه کړنګوئ نور

راشئ یه د نړۍ خلکو

دا نغمې مه غږوئ نور

پرېږدئ

پرېږدئ

بدمرغۍ او ناخوالې چې تېرېږي

وروستۍ شپه د زاړه کال ده

ورته گورئ سبا کېږي

په ناوړه فکر مه ځئ

نوي نوي شيان واخلي

د خوښۍ په شورو زوږ کې

نور په سر دا جهان واخلي

پرېږدئ

ځئ پر خپله مخه

کال زوږ شوی اوس تېرېږي

رښتیا مل کړئ د خپل ځان

چې:

په درواغ کلي وړاندېږي

پرېږدئ، پرېږدئ

چې تېر شوي

زاړه شوي

او ترې نه وینو هېڅ اوس

آ چې غل و پرېږدئ درومي

چې اوس خلاص شو له هغه اوس

نور یې هېر کړئ

اخ و ډب د نیستمناو، بې شتو پرېږدئ

پر ناسورو پرهرونو د همخپلو ملهم کېږدئ

راشئ بس کړئ

د مړ ژواندي حال څه فکر مه کوئ نور

پرېږدئ پرېږدئ

زور جرس د نهیلو مه کړنگوئ نور

مه کړئ

مه کړئ

یو د بل مخ ته گوزار

خپلو منځو کې

راشئ وکړئ تل لپاره

ښه روزگار خپلو منځو کې

په ښه خوی او ښو کړو وړو او

په خوږو پښتو خبرو

شئ راپورته په جگړه

د تورو تېو سره لرو

تنگ نظر کړئ لږ پراخه

له بېځای خوشې کارونو

نور مو ژوند په هوسایۍ کړئ

په زرو زرو کلونو

د زرگونو کلو جنگ او

هم نفاق مه یادوئ نور

پرېږدئ پرېږدئ

زور جرس د نهیلو مه کړنگوئ نور

راشئ

په دنړۍ خلکو

دا نغمې مه غږوئ نور

(گلکڅونه، ۳۴-۳۷ مخونه.)

د کنېشکا د سره کوتل ډبرلیک:

دا د استاد زیار بل ژباړیز اثر دی، چې پر ۱۳۶۹ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په ښکلې قطع او صحافت د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی.

د افغان شوروي فرهنگي اړیکي (د ورزش په برخه کې):

له روسي منابعو څخه د استاد زیار ژباړه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۰ل کال د ۷ گڼې په ۴۳-۵۲ مخونو کې خپره شوې ده.

د افغان شوروي فرهنگي اړیکي (د ورزش په برخه کې):

د استاد یوه ژباړه ده چې له روسي منابعو څخه شوې ده او د دوستۍ مجلې د ۱۳۶۲ ال کال د ۲ گڼې په ۵۲-۵۸ مخونو کې خپره شوې ده. له انګلیسي ژبې څخه چې استاد کومې ژباړې کړي دي، د هېواد ورځپاڼې د ۱۳۳۷ او ۱۳۳۸ کلو په گڼو کې خپرې شوې دي، خو د یادو شویو کلونو گڼې اوس په کتابتونو کې نه شته.

د استاد بله ژباړه یو چيني داستان دی، چې یې د چيني اخځونو له انګلیسي متن څخه په پښتو ژباړلی دی، چې د اصلاح ورځپاڼې د ۱۳۳۹ ال او یا د ۱۳۴۰ ال کال په څو گڼو کې خپور شوی، خو ما د اړتیا وړ دا گڼې پیدا نه کړای شوې.

د واخي ژبې ټولنیز دریغ:

دا د فرانسې افغانپوهاند (شارل کیفر) د هغې وینا پښتو ژباړه ده، چې په الماني ژبه یې د ۱۳۵۷ ال کال د تلې پر څلورمه د ژبو او ادبیاتو په پوهنځي کې اورولې وه. په دې لکینه کې د واخي ژبې پېژندګلوي، له نورو ژبو سره د هغې اړیکي او همدارنګه د ژبې د جوړښت او څرنگوالي په باب معلومات ورکړل شوي دي. دغه ژباړه د وېمې مجلې د ۱۳۵۷ ال کال د ۳ گڼې په ۱۱۸-۱۳۰ مخونو کې خپره شوې ده.

د هنري تندي د ماتولو لپاره چوپړ وهل:

دا د هغې ژباړې نوم دی، چې پوهاند زیار له یوې امریکايي خپرونې ((ریډر ډایجست)) څخه په پښتو کړې ده او د پوهنې مجلې د ۱۳۳۹ ال کال د لومړۍ گڼې په ۳۳-۳۶ مخونو کې خپره شوې ده.

د ساو ژبه په ختیځ افغانستان کې:

دا یوه ژبنۍ څېړنیزه لیکنه ده، چې د الماني افغانپوهاند گیورگ بودروس له خوا کښل شوې او استاد هغه په پښتو ژباړلې ده. دا ژباړه د کابل مجلې د ۱۳۵۳ل کال د ۲ گڼې په ۱۰-۱۵ مخونو کې خپره شوې ده.

په زړه پورې خبرونه:

په زړه پورې خبرونه د پوهاند زیار هغه ژباړې دي، چې له الماني ژبې څخه په پښتو ژباړل شوي دي او د کابل پوهنتون (پوهنتو کابل) اوونیزې د ۱۳۶۶-۱۳۶۷ کلونو په ځینو گڼو کې خپرې شوې دي. دغه راز د پوهنې مجلې د ۱۳۳۸-۱۳۴۰ل کلونو په ځینو گڼو کې هم له بهرنیو سرچینو څخه د استاد زیار ځینې ژباړې خپرې شوې دي. همدارنګه یې د (ګوند) لپاره له الماني او انګلیسي څخه ځینې ځانګړې لیکنې په پښتو ژباړلي دي، په تېره بیا د ۱۳۵۵-۱۳۵۷ل کلونو ترمنځ د ګوند ((د ژباړې بورډ)) د غړي په توګه ((تاریخي ماتریالیزم)) په پښتو ژباړلی، چې یو نقل یې د ((انقلاب)) له راتګ سره له منځه تللی او بل یې له ځانه سره ساتلی دی او همدا ډول یې د ګوند په سپارښتنه وخت ناوخت له ((واشنگتن پوست)) او ((زویډد ایجلند ځایتونګ)) څخه یو لړ مطالب په پښتو او دري را اړولي دي. دغه راز یې یوه بله ژباړه د زېري جريدې د ۱۳۶۴ل او یا ۱۳۶۵ل کال په یوه ګڼه کې خپره شوې ده.

یادښت (سریزه) لیکونکی زیار

د غرونو څوکي:

دغرونو څوکي کتاب د عبدالکریم پتنگ له خوا اوډل شوی او پر ۱۳۵۹ل کال د کابل پوهنتون د هغه وخت د ژبو او ادبیاتو بشري علومو د پوهنځي له خوا خپور شوی دی چې په درېو مخونو کې یې د کتاب د ارزښت او د لیکوال د هڅې په باب د استاد زیار یو یادښت راغلی دی.

نومورکي مؤرخین:

نومورکي مؤرخین د لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبی اثر دی، چې پر ۱۳۵۹ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا چاپ شوی او په دوو مخونو کې پرې د استاد زیار یو یادښت راغلی دی.

د میا فقیرالله جلال ابادي فواید فقیرالله:

دا کتاب د پوهاند استاد عبدالشکور رشاد په سریزه، تعلیقاتو او لغتنامې پر ۱۳۵۹ل کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا چاپ شوی او د استاد زیار له خوا پرې یو یادښت کښل شوی دی.

د پتې خزاني فرهنگ:

د پتې خزاني فرهنگ د پوهاند استاد عبدالشکور رشاد یو ژبنی اثر دی، چې په هغه کې د پتې خزاني د ځینو لغتونو څرنگوالی ښوول شوی

دی. دا اثر پر ۱۳۶۲ل کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا چاپ شوی دی او د استاد زیار له خوا پرې په دوو مخونو کې یو یادښت کښل شوی دی.

د میا فقیرالله پېژند لیک:

دمیا فقیرالله پېژند لیک د پوهاند عبدالحی حبیبی اثر دی چې پر ۱۳۵۹ کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا خپور شوی دی. پر دې اثر باندې د پوهاند زیار له خوا په درېو مخونو کې یو یادښت کښل شوی دی.

د احمد شاه بابا د دېوان غورچاڼ:

دا د هغه کتاب نوم دی، چې د پوهاند استاد عبدالشکور رشاد له خوا ترتیب شوی دی. په دې کتاب کې د احمدشاه بابا د دېوان د ځینو شعرونو انتخاب راغلی دی. دا کتاب پر ۱۳۵۷ل کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی او د پوهاند زیار له خوا پرې په دوو مخونو کې یادښت راغلی دی.

د چینیانو یونلیکونه:

دا کتاب د عبدالکریم محب له خوا ژباړل شوی دی او د علومو اکاډمۍ له خوا پر ۱۳۵۷ل کال خپور شوی دی. په دې کتاب کې په دوو مخونو کې د پوهاند زیار یو یادښت راغلی دی.

دا لیکوال دا څېرې:

((دا لیکوال دا څېرې)) د هېواد د شاعرانو او لیکوالو تذکره ده، چې د ځوان شاعر او لیکوال افضل ټکور له خوا ترتیب شوې ده. دا اثر د

قومونو او قبایلو چارو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو د ریاست له خوا پر ۱۳۶۶ل کال خپور شوی او د استاد له خوا پرې په څلورو مخونو کې یو یادښت راغلی دی.

مقدمه یی بر زبانشناسی:

د پروفیسور دوکتور عبدالظهور او پوهنمل عین الدین نصر له خوا لیکل شوی او د کابل پوهنتون له خوا پر ۱۳۶۳ل کال چاپ شوی دی. پر دې اثر باندې د استاد زیار له خوا په ۴ مخونو کې یوه پارسي سرریزه کښل شوې ده.

زړه پانگه:

د دوست شینواري اثر دی، چې پر ۱۳۶۳ل کال خپور شوی دی او د استاد له خوا پرې په ۴ مخونو کې د (زړه پانگه د نوې پانگې د یوه بشپړاند توک په توگه) په نوم یوه سرریزه کښل شوې ده.

د خوشال خټک فراقنامه:

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا پر ۱۳۶۳ل کال خپره شوې ده او د استاد له خوا پرې په ۲ مخونو کې یو یادښت کښل شوی دی.

د کوشنیاڼو ژبه:

د پروفیسور سیال کاکړ یو اثر دی، چې پر ۱۹۷۹م کال په کوټه کې خپور شوی دی. پر دې اثر باندې په ۶ مخونو کې د (کوچنیانو ژبه) تر سرلیک لاندې د استاد یو یادښت راغلی دی.

ټولنپوهنه:

دا اثر له الماني څخه د عبدالروف خېلواک له خوا په پښتو ژباړل شوی او پر ۱۳۵۲ل کال د کابل پوهنتون د اقتصاد پوهنځي له خوا خپور شوی دی. پر دې اثر باندې د استاد له خوا یو تقریظ کښل شوی دی.

مینه نه مري:

د باقي بريال د شعرونو دویم غونډ دی، چې پر ۱۳۶۷ل کال خپور شوی دی. پر دې شعري غونډ باندې د (تلپاتې بريال او شعر یې) په نوم په ۷ مخونو کې د استاد سریزه راغلې ده.

پوخ د پېړیو په پوړیو کې:

دا د محبوب سنگر اثر دی، چې پر ۱۳۶۵ل کال خپور شوی دی. پر دې اثر باندې د استاد زیار له خوا یو یادښت کښل شوی و، خو له چاپه پاتې شوی دی.

پښتو روزنه:

د استاد عبدالروف بېنوا اثر دی، چې پر ۱۳۵۷ل کال د پښتو څېړنو د نړۍ وال مرکز له خوا خپور شوی دی. پر دې اثر باندې په ۶ مخونو کې د استاد زیار له خوا یو یادښت کښل شوی دی.

د غلام محی الدین افغان افکار او اثار:

د هغه کتاب نوم دی، چې پر ۱۳۶۰ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی او په ۴ مخونو کې پرې د استاد زیار یادښت راغلی دی.

ستا د چم گلونه:

((ستا د چم گلونه)) د ښاغلي نصرالله حافظ د شعرونو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۵ل کال د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې له خوا خپره شوې ده. پر دې مجموعه باندې د استاد له خوا په ۵ مخونو کې د حافظ او د ده نظم او غزل په نوم سریزه کښل شوې ده.

د افغان یاد:

د محی الدین افغان د شپېتم تلین د سیمینار د لیکنو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۰ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپره شوې ده او د استاد زیار له خوا پرې یو یادښت کښل شوی دی.

شگې او گلونه:

دا د صدیق کاوون د یوه شعري غوند نوم دی، چې پر ۱۳۶۸ل کال د افغانستان د لیکوالو انجمن له خوا خپور شوی او استاد پرې یو اته مخیزه سریزه (ازمېښتونه او نوښتونه) کښلې ده.

د پښتني قبایلو اصطلاحي قاموس:

د ابراهیم عطایي اثر دی، چې د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز له خوا پر ۱۳۵۷ل کال خپور شوی دی او د استاد زیار له خوا پرې یو یادښت کښل شوی دی.

د کوزې پښتونخوا په معاصر شعر کې دملي او مترقي

افکارو انعکاس:

دا د بريالي باجوړي اثر دی، چې د ماسترۍ د پوهنلیک (تیزس) لپاره یې کښلی و، چې د استاد له خوا پرې یوه ارزونه کښل شوې ده. دا اثر

تراوسه پورې ناچاپ دی.

ادبي ژانرونه او مکتبونه:

دا د دوکتور محمد گل نورزي اثر دی، چې پر ۱۳۶۲ل کال یې کښلی او پر ۱۳۷۰ل کال د کابل پوهنتون له خوا افسیتي چاپ شوی دی. پر دې اثر باندې د استاد له خوا یوه اوږده ارزونه کښل شوې ده.

(A Camparison of Tani dialect with the standard

Pashto)

دا د تنیو د ګردود په برخه کې په انګرېزي ژبه د سید کریم شاه نېکمل دماسترۍ او پوهنملۍ تیزس دی، چې په ۱۳۶۷ل کال کې پرې دلارښود استاد په توګه د استاد له خوا یو یادښت کښل شوی دی. همدارنګه یې د نوموړي د ترفیع لپاره یوه جلا ارزونه هم کښلې ده.

ګیتا نجلي:

دا د بنگالي لیکوال رابندرانات ټاګور د اثر پښتو ژباړه ده چې د استاد عبدالروف بېنوا له خوا ترسره شوې ده. دا اثر پر ۱۳۳۶ل کال د راډیو د نشراتو د څانګې له خوا خپور شوی او استاد زیار پرې یو یادښت کښلی دی.

د لمر شغلو ته:

د لمر شغلو ته د کمال الدین مستان د شعرونو غونډ دی، چې پر ۱۳۶۷ل کال خپور شوی او د استاد زیار له خوا پرې یو ارزونه کښل شوې ده.

ارمانونه:

ارمانونه د حبیب الله زړه سواند د شعرونو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۷ل کال خپره شوې ده. پر دې غونډ باندې د استاد زیار له خوا یوه

سریزه کښل شوې وه، خو په مجموعه کې چاپ شوې نه ده.

نوي ځنډونه:

نوي ځنډونه د فاروق فردا د شعرونو غونډ دی چې لا تراوسه چاپ شوی نه دی. پر دې غونډ باندې د استاد زیار له خوا یوه سریزه کښل شوې ده.

په انگلیسي ژبه د حبیب الله تېري گرامري اثر:

په انگلیسي ژبه د حبیب الله تېري گرامري اثر دی، چې پر ۱۳۵۶ل کال د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز له خوا چاپ شوی او استاد زیار پرې په انگلیسي ژبه یو یادښت کښلی دی.

تلوسې:

د برکت الله کمین د شعرونو غونډ دی، چې استاد زیار پرې یوه وړه سریزه کښلې ده. دا اثر پر ۱۳۵۲ل کال خپور شوی دی.

خاوره:

د امین افغانپور داستاني غونډ دی، چې استاد پرې یوه وېره سریزه کښلې، که څه هم دغه کتاب پر ۱۳۶۷ل کال چاپ شوی، خو سریزه له آره پر ۱۳۵۳ل کال هغه مهال کښل شوې وه چې افغانپور غوښتل، دغه داستاني غونډ چاپ ته وسپاري. لکه څنګه چې په خپله په غونډ کې کمی زیاتې راغلي، نو پر سریزه کې هم وړنده بدلون او سمون راوړل شوی دی.

ډولۍ:

دا د پوهنمل خالق رشید داستاني غونډ دی چې پر ۱۳۶۸ل کال د

افغانستان د لیکوالو انجمن له خوا خپور شوی دی. استاد زیار پر دغه اثر یوه هر اړخیزه سریزه کښلې ده چې په هغه کې د پښتو پراوسني داستاني بهیر هم یوه لنډه کتنه شوې ده.

همدارنگه استاد د عزیز رویش پر شعري غونډ په دري ژبه یوه وېره سریزه کښلې ده. دغه غونډ پر ۱۳۶۸ل کال د کورنیو چارو وزارت د خپرونو په لړ کې له چاپه راوتلی دی. دغه راز استاد زیار یو گڼ شمېر تقریظونه د (کتنه، ارزکتنه، ارزونه، یوه لنډه ارزونه...) په نومونو د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي، اقتصاد پوهنځي، انجنیري پوهنځي، د ننگرهار د بایزید روښان پوهنتون د ښوونې او روزنې او پښتو ادبیاتو پوهنځي د لوستلیکيو (درسي کتابونو)، علمي ترفیعاتو او د ماسټرۍ پر اثارو کښلي دي، چې یو شمېر یې په کې په دري ژبه هم دي.

پر دغو ټولو لیکنوسربېره یې یو گڼ شمېر ازادې او لیکلې راډیويي مرکې او ویناوې کړي، چې زیاتره یې چاپ شوي نه دي، چې زه یې دلته د څو بېلگو لنډه یادونه کوم.

راډیويي مرکې:

له ۱۳۵۱-۱۳۵۳ل کال پورې یې په ((موږ او اورېدونکي)) پروگرام کې هره اوونۍ یو ځل د ژبنيو مسالو په باب رسېدلو پوښتنو ته ځوابونه ويلي دي.

همدا ډول یې له ۱۳۵۱ل کال راهیسې تراوسه په ((کره کتنه))، بوډۍ ټال، ولولو او داسې نورو پروگرامونو کې لږ و ډېره په لیکنۍ یا گڼۍ توگه برخه اخیستې ده.

په تلویزیوني پروگرامونو کې یې د ۱۳۵۸ل کال له مرغومي څخه تراوسه پورې په ځینو ادبي او سیاسي مرکو او ((گرد مېزونو)) کې برخه اخیستې ده.

د کابل پوهنتون، د علومو اکاډمۍ او د اطلاعاتو او کلتور وزارت، د لیکوالو انجمن او ژورنالیستانو ټولنې په یو لړ علمي کنفرانسونو، سیمینارونو او سمپوزیمونو کې یې د لیکنو ترڅنګه ځینې ازادې ویناوې هم کړي دي.

همدا راز د ژوندون او هنر مجلو، هېواد، انیس او کابل ټایمز ورځپاڼو او ځینو نورو مهالنیو خپرونو په گردیو مېزونو او مرکو کې یې برخه اخیستې ده. د ((یوې یوازینۍ، بشپړې، نگه او کره لیکنۍ پښتو)) په برخه کې یې له ۱۳۵۱ل کال څخه تراوسه پورې د مخامخ خبرو اترو، لکچرونو او ویناوو له لارې د باختر اژانس، راډیو، تلویزیون او د هېواد د زیاترو مهالنیو چاپي خپرونو پښتو لیکونکو او ژباړونکو ته وخت پر وخت لارښوونې کړي دي.

پر ۱۳۶۶ل کال یې د اساسي قانون، ملي سولې او پخلاينې په تبلیغ کې کارنده ونډه اخیستې او په کابل او ننگرهار کې یې په یو لړ کولکټیفونو، فرهنګي، علمي او ټولنیزو سازمانونو کې ویناوې کړي دي. همدا راز یې د افغانستان د سولې، پيوستون او د دوستۍ سازمان د رئیس او مرستیال او د لیکوالو د ټولنې د استازي په توګه په بېلابېلو سیاسي ادبي او ټولنیزو غونډو کې ویناوې اورولې دي.

تر هېواده د باندې:

۱- پر ۱۳۴۹ل کال چې په سویس کې یې د لوړو زده کړو وروستۍ

شپې ورځې تېرولې او په خپل هېواد (افغانستان) کې یې د وچکالۍ له کبله سخته ولږه رامنځته شوې وه، د سویسیانو د انساني مرستو او خواخوږیو د هڅونو لپاره یې د برن ښار په یو کلیسا کې گڼو لمونځغاړو ته په الماني ژبه لیکلې او ازاده وینا کړې ده.

۲- د ۱۳۵۹ل کال د غبرگولي پر درېیمه یې د افغانستان د سولې او پیوستون د سازمان د مشر او فوق العاده استازي په توگه په هغه نړۍ واله غونډه کې په انگلیسي لیکلې وینا اورولې ده چې د ناپیلو هېوادونو د غورځنګ د پنځه ویشتمې کالیزې د نمانځنې لپاره د سريلانکا په مرکز کولمبو کې جوړه شوې وه.

۳- د ۱۳۵۹ل کال د تلې پر اتلسمه یې د افغانستان د سولې او پیوستون د سازمان د پنځه کسيز هیئت د مشر په توگه د مجارستان په مرکز بوداپست کې د صنفی اتحادې یوې غونډې ته دوه ساعته اوږده وینا کړې ده.

۴- د ۱۳۶۰ل کال دوري له پنځمې تر اتلسمې یې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د رئیس په توگه د هند د اتلس ورځني سفر په ترڅ کې د ډیلي پوهنتون، جواهر لال نهرو پوهنتون، پنجاب پوهنتون، حیدرآباد پوهنتون او ممبېي پوهنتون او ځینو فرهنگي موسسو او سازمانونو د کتنې پر وخت ویناوې او مرکې کړي دي. ددغه سفر یو گزارش یې هماغه مهال په هېواد ورځپاڼه کې هم خپور شوی دی.

۵- پر ۱۳۶۵ او ۱۳۶۰ل کال یې د شوروي اتحاد د علمي او فرهنگي سفرونو په ترڅ کې د اذربایجان په راډیو او د ازبکستان په تلویزیون کې خبرې اترې او مرکې کړي دي او دغه راز یې د ((شوروي ادبیات) او ((نوویستي)) له خبریالانو سره یو لړ مرکې کړي دي.

۶- د ۱۳۶۵ کال د زمري میاشتې پر شلمه یې په برلین کې د المان دیموکراتیک جمهوریت د متحد سوسیالیست ګوند خپرنی اورګان ((نوايزددايچلند)) پازوالو ته د افغانستان د وخت د بدلونونو په باب په الماني ژبه یونیم ساعته لکچر ورکړی دی.

۷- د المان متحد سوسیالیستي ګوند په یوولسمه کنگره کې یې ((دثور انقلاب حقیقت ورځپانې)) د افتخاري خبریال په توګه ګډون کړی دی، چې د ۱۹۸۶م د اپریل له ۱۸-۲۰ د برلین په جمهوري ماڼۍ کې جوړه شوې وه.

یادونه

لکه څنگه چې ښکاره ده او موږ هم دمخه ورته گوته ونيوله، د پوهاند زیار د لیکنو شمېر پرته له ځانگړو اثارو (۱۱۰۰) ټوټو ته رسېږي او کېدی شي له دغو څخه لا زیاتې وي. استاد زیار خپلې دا لیکنې له ۳۵-۳۰ کلونو راهیسې په هېواد او بهر کې په پښتو، دري، انګلیسي او الماني ژبو د بېلابېلو مهالنیو (چاپي، راډیويي او تلویزیوني) خپرونو له لارې خپرې کړې دي. د دغو لیکنو یو شمېر مې د خپلو نژدې ملګرو او په خپله د استاد په مرسته پیدا کړي، هغه هم په ډېره ستونزه، هغه جریدې، مجلې او ورځپانې چې د علومو اکاډمۍ، عامه کتابتون او د کابل پوهنتون په مرکزي کتابتون کې موجودې وې، پوره پوره مې ورڅخه گټه واخیسته، چې یو اوږد زماني واټن یې ونيو، خو بیا هم زه په دې بریالی نه شوم، چې د استاد زیار یو لړ چاپي لیکنې له اخلیک سره دلته راوړم دا ځکه چې په کتابتونونو کې د دېرشمو کلونو د جریدو، مجلو او ورځپانو کلکسینونه نیمګړي دي او په تېره بیا د هېواد ورځپاڼه چې ۳۷-۴۳ کلونو پورې په کې د خبريال په توګه د استاد ډېرې لیکنې او راپورتاژونه خپاره شوي دي او د ځینو خو لا هېڅ نه شته. استاد زیار د خپلو چاپي لیکنو یو اخبار هم له ځانه سره نه دی ساتلی. زه له ځینو نورو لیکوالو سره چې ځانګړي کتابتونونه لري هم په تماس کې شوم، له هغوی سره هم زما د اړتیا وړ مواد نه وو. نو په دې وجه مې ونه شو کړای، چې د پوهاند زیار ټولې چاپي لیکنې دلته راوړم.

دا دی دلته د هغو جریدو، مجلو او ورځپاڼو یادونه کوم چې د استاد د لیکنو یوه زیاته برخه په کې خپره شوې ده، خو په کتابتونونو کې نه پیدا کېږي او په یوځایي ډول یې موندل ډېر زیات زماني واټن غواړي او ځینې بیا هم ښایي هېڅ پیدا نه شي:

- ۱- د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۲- د (هېواد) ورځپاڼې د ۴۰-۴۱ او ۴۲ ځنې اړتیا وړ گڼې.
- ۳- د اصلاح ورځپاڼې د ۳۵-۴۳ کلونو گڼې.
- ۵- د ننگرهار ورځپاڼې د ۴۳ او ۴۴ کلونو د حمل او ثور د میاشتو گڼې.
- ۶- د (پکتیا وړانګه) ورځپاڼې د ۴۲ کال گڼې.
- ۷- د (پلوشه) مجلې د ۵۲-۵۷ کلونو گڼې.
- ۸- د زېري جریده د ۳۵ کال گڼې او ځینې نورې اړتیا وړ گڼې.
- ۹- د مېرمن مجلې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۰- د (پوهنتون کابل) اوونیزې د ۱۳۶۶ کال ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۱- د کابل پوهنتون خبرونه د ۱۳۳۸-۱۳۴۱ کال گڼې.
- ۱۲- د (بدني روزنه) مجلې د ۱۳۴۱ کال گڼې.
- ۱۳- د کهول مجلې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۴- د رفس جوانان اوونیزې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۵- د حقیقت سرباز جریدې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۶- د (ننداره) مجلې ځینې اړتیا وړ گڼې.

ما په خپله دغه خېرنیزه لیکنه کې له خپل واک و وس سره سم هڅه وکړه، چې د استاد زیار پر اند وژوند او فرهنګي شخصیت، د لاسته راغلو اخځونو او توکونو له مخې رڼا واچوم، خو بیا هم هاغسې چې ما غوښتل او ښایي نور یې هم وغواړي، ونه شو کړای او ډېر څه نا سپړلي او ناجوت پاتې شول. له دې کبله مې غوره وگڼله، په خپله له استاد زیار سره هم یو لږ خبرې اترې او مرکې وکړم، چې گوندې له دغې لارې زما د خېرنې پاتې تشې او نیمگړتیاوې څه ناڅه بشپړوالی او کره والی ومومي. دا هم زما پوښتنې او د ده غبرګونې:

۱- پوښتنه: ښاغلی استاد زیارا ما څو ځایه ستا د ژوند لیکنو په ترڅ کې چې ستا د چاپ شویو کتابونو پر دوتنو (پښتو) او ژوندون مجلې د ۱۳۶۷ل کال په ۴ گڼه کې خپاره شوي دي، ستا د خپلواکو خېرنیزو، ژباړیزو او زېږندویزو (تخلیقي) اثارو شمېر ۱۳۰ او د لیکنو (مقالو) هغه ۱۱۰۰ ښوول شوی دی، خو زما د لږو ډېرې پلټنې له مخې لومړی شمېر تر ۱۳۰ توکو هم تېری کوي، مگر ستا د بېلابېلو لیکنو ټول شمېر مې د ورځپاڼو، جریدو او مجلو د کلکسینونو د نشتوالي او نیمگړتیا له کبله پوره نه شو کړای په دغه برخه کې ستا غبرګون څه دی؟

ځواب: څنگه چې زما د بېلابېلو لیکنو (مقالو) شمېر هم زیاتره په ژورنالستیک فعالیت پورې اړه لري او په تېره بیا دا چې له ۱۳۳۸ل څخه مې تر ۱۳۴۵ل کال پورې د هېواد ورځپاڼې د خبريال په توګه زښتې ډېرې لیکنې خپرې شوي، نو دا کومه هېښنده خبره نه ده، چې د کلکسینونو نشتوالی او نیمگړوالی یې تا دغې پوښتنې ته اړ باسي. زه

پوره باور لرم چې که دغه کلکسینونه په لاس درغلي وای، هرو مرو دې زما ((شمېر)) ته د مننې سرخوځاوه، ځکه ښه مې په یاد دي چې د ۱۳۳۸ ل کال له ژمي بیا د ۱۳۴۱ ل کال تر پایه د هېواد ورځپاڼې یوه گڼه هم بې زما له لیکنې خپره شوې نه ده. ان داسې وخت راغلی چې په بېلابېلو پورنومو (لکه مزینه وال، اخترخېل...) مې په کې تر درو لیکنو هم خپرې شوې دي: یو راپورتاژ، یوه مرکه او یا هم ورزشي او هنري تبصره، که نه یو ښاري خبر خو به مې بې نومه هم په کې خپرېده. نو که په منځنۍ کچه مې یوازې په هېواد ورځپاڼه کې د کال ۳۰۰ لیکنې خپرې شوي وي، نو یوازې مې په نوموړو درو کلونو کې د ژورنالیستیکو لیکنو شمېر نهو سوو ته رسېږي او همزمان ورسره په نورو ورځپاڼو او مهالنیو کې هم لږ تر لږه ۵۰ لیکنې ورسرباري شوي دي او دغه راز ژورنالستیک فعالیت مې لږ و ډېر تر دې دمه رارسېږي.

زه دا باتې نه وهم چې گوندې زما ټولې (۱۱۰۰) لیکنې دې یو مخیزه علمي او څېړنیزې وي، دغه راز په پورتني شمېر کې زما ځینو هغو لیکنو هم غبرگون (دوبلکیت) موندلی چې په علمي سیمینارونو او غونډو کې مې اورولي او بیا وروسته په اړوندو غونډونو (مجموعو) کې چاپ شوي دي او یا لکه ژبنۍ هغه چې یوه زیاته برخه یې په (لیکلار) او (ویي پوهنه) کې راغلې ده.

نور واړه واړه مطلبونه لکه سريزې، یادښتونه، کتنې، ارزونې یا تقریظونه هم په پورتني شمېر کې راځي چې پر ځینو علمي تیزسونو، څېړنیزو اثارو، پوهنتوني لوستلیکیو (درسي کتابونو) او یا شعري او

داستاني غونډونو مې کښلي دي او دا هم باید ووايم چې زما د لیکنو شمېر په دوه مخکې کلو اړه لري او نورې لیکنې مې همداسې روانې دي. هوگوره، زما ادبي زېږندویۍ (تخلیقات) تر نوموړي شمېر د باندې دي چې تا هم ورته ځانته جلا څپرکي ورکړي دی.

۲- پوښتنه: ستا د ((ملي ریکارډ)) خبره ښايي پر ځینو کسانو دومره ښه ونه لگي، په دغه باب مو څه نظر دی؟

ځواب: ((اختر څه پټ مېړه نه دی)) ترڅو چې پوهاند حبیبی ژوندی و، دا حق مې ځانته نه ورکاوه، ځکه هغه د یوه افغاني لیکوال او پوهاند په توګه په ټول افغاني فرهنګي تاریخ کې نه یوازې د مقالو او کتابونو د څومره والي له پلوه یو ملي ریکارډ ټینګ کړی و، بلکې په ځینو علمي څانګو، لکه تاریخ لیکنه او متن پوهنه کې یې څرنگوالی (کیفیت) هم په برخه و. خو تر ده وروسته په ټوله پازوالۍ (مسوولیت)، په نورو مړو او ژونديو لیکوالو او څېړنوالو کې په څه دپاسه ۱۳۰ خپلواکو اثارو او ۱۱۰۰ مقالو سره ځان د ((ملي ریکارډ)) څښتن بولم، که څوک یې نه مني، ((دا گز او دا میدان))، ((که شپه تیاره ده، منې په شمار دي)) په دې کې شک نه شته چې زما په خپلواکو ((کتابي)) اثارو کې ۱۰۴ ټوکه هغه ډگر څېړنې (فیلډ ریسرچونه) هم راځي چې د هېواد د ۱۰-۱۴ ژبو پر ۱۰۴ ګړدودونو مې ترسره کړي دي او د چا خبره یوازې څېړنیزه او دیتایي بڼه لري، همداسې مې څرمه (ضمیمي) فولکوریکي څېړنې هم درواخله! خو بیا هم دا په زغرده ویلای شم چې ما د دغو اومو توکونو د علمي اوډون په لومړني پړاو کې هم هغه مهال کارنده

برخه اخیستې چې د برن پوهنتون د شپږ کلنې زده کړیزې استوګنې په ترڅ کې مې له خپل استاد پروفیسور ژارژ ردار او دوکتور شارل کیفر سره پرځای کړې ده او هر توک به یې تر بشپړ اوډون وروسته زما په نامه له چاپه راووځي (د افغانستان د ژبپوهنې اتلس د پروژې په باب خو مې په خپل ځای کې څرګندونه کړې ده). له بلې خوا مې په خپلو ورځنیو لیکنو، څېړنو او کتابونو کې هم له پورتنیو دیتاوو څخه تل ګټه اخیستې او زما د ژبنيو او فولکوریکو څېړنو یوه غوره سرچینه بلل کېږي.

که ځینې راسره رخه لري او د ((ملي ریکارډ)) خبره پرې بده لګي، نه یې ته خوله تړلای شې او نه زه. دغه رخه یوازې له دې سرچینه نه اخلي چې ګوندې د چا خبره اړوندو کسانو ته زور ورکوي، بلکې له هغه ناباندیوالي تومنه اخلي چې دوی یې زما له خوا د ((پښتو لیکنې معیار)) او ((ازاد شعر)) له راپیل کړي غورځنګ او بیا نه ایلېدونکې انتقادي لوبښې سره یې لري. له ارواښاد استاد حبیبې سره زما د پرتلې په باب ستا بله پوښتنه هم دلته ځواب موندلای شي.

۳- پوښتنه: له ډېرو ښاغلو مې اورېدلي دي، چې ته د ځانګړي سیاسي او فرهنګي تګلارې له کبله تل ((چپي)) پاتې شوی یې او همدا ناره او نه ایلېدونکې چپي دریځ دې د لوړو دولتي ځوکیو لپاره خنډ ګرځېدلی دی، ایا دا خبره سمه ده؟

ځواب: زه به دا هم زیاته کړم، کله چې په ناڅاپي توګه یوې لوړې ځوکی ته رسېدلی هم یم، د همدغه دریځ له کبله ترې نه یوازې بېرته ژر لرې شوی یم، بلکې جزا مې هم لیدلې ده، یا زندان ته تللی یم او یا بهر ته. د خپلې گروهې او دریځ، یا په بله وینا له ټاکلو ژوند آرونو

(پرنسیپونو) د څوکۍ، بلکې د ژوند پروا مې هم ساتلې نه ده. زه به هېڅکله داسې شرایطو ته سر کېښته نه کړم چې زما د ځانگړې سیاسي او فرهنګي تگلارې او ټاکلي دریغ په بیه پرېوځي. ښايي ډېر فرهنگیان لږ و ډېر دغه راز نه ایلېدونکي دریغ ولري، مګر ما په کړن کې زباته کړې ده او چاته مې شک او خرخشه پرې ایښي نه دي. له بلې خوا په ټوله مانا د ټولنې او ژوند د رښتینې خبرې په ځلونه کې زما نارامه او بې پروا ((زړورتیا او رښتینتیا)) بس دي چې د وخت واکمنان راباندې کومه پورۍ او څوکۍ ونه لوروي.

۴- پوښتنه: لکه څنګه چې تا ویلي دي ((لیکوالي زما د ژوند یو نه جلاکېدونکی ټوک دی)) همدا اوس زما د منګ په اندول ستا روغتیايي حالت ښه برېښي، ایا کېدی شي، دا خبره د عمر تر پایه پورې پر ځان ومنئ؟

ځواب: هسې خو هر څوک دا هیله لري، په پوره روغتیا سره یو اوږد ژوند په مخ کې ولري او خپلې نیمګړې هیلې او ارمانونه د بري تر بریده ورسوي، مګر له ما سره د روغتیا او ژوند اوږدتیا هیله د همدې لپاره ملګرې ده چې وکړای شم، د ژوند تر وروستۍ ساه پورې لږ تر لږه نوموړی شمېر اثار په چاپ ورسوم او د خپل پښتني، افغاني او بیا یې د جهاني فرهنگ تاریخ ته وسپارم.

هو ګوره، له دې سره به زما ټوله کازمني (ازمندی) خړوبتیا ونه مومي او غواړم د دغه اوږدوني (تدویني) کار تر څنګه په درو ګونو (خپرنیزو، ژباړیزو او زیږندویزو) ډګرونو کې هم خپل نه ستړي کېدونکي کار و زیار

پرمخ یوسم. په ځانگړي ډول په ناپیلې (منثورې) زېږندویزۍ برخه کې همدا اوس بې شمېره اډانې (طرحې) او یادښتونه له ځان سره کښلي لرم چې په کور ناستۍ سره ورته د لنډ، منځني او اوږد داستان (رومان) په بڼه رښتاینه وښم، هغه هم په دې آر (شرط) چې تر هغې مې د ((پښتو لیکنې معیار)) او هم ((پښتو ازاد شعر)) غورځنگ یو غوڅ بشپړتیا یې پراو ته رسولی وي، د اگاهانه او نا اگاهانه ((مخالفینو)) غوږونه دې کانه وي.

۵- پوښتنه: ځینې کسان وایي: ((استاد زیار په خپله علمي- ادبي او همدارنگه سیاسي تگلاره کې له ښندنې (افراط) څخه کار اخلي)) ته په دې کې څه وایي؟

ځواب: په یوه وروسته پاتې ټولنه لکه افغاني او په تېره پښتني ټولنه کې هر نوی ټولنیز او فرهنګي بدلون او غورځنگ هرومرو له ناباندۍ سره مخامخېږي او ذهني ټولنه راپاروي که به څه هم د دغې ناباندۍ او پارونې آر لاملونه (اصلي عوامل) ساده او نالوستې پرگنې نه، بلکې تش په نامه ((روښاندان)) وي، چې د خپلو ارتجاعی گټو په پار د دغو پرگنو له ساده گۍ او نالوستۍ ناوړه گټه اخلي. د ساري په توګه د ثور اوښتون ضد پارونې له آره له همدغه راز شاتګ پالو او ځانساتو ((روښاندانو)) څخه سرچینه اخلي او فرهنګي بدلون یا اوښتون خو چې د ټولنیز اوښتون یو نه جلاکېدونکی ټوک بلل کېږي، بیا په ځانگړي او سیده ډول د همدوی په خپل لاس له خنډو څنډ سره مخامخېږي. له کلو راهیسې چې ما د ((پښتو لیکنې معیار)) د رامنځته کولو لپاره غږ پورته کړی او ټولې هاندو هڅې مې ورته راګومارلې دي، د وخت د پښتو ټولنې

تيكه والو راپسې د مخالفت بيرغ راپورته كړی او هماغومره پلويان يې د ځان ملگري كړي، لكه څومره چې ما د ځان ملگري كړي دي. نو دا څرگنده وه، چې هغوی دغه غورځنگ د خپلې ټيكنې لپاره خطر انگېره او څه يې چې له لاسه كېدل، ډډه يې ترې ونه كړه.

د دوی همدومره پروپاگند بس و، چې د ((ژبني معيار)) جاج له ((ژبني تصفيې (پيوريزم)) سره په سپسته يي توگه گډ كړي او د وخت واكمن ځواكونه او ځان ساتي توكونه اگاهانه يا نااگاهانه زما او زما د لارويو پر ضد راوپاروي. (ددغې رېرې په باب زما اړوندې ليكنې او كتابونه هم په پام كې ونيسئ، همداسې د نوي او ازاد پښتو شعر هاندو هڅې هم درواخله چې په را وروستو څو كلونو كې مې ورته اوږه ورته كړې ده او ته يې گورې چې تر پايه پورې مې څومره ځوان استعدادونه ملگرتيا كوي او يوازې څو زوړ خوښي مې مخې ته درېږي. د پښتو ټولنې د وخت ټيكنه وال چې له لږو ډېر واک و ځواک سره د افغانستان د علومو اکاډمۍ ته په ميراث پاتې دي، سره له دې چې له شعر او شاعرۍ سره دومره سرو کار هم نه لري، خو بيا هم له دغو زوړ خوښيو سره خپل پخواني گرومونه (كمپلکسونه) گډوي. نو ته سوچ وکړه چې که دغه راز کسان راته ((افراطي)) ونه وايي، نور به راته څه ووايي. په سياسي برخه کې هم د هر راز ((افراط)) تور بيا هم تر بل هر چا زيات له همدغو څخه آره اخلي او تصادفي نه ده چې دوی بېلابېلې سياسي ډلې ټپلې سره اچوي، ما له تا سره او تا له ما سره او خپله د ((اپولوټيستانو)) په توگه د خير پر غونډۍ کېږي. پاچا خان (عبدالغفار خان) چې په خپل ژغورنده

سیاسي غورځنگ کې د ((عدم تشدد)) لار نیولې وه، بیا هم گوداګیانو ورته همدغه ټکی پلمه کاوه.

زه له دې هم منکر نه یم چې نژدې شل کاله ((د افغانستان د خلکو دیموکراتیک ګوند)) غړی پاتې شوی یم او د دوران سازې ایديولوژۍ یو سخت پلوی، مګر کله چې دغه ګوند دولتي ځواک په واک کې راوست، له لومړۍ ورځې یې په بېلاریو پیل وکړ او زه یې هم په زندان وسپارلم. تر شل میاشتني زندیو او زندانونو وروسته چې د ګوند شړل شوې څانګه ((پرچم)) ډګر ته راغله او له ((خلق)) څانګې سره یې په سمه سمیا (فیفتي - فیفتي) کې درېیم ځلې نیم بند یووالی وکړ، زما پر سترگو هم یو څه رڼا راغله او ازاده ساه مې واخیسته. د لومړي ځل لپاره مې د خپلو کتابونو په چاپولو لاس پورې کړ او ۳-۴ کاله مې یوه نیمه څوکۍ هم وچلوله. دلته پرچمیانو د ((امینیانو- تره کیانو)) ضد سیاست د ټولو پښتنو پر وړاندې راواخیست او د انټي پښتونیزم او پرو تاجکیزم بازار یې تود کړ. ما ولیدل چې نورې دواړې ډلې راته د زغم وړې نه دي، ((نه اشه ښه ده نه ګله، دوی دې وخوري یو تر بله)) او په برلین کې مې د استادۍ په پلمه خپله استوګه غوره وګڼله. پر ۱۳۶۵ل کال مې له راستنېدو سره چې دوکتور نجیب د ګوند و دولت مشرتابه ته رسېدلی و، بیا هم په ګوند کې خپل غړیتوب وساته، خو کومه ورته څپه چې د مخه راپیل شوې وه، نوره هم پسې تونده شوه او ورسته د شتو ټولونې سیالي د بدو او چور، غلا او خیانت، جاسوسي، هېواد پلورنې او په پای کې د هېواد د ټوټه کېدو پلان په خپله د مشرتابه د غړیو له خوا شورو زور وموند، نور راته په ګوند کې پاتې کېدل په همدغو جرمونو کې

شریکېدل وېرېښېدل او د همدغو لاسوندونو په راوړنه مې خپله استعفا وړاندې کړه. مگر د ((ایډیولوژۍ)) د مثبتو او انساني اړخونو پلوی به مې د ژوند ترپایه کومه وټه ونه مومي.

له دې کبله بې سیاسته ژوند، په ژوند کې نه شمېرم او هنر و ادب هم د ژوند د یوه ټوک په توګه په سیاست پورې تړلی بولم.

۶- پوښتنه: پر تا باندې تل دا انتقاد هم دی چې ستا لیکلار ډېره ګرانه ده او په اسانه پرې څوک نه پوهېږي ایا دا انتقاد تر کوم ځایه سمون لري؟

ځواب: لکه پاس مې چې وویل، ما په خپله د ((یوې، یوازینۍ، نګه، بشپړه، کره لیکنۍ پښتو)) یا په لنډ ډول ((معیاري پښتو)) غورځنګ راپیل کړی دی، نو باید زما لیکلار د همداسې پښتو یوه څرګندویه بېلګه وي او جوته ده چې زما لیکنۍ پښتو د نورو غوندې یوه لنډه تنګه سیمه ییزه پښتو نه ده، بلکې د ټولو سیمو، تاریخي متنونو او نویو رڼانو استازي کوي او یوازې په سلو کې پنځه ویشټ پورویونه (دخیل لغات) را اخلې. ځکه د نورو سترو نړیوالو ژبو غوندې د معیاري پښتو لیکلار هم باید پر جوړښتي (ګرامري) یووالي او لغوي رنګارنګوالي ولاړه وي. دا هم باید ووايم چې ددغه انتقاد آره چېرې ده ((که ملحد يم د دښنه يم)) په ادبي زېږونو کې پر دغه ژبنۍ خوا سربېره فکري او بدیعي پېچلتیا هم کېدی شي، د انتقاد لپاره پلمه شي خو دا پلمه هم بې سرو بوله ده په دې چې هنر زېږونه له گزارش سره همدا توپیر لري.

۷- پوښتنه: د نوي ازاد شعر په باب ځينې پسي شا او ځينې لا مخامخ ستا هلې ځلې انتقادوي، ستا په نظر د دوی دغه کار زموږ ادب ته زیان نه رسوي؟

ځواب: لکه څنگه مې چې ستا د مخنۍ پوښتنې په غبرگون کې پر دغه باب رڼا واچوله، له عيني پلوه هېڅ رښتیني پرمختللي غورځنگ بې گټې نه وي او جوته ده چې هر راز ناباندي يې بې ځايه او بې گټې وي. دلته له دې پرته چې دغه متل را یاد کړم، بل وړ ځواب ورته نه گورم: ((کاروان به تېرېږي او سپي به غېږېږي.)) هیله ده چې زما دغه غبرگون ته په خپله ((افراط)) ونه بولي.

۸- پوښتنه: ستا په نظر د یوه لیکوال هغه هم ستا غوندې د یوه ستر لیکوال لپاره په سیاست کې سیده گډون ښه برېښي او که څه ډول؟

ځواب: که یو لیکوال او بیا ادیب غواړي، پر گڼو ته لار پیدا کړي او ټولنیز گرانښت او منښت يې په برخه شي، باید د خپلې ټولنې په پرمختللي مبارزه کې کارنده گډون ولري او لا هڅه يې تل دا وي چې په مخکښانو کې يې ځای ونيسي. ((ادب د ادب لپاره)) نن سبا هډو هېڅ ارزښت نه لري او ((ادب د ژوند لپاره)) په خپله سیاست دی. دا خبره چې ځينې لیکوال وايي ((له سیاست سره کار نه لرو یا مو سیاست نه خوښېږي)) په خپله یوه سیاسي خبره ده. داسې کسان هم له سیاسي گروهې ځان پاکولای نه شي، هرومرو یوه سیاسي لار او تگلار لري او په کړن کې لیدل شوي دي، چې تل د پرمختللي سیاست او مبارزې په

مخالف سنگر کې ټیکاو لري او د دې لپاره چې د خپل ارتجاعی سیاسي دریځ د پټولو هڅه یې کړې وي، سیاست او ادب سره نه پخلاکېدونکي بولي او له دې انګروژې سره سوچ کوي، نور به وغولوي، له دې ناخبره چې خپل ځان غولوي. هره ادبي زېږنده که شعر دی یا داستان، نندارلیک دی، که فلملیک، هر ورو یو سیاسي، یا په بله وینا یو ټولنیز ارمان او پیغام لري، خو که دغه ارمان او پیغام یو خوا له له هنري ارمان سره اخیښلی را اخیښلی وي او بل خوا د ټولنې له پرمختګ او پرمختیایي بهیر سره سمون ولري، داسې چې د اندو جاج (فکرو مفهوم) له پلوه پوره ژور او د ژبنۍ او هنري جولې له پلوه له یوه ښکلا ییز خوند او راکښون څخه ډک وي او له دې سره سره یې د انساني ټولنې او ژوند په انځورنه او ځلونه کې پوره رښتینولي نغښتې وي، هغه زېږندې به په رښتیا سره منښت او ګرانښت ولري او له دې سره به یې زېږندوی هم له دغه ویاړ څخه برخمن وي.

د نړۍ نومیالي شاعران او لیکوال تل پرمختللي او جنگیالي وي. دلته د سیده او ناسیده پوښتنه سمه نه ده که ستا موخه ګوندي غړیتوب وي، نو ((شنې په غلا نه چیچل کېږي))، د یوه تش ((اپولوټیست)) لیکوال یا په بله وینا د یوه ارتجاعی دریځ لید توګې او نړۍ لید لرونکي لیکوال پرمخ د پرمختګ ورشو ډېره لنډه تنګه ده او کوم ارت او په زړه پورې ځنډونه او لر لیدونه په مخ کې نه لري او د چا خبره ((د جولا غوندې یې منډه تر مړوي پورې وي)) او بس.

۹- پوښتنه: ځینې کسان وايي چې ((د استاد زیار د پښتو پالنې روحیه د ده له سیاسي تگلارې سره ټکر خوري)) ستا په اند دا خبره سمه ده؟

ځواب: دا چې زما پښتو پالنه د ټولنې له کوم ناپښتو ملیت یا ډلې تپلې په تاوان نه ده، بلکې د افغان ولس د ټولنیز او فرهنګي پرمختګ په ګټه ده او له بلې خوا زما له سیاسي تگلارې او اند پوهې سره پوره اړخ لګوي، نو ولې تر دا منځ ټکر پېښ شي او که کوم ټکر دلته لیدل کېږي، آره (منشا) یې له ما سره نه، بلکې له هماغو لنډ اندو پښتنو او نا پښتنو یا ګوندیانو او ناګوندیانو سره ده چې پښتنو ته د مشر ورور یا اکثریت په سترګه نه ګوري، کاشکې دوی له ما سره، نه یوازې د مارکسیستي - لینیستي آرونو (اصولو) له مخې، بلکې لږ تر لږه د ټولمنلیو نړیوالو آرونو پر بنسټ استدلال کولای، هسې بې آرو بې دلیلې ادعاوې ماته کوم ارزښت درلودای نه شي.

۱۰- پوښتنه: لکه څنګه چې څرګنده ده، ته د نورو ټولو مخینه والو او ازمېښتکارو لیکوالو په انډول له ځوانو شاعرانو او لیکوالو سره زیات نږدېوالی او لورپینه لرې او له همدې کبله در نه ډېر ګڼ شمېر تاو راتاو هم دي، علت څه دی؟

ځواب: ما د (نوي - زوړ) د مبارزې سختې شېبې لیدلې او تر اوسه یې لا ګورم، له دې کبله زه نه غواړم زوړ خوښی پاتې شم او د ((زوړ)) د خوشالونې په بیه ((ځوانان)) له ځانه بېزاره کړم. ما له هغو ((زړو)) څخه ستر لوست اخیستی، چې تل یې پر خپلو ((زړو)) ټینګار کړی او د نوي

پښت د نوښتونو پر ضد درېدلي، یا په بله وینا د نوي او ځوان استعداد په غوړېدا کې خپله نیستي ویني. دا سې زاړه خپل ځانونه په خپله منفوروي او کوم درناوی چې ځوانان یې ورته باید وکړي، په لوی لاس له لاسه ورکوي. زه د همدغه رمز په پوهېدو سره دې پایلې ته رسېدلې یم چې نه یوازې ځوانانو ته په کمه سترګه ونه ګورم، بلکې د استعداد د غوړېدا او هڅونې مرسته یې وکړم. همدا سبب دی چې تر ((زړو)) مې له ځوانانو سره ناسته پاسته زیاته ده، لیکنې ورسموم او سمه لارښوونه یې کوم، نو ښکاره ده چې تر بل هر چا پر ما ډېر تاو راتاو وي او هماغومره پرې ګران یم، لکه څومره چې دوی پر ما ګران دي. زه که هرڅومره زوړ شم، فکرو خیال، هیله او ارمان به مې زړښت ته پرې نږدې او په دې ډول به تر مرګه له ځوان پښت سره واټن ونه لرم. د نوي ازاد شعر لپاره زما هاند وهڅه د همدې لوبښې ښکارندوی دي. زه ددې څه پروا نه ساتم چې زوړ خوښي زاړه دې رانه خوښ وي یا ناخوښ، ځکه بې له هغې دوی د ګور پر څنډه ولاړ دي او له دې سره سره یې بې ګټې اندونه او ازمېښتونه هم یوځای ورسره له منځه تلونکي دي.

حال دا چې ځوانان یوه وېره راتلونکې په مخ کې لري او زما د پښت د نورو لیکوالو او فرهنګیالانو ورمندون (قضاوت) او ارزونه (ارزیابي) د همدوی په لاس کې دي.

۱۱- پوښتنه: لکه څنګه چې ښکاره ده، اقتصادي حالت د ژوند په ټولو برخو کې خپلې اغېزې ښندي، ستا اقتصادي اکر پر اوس وخت څه ډول دی؟

ځواب: زما اقتصادي اکر سمدلاسه په دې بد نه دی چې کار ډېر کوم او له دې سره مې ورځنۍ اړتیاوې هم خړوبېږي. د زېرمې خیال دومره نه ساتم، تش همدومره بو بچت هومره په پام کې نیسم چې زما او زما د کورنۍ غړیو کومې نابېرې پېښې ته ځواب وویلاي شي. زه په دې برخه کې د المانیانو نه ، بلکې د فرانسیانو لپاره خوښوم، لکه چې وایي: ((المانیان ددې لپاره ژوند کوي چې کار وکړي او فرانسیان ددې لپاره کار کوي چې ژوند وکړي)).

۱۲- پوښتنه: لکه څنګه چې برېښي، ستا روغتيايي حالت ډېر ښه دی او لا تراوسه ځوان ښکاري او د همدغې روغتيا په برکت دې په ۳۵- ۳۶ کلن لیکوالي ژوند کې دا دومره کار کړی دی، نو که همداسې روغ پاتې شې او یو اوږد ژوند ولرې، کله دې دا هیله هم په زړه کې غځونې کوي، چې په لیکوالۍ کې پر ملي کچه سربېره نړیوال ریکارډ هم ټینګ کړای شې؟

ځواب: لکه چې وایي: ((نړۍ په امید خورل کېږي))، نو زه هم د خپلو ټاکلو ژوند آرونو (پرنسپونو) د چوکاټ دننه له یوه امید سره ژوند کوم او هغه امید هم دا دی چې په خپل ژوند کې ستر فرهنگي بري او بریاوې ترلاسه کړم. لومړی مې په ملي او بیا په نړیواله کچه، یا مې لږ تر لږه د خپل ملي او بیا جهاني فرهنگ په تاریخ کې نوم په غټو تورو وکښل شي. زه په همدغه هیله او ارمان د یوه روغتيايي اوږده ژوند پلوی یم او له همدې لامله په پرتلیزه توګه تر ډېرو همزولو ځوان پاتې یم. زه د بې خرته دماغي کار ترڅنګه جسمي کار او ورزش، پلي ګرځېدل او هوساییز پروګرام او بیا سم او ارام خوب او وړنده خوراکي

رژیم هم له یاده نه باسېم د سویس شپږ کلنې تحصیلي استوګنې زما د مادي او مانیز ژوند کچې په لوړونه کې خورا ستر نقش لوبولی دی او همدغه شپږ کاله مې په خپل ژوند کې شمېرلي دي چې هغه هم د څرخي زندان یو کلن بند راته بېرته له صفر سره ضرب کړل، خو بیا هم د ناخوالو او بېلابېلو رواني فشارونو او اندېښنو زغم مې د رواني تلقین له لارې تل لوړ ساتلی او د ((خوږو)) په پرتله ((ترخه)) ژر ژر هېروم. زما زیات شعرونه له همدغه تلقین څخه رنگ اخلي، که نه هسې خو مې ژوند سر ترپایه رنځ او کړاو، درد او څړیکې دي او د چا خبره هسې ځان غولوم او زړه خوشالوم.

((چې په ناز لوی شي په زیار زړېږي))

زه په زیار لوی شوم، په ناز زړېږم

۱۳- پوښتنه: لکه څنګه چې وایي، د لوړ استعداد او ذکاوت خاوندان، یا په بله وینا نابغه د ښکاره کړو وړو او ناستې پاستې له پلوه زیاتره نارمل نه وي، یا په ډاګه ووايم له نبوغ سره یو راز لېونتوب هم ملګری وي، نو ته له دغه پلوه د خپل ځان په باره کې څه نظر لرې، ایا لومړی ستا دا دومره فرهنګي او علمي بریاوې د همداسې لوړ استعداد یا ((نبوغ)) ښکارندويي نه کوي او دویم دا چې که دا خبره سمه وي، نو ستا ځینې نارامۍ او نه سازښتونه یو ډول (لېونتوب) نه ګڼل کېږي او باور لرې چې ته هېڅ راز جسمي او رواني یا دماغي ناروغي نه لرې؟

ځواب: زه څنګه چې د لوړ استعداد، ذکاوت یا نبوغ دعوا نه لرم، نو د لېونتوب تور راباندې هم لګېدای نه شي. زه ګومان نه کوم، زما د

ذکاوت کچ و مېچ يا (I.Q) دې دومره لوړه وي او دومره نومرې ووړلای شم چې زما د فوق العاده ذکاوت يا نبوغ تر بریده ورسې. زه د نژدې دېرش کلنو رسمي او نا رسمي زده کړو په اوږدو کې هماغه مهال د لوړې درجې يا لومړۍ درجې په اخیستلو بريالی شوی يم چې زیاته خواري او زیار مې گاللی دی، که نه کله کله د بې پروايۍ او ناغېړۍ له کبله مې نه یوازې اول نمره گي بايللې چې لا بېخي په منځنۍ او ټيټه درجه کامياب شوی يم. زه د کرکتر لوژۍ د آرونو له مخې ((دماغي)) کرکتر ارزول شوی او ډلبندي شوی يم (د پوهاند سيد بهاوالدين مجروح د شننې له مخې) او له همدې کبله چې له هرڅومره گرانې او پېچلې علمي موضوع او مسالې سره مخامخ شوی يم، د پوهېدنې او شننې له توغه يې پوره وتلی يم، خو بيا هم د پرله پسې هاندو زیار په پایله (نتیجه) کې. زه همدومره پوهېږم چې دومره تېز هوشه نه يم او يو څه وخت ته اړتيا لرم چې يوه علمي يا فلسفي پوښتنه او مساله په هر اړخيزه توگه حل کړم او هرو مرو پرې بريالی کېږم. زما پرتليزه روغتيا زما د خپلې پاملرنې او اوډلي ژوند زېږنده ده. يوه نیمه روغتيايي ستونزه به هرومرو ولرم چې يا خو به مور زېږې وي او يا خو به مې د ژوند په لومړنيو پنځلسو کلونو کې راپېښه شوې وي، ځکه دغه کلونه مې له سختې بېوزلۍ او بدويت سره ملگري وو. زه له څو کلو راهيسې پوه شوی يم چې ښي غوږ او کينه سترگه مې کمزوري دي او له دې سره مټې پر دې هم ورسېدم چې دا دومره عمر او بيا د زده کړو په بهير کې هرومرو زیانمن شوی يم او ډېر څه مې چې بايد لاسته راوړي وای او ژر مې لاسته راوړي وای، له لاسه وتلي دي. حافظه مې هم دومره پياوړې نه ده او د ټولو په پای کې له ارثي پلوه زما د پزې د څوکي يو څه کړوالی هم تل زما د ناپامۍ او نه

ځیرتیا سبب شوی دی. زما نه ژبورتیا هم ښايي د پاسنیو طبیعي او کسبي روغتيايي نیمگړتیاوو زېږنده وي او له همدې کبله مې د زده کړو په گړنیو ازموینو کې تل پوره نومرې نه دي اخیستې او په لیکنیو (تحریري) هغو کې مې بیا پوره پوره وړې دي. اوس هم زه تر وینا په لیکنه کې ځان ډېر پیاوړی ننگیرم که دا خبره سمه وي چې د هر چا د استعداد او ذکاوت له لوړوالي سره هماغومره د لېونتوب لوړوالی هم وي، نو کېدای شي، دغه غبرگ ویاړ زه هم ولرم. خو رښتیا رښتیا دا ده چې زه ټول فرهنگي او علمي بري او بریاوې د خپل لوړ استعداد زېږنده نه، بلکې تر هر څه دمخه د خپلو هاندو هڅو او خولې تویونو پیېره بولم، زه دلته د نومیالي مخترع ادیسن د خبرې پخلی کوم چې د اختراعاتو په باب یې د یوې پوښتنې په ځواب کې کړې وه:

((ښوږ په سلو کې ۹۹ په خولې توینه اړه لري او یوازې یو په الهام)).

ځانپېښې

(Autobiography)

د ځانپېښو ثبت د لیکوال د ځاني، ټولنیز، سیاسي او فرهنګي ژوندانه په څېړنه او سپړنه کې ډېر رول لري، په تېره بیا دا چې دا پېښې په خپله د لیکوال په قلم ثبت شوي وي. دا لیکنه یا ځانپېښې، چې دلته یې لولئ، پوهاند استاد زیار په خپل قلم لیکلي، نو ځکه دده د ژوند په تشریح کې ډېره مرسته کوي.

کله چې سړی د هېښه بهار ننگرهار له منځي جلال اباد څخه مخ پر سویل یو دېرش څلوېښت کیلومتره د مزیڼې په ښکلي او سمسوره دره کې پورته ولاړ شي او د سپین غر شني لمنې ته ورنژدې کېږي، په هر نیم کیلومتری واټن کې یوې لویې ویالې ته رسي چې لوی لوی کلي او لوړې برجورې کلاوې، شني کروندې، ښي دېرې او ښېرازې باغچې ورباندې لکه د مرغلو لږ پرله پسې پرتې دي. دغه ویالې له پسرلي نیولې، د اوړي تر وروستيو شپو ورځو له مست څپاند ((مزیڼې)) رود څخه د لویو لویو دودیزو بندونو له لارې اوبه را اخلي او ډکې ډکې بهېږي او بیا وروسته یې د چینو او کارېزونو نرۍ نرۍ اوبه ځای نیسي؛ له همدې کبله یې د لرنیو (وروستي ورځو) برخو منگني کښتونه د برنیو (سر ورځو) هغو هومره گڼ سمسور او ښېرازه نه وي - مزیڼې رود له خپلې ښکلي او اوږدې درې سره د سپین غر له هغو سویلي سر درو

څخه سرچینه اخلي، چې د شینوارو او خوگیانو ترمنځ تېرنی او اداري برید جوړوي او شمالي هغه یې د کورمې سیند سرچینه؛ د مزینې رود پر نویو اوبو (باریکاب) باندې پر کابل سیند پای ته رسي.

دغه رود له کوټ او چپرهار هغو سره د ((روداتو ولسوالۍ)) رغوي چې لومړی ترې په ((تور راغه)) او دویم ترې په ((سپین راغه)) جلا کېږي.

د همداسې یوې ویالې له سر ورځ څخه پر شمال د ((اخون کلی)) د کلاوو لړۍ رانښلي چې څلورمه یې د ملک میرسید کلا نومېږي او ځینې یې د ملا رحمت الله کلا هم بولي، ځکه د دواړو مخورو ترمنځ سمه پر دوو برخو وېشل شوې او دواړه یو برابر اړوندان او ګاونډیان لري. دغه کلا تر ټولو هملرو کلاوو ډېره لوړه او برجوره ده او مخه یې د تلبهاندې ویالې له کبله تل په شنو کروندو، ښو ډېرو او ښکیو ښکلې او ښېرازه برېښي. د مزینې رود منځ لار چې اوس سړک شوی دی، د دغې کلا له سویلي اړخه تېرېږي.

زما مور وپلار تر یوه لانجمن واده دولس - دیارلس کاله وروسته له یو زوی لور سره له پاسني حصارک، میدانک او بیا روغانیو څخه دغې کلا ته رالېږدېدلې وو او د ملک میرسید د ګاونډي په توګه یې په یو خونیز کور کې استوګنه غوره کړې وه، چې له څارویو سره په کې یوځای اوسېدو. زه د خپلې مور د وینا له مخې په همدغه کورګي کې د ۱۳۱۵ ل کال پر دویمه یا درېیمه میاشت زېږېدلی یم، چې د صفرې له میاشتې او د مندتو (زردالو) له موسم سره یې سمون درلود؛ دا ځکه چې دغه تازه راوتې مېوه یې راباندې وېشلې وه دا هغه شپې ورځې وې چې زما د دوو خويندو ترمنځ یوازینی اووه - اته کلن ورور د کوي د ناروغۍ له کبله له

نړۍ څخه تازه سترگې پټې کړې وې. له دې لامله زما زېږېدنې دغې کوچنۍ کورنۍ ته نوې رڼا وېښله او له ټولې بېوزلۍ سره سره یې د ناز او هوسایۍ په غېږ کې رالویدل او په مینه مینه یې پاللم او روزلم. پلار به مې په هر اختر کې په ښایسته کالیو پټولم او په کال کې به یې د سیالۍ په توګه د ولسوالۍ بازار (شیرشاهي) ته پر شا لېږدولم او یوه ښکلې چرمه یې تتری (سدرۍ) به یې راته پر درزي باندې ګنډله. د پلار د ځوانۍ د ځواکمنو متو او نه ستومانېدونکي کارو زیار په برکت مو یو شېل، مګر څه ناڅه هوسا او بسیا ژوند درلود. له کرګرۍ او جولاګرۍ سره یې د غوا خوشي او مېړې وزې ساتنه پالنه هم کوله. له همدې کبله مو د شودو، شرومبو کوچو او غوړیو کمی نه و او هېڅ ژمی مو بې لاندي نه تېراوه.

له فرهنگي پلوه میرسید کلا تر نورو کلاوو پوره دمخه وه، هسې خو ټول اخون کلی، لکه څنګه یې چې له نامه ښکاره وه، یو دیني-فرهنگي کلی و او د سیمې د یوه مخور او ستر ځمکوال اخون په نامه نومول شوی و چې شاهي دربار ته یې هم لار درلوده او امیر حبیب الله خان ورته د ورځې تر اوو وژنو (قتلونو) فرمان ورکړی و. خو کله چې ورباندې د اوبیخړې (حقابې) د بلوسنې له کبله یو سر تېر بزګر غلیلاک راوړ او له غټو زامنو سره یې یوځای بلې نړۍ ته ولېږه او ساتندوی امیر یې هم هممهال د خپلو چرچو بلهاري شو، نو یوې نوې را لېږدېدلې فرهنگي ((قاضي امین جان)) کورنۍ یې ځای ونيو. دغې کورنۍ هم نژدې شل کاله پر اسکیرلي ولس باندې د یوه څېښناګر په توګه خپله واکمني وچلوله، تر څو یې د جاسوسۍ په تور له چوچو پوچو سره د کابل دهمزنگ ځای شو او ترې راپاتې سمسور باغ او دېره یې د یوه لومړني ښوونځي د

پرانيسټنې لپاره په زړه پورې انگېزه شوه چې د مزينې حصارک ښوونځي په نامه يې د تېر فرهنگي برم يوازينی پاتوری او ځای ناستی وگرځېد.

زموږ کوچنۍ کورنۍ د نورو دوه درو گاونډيو کورنيو غوندې د کلا د دواړو ځمکوالو ديني فرهنگي کورنيو له اغېز سره سره زما نورو خويندو ورونو له ليک لوست سره کومه لېوالتيا نه درلوده. خو کله چې زه تر شپږ کلنۍ واوښتم او د کال مخکې جوړ شوي ښوونځي پلټونکي راپسې راغلل، نو پلار مې له ټولو هلو ځلو سره ونه شو کړای، ما ترې د کلا د يوازيني ښوونځي منگي هلک په توگه وژغوري. له دې سره يوه اندېښنه دا وه چې زه نه چېرې د يوه نارامه هلک په توگه کوم سرکاري کتاب څيرې کړم او ده ته خطره پېښه شي. يوه همداسې ورته اندېښنه ورته بله هغه مهال پيدا شوه چې ما ترې د سربښوونکي په سپارښتنه د يوې بغدادۍ سپپارې د رانيونې غوښتنه وکړه. دا يې بيا داسې انگېرله، گوندې چې هغه راڅخه څيرې يا تر پښو لاندې شي، غاړه به يې راسره بنده شي، خو مور مې دغه کار يو ستر ثواب گانه، سپپاره يې راته پيدا کړه. د هغې له پای ته رسولو سره يې راته (عم) سپپاره او بيا يې په هغې پسې قران شريف هم د ملا او ملک له کورنيو څخه راته په سوال وغوښتل او د هماغو کورنيو له ښځمنو سره مې لوستل. پلار مې له دغه کار څخه متې هماغه مهال خبر شو چې زما تربور استاد ترې د مبارکۍ ويلو په ترڅ کې د پگړۍ غوښتنه وکړه، بيا يې نو په هسکه غاړه هغه ته پگړۍ ورکړه او زه يې ونازولم. مگر تر څو چې ژوندی و، د ښوونځي د يوې سليټ تختې اخيستنه يې را باندې ونه لوروله. دريم ټولگي ته نوی بريالی شوی وم چې د پلار سيوری مې له سره پرېوت او ما ددې لپاره

چې متې راته مور سلیت تخته واخیسته، مړینې یې دومره اندېښمن نه کړم. له دې ناخبره چې یوازینی رزمه وال (نفقه رسان) مو له لاسه ورکړ او د مشروتي نړینه غړي په توګه د درو نورو غړو (مور او دوو کشرانو ورونو) کالخوايي همدا زما تر غاړې شوه. زه اړوم چې په هماغه نه کلنۍ کې تر ژرندي او لو و لور پورې ټولې بهرنۍ چارې پرمخ یوسم. له پلاره راته دومره پانګه پاتې وه چې متې مو پرې یوه وزه واخیسته، نور نو د خدای اسرې ته کېناستو. له بده مرغه هماغه ژمی له سختو واورو سره ملګری و او بل کال ته ورپسې پر ټوله سیمه د یوې بېسارې وچکالۍ او قحطۍ ناتار راخپور شو. ځوانې جانې کونډې مور مې نوره اړووته چې د کور څلور دېوالي پرېږدي، تور ټیکری پر سر کړي او له موږ درو سرو زامنو سره په کوچیانې ژوند پیل وکړي؛ دواړې مشرې خویندې مو خو لا د پلار پر ژوند په خپل بخت پسې تللې وې. مور به مې د لو و لور او مزدورۍ لپاره کشروتی درې کلن ورور په غېږ کې ونیو او موږ دوه لږ شان غوټکي (نه کلن او شپږ کلن) وروڼه به یې له لاسه ونیوو او د کامې، جلال اباد او نورو لریو نژدیه سیمو په تکل به مو خپل ((عاريتي)) کورو کلی پرېښوول. یا به مو د غنمو وږي ټولول، یا کودي، یا به مو د جوارو وږي سپینول، یا به مو پومبه اوڼله او یا خو به مو له چا سره په یوه خېته مزدوري کوله.

ما له دغو ټولو خوارو مزدوریو او لولنګریو سره سره بیا هم د زده کړې لړۍ نه پرېښووه او له څلورم ټولګي څخه مې تر شپږمه څه پر مینه او څه پر کامه د یوه او بل په مزدورۍ پرمخ بوتله. دغه مهال (۱۳۲۸ل) مو له میرسید کلا څخه خپل پلرني کلي حصارک ته کډه وکړه. هلته مو د خپل پخواني ځای ځایګي او پولې پټي څه نښه نښانه او قبله

پاتې نه وه او تر کلونو کلونو گاونډیتوب وروسته مو متې په خپلو متو ځانته کلاگۍ جوړه کړه او جریب نیم ځمکه مو ورسره هم وپېرله. د ښوونځیوالې زده کړې ترڅنگه مې هر سهار او مازیگر دیني هغه هم پرې نه ښووه او تر شپږم ټولگي وروسته راته د همدې مزدکي زده کړې کېدون راترلاسه شو او د چرې په توگه مې پوره څلور کاله د ننگرهار په بېلابېلو لړیو نژدیو سیمو کې عربي او پارسي زده کړې پرمخ یووړې، ترڅو راباندې د کوم زړه سواند فرهنگيالي زړه وسوه او په جلال اباد کې یې تر ازموینې وروسته د ۱۳۳۲ل تعلیمي کال لپاره د کابل لیلیه ښوونځي ((دارالمعلمین)) ته راواستولم. دا زما په ژوند کې لومړی اوږون ټکی و چې هم یې له بېوزلۍ او لولنګرۍ وژغورلم او هم یې له ناپوهۍ او بې لیک لوستۍ.

کابل د هېواد د یوازینۍ غورې فرهنگي منځۍ په توگه زما د هر اړخیزې روحي او ذهني ودې او غږېدا لپاره لپاره اواره کړه او زما پرمخ یې د پراخو علمي - فرهنگي پرمختیاوو روښانه څنډونه او لرلیدونه پرانیستل. په ابن سینا ښوونځي او دارالمعلمین کې زما شپږ کلنې زده کړې له ډېرو بریو او بریاوو سره ملګرې وې. له اتم ټولگي څخه مې د شاعرۍ او لیکوالۍ وړتیا غځونې وکړې او زه یې دېته وهڅولم چې په ټولو پوهنتوني څانګو کې له چانس درلودنې سره سره ژبې او ادب ته مخه وکړم او همدا مې تر پایه د ژوند یو نه بېلېدونکی ټوک وګرځي. له دې سره سره مې له لسم ټولگي څخه تر دولسمه د ژمنۍ رخصتۍ له خوا د هلمند ناوې په پروژه کې له امریکایانو سره لومړی کال د ډیزاینر او پر دویم کال د افسیس انجنیر په توگه کار کاوه چې پر جیب خرڅ سربېره مې خپله انگلیسي زده کړه هم پراخواله د تعلیمي کال په اوږدو

کې مې هر گوره ادبي او ژورنالیستي لړۍ هم پرمخ وړه او د بایسکټبال د تیم د غړي او مشر په توګه مې وزګار وخت هم هسې وزګار نه تېراوه. پر ورځپاڼو، مهالنیو او اوونیزو سربېره مې سر له دولسم ټولګي ۱۳۳۷ل څخه له راډیو افغانستان سره د همکارۍ لړۍ هم رانښلولې وه او په پوهنتوني دوره کې مې پرې د څو ورځپاڼو او مجلو پرله پیلې خبریالي هم ورزیاته شوه.

پر ۱۳۴۱ل کال له پوهنځي څخه له وتلو سره سم له سمونې په علمي کدر کې ونيول شوم او د ژبپوهنې د نوې پرانیستل شوې څانګې (موسسې) په چوکاټ کې راته ((د افغانستان د ژبپوهنې اتلس)) لپاره د ژبنيو څېړنو کار را تر غاړې شو چې پر ۱۹۶۰م کال په ویانا کې د یونسکو د ختیځپوهنې د څلیروېشتمې کانګرې له خوا یې سپارښت شوی و او د اروپایي ژبپوهانو په علمي تخنیکي او مالي مرسته د یوې اوږد مهالې پروژې په توګه پرمخ وړل کېده. ما نژدې پنځه کاله د هېواد په غرو رغو او کلیو باندو کې د هېواد د څوارلسو ژبو څه دپاسه سل ګړدوده د جلا جلا اثارو په بڼه وڅېړل او وکښل. دغه ډګر څېړنې (فیلډ ریسرچونه) چې د هېواد او سیمې په کچه یې مخینه نه درلوده، زما د راتلونکو لورو څانګیزو زده کړو په بریالۍ پرمخوړنه او علمي فرهنګي بشپړتیا کې یو بېساری غوره نقش ولوباوه.

ما په دغه ترڅ کې د نورو دوه درو ملګرو په توپیر یوازې د ګړدودو پر څېړنه، کښنه او ټولونه بسنه نه کوله، بلکې ورسره ورسره مې د هرې اړوندې ژبې او سیمې فولکور او دودونه جالونه هم کښل او راټولول. له دې سره سره مې ژورنالیستي هڅې هم پرمخ وړې او د بېلابېلو خپرونو د همکار او په تېره د هېواد ورځپاڼې د لومړني او همېشني خبریال په

توگه مې د هر څېړنیز سفر یو اوږد انځوریز راپورتاژ هم را برابر اوه. د علمي او فولکوریکو څېړنو یوه برخه مې علمي څېړنو لکه کابل مجلې او وږمې مجلې ته سپارله او بله مې له ځان سره په ځانگړو څرمه کتابچو کې راخوندي کوله؛ ثبت کړې هغه خو مې له ژبنيو څېړنو سره یوځای د پروژې د امانت په توگه د اړوندو ځانگو په واک کې ورکوله چې آر (اصل) یې سویس ته استول کېده او کاپي یې د پوهنځي د ژبپوهنې په موسسه کې خوندي کېدله.

زما د علمي - فرهنګي بشپړتیا دویم اوړون ټکی د لوړو ځانگیزو زده کړو لپاره هغه بورس و چې د نوموړو پنځه کلنو څېړنو د پاداش په توگه د سویس ملي فونډ راپه برخه کړ. ما ددغه هېواد د پایتخت برن په دولتي پوهنتون کې شپږ کاله د ټولیزې (عمومي) ژبپوهنې هندو اروپایي او هندو اریاني فیلولوژۍ او په څرمه توگه د وګړ پوهنې (اتنولوژۍ) او ادبپوهنې زده کړې پرمخ بوتلې. چې لومړي درې کاله مې د الماني او انګلیسي ژبو زده کړې او پیاوړتیا او ماسټرۍ ونيول او درې وروستي مې د یفل دوکتورا. ما د سویس په ښکلي هېواد کې له شپږ کلنې استوګنې څخه نه یوازې د خپلې ځانگیزې پرمختیا او بشپړتیا لپاره گټه واخیسته چې لا تر څنګه مې له خپل استاد پروفیسور ژارژردار سره د افغانستان د ژبپوهنې اتلس د تیارونې په بهیر کې هم خپله مرسته ونه سپموله، په تېره د خپلو څیړلیو او کښلیو ګرډودو په برخه کې. پروفیسور ژاردار د سویس د ناسیونال فونډ درې - څلور ټوکه چاپ ته چمتو کړي او پاتې کار ته له کور ناستې سره سره دوام ورکوي. له هېواد سره مې پرله پیلې ژورنالیستي او ادبي اړیکي دپخوا په څیر پالل. د شعر په برخه کې مې بېخي یوه نوې لیاره ونيوله او دا نه یوازې له

دې لامله چې د اروپایي ادبي او شعري بهیر تر اغېزې لاندې راغلی وم، هغه هم زیاتره له جولیز (فورمال) پلوه، بلکې نوي طبیعي، ټولنیز او فرهنګي چاپېریال راباندې نوې اغېزې وښدلې، په تېره د سویس بېساري ښکلي او الهام ښوونکي پنځ زما پر شاعرانه ولولو یو نه اټکلېدونکی اثر واچاوه. ما په وزگار او ازادو ورځو کې له غر ګرځیو اوسکي لوبغاړو سره یوځای پر واورینو الپونو او ښېرازو ځنګلونو، سیندګیو او سیندونو او ټولو جنتي منظرو ګرځېدم او د ایشیا د جنت ((افغانستان)) په یاد به مې ترې شاعرانه الهامونه اخیستل، په سویس او نورو اروپایي هېوادو کې زما د شعرونو بېلګې په بېلابېلو غونډونو کې له ځای او نېټې سره راخوندي شوې دي. ما د سویس له دیموکراسۍ څخه په ګټه اخیستنه د خپل یوه شعر الماني ژباړه د پوهنتون په یوه کین لاسې اوونیزه ((برنرستوډنټ)) کې خپره کړه چې ډېره هڅامه او انگازه یې پیدا کړه او د اړوندو زده کړیالو (محصلینو) د ټولنې ((فوروم پولیتیکوم)) له تاوده هر کلي سره سره راباندې په وروستیو دوو کلو کې یو نیم زریز بورس پر پنځه سویز بدل شو. هماغه وو چې له سیاسي شعرونو سره مې هغه پخوانۍ لېوالتیا کمه شوه او له ټولنوال ریالیزم سره مې د رومانټیسیزم او سمبولیزم راګډولو ته هڅه ډېره شوه، یا د چا خبره د ((شعريت)) په هڅه کې شوم. که څه هم زما دغه هڅه هېواد ته له راستنېدو او ګوندي فعالیت سره نیمزالي غوندې پاتې شوه او متې یې د شپېتمو کلونو له پیل سره بېرته ساه واخیسته. هسې خو سیاست زما له شعر سره نه بېلېدونکی پیوند لري. ځکه زه شعر او هر هنر په ژوند پورې تړلی بولم او سیاست ور پورې د ژوند د یوه واقعیت په توګه اړوند ګڼم خو دومره نه چې هغه د شعار تر بریده ورسوي. ما د همدې

وروستۍ لسيزې په سر کې پاسني آر ته خپله پاملرنه زياته کړه او په پای کې هم کړه کتونکو ته زياته کړه چې نور مې وچ او سپېره شعار ته پای ټکی ايښی دی او دا دی د همدې لړۍ تر دوه گونو غوندونو (اور او وينې - گلولې) پسې مې درېيم غونډ چاپ ته چمتو دی چې په يو مهال کې د ازاد پښتو شعر لومړنۍ بشپړې بېلگې هم گڼل کېږي او له دې سره سره زما د شل کلن ازاد شعر غورځنگ له عملي او لارښودو بېلگو څخه شمېرل کېدای شي. د ۱۳۵۱ل په درشل کې مې له سويس څخه له راستنېدو سره د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې د ژبپوهنې د استاد په توگه خپله رسمي او مسلکي دنده له سره پيل کړه او د تدريس ترڅنگه مې د څېړنو او ليکنو او له دې سره د ژورناليستي فعاليت لړۍ هم په نوي دود او سبک راوښلوله. د پوهنځي د دوې مياشتنۍ مهالنۍ (وږمې) را تر غاړه کېدل مې د دوو غبرگو غورځنگونو د سيستماتيکولو او رښتياينې لپاره ښه فال وگانه چې لومړی مې د ((يوې يوازينۍ گډې نږه بشپړې کړه ليکنۍ پښتو)) او دويم مې د ((نوي ازاد پښتو شعر)) په نامه ان د سويس د استوگنې په وروستيو کلو کې د کابل مجلې او څانگرو ليکونو له لارې اعلام کړی و. په دغه (وږمې) مجله کې مې ټولې رارسېدلې ليکنې له پورتنې آرو معيار سره سمې کړه کولې او بيا مې چاپ ته سپارلې او همداسې يې د ازادو او نيم ازادو شعري بېلگو خپرول درواخله. له هماغې لومړۍ گڼې څخه مې پر وړاندې ټينگار (مقاومت) پيل شو، خو ما خپله درسته پر ځمکه ونه غورځوله، کتونکي ډله او همکاران مې په منطق او استدلال له ځان سره ملگري کړل او د پښتو ټولنې رسمي او نيم رسمي گواښونه مې د پوهنتوني اتاړيتۍ او علمي ځوابيه ليکنو سره شنډ کړل.

هغه مهال چې لومړۍ ډله ییز ټکر مې پر ۱۳۵۴ کال د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز په پرانیستونکي نړیوال علمي سیمینار کې له دودیزو پښتو پوهانو او ټیکه والو سره پېښ شو او ځوان زده کړوال پښت او د ارواښاد ناروېژي استاد پروفیسور مورگن ستیرن تر مشرۍ لاندې مې ټول مېلمانه اروپایي ژبپوهان او ختیځپوهان پر خوا ودرېدل او د چا خبره هغو ته مې علمي او رواني ماته ورکړه. نور مې زور اندو بدانو له ډاگیزې (علني) مخامختیا څخه لاس واخیست او له هغې ورځې راهیسې یې چې له سرکاري واک وویسا څخه په گټه اخیستنه زما مخې ته هر څومره کرکندې راغورځولې، له پښو یې غورځولای نه شوم، که څه هم توکیز او مانیز زیانونه یې ډېر راوړسول، نه مې کوم اثر جایزه وړای شوه او نه یې د چاپ کابو پیدا کوله، مگر یو مخیزه یې زما د علمي او ژورنالېستي هلو ځلو مخه نیولای نه شوه. هغه ټول څېړلي او لیکلي اثار مې پرله پسې زېرمه کول او متې مې د ثور اوښتون له دویم پړاو راهیسې د هغو د چاپ لړۍ راوښلوله چې اوس یې شمېر ۱۶ ته رسېږي. دا زما د گوندیتوب یوازینی گټه وه چې د نورو لیکوالو او پوهانو غوندې زما اثارو ته هم د چاپ لاره اواره شوه. نور خو یې تر اوښتونه پوره اووه کاله د سر په کاسه اوبه راکړې او را وروسته مې هم یو کلن څرخي زندان د همدغه گوند پر سر وگاله چې په جنتي سویس کې یې زما د رښتیني ژوند شپږ کاله بېرته له صفر سره برابر کړل او دا باید اعتراف وکړم چې گوندیتوب زما د ((معیاري پښتو)) او ((ازاد پښتو شعر)) د غبرگو غورځنگونو د څنډ و څنډ تل یو غوره لامل بلل شوی دی. په علمي، ژورنالېستي او زېږندويي (ایجادي) ډگر کې هر گوره زه ډېر لږ د گوند د دیکتې او دوکتورین اړوند شوی یم او که په یوه لیکه کې ورسره راغلی

یم، هغه مې ورسره له ښه یا بدمرغه اند پوهیز (ایډیولوژیکي) گډوالی و. اوس چې مې د واکمن گوند له لیکو څخه د وتو دوه کاله تېر شوي هم دي، د خپل پاتکیز رغښت او د افغان ولس د وروسته پاتېوالي په غوښتنه له خپلې اند پوهې او نړۍ لید څخه تېرېدونکی نه یم. زه د یوه نړیوال سیستم په توگه د ستالیني سوسیالیزم د راپرځېدنې هر کلی کوم، خو کپیټالیزم یې هېڅکله یوازینی الترناتیف او ځایناستی نه بولم او د یوه منځگړي هومانیزستي ژغورنده نړیوال غورځنگ منځته راتگ ته سترگې پر لار یم له دې سره په زېږندويي ډگر کې هم د سوسیالیستي ریا لیزم پر ځای د یوه رښتیني هومانیزم لاروي خوښوم او د هېڅ بېلارې کوونکي پانگوالي (ایزم) لاره به ونه نیسم.

زه ځان پوره بريالی ننگیرم چې زما شل کلنو غبرگو غورځنگونو نن سبا خپلې بیبرې او اغېزې ښندلې له یوې یوازینۍ کره پښتو سره په لره بره پښتونخوا کې ((ازاد)) یا په بله وینا ((نوي ازاد پښتو شعر)) نور له هغې کرغېړنتیا (ابتداله) را ژغورل شوی دی چې تر شپېتمو کلونو دمخه ورسره لاس و گرېوان و. دا کومه پوچه او بې سرو بوله ادعا نه ده، بلکې د زیات لپاره یې عیني لاسوندونه لرم. د ساري په توگه د نوي او نوي ازاد شعر او ان نوي داستان هېڅ یو ځوان نوښتگر زما له سیده او ناسیده شاگردۍ او لارښوونې څخه انکار نه شي کړای. دا ماته نور کوم ارزښت نه لري چې څوک مې د شاگردۍ یا لارښوونې پاسلنه مني یا نه مني مگر د غورځنگ ویاړ راځنې هېڅکله اخیستلای نه شي.

زما ټولې لیکنې، څېړنې، علمي، ژورنالیستيکي او زېږندويي کارونه په لومړي سر کې په خپله مورنۍ ژبه دي او کله نا کله مې په کې له پارسي، انګلیسي او الماني څخه هم کار اخیستی. لومړی شعري ازموښت مې

هم په پارسي ژبه و چې د اتم ټولگي په پای کې مې ویلی و او د ۱۳۳۴ کال د ابن سینا ښوونځي په پسرلنۍ غونډه کې مې اورولی و. همدارنگه له پارسي څخه زما لومړۍ پښتو ژباړه له لسم ټولگي، له انگلیسي څخه له دولسم ټولگي او له الماني څخه له ماسترۍ مهاله راپیلېږي دا چې پارسي شعر مې دومره نه دی پاللی، ښایي چې چا به ورهڅولی نه یم، خو هڅه مې کړې چې په هر شعري غونډ کې یې یوه نیمه شعر ډوله بېلگه را واخلم. په کتابي بڼه زما لومړۍ ژباړه هم له دري څخه په پښتو وه چې د ((طب او حکمت په اسلام کې)) تر سرلیک لاندې مې په یوولسم ټولگي کې پر ۱۳۳۶ل کال تر سره کړی او پر ۱۳۳۷ل کال د وخت د ښوونې او روزنې د موسسې له خوا په افسیت چاپ خپره شوې ده.

زما ادبي ژباړې له انگلیسي څخه پر ۱۳۳۹ کال د الفردو موسس د یوه شعر او د یوه چيني لیکوال د داستان له پښتو کولو سره پیل کېږي او له الماني څخه پر ۱۳۴۸ کال د سویسي گتهیلف، الماني گویتې، برتولت برېښت او داسې نورو شاعرانو د شعرونو له ژباړې سره. د پارسي شعر را اړونه مې خو ټیټک له هماغه شپږم ټولگي څخه رانښلي چې په جومات کې مې د سعدي گلستان او بوستان، د جامي یوسف و زلیخا، د نظامي سکندر نامه او د داسې نورو کلاسیکو شاعرانو او نثرانو اړوند اثار د یوه ټاکلي دودیز کریکولم په چوکاټ کې له عربي هغو سره یوځای یو بل پسې لوستل او ورسره ورسره مې پارسي لیک زده کاوه. د همدغه کار له برکته مې وکړای شول، کابل ته له رسېدو او د اووم ټولگي له پیلونې سره مې پر پارسي باندې د لاسبري بهیر تر نورو پښتو ژبیو ډېر گرځندی

و، تر دې کچې چې دوه کاله وروسته مې په کې خپل لومړی شعر هم وکښه.

زه دا خپله ستره نېکمرغي گڼم، تر هغې مخکې چې له بهرنیو ژبو سره مې پېژندويي پیدا شي، د مورنۍ ژبې ((پښتو)) تر څنگه دغې دویمې غورې هېوادنۍ ژبې زما په علمي - فرهنگي بشپړتیا کې یوه نه هېرېدونکې اغېزمنه ونډه اخیستې ده او پر دې ډېر ویاړم او ښاخم چې د ناپليون له خبرې سره سم دغې دویمې زده کړې ژبې ماته دویم شخصیت رابښلی دی.

ما په ۲۹ کلنۍ کې د یوې اوږدې سوځنده مینې تر بریالۍ پایلې وروسته واده کړی او د همدغه بریالیتوب له کبله یې راته د ((پښتیا)) او ((پښتیا)) په نومونو دوه غبرگ نښانونه د مینه وړې برخلیک پر تتر راڅرولې دي.

دا دی، په څرمه ډول خپل ژوند لیک له یوې لنډې کرونولوژۍ سره د خپلو لیکنو څېړنو، ژباړو او ادبي زېږونو بشپړ لیکلو ستاسې مخ ته ږدم چې په لنډ ډول زما له پېچلي، مگر ویاړلي اندو ژوند سره پېژندگلوي پیدا کړئ.

په ټوله فرهنگي او شاعرانه مینه

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

کابل، مرغومی، ۱۳۷۰

اخځونه

ددغه اثر په کښلو کې له دغو لاندې اخځونو او یادښتونو څخه ګټه اخیستل شوې ده:

۱- دوکتور عبدالحکیم طیبی، تلاشهای سیاسی سید جمال الدین افغاني، ۱۳۵۵ ل کال، ۲۰ مخ.

۲- د پوهاند زیار پنځوسمه کالیزه، د اکبر کرګر له خوا د استاد زیار اورول شوی ژوند لیک.

۳- ژوندون مجله ۱۳۶۷ ل کال، د میزان-عقرب ګڼه، ۷۸-۸۰ مخونه او د پښتۍ څلورم مخ.

۴- د نورمحمد سهیم مقاله، د استاد زیار پنځوسمه کالیزه، ناچاپه.

۵- وږمې مجله، ۱۳۴۲ ل کال، ۹ ګڼه، ۳۵-۴۳ مخونه.

۶- پوهنې مجله، ۱۳۳۹ ل کال، ۹ ګڼه، ۶۷-۷۴ مخونه.

۷- پوهنې مجله، ۱۳۳۹ ل کال، ۱۰ ګڼه، ۵۷-۶۲ مخونه.

۸- د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه، ۱۳۶۴ ل کال ۲۵۵ ګڼه، ۵ مخ.

۹- د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه، ۱۳۶۶ ل کال د ۷ میاشتې د ۱۴ نېټې ګڼه، لومړۍ مخ او درېیم مخ.

۱۰- وږمه، ۱۳۵۱ ل کال، ۴-۵ ګڼه، ۱-۲ مخونه.

۱۱- کابل مجله، ۱۳۴۹ ل کال، ۴ ګڼه، ۵۷-۵۸ مخونه.

۱۲- وږمه، ۱۳۵۳ ل کال، لومړۍ ګڼه، ۱-۲ مخونه.

- ۱۳- پوهنتون کابل (اوونیزه)، ۱۳۵۳ ل کال، ۱۶ گڼه، ۲ مخ.
- ۱۴- درفش جوانان (اوونیزه) ۱۳۶۰ ل کال، د ۱۱ میاشتې د ۲۷ نېټې گڼه.
- ۱۵- پوهنتون کابل (اوونیزه) ۱۳۶۷ ل کال د ثور د اوومې نېټې گڼه.
- ۱۶- زنان مجله، ۱۳۶۰ ل کال، ۲ گڼه، ۱۹ مخ او ۳۳ مخ.
- ۱۷- هېواد (ورځپاڼه)، ۱۳۶۰ ل کال، ۱۰ میاشت، ۲۳ نېټې گڼه.
- ۱۸- هېواد (ورځپاڼه)، ۱۳۶۰ ل کال، ۳ میاشت، ۱۶ نېټې گڼه.
- ۱۹- عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ۳ ټوک، ۱۳۶۶ ل کال، ۱۱۰۸ مخ.
- ۲۰- د اصف بهاند مقاله، د پوهاند زیار پنځوسمه کالیزه، ناچاپه.
- ۲۱- وینه او مینه (شعري غونډ) پوهاند زیار، ۱۳۶۰ ل کال.
- ۲۲- اور او وینې (شعري غونډ) پوهاند زیار، ۱۳۶۰ ل کال.
- ۲۳- د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه، د ۱۳۶۶ ل کال، ۳مه میاشت، د ۱۱ نېټې گڼه، د ن. سیوري یا (اسحق ننگیال) لیکنه.
- ۲۴- زیار، مجاور احمد: گلکڅونه (شعري غونډ)، ۱۳۶۷ ل کال.
- ۲۵- پوهاند زیار: زنداني نغمې (شعري غونډ)، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۶۴ ل کال.
- ۲۶- سوزونه او سازونه (شعري غونډ)، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۶۴ ل کال.
- ۲۷- پوهاند زیار: اند و ژوند (شعري طرحې او څلوریزې) د سرحدونو چارو وزارت، ۱۳۶۸ ل کال.
- ۲۹- ژوندون مجله، ۱۳۶۷ ل کال، ۱ گڼه، ۵-۲۲ مخونه.
- ۳۰- وږمه، ۱۳۵۶ ل کال، ۴ گڼه، ۵۰-۵۷ مخونه.

- ۳۱- د عبدالحمید مومند یاد، د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۶۶ ل کال.
- ۳۲- ژوندون مجله، ۱۳۶۶ ل کال، لومړۍ گڼه، ۴۷-۵۴ مخونه.
- ۳۳- د حمزه یاد، ۱۳۶۶ ل کال، ۱۱ گڼه، ۲۹-۶۸ مخونه.
- ۳۴- کابل مجله، ۱۳۶۲ ل کال، ۱۱ گڼه، ۳۴-۴۲ مخونه.
- ۳۵- د محمد هوتک یاد، ۱۳۶۲ ل کال، ۱۴۵-۱۵۲ مخونه.
- ۳۶- کابل مجله، ۱۳۴۲ ل کال، ۷-۸ گڼه، ۲۳-۳۲ گڼه.
- ۳۷- کابل مجله، ۱۳۴۲ ل کال، ۹ گڼه، ۱۴-۳۶ گڼه.
- ۳۸- کابل مجله، ۱۳۴۳ ل کال، ۴ گڼه، ۷-۲۳ مخونه.
- ۳۹- کابل مجله، ۱۳۶۲ ل کال، ۲ گڼه، ۱۲-۱۳ مخونه.
- ۴۰- کابل مجله، ۱۳۶۳ ل کال، لومړۍ گڼه، ۲۹-۳۹ مخونه.
- ۴۱- کابل مجله، ۱۳۶۲ ل کال، ۱۲ گڼه، ۱-۸ مخونه.
- ۴۲- ژوندون مجله، ۱۳۶۲ ل کال، لومړۍ گڼه، ۹-۲۱ مخونه.
- ۴۳- ژوندون، ۱۳۶۲ ل کال، ۲ گڼه، ۵۵-۶۶ مخونه.
- ۴۴- ژوندون، ۱۳۶۲ ل کال، ۲ گڼه، ۷۶-۸۰ مخونه.
- ۴۵- ژوندون، ۱۳۶۲ ل کال، ۳ گڼه، ۵-۹ مخونه.
- ۴۶- ژوندون، ۱۳۶۲ ل کال، ۴ گڼه، ۹-۱۵ مخونه.
- ۴۷- فولکور مجله، ۱۳۵۵ ل کال، ۱۱ گڼه، ۱۵۷-۱۶۶ مخونه.
- ۴۸- فولکور، ۱۳۵۵ ل کال، ۶ گڼه، ۲۶-۲۹ مخونه.
- ۴۹- فولکور، ۱۳۵۵ ل کال، ۳ گڼه، ۳۵-۳۹ مخونه.
- ۵۰- فولکور، ۱۳۵۵ ل کال، ۲ گڼه، ۳۹-۴۲ مخونه.
- ۵۱- فولکور، ۱۳۵۵ ل کال، ۴ گڼه، ۳۲-۳۵ مخونه.

- ۵۲- فولکور، ۱۳۵۶ ال کال، ۳ گڼه، ۲۸-۲۹ مخونه.
- ۵۳- فولکور، ۱۳۵۵ ال کال، ۵ گڼه، ۲۹-۳۱ مخونه.
- ۵۴- فرهنگ خلق مجله، ۱۳۵۷ ال کال، لومړۍ گڼه، ۲۴-۲۵ مخونه.
- ۵۵- هنر مجله، ۱۳۵۷ ال کال، لومړۍ گڼه، ۲۴-۲۵ مخونه.
- ۵۶- هنر، ۱۳۵۹ ال کال، لومړۍ گڼه، ۵-۶ مخونه.
- ۵۷- هنر، ۱۳۵۸ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۱۸ او ۸۴ مخ.
- ۵۸- هنر، ۱۳۶۱ ال کال، قوس، حوت، گڼه، ۳-۶ مخونه.
- ۵۹- هنر، ۱۳۵۹ ال کال، ۴ گڼه، ۵-۷ مخونه.
- ۶۰- هنر، ۱۳۵۹ ال کال، ۵-۶ گڼه، ۱۷-۱۸ مخ.
- ۶۱- پوهنې مجله، ۱۳۴۱ ال کال، ۴ گڼه، ۶۳ مخ.
- ۶۲- پوهنې مجله، ۱۳۴۱ ال کال، ۳ گڼه، ۲۰-۲۳ مخونه.
- ۶۳- پوهنې مجله، ۱۳۴۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱۸-۱۹ مخونه.
- ۶۴- بلخ مجله، ۱۳۵۷ ل کال، لومړۍ گڼه، ۱۴-۱۵ مخونه.
- ۶۵- ژوندون مجله، ۱۳۶۲ ال کال، ۳ گڼه، ۵-۹ مخونه.
- ۶۶- ژوندون، ۱۳۶۱ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۲-۱۵ مخونه.
- ۶۷- ژوندون، ۱۳۶۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱۱-۱۴ مخونه.
- ۶۸- ژوندون، ۱۳۶۱ ال کال، ۴ گڼه، ۴۴-۴۷ مخونه.
- ۶۹- اجتماعي علوم مجله، ۱۳۶۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱۶۳-۱۷۲ مخونه.
- ۷۰- تحقیقات کوشاني مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۲ گڼه، ۱۱-۱۱۶ مخونه.
- ۷۱- دوستي مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۲-۳ گڼه، ۴-۳۸ مخونه.
- ۷۲- بدني روزنه مجله، ۱۳۳۹ کال، لومړۍ گڼه، ۱۲-۱۴ مخونه.
- ۷۳- بدني روزنه، ۱۳۳۹ کال، لومړۍ گڼه، ۱۱-۱۳ مخونه.

- ۷۴- مېرمن مجله، ۱۳۴۴ کال، د اسد د میاشتي گڼه، ۱۱ او ۱۳ مخونه.
- ۷۵- مېرمن، ۱۳۴۴ ال کال، د سنبلې- میزان گڼه، ۲۳ او ۵۳ مخ.
- ۷۶- دوستي مجله، ۱۳۶۲ ال کال، ۳ گڼه، ۸۰-۸۴ مخونه.
- ۷۷- دوستي، ۱۳۶۳ ال کال، ۴ گڼه، ۲۷-۲۹ مخونه.
- ۷۸- دوستي، ۱۳۶۰ ال کال، ۸ گڼه، ۴۴-۴۸ مخونه.
- ۷۹- دوستي، ۱۳۶۲ ال کال، لومړۍ گڼه، ۵۱-۵۷ مخونه.
- ۸۰- دوستي، ۱۳۶۱ ال کال، ۱۱ گڼه، ۵۷-۶۳ مخونه.
- ۸۱- ژوندون مجله، ۱۳۶۷ ال کال، میزان-عقرب گڼه، ۵۳-۵۴ مخونه.
- ۸۲- ژوندون، ۱۳۶۵ ال کال، ۵-۶ گڼه، د پښتۍ څلورم مخ.
- ۸۳- محمد صديق روحي، ژوندون مجله، ۱۳۶۳ ال کال، ۵ گڼه، ۸ مخ.
- ۸۴- محمد صديق روحي، ژوندون مجله، ۱۳۶۳ ال کال، ۵ گڼه، ۱۳ مخ.
- ۸۵- کابل مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۲۵-۳۷-۱۸۰ مخونه.
- ۸۶- وږمې مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۱۷۴-۱۸۰ مخونه.
- ۸۷- کابل مجله، ۱۳۴۹ ال کال، ۸ گڼه، ۴۴-۵۱ مخونه.
- ۸۸- کابل مجله، ۱۳۶۲ ال کال ۸ گڼه، ۴۱-۵۱ مخونه.
- ۸۹- ننگرهار مجله، ۱۳۵۴ ال کال، د حوت میاشتي گڼه، ۱۰ او ۳۲ مخ.
- ۹۰- ننگرهار مجله، ۱۳۵۴ ال کال، د سلواغې گڼه، ۱۵ او ۳۹ مخ.
- ۹۱- ننگرهار، ۱۳۵۴ ال کال، د مرغومي او سلواغې گڼه، ۲۷ او ۳۰ مخ.
- ۹۲- پکتیا مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۴ گڼه، ۴ مخونه.
- ۹۳- پکتیا، ۱۳۵۶ ال کال، ۴ گڼه، ۲۲-۲۳ مخ.
- ۹۴- پکتیا، ۱۳۵۶ ال کال، ۶ گڼه، ۱۲ مخ.
- ۹۵- وږمه، مجله ۱۳۵۴ ال کال، ۳ گڼه، ۱۷۳-۱۷۷ مخونه.

- ۹۶- پکتیا مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۷ گڼه، ۸ مخ
- ۹۷- پکتیا، ۱۳۵۶ ال کال، ۸ گڼه، ۱۲ مخ
- ۹۸- پکتیا، ۱۳۵۶ ال کال، ۹ گڼه، ۸ مخ.
- ۹۹- پکتیا مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۱۶ مخ.
- ۱۰۰- پکتیا مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۳ گڼه، ۲۸ مخ.
- ۱۰۱- پکتیا مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۷ گڼه، ۲۳ مخ.
- ۱۰۲- پکتیا مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۴ گڼه، ۱۵ مخ.
- ۱۰۳- پکتیا مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۵ گڼه، ۱۵ مخ.
- ۱۰۴- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، مرغومي-سلواغې گڼه، ۲۷ او ۳۰ مخ.
- ۱۰۵- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱۱-۱۱۶ مخونه.
- ۱۰۶- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۱۶۴-۱۷۸ مخونه.
- ۱۰۷- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، ۱۷۶-۱۷۷ مخونه.
- ۱۰۸- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۳-۴ گڼه، ۱۵۲-۱۹۴ مخونه.
- ۱۰۹- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۵ گڼه، ۱۲۱-۱۲۹ مخونه.
- ۱۱۰- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۶ گڼه.
- ۱۱۱- سباوون مجله، ۱۳۶۶ ال کال، ۵ گڼه، ۳۵ او ۶۳ مخ.
- ۱۱۲- زرین انځور، کابل مجله، ۱۳۶۴ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱ مخ.
- ۱۱۳- سباوون مجله، ۱۳۶۷ ال کال، ۲ گڼې، ۱۸-۱۹ مخونه.
- ۱۱۴- مېرمن مجله، ۱۳۶۷ ال کال، ۲ گڼې، ۱۸-۱۹ مخونه.
- ۱۱۵- کابل مجله، ۱۳۵۵ ال کال، ۷-۸ گڼه، ۷۱-۷۴ مخونه.
- ۱۱۶- پوهنتون کابل، (اوونیزه)، ۱۳۶۶ ال کال، ۵ میاشت، ۲۷ نېټې گڼه.

- ۱۱۷- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۳ گڼه، ۶۹-۷۱ مخونه.
- ۱۱۸- ژبنی څېړنې، نوراحمد شاکر، ۱۳۵۲ ال کال.
- ۱۱۹- وږمه مجله، ۱۳۵۰ ال کال، ۵-۶ گڼه، ۱۱۲-۱۱۵ مخونه.
- ۱۲۰- خراسان مجله، ۱۳۶۰ ال کال، ۵-۶ گڼه، ۱۵۰-۱۵۳ مخونه.
- ۱۲۱- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۶ گڼه، ۴۷-۴۸ مخونه.
- ۱۲۲- وږمه، ۱۳۵۲ ال کال، ۶ گڼه، ۵۵-۵۶ مخونه.
- ۱۲۳- پښتو څېړنې، (د مقالو مجموعه) د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۵۶ ال کال.
- ۱۲۴- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۵ گڼه ۵۷-۵۹ مخونه.
- ۱۲۵- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۹۰-۹۱ مخونه.
- ۱۲۶- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۹۸-۱۰۲ مخونه.
- ۱۲۷- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، اته مخیزه.
- ۱۲۸- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۶ گڼه، اته مخیزه.
- ۱۲۹- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۵ گڼه، ۶۳-۶۷ مخونه.
- ۱۳۰- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۱۱۳-۱۲۲ مخونه.
- ۱۳۱- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۱۳۹-۱۴۰ مخونه.
- ۱۳۲- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، ۸۹-۹۶ مخونه.
- ۱۳۳- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، ۴۷-۴۸ مخونه.
- ۱۳۴- وږمه مجله، ۱۳۵۴ ال کال، ۴ گڼه، ۸۷-۱۶۰ مخونه.
- ۱۳۵- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۷۳-۷۶ مخونه.
- ۱۳۶- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۱۱۷-۱۲۶ مخونه.
- ۱۳۷- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱-۳ مخونه.

- ۱۳۸- ۳ گڼه، ۸۶-۸۷ مخونه.
- ۱۳۹- عرفان مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۶۱-۶۷ مخونه.
- ۱۴۰- د امیر کروړ یاد، د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۶۴ ال کال، ۳۹۰-۳۹۹ مخونه.
- ۱۴۱- وږمه، ۱۳۵۲ ال کال، ۳-۴ گڼه، ۱۲۵-۱۳۲ مخونه.
- ۱۴۲- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۶ گڼه.
- ۱۴۳- وږمه، ۱۳۵۲ ال کال، ۳-۴ گڼه، ۶۹-۷۰ مخونه.
- ۱۴۴- کابل مجله، ۱۳۴۶ ال کال، ۹ گڼه، ۲۰-۳۰ مخونه.
- ۱۴۵- کابل مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۲ گڼه، ۱۰۶-۱۰۷ مخونه.
- ۱۴۶- کابل مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۲ گڼه، ۱۹-۳۵ مخونه.
- ۱۴۷- کابل مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۳ گڼه، ۱۳-۱۸ مخونه.
- ۱۴۸- کابل مجله، ۱۳۶۱ ال کال، ۲ گڼه، ۵۴-۸۲ مخونه.
- ۱۴۹- خراسان مجله، ۱۳۶۲ ال کال، ۱۲ گڼه، ۵۴-۸۲ مخونه.
- ۱۵۰- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، لومړۍ گڼه، ۳۰ مخ.
- ۱۵۱- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د ثور میاشتې گڼه، ۲۸ مخ.
- ۱۵۲- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د غبرگولي میاشتې گڼه، ۳۷-۳۸ مخونه.
- ۱۵۳- ننگرهار مجله، ۱۳۵۵ ال کال، د وږي میاشتې گڼه، ۱۵ مخ.
- ۱۵۴- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د وږي میاشتې گڼه، ۳۴ مخ.
- ۱۵۵- ننگرهار مجله، ۱۳۵۵ ال کال، د لړم میاشتې گڼه، ۲۹ او ۳۶ مخ.
- ۱۵۶- ننگرهار مجله، ۱۳۵۶ ال کال، د لیندۍ میاشتې گڼه، ۱۳ مخ.
- ۱۵۷- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د لیندۍ میاشتې گڼه، ۲۳ مخ.
- ۱۵۸- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د مرغومي او سلواغې میاشتو گڼه، ۴۸ مخ.
- ۱۵۹- عرفان مجله (میاشتني)، ۱۳۵۶ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۴۱-۱۴۶ مخونه.

- ۱۶۰- عرفان مجله، ۱۳۵۵ ال کال، ۱۱ گڼه، ۱۵۷-۱۶۶ مخونه.
- ۱۶۱- پکتیا مجله (مياشتنۍ)، ۱۳۵۶ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۶ او ۳۷ مخ.
- ۱۶۲- پکتیا مجله، ۱۳۵۵ ال کال، ۲ گڼه، ۶ مخ.
- ۱۶۳- پکتیا مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۲ گڼه، ۱۸ مخ.
- ۱۶۴- وږمه مجله (درې مياشتنۍ)، ۱۳۵۴ ال کال، ۴ گڼه، ۸۷-۱۰۸ مخونه.
- ۱۶۵- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، ۳۷-۴۲ مخونه.
- ۱۶۶- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، ۸۵-۹۲ مخونه.
- ۱۶۷- ننگرهار مجله (مياشتنۍ)، ۱۳۵۲ ال کال، د وږي مياشتنۍ گڼه، ۳۷-۳۹ مخونه.
- ۱۶۸- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۶ گڼه، ۲۶ مخ.
- ۱۶۹- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۴ گڼه، ۲۶ مخ.
- ۱۷۰- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۱۵ او ۴۹ مخ.
- ۱۷۱- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۳ گڼه، ۱۳ او ۲۸ مخ.
- ۱۷۲- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۵ گڼه، ۱۳ مخ.
- ۱۷۳- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۰۴-۱۰۶ مخونه.
- ۱۷۴- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۲۲-۱۲۴ مخونه.
- ۱۷۵- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۳۱-۱۴۰ مخونه.
- ۱۷۶- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، ۳ گڼه، ۱۲۹-۱۳۱ مخونه.
- ۱۷۷- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، ۴ گڼه، ۱۵۹-۱۶۲ مخونه.
- ۱۷۸- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال ۱۲۱-۱۳۵ مخونه.
- ۱۷۹- پښتو څېړنې، د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۶۷ کال، ۴۱۲-۴۵۹ مخونه.
- ۱۸۰- کابل مجله، ۱۳۴۷ ال کال، ۱۱-۱۲ گڼه، ۱۰۹ مخ.
- ۱۸۱- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د وږي مياشتې گڼه، ۲۳ او ۳۳ مخ.

- ۱۸۲- بیاض، فارسي هندوستانی خپرنی اورگان، ۱۹۸۳م کال، لومړۍ ګڼه،
- ۱۸۳- هېواد ورځپاڼه، ۱۳۵۹ل کال، وږۍ، ۱۳۱ نېټې ګڼه.
- ۱۸۴- پوهاند زیار: ويي پوهنه، کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰ل کال.
- ۱۸۵- پوهاند زیار: ويي رڼاونه، د کابل پوهنتون گستر چاپ، ۱۳۵۵ل کال.
- ۱۸۶- پوهاند زیار: د ژبپوهنې بنسټونه، د کابل پوهنتون گسترچاپ، ۱۳۵۳ل کال.
- ۱۸۷- پوهاند زیار: نظر کوتاهی بر زبان و زبانشناسی، د کابل پوهنتون گستر چاپ، ۱۳۵۶ل کال.
- ۱۸۸- پوهاند زیار: پښتو لیکلار، ننگرهار پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰ل کال.
- ۱۸۹- پوهاند زیار: پښتو نوم‌پښتو، د سویس د برن پوهنتون خپرونه، ۱۹۷۴م کال.
- ۱۹۰- وږمه مجله، ۱۳۵۷ل کال، ۳ ګڼه، ۱۱۸-۱۳۰ مخونه.
- ۱۹۱- پوهنې مجله، ۱۳۳۹ل کال، لومړۍ ګڼه، ۲۳-۳۶ مخونه.
- ۱۹۲- کابل مجله، ۱۳۵۳ل کال، ۲ ګڼه، ۱۰-۱۵ مخونه.
- ۱۹۳- پوهاند زیار: پښتانه او ورونه ملیتونه، ژباړه، ۱۳۶۶ل کال.
- ۱۹۴- کابل مجله، ۱۳۴۳ل کال، ۳ ګڼه، ۴۷-۴۸ مخونه.
- ۱۹۵- دوستي مجله، ۱۳۶۰ل کال، ۷ ګڼه، ۴۳-۵۲ مخونه.
- ۱۹۶- دوستي مجله، ۱۳۶۲ل کال، ۲ ګڼه، ۵۲-۵۸ مخونه.
- ۱۹۷- عبدالکریم پتنگ: د غرونو څوکي، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۵۹ل کال.
- ۱۹۸- عبدالحی حبیبی: نومورکي مورخین، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي خپرونه، ۱۳۵۹ل کال.

نیمه پېړۍ یون / استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

۱۹۹- میا فقیر الله جلال ابادي: فواید فقیر الله، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي خپرونه، ۱۳۵۹ ل کال.

۲۰۰- عبدالشکور رشاد: د پټې خزاني فرهنگ، د ادبیاتو پوهنځي خپرونه، ۱۳۶۲ ل کال.

۲۰۱- عبدالحی حبیبی، د میا فقیر الله پېژند لیک، د ادبیاتو پوهنځي خپرونه، ۱۳۵۹ ل کال.

۲۰۲- عبدالشکور رشاد: د احمد شاه بابا د دېوان غورچاڼې، ۱۳۵۷ ل کال.
۲۰۳- عبدالکریم محب: د چینیانو یونلیکونه، ژباړه، د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۵۷ ل کال.

۲۰۴- افضل ټکور: دا لیکوال دا څېرې، د قومونو او قبایلو چارو وزارت د نشراتو او فرهنګي چارو د ریاست خپرونه، ۱۳۶۶ ل کال.
۲۰۵- عبدالروف خیلواک: ټولنپوهنه، ژباړه، ۱۳۵۲ ل کال.

۲۰۶- پروفیسور دوکتور عبدالظهور او پوهنمل عین الدین نصر: مقدمه بر زبانشناسی، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۳ ل کال.

۲۰۷- دوست شینواری، زړه پانګه، د افغانستان د علومو اکاډمۍ ۱۳۶۳ ل کال.
۲۰۸- پروفیسور سیال کاکړ: د کوشنیانو ژبه، د کوټې چاپ، ۱۹۷۹ م کال.
۲۰۹- باقی بریال: مینه نه مري، شعري غونډ، ۱۳۶۷ ل کال.

۲۱۰- عبدالروف بېنوا: پښتو روزنه، د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز خپرونه، ۱۳۵۷ ل کال.

۲۱۱- د غلام محی الدین افغان افکار او اثار، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰ ل کال.

- ۲۱۲- نصر الله حافظ: ستا د چم گلونه، د چاپ او خپرونې د دولتي کومیتې خپرونه، ۱۳۶۵ ال کال.
- ۲۱۳- کاوون توپاني: شگې او گلونه، د چاپ او خپرونې د دولتي کومیتې خپرونه، ۱۳۶۶ ال کال.
- ۲۱۴- ابراهیم عطایي: د پښتني قبایلو اصطلاحی قاموس، د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز خپرونه، ۱۳۵۷ ال کال.
- ۲۱۵- دوکتور گل محمد نورزی: ادبي ژانرونه او مکتبونه، ۱۳۷۰ ال کال.
- ۲۱۶- پوهاند زیار: گلکڅونه، د لیکوالو انجمن خپرونه، ۱۳۶۷ ال کال.
- ۲۱۷- کابل مجله، ۱۳۴۳ ال کال، ۳ گڼه، ۴۷-۴۸ مخونه.
- ۲۱۸- د خوشال خټک فراق نامه، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۳ ال کال.
- ۲۱۹- د راحت یاد، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۳ ال کال، ۵۷-۶۵ مخونه.
- ۲۲۰- پښتو پښویه (گرامر)، پوهاند زیار، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۲ ال کال.
- ۲۲۱- مېرمن مجله، ۱۳۶۴ ال کال، ۵ گڼه.
- ۲۲۲- څارندوی مجله، ۱۳۶۷ ال کال، ۱۰ گڼه.
- ۲۲۳- پوهنتون کابل اوونیزه، ۲۱-۵-۱۳۶۶ ال نېټې گڼه.
- ۲۲۴- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۳ گڼه، ۶۹-۷۱ مخونه.
- ۲۲۵- پښتو مجله، ۱۳۶۰ ال کال، لومړۍ گڼه، ۴۵-۴۷ مخونه.
- ۲۲۶- پښتو مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۴ گڼه، ۱۱۸-۱۳۰ مخونه.
- ۲۲۷- پښتو مجله، ۱۳۵۹ ال کال، لومړۍ گڼه، ۹۶-۱۰۵ مخونه.
- ۲۲۸- پښتو مجله، ۱۳۶۰ ال کال، ۳ گڼه، ۶۵-۷۰ مخونه.
- ۲۲۹- پښتو مجله، ۱۳۶۲ ال کال، ۳ گڼه، ۴۵-۵۰ مخونه.
- ۲۳۰- کابل مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۲ گڼه، ۱۰۶-۱۰۷ مخونه.

- ۲۳۱- کابل مجله، ۱۳۵۹ ل کال، ۳ گڼه، ۱۳-۱۸ مخونه.
- ۲۳۲- پلوشه مجله، ۱۳۵۷ ل کال، ۱-۲ گڼه، ۲۴-۲۶ مخونه.
- ۲۳۳- پلوشه مجله، ۱۳۵۷ ل کال، ۳ گڼه، ۳۴-۳۵ مخونه.
- ۳۳۴- پلوشه مجله، ۱۳۵۶ ل کال، ۴ گڼه، ۲۵-۳۲ مخونه.
- ۲۳۵- پلوشه مجله، ۱۳۵۵ ل کال، ۲ گڼه، ۲۳-۲۸ مخونه.
- ۲۳۶- برکت الله کمین: تلوسې، شعري غونډ، ۱۳۵۲ ل کال،
- ۲۳۷- کابل مجله، ۱۳۶۷ ل کال، ۵ گڼه، ۳۵-۵۴ مخونه.
- ۲۳۸- زیار: د کنیشکا د سره کوتل ډبرلیک (ژباړه)، ۱۳۶۹ ل کال.
- ۲۳۹- خاوره، امین افغانپور، ۱۳۶۷ ل کال.

يادښت: ما په پورتنیو یاد شویو اخځونو کې د هغوی ټول یاد شوي
مخونه نه دي را اخیستي، یوازې مې د لیکنو څرنگوالی او د هغوی
سرلیکونه را اخیستي دي او په ځینو ځایو کې مې د هغوی ټول مخونه
هم را اخیستي دي. د پوره مخونو راوړنه مې په دې خاطر کړې ده، چې
شمېر او څومره والی یې څرگند شي.

وروستۍ بشپړونه

د کتاب د چاپ چمتو کېدنې په وروستیو شېبو کې د استاد زیار د تازه زېږونو او خپرونو دا لنډیز برابر کړای شو:

۱- په ادبي برخه کې یې څلور شعري غونډونه (د سېبرونو نڅا، گلوپیږونه، رزم و بزم، څڅواکي) او یو داستاني اثر (مینډه د زړه په وینه) له چاپه راووتل. همدارنگه یې یو نندارلیک (ډرامه) چې پر ۱۳۵۷ کال یې کښلې وه او چاپ و نندارې ته لا نه ده وړاندې شوې، دلته د یاد وړ ده.

۲- په څېړنیزه برخه کې یې یوه نوې څېړنه ((د پټې خزانې لیکزیکي شننه)) چې برخه برخه د ((وفا)) په اوونیزه کې خپره شوې ده، په همدغه روان کال کې په کتابي بڼه چاپ ته سترگې پر لار ده. د پېښور پوهنتون پښتو څانگې او پښتو اکېډمۍ د باره گلۍ د تېر او سړ کال په غبرگو سیمینارونو کې یې اوږدې اوږدې څېړنې وړاندې کړې دي. همدا راز یې د بېلابېلو غونډو او خپرونو لپاره یو لړ لیکنې څېړنې، کره کتنې او سریزې کښلې دي او د لوی احمد شاه بابا د ۲۲۰ تلین په نمانځنه کې یې یوه لیکنه په وفا اوونیزه او بله د خلیل ولسي ادبي جرگې د اړوند سیمینار په غونډ کې چاپ شوې ده.

۳- په ژباړیزه برخه کې یې ((د هند و اروپایي ژبو لرغونی تاریخ)) د یادونې وړ دی چې له الماني سرچینو څخه یې را ژباړلې او د کابل مجلې د ۱۳۷۰ کال د درېیمې گڼې برابر ۳۴ مخه یې پرې نیولي دي.

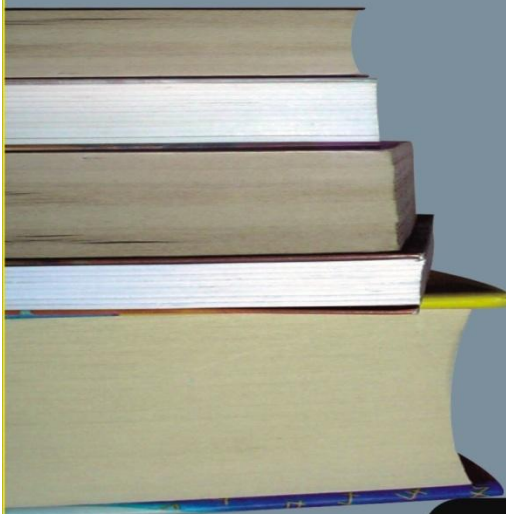
د فرانسې افغانپوهاند کیفر لپاره یې ((د پتې خزاني الماني ژباړه او گرامري شننه)) خو تراوسه کورته هېره وه، همداسې یې په څلورو ژبو لیکلې ((ځانپېښې)) هم درواخله.

یون، ۱۳۷۲ل کال، مرغومی

د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي:

پښتو کتابښود

۱۳۸۷ ل کال

محمد اسمعیل یون

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي

د پنځوسو (۱۳۲۳-۱۳۷۳) کلونو

پښتو کتابښود

لیکوال

محمد اسماعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود

لیکوال: پوهیالی محمد اسمعیل یون

خپرندوی: یون کلتوري یون

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړۍ چاپ: ۱۳۷۶ ل کال

دویم چاپ: ۱۳۸۷ ل کال

د لیکوال

پرله پسې نومره: (۹)

د خپرندوی

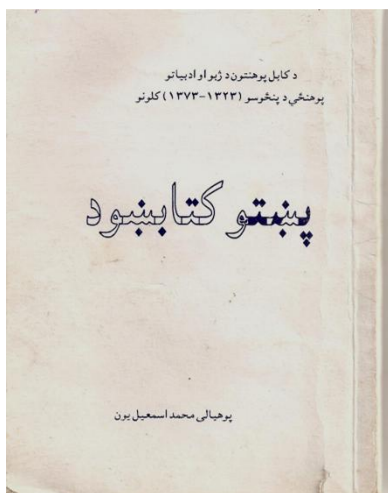
پرله پسې نومره: (۹)

کمپوزر: ضیاء الرحمن ضیاء

د دې اثر د دویم چاپ په اړه خو ټکي

دا اثر ما پر (۱۳۷۳ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي، د پنځوسمې کلیزې په وياړ ليکلی و، هغه وخت کابل کې سخت جنگونه وو، پوهنتون په واقعیت کې تړلی و او یوازې په کابل ښار کې شپږ اووه ځله له یوه ځایه بل ځای ته مهاجر شوی و. درې کاله وروسته ددې زمینه برابره شوه، چې دا اثر چاپ کړم، هغه وخت په ټول کابل کې یو کمپیوټر هم نه و، چې ما پرې دا اثر کمپوز کړی وای، نو ځکه مې له گران ورور او

خوږ ژبي شاعر صديق الله بدر څخه هیله وکړه چې که دا راته په خپلو مبارکو گوتو وليکي، بدر چې زما د فرهنگي مبارزې یو پخوانی ملگری او د سختې ورځې یار دی، په ورین تندي یې زما غوښتنه ومنله، دا اثر یې د څو میاشتو په بهیر کې خطاطي کړ، هغه هم یوازې د ثواب په بدل کې، دا کتاب درې کاله له ما سره پاتې شو، ځکه چې مالي لگښت ورته نه

برابريده، بیا مې د همدې پوهنځي له خپل یو ټولگیوال (احمدالله) څخه هیله وکړه چې دا کتاب چاپ کړي، د هغه اقتصاد ښه و، په تاجکستان او نورو هېوادونو کې یې تجارت هم کاوه، هغه هم زما خبره په خلاصې

ټنډې ومنله. کله چې مې کتاب پېښور ته یووړ، نو له نورو کاغذونو سره مې په یوه ځانگړې پلاستيکي کڅوړه کې خوندي کېښود، خو ورځې راسره په گل حاجي پلازا کې و، له ځان سره به مې گرځاوه، ددې اثر همدا یوازېنۍ خطاطي شوې نسخه راسره وه، هغه کاغذونه چې بدر ورڅخه دا کتاب خطاطي کړی و، هغه متفرقه کاغذونه وو، ډېر منظم نه وو او د همدې څو کلونو په بهیر کې مې له لاسه وتي وو.

پر هغه ورځ چې مې دا اثر له گل حاجي پلازا څخه قصه خوانۍ کې دانش چاپخونې ته ورووړ، نو سخته گرمي هم وه، ددې ترڅنگ ما سره نورې کڅوړې هم وې، چې نور ناچاپ کتابونه او یادښتونه هم په کې وو. گل حاجي پلازا کې مې یوه سیوري ته پر کتاره ډډه لگولې وه، کله چې تلم نو کڅوړې مې ځان سره واخیستې، موټر کې کېناستم، ((گوره قبرستان)) ته لا نه وم رسېدلی چې زړه کې مې څه ټکه پرېوته، ما ویل راځه دا کڅوړې وگوره، نه چې څه شی پاتې نه وي، کله چې مې کڅوړې راجگې کړې، لږ سپکې رابښکاره شوې، دننه مې ولټولې خوا دېخوا مې ښې وارولې، هر څومره چې گورم کتاب نه شته، زړه مې ډیپ ولوېد، ما ویل لکه چې د څو کلونو خواري مې اوبو یووړه، حیران وم چې چېرته به رانه لوېدلی وي، ځان سره مې فکر وکړ راځه گل حاجي پلازا ته لاړ شه، د هیلې یوازېنۍ ځای همغه دی، که هلته نه و نور نو زړه صبر کړه، له (صدر بازار) نه بېرته راوگرځېدم، گرمي نو دومره زور اخیستی و، چې د چا خبر خوله یې لگوله، خو زه پر داسې غم اخته وم، پوه نه وم، چې پر څومره وخت بېرته گل حاجي پلازا ته رسېدلی يم. همغه ځای کې چې ساعت دمخه ولاړ وم، څو ځله کښته و پورته تېر شوم، بیا همelte غلې ودرېدم، وروستی امید مې هم له لاسه ورکړ، لس پنځه لس دقیقې همداسې ځای پر ځای ولاړ وم، چورت وړی وم، چې ترڅنگ مې یو ځوان ودرېد، ماته یې وویل یون صیب خو به نه یې؟ ما ویل ولې نه یون يم، بیا یې راته وویل څه خو به درنه پاتې نه وي؟ ما ویل والله چې دغسې

یو کتاب مې چاپ ته وړه، تیار په ترس کې خطاطي شوی و، هغه راڅخه ورک شوی دی، ځکه بېرته راغلم، دې وخت کې هغه لږ موسکې غوندې شو، کڅوړه یې رابښکاره کړه، دا خو به نه وي، ما ویل ولې نه والله همدا دی، د کڅوړې منځ مې وکوت، کتاب په کې ایښی و، پر سترگو مې رڼايي راغله، وجود مې یخ شو، آرام شو، ما ویل کور دې ودان چې پر ما دې څومره غټ زېږی وکړ. هغه وویل: زه همدلته په هغه دفتر کې کار کوم، پر دې لاره تېرېدم چې دا کڅوړه مې ولیده، راجکه مې کړه، چې ومې کتل، کتاب په کې و او بیا ستا نوم پرې لیکل شوی، نو ځکه مې ځان سره وساته، ما ویل حتمي بېرته همدلته ورپسې راځې، زه خپله کتابونه کمپیوزوم، ماته د کتاب درد او ستونزې معلومې دي، چې څومره سخت کار دی، خو څه ښه شو چې کوم بل ځای کې درنه نه دی پاتې شوی، ما ویل ډېره مننه وروړه ما سره دې ډېره زیاته نېکي وکړه، څه خدمت درته وکړم، هغه ویل نه مننه، ښه کار دا وشو چې کتاب پیدا شو، ما ویل خفه ورته په دې وم، چې دا یې یوازېنۍ نسخه ده او بله یوه پاڼه هم ما سره نه شته. هغه ځوان نه مې یو ځل بیا مننه وکړه، کڅوړې مې ټولې ځان سره ښې چک کړې او ژر د قصه خوانۍ پر لوري رهي شوم، د دانش چاپخونې مسئول اسدجان ساپي ته مې وویل: دا کتاب راته ژر چاپ کړه، هغه خپل ماشین ورپسې راووبست، ماته یې وویل: څومره او په کوم کاغذ؟ ما ورته وویل مه په کاغذ پسې گرځه او مه یې شمېر پسې، همدا اوس یې چاپ ته ورکړه، دا ټوله کیسه مې ورته وکړه، هغه ویل خدای درسره ډېره نېکي کړې ده، سملاسي یې نورزي ته وویل، ژر دا کتاب یوسه چې پښتنگ یې کړي او سبا اول همدا چاپ کړه. دا و ددې اثر یو داستان. اوس چې له هغه وخته نږدې دولس کاله تېرېږي، زه یو ځل بیا خپل اثار په دې نیت چاپوم، چې د مرگ له خطرې یې وژغورم. طبیعي خبره ده، چې دا اثر څرگندې نیمګړتیاوې لري، خو د هغه وخت ظرفیتونه هم باید په پام کې ونیول شي، لکه د انساني مغز محصول هر اثر چې له نیمګړتیاوو خالي نه وي، دا اثر هم خپلې نیمګړتیاوې لري، خو اوس چې یې زه بیا

چاپوم، د همدې مشخص کلکتيف د پنځوس کلن فعاليت د څرنگوالي په انعکاس کې ماته يې گټې نه ښکاري. تر چاپ وروسته به (که ژوند مو ملگری و) طبعاً ددې اثر ياد شمار گنې د کابل پوهنتون ادبياتو پوهنځي ته هم ورکوم، هلته به له دې اثر څخه گټه اخيستل کېږي، په تېره بيا د مونوگرافو په تنوع کې به مرسته وکړي؛ تر يوه حده به د تکراري او کليشه يي مونوگرافو مخنيوی وکړي. دا اثر به د ادبياتو پوهنځي د محصلينو او استادانو مخ ته پروت وي، کله چې ددې پوهنځي لسيزې او يا شليزې پوره کېږي، کېدی شي څوک پرې نور څه زيات کړي او سمونې په کې وکړي. اوس چې د کمپيوټر زمانه ده او د لاس خواري کمپيوټر ته انتقال شوې، نو ټولو ليکوالو ته بويه چې خپل اثار نه يوازې د بياچاپ له لارې خوندي کړي، بلکې د انټرنېټ څپو ته يې هم وروسپاري، چې هم د مرگ له خطرې خوندي شي او هم يې گټه اخيستنه عامه او اسانه شي. ما د خپل کار د بشپړاوي او خونديتوب لپاره همداسې يو لړۍ پيل کړې او له نورو ليکوالو هم هيله لرم، چې خپل کارونه په خپله تنظيم کړي او خپل اثار له ټولو احتمالي خطرونو څخه وژغوري، که چېرې دوی په خپلو اثارو کې د بيا سمون او زياتون غوښتونکي هم وي، نو د خونديتوب په حالت کې ورته دا کار لا اسانه کېږي. له ټولو افغان ليکوالو د همدې فرهنگي هيلې د تطبيق په هيله.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعيل يون

ارگ، د جمهوري رياست ودانۍ

کابل - افغانستان

د ۱۳۸۷ ل کال د کب ۲۰مه نېټه

خو خبرې او د لیکوال پېژندګلوي

دغه رساله (د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسو کلونو پښتو کتابښود) د (۱۳۷۵ل) کال په لومړنیو ورځو شپو کې، یون صاحب د کتابت په خاطر ماته راکړه، ما هم په خوشالۍ سره د کتابت پر چارو پیل وکړ او تر څه مودې ځنډ وروسته مې خپل کار سرته ورساوه. کله چې د کتاب چارې ترسره شوې، رساله مې د هغه لیکوال ته ور وسپارله. د رسالې د ورسپارلو په جریان کې یون صاحب پر خپلې رسالې د څه لیکنې پېرزوینه راباندې وکړه، چې دا دی د همدغې پېرزوینې له مخې غواړم خو شېبې د یادې شوې رسالې او بیا د ګران یون پر پېژندګلوي درسره وغږېږم.

تر دغې رسالې دمخه دوه نور کتابونه په دغه برخه کې د چاپ له ډګره راوتلي دي. لومړنی کتاب د ښاغلي لیکوال رازمحمد وینس دی، چې (پښتو کتابونه) نومېږي. په دغه کتاب کې د برتښ موزیم د پښتو کتابونو د معرفي ترڅنګ دننه په هېواد کې د چاپ شویو کتابونو یو فهرست هم ورکړل شوی دی. دویم کتاب د هېواد نوميالي لیکوال او محقق ښاغلي حبیب الله رفیع په دوو ټوکونو کې لیکلی، چې (پښتو پانګه) نومېږي. همدارنګه په دغه برخه کې عتیق الله پژواک هم یوه بریالۍ هڅه کړې ده، چې په خپل وار د یادونې وړ ده.

دغه رساله چې اوس ستاسو په لاس کې ده له یادو شویو کتابونو څخه یو څه توپیر او نوی والی لري او هغه دا چې دا رساله د یو مشخص کلکټیف د استفادې په غرض لیکل شوی او هم په ځانگړې ډول د پنځوسو کلونو په بهیر کې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د استادانو او فارغانو له پېژندگلۍ سره سره د هغوی د اثارو او هم د مونوگرافونو بشپړه معرفي نامه ده.

دغه رساله په داسې وخت او حالاتو کې لیکل شوې ده، چې په وطن کې د اور او وینو سیندونه جاري وو، د ډاډ او اطمینان هېڅ څرک نه لگېده او د پوره نهیلیو ورځې شپې وې، خو ک چې په هغو حالاتو کې دلته مېشت وو، سره له ډېرې وېرې او ترهې یې د ورځني ژوند بارونه کاږل. زموږ لیکوال د هغې اورنۍ مینې له مخې چې له خپلې ژبې او خپل فرهنگ سره یې لري، په همدغو اور وړینو شېبو کې خپله رساله ولیکله او د هغه د بشپړتیا په خاطر د گوليو، راکټونو او بمونو په باران کې کتابتون په کتابتون وگرځېد او ډېر کتابونه یې پسې وکتل.

ددغې رسالې ژبه ډېره خوږه او روانه ده، بې ځایه حاشیه روي په کې نه را ترسترگو کېږي، په ډېرو لنډو او وړو جملو کې ډېر څه په کې بیان شوي دي. کومه وروستی خبره چې غواړم ددغې درنې رسالې په باب وکړم، هغه داده چې کېدی شي د ځینو تخنیکي ستونزو له امله لا هم د ډېر شمېر لیکوالو او د هغو د اثارو او هم مونوگرافونو یاد په دې رساله کې راغلی نه وي.

په پای کې هیله څرگندوم، چې دغه رساله لکه څنګه چې ښایي همداسې ډېره ګټوره او اغېزمنه ثابته شي او هغه ستونزې چې له دې امله راپېښې دي له دې سره له منځه لاړې شي.

یون صاحب په خپلې رسالې کې د ګڼ شمېر وتلو او نومياليو لیکوالو او د هغو د پښتو اثارو پېژندګلوي درسه کوي او زه غواړم چې د یون صاحب د ژوند هېنداره درته وځلوم.

پر افغانستان او افغاني فرهنگ او خپلې ژبې اورنی مین پوهیالی محمد اسمعیل یون د ارواښاد محمدخان زوی د ۱۳۴۶ل کال پر کب میاشت د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د نیازيو په یوې روښنفرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې په الینګار ولسوالۍ کې سرته رسولي، پر ۱۳۶۶ل کال کې له خوشال خان لېسې نه فارغ شوی دی. تر فراغت وروسته پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګې ته لاړ او پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې فارغ او پر همدې کال د پښتو څانګې د علمي کادر غړی شو.

یون صاحب تراوسه پورې دا لاندې ادبي فعالیتونه ترسره کړي دي:

- ۱- هیلې، ګډ شعري جونګ، راټولونه، ۱۳۶۷ل کال چاپ.
- ۲- نیمګړي ارمانونه، د حیران د شعرونو جونګ، سریزه او راټولونه، ۱۳۶۹ل کال چاپ.

۳- د لوونو فصل، ګډ شعري جونګ، راټولونه، ۱۳۶۹ل کال چاپ.

۴- د استاد الفت نثري کلیات، سریزه او راټولونه، ۱۳۷۰ل کال چاپ.

۵- استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری، خپرنیز اثر، ۱۳۷۳ل کال چاپ.

۶- متکور، د شعرونو مجموعه، د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۹ل کال چاپ.

۷- د نازو انا یاد، سريزه او د مقالو راټولونه، ۱۳۷۰ل کال چاپ.

۸- د محمدگل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه، ۱۳۷۳ل کال چاپ.

۹- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسو کلونو پښتو کتابښود، همدا رساله.

همدارنگه د شعرونو دویمه مجموعه یې هم چاپ ته تیاره ده، چې یوه زیاته برخه یې په ځینو پښتو خپرونو کې چاپ او خپره شوې ده.

په سپېڅلي پښتني مینه

صدیق الله بدر

ددې اثر اړتیاوې، نیمگړتیاوې او بریاوې

د (۱۳۷۳ل) کال پر لړم میاشت، چې پوهنتون د خووم ځل لپاره د پرله پسې جگړو له امله، له تجارت، جمهوریت، زرغونې لېسو، له پلان وزارت، کابل پولیتخنیک او د امام زمان له تکیه خانې څخه د خیرخانې مېنې په درېیمه برخه کې د سرور کاینات مسجد ته په مهاجرت مجبور شوی و، نو په همدې ترینګلي او جگړه ییز حالت کې د پوهنځي د هغه وخت د مشرتابه له خوا وپتېیل شوه، چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي (پنځوسمه کلیزه) ونمانځل شي.

په همدې نیت ما ته هم بلنه راکړل شوه، چې د ادبیاتو پوهنځي د ټول ژوند په بهیر کې د دې پوهنځي د ځینو نامتو استادانو پر ادبي خدمتونو په ځانګړې ډول پر اثارو لیکنه وکړم. ما چې کله په دې باب د کتابونو پانې واړولې نو خدای (ج) شاهد دی، چې لیکنه وار په وار اوږدېدلې. یو ځل بیا راته هغه اړتیا رادمخه شوه، چې موږ ورسره په پوهنځي کې د زده کړې پر وخت مخامخ وو. زموږ د تحصیل په وخت کې د محصلینو غټه ستونزه دا وه، چې هېڅ داسې کیلي موجود نه وه، چې د هغې په زور دې محصلین د ادبیاتو د لویې نړۍ ور پرانيزي او په دې لویې دنیا کې دې د خپل اند، ذوق او موخې نیلي وځلوي.

هر چا چې به کومه وړه لیکنه هم کوله، نو اخځونو او کتابونو پسې به سرگردانه و، ان دا چې استادانو به په رسمي توګه سیمینار او کورنۍ دنده وروسپارله، بیا به هم د کتابونو په لټون او پیداکېدن کې پاتې راغلل، کله کله خبره تر دې بریده هم رسېدله چې استادان به هم د پوره اخځونو په ورکړه کې له ستونزو سره مخامخېدل.

دا ستونزه د پای لیکونو (مونوګرافونو) د لیکلو پر وخت لا ډېره څرګندېدله، فارغان به یو او بل ماخذ پسې لالهنده وو. څرنگه چې په پښتو څانګه کې د تېرو کلونو د مونوګرافونو بشپړ کتابښود او نومښود موجود نه و، نو داسې هم شوي چې یوه ټاکلې موضوع څو تنو فارغانو ته ورکړل شوې ده. د کتابونو او یا هم د اخځونو نشتوالي له کبله ځینو استادانو خپلو فارغانو ته ډېره ساده او بسیطه موضوع هم ټاکله، چې له آره به یو پایلیک لیکلو نه ارزې.

ځینې داسې اشخاص هم له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغېدل، چې په پای کې یې د (شلو) ادبي کتابونو نومونه هم په پرله پسې ډول اخیستلي نه شول، هغه چا چې له ادبیاتو سره یې پوره مینه لرله، د هغو لپاره هم دا امکان موجود نه و، چې په خپله ټاکلې څانګه کې تېر شوي کارونه ترسترګو تېر او پر نورو کېدونکو باندې غور وکړي.

همدغو نیمګړتیاوو ما کې دا ولوله پیاوړې کړه، چې لږ تر لږه په دې برخه کې داسې یوه هڅه وکړم، چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي ځانګړي

ډول په پښتو څانګه کې دغه تشه که پوره ډکه نه شي، نو د محصلینو یو څه اړتیا خو حل کړي.

لکه څنګه چې ددې رسالې له نامه څخه ښکاري په دې کتابګوتي کې هڅه شوې، چې د پښتو کتابونو پېژندنه وشي، خو ځای نیم په کې د ځینو لیکوالو د یو نیم فارسي کتاب یادونه هم راغلې. داسې ټاکل شوې وه، چې د یو بشپړ کتابښود په څېر به د هر کتاب څه ناڅه پوره پېژندنه راځي، خو د تخنیکي ستونزو او د ځینو تذکرو د نابشپړ ثبت په وجه دا هیله پوره نه شوه. ځینو ځایونو کې د کتاب د چاپ کلونه او خپرندوی ارګانونه هم پاتې شول. یوازې د لیکوالو په همغږي پېژندنې بسنه وشوه چې په ادبیاتو پوهنځي پورې اړه لري. څرنګه چې د ادبیاتو پوهنځي تراوسه پورې بېلابېل پړاوونه وهلي او بېلابېل نومونه یې غوره کړي، ځینې څانګې یو وخت په ادبیاتو پوهنځي پورې تړلې، خو وروسته بیا خپلواک پوهنځي ورڅخه جوړ شوي، دلته هم د هغو د استادانو او نورو لیکوالو د هغو اثارو یادونه شوې، چې دوی د ادبیاتو له پوهنځي سره وخت ناوخت تړېست لري دی.

د یو شمېر هغو استادانو د یادون امکان هم میسر نه شو، چې په بېلابېلو وختونو کې یې په پوهنځي کې د استادۍ دنده سرته رسولې او اثار یې لیکلي، همدارنګه د ځینو هغو فارغانو یاد چې د اثارو خاوندان دي. دا ددې اثر بله نیمګړتیا ده. له علمي او د کتابښودنې له میتود سره سم هم د دې کتاب محتویات برابر شوي نه دي. یوازې د وخت اړتیا په پام کې نیول شوې ده او همدا ډول نورې ډېرې نیمګړتیاوې، خو د پښتو مل

دی: ((تور توتان - له یاره قربان)) خو زه په دې خوښ یم، چې ما د خپل احساس بار تر دې دمه راورسوه، د علمي نیمگړتیاوو د بشپړاوي لپاره نورو ته خپله هیله ورغځوم. خو له دې سره سره که زما دا نیمگړی زیار د پښتو ژبې او ادب مینانو، پالونکو په ځانگړي ډول د ادبیاتو پوهنځي د راتلونکو محصلینو د گټې اخیستنې، د هغوی د ادبي کړاو په اسانۍ او نورو ادبي چارو کې په درد ولگي او له اړتیاوو یوه اړتیا پوره کړي، نو دا به زما ددې او هغې بلې نړۍ د روحي آرامتیا او ډاډ سبب شي.

په ټوله انساني او پښتني مینه

پوهیالی محمد اسماعیل یون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي لنډه تاریخچه

((د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ۱۳۲۳ ل کال د لړم (عقرب) پر میاشت جوړ شو. پر دې وخت د ژبو او ادبیاتو پوهنځي ((د ادبیاتو فاکولته)) په نامه یادېده. دغه مهال په کابل پوهنتون کې یوازې درې پوهنځي (طب، حقوق او ساینس) جوړ شوي وو.

پر ۱۳۲۷ ل کال بنځینه قشر ته هم ددې زمینه برابره شوه چې په ادبیاتو پوهنځي کې زده کړې وکړي. پر دې مهال دې برخې د نارینه وو له برخې څخه جلا او بېلې خپلې درسي چارې پرمخ وړلې.

پر ۱۳۲۹ ل کال د ادبیاتو د فاکولتې د محصلینو شمېر تر (۸۰) تنو څخه زیات و، پر ۱۳۶۵ ل کال ۱۴۰۰) تنو ته ورسېده، پر ۱۳۵۹ ل کال د هغو کسانو لپاره چې د ورځې یې د ځینو ستونزو له کبله نه شول کولای درسي چارو ته حاضر شي، د ادبیاتو د شپې پوهنځي جوړ شو.))^(۱)

د ادبیاتو پوهنځي د جوړولو موخه دا وه، چې د هېواد ځوان نسل د فرهنګپالنې او فرهنګیالۍ په روحیه وروزي، د خپل هېواد له تاریخ او ثقافت څخه یې خبر کړي او په دې ډول د خپل هېواد له فرهنګ څخه بهرنيان او د هغو له فرهنګ او ژبو سره خپل هېوادوال اشنا کړي. له دې پرته د مسلکي ښوونکو روزنه او په بېلابېلو پوهنیزو او ادبي برخو کې د مسلکي کادرونو، څېړونکو او لیکوالو روزنه د پوهنځي بله موخه وه.

^(۱) اسدالله حبیب: د اجتماعي علومو مجله، کابل پوهنتون، ۱۳۲۵ ل کال، (۱-۱۸)

((د ۱۳۴۰ او ۱۳۴۴ ل کلونو ترمنځ د ژورنالیزم، الماني او فرانسوي ژبو څانگې هم په دې پوهنځي کې جوړې شوې. څرنگه چې پر دې وخت په ادبياتو پوهنځي کې پر ژبو او ادبياتو سربېره نور علوم، چې بشري علوم هم په کې شامل وو، تدریسېدل، نو پر ۱۳۴۴ لمريز کال ((د ادبياتو او بشري علومو پوهنځي)) په نوم ونومول شو او پر ۱۳۵۸ ل کال ((د ژبو او ادبياتو پوهنځي)) په نوم یاد شو.

د ۱۳۵۲-۱۳۶۲ ل کلونو په واک کې په ادبياتو او بشري علومو پوهنځي کې یو لړ بدلونونه رامنځته شول، پر ۱۳۵۳ ل کال کله چې د تعلیم او تربیې پوهنځي لغوه شو، نو د هغه پوهنځي د انګلیسي ژبې او ادبياتو څانګه، د اجتماعي علومو ډیپارټمنټ، د تعلیم او تربیې ډیپارټمنټ او نور تشکيلات د ادبياتو او بشري علومو په پوهنځي پورې وتړل شول او په دې ډول ددې پوهنځي علمي فعالیتونه نور هم زیات شول.

وروسته ډیپارټمنټونو او ځینو نورو څانګو زیاته پراختیا وکړه او ځینې ډیپارټمنټونه له دغه پوهنځي څخه بېل شول او د یوه ځانګړي پوهنځي بڼه یې غوره کړه.

پر ۱۳۵۸ ل کال د ادبياتو او بشري علومو له پوهنځي څخه د جغرافیه ډیپارټمنټ بېل او د علومو پوهنځي له جیولوژي اوسرولوژي ډیپارټمنټ سره یوځای شو او په ګډه یې له ځمکپوهنې څخه د ژورنالیزم، تاریخ او اجتماعي علومو ډیپارټمنټونه بېل او پر ۱۳۵۸ ل کال یې د ((اجتماعي علومو پوهنځي)) جوړ کړ، وروسته پر ۱۳۶۵ ل کال د تاریخ او فلسفې پوهنځي پر کار پیل وکړ، دغه راز د ۱۳۶۳ ل کال د چنگاښ پر ۱۸مه نېټه د ښکلو هنرونو اختصاصي ډیپارټمنټونه له ژبو او ادبياتو پوهنځي څخه بېل او ((د ښکلو هنرونو پوهنځي)) په نوم یې مستقل پوهنځي جوړ کړ.^(۱)

^(۱) پوهنتون کابل در ده سال اخیر، ۱۳۲۷ ل کال، کابل پوهنتون، ۱۲-۱۴ مخونه.

تر ۱۳۷۰ل کاله پورې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په تشکيلاتي جوړښت کې (۹) ډیپارټمنټونه: (پښتو، دري، اوزبکي، روسي، هسپانوي، فرانسوي، الماني، عربي او انگلیسي) موجود وو.

پښتو څانګه د ۱۳۳۵ل کال په وروستیو کې ((د فلسفې او ادبیاتو له څانګې څخه بېله او مستقله څانګه شوه)).

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د خپل عمر د (۵۰) کلونو په وټې کې په زرګونو علمي او کادميک کادرونه ټولنې ته وړاندې کړي دي.

((یوازې په یوه لسیزه (۵۷-۶۷) کې په ادبیاتو پوهنځي کې (۴۵۹۲) تنه محصلین شامل شوي او (۱۷۱۷) تنه فارغ التحصیلان یې هېواد ته وړاندې کړي دي.

دلته به د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د فارغانو یو لښتلیک (جدول) راوړو، چې د هغو فارغانو د څرنگوالي څرګندويي کوي:

د فارغانو شمېر

د فراغت کال

۳ تنه	((۱۳۲۷ل کال لومړۍ دوره
۷ تنه	۱۳۲۸ل کال
۹ تنه	۱۳۲۹ل کال
۱۹ تنه	۱۳۳۰ل کال
۱۴ تنه	۱۳۳۱ل کال
۲۰ تنه	۱۳۳۲ل کال
۲۶ تنه	۱۳۳۳ل کال
۲۵ تنه	۱۳۳۴ل کال
۱۵ تنه	۱۳۳۵ل کال
۱۸ تنه	۱۳۳۶ل کال

٢٧ تنه	١٣٣٧ ال کال
٢٦ تنه	١٣٣٨ ال کال
٣٢ تنه	١٣٣٩ ال کال
٣٥ تنه	١٣٤٠ ال کال
٤١ تنه	١٣٤١ ال کال
٦٢ تنه	١٣٤٢ ال کال
٥٦ تنه	١٣٤٣ ال کال
٦٣ تنه	١٣٤٤ ال کال
٥٨ تنه	١٣٤٥ ال کال
٧١ تنه	١٣٤٦ ال کال
٩٥ تنه	١٣٤٧ ال کال
١٤٢ تنه	١٣٤٨ ال کال
١٤٣ تنه	١٣٤٩ ال کال
٧١ تنه	١٣٥٠ ال کال
٦٧ تنه	١٣٥١ ال کال
٧٧ تنه	١٣٥٢ ال کال
١٥٨ تنه	١٣٥٣ ال کال
١٤٤ تنه	١٣٥٤ ال کال
٢٥٦ تنه	١٣٥٥ ال کال
١٦٧ تنه	١٣٥٦ ال کال
٢٣٥ تنه	١٣٥٧ ال کال
١٨٤ تنه	١٣٥٨ ال کال
١٢٨ تنه	١٣٥٩ ال کال
١٥٥ تنه	١٣٦٠ ال کال

۱۳۶۱ ال کال	۱۴۹ تنه
۱۳۶۲ ال کال	۱۸۴ تنه ^(۱)
۱۳۶۳ ال کال	۱۲۰ تنه
۱۳۶۴ ال کال	۸۸ تنه
۱۳۶۵ ال کال	۱۶۴ تنه
۱۳۶۶ ال کال	۱۴۴ تنه
۱۳۶۷ ال کال	۹۱ تنه
۱۳۶۸ ال کال	۱۵۲ تنه
۱۳۶۹ ال کال	۱۱۹ تنه
۱۳۷۰ ال کال	۱۸۵ تنه
۱۳۷۱ ال کال	؟
۱۳۷۲ ال کال	؟
۱۳۷۳ ال کال *	؟

((پر ۱۳۶۷ ال کال د ادبیاتو پوهنځي د استادانو شمېر (۱۳۶) تنه ته رسېده، چې له هغې جملې څخه (۱۰) تنه د دوکتورا د درجې لرونکي، (۴۵) تنه د ماسټرۍ درجې لرونکي او پاتې یې لیسانس و))^(۱)

د ۱۳۶۳ ال کال په دویمه نیمايي کې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو او دري څانگو کې د ماسټرۍ پروگرام پیل شو، چې د یو څو دورو تر فراغت وروسته دا پروگرام له خنډ سره مخامخ شو. پښتو، دري او روسي

^(۱) پوهاند عبدالرزاق زهیر، پوهنځی ادبیات در (۴۰) سال اخیر، ۱۳۷۴ ال کال، ۳۰-۳۱ مخونه.

^(۱) پوهنتون کابل در ده سال اخیر، ۱۳۷۷ ال کال، کابل پوهنتون، ۱۲-۱۴ مخونه.
* - ۱۳۷۱-۱۳۷۳ کلونو کې د جگړو له امله د پوهنځي د فارغانو شمېر دقیق معلوم نه دی.

څانگو د یو ټاکلي وخت په جریان کې د ماسټرۍ پروگرام پر مخ وړی دی.

تر ۱۳۷۰ ل کال پورې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په منځني ډول هر کال (۶۰) تنه فارغان ټولنې ته وړاندې کړي دي.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له ۱۳۵۸ ل کال څخه تر ۱۳۶۵ ل کاله پورې پر مستقلو کتابونو سربېره د لیسانس دورې لپاره (۱۷۰) عنوانه لکچرنوټونه چاپ او خپاره کړي دي، دغه راز د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د خپل (۵۰) کلن فعالیت په بهیر کې یو شمېر بهرني محصلین هم روزلي، دا محصلین اکثراً له بهر څخه د پښتو او دري ژبو د زده کړې په خاطر راتلل، هغو بهرنيانو چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې زده کړې کړي دادي:

ګڼه	نوم	په پوهنځي کې د شاملېدو نېټه	ملت	څانګه
۱	عارف عثمانوف	۱۳۳۷ ل کال	ازبک-شوروي	پښتو
۲	حسن الشیخ	//	مصري	//
۳	فنگ گوانای	۱۳۳۸ ل کال	چینایي	//
۴	وانګ خوځای	//	//	//
۵	تونګ شن یانګ	//	//	//
۶	چن مین	//	//	//
۷	تولی کن	//	//	//
۸	چي ده ون ځای	//	//	//
۹	ناکشی کتو فوجي	۱۳۳۸ ل کال	جاپاني	پښتو
۱۰	دلترفل لاوس فیشرارکیالوجسات	//	المانی	//
۱۱	نواټه	۱۳۳۹ ل کال	جاپانی	//
۱۲	عبدالرحیم	۱۳۴۰ ل کال	شوروي	//
۱۳	بیک مراد	//	//	//

۱۴	پریت پتنگه کتیوریا	۱۳۴۳ ال کال	هندي	//
۱۵	مکنی گراس نید	۱۳۴۴	امریکايي	//
۱۶	لین چانگ پاو	//	چینايي	//
۱۷	شنگ توشینگ	//	//	//
۱۸	موتی فو	//	//	//
۱۹	توسترایس راس موسنت	//	ډنمارکی	//
۲۰	مسن راسه مارکو ویس	۱۳۴۵ ال کال	یوگوسلاويي	//
۲۱	هرلندا ایاالیز	۱۳۴۶ ال کال	امریکايي	//
۲۲	جي پل کوپریت لویز	//	//	//
۲۳	سموت پتریا	//	انگلندی	//
۲۴	جني کانیا	//	شوروي	//
۲۵	جي پوسو روزبا	//	//	//
۲۶	کارنیکوف	//	//	//
۲۷	میرزاگیرا	۱۳۴۶ ال کال	//	//
۲۸	کرولیف	//	//	//
۲۹	میکولویچ ترنول ولیکی	//	//	//
۳۰	ولادیمیر کولویویچ دوکوف	//	//	//
۳۱	نانچینکو	//	//	//
۳۲	یارکو	//	//	//
۳۳	اسپرنا بلینا	//	//	//
۳۴	د-ن جیوا	۱۳۴۷ ال کال	بلغاریي	//
۳۵	جناسولیتیر	//	چلکوسلواکیايي	//
۳۶	پخلینا تانیا نیکو لینا	۱۳۴۹ ال کال	شوروي	//
۳۷	میکرون حرکالینا چولیا	//	بلغاریي	//
۳۸	گولډ یکرویز	//	امریکايي	//

۳۹	مگنی گوردن کی	//	//	//
۴۰	عضاف السید زیران	۱۳۵۱	مصري	//
۴۱	کونیکن اینا ماروتا	//	فنلندي	//
۴۲	انترابرت ستي چن اوتر	//	برتانيايي	//
۴۳	اینابما رباتا	//	فنلندي	//
۴۴	مارياتا	۱۳۵۲ ال کال	بلغاريي	//
۴۵	الین	۱۳۵۲ ال کال	بلغاريي	//
۴۶	برناردس کنگه	۱۳۵۴ ال کال	بلغاريي	//
۴۷	گنرین ای نوراس	۱۳۵۲ ال کال	امريکايي	//
۴۸	رونالد چترنگی	//	کاناڊايي	//
۴۹	ماریاششز	//	کاناڊايي	//
۵۰	اسکره شنیده	۱۳۵۲ ال کال	امريکايي	//
۵۱	فلپ هرزیج	//	//	//
۵۲	وېر اپاستواله	//	//	//
۵۳	وزیلا زخاراوايا	//	بلغاريي	//
۵۴	کارتیرو	//	برازيلي	//
۵۵	یادویکه	۱۳۵۳ ال کال	پولندي	//
۵۶	برنارد گنگ	۱۳۵۵ ال کال	برتيانيايي ^(۱)	//

^(۱) پوهنځی ادبیات در چهل سال اخیر.

ژبو او ادبیاتو پوهنځي چاپ کړي کتابونه

له (۱۳۲۳-۱۳۷۰ ل) کاله پورې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا یو زیات شمېر علمي، ادبي او هنري غونډې او سیمینارونه جوړ شوي، دغه راز د ادبیاتو پوهنځي له خوا یو شمېر علمي موضوعات تحقیق او څېړل شوي او یو لړ کتابونه خپاره شوي، چې موږ به دلته ددې ډول اثارو نومونه واخلو:

- ۱- د پشه یانو شفاهي ادبیات.
- ۲- په افغاني ټولنو کې د ښځو اجتماعي وضع.
- ۳- انګېرنې، کرکې او کړنې: زبورالدین زبور او سپوږمۍ نوري، ۱۳۴۶ل کال چاپ.
- ۴- د خوشال د کلیاتو انساني قاموس.
- ۵- پښتو ویي پوهنه؛ مجاور احمد زیار، ۱۳۵۷ل کال چاپ.
- ۶- پښتو پښویه (ګرامر)، مجاور احمد زیار، ۱۳۶۲ل المریز کال چاپ.
- ۷- د غلام محی الدین افغان افکار او اثار، ۱۳۶۲ل کال چاپ.
- ۸- د پښتو ادبیاتو تاریخ (دویم ټولګي لپاره)، ډاکټر زبورالدین زبور، ۱۳۵۸ل کال.
- ۹- د پښتو ادبیاتو تاریخ (درېیم ټولګي لپاره)، ډاکټر زبورالدین زبور، ۱۳۶۸ل کال چاپ.
- ۱۰- د پښتو ادبیاتو اوسنۍ دوره، (درېیم ټولګي لپاره)، ډاکټر زبورالدین زبور، ۱۳۶۰ل کال چاپ.
- ۱۱- اوسني ادبیات، ډاکټر زبورالدین زبور، ۱۳۶۱ل کال.

- ۱۲- د پښتو اصطلاحي قاموس، ډاکټر زېورالدين زېور، ۱۳۶۱ ال کال چاپ.
- ۱۳- د پښتو گرامر، زرغونه زېور، ۱۳۶۰ ال کال چاپ.
- ۱۴- د پښتو نحو، زرغونه زېور، ۱۳۶۶ ال کال چاپ.
- ۱۵- د پټې خزاني فرهنگ، پوهاند عبدالشکور رشاد.
- ۱۶- د پښتو ادبي سبکونه،
- ۱۷- د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړۍ ټوک، پوهاند حبيبي، ۱۳۵۴ ال کال چاپ.
- ۱۸- د گولې شتيت پښتو فرهنگ، پوهاند رشاد، ۱۳۵۶ ال کال چاپ.
- ۱۹- د جبر او اختيار ډيالکتيک، پوهاند مجروح، ۱۳۵۶ ال کال چاپ.
- ۲۰- ژبنۍ څېړنې، پوهندوی شاکر.
- ۲۱- د وږمې مجلې د تاريخي مضامينو فهرست، تدوين لاملان مراد.
- ۲۲- تاريخي پېښې، عبدالروف بېنوا.
- ۲۳- پښتو متون، لومړۍ ټوک، عبدالرزاق زهير.
- ۲۴- پښتو متون، دويم ټوک، عبدالرزاق زهير.
- ۲۵- د بايزيد روښان خيرالبيان.
- ۲۶- پښتو مصادر، محمداظم ايازی.
- ۲۷- انشا او پښتو ادب، پاينده محمد زهير.
- ۲۹- د تاريخ په باره کې، محمد حسن ضمير ساپي.
- ۳۰- د پښتو گرامر، هربرت پنزل، د محمد رحيم الهام ژباړه.
- ۳۱- خلاصة المريدن، شمس الدين کاکړ، د پوهنوال ميرحسين شاه اهتمام او مقدمه.
- ۳۲- د افغان ياد
- ۳۳- د خلکو تجربې

۳۴- د غرونو څوکې، عبدالکریم پتنگ.

۳۵- پښتو نوی مصدر.

۳۶- نومورکي مورخین، پوهاند حبیبی

۳۷- فواید فقیر الله.

۳۸- د میا فقیر الله پېژند لیک.

۳۹- اسماء الحسنی.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پر پښتو کتابونو سربېره د وږمې مجله هم په پښتو ژبه تر ۱۳۳۶ ل کال راهیسې بیا تر شپېتمو کلونو پورې خپره کړې ده.

((د وږمې مجلې لومړۍ ګڼه د ۱۳۳۶ ل کال د تلې پر میاشت چاپ شوه))^(۱). همدغه راز دغه پوهنځي د علمي، ادبي او هنري مسایلو په باب په لسګونو سیمینارونه جوړ کړي او یو زیات شمېر لکچرنوټونه او نور درسي مواد یې چاپ او خپاره کړي دي.

^(۱) پوهنځی ادبیات در چهل سال اخیر، ۱۲۳ مخ.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استادان او د هنځوی کتابونه

۱- پوهاند عبدالحی حبیبی:

لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبی زموږ د هېواد د معاصر فرهنگ او ادب د لویو خدمتکارانو له جملې څخه دی. استاد له یوې خوا د هېواد د فرهنگ د پرمختګ او زرغونتیا لپاره ګڼ شمېر اثار ولیکل او له بلې خوا یې د فرهنگي او علمي مرکزونو په جوړولو کې هم کارنده ونډه واخیستله، استاد د یو شمېر نورو فرهنگي بنسټونو ترڅنګ د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د رغبت په کار کې هم خپلې هلې ځلې نه دي سپمولي او د هېواد ددغه فرهنگي بنسټ په جوړښت او فعالیت کې یې ستړیاوې ګاللي دي. استاد پر ۱۳۲۳ل کال (د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د تاسیس له کال څخه) تر ۱۳۲۵ل کال پورې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د رئیس په توګه پاتې شوی^(۱)) او تر دې وروسته یې هم پر بېلابېلو وختونو د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو او دري ژبو او ادبیاتو استاد پاتې شوی دی. تراوسه پورې د هېواد په دننه او بهر کې د استاد تر (۱۰۰) زیات ادبي او علمي اثار چاپ شوي دي، د استاد زیات اثار په دري ژبه خپاره شوي دي او یو شمېر یې هم په عربي او اردو ژبو خپاره شوي دي.

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، ۱۲۲۹ مخ.

څرنگه چې موږ دلته د پښتو اثارو کتابښود ترتیبوو، نو دلته به د استاد د هغو کتابونو نومونه واخلو، چې په پښتو ژبه لیکل شوي او پر بېلابېلو وختونو خپاره شوي دي.

((۱- د خوشال خټک مرغلرې (د خوشال خټک کلیات) سمون مقابله، تعلیقات او مقدمه، کندهار، ۱۳۱۶ل کال چاپ.

۲- د عبدالقادر خټک دېوان؛ سمون، مقابله، تعلیقات او مقدمه، کندهار، ۱۳۳۷ل کال چاپ.

۳- پښتو او پښتونواله: کندهار، ۱۳۳۷ل کال چاپ.

۴- پسرلنۍ سندره، پښتو منظومه: کندهار، ۱۳۱۷ل کال چاپ.

۵- د احمدشاه بابا دېوان: سمون، مقابله او مقدمه، کابل، ۱۳۲۲ل کال چاپ.

۶- پټه خزانه: تصحیح، تعلیق او دري ترجمه، کابل، ۱۳۲۲ ل کال چاپ، تهران، ۱۳۴۰ل کال چاپ، کابل، ۱۳۵۴ درېیم چاپ، کابل، ۱۳۵۷ل کال څلورم چاپ، کابل پوهنتون.

۷- د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړۍ ټوک.

۸- د پښتو ادبیاتو تاریخ دویم ټوک، کابل ۱۳۲۴ل کال چاپ.

۹- پښتانه شعرا لومړۍ ټوک؛ کابل، ۱۳۲۰ل کال چاپ.

۱۰- د پښتو ادبیاتو تاریخ: د ادبیاتو پوهنځي د درېیم ټولگي لپاره، ۱۳۴۷ل کال چاپ.

۱۱- د افغانستان پېښلیک (کرونولوجي) کابل، ۱۳۵۳ل کال چاپ.

۱۲- د پښتو ادبیاتو تاریخ: د ادبیاتو پوهنځي د څلورم ټولگي لپاره، ۱۳۴۷ل کال چاپ.

۱۳- د البیروني کتابښود: کابل ۱۳۵۲ل کال چاپ.

۱۴- په اوسني پښتو شعر کې د ژوند څپې: کابل ۱۳۶۰ل کال چاپ.

- ۱۵- پیر روښان، د خیرالبیان مقدمه: کابل ۱۳۵۳ ل کال چاپ.
- ۱۶- د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده: کابل ۱۳۵۷ ل کال چاپ.
- ۱۷- پښتو د تاریخ او لغت په رڼا کې: کابل ۱۳۴۷ ل کال.
- ۱۸- د پښتو ژبې او ادب موقف د مرکزي اسیا د خلکو په تمدونونو کې: (په پښتو او انګلیسي) ژبه خپور شوی، کابل، ۱۳۵۶ ل کال چاپ.
- ۱۹- د شیخ الاسلام عبدالله انصاري سیرت او شخصیت: کابل ۱۳۴۱ ل کال چاپ.
- ۲۰- د خوشال سواتنامه: مقدمه او تعلیقات، کابل ۱۳۵۸ ل کال چاپ.
- ۲۱- د امیر علي شېر فکري او سیاسي شخصیت: کابل ۱۳۶۰ ل کال چاپ.
- ۲۲- پښتو نثر ته کره کتنې: کابل، ۱۳۶۰ ل کال چاپ.
- ۲۳- اسماني نغمې او لاهوتي سرودونه: کابل ۱۳۶۱ ل کال چاپ.
- ۲۴- تذکرة الاولیا، کابل ۱۳۶۲ ل کال چاپ. ^(۱)
- دغه راز د استاد حبیبی یو شمېر نورې لیکنې د هېواد په بېلابېلو خپرنیو ارګانونو کې لکه: وږمه، کابل، عرفان مجلو، زېږي، ازاد افغانستان جريدو او ځینو نورو خپرونو کې خپرې شوي دي او هم یې د یو شمېر لیکوالو پر ادبي، تاریخي او نورو اثارو لیکنې، حاشیې، تعلیقات او سربزې لیکلي دي.

۲- غلام جیلاني جاللي:

نوموړی هم د هېواد د ملي فرهنگ له لویو خدمتګارانو څخه و، پر خپل وخت یې یو زیات شمېر اثار لیکلي، د اثارو زیاته برخه یې په پارسي

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، (۱۲۷۰-۱۲۷۵) مخونه.

ژبه لیکلې، خو په پښتو ژبه کې یې هم د یادونې وړ اثار لیکلي دي. نوموړی ((پر ۱۳۲۵ ل کال په ادبیاتو پوهنځي او منځني دارالمعلمین کې د پښتو او دري ژبو استاد پاتې شوی دی ^(۱))). دا دی دلته ددغه استاد د پښتو اثارو یادونه کوو:

- ۱- د مصر مختصر تاریخ له ۵۰۰ ق م څخه تراوسه: د کابل کالنی ۳ گڼه کې چاپ شوی دی.
- ۲- د اولي اعدادې تاریخ، ناچاپ.
- ۳- د افغانستان د طبیعي جغرافیې په باب یوه رساله: د ۱۳۱۳ ل کال د کابل کالنی چاپ.
- ۴- د پنځم ټولګي حساب: د پوهنې د وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۵- د پښتو ادبیاتو اجمالي تاریخ: ۳ ټوک (اریانا دایرة المعارف) کې پر ۱۳۳۷ کال چاپ شوی دی.
- ۶- د پښتو ځانتنی ادب او موسیقي: پر ۱۳۶۰ ل کال چاپ شوی دی.
- ۷- د اندلس مدنیت: د پوهنې وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۸- د پښتو ملي ادب او موسیقي: ناچاپ.
- ۹- د علم صوت رساله: په کابل مجله کې خپره شوې ده. ^(۲)

۳- استاد گل پاچا الفت:

استاد گل پاچا الفت ((پر ۱۳۳۵ ل کال په لومړۍ رتبه د پښتو ټولنې رئیس شو او د پوهنې (ښوونې او روزنې) وزارت د عالي شورا په غړیتوب

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، ۱۲۱۳ مخ.

^(۲) پښتانه شعرا: پنځم ټوک، ۱۳۲۷ ل کال چاپ، ۱۲۱۴-۱۲۱۵ مخونه.

- ومنل شو، همدارنگه د کابل پوهنتون د حقوقو او ادبیاتو پوهنځیو د پښتو استادې هم ورپه غاړه شوه.^(۱)) د استاد الفت اثار په دې ډول دي:
- ((۱- د پسرلي نغمه: د شعرونو لومړۍ مجموعه، ۱۳۲۰ل کال چاپ.
- ۲- ښه لمسونه: د شعرونو دویمه مجموعه، چې د هغه په خپل لیک ملي ارسیف کې خوندي ده.
- ۳- عالي افکار: د شعرونو درېیمه مجموعه، د ننگرهار مطبعه، ۱۳۲۷ل کال چاپ.
- ۴- د ازادۍ پیغام: د شعرونو څلورمه مجموعه، کابل افسټ چاپ.
- ۵- غوره اشعار: د شعرونو پنځمه مجموعه، کابل، ۱۳۴۱ل کال چاپ.
- ۶- د زړه وینا: د شعرونو شپږمه مجموعه، کابل، ۱۳۴۱ل کال چاپ.
- ۷- بله ډیوه: د نثرونو لومړنۍ مجموعه، د پښتو قرائت درسي مرستیال مجموعه، کابل، ۱۳۲۰ل کال.
- ۸- نوی سبک او نوی ادب: د هنري نثرونو دویمه مجموعه، کابل چاپ.
- ۹- غوره نثرونه: د ادبي نثرونو درېیمه او بشپړه مجموعه، کابل، ۱۳۳۶ل کال چاپ.
- ۱۰- څه لیکل یا لیک پوهه: خپرنه، ننگرهار مطبعه، ۱۳۳۸ل کال چاپ.
- ۱۱- املا او انشاء: خپرنه، کابل ۱۳۳۸ل کال چاپ.
- ۱۲- لیکوالي، (املا او انشاء: کابل، ۱۳۳۹ل کال چاپ.
- ۱۳- لغوي خپرنه: کابل ۱۳۲۱ل کال.
- ۱۴- پښتو سندرې: خپرنه، کابل، ۱۳۲۵ل کال.
- ۱۵- ملي قهرمان: (د خوشال خټک په باره کې)، کابل ۱۳۴۴ل کال چاپ.
- ۱۶- منطق: علمي اثر، کابل، ۱۳۳۵ل کال.

^(۱) پښتانه شعرا: پنځم ټوک، ۱۳۲۷ل کال چاپ، ۷-۱۵ مخ.

- ۱۷- پښتو کلي پنځم جلد، لومړۍ ټوک: درسي، کابل، ۱۳۲۱ ل کال.
- ۱۸- پښتو کلي پنځم جلد، دویم ټوک: درسي، کابل، ۱۳۲۱ ل کال چاپ.
- ۱۹- لوړ خیالونه او ژور فکرونه: د ادبي نثرونو ترجمه، کابل ۱۳۳۵ ل کال.
- ۲۰- احمدشاه بابا: له دري نه پښتو ته ترجمه، کابل مجله، ۱۳۲۳ ل کال.
- ۲۱- نوی څرک: (د پښتو لغاتو مقایسه له نورو ژبو سره).
- ۲۲- څه گورم او څه اورم؟
- ۲۳- اجتماعي نظریات: په پېښور کې چاپ شوی دی.
- ۲۴- د ټولنې علم: (ترجمه)
- ۲۵- د موفقیت لار: (ترجمه) ^(۱)
- ۲۶- اسلام او د اسلام نقش د فرد او جامعي په جوړولو کې: پر ۱۳۵۸ ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی.
- ۲۷- د استاد الفت نثري کلیات: پر ۱۳۷۰ ل کال په کابل کې چاپ شوی دی.

۴- استاد عبدالروف بېنوا:

- استاد عبدالروف بېنوا هم یوه موده د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی.
- پښتو اثار یې دادي:

- ۱- پښتو کلي: څلورم جلد، لومړۍ ټوک، ۱۳۲۰ ل کال، پښتو ټولنه.
- ۲- پردیس: د علامه اقبال د ((مسافر)) نومي منظوم کتاب، په پښتو نظم ترجمه ده، پر ۱۳۲۱ ل کال په انیس ورځپاڼه کې خپره شوې ده.

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، ۱۳۷۰-۱۳۷۲ مخونه.

- ۳- پښتو د شاهانو په دربار کې: (رساله)، ۱۳۲۲ ال کال، کابل کالنی.
- ۴- پښتنې مېرمنې: (تذکره) ۱۳۲۳ ال کال، د مطبوعاتو ریاست.
- ۵- د هوتکو په دوره کې پښتو: (رساله)، ۱۳۲۴ ال کال، کابل مجله کې خپره شوې ده.
- ۶- میرویس نیکه: ۱۳۲۵ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۷- اریایي، فارسي، پښتو مرثیې او وېرني: تحقيقي رساله، ۲۶-۱۳۲۵ کلونه، کابل کالنی.
- ۸- د غنمو وړی: تاریخي منظومه رساله ده، په دې رساله کې د احمد شا بابا د جلوس د ورځې منتظره ترسیم شوې ده، ۱۳۲۵ ال کال چاپ.
- ۹- د پیرمحمد کاکړ د دېوان تدوین، تصحیح او مقابله، ۱۳۲۵ ال کال پښتو ټولنه.
- ۱۰- ادبي فنون: دا کتاب پر ۱۳۲۶ ال کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی او دا لاندې ادبي فنون یې په پښتو بیان کړي او په پښتو کې یې تطبیق کړي دي: معاني بیان، بدیع، عروض، قافیه، خطابه او د لیکنې اصول، دا کتاب دهغو درسونو مجموعه ده، چې استاد بېنوا د ادبیاتو پوهنځي دافتتاح پر لومړي کال د هغه پوهنځي لومړي ټولگي ته وړښودلي وو.
- ۱۱- ویني زلمیان: ۱۳۶۶ ال کال پښتو ټولنه.
- ۱۲- د ډارمستر پښتو څېړنې: دا کتاب فرانسوي مشهور لیکوال او مستشرق جیمس ډارمستر، په فرانسوي ژبه لیکلی، ښاغلی سیدقاسم رښتیا په پارسي ترجمه کړی او استاد حبیبی او استاد بېنوا په پښتو ترجمه کړی دی، پر ۱۳۴۶ ال کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۳- د رحمان بابا د دېوان تدوین، تصحیح او مقابله، وره جیبي قطع، ۱۳۲۸ ال کال چاپ.

- ۱۴- خوشال خټک څه وايي؟ یو وار په هند کې چاپ شوی او دویم ځل پر ۱۳۲۹ل کال د مطبوعاتو دمستقل ریاست له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۵- پښتونستان: ۱۳۳۰ل کال، د مطبوعاتو مستقل ریاست.
- ۱۶- د کاظم خان شیدا د دېوان تدوین، تصحیح او مقابله، ۱۳۳۳ل کال، پښتو ټولنه.
- ۱۷- پرېشانه افکار: د شعرونو مجموعه، ۱۳۳۵ل کال، د کابل راډیو نشراتي څانګه.
- ۱۸- گیتانجلي: د رابندرناټ ټاګور اثر، پښتو ترجمه، ۱۳۳۶ل کال، د کابل راډیو نشراتي څانګه.
- ۱۹- لنډۍ: یو شمېر پښتو منتخبې لنډۍ له پارسي او انګرېزي ترجمې سره، انګرېزي ترجمه یې ښاغلي شریقي کړې ده، دغه ترجمه له ښو رنگه تابلوګانو سره پر ۱۳۳۷ل کال د کابل راډیو له خوا چاپ شوې ده.
- ۲۰- خوشال او پسرلی: پر ۱۳۳۷ل کال د کابل راډیو د پښتون ږغ مجلې له خوا چاپ شوې ده.
- ۲۱- د زړه خواله: ادبي نثرونه، پر ۱۳۳۸ل کال په اصلاح ورځپاڼه کې خپاره شوي او هم د یومستقل اثر په توګه چاپ شوي دي.
- ۲۲- پښتو قرائت: د لسم ټولګي لپاره، ۱۳۳۹ل کال چاپ.
- ۲۳- زوړ ګڼهکار: ۱۳۳۶ل کال چاپ.
- ۲۴- اشتباه: (ډرامه)
- ۲۵- اوسني لیکوال، لومړی ټوک، ۱۳۴۰ل کال، د مطبوعاتو مستقل ریاست.
- ۲۶- اوسني لیکوال، دویم ټوک، د مطبوعاتو مستقل ریاست.

۲۷- اوسني ليکوال، درېيم ټوک، ۱۳۴۶ ل کال، د پښتو د تعميم او انکشاف لوی مدیریت^(۱).

۵- قیام الدین خادم:

استاد قیام الدین خادم هم د یوې مودې لپاره په ادبیاتو پوهنځي کې تدریس کړی دی، اثار یې دادي:

چاپ شوي اثار:

- ۱- معلم پښتو: د کندهار چاپ.
- ۲- پښتو کلی: ۱- ۴ ټوکونه (له مگرو سره).
- ۳- د کوچنیانو اخلاقي پالنه: (ترجمه)
- ۴- نوی ژوندون: (د ادبي نثرونو مجموعه)
- ۵- پښتونولي: (د پښتو دودونه او اخلاق).
- ۶- بايزيد روښان: (تاريخي، تحقيقي رساله)
- ۷- د شريف سرگذشت: (له اردو نه ترجمه شوی ناول)
- ۸- د مرغلو امېل: (د شعرونو لومړۍ مجموعه)
- ۹- څاروان: (د شعرونو دويمه مجموعه)
- ۱۰- خيالي دنيا: (د ادبي نثرونو دويمه مجموعه)
- ۱۱- نبوغ او عبقریت: (اجتماعي فلسفي څېړنه)
- ۱۲- نوې رڼا: (د مقالو مجموعه)
- ۱۳- د پښتو ننني ليکوال: تذکره پر ۱۳۱۷ او ۱۳۱۸ ل کال په کابل کالنۍ کې چاپ شوې ده.
- ۱۴- د پښتو د تاريخ يوه سره پاڼه.

^(۱) اوسني ليکوال، ۳ ټوک، ۱۵۱۰-۱۵۱۲ مخونه.

- ۱۵- د خوشال او رحمان موازنه.
- ۱۶- مکارم الاخلاق: (له عربي څخه ترجمه)
- ۱۸- پښتانه شعرا: د لومړي او دویم ټوک ځینې برخې.
- ۱۹- پارسیان څوک وو؟: (تاریخي څېړنه)
- ۲۰- په تذکرة الاولیا تبصره.
- ۲۱- کوشانیان څوک وو؟: (تاریخي څېړنه).
- ۲۲- د بابا نصیحت نامه: (منظومه).
- ۲۳- سیدکمال او ببوجانه: (داستان).
- ۲۴- د پښتو پتی: (د پښتو الف بی په باره کې).
- ۲۵- لوی اصحابان: (مذهبي تاریخ او سیره).
- ۲۶- نشنلیزم او انتر نشنلیزم: (ملیت او بین الملیت).
- ۲۷- افغاني حکومت.
- ۲۸- د پښتو نثر تاریخي تطورات او د نثر لیکونکو تذکره: کابل کالنی ۱۳۱۹-۱۳۲۰ کلونه.
- ۲۹- معیاري پښتو.
- ۳۰- لرغوني پښتانه قومونه.
- ۳۱- پښتو قرائت د دویم ټولګي لپاره.
- ۳۲- پښتو قرائت د درېیم ټولګي لپاره.
- ناچاپ اثار:**
- ۱- د پښتونخوا قيصي.
- ۲- مکالمات.
- ۳- عزیزه حب خیر.
- ۴- سورگل.
- ۵- کانفرانسونه.

- ۶- کره پښتو.
- ۷- پښتو زده کړه.
- ۸- نصوص الحكم.
- ۹- د پښتو شاعري.
- ۱۰- پښتو په غربي ليکدود.
- ۱۱- پښتني پور.
- ۱۲- پېړۍ او پښتانه.
- ۱۳- د پښتنو قامولي.
- ۱۴- غوره سندرې.
- ۱۵- د پښتو مشاعرې.
- ۱۶- اينده پښتنو ته.
- ۱۷- د تنقيد حق.
- ۱۸- ساتلې خزاني
- ۱۹- د پښتو ولسي ادب.
- ۲۰- د شعرونو درېيمه مجموعه.
- ۲۱- د ادبي نثرونو مجموعه
- ۲۲- د داستانونو مجموعه
- ۲۳- مجلسي شاعران.
- او نور...^(۱)

۶- پوهاند صديق الله رښتين:

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، ۱۶۰۰-۱۶۰۳ مخونه.

پوهاند صدیق الله رښتین د پښتو ادب یو لوی خدمتگار او عالم دی. رښتین صاحب زیاته موده د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد پاتې شوی او زموږ د ځوان نسل د روزنې لپاره یې د یادونې وړ هلې ځلې کړي دي. د استاد رښتین اثار په دې ډول دي:

- ۱- پښتانه شعرا: دویم ټوک.
- ۲- پښتو کلي لومړی ليار ښوونکی.
- ۳- پښتو کلي شپږم سمستر
- ۴- د پښتو ادب تاریخ.
- ۵- پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه.
- ۶- د پښتو لومړی گرامر (فارسي)
- ۷- نوی ژوند: (د پښتونستان په باره کې)
- ۸- د پښتنو مجاهدې: (تاریخي اثر)
- ۹- د مومند عبدالحمید ډېوان.
- ۱۰- د پښتو قيصې.
- ۱۱- پښتونیار.
- ۱۲- د میوند هنداره: (ژباړه)
- ۱۳- دهند سفر.
- ۱۴- د خوشال خټک بازنامه.
- ۱۵- د معارف د دویم او درېیمو ټولگیو قرائت.
- ۱۶- د معارف د شپږم ټولگي دینیات.
- ۱۷- د پښتونستان واقعات: (رساله).
- ۱۸- پښتو ادبیات: (رساله)
- ۱۹- پښتو نثر.
- ۲۰- د پښتو ادب درې مشهورې کورنۍ.

- ۲۱- د پښتو او سانسکریت نژدېوالی .
- ۲۲- پښتو ژبښودنه .
- ۲۳- نوميالي شاعران .
- ۲۴- ادبي او تاريخي سمونې .
- ۲۵- گرامري اصطلاحات .
- ۲۶- ديني هنداره: (له عربي نه ژباړه)
- ۲۷- د خوشال طب نامه: (چاپونه، کتنه او سمونه)
- ۲۸- د حميد نيرنگ عشق: (چاپونه، کتنه او سمونه).
- ۲۹- د ميا شرف عروض: (چاپونه، کتنه او سمونه).
- ۳۰- پښتنې مېرمنې: (ډرامه، ناچاپ).
- ۳۱- د ژوند وظيفې: (ترجمه، ناچاپ)
- ۳۲- ځلاندي پلوشې: (ترجمه، ناچاپ).
- ۳۳- د پښتو اشعارو قسمونه: ناچاپ
- ۳۴- پښتو څېړنه: ناچاپ
- ۳۵- د ننگرهار او قطغن سفر: ناچاپ
- ۳۶- د پښتونستان مقالې: ناچاپ
- ۳۷- د معارف د دويم ټولگي پښتو قرائت: ناچاپ.
- ۳۸- د ژوند سندره: ناچاپ
- ۳۹- د مصر سفر: ناچاپ.
- ۴۰- د شوروي اتحاد سفر: ناچاپ.
- ۴۱- د قلمي نسخو د څېړنې لار: ناچاپ
- ۴۲- پښتو پېژندنه: ناچاپ
- ۴۳- روښان ستوري: ناچاپ
- ۴۴- سبک پېژندنه: ناچاپ

- ۴۵- د هېواد نندارې: ناچاپ
۴۶- نوميالي پوهان: ناچاپ
۴۷- پښتني لارښود: ناچاپ
۴۸- د هند کتابخانې: ناچاپ
۴۹- د پښتو قلمي نسخې: ناچاپ
۵۰- د مهتمم پېژندنه: ناچاپ
۵۱- د خپلواکۍ هڅې: ناچاپ
۵۲- د پښتو تاريخي څېړنه: ناچاپ
۵۳- تاريخي ليکونه: ناچاپ
۵۴- د فکر پلوشې: ناچاپ
۵۵- د شعرونو مجموعه: ناچاپ
۵۶- پښتو گرامر: ناچاپ، دوه ټوکه کې.
۵۷- خوږه وږمه: ناچاپ
۵۸- نړۍ وال کنفرانسونه: ناچاپ
۵۹- رنکارنگ گلونه: ناچاپ
۶۰- د پښتو نثر هنداره: چاپ.^(۱)

۷- اکاډميسين پوهاند عبدالشکور رشاد:

استاد عبدالشکور رشاد د هېواد له نومياليو پوهانو څخه يو پوه دی. ډېره موده د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې د استاد په توگه پاتې شوی دی او زموږ د اوسني ادبي بهير زيات ليکوال د استاد له پوهنيزو وړانگو څخه برخمن شوي دي. دا دی دلته د استاد د پښتو اثارو يادونه کوو:

^(۱) اوسني ليکوال: عبدالروف بېنوا، لومړی ټوک.

- (۱)- لودي پښتانه: پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال چاپ.
- ۲- د تولستوي درې نکلونه: ژباړه، د هېواد ورځپاڼې له خوا پر ۱۳۳۹ کال کې چاپ.
- ۳- د زړه وینې: شعرونه، ۱۳۷۰ل کال چاپ.
- ۴- د بېلتون غږ: ناچاپ.
- ۵- لاله: ناچاپ
- ۶- روڼې اوبښکې: ناچاپ
- ۷- ملحد شاهي او ملاشاهي: شعرونه، ناچاپ.
- ۸- پښتو قرائت: د (۱۱) ټولگي لپاره، د ښوونې او روزنې وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۹- پښتو قرائت: د (۱۲) ټولگي لپاره، د ښوونې او روزنې وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۰- د احمدشاه بابا د شهنامې تحشیه او تعلیق.
- ۱۱- د قیصه خوانۍ خونړۍ پېښه: د سرحدونو چارو وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۲- مکتبي قاموس چې له (۶-۱۲) ټولگي پورې د ښوونځیو د پښتو کتابو د پنځو او شپږو زرو لغاتو تشریح کوي.^(۱)
- ۱۳- ډیلی د پښتنو په وخت کې: ۱۳۳۹ ل کال چاپ.
- ۱۴- دامیر خسرو دهلوي هندي شاعري: ۱۳۵۳ل کال
- ۱۵- دخیرالبیان په سريزه کې درې مقالې: ۱۳۵۳ل کال
- ۱۶- دخیرالبیان لغتونه: په ۱۲۲ مخونو کې د ۱۳۵۳ل کال چاپ.
- ۱۷- د دولت لوانې د دېوان سريزه: د ۱۳۵۳ل کال چاپ.

^(۱) اوسنی لیکوال، لومړی ټوک.

- ۱۸- د واصل روښاني د څو شعرونو سریزه او سموونه، د ۱۳۵۳ ل کال چاپ.
- ۱۹- پاني نې، اښت او هیایي او په هغه کې پښتو کلمې، د ۱۳۵۴ ل کال چاپ.
- ۲۰- گیتانجلي سریزه په ۱۰۴ مخونو کې د ۱۳۵۴ ل کال چاپ.
- ۲۱- دتاج سریزه: د ۱۳۵۴ ل کال چاپ.
- ۲۲- د گولپن شتت د فرهنگ سریزه، د ۱۳۵۶ ل کال چاپ
- ۲۳- د گلشن روه سریزه، په ۱۹۲ مخونو کې د ۱۳۵۶ ل کال چاپ.
- ۲۴- د احمدشاه بابا د څو اشعارو د پښتو شرحې سریزه، د ۱۳۵۶ ل کال چاپ.
- ۲۵- د احمدشاه بابا د دېوان غورچاڼ د ۱۳۵۷ ل کال چاپ
- ۲۶- بدیع: درسي کتاب د دارالمعلمین له خوا پر ۱۳۵۹ ل کال کې چاپ شوی دی.
- ۲۷- د پښتو تجدیدونو تاریخچه، په ۷۴ مخونو کې د ۱۳۵۹ ل کال چاپ.
- ۲۸- د ابن سینا د مخارج الحروف پښتو ژباړه.
- ۲۹- د اسماء الحسنی سریزه، د ۱۳۵۹ ل کال چاپ.
- ۳۰- د ځمکنو میا عمر، د ۱۳۶۰ ل کال چاپ.
- ۳۱- د حاجي جمعه بارکزي د دېوان سریزه او لغتنامه د ۱۳۶۱ ل کال چاپ.
- ۳۲- پر افغانستان او هند برتانوي څو خبرې، د ۱۳۶۱ ل کال چاپ.
- ۳۳- د پتې خزاني فرهنگ.
- ۳۴- درباره ظفرنامه اکبري و ناظم ان، د ۱۳۶۵ ل کال چاپ.
- ۳۵- لس مقالې.

۳۶- سوبه‌یاش چند رابوس.

د استاد ناچاپ اثار:

۱- پښتانه شعرا (په اردو کې): په دغه اثر کې هغه په خټه پښتانه شاعران معرفي شوي، چې په اردو ژبه یې شعرونه ويلي دي، په دغه اثر کې (۳۸۳) تنه شاعران راغلي دي.

۲- پښتانه شعرا: (په فارسي ژبه کې) په دغه اثر کې (۲۰۰) تنه شاعران معرفي شوي دي.

۳- ایا؟، په دغه اثر کې هغه تېروتنې په گوته شوي، چې هغه په پښتو او فارسي ادبیاتو او تاریخ کې د پاملرنې وړ دي.

۴- غالب جنگ نواب احمدخان بنگین او د هغه کورنۍ.

۵- د پښتني قومونو او قبایلو په باب یادښتونه، په ۲۰۰ مخونو کې.

۶- مستشرقین: په دغه اثر کې (۲۰۰) ختیځپوهان چې د افغانستان پښتو او فارسي ژبو په باب یې څېړنې کړي، معرفي شوي دي.

۷- امین الملک گل محمدخان غوریاخېل بابړ او د هغه کورنۍ (چې د استاد له نیکونو څخه دی).

۸- ملي قهرمان غازي محمد اکبرخان.

۹- سوري پښتانه (لکه لودي پښتانه چې مخکې مو یاد کړل).

۱۰- د کندهار د مدرسو تدریسي نصاب.

۱۱- حضرت ابوبکر صدیق (رض) په پښتو ژبه، ۱۴۰ مخونو کې.

۱۲- په زړه فارسي او اوستا کې پښتو کلمې (د ماسټرۍ دورې لپاره).

۱۳- د کندهار زیارتونه.

۱۴- ادبي قاموس: دغه اثر شپږ ټوکه دی:

لومړۍ ټوک: (۱۰۰۰) مخه.

دویم ټوک: (۵۰۰) مخه

- درېیم ټوک: (۱۰۰۰) مخه
خلورم ټوک: (۴۷۰) مخه
پنځم ټوک: (۴۸۰) مخه
شپږم ټوک: (۹۲) مخه، چې تراوسه هم ترلاس لاندې دی.
۱۵- جغرافیایي یادښتونه: دغه اثر دوه ټوکه دی.
۱۶- د کندهار تاریخي یادښتونه: په دوه ټوکه کې:
لومړی ټوک: تر مغولو دمخه د کندهار په باب.
دویم ټوک: تر مغولو وروسته د کندهار په باب.
۱۷- د احمدشاهي عصر نوميالي، په دوه ټوکه کې:
لومړی ټوک: هغه برخه ده، چې د احمدشاهي شاهنامې د تعلیقاتو په نامه راغلي دي.
دویم ټوک: له احمدشاهي شاهنامې پرته نور نوميالي دي.
۱۸- پښتانه مشاهیر: دا اثر درې ټوکه دی:
لومړی ټوک: (۱۵۰) مخه، دویم ټوک (۲۰۰) مخه او درېیم ټوک تر لاس لاندې دی.
۱۹- د طریقت شجرې: د هغو طریقو په باب دی، چې په افغانستان او پښتنو کې مشهورې دي.
۲۰- نسبي شجرې: دغه شجرې خلور ټوکه دي:
لومړی ټوک: په هندوستان کې د پښتنو نوابۍ او مشهورې کورنۍ.
دویم ټوک: د سدوزیو پاچهانو او شهزاده گانو په باب.
درېیم ټوک: د محمدزیو پاچهانو او شهزاده گانو په باب.
خلورم ټوک: د پښتنو قومونو په باب عمومي شجرې.

۲۱- سل متله په اوو ژبو: دغه اثر په څلورو ټوکو کې تراوسه کښل شوی دی. دغه متلونه، په پښتو، فارسي، عربي، روسي، انگرېزي او اردو ژبو لیکل شوي دي.

۲۲- دوه زره (۲۰۰۰) پښتو متله په روسي ژبه.

۲۳- د خوشال فرهنگ: دغه اثر په اوو ټوکو کې دی:

لومړی ټوک: طب نامه، دویم ټوک: بازنامه، درېیم ټوک: رباعیات او قطعات، څلورم ټوک: دستارنامه، پنځم ټوک: غزلیات او قصاید، شپږم ټوک: رباعیات او قطعات، اووم ټوک غزلیات او قصاید.

۲۴- د پټې خزانې فرهنگ دویمه برخه.

۲۵- د گلشن روه لغتنامه.

۲۶- د خیرالبیان لغتنامه.

۲۷- د فرهنگونو په باب: په دغه اثر کې ټول هغه فرهنگونه چې په ختیز

کې کښل شوي دي، معرفي شوي:

_ پښتو فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

_ پارسي فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

_ عربي فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

_ ترکي فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

_ هندي فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

۲۸- بديع: په (۲۷۱) مخونو کې.

۲۹- بیان: په (۳۱۷) مخونو کې.

۳۰- قافیه: په (۳۰۰) مخونو کې.

۳۱- عروض: په دوو ټوکو کې، لومړی ټوک (۷۶۷) او دویم ټوک (۳۵۰)

مخونو کې.

۳۲- معاني: په (۳۸۳) مخونو کې.

۳۳- نقد: د پښتو، پارسي او عربي ادبیاتو په تاریخي او علمي برخو کې په (۲۹۳) مخونو کې.

۳۴- په گلشن روه کې د بابوجان منتخباب نثر نه دی (دپوهاندۍ اثر).

۳۵- لوی احمدشاه بابا د خلکو له نظره)).^(۱)

۳۶- د کارنامو مېرمنې، ناچاپ.

۸- حبیب الله تېرى نیازی:

حبیب الله تېرى یوه ټاکلې او یوه د یادونې وړ موده د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې د استاد په توگه پاتې شوی دی.

پښتو اثار یې په دې ډول دي:

- ۱- ژبه خپله سرته پرېږدئ: د کارنل پوهنتون د پروفیسور ښاغلي جان هال تالیف دی، چې استاد تېرى ترجمه کړی، خو چاپ شوی نه دی.
- ۲- د شعرونو یوه مجموعه: چاپ شوې نه ده.
- ۳- د لیک تاریخ او تحول: په متفرق ډول په کابل مجله کې چاپ شوی دی.

۴- معاصر افغاني ادب: ډېره مختصره برخه یې د ۱۳۳۹ل کال په کابل کالنۍ کې خپره شوې ده.^(۱)

۹- پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار:

پوهاند دوکتور مجاور احمدزیار د هېواد له مخکښو لیکوالو او وتلو ژبپوهانو څخه دی. استاد د خپل ژوند یوه زیاته برخه د کابل پوهنتون د

^(۱) خالق رشید، قلم جریده، ۱۳۷۰ل کال د لیندۍ ۳۴-۳۵ ګڼه، ۷-مخونه.

^(۱) اوسنی لیکوال، عبدالروف بېنوا، لومړی ټوک، ۱۹۲ مخ.

ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګه کې د استاد په توګه تېره کړې ده او تر اوسه یې یو زیات شمېر اثار او لیکنې د هېواد په دننه او بهر کې خپرې شوي دي، دلته یې د ځانګړو اثارو یادونه کوو:

۱- نومېنګونه یا اسمي ترکیبونه: په الماني ژبه د سویس د برن پوهنتون د ۱۹۷۴م کال خپرونه.

۲- پښتو پښویه (ګرامر): د کابل پوهنتون د ۱۳۶۲ل کال خپرونه.

۳- پښتو ويي پوهنه (لکزيکولوژي): د کابل پوهنتون د ۱۳۶۰ل کال خپرونه.

۴- پښتو لیکلار: د ننگرهار د بایزید روښان پوهنتون د ۱۳۶۰ل کال خپرونه.

۵- زنداني نغمې: د شعرونو مجموعه، ۱۳۵۹ل کال چاپ.

۶- سوزونه او سازونه: شعري غونډ، د چاپ او خپرونې د دولتي کمېټې ریاست، ۱۳۶۴ل کال چاپ.

۷- اور او وینې: د شعرونو غونډ، د چاپ او خپرونې د دولتي کمېټې ریاست، ۱۳۶۴ل کال چاپ.

۸- وینه او مینه: شعري غونډ، د ملي دفاع وزارت، د ۱۳۶۰ل کال خپرونه.

۹- نظر کوتاهی بر زبان و زبان شناسي: د کابل پوهنتون گستر چاپ ۱۳۶۳ل کال.

۱۰- پښتانه او وروڼه ملیتونه: ژباړه، د چاپ او خپرونې د دولتي کمېټې ریاست، ۱۳۶۶ل کال.

۱۱- مینه د زړه په وینه: رمان، ۱۳۷۲ل کال چاپ، لاهور.

۱۲- اندو ژوند: شعري طرحې او څلوريځې، د سرحدونو چارو وزارت، ۱۳۶۸ل کال چاپ.

- ۱۳- پښتو-دري فرهنگ: د برلین د پوهنتون په غوښتنه کښل شوی دی.
- ۱۴- گلکڅونه: شعري غونډ، د افغانستان د لیکوالو د انجمن خپرونه، ۱۳۶۷ل کال.
- ۱۵- الماني- پښتو فرهنگ: د برلین پوهنتون په غوښتنه کښل شوی دی.
- ۱۶- د پښتو الماني ژباړیز پراښمونه (په الماني ژبه، ناچاپ
- ۱۷- سپین غر: شعري غونډ، ناچاپ.
- ۱۸- کارپوهه (رارگولوژي): برخه برخه په فولکور مجله کې خپره شوې ده.
- ۱۹- ټولنوال ریالیزم: برخه برخه په هنر او ژوندون مجلو کې خپور شوی دی.
- ۲۰- پښتو ګردودونه (لهجې): په وږمې مجله کې چاپ شوی دی.
- ۲۱- پښتو آر پوهه (اتمولوژي): تر ((ژ)) پورې په وږمه مجله کې خپره شوې ده.
- ۲۲- پښتو بدلېڅ يا پښتو شعر څنگه جوړېږي؟: د اطلاعاتو او کلتور وزارت، ۱۳۶۹ل کال.
- ۲۳- لیکونه (په پښتو،دري،الماني او انگليسي) ناچاپ.
- ۲۴- خان پېښې (په پښتو، دري، الماني او انگليسي، ناچاپ
- ۲۵- د هېواد پر ۱۴ ژبو (پښتو، دري، ازبکي، ترکمني، بلوخي، براهوي، ورخي، پشه يي، پاراسوني، کتي (نورستان)، گوجرو، ((گجراتي)) تيرو ((تيراهي))، شغني، کشموني، ۱۰۴ ټوکه ګردودي (لهجوي څېړنې چې د سويس د ملي فونډ له خوا د یونسکو په سپارښتنه د افغانستان (د ژبپوهنې اتلس) په نامه په برن پوهنتون کې ترکار لاندې دي.
- ۲۶- پښتو، دري، پشه يي فولکوري څېړنې.

- ۲۷- د سبرونو نڅا: شعري غونډ، د سيد جمال الدين افغان فرهنگي ټولنه، ۱۳۷۲ل کال.
- ۲۸- گلوبیونه: شعري غونډ، د سيد جمال الدين افغان فرهنگي ټولنه، ۱۳۷۲ل کال.
- ۲۹- رزم و بزم: شعري غونډ، د سيد جمال الدين افغان فرهنگي ټولنه، ۱۳۷۲ل کال.
- ۳۰- څڅواکي: شعري غونډ، د سيد جمال الدين افغان فرهنگي ټولنه، ۱۳۷۲ل کال.
- ۳۱- نندارليک (ډرامه): پر ۱۳۵۷ل کال کښل شوې، خو چاپ او نندارې ته نه دی وړاندې شوی.
- ۳۲- د پټې خزانې ليکزيکي شننه (پټه خزانه، لغوي خزانه)، ۱۳۷۵ل کال چاپ.
- ۳۳- د هندو اروپايي ژبو لرغونې تاريخ (له الماني سرچينو څخه ژباړه)، دکابل مجلې د ۱۳۷۰ل کال د ۳ گڼې برابر ۳۴ مخونه يې نيولي دي.
- ۳۴- د پټې خزانې الماني ژباړه او گرامري شننه، دا ژباړه د فرانسوي افغانپوهاند (کيفر) لپاره شوې ده.
- ۳۵- سيندگۍ (جيبي قاموس) ۱۳۷۳ل کال چاپ.
- ۳۶- تر ۱۱۰۰ زياتې علمي، ادبي، تحقيقي او ژورناليستيکي ليکنې په پښتو، دري، انگليسي او الماني د هېواد دننه او د باندې خپرې شوي دي. دغه راز يې يو لړ ادبي اثار (د شوروي اتحاد) په څو ژبو او مجاري، الماني، انگليسي، بلغاريي او داسې نورو ژبو اړول شوی دی.
- د ژوندون مجلې د ۱۳۶۷ل کال د ميزان او عقرب د گڼې له مخې د زيار صيب د اثارو شمېر په دې ډول ښوول شوی دی: دائارو ټول شمېر

يې له مقالو پرته ادبي (۱۰) اثره، علمي (۱۶) اثره، تحقيقي (۱۰۴) اثره،
مجموعي (۱۳۰) اثره.^(۱)

۱۰- پوهاند محمد رحيم الهام:

استاد محمد رحيم الهام د علومو اکاډمۍ د غړي او يوه زياته موده د
کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د دري او پښتو څانگو د استاد په
توگه پاتې شوی دی. استاد خپلې زياتې ليکنې په دري ژبه کړي دي.
موږ به يې دلته د پښتو اثارو پېژندنه وکړو:

۱- په اسلامي تصوف يوه مقدمه، ناچاپ.

۲- د تشریحي ژبپوهنې مقدمه، په کابل مجله کې چاپ شوې ده.

۳- د ژبڅېړنې مقدمه، په کابل، وږمه او رهبر مجلو کې خپره شوې ده.

۴- د پښتو ژبې فونيمې جوړښت تحليل (د پوهندوی علمي رتبې ته)

ناچاپ.

۵- د پښتو گرامر طرح: په وږمه مجله کې چاپ شوی دی.

۶- د پښتو گرامر، هربرت پنزل، ژباړه، د ادبياتو پوهنځي له خوا چاپ

شوی دی.

۷- تطبيقي ادب: (پښتو ژباړه) په کابل مجله کې چاپ شوی دی.

۸- د پښتو او انگرېزي مقابله يي فونيم پېژندنه (د ماسټرۍ تيزس)

ناچاپ.

۹- د سانسکرېت د دوو ټوټو شعرونو ترجمه او تحليل، ۲ ټوکونو کې،

ناچاپ.

۱۰- ادبي مسالې: د ليکوالو انجمن خپور کړی دی.

^(۱) استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری. محمد اسماعيل يون، ۱۳۷۲ل

کال، لاهور.

۱۱- پښتو خجڅېړنه، یرژي پيچکا، ژباړه، ۱۳۶۸ ل کال چاپ.

۱۱- پوهاند سيد بهاولدين مجروح:

استاد مجروح پر ۱۹۵۹م کال د ادبياتو پوهنځي رئيس او هم پر ۱۹۷۰م کال د دويم ځل لپاره د نوموړي پوهنځي رئيس و. همدا راز استاد مجروح زياته موده د ادبياتو پوهنځي د تاريخ او فلسفې د څانگې استاد پاتې شوی دی.

د مجروح صيب پښتو اثار دادي:

- ۱- د جبر او اختيار ډيالکتیک: د ادبياتو پوهنځي چاپ.
 - ۲- ځانځاني ښامار: د ادبياتو د پوهنځي چاپ.
 - ۳- د مور پيغام: پښتو منظومه، د پېښور چاپ.
 - ۴- دښمن وپېژنئ: يوه تحليلي ليکنه ده، د پېښور چاپ.
 - ۵- نا اشنا سندرې: د پېښور چاپ.
- استاد مجروح په دري او فرانسوي ژبو هم يو شمېر اثار ليکلي دي.

۱۲- پوهاند عبدالرزاق زهير:

عبدالرزاق زهير هم يو وخت د ژبو او ادبياتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی، دلته يې د اثارو يادونه کوو:

- ۱- د اروپا ادبي ليکونه: پر ۱۳۳۵ ل کال يې تاليف کړی او ادبياتو پوهنځي ته يې سپارلی دی.
- ۲- د پښتو ادب سخنوران: پر ۱۳۳۶ ل کال يې د مطبوعاتو په کالنيو جايزو کې د خوشال خټک جايزه اخيستې.
- ۳- د انشا فن او ليکوالي: په عرفان مجله کې، پر ۱۳۴۱ ل کال خپور شوی دی.

- ۴- پښتو ادب: پر ۱۳۴۱ ل کال په پوهنې مجله کې خپور شوی دی.
- ۵- شېلا: ټولنیز- اقتصادي داستان، ۱۳۳۲ ل کال په انیس کې خپور شوی دی.
- ۶- پښتو متلونه: چاپ شوي نه دي. ^(۱)

۱۳- پوهاند دوکتور محمد حسن کاکړ:

- ((ښاغلی محمد حسن کاکړ هم یو وخت د ادبیاتو پوهنځي د بهرنیو زده کوونکو په کورس کې ښوونکی و. دغه لاندې اثار یې لیکلي دي.
- ۱- سود او زیان: ناچاپ
- ۲- د لرغوني یونان ژوند او فکر: ناچاپ
- ۳- پښتو د باندنیو لپاره: ناچاپ
- ۴- د ماکسیم گورګي ادبي نکلونه: (ژباړه) پر ۱۳۳۹ ل کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی.
- ۵- د برتانیې سیاسي سیستم: ژباړه، ناچاپ،
- ۶- اوسنۍ سیاسي فلسفې: ژباړه، ناچاپ. ^(۱)

۱۴- عبدالباري اشنا:

- نوموړی هم ((یو وخت د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی تر اوسه یې دغه اثر لاسته راغلی دی:
- ۱- ادبیات: پر ۱۳۶۶ ل کال په طلوع افغان اوونیزه او هم په ځانګړي ډول خپور شوی دی. ^(۲)

^(۱) اوسنی لیکوال، ۲ ټوک، ۱۳۴۱ ل کال، ۵۷۱-۵۷۲ مخونه.

^(۲) اوسنی لیکوال، درېیم ټوک، ۱۳۴۲ ل کال، ۱۰۲۹-۱۳۷۰ مخونه.

^(۳) اوسنی لیکوال، درېیم ټوک، ۱۳۴۲ ل کال، ۱۰۲۹-۱۰۷۷ مخونه.

گل محمد نورزی:

د زیات وخت لپاره د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې استاد پاتې شوی دی، دغه لاندې اثار یې لاسته راغلي دي:

۱- د مغلو په دولت کې د وروستیو کودتاوو تاریخ: له روسي ژبې نه پښتو ته ژباړل شوی او په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۲ ل کال، د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوی دی.

۲- د درانیانو امپراتوري: ژباړه، ۱۳۵۸ ل کال، پښتو ټولنه.

۳- مفتش: د گوګول د یو اثر ژباړه، د لیکوالو ټولنه.

۴- د ماشومانو قيصې: د ماشومانو لپاره دوه واړه کتابونه دي چې له روسي ژبې څخه ژباړل شوي او دواړه په شوروي کې چاپ شوي دي.

۵- خوشال پېژندنه: درسي نوټ دی، لنډيز يې په گستر ډول چاپ شوی دی.

۶- د پښتو ادبیاتو ژانرونه: ناچاپ

۷- ادبي مکتبونه: ناچاپ

سعدالدین شپون:

سعدالدین شپون د ادبیاتو پوهنځي فارغ التحصیل دی او هم په نوموړي پوهنځي کې استاد پاتې شوی دی، تراوسه یې دغه اثار لیکلي دي:

۱- پرڅه په ترڅه: د شعرونو جونګ، په پېښور کې چاپ شوی دی.

۲- د بنگي غاړه ((ناول)): په سپېدې مجله کې یې ځینې برخې خپرې شوي دي.

۳- لیکوالي: ۱۳۵۲ ل کال، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانګې له خوا.

نور احمد شاکر:

استاد نوراحمد شاکر څه دپاسه پنځه ویشټ کاله د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی. دغه اثار یې تراوسه چاپ شوي دي:

۱- بديح او بیان: د لسمو او دولسمو ټولګیو لپاره، د ښوونې او روزنې د وزارت له خوا، پر ۱۳۶۵ ل کال خپور شوی دی.

۲- ژبنۍ څېړنې: د ادبیاتو پوهنځي له خوا چاپ شوی دی.

_ پاینده محمد زهير:

یوه موده د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د استاد په توګه پاتې شوی دی. اثار یې په لاندې ډول دي:

۱- د افغانستان د معارف تاریخ: پاینده محمد زهير او ډاکټر محمديوسف علمي په ګډه ترتیب کړی او پر ۱۳۳۹ ل کال د پوهنې وزارت له خوا چاپ شوی دی.

۲- پښتو خبرې: کابل، ۱۳۱۴ ل کال چاپ.

۳- د پښتولغات: (۴۰۰ لغات)، ۱۳۱۴ ل کال چاپ.

۴- د پښتو زر متلونه: کابل مطبوعات، ۱۳۱۷ ل کال چاپ.

۵- د پښتو یو زر لنډۍ.

۶- پښتو فولکورې مجموعه: (په درېیو رسالو کې)، ۱۳۲۷ ل کال چاپ.

۷- د پښتو ادب او انشاء: ادبیاتو پوهنځی، ۱۳۲۵ ل کال.

۸- د پښتو تحلیلي او مقایسوي ګرامر.

۹- پښتو منثورې ادبي ټوټې.

- ۱۰- د پښتنو یرغل: (ژباړه).
- ۱۱- په پښتو ژبه د معارف وزارت لپاره د ځینو درسي کتابونو لکه: (فزیک، کیمیا، جغرافیه، ریاضي، هندسې، دینیاتو، تاریخ او بیولوژي ژباړه).
- ۱۲- د راډیو درسونه: په پښتون ژغ مجله کې چاپ شوي دي.
- ۱۳- د پښتو رهنما: په نوي طرز د پښتو زده کوونکو لپاره.
- ۱۴- د پښتو بول چال: په پښتو او فارسي په نوي طرز.
- ۱۵- د کلیوالو ښوونځیو لومړی کتاب: په نوي طرز، ۱۳۲۸ ل کال، کابل.
- ۱۶- د پښتو قرائت: د لومړیو ښوونځیو لپاره.
- ۱۷- د پښتو قرائت: د منځنیو ښوونځیو لپاره.
- ۱۸- د پښتو قرائت: د ثانوي ښوونځیو لپاره.
- ۱۹- د دایرة المعارف د رسالو ژباړه: ټولې ۱۴ رسالې.
- ۲۰- د مرحوم مستغني د کلیاتو تدوین او د سریزې لیکنه.
- ۲۱- د پښتو الفباء: د مجلې او تحلیل په اصولو د لومړیو ټولگیو لپاره پر ۱۳۲۶ ل کال لیکل شوې ده.^(۱)

محمد اعظم ایازی:

- محمد اعظم ایازی یو وخت د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی، پښتو اثار یې دادي:
- ۱- قواعد پښتو: په کابل کې چاپ شوی دی.
- ۲- الفاروق: له اردو څخه ژباړل شوی، ناچاپ.

^(۱) اوسنی لیکوال دویم ټوک، ۵۵۸-۵۵۹ مخونه.

۳- ریاضي او جغرافیه له لومړي څخه بیا تر څلورم جماعته پورې چاپ شوی دی.

۴- الانسان: له اردو څخه ژباړه، ناچاپ.

۵- لس زره لغاتونه: کابل چاپ.

۶- د پښتو گرامر: چاپ.^(۲)

ظاهر علمي:

د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی. اثار یې دادي:

۱- د روښانیانو د تصوف په باب: ناچاپ.

۲- د پښتو معاصر ادب: لکچر نوټ.

نصر الله سوبمن:

نوموړی هم یوه موده د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی. اثار

یې دادي:

۱- د لرې شرق او جنوبي شرقي اسیا جغرافیه: پر ۱۳۵۲ل کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوی دی.

۲- د کابل سلطنت بیان (ژباړه): د پښتو څېړنو بین المللي مرکز، ۱۳۵۹ل کال چاپ.

۳- دراني احمدشاه: ژباړه، د علومو اکاډمۍ، ۱۳۶۶ل کال چاپ.

عبدالروف خیلواک:

پوهندوی خیلواک د یو وخت لپاره د ادبیاتو پوهنځي د تاریخ خانګې

استاد پاتې شوی دی.

^(۲) اوسنی لیکوال، لومړی ټوک، ۱۱۵ مخ.

۱- د پرمختیایي هېوادونو ټولنیز، اقتصادي او سیاسي تحلیل: له الماني ژبې څخه ژباړه، ۱۳۵۸ل کال چاپ.

نور محمد غمجن:

ارواښاد نور محمد غمجن زیاته موده، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد و. نوموړي استاد د خپل لنډ عمر په بهیر کې د یادونې وړ ادبي فعالیتونه ترسره کړي دي، دلته یې د پښتو اثارو یادونه کوو:

۱- د پشه یانو د محیط ژبې، خلکو، د ځینو شاعرانو او متلونو معرفي (مونوگراف).

۲- د پشه یانو شفاهي ادبیات.

۳- د پښتو او پشه یي ژبو د گرامر نړېوالی (د پوهنملۍ علمي ترفیع لپاره).

۴- پشه یي-پښتو قاموس (چې تر لسو زرو زیات لغتونه لري).

۵- د پشه یانو متلونه (ناچاپ).

۶- د پشه یانو پیداوار (ناچاپ).

۷- د پشه یانو د جغرافیایي محیط معرفي (ناچاپ).

۸- د پشه یي ژبې د ادبیاتو تاریخ.

۹- پشه یي کیسې، روایتونه، (ناچاپ).

۱۰- د پښتو شعرونو مجموعه. (ناچاپ)

۱۱- په پښتو ژبه مقالې، (ناچاپ)

۱۲- پښتو خواږه نثرونه. (ناچاپ)

۱۳- د پشه یي ژبې تاریخچه: (ناچاپ)

۱۴- د نورستاني ژبې تاریخچه: (ناچاپ)

- ۱۵- د روښاني دورې منظوم متون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د درېیم ټولگي لپاره درسي کتاب. گستسر چاپ.
- ۱۶- د روښاني دورې منظوم او منثور ادب تاریخ: د پښتو د دویم ټولگي لپاره (د دوکتور زبورالدین په گډون).
- ۱۷- پښتو متلونه، راټولونه. ^(۱)

سرمحقق محمد صدیق روهي:

کانديد اکاډميسين سرمحقق محمد صدیق روهي يوه زياته موده د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد و. د استاد اثار په لاندې ډول دي:

- ۱- د خپرنې لارښود: د ۱۳۵۴ ل کال چاپ.
- ۲- پښتو په بېلگه يي جملو کې: د ۱۳۵۷ ل کال چاپ.
- ۳- ادبي خپرنې: ۱۳۶۰ ل کال چاپ.
- ۴- د ژبښودنې مسلې: د ۱۳۶۰ ل کال چاپ.
- ۵- د ادب او فلکور په باره کې: د ۱۳۶۵ ل کال چاپ.
- ۶- فلکور پېژندنه: د ۱۳۶۵ ل کال چاپ.
- ۷- پښتو معاصر ادبیات: دوه جزوې: د ۱۳۶۶ ل کال چاپ.
- ۸- د روښاني غورځنگ ماهيت: ناچاپ
- ۹- شعر پېژندنه:
- ۱۰- د نصیحت اکسیر: یو علمي، انتقادي اثر، ناچاپ.
- ۱۱- د دولسم ټولگي لپاره د ادبیاتو تاریخ: ناچاپ.

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، عبداللہ بختانی خدمتگار، ۱۲۴۴-۱۲۴۷ مخونه.

بایزید اخک:

ډېره زیاته موده د ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد پاتې شوی دی.

۱- پښتو فونولوژي او مورفولوژي (پوهنملی رتبې لپاره): ژباړه.

دوکتور زېورالدین زېور:

پوهنوال دوکتور زېورالدین زېور هم ډېره زیاته موده د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد پاتې شوی دی، دغه اثار یې تراوسه پورې لیکلي دي:

۱- پښتو ادبیاتو تاریخ: د پښتو څانگې د دویم ټولگي لپاره، کابل پوهنتون، ۱۳۵۹ل کال چاپ.

۲- پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنۍ دوره: د پښتو څانگې څلورم ټولگي لپاره، کابل پوهنتون، ۱۳۶۰ل کال چاپ.

۳- پښتو معاصر ادبیات: د ماسټرۍ دورې د محصلینو لپاره، کابل پوهنتون، ۱۳۶۵ل کال چاپ.

۴- انګېرنې: یو درسي کتاب دی، چې پر ۱۳۶۴ل کال چاپ شوی دی.^(۱)

۵- پولاد څنگه کلکېده: په دوو ټوکو کې د نامتو لیکوال استروفسکي د رومان ژباړه، ۱۹۷۷م کال د مسکو چاپ.

۶- پښتو ادبیاتو تاریخ: د پښتو څانگې د درېیم ټولگي لپاره، کابل پوهنتون، ۱۳۵۷ل کال.

^(۱) دالیکوال او دا خبرې: افضل ټکور، ۱۳۲۲ل کال، ۲۲۲ مخ.

۷- د ښاغلي ډزه: دا د مختار عوزوف رومان دی، چې په پښتو ژباړلی شوی، مسکو چاپ.

۸- د ادبیاتو اصطلاحي قاموس: کابل پوهنتون خپور کړی دی.

ډاکتره زرغونه زېږور:

نوموړې هم له ډېرو کلونو راپدېخوا د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاده پاتې شوې او تراوسه د پوهندوی علمي رتبې ته رسېدلې ده، دغه اثار یې کښلي دي:

۱- د پښتو ژبې گرامر، لومړۍ برخه (فونولوژي) لومړی چاپ، ۱۳۶۱ل کال، دویم چاپ، ۱۳۶۳ل کال گستر.

۲- پښتو ژبه کې د لرې او برې پښتونخوا د لهجې خصوصیات او د اجمل خټک ژبه، د ډاکترۍ تېزس، ناچاپ.^(۱)

۳- د پښتو ژبې نحوه: (گسترچاپ).

پوهندوی عبدالخالق رشید:

استاد عبدالخالق رشید تر ۱۳۵۸ل کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد دی. دغه لاندې اثار یې تراوسه پورې لیکلي دي:

۱- پښتني لنډۍ: دا د پښتو لنډیو یوه کوچنۍ رساله ده، چې چاپ شوې ده.

۲- د پښتو ژبې تاریخي متون: یو درسي کتاب دی، چې په گستر ډول چاپ شوی دی.

^(۱) د الیکوال دا خبرې: افضل ټکور، ۱۳۲۲ل کال، ۲۰۳ مخ.

- ۳- ډولۍ: د لنډو کیسو مجموعه ده، پر ۱۳۶۷ ل کال د لیکوالو انجمن خپره کړې ده.
- ۴- د پښتو هنري کره کتنې تاریخچه: پر ۱۳۶۹ ل کال د لیکوالو انجمن خپور کړی دی.
- ۵- د خطر زنگ: ناچاپ.
- ۶- مخکښه هیله: ناچاپ.
- ۷- مرسله (ناول):
- ۸- بارانونه او سېلابونه: ناچاپ.^(۱)
- ۹- استوگن او نا استوگن ادبي بهیر: (د پوهندوی علمي ترفیع لپاره)، ناچاپ.
- ۱۰- کنگل ژمی، کنگل لاسونه (د لنډو کیسو مجموعه) دغه مجموعه د خوشال فرهنگي ټولنې له خوا پر ۱۳۷۳ ل کال په پېښور کې چاپ شوې ده.

پوهنوال جلال الدین:

- استاد جلال الدین خان هم له ډېرو کلونو راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد دی، دغه اثار یې تراوسه پورې لیکلي دي:
- ۱- پښتو مثنوي: ناچاپ، (د پوهندوی علمي ترفیع لپاره)
- ۲- د پښتو نظم شکلي ډولونه، (د پوهنوالۍ علمي ترفیع لپاره).

پوهنمل محمد رفیق:

^(۱) د لیکوال او دا خبرې، افضل ټکور، ۱۳۶۲ ل کال، ۱۹۴ مخ.

- پوهنمل محمد رفیق له ۱۳۵۸ ل کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې استاد دی. تراوسه یې دغه لاندې اثار لیکلي دي:
- ۱- وزن پوهنه، درسي نوټ، ۱۳۶۱ ل کال، گستتڼر.
 - ۲- د بديع علم څېړنه او اوډنه، درسي نوټ، ۱۳۶۲ ل کال، گستتڼر.
 - ۳- ادبي فنون، درسي نوټ، ۱۳۶۳ ل کال، گستتڼر.
 - ۴- قافیه، درسي نوټ، ۱۳۶۲ ل کال گستتڼر.
 - ۵- د عبدالحی حبيبي د ژبنيو ادبي چاپي اثارو څېړنه، د پوهنځي تیزس.
 - ۶- د پښتو اوسني شعر سبک، د پوهنملی علمي ترفيع لپاره.
 - ۷- د پښتو هنري نثر.

بخت مير وزيري:

- بخت مير وزیری د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې استاد دی. تراوسه یې دغه لاندې لیکنې کړي دي:
- ۱- د د وزیرو د لهجې مقایسه له معیاري لهجې سره (د ماسټرۍ تیزس).
 - ۲- د وزیرستان د وزیرو پېژندل، (د لیسانس دورې مونوګراف).
- محمد صابر خویشکی:

- نوموړی هم له شلو کلونو راهیسې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد دی او تر دې وخته د پوهندوی علمي رتبې ته رسېدلی دی.
- ۱- په پښتو ادبیاتو کې ریالیزم. (د ماسټرۍ تیزس).

بريالی باجوړی:

- پوهنمل بریالی باجوړی له ۱۳۶۰ ل کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد دی. تراوسه یې دغه اثار لیکلي دي:
- ۱- تنبېدلی خوب: د لنډو کیسو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۴ ل کال د لیکوالو انجمن خپره کړې ده.
 - ۲- منزلونه: (تدوین او سریزه) د مصري خان خاطر د شعرونو مجموعه، ۱۳۶۵ ل کال چاپ.
 - ۳- گیلې: د لنډو کیسو دویمه مجموعه، د قومونو او قبایلو وزارت له خوا چاپ شوې ده.
 - ۴- سندریز شفقونه: (تدوین او سریزه) د سیف الرحمن سلیم د شعرونو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۵ ل کال د چاپ او خپرولو د دولتي کمېټې له خوا چاپ شوې ده.^(۱)
 - ۵- د خاطر د شعر څېړنه او تحلیل له ژوند لیک سره (د پوهنپلارۍ تیزس).
 - ۶- د کوزې پښتونخوا د معاصر شعر ځانگړنې (د پوهنملۍ تیزس).
 - ۷- زما د کلي لېوني بادونه (د خان بهادر حسرت د شعرونو مجموعه).
 - ۸- د ناپښتو څانگو لپاره د پښتو ژبې گرامر او ادب، د آصف بهاند په گډون.

احمد شاه وینښ:

احمد شاه وینښ له ۱۳۶۴ کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد دی. تراوسه د پوهنملۍ علمي رتبې ته رسېدلی دی، دا یې اثار دي:

^(۱) د لیکوال او دا څېرې، افضل ټکور، ۱۳۲۲ ل کال، ۵۹-۶۰ مخونه.

- ۱- پښتو ازاد شعر، د پوهنپلارۍ علمي رتبې ته، ناچاپ.
- ۲- د شعرونو لومړۍ مجموعه، ناچاپ.
- ۳- د شعرونو دویمه مجموعه، ناچاپ.
- ۴- د شعرونه درېیمه مجموعه، ناچاپ او هم یو شمېر نورې ادبي ټوټې او طنزونه.

لطیف بهاند:

- پوهنپلار لطیف بهاند هم د یو وخت لپاره د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی. نوموړي تراوسه پورې دغه اثار کښلي دي:
- ۱- ناول د ماه رخې: (د راحت زاخيلي)، دغه اثر پر ۱۳۶۳ ال کال کابل پوهنتون خپور کړی دی.
 - ۲- د اشرف خان هجري منتخبات: دا د هجري د شعرونو منتخب دی، چې پر ۱۳۶۴ ال کال د اشرف خان هجري د علمي سیمینار په ویاړ د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو او فرهنګي چارو د ریاست له خوا چاپ شوی دی.
 - ۳- د رڼا ناوې: د کوزې پښتونخوا د نامتو شاعرانو د شعرونو منتخب، لیکوالو انجمن، ۱۳۶۵ ال کال.
 - ۴- د پښتو ژبې ګرامر: دغه اثر پر ۱۳۵۹ ال کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ او خپور شوی دی.
 - ۵- څلور اورني کلونه: دا د کورنیو چارو وزارت له خوا پر ۱۳۶۵ ال کال خپور شوی دی.
 - ۶- د خیرالبیان منتخبات: پر ۱۳۶۱ ال کال چاپ شوی دی.
 - ۷- ریالیزم او د ریالیزم ضد (پښتو ژباړه) په ګستر ډول د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو او فرهنګي چارو د ریاست له خوا چاپ شوی دی.

- ۸- پل: د شعرونو مجموعه ۵۵، چې پر ۱۳۶۹ل کال د لیکوالو انجمن له خوا چاپ او خپره شوې ده.
- ۹- ماتې کړۍ: د کوزې پښتونخوا د نامتو شاعرانو د ازاد شعر منتخب، ناچاپ.
- ۱۰- د هنر ټولنپوهنه: ژباړه، ناچاپ.
- ۱۱- لس مقالې: د مقالو مجموعه، ناچاپ.^(۱)

محمد آصف بهاند:

- محمد آصف بهاند له ۱۳۶۵ل کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې استاد دی. تراوسه یې دا لاندې اثار لیکلي دي:
- ۱- د پښتو ژبې ګرامر، دویم کتاب، د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ناپښتو څانګو درسي کتاب.
- ۲- د پښتو ژبې ګرامر، درېیم کتاب، د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ناپښتو څانګو درسي کتاب.
- ۳- د پښتو ادبیاتو د لرغونې دورې منظوم متون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې درسي کتاب، ۱، ۲، ۳، گسترښت چاپ.
- ۴- د کوچنیانو ادبیات: د لیکوالو انجمن له خوا پر ۱۳۳۶ل کال کې چاپ شوی دی.
- ۵- شعر د پښتو د کلاسیکو شاعرانو له نظره: د پوهنپلارۍ تیزس، ناچاپ.
- ۶- پښتو ادبیات له ۱۲۵۰ څخه تر ۱۲۹۷ پورې، د لیسانس مونوګراف، ناچاپ.^(۱)

^(۱) دا لیکوال او دا څېرې، افضل ټکور، ۱۳۲۲ل کال، ۷۵-۷۲ مخونه.

^(۱) دا لیکوال او دا څېرې، ۱۳۲۲ل کال، ۸ مخ.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي فارغان او د هغوی کتابونه

زلمی هېوادمِل:

زلمی هېوادمِل پر ۱۳۵۲ ل کال د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځي د ژورنالیزم له څانگې څخه فارغ شوی دی او تراوسه پورې یې دغه لاندې اثار پښتو ادب ته وړاندې کړي دي.

الف- لیکنې: زاړه متون:

۱- حکایت رسول: د ارزاني روښاني یوه منظومه رساله ده، چې له څرگندونو او یادونو سره پر ۱۳۵۵ ل کال د وږمې مجلې له خوا چاپ شوې ده.

۲- د قلندر دېوان: ترتیب، سريزه او تعلیقات، ۱۳۵۶ ل کال چاپ، پښتو ټولنه.

۳- د سره غره گلونه: د جانان هوتک او جان محمد کاکړ منتخبات او اثار دي (له حبيب الله رفیع سره یې په گډه ترتیب کړی دی) د زېري کالني لومړۍ گڼه، ۱۳۵۷ ل کال چاپ.

۴- اسماء الحسنی: میافقیرالله جلال ابادی (تدوین او د متن لارښود) ۱۳۵۹ ل کال، کابل پوهنتون.

۵- فواید فقیرالله: (تدوین)، ۱۳۵۹ ل کال، کابل پوهنتون.

- ۶- د حاجي جمعه بارکزي دېوان: (سريزه او تدوين)، ۱۳۶۰ ال کال چاپ، پښتو ټولنه.
- ۷- د خانگل خليل څو شعرونه: (تدوين، سريزه، لغتنامه او شرح)، ۱۳۶۰ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۸- حسن و دل، مسافر مروت، (مقدمه، لغتنامه او فهرست)، ۱۳۶۱ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۹- د عبدالحميد مومند دېوان: (سريزه، لغتنامه او فهرست)، ۱۳۶۱ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۱۰- د خوشال منظومه بازنامه: (سريزه او فهرست)، ۱۳۶۲ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۱۱- د خوشال فراقنامه: (شرح او تعليق)، ۱۹۸۴ م کال، د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي چاپ.
- ۱۲- نافع المسلمين، نور محمد علي: (سريزه او تعليق) ۱۳۶۳ ال کال، د کلتور دولتي کمېټې چاپ.
- ۱۳- د مست منتخبات: د ملا مست له سلوک الغزات او نورو رسالو څخه د ده د اثارو انتخاب (له سريزي او تعليقاتو سره)، ۱۳۶۴ ال کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۴- د سکندر خان خټک شمایل نامه او پند نامه: (سريزه، شرح او تعليقات)، ۱۳۶۴ ال کال.
- ۱۵- د شمس الفلک دېوان: پښتو اکاډمۍ پېښور، ۱۹۹۳ م کال.
- ۱۶- د خوشال پارسي منثوره بازنامه: (سريزه، ترتيب، شرح او تعليقات)، ۱۳۶۵ ال کال، خراسان مجله.
- ۱۷- رابعه او بکتاش: ۱۳۷۱ ال کال، پېښور چاپ.
- ۱۸- د واصل روښاني دېوان: (تدوين)، ۱۳۶۵ ال کال چاپ.

- ۱۹- رستم او سهراب: د ملا نعمت الله نوباري د رستم او سهراب د متن چاپ ته برابرول له سريزې سره، ۱۳۶۱ل کال، ناچاپ.
- ۲۰- د عبدالرحيم هوتک دېوان: د موجودو معلومو خطي او چاپي منتخبو نسخو له مخې چاپ ته تيارول.
- ۲۱- هدايت المبتدي: د پيرمحمد کاکړ د هدايت المبتدي د متن چاپ ته تيارول له سريزې او شرحې سره، ناچاپ.
- ۲۲- ياقوت السير: د محقق العلما عبدالحق خروتي د ياقوت السير د لومړي ټوک چاپ ته تيارول، پر ۱۳۶۰ل کال چاپ شوی دی.

ب- د معاصرو ادبياتو پر مجموعو کار:

- ۱- د غلام محي الدين افغان افکار او اثار: د سراج الاخبار له پاڼو څخه د غلام محي الدين افغان د اثارو راټولونه، د ده ژوند، اثارو افکارو په باب له يوې څېړنې سره، ۱۳۶۰ل کال، د کابل پوهنتون چاپ.
- ۲- د عقيدت گلونه: د ارواښاد محمد نواز خټک پر مزار د يوې مشاعرې د نظمونو ترتيب له سريزې سره، ۱۳۶۳ل کال.
- ۳- داغستان، راحت زاخيلي، (سريزه او راټولونه) د هېواد ورځپاڼې له خوا، ۱۳۶۳ل کال (د عبدالله بختاني خدمتگار مقدمه هم ورسره مله ده).
- ۴- د غني کليات: (تدوين)، ۱۳۶۴ل کال، د قومونو او قبايلو وزارت د نشراتو رياست.
- ۵- خوشال نامه: د مرحوم سرفراز خان عقاب د څلورو ليکنو مجموعه له سريزې او تعليق سره چاپ ته برابرول، پر ۱۳۶۵ل کال چاپ شوی دی.
- ۶- د کره کتنې ډولونه، د ليکوالو انجمن، ۱۳۷۰ل کال.

ج- د کتابپوهنې او ادبي تاریخ په باب اثار:

۱- فرهنگ زبان و ادبیات پښتو، ۱ ټوک، ۱۳۵۶ ل کال چاپ، د ښوونې او روزنې وزارت.

۲- د محمد هوتک ژوند او مزار: ۱۳۶۲ ل کال، د بايزيد روشن پوهنتون.

۳- بيدیاني گلونه: (تذکره)، ۱۳۶۲ ل کال چاپ، پښتو ټولنه.

۴- د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې: د هند په کتابتونونو کې د پښتو د اثارو يوه بېلوگرافي ده، له سريزې او تعليقاتو سره، ۱۳۶۳ ل کال، پښتو ټولنه.

۵- فرهنگ زبان و ادبیات پښتو، ۲ ټوک، ۱۳۶۵ ل کال، د چاپ او خپرولو دولتي کمېټه.

۶- فرهنگ زبان و ادبیات پښتو، ۳ ټوک، کابل چاپ.

۷- په هند کې د پښتو ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه، ۱۳۷۰/۱۳۷۳ ل کال چاپ، پېښور.

۸- د پښتو د ادبي تاریخ خطي منابع: (د تاشکند، دوشنبې، ماسکو، ليننگراد او ايران) په کتابتونونو کې د پښتو خطي فهرست، د ۱۳۶۶ ل کال په نشراتي پلان کې شامل و.

۹- د پښتو شاعرانو تذکره: هېوادمډل صيب وايي: ((دا تذکره اوس زما تر کار لاندې ده، نوم مې ورته نه دی خوښ کړی، د چاپ او خپرونو د دولتي کمېټې د ۱۳۶۶ ل کال په نشراتي پلان کې شامل وه)).

۱۰- د جاج په تله: د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو د ریاست له خوا، ۱۳۶۵ ل کال چاپ.

د- د مقالو مجموعې چې ښاغلي هېوادم ل راټولې کړې دي:

۱- د پښتو ټولنې تاریخچه: پر ۱۳۵۶ ل کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی.

۲- تاریخي پلټنې: پر ۱۳۵۷ ل کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

۳- امیرعلي شېر نوايي: د نوموړي پر ژوند او اثار د مقالو مجموعه، ۱۳۶۰، پښتو ټولنه.

۴- د افغان یاد: د غلام محی الدین افغان د مړینې د شپېتمې کالیزې په درنښت د مقالو مجموعه، ۱۳۶۰ ل کال، کابل پوهنتون.

۵- شیخ بوستان برېڅ: د شیخ د څلورم سوم تلین په مناسبت مقالې، ۱۳۶۰ ل کال، د اطلاعاتو او کلتور وزارت.

۶- د الفت یاد: د استاد الفت د پنځم تلین په مناسبت د مقالو مجموعه، ۱۳۶۱ ل کال، د قبايلو وزارت خپرونه.

۷- د زرغونې یاد: د مقالو مجموعه (تدوین)، ۱۳۶۲ ل کال، پښتو ټولنه.

۸- د محمد هوتک یاد: د محمد هوتک د نمانځنې د غونډې په ویاړ د مقالو مجموعه، ۱۳۶۲ ل کال، پښتو ټولنه.

۹- د نوري یاد: د محمدگل نوري د لسم تلین په ویاړ د مقالو مجموعه، ۱۳۶۲ ل کال، پښتو ټولنه.

۱۰- د راحت یاد: د نوموړي د زوکړې د سلیمې کليزې په ویاړ د مقالو مجموعه، ۱۳۶۳ ل کال، کابل پوهنتون.

۱۱- د استاد یاد: د علامه لوی استاد پوهاند حبیبی د مړینې په مناسبت د مقالو مجموعه، ۱۳۶۴ ل کال، پښتو ټولنه.

- ۱۲- د امیر کروړ یاد: د امیر کروړ سوري د دولس سوه پنځوسم تلین په مناسبت مقالې، ۱۳۶۴ ل کال چاپ.
- ۱۳- د ننگونو شاعر: د ارواښاد محمد اکبر خادم د زوکړې د سلمې کالیزې په مناسبت مقالې، ۱۳۶۴ ل کال چاپ.
- ۱۴- غني او اجمل: د نوموړو د زوکړې دکلیزو په مناسبت مقالې، د قبایلو وزارت، ۱۳۶۵ ل کال چاپ.
- ۱۵- تاریخ مرصع د څېړنو په بهیر کې: کابل پوهنتون، ۱۳۶۶ ل کال چاپ.
- ۱۶- د حمزه یاد: د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو او فرهنګي چارو ریاست، ۱۳۶۹ ل کال چاپ.
- ۱۷- د عبدالحمید مومند یاد: د پښتو څېړنو نړیوال مرکز، ۱۳۶۵ ل کال چاپ.

ح- د نورو پر اثارو مقدمې:

- ۱- فولکورې مرغړې: مولف یې عبدالکریم پتنگ دی او هېوادم پري یوه اوږده سریزه کښلې، ۱۳۵۶ ل کال چاپ.
- ۲- د خلکو تجربې: دا اثر هم ښاغلي پتنگ لیکلی چې هېوادم صیب پري اوږده سریزه کښلې، کابل پوهنتون، ۱۳۵۷ ل کال.
- ۳- پښتو روزنه: د استاد ښوا اثر دی، د هېوادم (۳۸) مخه مقدمه یې په پیل کې راغلې ده، ۱۳۵۷ ل کال چاپ.
- ۴- نوموړي مورخین: د لوی استاد حبیبی صاحب اثر دی، د هېوادم پر سریزه، کابل پوهنتون، ۱۳۵۹ ل کال چاپ.
- ۵- د غرونو څوکې: مولف یې عبدالکریم پتنگ دی، په (۵۰) مخونو کې هېوادم پري سریزه کښلې ده، کابل پوهنتون، ۱۳۵۹ ل کال چاپ.

- ۶- غرنۍ سندرې: د ښاغلي (م،ع،غ) اثر دی، هېوادمېل پرې (۷۰) مخه سريزه کښلې ده، پښتو ټولنه، ۱۳۶۰ل کال.
- ۷- قصې او افسانې: د سليمان لايق اثر دی، هېوادمېل پرې سريزه کښلې ده، پښتو ټولنه، ۱۳۶۱ل کال چاپ.
- ۸- د ښکارندوی غوري پر قصيده مشاعره: د استاد الفت ټولونه ده، هېوادمېل پرې سريزه کښلې، ۱۳۶۲ل کال چاپ.
- ۹- اريايي، پارسي، پښتو ويرنې: د استاد بېنوا اثر دی، هېوادمېل پرې سريزه کښلې، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲ل کال چاپ.
- ۱۰- د رضواني منتخب نثرونه: ښاغلي خدران ټول کړي دي، هېوادمېل پرې سريزه کښلې، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲ل کال.
- ۱۱- د خوشال په باب د خارجي پوهانو اثارو ته ژوره کتنه: د استاد کامل مومند د يو اثر پښتو ژباړه ده، چې ډگروال کريمي ترسره کړې ده، هېوادمېل پرې سريزه کښلې ده، پښتو ټولنه، ۱۳۶۳ل کال چاپ.
- ۱۲- اميرکروړ سوري اور چند پښتو شاعران: د اردو رساله ده ښاغلي متين چاپ ته تياره کړې ده، هېوادمېل پرې سريزه کښلې ده، د قومونو قبيلو وزارت، ۱۳۶۳ل کال چاپ.
- يادونه: پر ۴،۵،۶،۷، نومره کتابونو چې د هېوادمېل کومې سريزې راغلي، بې نومه چاپ شوي دي، پر ۸،۹،۱۰،۱۱ او ۱۲ نومرو کتابونو چې کومې سريزې راغلي په پای کې د اميرکروړ سوري د بين المللي سيمينار د علمي سکرتریت امضا ليدل کېږي دا ځکه چې ددغه سيمينار علمي سکرتر ښاغلی هېوادمېل و.
- ۱۳- د هجري انتخابات: لطيف بهاند تدوين کړی، هېوادمېل پرې سريزه کښلې، ۱۳۶۴ل کال چاپ.

۱۴- د زنجیرونو شاعر: زرین انځور لیکلی او هېوادمډل پرې سريزه کښلې، پښتو ټولنه، ۱۳۶۴ل کال چاپ.

۱۵- د پټې خزانې پر څلورم چاپ یوه مقدمه (د کتابپوهنې)، ۱۳۵۷ل کال، کابل پوهنتون.

د هېوادمډل صیب د سريزو یادون مې ځکه وکړ چې دده سريزې هم د یوې رسالې یا کتابگوټي، په انډول او تناسب دي.

ط- د شفاهي ادبیاتو او فولکور په باب لیکنې:

۱- په ولسي شعرونو کې اړونه: دا رساله په فولکور مجله کې پرله پسې نشر شوې ده، ۱۳۵۶ل کال.

۲- پښتو سندري د تاریخ د یوې منبع په توګه: د دې رسالې څو برخې متفرقې چاپ شوي دي، ۱۳۵۶ل کال.

۳- ولسي سندري: لومړی ټوک یې پر ۱۳۶۱ل کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی، په دې مجموعه کې د ۲۲۰ په شاوخوا کې سندري له مقدمې او تعلیقاتو سره راغلي دي.

۴- په پښتني فولکور کې د تصنیف مساله: ددې رسالې لنډیز د جاج په تله نومي اثر کې چاپ شوی دی.

۵- د پښتني فولکور ټولونې رېږې: ددې رسالې لنډیز (د افغان یاد) نومي مجموعه کې چاپ شوی دی.

۶- پښتني هنداره: د ختیز ولایت (لغمان) دودونه دي (له زانګو تر هدیرې) چاپ ته تیاره ده.

۷- ولسي سندري: دویم ټوک، ۱۳۶۶ل کال چاپ.

۸- پښتو ځانتني ادب او موسیقي: دا د مرحوم جلالی یوه رساله ده، چې هېوادمډل پرې یوه هر اړخیزه مقدمه او حاشیه لیکلې او اصلي متن یې هم ایډېټ کړی او چاپ ته تیار کړی دی.

ی- ژباړې:

- ۱- د پټې خزاني د درېیم چاپ د مقدمې پښتو ژباړه: لوی استاد حبیبی په پارسي کښلې او هېواد مل په پښتو ژباړلی او پر ۱۳۵۴ل کال د پټې خزاني د درېیم چاپ په سريزه کې چاپ شوې ده او ژباړه يې پر ۱۳۵۷ل کال د څلورم چاپ د سريزې په توگه راغلې ده، کابل پوهنتون چاپ.
- ۲- د بوعلي سينا ژوند ليک: دا د (زنده گي نامه بوعلي سينا) پښتو ژباړه ده، چې لوی استاد حبیبی يې پارسي متن ترتيب کړی او پښتو ژباړه يې هېوادمل کړې ده، اصل پارسي متن او پښتو ژباړه يې پر ۱۳۵۹ل کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده.
- ۳- د ميا فقيرالله ژوند ليک: دا رساله هم د (شناخت نامه فقيرالله) پښتو ژباړه ده، پارسي متن يې استاد حبیبی تهيه کړی دی. ۱۳۵۹ل کال، کابل پوهنتون چاپ.
- ۴- اميرکروړ او دده کورنۍ: دا رساله د (امير کروړ و دودمان او) پښتو ژباړه ده، چې لوی استاد حبیبی په پارسي ژبه کښلې ده، دا ژباړه له پارسي متن او انگرېزي ژباړې سره يوځای پر ۱۳۶۱ل کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده.
- ۵- متن پوهنه: هېوادمل د متن پوهنې او نسخه پوهنې د بېلابېلو څانگو په باب له اردو ژبې څخه تر شلو زياتې مقالې راژباړلي دي، چې په کابل مجله، عرفان مجله، کتاب مجله او زېري جريده کې نشر شوي دي.
- ۶- دملتان لودي شاهي کورنۍ: د لوی استاد حبیبی يوه اردو رساله ده، چې هېوادمل يې لنډيز په پښتو ژباړلی دی.
- ۷- خوشال خان خټک: دا ژباړه د ننگرهار مجلې په څو گڼو کې خپره شوې ده.

۸- د شوروي د مطبوعاتو سیستم: د پوهاند حبیب الرحمن هاله د پوهندوی اثر، پښتو ژباړه. د لیسانس دورې مونوگراف، ۱۳۵۲ ال کال.

ک- مقالې:

هېوادم تر اوسه پورې تر دوو سو زیاتې اخباري او تحقیقي مقالې کښلي، چې دغو لاندې خپرونو کې خپرې شوي دي: اصلاح، هېواد، جمهوریت، ژوندون، (پخوانی، اوسنی) وږمه، پلوشه، اریانا، کابل، زېږی، ننگرهار مجله، کندهار مجله، پکتیا مجله، کتاب، عرفان، فولکور او خراسان.

ل- تخلیقي اثار:

۱- بېوزلي گوجر (لنډه کیسه) وږمه مجله، ۱۳۵۰ ال کال، ۶ گڼه.

م- د کتابونو چاپ.

کومو موسسو ته چې هېوادم کتابونه چاپ کړي دي دادي:

۱- بایزید روښان پوهنتون: درې کتابونه.

۲- د اطلاعاتو او کلتور وزارت او کلتور کمېټه: درې کتابونه.

۳- د قومونو او قبايلو وزارت: دېرش کتابونه.

۴- پښتو ټولنه او د علومو اکاډمۍ: تر اتياوو زیات کتابونه او رسالې.

۵- کابل پوهنتون: دېرش کتابونه.

۶- د هېواد ورځپاڼه: دوه کتابونه.

۷- د چاپ او خپرونې دولتي کمېټه: دوه کتابونه.

ټول تر (۱۲۰) څخه زیات بېلابېل عنوانه کتابونه.

ن- د جغرافیا په باب خپرني:

۱- د لغمان اقتصادي جغرافیا: دا رساله پر ۱۳۵۱ ال کال د ننگرهار

ورځپاڼې د یوې میاشتې په گڼو کې پرله پسې نشر شوې ده.

- ۲- د لغمان تاریخي جغرافیا: دا رساله پر ۱۳۶۴ل کال د کابل پوهنتون د اجتماعي علومو د پوهنځي له خوا چاپ شوې ده.^(۱)
- ۳- د ننگرهار تاریخي جغرافیه: پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوې ده.

خالد روښان:

- نوموړی د ادبیاتو پوهنځي فارغ دی او د لسو په شاوخوا کې اثار یې لیکلي دي. روښان خپل اثار په انگرېزي او تر هنې وروسته په پارسي ژبه لیکلي دي. دلته به یې د پښتو اثر یادونه وکړو:
- ۱- د شېر شاهي پېښه (پښتو ډرامه).^(۲)

محمد حسن ساپی:

- محمد حسن ساپی هم د ادبیاتو پوهنځي لیسانسه فارغ التحصیل دی او ددغو اثارو نومونه یې موږ ته د مطبوعاتو له لارې رارسېدلي دي:
- ۱- سلطان شهاب الدین غوري: (د لیسانس دورې مونوگراف).
- ۲- د تاریخ په باره کې: د ادبیاتو پوهنځي له خوا په ۱۳۷ مخونو کې پر ۱۳۳۸ل کال چاپ شوی.
- ۳- برېښنا: د برېښنا په باب یوه رساله ده، چې له انگرېزي څخه ژباړل شوې ده.^(۱)

^(۱) د الیکوال او دا خبرې، افضل ټکور، ۴۴۹-۴۲۳ مخونه.

^(۲) اوسنی لیکوال، لومړی ټوک، ۵۱۳ مخ.

^(۱) اوسنی لیکوال، دویم ټوک، ۲۰۴ مخ.

محمد ظاهر افق:

دی هم د ادبیاتو پوهنځي فارغ التحصیل دی او تراوسه یې دا لاندې
اثار لیکلي دي:

۱- لیک نښې:

۲- هنر او ښکلا پېژندنه:

سلیمان لایق:

ښاغلی لایق هم د ژبو او ادبیاتو پوهنځي فارغ دی، اثار یې دادي:

۱- کېږدی: د شعرونو مجموعه، چاپ.

۲- چوونفر: د شعرونو مجموعه، چاپ.

۳- ساحل: د شعرونو مجموعه، چاپ.

۴- یادونه او درموندنه: د شعرونو مجموعه، د اطلاعاتو او کلتور وزارت،
۱۳۵۷ ل کال.

عبدالرحیم هاتف:

ښاغلی هاتف هم له ژبو او ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی، پښتو

اثار یې دادي:

۱- د حمید ماشوخیل احوال او اشعار: ناچاپ.

۲- د روزني د نفسياتو اساس: ناچاپ.^(۱)

عبدالقدوس تندر:

د ادبیاتو له پوهنځي فارغ شوی دی او د (مینی سوغات) په نوم یې د

لنډو کیسو یوه مجموعه لیکلې ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.

^(۱) اوسني لیکوال، دویم ټوک، ۱۳۵۰-۱۳۵۱ مخونه.

محمد اسماعیل زاهل:

د ادبیاتو له پوهنځي څخه فارغ شوی دی او د (کلي ژوند) په نوم يې يو اثر ليکلی دی، چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

محمد زرین انځور:

پر ۱۳۵۶ل کال کې د ژبو او ادبیاتو د ژورنالیزم له څانگې څخه فارغ شوی او دا لاندې اثار يې ليکلي دي:

۱- دا سرونه او دا رسمونه: د لنډو کيسو مجموعه، ۱۳۶۳ل کال، د ليکوالو انجمن.

۲- د غزل په انگو کې: (تدوين او سريزه)، ۱۳۶۴ل کال، د قومونو او قبایلو چارو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو ریاست.

۳- د شریف دېوان: راټولونه او سريزه، ۱۳۶۳ل کال، کتاب مجله.

۴- اشرف خان هجري د زنجیرونو شاعر: ۱۳۶۴ل کال، د علومو اکاډمۍ.

۵- اباسين کيسې کوي: (تدوين او سريزه)، ۱۳۶۴ل کال، د ليکوالو انجمن.

۶- شعرونه او نقدونه: ۱۳۶۵ل کال، د ليکوالو انجمن.

۷- د افغانستان د ژورنالیزم مخکښان: ۱۳۶۵ل کال، د چاپ او خپرونې دولتي کمېټه.

۸- د مهدي داستاني کلیات: (تدوين او سريزه) د ليکوالو انجمن.^(۱)

۹- ترورمۍ: د لنډو کيسو مجموعه، پېښور چاپ.

۱۰- د ثور په تراژيدي کې ادبيات: ...

^(۱) د ليکوال او دا خبرې، ۳۳-۳۴ مخونه.

۱۱- زموږ د کلي پانې: د لنډو کیسو مجموعه، پېښور چاپ.

۱۲- د پښتو کیسو تاریخ: په دوه ټوکه کې، ناچاپ.

نورالله ولسپال:

نوموړی هم د کابل پوهنتون له ادبیاتو پوهنځي څخه پر ۱۳۵۱ ل کال فارغ شوی، اثار یې دادي:

- ۱- د خوشال کلیات: ۱، ۲، ۳ ټوکونه تیارول او چاپ ته برابرول (گډه پروژه) لومړی ټوک یې پر ۱۳۵۸ ل کال چاپ شوی دی.
- ۲- د عبدالقادر خان خټک دېوان.^(۲)

عزیز تحریک:

عزیز تحریک د ادبیاتو پوهنځي له انگلیسي څانگې څخه فارغ شوی دی او تراوسه یې دغه لاندې اثار لیکلي دي، خو د مجموعې په شکل نه دي چاپ شوي:

- ۱- رنگینه شعرونه، د شعرونو مجموعه.
- ۲- اوښتون: د شعرونو مجموعه.
- ۳- انقلابي تحفه: د شعرونو مجموعه.
- ۴- د اوښکو باران: د شعرونو مجموعه.^(۱)
- ۵- الینکاري شاعران: (ادبي تذکره).

^(۲) د الیکوال او دا خبرې، ۴۱-۴۲ مخونه.

^(۱) د الیکوال او دا خبرې، ۹۸ مخ.

شاه محمود حسين:

شاه محمود حسين د ادبياتو پوهنځي له تاريخ څانگې نه فارغ شوی دی، نوموړي په پښتو او دري ژبو يو شمېر اثار ليکلي، پښتو اثار يې په دې ډول دي:

۱- د هيلو غوتۍ: (د شعرونو مجموعه)، ۱۳۶۳ ل کال، د ليکوالو انجمن.

بسم الله حقل:

نوموړی هم د ادبياتو پوهنځي فارغ التحصيل دی، اثار يې په دې ډول دي:

۱- لنډې کيسې: دا رساله د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا خپره شوې ده.

۲- د څارندوی غږ: دا رساله پر ۱۳۶۲ ل کال کې د څارندوی مجلې له خوا چاپ شوې ده.

۳- حماسه هستوونکي: دا رساله هم د څارندوی مجلې له خوا خپره شوې ده.

۴- د خوست د خلکو اتنوگرافیک جوړښت، ناچاپ.

۵- ورکه دې وي وسله او جنگ: ناچاپ.

۶- هغه انسان چې د ځان دښمن دی: ناچاپ.

۷- د شعرونو مجموعه: ناچاپ.^(۱)

^(۱) د ليکوال او دا خبرې، ۱۲۸ مخ.

عبدالرحیم حُدران:

حُدران هم د ادبیاتو پوهنځي فارغ دی، تراوسه یې یو شمېر اثار لیکلي دي:

- ۱- په خارج کې پښتو خپرونکي: ۱۳۶۵ ل کال، پښتو ټولنه.
- ۲- روښانه پښتانه: ۱۳۵۷ ل کال، پښتو ټولنه.
- ۳- په ملي ازادي ښونکو نهضتونو کې د ښځو برخه: پر ۱۳۵۴ ل کال په کابل مجله کې په پرله پسې توګه چاپ شوې ده.
- ۴- دشعر او شاعرۍ په باب یې یوه رساله هم پر ۱۳۵۶ ل کال د کابل مجلې له لارې چاپ شوې ده.
- ۵- شېرشاه افغان: دغه رساله پر ۱۳۵۷ ل کال په زېري کالۍ مجله کې چاپ شوې ده.
- ۶- د شرق د تمدن تاریخ: پر ۱۳۶۴ ل کال یې ژباړلی او د ادبیاتو پوهنځي د درسي کتاب په توګه د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوی دی.
- ۷- د ادب مطالعه: دا د لیکوال ژباړل شوی اثر دی، د قومونو او قبايلو وزارت چاپ.
- ۸- د رضواني منتخب نثرونه: د افغانستان د علومو اکاډمۍ چاپ.
- ۹- پښتو-پښتو تشریحي قاموس، ګډه پروژه، د افغانستان د علومو اکاډمۍ چاپ.
- ۱۰- پښتو کلي، درېیم، څلورم او پنځم ټوک کې یې هم له یو درې کسيزهئیت سره کار کړی دی.
- ۱۱- خوشال او د هغه ادبي کورنۍ: ژباړه، د کابل مجلې له لارې چاپ شوی دی.
- ۱۲- د ملا لتار دېوان: په کابل کې چاپ شوی دی.
- ۱۳- نژادي توپیر: ناچاپ.

- ۱۴- د نړۍ د غوره لیکوالانو او ادبیاتو معرفي: ناچاپ.
- ۱۵- مادي او معنوي کلتور: ناچاپ.
- ۱۶- د لنډې کیسې فني او تخنیکي خواوې، پر دې سربېره یې یو شمېر لیکنې او مقالې هم د هېواد په مطبوعاتو کې چاپ شوي دي.^(۱)

سهراب دیدار:

دیدار پر ۱۳۵۶ل کال له پښتو څانګې څخه فارغ شوی دی، اثار یې دادي:

- ۱- د لنډو کیسو مجموعه، ناچاپ.
- ۲- د فولکورې کیسو مجموعه، ناچاپ.
- ۳- ولسي لوبې: ناچاپ.^(۱)

داد محمد راسا:

راسا پر ۱۳۶۴ل کال د ادبیاتو له شپې پوهنځي څخه فارغ شوی دی او د (رڼا استازی) په نوم یې د شعرونو یوه مجموعه خپره شوې ده.

محمد نعیم سالارزی:

سالارزی پر ۱۳۴۶ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی او دا لاندې اثار یې لیکلي دي:

۱- پښتو-پښتو تشریحي قاموس، ګډه پروژه، پنځه ټوکه، ۳ ټوکه چاپ شوی دی.

^(۱) دا لیکوال او دا څېرې، ۱۲۳-۱۲۴مخونه.

^(۲) دا لیکوال او دا څېرې، ۱۷۲مخ.

۲- شیخ ملي او د ځمکو وېش: ۱۳۶۳ ل کال، د قومونو او قبايلو وزارت چاپ.

۳- د خوشال فرهنگ: ۱۳۶۵ ل کال چاپ.

۴- پخوانیو پښتو چاپي دېوانونو کې متلونه او اصطلاحات، د کابل مجلې له لارې په متفرق ډول خپور شوی دی.^(۱)

محمد اسماعیل سره بن:

سره بن پر ۱۳۴۵ ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی او دغه اثار یې تراوسه پورې پښتو ادب ته وړاندې کړي دي:

۱- د خوشال رباعیات: چاپ.

۲- د دولت لوانې دېوان، چاپ.

۳- د خوشال خټک دېوان لومړی او دویم ټوک، چاپ.

۴- پښتو لنډۍ، چاپ.

۵- فولکلوري طب، چاپ.

۶- د خوشال خټک فرهنگ، چاپ.

۷- د پښتو ادب په تاریخ کې د اخوند دروېزه او دده د پېروانو ادبي مقام، چاپ.

۸- د امانې دورې ریفورمونه، چاپ.^(۱)

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۲۳۰ مخ

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۲۴۳ مخ

نور محمد سهیم:

سهیم پر ۱۳۵۵ ل کال د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي د ژورنالیزم له څانگې څخه فارغ شوی دی، اثار یې په دې ډول دي:

۱- د څراغ ارمان: د لنډو کیسو مجموعه، ۱۳۶۴ ل کال، د لیکوالو انجمن.

- ۲- په پښتو لنډو کیسو کې ریالیستيکي افکار، چاپ.
- ۳- څلور مقالې پر فردوسي او شهنامه (ژباړه).
- ۴- د محمد رسول د جغتو د دېوان تحقیقي متن، ناچاپ.
- ۵- د برې پښتونخوا اوسنیو لنډو کیسو ته کره کتنه، ناچاپ.
- ۶- په پښتو اوسني شعر کې د نوښت مسئله، ۱۳۶۹ ل کال، د لیکوالو انجمن.^(۲)

شریفه شریف:

نوموړې پر ۱۳۵۴ ل کال د کابل پوهنتون له ادبیاتو پوهنځي فارغه شوې ده، دغه اثار یې لیکلي دي:

۱- د ژوند انځور (د پښتو د نثر او شعر منتخب)، ۱۳۵۶ ل کال، پښتو ټولنه.

۲- د لنډې کیسې تیوري (ژباړه).^(۱)

^(۲) د لیکوال او دا خبرې، ۲۲۲ مخ.

^(۱) د لیکوال او دا خبرې، ۲۸۱ مخ.

محمد نبي صلاحي:

صلاحي پر ۱۳۶۱ ل کال له ادبياتو پوهنځي څخه فارغ شوی او اثار يې دادي:

۱- نوې ادبي تيوري، پر ۱۳۶۹ ل کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده.

۲- ادبي گلشن (شعرونه او مقالې) ناچاپ.

۳- د حافظ کاني، د لنډو کيسو مجموعه.

۴- په پښتو شعر کې د انځور مسئله: ناچاپ.^(۲)

فرهاد ظريفي:

ظريفي پر ۱۳۵۶ ل کال له ادبياتو پوهنځي څخه فارغ شوی، اثار يې دادي:

۱- حيات افغاني: لطيف طالبي او ظريفي په گډه ژباړلی، د قومونو او قبایلو وزارت چاپ.

۲- د غازي امان الله خان سقوط، له اردو نه په پښتو ژباړل شوی دی.

۳- د صفاري کورنۍ تر مشرۍ لاندې د افغانستان د خلکو د ازادۍ غوښتلو مبارزه، (رساله) ناچاپ.

۴- همدا ډول يې د پکتيا د دودونو په باب يو څه معلومات راټول کړي دي، چې تراوسه لا چاپ شوي نه دي.^(۱)

^(۲) داليکوال او دا خبرې، ۳۰ مخ.

^(۱) داليکوال او دا خبرې، ۳۲۰ مخ.

محمد عیان عیان:

عیان پر ۱۳۴۹ل کال د ادبیاتو پوهنځي د ژورنالیزم له څانگې څخه فارغ شوی دی، اثار یې په لاندې ډول دي:

۱- علمي سوسیالیزم: په پښتو یې ژباړلی او تر ۱۳۵۷کال دمخه چاپ شوی دی.

۲- چپه کښ: یوه کیسه ده، چې پر ۱۳۵۷ل کال چاپ شوې او په روسي ژبه ژباړل شوې ده.

۳- کوچۍ: د لنډو کیسو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۴ل کال د لیکوالو انجمن له خوا خپره شوې ده.

۴- د دیالکتیکي ماتریالیزم لنډ کورس په نوم یې یو اثر هم ژباړلی، چې تراوسه چاپ شوی نه دی.^(۱)

غوتی خاورې:

غوتی خاورې پر ۱۳۶۲ل کال د کابل پوهنتون له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغه شوې او دا یې اثار دي:

۱- د ننگرهار نکلونه، چاپ.

۲- د پښتو په شفاهي ادب کې شکل او مضمون.^(۱)

عاشق الله فریاد:

فریاد پر ۱۳۶۴ل کال د ژبو او ادبیاتو له شپې پوهنځي څخه فارغ شوی دی، اثار یې په دې ډول دي:

۱- ډیوی: د شعرونو مجموعه، د لیکوالو انجمن چاپ.

^(۱) د لیکوال او دا خبرې، ۳۲۲ مخ.

^(۱) د لیکوال او دا خبرې، ۳۳۰ مخ.

۲- د چاربيتو د پيداينست او جوړښت په باب يې تحقيقي څېړنه هم کړې ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.

۳- د لغمان د ځينو شاعرانو شعرونه يې هم راټول او د مجموعې په شکل ترتيب کړي دي.^(۲)

محمد اکبر کرگر:

کرگر پر ۱۳۵۶ل کال د ادبياتو پوهنځي له فلسفې خانگې څخه فارغ شوی دی او تراوسه يې لاندې اثار ټولنې ته وړاندې کړي دي:

- ۱- کيسې او حماسې (څېړنه او ژباړه)، چاپ.
- ۲- د اگست يودېر شمه يا بلشويکا: چاپ.
- ۳- شېبې: د لنډو کيسو مجموعه، ۱۳۶۴ل کال چاپ.
- ۴- ليننيزم په تيورۍ او عمل کې (ژباړه) چاپ.
- ۵- غني د شگو په محل کې: ۱۳۶۵ل کال چاپ.
- ۶- څو ادبي يادونې، ۱۳۶۶ل کال چاپ.
- ۷- سينده څه، سينده بهېره، د لنډو کيسو مجموعه، چاپ.
- ۸- استتیک مقولې، چاپ.
- ۹- په حالنامه کې د بايزيد روښان عرفاني افکار، چاپ.
- ۱۰- د ثور انقلاب او د ملي او قبایلي مسايلو مقدماتي څېړنه، ناچاپ.
- ۱۱- د پښتو گړنې يا اصطلاحات، ناچاپ.
- ۱۲- منځنۍ پېړۍ او سکولاستيکي افکار، ناچاپ.^(۱)

^(۲) دا ليکوال او دا څېرې، ۳۲۴-۳۲۷ مخونه.

^(۱) دا ليکوال او دا څېرې، ۳۵۹ مخ.

فضل الهي گران:

- گران پر ۱۳۶۰ل کال د ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی، اثار یې دادي:
- ۱- د هیلو گودرونه: د شعرونو مجموعه، د لیکوالو انجمن.
 - ۲- د برېښنا پرک: ناچاپ.
 - ۳- افغاني غورځنگ، ناچاپ.
 - ۴- د ننگرهار غږ: ناچاپ.
 - ۵- شپې لوخوړې: ناچاپ.
 - ۶- لگېدلی اور: ناچاپ.
 - ۷- سرې سکروتې: ناچاپ.
 - ۸- د خپگان څپې: ناچاپ.
 - ۹- د پیوستون نغمې: ناچاپ.
 - ۱۰- د گران شاهیکوتي شاعري (حالنامه).
 - ۱۱- لاسنیوی.
 - ۱۲- د شاهیکوت دودونه او رواجونه.
 - ۱۳- د پښتنو د تاریخ میتودولوژي.^(۱)

میراحمد گوربز:

نوموړی پر ۱۳۴۸ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی او (د گوربزو نکلونه) په نوم یې اثر لیکلی، چې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا خپور شوی دی.

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۳۷۱ مخ.

عبدالمتین متین:

- متین پر ۱۳۴۵ ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی او دغه لاندې اثار یې ټولنې ته وړاندې کړي دي:
- ۱- د کامگار خټک دېوان انتقادي متن: ۱۳۵۸ ل کال چاپ.
 - ۲- د خوشال کلیات لومړۍ ټوک: ۱۳۵۸ ل کال چاپ.
 - ۳- د خوشال خان خټک سوانحنامه.
 - ۴- د خوشال خان خټک دستار نامه.
 - ۵- امیر کروړ اور چند شاعران، یوه کوچنۍ رساله ده، چې د نوموړي په زیار چاپ شوې ده.^(۱)

کمال الدین مستان:

- مستان پر ۱۳۶۴ ل کال د ژبو او ادبیاتو له شپې پوهنځي څخه فارغ شوی دی، دغه یې اثار دي:
- ۱- ولسي پانگه: د فرهنگ مجلې له لارې خپره شوې ده.
 - ۲- ولسي شاعران: د هنر مجلې له لارې یې ځینې ولسي شاعران معرفي کړي دي.
 - ۳- د خوږ ژبي شاعر بهايي جان ژوند لیک: د رسالې په شکل چاپ شوی دی.
 - ۴- توفان: د گورکي د لنډو کیسو ژباړه ده، ۱۳۶۳ ل کال چاپ.
 - ۵- د لمر شغلو ته: د شعرونو لومړۍ مجموعه، چاپ.
 - ۶- د شهادت پانې: د شعرونو دویمه مجموعه، چاپ.
 - ۷- زما پوهنځی: د گورکي د یو اثر ژباړه ده، چې چاپ شوی دی.^(۱)

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۳۹۸ مخ.

نصرالله خان ناصر:

نوموړی پر ۱۳۵۷ل کال د ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی او (د پښتني فولکور د ترجمو تاریخي سیر ته یوه کتنه) تر نامه لاندې یو اثر لیکلی چې چاپ شوی نه دی.

نظري اريانا:

له ادبیاتو پوهنځي فارغ شوی دی او تراوسه یې د (لیکوال) په نامه یو اثر په پښتو ژبه ژباړلی دی او چاپ کړی دی.

تاج محمد یاري:

نوموړی د ژبو او ادبیاتو له شپې پوهنځي څخه فارغ شوی دی او د (ستوری او سیوری) تر نامه لاندې یې د شعرونو یوه مجموعه د لیکوالو د انجمن له خوا چاپ شوې ده.

سیدالشاه پولاد:

نوموړی پر ۱۳۴۰ل کال د ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی او د (بنکلاپېژندنه) په نوم یې یوه رساله د زېري جریدې له خوا په متفرق ډول خپره شوې ده.

نورالله ولسپال:

ولسپال پر ۱۳۵۱ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی او دغه ادبي کارونه یې ترسره کړي دي:

^(۱) د لیکوال او دا خبرې، ۳۹۸ مخ.

- ۱- د خوشال کلیات، ۳، ۲، ۱ ټوک (گډه پروژه) چې لومړی ټوک یې پر ۱۳۵۸ل کال چاپ شوی دی.
- ۲- د عبدالقادر خان خټک دېوان، د علومو اکاډمۍ چاپ.

معروف شاه خان:

- نوموړی له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی او اثار یې دادي:
- ۱- د حمید په دېوان کې د تلمیح صنعت ډولونه (د پوهنپلارۍ تیزس)
ناچاپ.
 - ۲- په پښتو کې د فاعلي جملو د استعمال جوړښت او ځانگړتیاوې (دماسترۍ تیزس) ناچاپ.
 - ۳- پښتو پښویز سمونونه یا پښتو گرامري مطابقتونه (د پوهندوی رتبې ته)، ناچاپ.

خان سلام:

- د ادبیاتو له پوهنځي پښتو څانگې څخه فارغ شوی او دا لاندې اثار یې لیکلي دي:
- ۱- د میرزاخان انصاري د دېوان قافیوي نیمگړتیاوې (پوهنپلارۍ رتبې ته) ناچاپ.
 - ۲- د حمید په دېوان کې د استعارې او کنایې ادبي صنعتونو لټونه او تحلیل، ناچاپ.

محبوب شاه ارزومند:

د ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی، اثار یې دادي:

۱- د امانت او اور لمبې: د داستانونو نقد (د پوهنپاڼې تیزس) ناچاپ.

۲- د پښتو نظم کلاسیک ژانرونه (د پوهنملۍ تیزس)، ناچاپ.

شاه ولي خان:

نوموړی د ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی او دا لاندې اثار یې لیکلي دي:

۱- پښتو وېي پانگه (د پوهنملۍ تیزس) ناچاپ.

۲- د پښتو نثر ډولونه او بشپړتیا یې پراوونه (د پوهندوی تیزس) ناچاپ.

پري اقبال:

د ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغه شوې ده او اثار یې دادي:

۱- د خوگیاڼو د وزیر وگړدود (د ماسټرۍ تیزس)، ناچاپ.

۲- د لوی ننگرهار نومورکي شاعران، ناچاپ.

فیاض:

نوموړی د ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې فارغ التحصیل دی، اثار یې دادي:

۱- په پښتو لنډو کیسو کې د ریالیزم څرنگوالی (د پوهنملۍ تیزس)
ناچاپ.

۲- د روښاني ادبیاتو په هنداره کې د روښاني نهضت په باب د بېلابېلو
نظریو کره کتنه (د پوهندوی تیزس) ناچاپ.

عزیز الله جبار خېل:

جبار خېل د ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې فارغ التحصیل دی او د
(غلاجي حصارک گردودونه) په نوم یې یو اثر لیکلی، خو چاپ شوی نه
دی.

سید محی الدین هاشمي:

هاشمي پر ۱۳۶۱ل کال د کابل پوهنتون له ژبو او ادبیاتو پوهنځي
څخه فارغ شوی دی، اثار یې دادي:
۱- ابدی ژوند، چاپ.

۲- د سردرو توتیان، (د ولسي شاعرانو تذکره) چاپ.

۳- پښتو گرامر (ژباړه) چاپ.

۴- د ادبي- هنري او کلتوري اصطلاحاتو تشریحي فرهنگ (دوه ټوکه)
ناچاپ.

۵- په پښتو لنډیو کې انګېرنې، چاپ.

۶- لیدلۍ خوب (د اشعارو مجموعه) ناچاپ.

۷- د سرمزل په لور، د ادبي ټوټو مجموعه، ناچاپ.

۸- د کونړ سادات، ناچاپ.

۹- په کوز کونړ کې د جهاد پیلامه او ادامه، ناچاپ.

۱۰- د روسانو د مزدور رژیم په زندانو کې لیدلي او اورېدلي حالات،
ناچاپ.

۱۱- د ادب پوهنې بنسټونه (درسي کتاب).

- ۱۲- د هجرت پر لار او دیار (سفرنامه) ناچاپ.
۱۳- د پښتو معاصر ادب تاریخ (د ادبیاتو درسي کتاب)
۱۴- د لیکوالۍ فن، چاپ.
۱۵- د جهاد او مقاومت فرهنگي مرکزونه او خپرونې.^(۱)

توریالی خاځی:

- پر ۱۳۵۳ل کال د ادبیاتو پوهنځي له ژورنالیزم خانگې څخه فارغ شوی
دی، اثار یې دادي:
۱- د شعرونو مجموعه: چاپ.
۲- جهادي لنډۍ: چاپ.
۳- د لنډو کیسو مجموعه: چاپ.

سید گلاب سباوون:

- پر ۱۳۵۵ل کال د ادبیاتو پوهنځي له ژورنالیزم خانگې نه فارغ شوی
دی:
۱- د حمزه ژوند و اند: ناچاپ.

محمد نسیم ستانیزی:

- پر ۱۳۵۵ل کال له ادبیاتو او بشري علومو پوهنځي څخه فارغ شوی
دی. پښتو اثار یې دادي:
۱- خاله او طوفان (د لنډو کیسو مجموعه).
۲- د لارې مثال (ژباړه).

^(۱) د لیکوالۍ فن: سید محی الدین هاشمي، پېښور، چاپ.

- ۳- دمارکسيزم اشتباه، چاپ.
- ۴- د اسلام څلور ستر فاتحين.
- ۵- د توحيد، نبوت او له مرگه وروسته ژوند عقلي ثبوت، ژباړه.
- ۶- جونگره او مانې (د لنډو کيسو مجموعه) چاپ.
- ۷- د اسلامي انقلاب هنداره: (ژباړه) چاپ.
- ۸- هغه ټول پسرې ليواله وو: د لنډو کيسو مجموعه. چاپ.
- ۹- تورې حاشيې: د لنډو کيسو مجموعه، چاپ.
- ۱۰- ځلايي کونجې: د لنډو کيسو مجموعه، چاپ.
- ۱۱- د اسلامي دعوت اصول: (ژباړه).
- ۱۲- سور ښامار: (ژباړه).
- ۱۳- د ايشيا په زړه کې طوفان، چاپ.
- ۱۴- د اسلام اقتصادي اصول، ناچاپ.
- ۱۵- څلور زندانونه، ناچاپ.

محمد آصف صميم:

- پر ۱۳۵۶ل کال د ادبياتو او بشري علومو پوهنځي عربي څانگې څخه فارغ شوی دی. اثار يې دادي:
- ۱- رښتيا نۍ کيسې (ژباړه) چاپ.
 - ۲- د رحمان بابا د پوان نوم ښود، چاپ.
 - ۳- مړه يې مه بولئ ژوندي دي، ۲ ټوکه، چاپ.
 - ۴- توحيدې ټولنه او ټولنيز عدالت، (ژباړه) ناچاپ.
 - ۵- د حضرت علي (رض) لنډې ويناوې (ژباړه)، ناچاپ.
 - ۶- رښتيا خبرې، درې جلده، (ژباړه) ناچاپ.
 - ۷- خوشال او قران.

- ۸- خوشال یاد کړي شاعران.
- ۹- شاعر د شاعر په هنداره کې.
- ۱۰- خوشال نومښود.
- ۱۱- د رحمان بابا فرهنگ.
- ۱۲- پښتو درسي کتاب د ۴ او ۶ ټولگي لپاره.
- ۱۳- وهابیت د قران او سنتو په رڼا کې (ژباړه) چاپ.
- ۱۴- د اسلام په جامه کې د استعمار مزدوران، چاپ.
- ۱۵- د پټې خزاني میزان رښتیا میزان دی (گډ اثر) چاپ.
- ۱۶- په کلاسیکو ادبیاتو کې پښتو گړنې، ناچاپ.
- ۱۷- زندان خوړلي یادونه (ژباړه). ناچاپ.
- ۱۸- گام پر گام له خوشال سره، (پوهه) مجله کې چاپ شوی دی.
- ۱۹- د شعرونو مجموعه (سانگي).
- ۲۰- پښتو نامې.
- ۲۱- زړه ويي پانگه.
- ۲۲- د خوشال د ژبې ټوپک.
- ۲۳- د لرغونې شاعرۍ غورچاڼ.
- ۲۴- په پښتو لرغونې شاعرۍ کې متلونه.
- ۲۵- شعرونه ایاتونه.
- ۲۶- شعرونه حدیثونه.
- ۲۷- د پښتو د لیکنې ژبې د معیاري اړخ یوجاج.
- ۲۸- رښتیني اتلان (ژباړه).
- ۲۹- د ملا لتار د دېوان د چاپي او خطي نسخو مقابله.
- ۳۰- خوشال یاد کړي کتابونه.
- ۳۱- د حمزه لیکونه.

- ۳۲- په انساني غړو پورې اړوند گړنې.
- ۳۳- روهیلې په هندوبار کې.
- ۳۴- ځان پېښې له (۹۴-۸۴) پورې.
- ۳۵- روښاني روحاني فرهنگ.
- ۳۶- رښتیاڼۍ خبرې.

محمدعارف غروال:

- پر ۱۳۴۷ل کال د ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی. اثار یې دادي:
- ۱- د دولت لوانې د دېوان انتقادي متن، چاپ.
 - ۲- د رحمان بابا د دېوان انتقادي متن، چاپ.
 - ۳- د خوشال خټک د کلیاتو د لومړي ټوک انتقادي متن، چاپ.
 - ۴- د سید جمال الدین افغان العروة الوثقی، چاپ.
 - ۵- د حبیب الله دېوان، چاپ.
 - ۶- غرنۍ سندرې، چاپ.
 - ۷- د بنگړو شرنګ (د معاصرو شاعرانو د اشعارو مجموعه) چاپ.
 - ۸- د وینو فواري، د جهادي شعرونو مجموعه، چاپ.
 - ۹- تورزن تورن افغان، د جهادي شعرونو مجموعه، چاپ.
 - ۱۰- بمونه او غمونه، د جهادي شعرونو مجموعه، چاپ.
 - ۱۱- راه عمل فارسی ترجمه، چاپ.
 - ۱۲- منظر مرگ، فارسی ترجمه، چاپ.
 - ۱۳- انگلیسي پښتو ورځنۍ خبرې (ژباړه) چاپ.
 - ۱۴- د خوشال خټک د کلیاتو د دویم ټوک انتقادي متن، ناچاپ.
 - ۱۵- اختیارات بدیعي د پښتو یوناني طب، ناچاپ.

۱۶- د پکتیا ولسي شاعران، ناچاپ.

۱۷- د وطن مینه د شعرونو مجموعه، ناچاپ.

۱۸- کورنی طب، (ژباړه). ناچاپ.

۱۹- غوتۍ نامه د شعرونو مجموعه، ناچاپ.

۲۰- قصص الانبياء (ژباړه)، ناچاپ.

فدا محمد فايض:

پر ۱۳۵۶ل کال د ادبياتو پوهنځي له دري خانگي څخه فارغ شوی دی، یوه د شعرونو مجموعه لري، چې تراوسه نه ده چاپ شوې.

ذکريا ملاتړ:

پر ۱۳۵۶ل کال د ادبياتو او بشري علومو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی، اثار يې دادي:

۱- د پښتو متلونو او اصطلاحاتو قاموس لومړی ټوک، (تالیف).

۲- په پښتو ادب کې د طالب په نوم شاعرانو تذکره، (تالیف)

۳- چې نه غواړم مه يې راپېښوي، دزدان کیسه، (تالیف).

۴- د پښتو په ولسي ادب کې د ماشومانو شاعري، (تالیف)

۵- تیرایان او تیرایي ژبه، (تالیف).

۶- پر افغانستان باندې د روسانو د تېري اساسي علتونه، (تالیف).

۷- عملي لار او علمي فلسفه، (ژباړه).

فضل ولي ناگار:

د ادبياتو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی، ((دا هغه بالا حصار دی)) په نوم يې د شعرونو یوه مجموعه خپره شوې ده.

محمد حسن ولسمل:

پر ۱۳۴۲ ل کال له ادبیاتو پوهنځي فارغ شوی دی.

- ۱- ظاهر شاه د قضاوت په تله کې، (د گډو مقالو مجموعه)، چاپ.
- ۲- زنداني سوغات، چاپ.

محمد معصوم هوتک:

پر ۱۳۶۶ ل کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی. اثار یې دادي:

- ۱- پاشلې ویناوې، د مولوي صالح محمد هوتک، ترتیب، سریزه، تحشیه او تعلیقات، ۱۳۶۹ ل کال چاپ.
- ۲- سرامنې اوښکې، (شعرونو مجموعه)، ۱۳۶۹ ل کال چاپ.
- ۳- د میرزا حنان بارکزي دېوان، ترتیب، سمون، سریزه، مقابله او وېي پانگه، ۱۳۷۰ ل کال چاپ.
- ۴- میرزا عبدالودود هوتک، ناچاپ.
- ۵- ښکار او کندهار، ناچاپ.
- ۶- احمدشاهي کندهار، ناچاپ.
- ۷- پښتنې قبیلې او روایتي شجرې، ناچاپ.
- ۸- بحرالعلوم، دوست محمد خټک، ۱ ټوک، ترتیب، سریزه، سمون او حاشیه، ناچاپ.
- ۹- خیرالبیان او درېیم قرائت، چاپ، (گډ هېواد).
- ۱۰- د ملا امیر دېوان، ترتیب او سریزه، ناچاپ.
- ۱۱- د غره او دوره (ژوند لیک)، ناچاپ.

۱۲- د زړه ایشناو، د شعرونو مجموعه، ناچاپ.^(۱)

وسیع الله سیار:

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی.
۱- په پښتو کې د مسجع نثر د پیدایښت او پایښت مسئله، پر ۱۴۱۳ هـ ق کال لیکل شوی.

افضل شېرزاد:

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له انگلیسي څانگې څخه فارغ شوی دی، د شعرونو یوه مجموعه لري، چې تراوسه لا چاپ شوې نه ده.

عبداللہ محک:

محک د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي انگلیسي څانگه لوستې، نوموړی په پښتو او دري ژبو یو شمېر اثار لیکلي دي، پښتو اثار یې دادي:
۱- د نیمو شپو چغې: د لنډو کیسو مجموعه، د لیکوالو انجمن، کابل چاپ.
۲- گل په جبه زار کې (ناول)، ۱۳۷۰ ال کال چاپ.

^(۱) پوخ کانی، محمد معصوم هوتک، ټورنټو، کاناډا، ۱۳۷۵ ال کال چاپ د پښتۍ څلورم مخ.

لعل پاچا ازموڼ:

ازموڼ تر درېیم ټولگي پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګه لوستې او بیا یې د جګړو له امله خپل وروستی کال د ننگرهار په پوهنتون کې بشپړ کړ، تراوسه یې دغه ادبي فعالیتونه ترسره کړي دي:

۱- د ملنګ جان خوږې نغمې له نویو زیاتونو سره، ۱۳۷۰ ل کال چاپ.

۲- د سیند غاړې گلونه، د محمد نور د شعرونو راټولونه او سریزه، لاهور چاپ.

۳- پرهرونه دي چې خاندې: د شعرونو مجموعه، پېښور، ۱۳۷۲ ل کال چاپ.

۴- کابل د وینو او لمبو په سین کې: د کابل په باب د شعرونو مجموعه، راټولونه، پېښور، ۱۳۷۳ ل کال چاپ.

۵- د خسرو شعرونه: سریزه او راټولونه، ناچاپ.

غلام نبي فراهي:

غلام نبي فراهي د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانګې فارغ شوی او بیایې له همدې څانګې ماسټري هم ترلاسه کړې ده. د لیسانس دورې پر مونوګراف سربېره (د استاد بېنوار ژوند او اثار په نامه یې د ماسټرۍ دورې د تیزس په توګه یو بل اثر هم لیکلی دی.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو مونوگرافونه

۱- د رحمان بابا او خوشال شعر او شاعري:

د شریفې خوگياني (اسلمي) له خوا پر ۱۳۴۲ل کال د پوهاند صدیق الله رښتین تر لارښوونې لاندې لیکل شوی، د مخونو شمېر یې (۲۴) دی. په دغه مونوگراف کې د رحمان بابا د اشعارو پر اخلاقي، ټولنیزو، تصوفي او د خوشال د اشعارو پر اخلاقي، ټولنیزو، عشقي او حماسي خواوو لنډې خبرې شوي دي.

۲- بلوڅ او بلوڅي:

عبدالرحمن بلوڅ د پوهاند صدیق الله رښتین تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۴۳ل کال لیکلی دی، د مخونو شمېر یې (۴۴) دی. دغه مونوگراف پر شپږو څپرکو وېشل شوی، چې په هره برخه کې یې د بلوڅو او بلوڅي ژبې په باب لنډه رڼا اچولې.

۳- د باختري او ایرانیو تاریخي انکشاف:

د محمد کریم اخکزي له خوا پر ۱۳۴۳ل کال لیکل شوی، لارښود استاد یې حبیب الله جاج پښتون زوی دی، د مخونو شمېر یې (۲۰) ته رسېږي.

۴- د کوچنیانو شفاهي ادب یا د کوچنیانو فولکور:

د شاه ولي له خوا پر ۱۳۴۴ ل کال په ۹۷ مخونو کې لیکل شوی، په مونوگراف کې د کوچنیانو شفاهي ادب ته پر کتنې سربېره د هغو پر روزنیز اړخ هم رڼا اچول شوې ده.

۵- پښتنې شاعرانې:

د زرغونې زېږ له خوا پر ۱۳۴۵ ل کال په (۷۵) مخونو کې د لوی استاد علامه عبدالحی حبیبی تر لارښوونې لاندې لیکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې ټولې (۳۳) پښتنې شاعرانې معرفي شوي او د شعرونو بېلگې یې راوړل شوي دي.

۶- د ننگرهار د سیمې ولسي شاعران:

د زېږالدین زېږ له خوا پر ۱۳۴۵ ل کال په (۵۱) مخونو کې لیکل شوی، لارښود استاد یې پوهاند عبدالحی حبیبی دی، په دغه مونوگراف کې د (۳۶) تنو شاعرانو ژوند لیک او د شعرونو بېلگې خوندي دي.

۷- د ادبي تاریخ تیوري:

پر ۱۳۴۶ ل کال په (۴۸) مخونو کې د حبیب الله ټري له خوا لیکل شوی دی. په دې مونوگراف کې د ادب تاریخ تیوري، تاریخي سیر او د تیوري د میتود په باب خبرې شوي دي.

۸- د تګاب د سیمې ولسي شاعران:

لیکوال یې سیدامیر دی، پر ۱۳۴۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې لیکل شوی دی. د مخونو شمېر یې (۸۱) ته رسېږي، په

دې مونوگراف کې د تګاب د څلورو تنو شاعرانو ژوند لیک او د شعرونو بېلګې راغلي دي.

۹- د ننگرهار مجله:

دا مونوگراف د شاه ولي قرار له خوا پر ۱۳۴۶ ل کال د استاد محمد حسين راضي تر لارښوونې لاندې ليکل شوی، د مخونو شمېر يې (۴۷) ته رسېږي. دا مونوگراف شپږ څپرکي لري او د ننگرهار مجلې د موضوعي نيولیک (فهرست) په باب په کې خبرې شوي دي.

۱۰- د کونړ د سيمې اجتماعي دودونه:

د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې د جلال الدين کونړي له خوا پر ۱۳۴۶ ل کال په (۶۷) مخونو کې ليکل شوی دی. په دې مونوگراف کې د کونړ د خلکو په ځينو دودونو او رواجونو لنډه رڼا اچول شوې ده.

۱۱- بازارک او څڅوبي:

د عبدالباقي (شينواري) له خوا پر ۱۳۴۶ ل کال ليکل شوی، د مخونو شمېر يې (۲۷) دی. یاد شوی مونوگراف دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې يې د بازارک او په دويمه برخه کې يې د څڅوبي سيمو په باب خبرې شوي دي.

۱۲- د افغانستان په تاريخ او ادبياتو کې د روښانيانو د نهضت مقام:

د عبدالقيوم نورزي له خوا په (۶۴) مخونو کې پر ۱۳۴۷ ل کال ليکل شوی، په دغه مونوگراف کې د روښانيانو د نهضت ماهيت، اصولو او عقايدو په باب خبرې شوي دي.

۱۳- د شگې پخواني شاعران:

عبدالمجید زاخېل د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۴۸ل کال لیکلی، د مخونو شمېر یې (۵۱) ته رسېږي. په دې مونوگراف کې د شگې د څو تنو شاعرانو ژوند لیک او د شعرونو بېلگې راوړل شوي دي.

۱۴- پښتني دودونه-کړنې او فالونه:

د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې علي محمدمنگل پر ۱۳۴۸ل کال لیکلی دی. دغه مونوگراف (۷۰) مخونه لري او د پکتیا د خلکو د ځینو دودونو په باب په کې لنډه رڼا اچول شوې ده.

۱۵- د نغمان بشري جغرافیه:

اسدالله (رویا) پر ۱۳۴۸ل کال په (۲۷) مخونو کې لیکلی دی. لارښود استاد یې حمیدالله امین دی، په یاد شوي مونوگراف کې د نغمان ولایت پر ځینو دودونو، رواجونو او ځینو سپورتی لوبو لنډه رڼا اچول شوې ده.

۱۶- مېرمن حمیده او د هغې ژوند او اشعارو ته یوه کتنه:

عبدالصبور ملیار په (۴۰) مخونو کې پر ۱۳۴۸ل کال د حبیب الله جاج تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د مېرمن حمیدې ژوند لیک او د شعرونو نمونې راوړل شوي دي.

۱۷- د شیدا په فکر او شعر لنډه څېړنه:

خیرمحمد شینواري پر ۱۳۴۹ل کال لیکلی دی، (۳۸) مخه لري د کاظم خان شیدا د ژوند پر حالاتو او د شعر پر ځینو ځانگړنو خبرې شوي دي.

۱۸- د پکتیا ولایت د گوملې پېژندنه:

محمدعلم نواب خېل د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۴۹ل کال لیکلی دی، (۷۹) مخونه لري. په دې مونوگراف کې د پکتیا ولایت د گوملې د سیمې پر لنډې پېژندنې سربېره د نوموړې سیمې پر ځینو قوانینو او دودونو هم لنډې خبرې شوي دي.

۱۹- د پکتیا ولایت د ځایو ولسي شاعران:

دسید محمد کارگر له خوا د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۴۹ل کال لیکل شوی دی. (۵۵) مخونه لري، په نوموړي مونوگراف کې د پکتیا ولایت د هاشم خېلو او عمرخېلو د سیمو (۷۶) تنه شاعرانو پېژندگلوي او شعري بېلگې راغلي دي.

۲۰- د نوزاد رواجونه:

نصر الله نوزادي پر ۱۳۴۹ل کال په (۲۸) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په دریو برخو کې د نوزاد د خلکو پر ځینو رواجونو خبرې شوي دي.

۲۱- خوشال خان او د پښتنو د ازادۍ تحریک:

عبدالمالک شهبازخېل پر ۱۳۵۰ل کال د پوهاند میرحسن شاه تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۵۰) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د خوشال خان پر ژوند، اقتصادي او ټولنیزو حالاتو باندې لنډه رڼا اچول شوې ده.

۲۲- د راډیو افغانستان د پروگرامونو شکل او څرنگوالي ته یوه کتنه:

شاه محمود زیارمل پر ۱۳۵۰ ل کال په (۲۰) مخونو کې لیکلی، په نوموړي مونوگراف کې د کابل راډیو د پروگرامونو او دهغو د نشر او خپرېدو د وختونو په باب معلومات ورکړل شوي دي.

۲۳- د پشه یي د خلکو محیط او د ژبې معرفي:
نورمحمدغمجن الینگاري په (۶۸) مخونو کې پر ۱۳۵۰ ل کال لیکلی، په یاد شوي مونوگراف کې د پشه یي ژبې او د پشه یانو د محیط په باب رڼا اچول شوې ده.

۲۴- د افغانستان کالني د مضامینو فهرست:
سید عبدالستار رازي پر ۱۳۵۰ ل کال په (۵۵) مخونو کې لیکلی، لارښود استاد یې محب الله رحمتي دی.

۲۵- د اندرو دودونه:
د محمد اسلم قربانخېل له خوا د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې پر ۱۳۵۰ ل کال لیکل شوی دی، په یاد شوي مونوگراف کې د غزني د اندرو ولسوالۍ د خلکو د ټولنیزو دودونو په باب خبرې شوې دي.

۲۶- د احمدشاه بابا لښکر کشي او دده د امپراطورۍ حدود:
امان الله ایازي پر ۱۳۵۱ ل کال د پوهاند میرحسین شاه تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی. په دغه مونوگراف کې د احمدشاه بابا د واکمنۍ د

حدودو او لښکر کشیو په باب په لنډیز سره خبرې شوې دي.

۲۷- د پښتونستان مسئله د تاریخ په اوږدو کې:

عبدالشاه ظفرخېل پر ۱۳۵۱ل کال د پوهنوال حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. (۵۲) مخونه لري.

۲۸- پښتونستان:

لیکواله یې حفیظه ده، پر ۱۳۵۱ل کال یې د پوهاند میرحسین شاه تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی. (۸۲) مخونه لري، په یاد شوي مونوگراف کې د پښتونستان پر جغرافیایي موقعیت خبرې شوي او د پښتونستان د ځینو ملي مبارزو لکه خان عبدالغفار خان پېژندگلوي په کې راغلې ده.

۲۹- عربي ژبه د پېړیو په بهیر کې:

عبدالغفور رسول پر ۱۳۵۲ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی، (۳۰) مخونه لري. مونوگراف درې برخې لري او د عربي ژبې د پرمختګ او څرنگوالي په باب په کې خبرې شوي دي.

۳۰- د قره باغ پښتني دودونه:

محمد حسن پر ۱۳۵۲ل کال په (۵۸) مخونو کې لیکلی، د غزني ولایت د قره باغ د سیمې د پښتنو د ځینو دودونو په باب په کې معلومات وړاندې شوي دي.

۳۱- د لغمان ولایت د ملي شاعرانو په شعرونو کې د ځایونو

نومونه:

محب الدین محب پر ۱۳۵۲ ل کال په (۵۱) مخونو کې لیکلی، په دې مونوگراف کې د یادې شوې سیمې د اتو تنو شاعرانو د شعرونو له مخې سیمه ییزو نومونو ته گوته نیول شوې ده.

۳۲- وړانګې ورځپاڼه:

محمدانور پر ۱۳۵۲ ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۳۶) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د یادې شوې خپرونې او د هغې د مضامینو په باب معلومات وړاندې شوي دي.

۳۴- د قرغیو د ولسوالۍ جغرافیه:

محمداعظم حیدري پر ۱۳۵۲ ل کال د پوهاند حمیدالله امین تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی، (۷۵) مخونه لري، په دې مونوگراف کې د لغمان ولایت د قرغیو سیمې د یو شمېر غرونو او سیندونو په باب معلومات وړاندې شوي دي.

۳۵- ۱۸۹۳م څخه راپدېخوا د تاریخ په اوږدو کې د پښتونستان

مسئله:

د جان محمد، دوړ له خوا پر ۱۳۵۲ ل کال لیکل شوی دی. لارښود استاد یې برهان الدین حساس دی، مخونه یې (۴۸) دي. مونوگراف څلور څپرکي لري او په هر څپرکي کې د پښتونستان په باب معلومات وړاندې شوي دي.

۳۶- په افغاني ټولنه کې د ښځو دریځ:

لطیفې پر ۱۳۵۲ ل کال د زرغونې زېور تر لارښوونې لاندې لیکلې، (۳۵) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې په افغاني ټولنه کې د ښځو د دریځ په باب خبرې شوي او هم د ځینو افغاني ښځمنو شاعرانو پېژندگلوي او د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۳۷- د خوست لهجې او مروج لیکدود:

حضرت محمد ویاړ پر ۱۳۵۲ ل کال د شیریندل گردیوال تر لارښوونې لاندې لیکلې دی. دغه مونوگراف (۲۷) مخونه لري.

۳۸- د پروفیسور ډاکتر برنارډورن د پښتو منتخباتو او د رحمان

بابا د چاپي دېوان مقایسه:

د میرزامحمد له خوا پر ۱۳۵۲ ل کال په (۷۹) مخونو کې لیکل شوی دی.

۳۹- په کندهار کې د ډله ییزو مفاهیمو وسایلو تاریخي سیر:

احمدالله پر ۱۳۵۲ ل کال د عنایت الله تر لارښوونې لاندې لیکلې دی، (۶۲) مخونه لري. په دې مونوگراف کې د کندهار د مطبوعاتو او خپرو شویو مطالبو په اړه خبرې شوي دي.

۴۰- پښتني جرگې او دودونه:

سهراب مومند پر ۱۳۵۲ل کال د مجاور احمدزیار تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۲۶) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د پښتني جرگې پر اهمیت او په اولسمه او اته لسمه پېړۍ کې د پښتنو د ځینو دودونو په باب خبرې شوې دي.

۴۱- د سراج الاخبار او هېواد مقایسوي مطالعه:

لعل پاچا حُدران پر ۱۳۵۳ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۴۲) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د سراج الاخبار او هېواد د ورځپاڼو پرتله شوې ده او د دواړو ورځپاڼو توپیرونو ته ګوته نیول شوې ده.

۴۲- د هسکې مېنې جغرافیه:

د سیدبادشاه له خوا پر ۱۳۵۳ل کال د حمیدالله امین تر لارښوونې لاندې لیکل شوی، (۳۰) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د شینوارو د هسکې مېنې د ولسوالۍ پر جغرافیه لنډه رڼا اچول شوې ده.

۴۳- د پښتو فولکور او ادب:

حفیظ الله جمالي پر ۱۳۵۳ل کال د دوکتور مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۳۶) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د پښتني فولکور پر ځینو اړخونو رڼا اچول شوې ده.

۴۴- پښتونستان وپېژنئ:

محمد نعیم پر ۱۳۵۳ ل کال د دوکتور مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې بشپړ کړی دی. په مونوگراف کې د پښتونستان د سیمې په باب ځینې معلومات راغلي دي.

۴۵- د جمعې مفاهیمې وسایل په کندهار کې:

حبیب الله حبیب پر ۱۳۵۳ ل کال د استاد حبیب الله تر لارښوونې لاندې په (۲۶) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کندهار د خپرونو په باب یو لړ معلومات وړاندې شوي دي.

۴۶- د پښتونستان په مسئله کې د هېواد ورځپاڼې رول:

شیخ محمد پر ۱۳۵۳ ل کال د پوهنوال حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۴۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې هغو لیکنو ته نغوته شوې ده، چې د پښتونستان په باب په هېواد ورځپاڼه کې خپرې شوې دي.

۴۷- د انګولا مسئله:

رحیم داد همزولي پر ۱۳۵۳ ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د نوموړي هېواد جغرافیا او تاریخ ته لنډه کتنه شوې ده.

۴۸- د مطبوعاتو رول د هېواد او ازادۍ په برخه کې:

خان زمان پر ۱۳۵۳ ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۲۸) مخونو کې بشپړ کړی دی. دغه مونوگراف پر څلورو برخو وېشل او

د هېواد د ازادۍ په برخه کې د مطبوعاتو پر اغېز او تاثیر خبرې کوي.

٤٩- تربگني:

د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې (وزیر) لیکلی دی، د لیکلو کال يې ١٣٥٣ ل دی، (٣٨) مخونه لري او د لنډې کیسې، ډرامې او تربگنۍ په باب په کې معلومات راغلي دي.

٥٠- له جغرافیایي نومونو سره د روایاتو تړون:

د وزیر محمد له خوا پر ١٣٥٣ ل کال لیکل شوی، (٣٥) مخونه لري، په دغه مونوگراف کې د ځینو روایاتو په باب خبرې شوي دي.

٥١- ژبه او د ژبې د پیداکېدو سرچینه:

د الله باز له خوا د دوکتور مجاوراحمدزیار تر لارښوونې لاندې پر ١٣٥٣ ل کال په (٢٦) مخونو کې لیکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې د ژبې د پیداکېدو پر علتونو او عواملو لنډې خبرې شوې دي.

٥٢- د پښتو څېړنو بین المللي مرکز:

عبدالهادي هاند پر ١٣٥٣ ل کال په ٢٣ مخونو کې لیکلی دی، په دغه مونوگراف کې د پښتو ژبې د بین المللي مرکز په باب معلومات وړاندې شوي دي.

٥٣- د تصوف اغېز پر ټولنه باندې:

مصرخان پر ١٣٥٣ ل کال د زیورالدین زیور تر لارښوونې لاندې په ٣٣ مخونو کې بشپړ کړی دی او د روښانیانو د غورځنګ په باب په کې خبرې شوي دي.

۵۴- د ملنگ جان ورک اشعار:

اخذخان پر ۱۳۵۳ل کال د مجاوراحمدزیار تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی. ۲۵ مخونه لري، په نوموړي مونوگراف کې د ملنگ جان پر پېژندگلوي سربېره د هغه ځینې شعرونه او د هغه په باب د کورنیو او بهرنیو لیکوالو ځینې اشعار راغلي دي.

۵۵- د کندهار د سیمې فکاهیات:

د بريالي پکتا له خوا پر ۱۳۵۳ل کال د حبيب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې ليکل شوی. دغه مونوگراف (۲۶) مخونه لري او په کې د کندهار د سیمې ځینې ټوکې ټکالې راټولې شوې دي.

۵۶- د پښتو ټولنې نشراتي فعالیتونه:

زمرې محقق پر ۱۳۵۴ل کال د حبيب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی. دغه مونوگراف (۳۰) مخونه لري او په کې د پښتو ټولنې لنډه تاریخچه بیان او ددې ټولنې پر خپرنیو فعالیتونو رڼا اچول شوې ده.

۵۷- د پښتونستان د مطبوعاتو وضع د صدر بوټو د حکومت په

دوره کې:

محمد زمان پر ۱۳۵۴ل کال د حبيب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې ليکلی دی. نوموړي مونوگراف کې د ذوالفقار علي بوټو د واکمنۍ پر وخت د پښتونستان د غورځنگ او د پښتنو د مطبوعاتو د څرنگوالي په باب خبرې شوې دي.

۵۸- د کټواز د سیمې دودونه:

محمدنواز پر ۱۳۵۴ل کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی، (۳۴) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د غزني د کټواز د سیمې پر ځینو دودونو او پښتني رواجونو لنډه رڼا اچول شوې ده.

۵۹- مقلوبې پښتو کلمې:

محمد قاسم سالمې پر ۱۳۵۴ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۱۹) مخونو کې لیکلی. په دغه مونوگراف کې د پښتو د مقلوبو کلمو په باب معلومات راغلي دي لکه: اغزی agzay ، ازغی azgay

۶۰- د مومندو ورزشي لوبې:

د سرفراز له خوا د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۵۴ل کال په (۶۱) مخونو کې لیکل شوی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د مومندو پر ځینو سیمه ییزو لوبو رڼا اچول شوې ده.

۶۱- په افغانستان کې د مطبوعاتو لوړ او خړ او د هغو

پرمختیا:

نام حق خیرک پر ۱۳۵۴ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، (۴۲) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې په افغانستان کې د مطبوعاتو پر څرنګوالي او همدارنګه پر ځینو اقتصادي، فرهنګي، سیاسي، مذهبي او ټولنیزو حالاتو هم لنډه رڼا اچول شوې ده.

٦٢- د جمهوري پلوشه د مطبوعاتو په لمن کې:

پر ١٣٥٤ ال کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې عبدالشکور لیکلی دی، (٣٥) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د پلوشې جريدې د مضامينو او همدارنگه له کابل مجلې سره د نوموړې جريدې پرتله شوې ده.

٦٣- د پښتو په گړني (شفاهي) ادب کې د ښځو ونډه:

شريفې شريف پر ١٣٥٤ ال کال د مجاور احمد زيار تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی، (٥٥) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې په لنډيو کې د ښځو پر ونډې او دريځ خبرې شوې دي.

٦٤- د زده کوونکو د درسي وروسته والي علتونه:

محمد نسيم قسيمي پر ١٣٥٤ ال کال د ډاکتر گل جانان ظريف تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، ٦٤ مخونه لري. دا مونوگراف اته څپرکي لري، چې د زده کوونکو پر درسي ستونزو او د هغو پر د عواملو خبرې شوي.

٦٥- د سرخورد په پارسي کې د پښتو گډون او اغېزه:

جمال الدين وطنمل پر ١٣٥٤ ال کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (١٦) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په ورځنيو خبرو کې په ياد شوې سيمه کې پر پارسي باندې د پښتو ژبې اغېزې ته نغوټې شوې دي.

٦٦- د میرویس هوتکي او احمدشاه دراني زمام داري ته
مقایسوي کتنه:

محمد صدیق خالقي پر ۱۳۵۴ ل کال د پاینده محمد (سرهنګ) تر
لارښوونې لاندې لیکلی او (۳۶) مخونه لري. په دغه مونوګراف کې د
میرویس نیکه او احمدشاه بابا د جګړو، اتلولیو او واکمنیو په باب لنډه رڼا
اچول شوې ده.

٦٧- د خوشال خان خټک عصر ته یوه کتنه او د هغه
معاصرین:

ذکریا پر ۱۳۵۴ ل کال لیکلی دی، (۳۱) مخونه لري، په دغه مونوګراف
کې د خوشال خان خټک پر پېژندګلۍ سربېره د هغه وخت پر حالاتو
هم لنډه رڼا اچول شوې ده.

٦٨- د ماشومانو د بد اخلاقي سببونه:

زرشاه حق یار پر ۱۳۵۵ ل کال د پوهاند محمد فاضل تر لارښوونې
لاندې لیکلی، نوموړی مونوګراف شپږ څپرکي لري او د ماشومانو د روزنې
او همدارنګه پر ناوړه چارو د هغو د اخته کېدو پر سببونو خبرې شوې
دي.

٦٩- د افغانستان د ثانوي ښوونځیو ازموینې:

شېرخان رښتین پر ۱۳۵۵ ل کال د پوهندوی عطاالله روف تر لارښوونې
لاندې په ۴۲ مخونو کې لیکلی دی. پر دغه اثر کې د افغانستان د ثانوي

ښوونځیو په درسي میتود خبرې شوې دي.

۷۰- ښوونه او روزنه د اسلام له نظره:

عبدالقیوم وزیر پر ۱۳۵۵ ل کال د استاد دانش تر لارښوونې لاندې په (۷۹) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د اسلام له نظره پر ښوونه او روزنه خبرې شوې دي.

۷۱- د وردگو د قبیلې د واده او مړي دودونه:

محمد مبارک پر ۱۳۵۵ ل کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په ۴۹ مخونو کې لیکلی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د وردگو د قبیلې د مړي او ژوندي او د واده پر دودونو او رواجونو رڼا اچول شوې ده.

۷۲- په ننگرهار کې فولکوریکي کیسې:

عبدالروف پت یار پر ۱۳۵۵ ل کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۱۲۰) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ننگرهار ولایت (۹) فولکوریکي کیسې راټولې شوې دي.

۷۳- سرې لمبې:

سعدالله فیضي پر ۱۳۵۵ ل کال لیکلی دی، (۸۳) مخونه لري او په دغه مونوگراف کې د ملا عبدالحنان حیرت پر ژوند او ټولنیزو شرایطو او اشعارو خبرې شوې دي.

۷۴- د امانی دولت د سقوط سببونه:

غلام احمد واک پر ۱۳۵۵ ال کال د پوهندوی سید سعدالدین هاشمي تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. (۶۳) مخونه لري، په نوموړي مونوگراف کې د امانی دولت د ظهور په مقابل کې د بریتانوي ښکېلاک د مخالفتونو عوامل ترکتنې لاندې نیول شوي دي.

۷۵- زیتون په افغانستان کې:

بخت جمال پر ۱۳۵۵ ال کال لیکلی دی. لارښود استاد یې محب الله رحمتي دی. په دغه مونوگراف کې په افغانستان کې د زیتون د حاصلاتو په باب معلومات راټول شوي دي.

۷۶- د لغمان ولایت د کلمان د سیمې معرفي:

عبدالمومن پر ۱۳۵۵ ال کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کلمان د سیمې، اقتصادي څرنگوالی او جغرافیایي موقعیت او د سیمې د ځینو دودونو په باب څرگندونې شوې دي.

۷۷- د امان افغان جريدې خپرونې په سياسي، اقتصادي،

اجتماعي او کلتوري ساحه کې:

محمد صفر خواریکین پر ۱۳۵۶ ال کال لیکلی، لارښود استاد یې حبیب الرحمن هاله دی. (۳۹) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د (امان افغان) جريدې د خپر شوو لیکنو په باب ځینې معلومات راټول شوي دي.

۷۸- سیکان او د هغوی دودونه:

شفیق الله دردمل پر ۱۳۵۶ ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۷۲) مخونو کې لیکلی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د هندوستان سیکانو د کلتور او د هغو د دودونو په باب ځینې معلومات راټول شوي دي.

۷۹- د مرکځپلو دود او دستور:

محمد صابر پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۲۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د مرکځپلو د دود او دستور په باب په لنډه توګه رڼا اچول شوې ده.

۸۰- د پاینده محمد کره وال ژوند او ځینې شعرونه:

محمد سراب پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د پاینده محمد کره وال د ژوند او شاعرۍ په باب څرګندونې راغلې دي.

۸۱- د غزني د قره باغ د سیمې منطقوي جغرافیه:

د قیوم داد حکیمزي له خوا پر ۱۳۵۶ ل کال لیکل شوی، لارښود استاد یې پوهنوال حمیدالله امین دی. د یادې شوې سیمې جغرافیایي موقعیت یې څېړلی دی.

۸۲- د گوجري ژبې لغوي ذخیره:

عبدالطیف دلسوز پر ۱۳۵۶ ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف

کې د گوجرو د ژبې (گوجري) په باب لنډ معلومات راغلي دي.

۷۳- په افغانستان کې د ښوونې او روزنې د ښه والي لپاره لازمي طريقې:

گلبدين نېکمل پر ۱۳۵۶ل کال د عطاالله روف تر لارښوونې لاندې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د يادې شوې موضوع په باب څرگندونې شوې دي.

۸۴- د پکتيا ولايت د سيد کرم ولسوالۍ عمومي جغرافيه:
اشرف شريفې پر ۱۳۵۶ل کال د پوهنوال حميدالله امين تر لارښوونې لاندې ليکلی دی، چې د سيدکرم ولسوالۍ عمومي جغرافيه په کې تشرېح شوې ده.

۸۵- د منځنۍ پېړۍ او اسکولاستيکي افکار:
د محمد اکبر ارينمل له خوا پر ۱۳۵۶ل کال په (۳۲) مخونو کې ليکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې د افغانستان د منځنيو پېړيو د ټولنيز، اقتصادي جوړښت او د ښوونې او روزنې په باب لنډ معلومات وړاندې شوې دي.

۸۶- د ساووجي ژبې لغات:
محمد نادر مشواني پر ۱۳۵۶ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ساووجي ژبې ځينې وييونه (لغات) د هغو فونيتيک شکل او پښتو ماناوې راغلي دي.

۸۷- خبر په امان افغان کې:

سیدامین مجاهد پر ۱۳۵۶ل کال د محمد کاظم اهنګ تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی، (۳۴) مخونه لري. په نوموړي مونوګراف کې د امان افغان جريدې د ځينو ليکنو فهرست او د نوموړي جريدې لنډه تاريخچه راغلي ده.

۸۸- د مزار درې د ادیت او شماش دودونه:

رحمت سيد پر ۱۳۵۶ل کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوګراف کې د مزار درې د ادیت او شوماش د جغرافيې پېژندګلوي او د هغو د ځينو دودونو په باب معلومات راغلي دي.

۸۹- د گوشتې ولسوالۍ دودونه:

عبدالجبار پر ۱۳۵۶ل کال د پوهنمل محمد طاهر علمي، تر لارښوونې لاندې په (۱۹) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د گوشتې ولسوالۍ د ځينو دودونو په باب خبرې شوې دي.

۹۰- د خوست محلي ګرڼې:

شازالي پر ۱۳۵۶ل کال د محمد طاهر علمي تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوګراف کې د خوست د خلکو يو شمېر عاميانه ګرڼې خپرل شوې دي.

۹۱- د ښاغلي محمد داود سفرونه بهرنیو هېوادونو ته:

محمد شریف شاذ پر ۱۳۵۶ل کال د محمدکاظم اهنګ تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د سردارمحمدداود د سفرونو یادونه راغلې او هم د دې سفرونو د موخو په باب رڼا اچول شوې ده.

۹۲- د سید عبدالخالق کندهاري پېژندګلوي او د اشعارو

مجموعه:

عبدالطیف پر ۱۳۵۶ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، (۶۸) مخونه لري. په نوموړي مونوګراف کې د سید عبدالخالق کندهاري ژوند لیک او د هغه د شعرونو بېلګې راغلې دي.

۹۳- د چپرهار د سیمې د ولسي شاعر امیرزاده (خاکسار) د

اشعارو مجموعه:

شېرزاده پر ۱۳۵۶ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د امیرزاده لنډ ژوند لیک او د هغه د شعرونو بېلګې خوندي دي.

۹۴- د کونړونو ولایت بشري جغرافیه:

سیداحمد پر ۱۳۵۶ل کال د پوهنمل دوکتور عبدالله (روحاني) تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف

کې د کونړونو د عمومي جغرافیه، ټولنیز څرنگوالي او د اداري تشکیلاتو په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۹۵- د محمد باقي بادل (بارکزي) اشعار:

د عوذ بالله له خوا پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې لیکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د یاد شوي شاعر لنډه پېژندنه او د کلام بېلگې خوندي دي.

۹۶- په شینوارو کې د کونه تیر غزا:

معروف شاه خان پر ۱۳۵۶ ل کال د استاد رشاد تر لارښوونې لاندې په (۴۳) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د شینوارو د غزا علتونه او د غزا د گډون کوونکو په باب معلومات راغلي دي.

۹۷- د محمد نواب اشعار:

محمد ظاهر (همت) پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د محمد نواب پېژندگلوي، دهغه اشعارو په باب تبصره او د شعرونو بېلگې راغلي دي.

۹۸- د شینوارو د سیمې اصطلاحات:

سید عیسی نېکمل پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د شینوارو د سیمې یو لړ عامیانه اصطلاحات ځای شوي.

۹۹- د اشرف خان هجري په شعر کې ادبي تصلفات (باتې):
محمد گل کوچي پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر
لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د
اشرف خان هجري په شعر کې تصلفات خپرل شوي دي.

۱۰۰- د يوه ولسي شاعر پېژندنه:
د عبدالاحد ښکاره له خوا پر ۱۳۵۶ ل کال د دوکتور مجاوراحمد زيار
تر لارښوونې لاندې ليکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ولسي
شاعر حاجي محمد پر ژوند ليک او شاعرۍ رڼا اچول شوې ده.

۱۰۱- د حضرت ولي پېژندنه او نظمونه يې:
فضل ولي ناگار پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې
لاندې په (۳۶) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د حضرت
ولي پېژندنه او د هغه د نظمونو په باب معلومات راغلي دي.

۱۰۲- د ارچې تجارت د کونړونو په ولايت کې:
د غلام قادر جليلي له خوا پر ۱۳۵۶ ل کال د عبدالله روحاني تر
لارښوونې لاندې په (۲۸) مخونو کې ليکل شوی دی. په نوموړي
مونوگراف کې د کونړونو ولايت پېژندنه، د ولايت جغرافيايي موقعيت او د
ارچې د لرگيو د سوداگرۍ په باب معلومات راغلي دي.

۱۰۳- د تگاب د سيمې نوي او زاړه شاعران:
گلداد بېژني پر ۱۳۵۶ ل کال ليکلی دی. لارښود استاد يې پوهاند
عبدالشکور رشاد دی، (۶۸) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د تگاب

د سیمې د څلورو تنو شاعرانو پېژندنه او د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۱۰۴- د جانان فدوي هوتک پېژندنه او اثار:

محمد حنیف پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلی. په دغه مونوگراف کې د جانان فدوي پېژندگلوي او د شعرونو بېلگې خوندي دي.

۱۰۵- د زابل ولایت د بادامو او انگورو تولید او تجارت:

د سید علي هوتک له خوا پر ۱۳۵۶ ل کال د حمیدالله امین تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې لومړی د زابل ولایت د جغرافیې په باب خبرې شوي، بیا د اوسېدونکو د اقتصادي حالت او هم په اقتصاد کې د بادامو پر اهمیت او د هغو پر تجارت خبرې شوې دي.

۱۰۶- د ولسي شاعر بهاو جان پېژندنه:

محمدعارف پېژاند پر ۱۳۵۶ ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، چې په کې د سیدبهاو جان پېژندگلوي او د شعرونو بېلگې خوندي دي.

۱۰۷- د پښتو ادب طالبان:

ذکریا ملاتړ پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهندوی دوکتور گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې په (۲۳) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د پښتو ادب (۲۲) طالبانو په باب معلومات راغلي دي.

۱۰۸- د پښتو ژبې د ځینو ولسي شاعرانو پېژندگلوي:

محمد معین باجوړي پر ۱۳۵۶ل کال د گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، چې (۴۱) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ژبې د (۱۸) تنو شاعرانو پېژندگلوي او د کلام بېلگې راغلي دي.

۱۰۹- د کندهار په سیمې کې کرکې:

محمد رحیم سلطاني پر ۱۳۵۷ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کندهار د خلکو په فولکور کې کرکې خپرل شوې دي.

۱۱۰- د بېسوادۍ د مسلي حل په افغانستان کې:

خوشحال یاسيني پر ۱۳۵۷ل کال لیکلی دی. دا مونوگراف پنځه برخې لري، په هره برخه کې یې د سواد د گټې او د بېسوادۍ د له منځه وړلو لارې چارې څه نا څه په گوته شوې دي.

۱۱۱- د نوم صرف (نوم گرپوهه):

نصرالله ناصر پر ۱۳۵۷ل کال د پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د نوم پر صرف باندې خبرې شوې دي او د نوم ډولونه هم په گوته شوې دي.

۱۱۲- د شینوارو ولسي ادب:

تاج محمد پر ۱۳۵۷ ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د شینوارو ولسوالۍ پر ولسي ادب رڼا اچول شوې ده.

۱۱۳- د ګرښک د خلکو ګړنې ادب:

سرخیداد هلمندي پر ۱۳۵۷ ل کال د پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د ګرښک د خلکو ولسي اصطلاحات خپرل شوي او بېلګې یې راوړل شوې دي.

۱۱۴- ټولنیزه پراختیا:

فیض محمد فیاض پر ۱۳۵۷ ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې ټولنیزه پراختیا له علمي نړۍ لید او د هغه د مخالف فکر دواړو له مخې خپرل شوې ده.

۱۱۵- اجتماعي انقلابونه او ښوونې روزنې سره د هغو اړیکې:

سراج الدین پر ۱۳۵۷ ل کال د رڼا گل رڼا تر لارښوونې لاندې په (۲۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې پر ښوونه او روزنه باندې د ټولنیزو بدلونونو اغېزې خپرل شوې دي.

۱۱۶- د تره خېلو گړدود:

مصطفی نژدې پر ۱۳۵۷ ل کال د دوکتور مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی، چې د تره خېلو د گړدود په باب معلومات په کې راغونډ شوي دي.

۱۱۷- د شوروي اتحاد د مطبوعاتو سیستم:

زلمي هېوادمېل پر ۱۳۵۷ ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۱۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د شوروي اتحاد د مطبوعاتو، راډیو او ټلويزيون په باره کې په لنډيز سره معلومات راوړل شوي دي.

۱۱۸- د ممتاز کارگر اشعار:

نادر خان پر ۱۳۵۷ ل کال د دوکتور مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۴۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ممتاز کارگر ژوندلیک او د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۱۱۹- د حیات الله بشري اشعار:

نور محمد پر ۱۳۵۷ ل کال د مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۲۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د شاعر پېژندگلوې او د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۱۲۰- د حصارک د ځانپېښو ثبت د لیکوال د ځاني، ټولنیز، سیاسي او فرهنګي ژوندانه په څېړنه او سپړنه کې ډېر رول لري، په تېره بیا دا چې دا

پېښې په خپله د لیکوال په قلم ثبت شوي وي. دا لیکنه یا ځانپېښې، چې دلته یې لولئ، پوهاند استاد زیار په خپل قلم لیکلي، نو ځکه دده د ژوند په تشریح کې ډېره مرسته کوي.

غلجايي د ولسوالۍ بشري جغرافیه:

زلمي داد پر ۱۳۵۷ ل کال د لطف الله ساپي تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د حصارک د ولسوالۍ پر ټولنیز ژوند، اداري تشکیلاتو، دود او دستور باندې رڼا اچول شوې ده.

۱۲۱- بنځه په پښتو منثورو ادبیاتو کې:

امیرمحمد پاڅون پر ۱۳۵۷ ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د بنځې د ټولنیز او طبقاتي ژوند په باب معلومات راغلي دي.

۱۲۲- د شغني ژبې فولکور (گړنی ادب):

دلبرشاه سرچشمه پر ۱۳۵۷ ل کال د مجاوراحمدزیار تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې لیکلی دی. نوموړی مونوگراف درې څپرکي لري، چې په هر څپرکي کې یې د شغنان د خلکو د ولسي ادب او ټولنیز ژوند په باب معلومات راغلي دي.

۱۲۳- د تگاو ولسوالۍ د خلکو گړنی ادب:

محمد ابراهیم پر ۱۳۵۷ ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې لیکلی دی. نوموړي مونوگراف کې د

تګاو ولسوالۍ جغرافیایي موقعیت، ټولنیزه او اقتصادي بڼه او پر ولسي ادب رڼا اچول شوې ده.

۱۲۴- د حمید د شاه گدا په مثنوي کې د قافیې د عیبونو

مطالعه:

خان اباد پر ۱۳۵۷ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۲۷) مخونو کې لیکلی دی. دې مونوګراف کې د حمید د یاد شوي اثر د قافیې نیمګړتیاوې په ګوته شوې دي.

۱۲۵- د غلام حسین پېژندګلوي او اشعار:

محمد عمر دایمي پر ۱۳۵۷ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د غلام حسین ژوند لیک او د شعرونو بېلګې راغلې دي.

۱۲۶- په پکتیا کې ډله ییزه مفاهمه او د هغې وسایل:

عزیزخان عدلي پر ۱۳۵۷ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې لیکلی دی. نوموړی مونوګراف پنځه څپرکي لري او د پکتیا ولایت د مطبوعاتو په باب په کې معلومات راغونډ شوي دي.

۱۲۷- د سیداباد د ولسوالۍ انګېرنې او کړنې:

محمد اصف پر ۱۳۵۷ل کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د سید

آباد د ولسوالۍ لنډه پېژندنه او د هغې سیمې د کړنو او انګېرنو په باب معلومات راغلي دي.

۱۲۸- د گلستان د ولسوالۍ جغرافیایي څېړنه:

عبدالعزيز اکرمي پر ۱۳۵۷ل کال دمحمد ظریف ظریفی تر لارښوونې لاندې په (۶۰) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د گلستان د ولسوالۍ جغرافیایي موقعیت او بشري او اقتصادي بڼې په باب معلومات راغلي دي.

۱۲۹- د ننگرهار ولایت د غني خېلو د ولسوالۍ اصطلاحات:

داودشاه خوشال پر ۱۳۵۷ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، چې د غني خېلو د ولسوالۍ عامیانه اصطلاحات په کې راغلي دي.

۱۳۰- کیسې:

عاصم شرر پر ۱۳۵۷ل کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې څلور فولکوریکي کیسې راټولې شوې دي.

۱۳۱- د دولت تطبیقي شکل په افغانستان کې:

د مسافر له خوا پر ۱۳۵۷ل کال د لطف الله ساپي تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی شوی دی. په دغه مونوګراف کې د دولت د تاسیس، منشا، ماهیت او بڼو په باب معلومات راټول شوي دي.

۱۳۲- د نجونو او هلکانو روابطو د پوهنتون په ساحه کې:
عاليې تنوير پر ۱۳۵۷ل کال د حبيب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د تحصیل په دوره کې د پوهنتون په ساحه کې د هلکانو او نجونو، يا ښځو او نارینه وو اړيکي تر بحث لاندې نيول شوي دي.

۱۳۳- د محمد عثمان د اشعارو مجموعه او ژوند پېښې:
نظام الدين پر ۱۳۵۷ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۷) مخونو کې ليکلی دی، چې د شاعر ژوندليک او د شعرونو بېلگې په کې خوندي دي.

۱۳۴- بالابلوک د ولسوالۍ گرني ادب:
غلام سخي پر ۱۳۵۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۸) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د يادې شوې ولسوالۍ پر جغرافيايي موقعيت، ټولنيزو اړخونو او ځينو عاميانه اصطلاحاتو خبرې شوې دي.

۱۳۵- د وزيرستان د برملې پښتني دودونه:
الياس وزير پر ۱۳۵۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د وزيرستان د برملې ځينې پښتني دودونه معرفي شوي دي.

۱۳۶- د تاریخي ماتریالیزم د څلورو مفاهیمو لنډه توضیح:
داود سرلوړي پر ۱۳۵۸ل کال په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه
مونوگراف کې د ماتریالیزم ځینې موضوعات خپل شوي دي.

۱۳۷- د چک ولسوالۍ شفاهي ادبیات:
خرم دل پر ۱۳۵۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په
(۲۸) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د وردگو د ولایت
پېژندنه، د چک ولسوالۍ پېژندنه او همدارنگه د نوموړي ولسوالۍ د خلکو
پر شفاهي ادبیاتو خبرې شوې دي.

۱۳۸- د حمید په دېوان کې تلمیح:
رحمت الله پر ۱۳۵۸ل کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې په
(۶۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د حمید مومند پر
پېژندنې سربېره د هغه په شعرونو کې د تلمیح ادبي صنعت په گوته شوی
دی.

۱۳۹- د کارگرې طبقې نوی ډول گوند:
مثل خان نثار پر ۱۳۵۸ل کال د توریالي (دایم) تر لارښوونې لاندې په
(۵۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کارگرې طبقې گوند
په باب معلومات راغلي دي.

۱۴۰- په سراج الاخبار کې د پښتو ادبیاتو ونډه:
حبیب الرحمن زلمي پر ۱۳۵۸ل کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې
لاندې په (۵۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د سراج

الاخبار لنډه تاریخچه او په دې جریده کې د پښتو لیکنو نیولیک راغلي دی.

۱۴۱- مېرمن حمیده او د هغې اشعار:

بريالي زهير باجوړي پر ۱۳۵۸ل کال د زېږوالدين زېږ تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د مېرمن حمیدې د نثر او نظم بېلگې راغلي دي.

۱۴۲- د ښځینه لنډيو غښايي عشقي برخه:

د سپوږمۍ له خوا پر ۱۳۵۸ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۴۴) مخونو کې ليکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ښځینه لنډيو عشقي برخه د الفبا په ترتيب (بېلتون، وصال، د يار خاطر، سپوږمۍ او د مینانو دنیا) په باب معلومات وړاندې شوي دي.

۱۴۳- د الينگار ولسوالۍ د نيازيو د قوم کليوالي لوبې:

د صديق راشوجان له خوا پر ۱۳۵۸ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې ليکل شوی، چې د نيازيو د قوم يو شمېر سيمه ييزې لوبې يې تشرېح کړي دي.

۱۴۴- د شوروي اتحاد د ځينو معاصرو ليکوالو بيوگرافي:

شاه صنم پر ۱۳۵۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۲) مخونو کې ليکلی دی. په ياد شوي مونوگراف کې د ((شوروي اتحاد) د څوارلسو ليکوالانو بيوگرافي راغلې ده.

۱۴۵- د کونړ ولایت د نرنګ علاقه دارۍ کلیوالي ورزشي

لوبې:

غلام حسین پر ۱۳۵۸ ل کال دنورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۵۶) مخونو کې لیکلی دی او د یادې شوې علاقه دارۍ ځینې ورزشي لوبې یې په کې راوړې دي.

۱۴۶- د خراسانیانو نهضت د عربو په مقابل کې:

ظابط الله پر ۱۳۵۸ ل کال د پاینده محمد سرهنگ تر لارښوونې لاندې په (۸۴) مخونو کې لیکلی دی، چې د عربو پر وړاندې د خراسانیانو د مبارزو څرګندونه په کې شوې ده.

۱۴۷- دنارینه وو له خوا بنځو ته غنایي لنډۍ:

وړانګې پر ۱۳۵۸ ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۶۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د الفبا په ترتیب د نارینه وو له خوا بنځو ته غنایي لنډۍ راوړل شوې دي.

۱۴۸- وزیرستان وپېژنئ:

بخت میر وزيري پر ۱۳۵۸ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۰) مخونو کې لیکلی دی، چې د وزیرستان جغرافیایي موقعیت، د هغه ځای ژبه، کرڼه او ځینې دودونه په کې بیان شوي دي.

۱۴۹- د گیلان په ورځنیو خبرو اترو کې ځینې نادر لغتونه:

عبدالرزاق پر ۱۳۵۸ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په

(۴۵) مخونو کې لیکلی دی، چې د گیلان د سیمې ځینې نادر لغتونه په کې راغلې دي.

۱۵۰- پښتو ادبیات له ۱۴۵۰ څخه تر ۱۲۹۷ پورې:

آصف بهاند پر ۱۳۵۸ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د یاد شوي عصر عمومي وضعې ته یوه کتنه، د پښتو د نثر او نظم ځانګړتیاوې، د صنعتي انقلاب اغېزې او د ځینو لیکوالو د نظم او نثر بېلګې راوړل شوي دي.

۱۵۱- د خوشال خان سیاسي موضع:

محمد اسمعیل پر ۱۳۵۸ ل کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې په (۵۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د خوشال خان ژوند لیک، د بند دوره، د ځوانۍ دوره، مبارزې، د بند علتونه، له مغلو سره جنگ او د خوشال سیاسي او ټولنیز موقف بیان شوي دي.

۱۵۲- د شېگل په شینوارو کې د ځمکې د وېش سیستم:

شېرزمین پر ۱۳۵۸ ل کال د حکیم تڼیوال تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کونړ ولایت د شېگل د سیمې جغرافیایي موقعیت تاریخچه او د ځمکو د وېش سیستم خپرل شوی دی.

۱۵۳- پښتو ادبیاتو ته د ثور انقلاب په رڼا کې یوه کتنه:

خالق رشید پر ۱۳۵۸ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، (۴۴) مخونه لري. دا مونوگراف دوه برخې لري چې له لرغونې

دورې څخه تر ۱۳۵۷ ل کال او بیا له ۱۳۵۷ څخه تر ۱۳۵۸ کاله پورې پښتو ادبیاتو ته په کې کتنه شوې ده.

۱۵۴- د ورگون د ولسوالۍ سیمه ییزه جغرافیه:

حفیظ الله وزیر پر ۱۳۵۸ ل کال د محمد ظریف تڼیوال تر لارښوونې لاندې په (۷۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ورگون بشري، فزیکي او اقتصادي بڼې بیان شوي دي.

۱۵۵- د خلق په جریده کې د علمي مضامینو فهرست:

مکمل پر ۱۳۵۹ ل کال دجاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په یاد شوې جریده کې د علمي لیکنو عنوان، لنډیز او د لیکوال نوم راوړل شوي دي.

۱۵۶- د تعلیمي نصاب په رڼا کې د پښتو ژبې تاریخي سیر ته

یوه کتنه:

گل محمد پر ۱۳۵۹ ل کال د نوراحمد شاکر تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د تعلیمي نصاب په باب خبرې شوي او هم د ځینو لیکوالو د تعلیمي نصاب کتابونه معرفي شوي دي.

۱۵۷- د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې د حماسي لنډیو یوه برخه:

د ورمې یوسفی له خوا پر ۱۳۵۹ ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۲۰) مخونو لیکل شوی دی، چې په کې یو شمېر حماسي لنډۍ او د هغو د ځینو لغتونو مانا راوړل شوې دي.

۱۵۸- د پښتني ښځې تصوير په لنډيو کې:

زرغونې عزيز وردگ پر ۱۳۵۹ل کال په (۵۸) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې هغه لنډۍ راوړل شوي چې د ښځو د ژوند څېره په کې څلېږي.

۱۵۹- د پښتنو ښځو مبارزې:

الينيس قيوم پر ۱۳۵۹ل کال په (۵۳) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د افغانستان د ښځو ټولنيز موقف، په ملي مبارزو کې د هغوی ونډه او بيا د (۱۳) مبارزو ښځو معرفي د دوی فکري او ادبي کارونه او د هغوی د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۱۶۰- پښتني شاعرانې:

حبيبي پر ۱۳۵۹ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۰) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې (۱۷) تنه پښتني شاعرانې معرفي شوي دي.

۱۶۱- په کندهار کې پښتني دودونه:

د زينب فروغ له خوا پر ۱۳۵۹ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې ليکلی شوی دی، چې د کندهار ولايت ځينې پښتني دودونه په کې معرفي شوي دي.

۱۶۲- د فراه د سمې پښتني دودونه:

پر ۱۳۵۹ل کال د عبدالرزاق له خوا په (۳۵) مخونو کې ليکل شوی دی، چې د فراه ولايت ځينې دودونه په کې معرفي شوي دي.

۱۶۳- د خوشال په غزلیاتو کې ښکلا:

غلام مصطفی نږدې پر ۱۳۵۹ ل کال د ډاکتر زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۵۸) مخونو کې ليکلی دی، چې د خوشال په شعرونو کې حسن، مينه، عشق، هنر او اقتصادي موقف په کې خپرل شوی دی.

۱۶۴- د دولت لواني په دېوان کې د نومونو برخه:

محمدصابر حقل پر ۱۳۶۰ ل کال د زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۵۳) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د دولت لواني په دېوان کې د راغليو نومونو لکه د مېړيو، گلانو او مرغانو يادونه شوې ده.

۱۶۵- سترگې:

فاطمې اسد حسيني پر ۱۳۶۰ ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې هغه لنډۍ د الفبا په حساب راوړل شوي، چې سترگې په کې يادې شوې دي.

۱۶۶- د خوست په خبرو اترو کې نادر لغات:

غلاب خان پر ۱۳۶۰ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په ورځنيو خبرو کې د خوست ځينې نادر لغات په گوته شوي او بيا تشرېح شوي دي.

۱۶۷- یو لړ هغه لنډۍ چې د ښځو له لوري په محرومیت کې ویل شوي:

هما اختري پر ۱۳۶۰ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلې دی او هغو لنډیو ته په کې اشاره شوې، چې د ژوند د ځینو برخو د محرومیت په نتیجه کې د ښځو له خوا ویل شوي دي.

۱۶۸- دکونړ ولایت په باره کې عمومي معلومات:
محمدقدیر پر ۱۳۶۰ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د کونړ ولایت جغرافیایي موقعیت، د خلکو پېژندنه، تاریخي سوابق، زراعت، کرنې، اداري تشکیلات او ټولنیزو دودونو په باب ځینې معلومات راغلي دي.

۱۶۹- د کرکو او کرو د پیدایښت عوامل او ډولونه:
نواز پر ۱۳۶۰ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکلې دی. په نوموړي مونوگراف کې د کرکو او کرو په باب ځینې معلومات راغلي دي، لکه: له یو چا څخه کرکه، له ناروغۍ څخه کرکه او داسې نورې بېلگې.

۱۷۰- فولکورې طب:
حضرت گل احساس پر ۱۳۶۰ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۴) مخونو کې لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د فولکورې طب په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۱۷۱- د مقر د گیلان علاقه دارۍ د واده دودونه:

محمد عمر گیلاني مقري پر ۱۳۶۱ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۸) مخونو کې لیکلی دی او د یادې شوې سیمې د واده دودونه په کې بیان شوي دي.

۱۷۲- په پښتو لنډیو کې شونډې، خوله، خالونه او مخ:

نظیفې پر ۱۳۶۱ل کال د بایزید اخک تر لارښوونې لاندې په (۲۷) مخونو کې لیکلی دی او هغه لنډۍ په کې راغلي دي، چې یاد شوي موضوعگانې په کې یادې شوې دي.

۱۷۳- د محمدجان فنا ادبي ټوټې:

کاملې پښېمان پر ۱۳۶۱ل کال د لطیف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې دمحمد جان فنا ژوند لیک د هغه اثار او تالیفاتو پېژندنه او د هغه یو لړ ادبي ټوټې راغلي دي.

۱۷۴- د لوگر دودونه:

آصفې احمدزی پر ۱۳۶۱ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د لوگر جغرافیایي موقعیت او د هغه ځای ځینې پښتني دودونه بیان شوي دي.

۱۷۵- د کونړونو ولسي شاعران:

سیدمحي الدين پر ۱۳۶۲ل کال د زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کونړ د سیمې یو شمېر ولسي شاعران او د هغوی د ځینو شعرونو بېلگې راوړل شوي دي.

۱۷۶- د کلیوالو پر ورځني ژوند د فولکور اغېزه:

غوتۍ خاورې پر ۱۳۶۲ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۱۶) مخونو کې لیکلې دي. په دغه مونوگراف کې د کلیوالو د مېړانې، اتلولۍ، زړورتیا او ټولنیز ژوند په باب معلومات راغلي دي.

۱۷۷- په فولکور کې د کیسې ماهیت او وظیفه:

زرغونې احمدزی پر ۱۳۶۲ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلې دي. په نوموړي مونوگراف کې د اتلانو د کیسو په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۱۷۸- خوشال خان د پخوانیو او اوسنیو شاعرانو په نظر کې:

خدايداد پر ۱۳۶۳ل کال د زېورالدين زېور تر لارښوونې لاندې لیکلې دي، (۵۳) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې لومړی د خوشال د ملي مبارزو په باب یو لړ معلومات راغلي او بیا د خوشال په باب د پخوانیو او اوسنیو شاعرانو نظرونه راوړل شوي دي.

۱۷۹- د دولت لوانی په دېوان کې قافیوي نیمگړتیاوې:

عزیزالله پاک جبارخېل پر ۱۳۶۳ل کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلې دي. په دغه مونوگراف کې د دولت لوانی د دېوان ځینو قافیوي نیمگړتیاوو ته نغوته شوې ده.

۱۸۰- په اندرو کې د واده دودونه:

مهتاب الدین وحدت پر ۱۳۶۴ل کال د پوهنیار جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلې دي. په دغه مونوگراف کې د

غزني ولايت د اندرو ولسوالۍ د واده دودونه تشریح شوي دي.

۱۸۱- کلمه داره روپۍ:

عزيزې شېرزاد پر ۱۳۶۴ل کال د دوکتور زېورالدين زېور تر لارښوونې لاندې په (۲۲) مخونو کې ليکلې دی. په دغه مونوگراف کې کلمه داره روپۍ (ډرامې) خبرې شوي.

۱۸۲- د خوشال په دېوان کې د ځينو ځايونو نومونه:

ذکريا پر ۱۳۶۴ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۹) مخونو کې ليکلې دی. په دې مونوگراف کې د خوشال په غزلونو، رباعياتو او قصایدو کې د مهمو ځايونو نومونه په گوته شوي دي.

۱۸۳- د روښاني نهضت بېل بېل اړخونه:

محمدرسول باوري پر ۱۳۶۴ل کال د استاد ضمير ساپي تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې ليکلې دی. په دغه مونوگراف کې د بايزيد روښان ژوند ليک، مبارزې، اثار، مذهبي عرفاني اړخ او ملي فکر بيان شوي دي.

۱۸۴- د خوشال خان ژوند ليک:

محمد قدوس پر ۱۳۶۴ل کال د گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې ليکلې دی. په دغه مونوگراف کې د خوشال د کوچنيوالي دوره، د ژوند ځينې پېښې او د کورنۍ په باب معلومات راغلي دي.

۱۸۵- د خوشال خان په اشعارو کې د ازادۍ انعکاس او د ازادۍ له اوسني مفهوم سره د هغه پرتله:

حکیم محمد خاورین پر ۱۳۶۴ل کال د گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د خوشال خان په شعرونو کې د ازادۍ موضوع خپل شوې ده او د هغه یو شمېر حماسي شعرونه هم راوړل شوي دي.

۱۸۶- د تاریخ په پوړیو کې د پښتو هنري ادبیاتو ته یوه کتنه: دادمحمد راسا پر ۱۳۶۴ل کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۲۶) مخونو کې لیکلی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د لرغونې دورې د ادبیاتو او شاعرانو او همدارنګه د معاصرې دورې د ادبیاتو او شاعرانو په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۱۸۷- د سید جمال الدین افغان ژوند او مبارزې: پر ۱۳۶۴ل کال محمد عارف طاهر د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د سیدجمال الدین افغان د ژوند او مبارزو په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۱۸۸- د لرغوني مصر، یونان او روم په افسانو کې د خلقت مفکوره:

محمدقاسم هیله من پر ۱۳۶۴ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د لرغوني مصر تاریخچه او په افسانو کې د ارباب الانواعو خلقت خپل شوی دی.

۱۸۹- په پښتو معاصرو ادبیاتو کې ځینې ریالستيکي موضوعات:

د شمس الله مجمر له خوا پر ۱۳۶۴ ال کال د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی شوی دی. په دغه مونوگراف کې د ریالیزم په هکله، د ریالستيکي هنر او د رنساس د دورې د ریالیزم په باب معلومات لیکل شوي دي، دغه راز د استاد الفت، اجمل خټک او سلیمان لایق په اثارو کې ځینې ریالستيکي افکار خپرل شوي دي.

۱۹۰- په پښتو ادب کې د مولوي صالح محمد ونډه:
اسدالله کاروان پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د مولوي صالح محمد ژوند لیک او اثارو په باب معلومات راغلي دي.

۱۹۱- دلعل گل شاعر پېژندنه:
محمدنذیر بري پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د لعل گل د کورني ژوند او د شعر د ویلو د عواملو په باب معلومات راغلي دي او هم د شاعر د شعرونو بېلگې په کې راوړل شوي دي.

۱۹۲- د حمید په دېوان کې بدیع صنایع:
حضرت یوسف افتخار پر ۱۳۶۴ ال کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۴۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د حمید

په دېوان کې بدیع صنایع په ترتیب سره ښوول شوي دي.

۱۹۳- پښتو منظومې کیسې:

عبدالغني اقبال پر ۱۳۶۴ل کال د جلال الدين خان تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې (۹) منظومې او مشهورې فولکورې کیسې لیکل شوي دي.

۱۹۴- په پښتو منظوم ادب کې د نظم شکلي ډولونه:

سیدکریم ملګري پر ۱۳۶۴ل کال د جلال الدين خان تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې ځینې شعري فورمونه لکه: مربع، رباعي، مثنوي، قصیده، مخمس او داسې نور تشریح شوي دي.

۱۹۵- چاربيته او د هغې ډولونه:

عاشق الله فرياد پر ۱۳۶۴ل کال د جلال الدين خان تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د چاربيتو پر فورم باندې رڼا اچول شوې ده او هم د چاربيتو بېلګې راوړل شوي دي.

۱۹۶- د لنډ داستان پيداښت:

نفيسي طوطاڅېل پر ۱۳۶۴ل کال د زېورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د لنډې کیسې ځانګړنې او پړاوونه بيان شوي دي او اوسنۍ لنډې کیسې ته په کې هم کتنه شوې ده.

۱۹۷- د ادیپوس افسانه او پر هغې یوه انتقادي تبصره:

گل غوتی نایب خېل پر ۱۳۶۴ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې لیکلی دی، په دغه مونوگراف کې د یونان لنډه تاریخچه او د ادیپوس پاچا د کیسې مضمون لیکل شوی دی.

۱۹۸- په ولسي ادب کې د جمعه گل د اشعارو دریځ:

د احمدشاه وینې له خوا پر ۱۳۶۴ل کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د شاعر پېژندگلوي، د هغه چاپېریال، د هغه په شعر کې انځورونه بیان او د شعرونو بېلگې راوړل شوي دي.

۱۹۹- په پښتو ادبیاتو کې د ناول پیدایښت:

شریفې احمدزی کوچۍ پر ۱۳۶۴ل کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د ناول ډولونه، ځانگړنې او په پښتو ادب کې د ناول په باب خبرې شوي دي.

۲۰۰- پښتو د امیر شېرعلي خان په دوره کې:

مامور مموزي پر ۱۳۶۴ل کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې پښتو ژبه د امیر شېرعلي خان په دوره کې د پوځي او رسمي ژبې په توگه خپل شوې ده او د هغه وخت سیاسي او اقتصادي اوضاع هم تر خپرې لاندې نیول شوې ده.

۲۰۱- یوسفزي د خوشال بابا په نظر:

عبدالغني بشردوست پر ۱۳۶۴ل کال د محمد صابر خويشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د خوشال د ژوند حالات، د سوات يوسفزي او د هغوی ژوند او د خوشال او يوسفزيو ترمنځ مناسبات څېړل شوي دي.

۲۰۲- د پرامېته داستان ته يوه انتقادي کتنه:

جانانې ځاځی پر ۱۳۶۴ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۵) مخونو کې ليکلی دی او د پرومېټې پر داستان يې يوه انتقادي تبصره کړې ده.

۲۰۳- مومن خان او شيرينو:

هنگامي ظاهر پر ۱۳۶۴ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د داستان اصلي متن، د لغتونو څېړنه، د ځايونو نومونه او د فولکورې عباراتو څېړنه راغلې ده.

۲۰۴- نمر و او تاج محمد:

ماه جبینې لمر پر ۱۳۶۴ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د دغه منظوم داستان د نظم د برخې وزن و قافیه، د لغتونو څېړنه، د ځايونو نومونه، د شعر ساده گي او د داستان د موضوع څېړنه راغلې ده.

۲۰۵- د قصیدې وده او پیدایښت:

محبوبې پر ۱۳۶۴ ل کال د جلال الدین تر لارښوونې لاندې په (۴۳) مخونو کې لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د قصیدې تعریف او د غوریانو روښانیانو او خوشال په دوره کې د قصیدې په باب معلومات راټول شوي دي.

۲۰۶- د الفت په نثر کې د لنډې کیسې بېلگې:

نفس گل شریفې پر ۱۳۶۴ ل کال د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د الفت ژوند لیک، د الفت په نثر کې دلنډو کیسو ځانگړتیاوو او د نثر بېلگې راوړل شوي دي.

۲۰۷- اویرجل د اینیا د تحلیل او د روم شکل:

د راحلې احمدي وردگ له خوا د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۶۴ ل کال لیکل شوی، چې (۳۱) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د تړای او سپارټا ترمخ د لس کلن جنگ علتونه بیان شوي دي.

۲۰۸- په فولکور مجله کې د پښتني فولکور انعکاس:

زرلښتې اوریاخېلې پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهنمل بایزید اخک تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلې دی. په نوموړي مونوگراف کې هغو لیکنو ته اشاره شوې، چې د پښتني فولکور په باب په فولکور مجله کې خپرې شوې دي.

۲۰۹- په سراج الاخبار کې د پښتو شعر:

محمدشاه پور احمدزي پر ۱۳۶۵ ال کال د دوکتور زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۷۸) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې په سراج الاخبار کې د پښتو شعر د خپرېدو او خومره والي په باب معلومات راغلي دي.

۲۱۰- د کندهار مجلې فهرست د تاسيس له وخته تر ۱۳۵۶ ال

کال پورې:

سردار محمد راستمل پر ۱۳۶۵ ال کال د دوکتور زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کندهار مجلې نيولیک راغلی (د ليکوال نوم او د ليکنې سرليک).

۲۱۱- د روښان د مبارزې تصوفي اړخ:

نسيمې فقير پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهنمل محمدصابر خويشکي تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې ليکلی دی. دا مونوگراف دوه څپرکي لري، په لومړي څپرکي کې يې د روښان پېژندنه او په دويم کې يې د روښاني تصوف د اتو مرحلو په باب خبرې شوې دي.

۲۱۲- د بي بي نېکبختي مموزۍ ژوند او ادب:

صاحب گل مموزي پر ۱۳۶۵ ال کال د دوکتور زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د بي بي نېکبختي پر ژوند ليک سربېره د هنې پر ادبي ژوند هم رڼا اچول شوې ده.

۲۱۳- د گیلگه مېش حماسه او د هغې خپرنه:

مصري خان کلیوال پر ۱۳۶۵ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د گیلگه مېش د حماسې پیدایښت او مضمون شامل دی.

۲۱۴- د چغه سرای نرخونه او دودونه:

مرسلین روغوال پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهندوی جلال الدین تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د چغه سرای د پېژندگلۍ او دودونو په باب معلومات راغلي دي.

۲۱۵- د کوهدامن د داودزو اجتماعي، تاریخي او ادبي

فعالیت:

وجیهې داودزی پر ۱۳۶۵ ل کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې په (۲۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د سیمې د داودزیو ټولنیز، تاریخي او ادبي فعالیتونه یاد شوي دي.

۲۱۶- د مستورې شال شاعري:

سیدمحقق پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهندوی ډاکټرې زرغونې زېور تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتنې شاعرې (مستورې شال) پر ادبي ژوند رڼا اچول شوې ده.

۲۱۷- د خوشال په کلیاتو کې ادبي صنایع:

فهیمې هاشمي پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهندوی جلال الدین تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د خوشال ژوند لیک، اثار او د هغه په کلیاتو کې ادبي صنایع په ګوته شوي دي.

۲۱۸- د ماشوم ادبیات:

سدو ټکنې پر ۱۳۶۵ ل کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی دی. د ماشومانو د ادبیاتو په باب معلومات په کې راغلي دي.

۲۱۹- پر نظم باندې ختیځې کیسې او اسطوري:

میا جان مشفق پر ۱۳۶۵ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې (۱۲) افسانوي کیسې راغلي دي.

۲۲۰- د پښتو ژبې باقاعده او بې قاعده مصدرونه:

نورس امرخېل پر ۱۳۶۵ ل کال د نوراحمد شاکر تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د پښتو باقاعدې او بې قاعدې مصدرنو ته ګوته نیول شوې ده.

۲۲۱- د پښتو ژبې د باقاعده او بې قاعده لغاتو مجموعه چې
مصدر يې په (يدل) ختمېږي:

زرغونې برېښ پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهندوی نوراحمد شاکر تر لارښوونې
لاندې په (۳۱) مخونو کې ليکلې دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو
ژبې د باقاعده او بې قاعده لغتونو تشریح راغلې ده.

۲۲۲- د بهايي جان په اشعارو کې ادبي صنايع:
محمد داود ساپي پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهندوی جلال الدين تر
لارښوونې لاندې په (۴۸) مخونو کې ليکلې دی. په نوموړي مونوگراف
کې د بهايي جان پر ژوند ليک سربېره د هغه په شعرونو کې ادبي صنايع
هم ښوول شوي دي.

۲۲۳- په معاصرو هنري پښتو ادبياتو کې د وينې ځلميانو د
خپرونو او اثارو تحليل:

زرغونې درانی پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهنوال گل محمد نورزي تر
لارښوونې لاندې په (۴۲) مخونو کې ليکلې دی. نوموړي مونوگراف کې د
وينې ځلميانو له جملې څخه د بېنوا د اثارو تحليل او په دويمه برخه کې
د گل پاچا الفت د اثارو تحليل راغلی دی.

۲۲۴- د ماه رخې ناول ته لنډه انتقادي کتنه:
پروين منگل پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهنوال گل محمد نورزي تر لارښوونې
لاندې په (۵۴) مخونو کې ليکلې دی. په دغه مونوگراف کې د سيد راحت
زاخېلي د (ماه رخې ناول) ته يوه انتقادي کتنه شوې ده.

۲۲۵- د ننگرهار د مجلې فهرست:

شاه ولي پر ۱۳۶۵ ل کال د دوکتور زيورالدين زيور تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې ليکلې دي. په دغه مونوگراف کې د ننگرهار مجلې د ليکنو فهرست (د ليکوال نوم او د ليکنې سرليک) برابر شوي دي.

۲۲۶- د رحمان بابا په دېوان کې ادبي صنايع:

بي بي حيا خلازۍ پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهندوی جلال الدين تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې ليکلې دي. په دغه مونوگراف کې د رحمان بابا پر پېژندگلۍ سربېره د هغه په دېوان کې ادبي صنايع هم په گوته شوي دي.

۲۲۷- په معاصر پښتو شعر کې ملي او مترقي افکار:

محمد حکيم تڼيوال پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهنوال زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۸۰) مخونو کې ليکلې دي. نوموړی مونوگراف درې څپرکي لري، چې د پښتو د معاصرو ادبياتو په ځانگړي ډول د شعر د فکري خوا (مترقي افکارو) په باب په کې خبرې شوي دي.

۲۲۸- په پښتو لنډيو کې تاريخي پېښې:

محمد قسيم پر ۱۳۶۶ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې ليکلې، چې په لنډيو کې تاريخي پېښې په کې خپرل شوې دي.

۲۲۹- په پښتو ادب کې ټوکې ټکالې:

میراجان غروال پر ۱۳۶۶ل کال د پوهنوال زبورالدین زبور تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ژبې یو شمېر ټوکې او عامیانه اصطلاحات راغلي دي.

۲۳۰- د سراجي دورې پښتو منظوم ادبیات:

محمد علي قريشي پر ۱۳۶۶ل کال د پوهنوال زبورالدین زبور تر لارښوونې لاندې په (۴۵) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ادبیاتو د نظم او شعر پر برخې یو څه خبرې شوي او بیا په یاد شوې دوره کې ځینې پښتو نظمونه راوړل شوي دي.

۲۳۱- پښتانه په بلخ کې:

عبدالقیوم پر ۱۳۶۶ل کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۶۴) مخونو کې لیکلی دی. نوموړی مونوگراف شپږ څپرکي لري او د بلخ د پښتنو په باب معلومات په کې خوندي شوي دي.

۲۳۲- په پښتو ادبیاتو کې سفرنامه:

حیات الله صبور پر ۱۳۶۶ل کال د پوهنوال زبورالدین زبور تر لارښوونې لاندې په (۴۹) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ژبې یونلیکونو (سفرنامو) په باب معلومات راغلي دي.

۲۳۳- په بره او کوزه پښتونخوا کې ادبي تاریخ لیکنه:

غلام نبي فراهي پر ۱۳۶۶ل کال د پوهنوال زېورالدين زېور تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د يادې شوې موضوع په باب يو لړ معلومات راټول شوي دي.

۲۳۴- شعر او شاعري د لرغوني يونان د پوهانو له نظره:

غلام مصطفى رحيمي سلگري پر ۱۳۶۶ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۹۶) مخونو کې ليکلی دی. نوموړی مونوگراف شپږ څپرکي لري، چې د موضوع په باب معلومات په کې راغلي دي.

۲۳۵- مهمې فولکورې شپې او ورځې:

ډاکتر خان پر ۱۳۶۶ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د فولکورې رواياتو له مخې مهمې شپې او ورځې په گوته شوې دي.

۲۳۶- د منگلو د پښتونولۍ نرخ:

گلات منگل پر ۱۳۶۶ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د منگلو د قوم د پښتونولۍ، دود او دستور په باب معلومات راټول شوي دي.

۲۳۷- په پښتو ژبه کې د باقاعده او بې قاعده مصدرونو ډيتا:

شيرين شاه پر ۱۳۶۶ل کال د نوراحمد شاکر تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې ليکلی دی.

۲۳۸- د گودر په باره کې لنډۍ:

محمد اسحق پر ۱۳۶۷ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د الفبا په ترتیب هغه لنډۍ راټولې شوي چې د (گودر) په باب ویل شوي دي.

۲۳۹- لازمي افعال او د هغوی مورفولوژیکي خصوصیات:

گل غونډی پر ۱۳۶۷ ل کال د زرغونې زیور تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د فاعلي کتگوری او لازمي فعلونو په باب معلومات راغونډ شوي دي.

۲۴۰- د افغانستان د لیکوالو انجمن له تاسیس (۱۳۵۹-۱۳۶۶)

کلونو پورې د پښتو چاپ شویو اثارو فهرست:

تاج محمد یاري پر ۱۳۶۷ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د هغو پښتو کتابونو یادونه شوې، چې په یاد شوي زماني واټن کې د لیکوالو ټولنې خپاره کړي دي.

۲۴۱- د ملگرو ملتو منشور او زموږ ملي روغه جوړه:

میرزا محمد توتاخېل پر ۱۳۶۷ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د یاد شویو موضوعگانو فکري نږدېوالي تر بحث لاندې نیول شوی دی.

يادښت: پر ۱۳۷۰ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې په امریت کې يو زيات شمېر پښتو مونوگرافونه خوندي وو، په دې لړ کې يو شمېر داسې مونوگرافونه هم وو، چې د کابل پوهنتون په مرکزي کتابتون کې يې کاپۍ نه وې، ددې خبرې يوه وجه شايد دا وي، چې مرکزي کتابتون ته يې کاپۍ نه وې استول شوې او يا هم د کتابتون د کارکوونکو د تخنيکي ستونزو او ځينو نورو لاملونو له امله د دغو مونوگرافونو نقل د پوهنتون په مرکزي کتابتون کې نه وي خوندي شوی. په هر حال دلته به د کال په ترتيب د دغو مونوگرافونو يادونه هم وکړو. د پېژندنې لپاره (د پوهنتون په مرکزي کتابتون کې د هغو د کتلاک نومره هم ثبت شوې وه خو څرنگه چې د مرکزي کتابتون اکثره خطي نسخې چور او يا سيزل شوي چې دې کې پښتو مونوگرافونه هم شامل وو، نو ځکه د کتلاک نومره يې رانه وړل شوه، اوس ددې مونوگراف يو شمېر د زياتو سيلاونو او ناتارونو له بلاوو سره سره په پښتو څانگه کې خوندي پاتې دي او ځينې يې کېدې شي د هغو له خپلو ليکوالو سره هم خوندي وي.

۲۴۲- غرځستان:

بسم الله څيرمن پر ۱۳۳۹ل کال ليکلی، چې (۵۹) مخونه لري او د ياد شوې سيمې سياسي، ټولنيز او اقتصادي حالات په کې خپرل شوي دي.

۲۴۳- د خوشال خان ادبي لار:

عزيزالله پښتونمل پر ۱۳۳۹ل کال، په (۱۶۷) مخونو کې ليکلی او د خوشال د ادبي ژوند په باب په کې معلومات ورکړل شوي دي.

۲۴۴- د غرب اوسنی تمدن:

نوراحمد پر ۱۳۳۹ل کال په (۴۰) مخونو کې لیکلی، چې د غرب د تمدن په باب یې یو لړ معلومات وړاندې کړي دي.

۲۴۵- د افغانستان د لمر ختیځو او مرکزي برخو کوچیان:

محمد عزیز کاکړ پر ۱۳۴۰ل کال په (۱۷۵) مخونو کې لیکلی او د یاد شوې موضوع په هکله په کې یو لړ معلومات ورکړل شوي دي.

۲۴۶- د لغمان محلي شاعران:

عبدالرشید پر ۱۳۴۱ل کال لیکلی، (۱۰۵) مخه لري او د لغمان د ځینو محلي شاعرانو ژوند لیک او د شعرونو بېلگې په کې راوړل شوي دي.

۲۴۷- ابدالیان:

امین الله پر ۱۳۴۱ل کال په (۵۹) مخونو کې لیکلی او د پښتنو د یوه نامتو ټبر (ابدالیانو) په باب معلومات په کې راټول کړي دي.

۲۴۸- د ښځې تاریخي او محیطي موقف:

صفورا پر ۱۳۴۱ل کال په (۶۴) مخونو کې لیکلی او د تاریخ په اوږدو کې او بیا تر نوي عصره پورې په ټولنه کې د ښځې پر ژوند او دريځ خبرې شوي دي.

۲۴۹- د پکتیا ولایت یو لړ ملي او اجتماعي دودونه:

پر ۱۳۴۳ ل کال محمدرحیم شملزي په (۷۰) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي ولایت یو لړ ملي او ټولنیز دودونه په کې بیان شوي دي.

۲۵۰- د پښتو اصطلاحات:

حبیب الله جاج پښتو زوی پر ۱۳۴۳ ل کال په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی او د پښتو ژبې ځینې اصطلاحات یې په کې راټول کړي دي.

۲۵۱- د نباتاتو او مرغانو په باب تحقیق:

محمد اسمعیل پر ۱۳۴۵ ل کال په (۳۵) مخونو کې لیکلی او د یاد شوې موضوع په باب په کې یو لړ معلومات راغونډ شوي دي.

۲۵۲- د هلمند ولایت د مارجي د ناقلو حوزه:

پایاب پر ۱۳۴۸ ل کال د استاد احمدي تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی او د یاد شوې موضوع په باب په کې یو لړ معلومات راټول شوي دي.

۲۵۳- د پښتو پخوانیو گرامرونو ته یوه کتنه:

جانباز پر ۱۳۴۸ ل کال په (۵۹) مخونو کې لیکلی او د پښتو د ځینو پخوانیو گرامرونو پر معرفۍ سربېره یې پر هغوی یو لړ خبرې کړي دي.

۲۵۴- د لوگر ولایت د فیض اخوندزاده سوانح او اشعار:

شاه الله احمدزي پر ۱۳۴۹ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي شخص پر ژوند لیک سربېره یې د شعرونو بېلگې هم راوړي دي.

۲۵۵- د سپرې ولسوالۍ دودونه:

عبدالودود پر ۱۳۵۰ل کال د پوهاند عبدالحی حبیبی تر لارښوونې لاندې په (۱۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې لومړی د سپرې ولسوالۍ موقعیت، د کلیو نومونه او د هماغه ځای د ځینو پښتني دودونو په باب معلومات لیکل شوي دي.

۲۵۶- د کندهار سیاسي او اجتماعي اوضاع:

حیات الله رفیقي پر ۱۳۵۰ل کال د پوهاند عبدالحی حبیبی تر لارښوونې لاندې په (۴۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کندهار تاریخي اهمیت، د هغه ټولنیزه وضع، اقتصادي اوضاع او جغرافیایي حالت څېړل شوي دي.

۲۵۷- ولسي ادب:

محمد صابر خویشکي پر ۱۳۵۱ل کال د مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې پښتو لنډۍ، ناول او د ولسي ادب ځینې نور ډولونه بیان شوي دي.

۲۵۸- د باجوړ متلونه:

پډیرگل سالارزي پر ۱۳۵۱ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۴۳) مخونو کې لیکلی او د الفبا په حساب یو شمېر هغه متلونه په کې راټول شوي، چې د باجوړ دخلکو په خبرو اترو کې کارول کېږي.

۲۵۹- ژوند او هنر:

محمدجان گیاني پر ۱۳۵۲ل کال د گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د هنر او ادبیاتو ارزونې، شعر او هنر، فن او ژوند او د خلکو او هنر په باب یو لړ معلومات راټول شوي دي.

۲۶۰- په لغمان کې لاسي صنایع او د هغو اقتصادي ارزښت:
عبدالظاهر نوري پر ۱۳۵۲ل کال په (۵۲) مخونو کې لیکلی او د لغمان ولایت د جغرافیایي موقعیت او لاسي صنایعو په باب په کې معلومات ځای کړای شوي دي.

۲۶۱- په افغانستان کې د ښځو د عصري تربیې تاریخ:
فاطمې سایې پر ۱۳۵۳ل کال د مجاوراحمدزیار تر لارښوونې لاندې په (۵۷) مخونو کې لیکلی او په افغانستان کې یې د ښځو د عصري تربیې او تعلیم په باب رڼا اچولې ده.

۲۶۲- د راډیو افغانستان د پروگرامونو شکل او څرنگوالي ته

یوه کتنه:

شاه محمود زیارمل پر ۱۳۵۳ ل کال په (۳۰) مخونو کې لیکلی. په دغه مونوگراف کې د ۱۳۵۲ ل کال او تر هغه وړاندې د راډیو پروگرامونه معرفي شوي او هم د دغو پروگرامونو پر مطالبو خبرې شوې دي.

۲۶۳- د کیسو په باره کې:

پر ۱۳۵۳ ل کال د محمود ساپي له خوا د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۷) مخونو کې لیکل شوی. په دغه مونوگراف کې د کیسې تعریف، مرام او بیا په بېلابېلو سیمو کې د کیسو ویل خپرل شوي او هم یې د ویلو طرز بیان شوی دی.

۲۶۴- د ننگرهار ولایت د برینې د سیمې فولکور:

سیمین پر ۱۳۵۶ ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی او د یادې شوې سیمې پښتني دودونه لکه: واده، کوژده او ځینې نور دودونه بیان شوي دي.

۲۶۵- د زین الله لنډه پېژندګلوي او اشعار یې:

عزیزالله پر ۱۳۵۶ ل کال د مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي شاعر پر ژوند لیک سرېره یې د هغه پر اشعارو خبرې کړي او د شعرونو بېلګې یې ورته راوړي دي.

۲۶۶- د لال پورې څو وگړني شاعران:

خیبر برم پر ۱۳۵۶ ل کال د مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۷۰) مخونو کې لیکلی او د لال پورې څلور تنه ولسي شاعران په کې معرفي شوي او د شعرونو بېلگې یې راوړل شوې دي.

۲۶۷- د تعلیمي نصاب په رڼا کې د پښتو ژبې تاریخچې ته یوه لنډه کتنه او د هغو د لیکوالانو پېژندګلوي:

گل محمد شینزي پر ۱۳۵۹ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د پښتو ژبې د تعلیمي نصاب میتود، د پښتو ادبیاتو د لیکوالو پېژندګلوي او د ځینې درسي کتابونو پر میتود رڼا اچول شوې ده.

۲۶۸- د خوشال په اشعارو کې مېړانه:

الله نظر پر ۱۳۶۱ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د خوشال پر پېژندګلوي سربېره د هغه مبارزې او هم خوشال د نورو له نظره خپرل شوی او بیا یې د کلام بېلگې راوړل شوې دي.

۲۶۹- ادبي کره کتنه او ګټې یې:

شاه محمود زرمټي پر ۱۳۶۳ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د پوهانو له نظره کره کتنه خپرل شوې، د کره کتنې تعریف وړاندې شوی او هم د کره کتنې ډولونه په ګوته شوي دي.

۲۷۰- د حضرت یوسف علیه السلا قیصه:

شریفی یونس وردگ پر ۱۳۶۴ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې لیکلی. په نوموړي مونوگراف کې لومړی د اتلانو او پیریانو کیسې او بیا د حضرت یوسف علیه السلام د کیسې بیان شوی دی.

۲۷۱- د خوشال په اشعارو کې د غیر لفظي مفاهموي خپلونو

انعکاس:

زرغونې حلیمې پر ۱۳۶۶ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د سر، وچولي، وروځو، سترگو، شونډو او داسې غړو په واسطه د غیر لفظي مفاهمې ډولونه ښوول شوي دي.

۲۷۲- په پښتو معاصرو ادبیاتو کې د (منان ملگري) ادبي او

هنري دریځ:

عبدالشکور قیومي د زبورالدین زبور تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۶۷ل کال په (۴۵) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو په اوسنیو ادبیاتو کې د منان ملگري پر ادبي څېرې او مقام خبرې شوې دي.

۲۷۳- په پښتو لنډیو کې د مسافر څېره:

میرزاحمد گړندي پر ۱۳۶۷ل کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د لنډیو

محتوا، وېش او بېلگې راغلي دي او بیا په پښتو لنډیو کې د مسافر خبرې ته ګوته نیول شوې ده.

۲۷۴- د ماه رخې ناول او ټولنیز ارزښتونه:

زرغونې شهي پر ۱۳۶۷ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د راحت زاخېلي پېژندګلوي او د هغه د اثارو د پېژندنې په باب معلومات راغلي دي او بیا د ماه رخې ناول اړتیا، ټولنیز او هنري ارزښت او د ناول ټولنیز پیغام بیان شوی دی.

۲۷۵- پښتو ترانې:

حبیبې پر ۱۳۶۷ل کال د زرغونې زېور تر لارښوونې لاندې په (۶۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د پښتو ژبې یو شمېر ترانې راټولې شوې دي.

۲۷۶- په پښتو لنډیو کې د (جانان) خپره:

راحي بابکرخېل پر ۱۳۶۷ل کال د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی او هغه پښتو لنډۍ په کې راوړل شوې، چې د (جانان) یاد په کې راغلی دی.

۲۷۷- د پښتني پېغلو او مېرمنو ادبي او ژبنۍ هلې ځلې:

صالحې سروري پر ۱۳۶۷ل کال د زرغونې زېور تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د ځینو هغو پښتنو

پېغلو او مېرمنو پېژندگلوې راغلې، چې د پښتو ژبې او ادب په پراختیا او بډاینه کې یې برخه اخیستې ده.

۲۷۸- د ویښتیایي پېر سیاسي، ملي جريدو پښتو برخې ته یوه کتنه:

محمد حسن مطع پر ۱۳۶۷ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۸۰) مخونو کې لیکلې. په دغه مونوگراف کې د ویښتیایي پېر د جريدو پر پښتو برخې یو لړ خبرې شوې دي.

۲۷۹- د ازاد افغانستان پښتو برخه:
خیرمحمد شېرزي پر ۱۳۶۷ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۵۳) مخونو کې لیکلې دی.

۲۸۰- د انگرېزي استعمار پر ضد د پښتنو د لیکنې او گړنې ادب ونډه:

نورمحمد پر ۱۳۶۸ل کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلې دی. په نوموړي مونوگراف کې د انگرېزانو راتگ، د انگرېزانو پر وړاندې د خلکو کرکه او پر هغه وخت د پښتو ادب پر څرنگوالي رڼا اچول شوې ده.

۲۸۱- د لرغوني یونان او روم نامتو پوهان او لیکوالان:

عاطفي حرکت پر ۱۳۶۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی او د یونان او روم (۲۹) نامتو پوهان او لیکوالان په کې معرفي شوي او د هغوی پر ځینو اثارو خبرې شوې دي.

۲۸۲- د خوشال په کلیاتو کې تلمیحات:

نسیمې ارغندیوال پر ۱۳۶۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی دی او د خوشال په کلیاتو کې د تلمیح ادبي صنایع په گوته شوې دي.

۲۸۳- په فولکوریک ولسي ادب کې د پښتنو د واده دود او

دستور:

عمر گل پر ۱۳۶۸ل کال د جلال الدین تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په پښتو ادبیاتو کې د فولکور اهمیت په باب خبرې شوي او ځینې پښتني دودونه بیان شوي دي.

۲۸۴- د شپون تحقیقي او نوبتي اثار:

نفیسي هاشمي پر ۱۳۶۸ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۴۹) مخونو کې لیکلی او د سعدالدین شپون پر پېژندگلوی سربېره د هغه پر ادبي اثارو یې هم رڼا اچول شوې ده.

۲۸۵- د ادب مجلې پښتو برخه:

اصفي اندرې پر ۱۳۶۸ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی او د ادب مجلې د پښتو برخې نیولیک یې په کې ترتیب کړی دی.

۲۸۶- د پټې خزانې د تاریخي متونو بېلگې: منشور، منظوم

متن:

د اسې رحمانې له خوا پر ۱۳۶۸ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پټې خزانې د تاریخي متونو پر بېلگو خبرې شوې دي.

۲۸۷- د استاد زیار معرفي او د هغه اثار:

پلوشې جبارخېلې پر ۱۳۶۹ل کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې لیکلی او په هغه کې یې د استاد زیار پر پېژندګلوی سربېره د هغه د اثارو په باب هم یو لړ معلومات وړاندې کړي دي.

۲۸۸- د خوشال په اثارو کې د سواتنامې ارزښت:

سپوږمۍ پر ۱۳۶۹ل کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۵۹) مخونو کې لیکلی او په هغه کې د خوشال پر پېژندګلوی سربېره پر (سواتنامې) هم خبرې شوې دي.

۲۸۹- ټوټکې:

د لیلما وردګ له خوا پر ۱۳۶۹ل کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې

په (۳۳) مخونو کې لیکل شوی او په هغه کې بېلابېلې ټوټې لکه پر زوم باندې ټوټې، د ایرو او سپېلنو ټوټې او داسې نورې راټولې شوې دي.

۲۹۰- د لرغونې دورې د شعر شکل او مضمون:

د جلات خان له خوا پر ۱۳۶۹ل کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکل شوی. په دغه مونوگراف کې په لرغونې دوره کې پر ملي اوزانو برابرې شعرونو، لکه: د امیر کروړ پر ویاړنې، د بېټ نیکه، شیخ تیمن او داسې نورو پر شعرونو خبرې شوې دي.

۲۹۱- خوشال ولې دستار نامه ولیکله:

محمد نعیم پر ۱۳۶۹ل کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې پر دستارنامه او د هغې د لیکلو پر علتونو خبرې شوې دي.

۲۹۲- د کاظم خان شیدا په شعر کې د غربت او مساپرۍ

انعکاس:

پلوشې عمر پر ۱۳۶۹ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کاظم خان شیدا پېژندنه، د شیدا شاعري او د شیدا د مسافرۍ او غربت علتونه بیان شوي او هم د بېلګې په توګه د شیدا ځینې غزلونه، څلوریزې، مخمسات او قطعات راوړل شوي دي.

۲۹۳- د پخواني یونان او روم وتلي اثار:

عبدالرسول جبارخېل پر ۱۳۶۹ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی

تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی او د لرغوني یونان او روم یو شمېر اثار په کې معرفي شوي دي.

۲۹۴- د میر مهدي شاه د لنډو کیسو موضوعات:

شریفي پر ۱۳۶۹ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۶۵) مخونو کې لیکلی او د مهدي پر ژوندلیک سربېره یې د هغه د لنډو کیسو مهمو موضوعاتو ته ګوته نیولې ده.

۲۹۵- د سید بهاوالدین مجروح ژوند او دده د پښتو اثارو معرفي:

نصیری نوري پر ۱۳۶۹ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې لیکلی او د سید بهاوالدین مجروح پر ژوند او پښتو اثارو یې رڼا اچولې ده.

۲۹۶- د رحمت شاه سایل د شعر رنگین اړخونه:

امنې پر ۱۳۶۹ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی او د رحمت شاه سایل د ژوند او اثارو پر پېژندنه سربېره یې د هغه د شعر پر ځینو محتوايي اړخونو رڼا اچولې ده.

۲۹۷- د پخواني یونان پنځه اتلان:

ناجیې مقبلې پر ۱۳۶۹ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی او د پخواني یونان د پنځو اتلانو په باب یې معلومات په کې راټول کړي دي.

۲۹۸- د دولت لوانی په دېوان کې د توجیه تغیر:
جمیلې پر ۱۳۶۹ل کال لیکلې، لارښود استاد یې جلال الدین خان
دی. دا مونوگراف (۳۶) مخونه لري او د دولت لوانی د دېوان په قافیه کې
یې یاده شوې موضوع خپرلې ده.

۲۹۹- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه:
د محمد اسمعیل یون له خوا لیکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې د
وزیر محمد گل خان مومند د ژوند، مبارزو او افکارو په باب څرگندونې
شوي دي. دا مونوگراف پر ۱۳۷۳ل کال چاپ شوی دی.

۳۰۰- لنډیو ته یوه لنډه کتنه:
د ارین مومندې له خوا پر ۱۳۷۰ل کال لیکل شوی، چې د لنډیو د
جوړښت او د هغو د ځینو اړخونو په باب په کې څرگندونې شوې دي.

۳۰۱- پښتو ډرامه:
د گل غوټې له خوا پر ۱۳۷۰ل کال لیکل شوی، په دغه مونوگراف کې
لومړۍ په تاریخي لحاظ د ډرامې په باب معلومات راغلي او بیا د پښتو
ډرامې په باب څرگندونې په کې شوې دي.

۳۰۲- د راحت زاخيلي ژوند او اثار:
بلقیس اندر پر ۱۳۷۰ل کال لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د راحت
زاخيلي د ژوند او اثار په باب معلومات راغلي دي.

۳۰۳- د عبدالروف بېنوا ژوند او اثار:

د شېما جبارخېلې له خوا پر ۱۳۷۰ ل کال لیکل شوی دی، د مرحوم بېنوا ژوند لیک او د هغه اثارو په باب معلومات په کې راغلي دي.

۳۰۴- د محمد صدیق روڼي ژوند او اثار:

د محمد رحیم له خوا پر ۱۳۷۰ ل کال لیکل شوی او د کانديد اکاډميسين محمد صدیق روڼي د ژوند او د هغه د ادبي فعالیتونو په باب معلومات په کې راغلي دي.

نیمه پېړۍ یون / ساینسي پرمختیاوې

ساینسي پرمختیاوې

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

ساینسی پرمختیاوی

(د لومړنیو ښوونځیو د زده کوونکو لپاره مرستندوی)

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: ساینسي پرمختیاوې

لیکوال: محمد اسمعیل یون

خپړندوی: یون کلتوري یون

چاپشمبر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړۍ چاپ: ۱۳۸۰ ل کال

دویم چاپ: ۱۳۸۲ ل کال

د لیکوال

پرله پسې نومره: (۱۸)

د خپړندوی

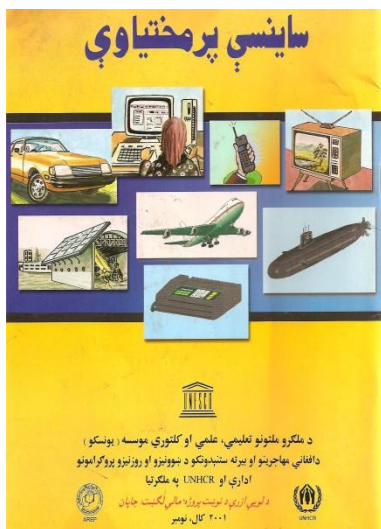
پرله پسې نومره: (۱۸)

کمپوزر: ضیا الرحمن ضیا

د دې اثر په باب څو یادونې

پر (۱۳۷۹ل - ۲۰۰۱م) کال د یونېسکو د ځینو افغان مامورینو له خوا په پېښور کې له ځینو لیکوالو څخه وغوښتل شول، چې د ښوونځیو د زده کوونکو لپاره ځینې داسې درسي مرستندویه اثار ولیکي، چې هغوی د اوسنیو درسي کتابونو ترڅنګ له دې اثارو هم ګټه پورته کړي. په دې لیکوالو کې یو تن زه هم شامل وم. کوم اثار چې ولیکل شول، د هغوی نومونه په دې اثر کې یاد شوي دي. هغه وخت د طالبانو نظام واکمن و. هغوی خپل تعلیمي نصاب درلود، چې ساینسي مضامینو او تجربه یي

علومو ته یې په کې چندان توجه نه وه کړې، نو ددې ډول کتابونو چاپ هغه وخت ډېر ګټور او مرستندوی و. پر یوه اثر باید دوو تنو لیکوالو کار کړی وای، یو د اصلي لیکوال او بل د همکار په توګه. اغلې زرغونه جبارخېله ما سره په دې کتاب کې د مرستندویې لیکوالې په توګه په پام کې ونیول شوه او زه بیا په بل اثر کې له هغې سره د مرستندوی لیکوال په توګه،

ددې ترڅنګ مې دوه اثار نور هم ورسره ایډېټ کړل. خوددې اثر په سرکې زما او د هغه بل اثر په سرکې د اغلې زرغونې جبارخېل نوم د تعامل

او مخکنۍ موافقې له مخې ولیکل شو. نو اوس چې دا اثر زه بیا له سره چاپوم، د کتاب لیکنې او ترتیبونې د اصلي حقیقت او واقعیت له مخې غوره ګڼم، چې هغه بل اثر یوازې د اغلې زرغونې جبارخېل په نوم چاپ شي او دا هغه زما په نوم. په دې اثر کې چې له کومو معلوماتو څخه ګټه اخیستل شوې وه، ما هغه هم یاد کړي وو، خو د ایډېټ پړوخت ددې اثر په متن کې دومره تغیر او تبدیل راوستل شو، چې له ګټه اخیستل شویو کتابونو د متن اصلي بڼه په کې بېخي له منځه لاړه، یوازې له محتوا څخه کار واخیستل شو. ددې علت دا و، چې د ښوونځیو ماشومانو ته باید په داسې ساده ژبه اثر ولیکل شي، چې دوی ته ترې ګټه اخیستنه اسانه وي. په هر حال په پای کې همدغه متن سم وګڼل شو، چې همدا اوس ستاسو په لاس کې دی. د دویم چاپ پر وخت هم ما کوم خاص بدلون په کې نه دی راوستی، زه هیله من اوپر دې باوري یم، چې دا کتاب اوس هم د ښوونځیو په تېره بیا د لومړنیو ښوونځیو له زده کوونکو سره د یوه درسي مرستندوی اثر په توګه مرسته کولای او د هغوی په ذهني ارتقا کې تاثیر لرلای شي.

په ټول هېواد کې د تعلیم د غوړېدو په هیله

په درنښت

پوهندوی محمد اسمعیل یون

ارگ- د جمهوري ریاست ودانۍ - کابل افغانستان

د ۱۳۸۷ ل کال د سلواغې ۲۹مه نېټه

لومړنۍ خبرې

په افغانستان کې د زده کړې شرایط ډېر کمزوري شوي دي. د یونېسکو اوسنیو څېړنو په گوته کړې ده، چې په دې جنگ خپلي هېواد کې، د ښوونځیو زده کوونکي پوره درسي کتابونه نه لري. نه یوازې درسي کتابونه کم دي. زاړه اونیمګري هم دي، نو له همدې امله په ۲۱مه پېړۍ کې د ماشوم اړتیاوې نه شي پوره کولای. په افغانستان کې ټلويزیوني خپرونې، ورځپاڼې او د معلوماتو د لاس ته راوړلو نورې سرچینې نه شته، نو له همدې امله افغان ماشومان، په عام ډول له هغو پرمختیاوو څخه بې خبره دي، چې په بهرنۍ نړۍ کې منځته راځي. د لوستنې مرستندویو موادو دغه لړۍ د یونېسکو په نوبت خپرېږي. دا لړۍ به د افغان ماشومانو د معلوماتو هڅه برخې پیاوړې کړي، چې خورا مهمې دي او په درسي کتابونو کې نه شته. د لوستنې مرستندویو موادو د دغې لړۍ موضوعګانې په لاندې ډول دي.

۱- ساینس- د ساینس اعجاز (نوې اختراعاتګانې)

۲- روغتيايي ښوونه او روزنه- د ماشوم د سالمې ودې او د لومړنیو مرستو لارښوونې.

۳- اجتماعي کېدنه- ګډ ژوند (کورنۍ، همزولي او د سولې ښوونه او روزنه)

۴- د نفوسو چاودنه- د ژوندانه پر کچې د نفوسو د چټکې ودې اغېزې.

دلوستنې دغه مواد په پښتو او دري ژبو خپاره شوي دي. دغه کتابونه د افغانستان د ښوونې او روزنې د پیاوړو پوهانو او لیکوالو له خوا لیکل شوي دي. د افغان کډوالو \ وطن ته بېرته ستنېدونکو ښوونیزه او روزنیزه اداره (AREP) چې یوه افغان نادولتي موسسه ده، له یونېسکو سره په ګډه کار وکړ او ددې کتابونو د مسودې د لیکنې، مخکیني ازمېښت، کمپوز او نهایي کولو لپاره یې اسانتیاوې برابرې کړي. دغه فعالیت او هڅې د لویې ازړې د پروژې د نوبت له مخې، چې مالي لګښت یې د جاپان د حکومت له خوا ورکړ شوی دی، ترسره شوي دي.

موږ د افغان متخصصینو له مرستې او د (AREP) له ملاتړ څخه د زړه له کومې مننه کوو. هیله کوو، چې دغه کتابونه به افغان ماشومانو ته هغه کړنلارې او بهیر روښانه کړي، چې په نړۍ کې نوی منځته راځي. دغه کتابونه به همدارنګه د زده کوونکو د پوهې افق پراخه کړي. لوستنې مواد په ازمېښتي ډول خپرېږي او د سمون لپاره ستاسې وړاندیزونو او کره کتنو ته هر کلی ویل کېږي.

مېرمن انګېبورګ براینس

د یونېسکو دفتر مدیره

اسلام اباد

د ۲۰۰۱م کال د اکتوبر ۳۰مه نېټه

پیلامه

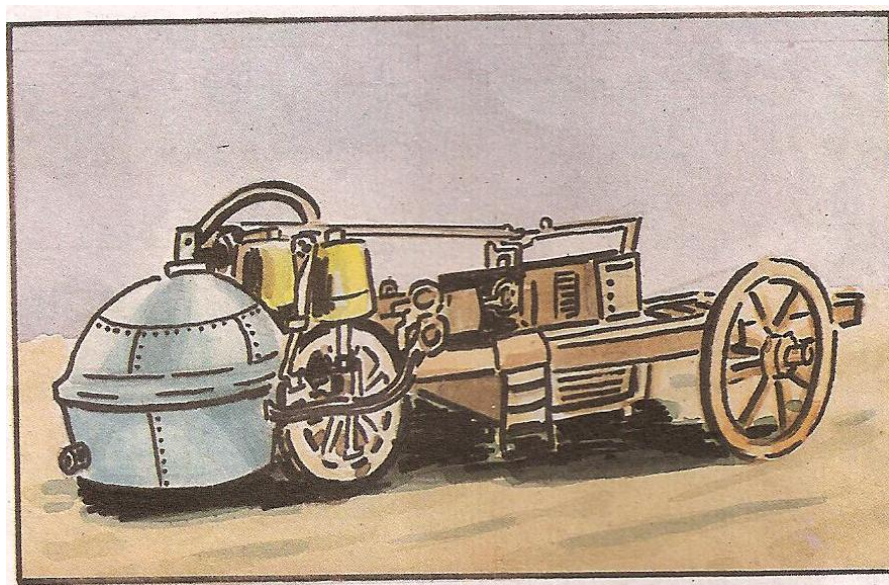
لکه څنگه چې پوهېږئ (ضرورت یا احتیاج د نوښت مورده). انسان وخت پر وخت د خپل احتیاج د پوره کولو لپاره هڅه او هاند کړی او کوي یې.

انسان د خپل پیدایښت او گډ ژوند له پيله خوړو، جامو او استوگنځي ته اړتیا لرله. دوی ددې لپاره د کار ابتدایي وسایل لکه یوم، تبر، کولنگ، غشی، لیندی، جغ او سپاره او نور جوړ کړل، چې خپلې اړتیاوې پوره کړي. د همدې وسیلو په مرسته یې وکولای شول، د طبیعت له پراخو سرچینو څخه دخپل ځان لپاره گټه پورته کړي او کانونه راوباسي. خو له دې ټولو کارونو او بریاوو سره سره بیا هم تر هغه وخته پورې چې په نړۍ کې د بخار ماشین او صنعتي انقلاب ته لاره اواره شوې نه وه، د انسان په ژوند کې په یو ځایي ډول ډېر ستر بدلون نه و رامنځته شوی. خو کله چې د بخار ماشین رامنځته شو، تر هغه وروسته بیا په بېرني (چټک) ډول کارخونې جوړې شوې، د تولید سطحه اوچته شوه او د انسان په ژوندانه کې لوی بدلون پېښ شو.

د بخار ماشین

گرانو او خوږو زده کوونکو!

په نړۍ کې د بخار ماشین تر جوړېدو او د صنعتي انقلاب تر راتلو دمخه، له صنعتي پلوه د انسان په ژوندانه کې لوی بدلون نه و رامنځته شوی، صنعتي انقلاب او بدلون دېته وایي، چې د ماشین ګراری جوړه شوه او دې سره کار له لاس څخه ماشین ته ولېږدېده او زیات کارونه ماشیني شول.

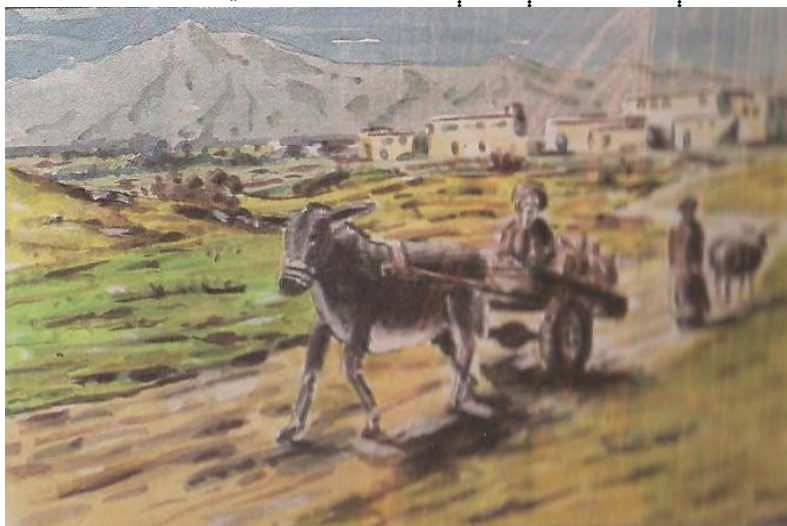
اشکل : د بخار ماشین

د بخار ماشین نظریه لومړۍ ځل د یوه پوه (لیوناردو داوینچی) له خوا په ۱۶مه میلادي پېړۍ کې وړاندې شوه. په اوولسمه پېړۍ کې د هغه ماشین یوه بېلگه جوړه شوه، چې د بخار د فشار په واسطه به یې اوبه له کان (معدن) څخه پورته کولې. په همدې پېړۍ کې بیا یوه ایټالوي مخترع (جیووانی) یوه اوبه گرموونکې (اب گرمي) جوړه کړه، خو تر ټولو مهم شخص، چې په همدې اوولسمه پېړۍ کې یې ستر کار وکړ، هغه (ینیس پاپن) دی. ده د بخار هغه دېگ جوړ کړ، چې د نړۍ په پخلنځیو کې استعمالېږي او لومړۍ ځل یې په کې د غوږي شخه غوښه پخه کړه، ښه خوندوره غوښه او شورو یې ترې جوړه کړه. خو (پاپن) هم د بخار انجن جوړ نه کړای شو.

تر نوموړي وروسته بیا (توماس نیوکومن) د بخار انجن جوړ کړ. (جیمز واط) ورته نوره وده ورکړه، وروسته بیا د بخار ماشینونه هم ډېر شول او ډېر ډولونه یې رامنځته شول، چې بیا ورڅخه د ټوکر اوبدلو، د کانونو په راوبستلو او د نورو ډول ډول فابریکو په جوړولو کې کار واخیستل شو او نړۍ د صنعتي کېدو پر لوري وخوځېده.

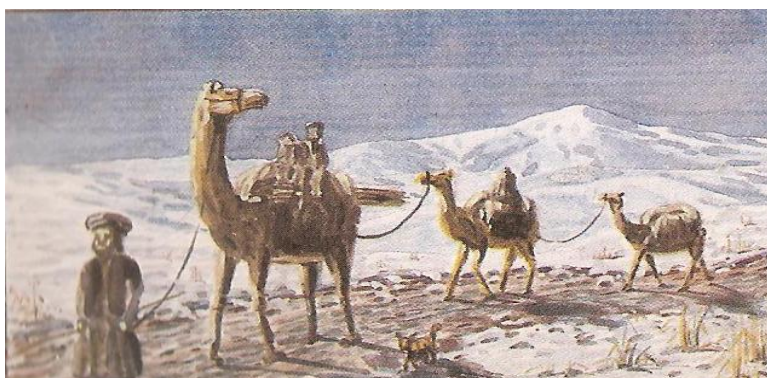
لېږد رالېږد (ترانسپورت)

خوږو زده کوونکو! تاسې چې اوس په نړۍ کې دا هر نوی څیز لکه موټر، الوتکه، راډیو، اوبتل، کمپیوټر او نور گورئ! دا خو نو پر یوه وخت او یو ځایي توگه نه دي رامنځته شوي. دا د انسان د پېړیو پېړیو کار و زیار، تجربې، فکر، مطالعې، هڅې او هاند محصول دي.

۲ شکل: خرگاډی

انسان چې د خدای (ج) په لوی طبیعت کې یو شي ته متوجه شوی، نو تر هغه وروسته یې هغه ته د ورته شي د جوړولو هڅه کړې، لکه انسان په اوبو کې له کب یا مرغابی څخه د کښتۍ جوړولو، له مرغۍ یا الوتونکو څخه د الوتکې او همدارنگه له نورو موجوداتو څخه د نورو مصنوعاتو جوړولو الهام اخیستی دی.

۳ شکل: پر اوبانو بار وړل

موږ او تاسې چې اوسنی ترانسپورت یا د لېږد رالېږد وسایل وینو، دا هم پخوا داسې نه وو. پخوانیو زمانو کې به انسان زیاتره خپل بارونه خپله

۴ شکل: گاډۍ

وړل، له غویو، خرو، اوبانو، اسونو، کچرو او نورو ډول ډول څارویو څخه یې کار اخیسته، لکه څنگه چې اوس هم په یو زیات شمېر وروسته پاتې هېوادونو کې له همدې څارویو څخه کار اخلي، خو په پرمختللو ټولنو

کې اوس له څارويو څخه څوک د ترانسپورت د واسطې په توګه چندان
ګټه نه اخلي، ځکه چې هغوی ښه ښه او ډول ډول وسايط جوړ کړي دي.
لکه ځمکنی لېږدېدونکي وسايط، بحري لېږدوونکي وسايط او هوايي
لېږدوونکي وسايط، چې د هر یوه بیا په سلګونو نور ډولونه جوړ شوي
دي. تاسو ته به دلته ددې ډول وسايطو ځینې بېلګې در وپېژنو!

ځمکنی ترانسپورت یا ځمکنی لېږد رالېږد وسایط

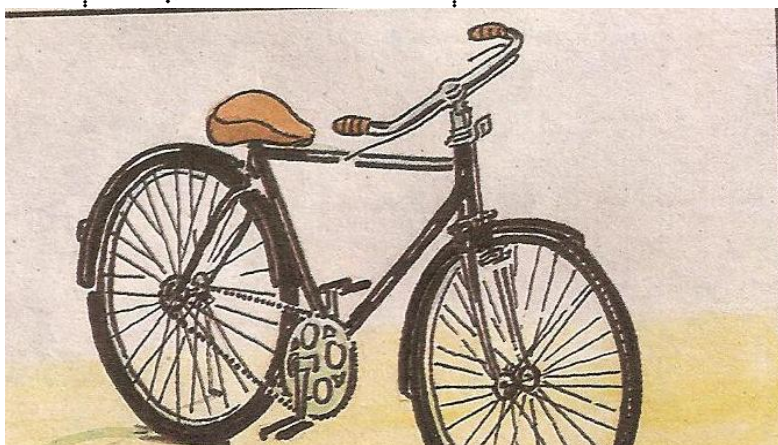
ځمکنی ترانسپورت هغه ته وايي، چې د ځمکې پر مخ ترې د لېږد او رالېږد لپاره کار اخلي. لکه بایسکل، موټرسایکل، موټر (کرولا، بسونه، نیمه بسونه او ګرندې موټر)، اورگاډی او د هغو بېلابېل ډولونه.

کله چې دا وسایط رامنځته شول، نو د چا خبره د ځمکې تنابونه سره رالڼد شول، مانا دا چې د ورځې فاصله ساعت، د میاشتې ورځې او دکال میاشتې ته راتیټه شوه او هم یې انسانانو ته ددې وس ورکړ، چې ډېر درانه شیان، چې پخوا یې له یوه ځایه بل ځای ته د وړلو وس نه درلود، اوس له کومې سټرپا پرته له یوه ځای څخه بل ځای ته ولېږدوي.

ترانسپورت ډېرې اقتصادي ګټې لري، ان تردې چې ځینې پوهان ترانسپورت ته د یوه هېواد یا ټولنې د اقتصاد د ملا تیر وایي، یانې څومره چې دا تیر مضبوط او قوي وي، همدومره به دټولنې اقتصاد هم قوي وي، خلک به هم ارامه او سوکاله وي او هم به زیاته ګټه تر لاسه کوي. له نورو ټولنو سره به یې سوداګریز اړیکي هم ښه او ټینګ وي، دلته به د ځمکنی ترانسپورت یوه یوه بېلګه په لنډه توګه دروپېژنو!

بايسیکل او موټر سايکل

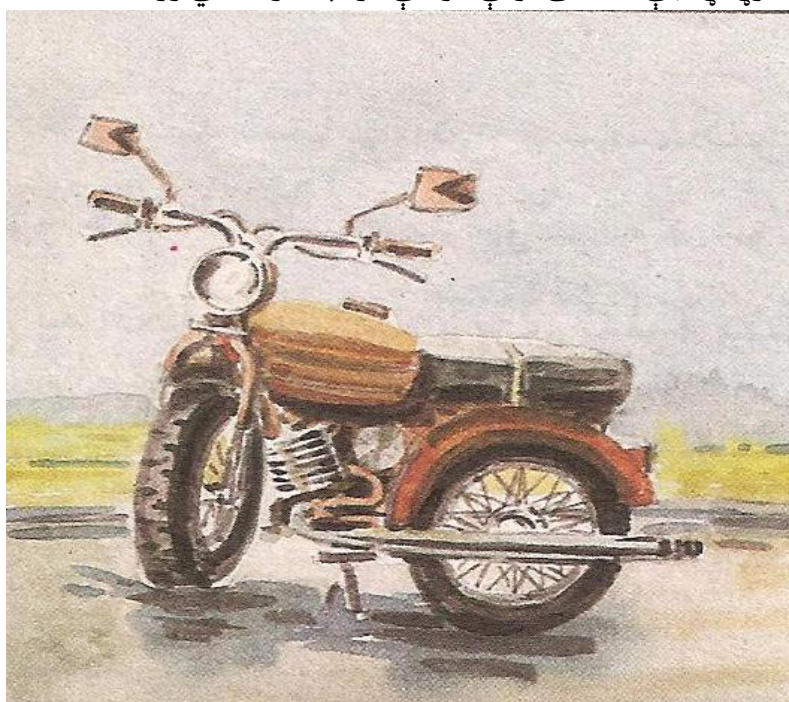
بايسیکل ډېره کارېدونکې ځمکنۍ ترانسپورتي واسطه ده. گرانو زده کوونکو! تاسو ته به خندا درشي، چې موږ څنگه تر ټولو کوچنۍ لېږدوونکې واسطې ته ډېره لويه او ډېره کارېدونکې ترانسپورتي واسطه وايو! هو دا به ومانو چې بايسیکل ډېره کوچنۍ لېږدوونکې واسطه

ډشکل : بايسیکل

ده، خو دا خبره بايد هم څرگنده کړو، چې بايسیکل په نړۍ کې داسې يوه واسطه ده، چې په سلگونو مليونه خلک يې هره ورځ استعمالوي، خو نورې لېږدوونکې واسطې بيا دومره نه استعمالوي، نو ځکه ورته لويه او ډېره کارېدونکې لېږدوونکې واسطه وايي.

بایسیکل لومړی ځل د یوه انګلیسي پوه (کنت دوسواک) په وسیله پر ۱۷۹۰م کال اختراع شو، چې دوه څرخونه او یوه تنه یې درلوده. پر ۱۸۱۸م کال د (شارل فردیک سایويي برون) په نامه یوه الماني په کې نور بدلون راوست، (فتر لرونکی) زین یې پرې کېښود او یو څه نور بدلون یې هم په کې راوست. (میک بلان) سکاټلنډي پر ۱۸۴۲م کال یو بل بایسیکل جوړ کړ، چې په دوو ورځو کې یې (۷۰) کیلو متره واټن وواکه. پر ۱۸۵۲م کال یو بل الماني عالم (فلیپ موريس فيشر) یو بایسیکل جوړ کړ، چې له مخنۍ اړایې سره یې دوه پایډلونه نښتي وو.

شکل: موټرسایکل ۶

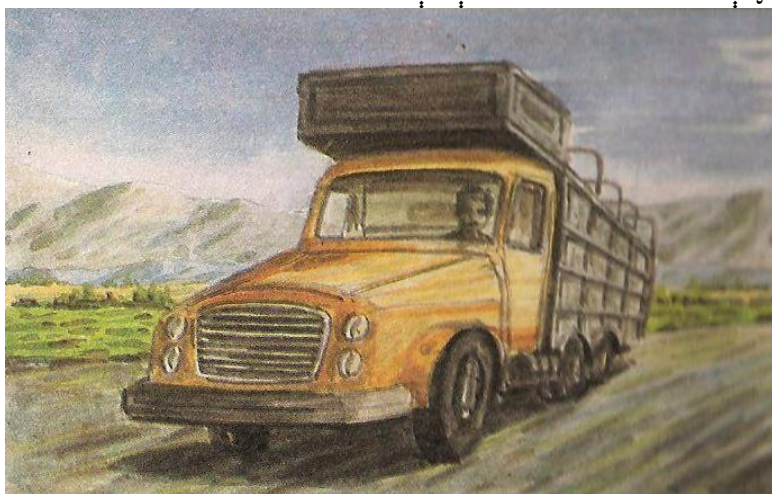
په پای کې پر ۱۸۹۰م کال د (مېشلن ورونو) د بایسیکل څرخونو ته پوښ ورکړ او د بایسیکل کار بشپړ شو. اوس په نړۍ کې په لسګونو ډوله

بايسیکلونه جوړېږي، چې سپورتي، تفريحي، سورلی والا اود ماشومانو ډول ډول بايسیکلونه په کې شامل دي. بايسیکل نه يوازې ترانسپورتي واسطه ده، بلکې يوه ګټوره سپورتي واسطه هم ده. د بايسیکل بله ګټه داده، چې دسون مواد نه خوري، لګښت نه لري او چاپېريال هم نه ککړوي.

يوه بله واسطه چې بايسیکل ته ورته ده، خو د ماشين په مرسته فعاليت کوي او تېل لګوي موټر سايکل دی. موټر سايکل ډېر کم تېل لګوي او ډېر خلک ورڅخه ګټه اخلي.

موټر یا بې اسه گاډۍ

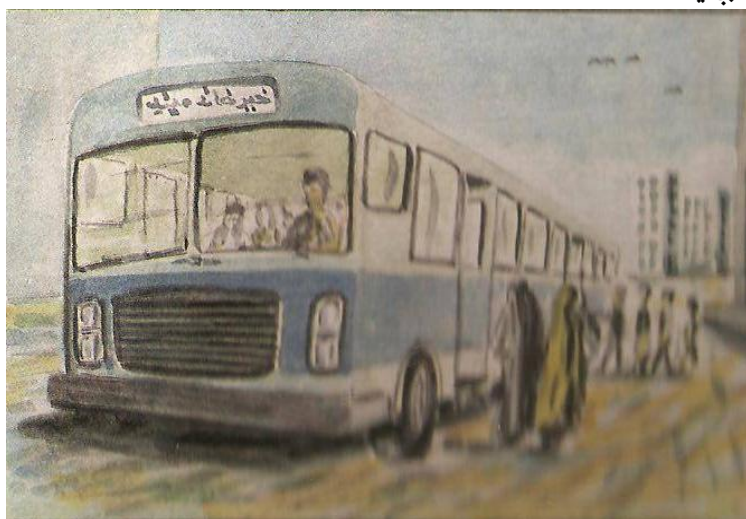
لومړنۍ سړۍ، چې یوه څلور اړابه یې واسطه یې جوړه کړه، یوهالندې (سیمون ستوین) نومېده، ۱۵ واسطه یې په یوه بادبان پورې تړلې وه او په دوو ساعتونو کې یې (۶۸) کیلومتره مزل کاوه.

۷ شکل: لاری

بیا (جان هوتزس) یوه داسې اړابه جوړه کړه، چې د یوه لوی فتر په وسیله یې کار کاوه. ورپسې (اسفان ملر) پر ۱۶۸۵م کال داسې یوه بگۍ (ټانکه) جوړه کړه، چې بې اسه یې حرکت کاوه، ورپسې پر ۱۷۴۰م کال یوه فرانسوي پوه داسې یوه لېږدوونکې واسطه جوړه کړه، چې د یوه لوی فتر په واسطه یې حرکت کاوه، خو د فرانسې دولت یې په دې منطق، چې ګرځندیتوب یې زیات دی او خطر پېښوي، د ګرځېدومخه ونیوله.

د اتلسمې پېړۍ په دویمه نیمايي کې (سیمینګتن) داسې نقلیه واسطه جوړه کړه، چې په بخار چلېدله، چې همدا واسطه دموترو بابا گڼل کېږي.

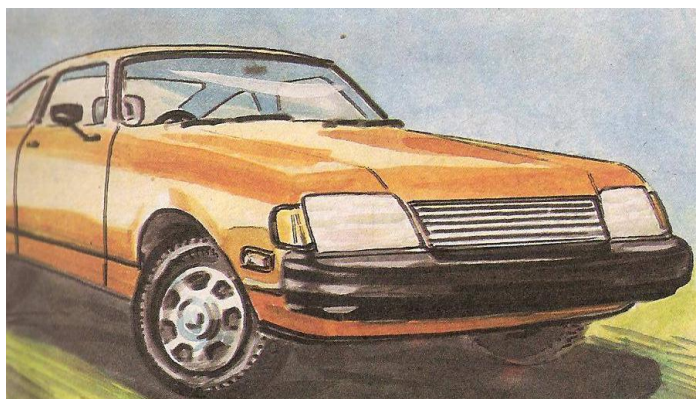

۸ شکل: سرویس

په نولسمه پېړۍ کې په انگلستان کې ډېرې نقلیه واسطې جوړې شوې، خو څرنگه چې د ډبروسکاره په کې سوځېدل، ډېر لوگی یې کاوه او هم یې ډېر ټکر کاوه، نو ځکه یې پرمختګ ونه کړ. د نولسمې پېړۍ په دویمه نیمايي کې په نفتو (تېلو) تلونکي موټر جوړ شول.

افغانستان ته لومړۍ موټر څه وخت راغی؟

کله چې د برتانوي هند د باندنيو چارو سکرتېر (مسټر ډين) د ۱۹۰۴م کال د ډسمبر پر لسمه نېټه کابل ته راغی، نو د نورو سوغاتونو تر څنگ يې د وخت پاچا امير حبيب الله خان ته يو موټر هم راوړی و، چې اووه سوه سټرلنگ پونډه بيه يې درلوده. افغانستان ته لومړۍ راغلی موټر هغه بخاري موټر و، چې د ډيزلو پر ځای لرگي په کې سوځېدل او دموټر ماشین به يې څرخاوه.

۹ شکل: تېز رفتار (گړندی)

اوس د نړۍ په زیاترو هېوادونو کې په سلگونو ډوله موټر جوړېږي، چې بار وړونکي، سپورتي، تفريحي او نور دي. لاری، بسونه او گړندي (تېز رفتار) يې غوره نمونې بلل کېږي.

اورگاډی

ثابت رېل گاډي، چې د لرگیو پرکوندو باندې ودربدل، پر ۱۵۵۶م کال په المان کې ترې گټه پورته شوه اود (۱۷) پېړۍ په پیل کې، دملکې الیزابېت په دوره کې د انگلستان کارگرانو هم له هغو څخه گټه پورته کړه. لومړني ریل گاډي، له لرگیو، بیا چدنو، بیا له اوسپنې او وروسته له پولادو څخه جوړېدل. د ۱۸۲۵م کال د سپټمبر پر ۲۷مه نېټه یو لوی بخاري انجن، چې (۳۴) واگونونه ورپورې تړلي وو او شپږ سوه تنه په کې سواره وو، پر اوږده سفر پیل وکړ. په دې ډول په نړۍ کې د لېږد رالېږد یوه لویه واسطه جوړه شوه.

اورگاډی افغانستان ته څه وخت راغی؟

پر ۱۳۰۵ل کال په کابل ښار کې له دارالامان څخه د شاه دوشمشیره تر زیارته د رېل یوه پټلۍ وغځول شوه، چې د یوه بخاري انجن په وسیله به یې څو واگونونه له ځان سره کښول. ددې کرښې اوږدوالی (۸-۹) کیلومتره و، تر سقاوي دورې پورې دا کرښه جوړه وه، وروسته بیا له منځه ولاړه. کله چې اعلیحضرت امان الله خان پر ۱۳۰۷ل کال د اروپا په سفر تللی و، له فرانسې او جرمني سره یې په افغانستان کې د ریل کرښې په باب تړونونه وکړل، چې په دې کې له کشک نه تر کندهاره، له کندهاره تر کابله او له کابله تر تورخمه پورې د رېل کرښې غځول شامل وو، خو د امان الله خان د پاچاهۍ د له منځه تلو له امله دا پروژه عملي نه شوه.

۱۰ شکل: اورگاډۍ

اوس په نړۍ کې ډول ډول رېل گاډي جوړ شوي، چې
برېښنايي (برقي) گاډي هم په کې شامل دي. داسې رېل گاډي هم
شته، چې په یوه ساعت کې تر (۳۰۰) کیلومترو زیات واټن وهي.

بحري ترانسپورت

بحري ترانسپورت يا لېږدوونکې واسطې هغه دي، چې په اوبو کې د انسان د کاليو د لېږد لپاره ورڅخه ګټه اخيستل کېږي.

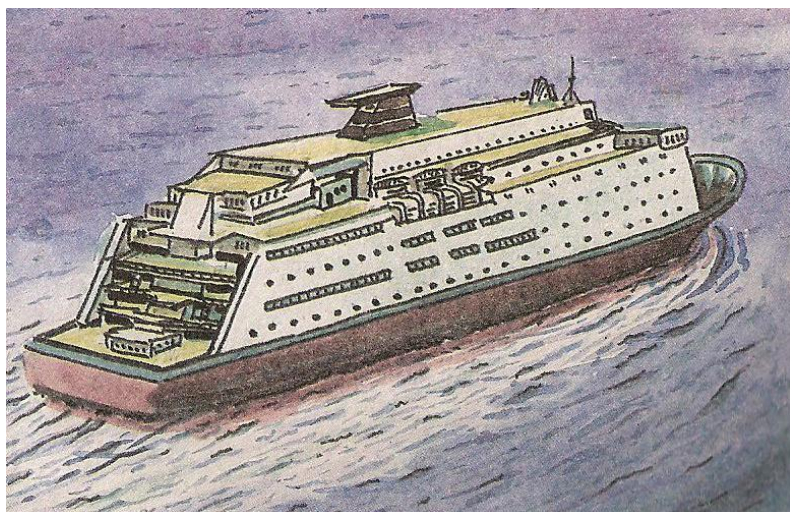
تاسو به خبر یئ، چې د نړۍ له څلورو برخو څخه درې برخې اوبو نیولې دي. په نړۍ کې داسې هېوادونه هم شته، چې ټول د اوبو ترمخ پراته دي او وچې پورې هېڅ نښلېدلي نه دي. داسې هېوادونه هم شته، چې یوه برخه یې په بحر پورې وصل ده او نوره په وچې پورې نښتې ده. ځینې داسې هېوادونه هم شته، چې په وچه کې پراته دي او د دویم او یا درېیم هېواد له لارې بحر ته لار لري. بحري ترانسپورت یو بل سره ددغو هېوادونو په همکارۍ، تجارتي پیوستون او د شیانو په لېږد رالېږد کې ډېره مرسته کوي او په زرګونه کیلو متره واټن لندوي. د اوږد واټن لپاره بحري ترانسپورت تر نوور ترانسپورتي واسطو ارزان، اسان او دزیاتو شیانو د لېږد رالېږد ځواک لري، ځکه خو هغه هېوادونه چې بحر ته لار لري، تر هغو نورو، چې نه یې لري، په تجارت او ځینې نورو برخو کې ډېر پرمختللي دي.

دلته به د بحري ترانسپورت پر څو بېلګو لنډه رڼا واچوو او تاسو ته به

یې دروپېژنو!

کښتۍ یا بحري بېړۍ

کښتۍ یا بېړۍ د بحري ترانسپورت اساسي برخه ده. د اسلامي روایاتو له مخې نوح (ع) لومړنی شخص و، چې د یوې کښتۍ پر جوړولو یې لاس پورې کړ. تر نوح (ع) وروسته بیا انسانانو د خپلې اړتیا د پوره کولو او په اوبو کې د تګ راتګ لپاره د لرګیو د وړو وړو کښتیو پر جوړولو پیل وکړ. وروسته بیا همدا کښتۍ لویې شوې اود خو تنو په قوت به یې د لرګیو په خپېړو حرکت کاوه. کله چې د بخار ماشین رامنځته شو، نو بیا په کښتیو کې هم له همدې ماشین څخه ګټه واخیستل شوه او کښتیو به د انساني قوې پر ځای د بخار د فشار په وسیله حرکت کاوه. د بخار تر انجن وورسته د کښتیو لپاره لکه دموټرو په شان داسې انجن جوړ شو، چې په نفټو به په حرکت راته. اوس په نړۍ کې په سلګونو ډوله لویې او وړې کښتۍ جوړېږي، چې له لرګینې یو نفري کښتۍ څخه نیولې تر داسې کښتۍ پورې، چې لښکرانو الوتکې په کې ناستې وي، جوړېږي. داسې کښتۍ هم شته، چې هوایي ډګرونه لري او دسلګونو الوتکو د لېږد وس لري، په کې ناستې وي. له همدې کښتۍ څخه پرواز کوي او بېرته همدلته کېږي، په همدې یوې کښتۍ کې له هوټل او سینما نیولې د ژوند تر نورو اړتیا وړ شیانو پورې، هر ډول وسایل شته.

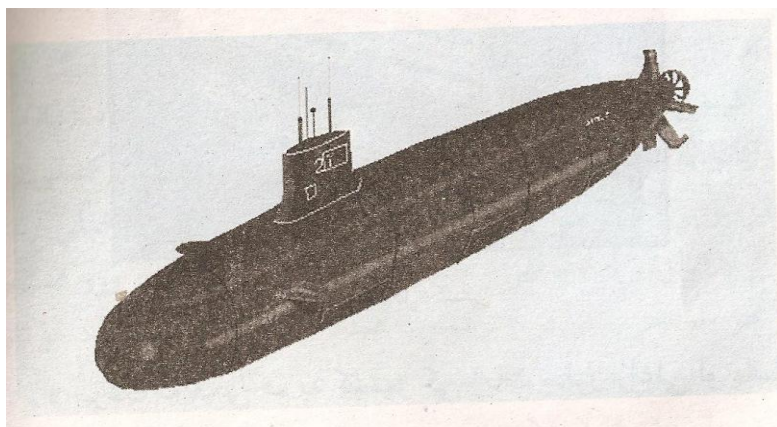

۱۱ شکل: کښتۍ

د سرعت له مخې هم په کښتو کې زیات بدلون راغلی اوداسې کښتۍ هم شته، چې په ډېر چټک سرعت سره حرکت کولای شي. له بېړیو څخه نه یوازې د ترانسپورت د یوې وسیلې په توګه کار اخلي، بلکې د بحري څېړنو، لارښوونې او نورو چارو لپاره هم ورڅخه ګټه پورته کوي. د افغانستان او تاجکستان ترمنځه سوداګري هم په امو سیند کې د بېړیو په واسطه تر سره کېږي او همدا بېړۍ شېرخان بندر ته، چې د افغانستان په شمال کې د تاجکستان پولې ته څېرمه پروت دی، مالونه راوړي..

اوبتل

اوبتل یا تحت البحري هغه ډول بېړۍ ده، چې په بحر کې تر اوبو لاندې حرکت کوي. دا ډول بېړۍ تر نورو بېړیو ډېره وروسته جوړه شوې ده.

۱۲ شکل: اوبتل

په دې بېړۍ کې داسې وسایل او سامان الات ځای پر ځای شوي، چې تر اوبو لاندې ټوله ځمکه، شيان، حیوانات، نباتات او ټولې لارې گودرې لیدلای شي. له دې بېړیو څخه د بحري موجوداتو د څېړنې او پلټنې لپاره کار اخلي، خو زیاتره د پوځي او سیاسي هدفونو لپاره کارول کېږي او ان داسې اوبتلونه هم شته، چې د اټومي وسلو د وړلو قابلیت لري.

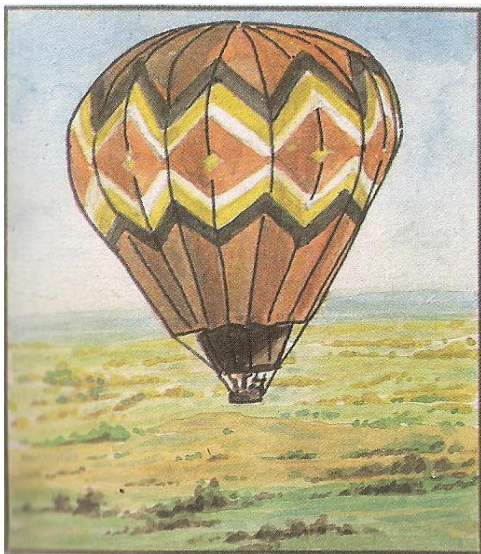
هوايي ترانسپورت

هوايي ترانسپورت يا لېږد رالېږد وسایط هغه دي، چې د هوا له لارې د انسانانو او شيانو په لېږدولو کې مرسته کوي، چې هوايي بالون، الوتکې، فضايي بېړۍ او مصنوعي سپوږمۍ په کې شامل دي.

بشر د الوتکو په جوړولو سره وکړای شول، فضايي لارې تر خپل کنټرول لاندې راولي. د هېوادونو او ټولنو تر منځ په زرگونو کیلومتره واټن له منځه یوسي اود میاشتو میاشتو سخت او له خطر ډک سفرونه څو گړیو او ورځو ته رالڼد او د داسې سفر زمینه برابره کړي، چې دانسان لپاره ارام وي.

په هوايي ترانسپورت وکولای شول، خپل تولیدات په ډېر لږ وخت کې له یوه ځای څخه بل ځای ته ولېږدوي او زیاته گټه ترلاسه کړي، په تېره بیا د قیمتي شیانو او تازه مېوو دانتقال لپاره ډېره ښه وسیله ده. دلته به د هوايي ترانسپورت بېلگې دروپېژنو.

بالون

د بالون تخيل د
الوتونکو له وزرونو او
پروازونو څخه پیداشو.
انسان لومړی د مصنوعي
وزرونو پر جوړولو پيل
و کړ او ویې کولای شول،
له یوه کمره څخه توپ
کړي او تر یوه ځایه ځان
ورسوي.

۱۳ شکل: بالون

وروسته د یوه بالون د جوړولو په لټه کې شو، پر ۱۷۰۹م کال یې یو
بالون جوړ کړ، خو بريالی نه شو، خو پر ۱۹۰۰م کال د بل بالون الوتنه
بريالی شوه.

فضا ته د بالون د جگېدو لپاره یې د لوگي، بیا د هایډروجن او
وروسته د هیلیم په نامه یو گاز څخه گټه پورته کړه. نوموړي گازونه به یې
په داسې کلکې پلاستيکي یا تیکه یي کڅوړه کې چې سورۍ یې نه درلود،
ځایول. بالون هم د هیلیم گاز په مرسته، چې په بالون یانې پلاستيکي

کڅوړه کې خوشې کېږي، هوا ته پورته کېږي او یو شخص کولای شي، د هغو تنستو په مرسته، چې بالون له ټوکرۍ سره نښلوي او د مسافرینو یا سپرلیو د وړلو راوړلو لپاره وي، د هغه تگلوري ته بدلون ورکړي او هرځای ته یې، چې زړه غواړي هلته لاړ شي.

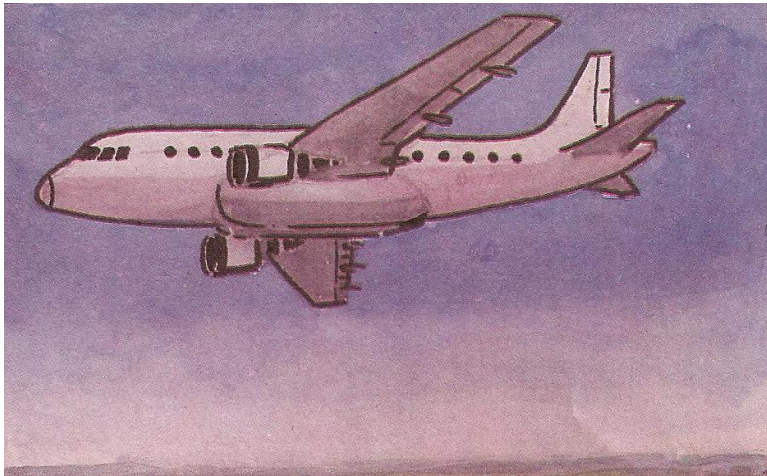
بالون یوه ښه تفریحي او لېږدوونکې واسطه ده، چې یو تن یا دوه تنه لېږدولای شي، خو کومه لویه ترانسپورتي واسطه نه ده.

الوتکه

بشر له ډېرې پخوا زمانې راهیسې دا هیله لرله، چې بهرنۍ فضا تسخیر کړي او ځان پرې حاکم کړي. دا خیال د مذهبي کیسو، اساطیرو او افسانو په شکل د دوی په ذهن کې راپیدا شو. خو د الوتکې جوړولو تصور لومړی ځل په ۱۶مه پېړۍ کې د (لیوناردو داوینچي) له خوا وړاندې شو، خو عملي بڼه یې ونه نیوله. پر ۱۷۰۹م کال یو پرتګالي پوه (ګوسمایو) یو بالون جوړ کړ او هغه یې هوا ته خوشې کړ، خو الوتنه یې بریالۍ نه شوه.

د ۱۹مې پېړۍ په پای کې د (فرډیناندفون زپلین) په نامه یوه الماني پوه یو ډېر لوی بالون جوړ کړ او پر ۱۹۰۰م کال یې لومړۍ الوتنه ترسره کړه. پر ۱۹۰۳م کال د رایټ ورونو (ویلبور او ارویل) په موټر لرونکې الوتکې، په شمالي کارولینا کې لومړنۍ الوتنه تر سره کړه او په دې کار سره د الوتکې اصلي مخترعین وګڼل شول. لومړۍ او دویمې نړیوالې جګړې د الوتکې جوړونې په پرمختګ کې ستر رول ولوباوه. په دویمه نړیواله جګړه کې المانيان اړ شول، داسې الوتکې جوړې کړي، چې په یوه ساعت کې (۵۱۰) کیلومتره واټن ووهي.

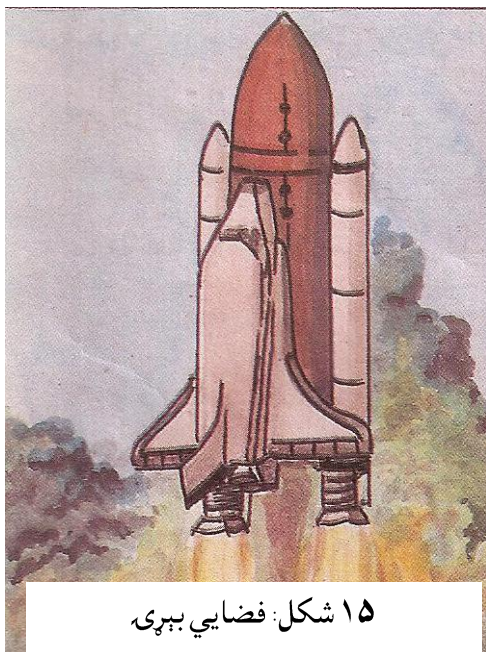
دافغانستان حکومت لومړی ځل پر ۱۹۱۹م کال له جرمني حکومت څخه دوه الوتکې واخیستلې او تر (۱۳۰۷ل کال) پورې په افغانستان کې دټولو الوتکو شمېر (۷۰) الوتکو ته ورسېد.

۱۴ شکل: الوتکه

اوس په نړۍ کې په لسگونو ډوله الوتکې جوړېږي. چې سپورتي،
عسکري، ترانسپورتي او اکتشافی دندې ترسره کوي، داسې الوتکې هم
شته، چې سرعت یې تر خپل اواز څخه چټک دی.

فضايي بېړۍ

۱۵ شکل: فضايي بېړۍ

انسان د الوتکې تر جوړولو وروسته په دې فکر کې شو، چې داسې یوه وسیله جوړه کړي، چې ډېر ځنډ په هوا کې پاتې شي او د خارجي فضا حال و احوال ځمکې ته راولېږي او هم د ځمکې د لوړو ژورو، سمندرونو او غرونو عکاسي وکړي. د کلونو کلونو څېړنو په نتیجه کې انسان د داسې یوې

فضايي بېړۍ پر توغولو بريالی شو، چې یوه ټاکلې موده په خارجي فضا کې پاتې شي. لومړنی شخص، چې خارجي فضا ته یې سفر وکړ، هغه یو روسي کیهانگرځی (یوري گاگارین) و، چې پر ۱۹۶۱م کال یې خارجي فضا ته سفر وکړ او هلته یو ساعت او ۴۸ دقیقې پاتې شو.

تر هغه وروسته بهرنۍ فضا ته سفرونه پیل شول او هلته داسې فضايي بېړۍ او مصنوعي سپوږمۍ ولېږل شوې، چې هملته پاتې دي او د ځمکې پر مخ له جوړو شویو فضايي څېړنیزو مرکزونو سره همېشه تماس لري.

ډله ییز اړیکي (مخابرات)

مخابرات د خبر، حال و احوال د رسولو وسیله ده. مخابراتو ته د ټولنې اعصاب هم وایي، ځکه چې په ټولنه کې د فکر د لېږد رالېږد مهمه وسیله ده. په هره ټولنه او هېواد کې، چې مخابرات ښه فعال وي، دامانالري، چې د ټولنې اعصاب ښه کار کوي. کله چې اعصاب ښه کار وکړي، بدن ښه اداره کېږي او کله چې بدن ښه کار وکړي، نو ټولنه ورسره ښه پرمختګ کوي.

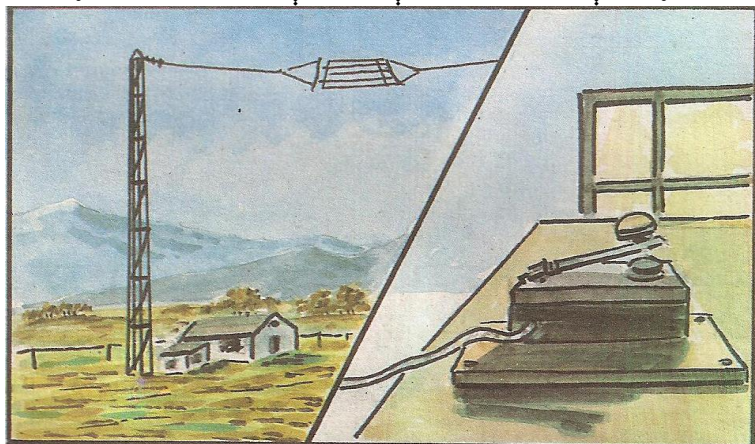
پوسټ، ټیلیګراف، ټلېفون، هرډول مخابراتي، فکس او انټرنېټ ټول د مخابراتو په څانګې پورې اړه پیدا کوي، چې ټول یې د حال و احوال د لېږلو او رالېږلو دنده سرته رسوي.

په پخوانیو وختونو کې به له یوه ځای څخه بل ځای ته د اشخاصو او سړیو په واسطه خبر لېږل کېده او رالېږل کېده. خو بشر تر پېړیو پېړیو زیار وروسته لومړنۍ پرمختللي وسیلې جوړې کړې، چې کولای شي، په څو ثانیو کې د نړۍ گوټ گوټ ته خبر ورسوي او یایې را ورسوي.

تیلیگراف

تر میلاد (۶۰۰) کاله وړاندې اریایان پر دې بريالي شول، چې په دوو ورځو کې د (۴۰۰) کیلومترو په واټن خپل خبر ورسوي. دوی به په یوه ټاکلې فاصله کې یو یو تن پر جگ ځای ودراره او بل پر بل ځای، هغه به خبر په لوړ اواز اواره او هغه به بیا بل ته رساوه، په دې ډول به فاصله لنډېدله. تر ټولو دمخه د یوه پوه (هوګ) په وسیله ځینې علامې جوړې شوې، چې د الفبې ځای یې ونيو. دا علامې به یوه په بلې پسې جنگېدلې او مخابره به ترسره کېده.

وروسته (کلودشاپ) فرانسوي پر (۱۷۹۰م) کال یوه نسبتاً بشپړه وسیله اختراع کړه، چې له پاریس سره یې د فرانسې نور ښارونه وصل کړل.

۱۶ شکل: تیلیگراف

د تیلیگراف یو بل مخترع د(موریس) په نامه یو امریکایي دی، چې پر ۱۸۳۷م کال یې تیلیگراف پر کار واچوه. ده تورو ته له ټکیو او خطونو

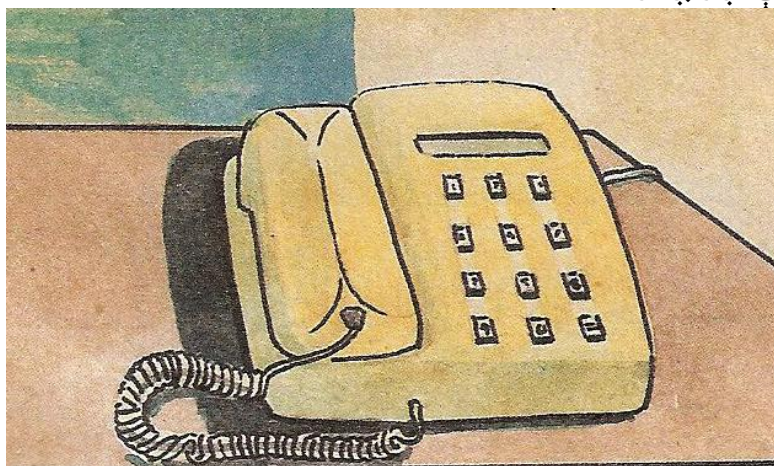
څخه اشارې جوړې کړې، چې په برقي څپو اوښتې. ټیلیگراف لېږونکې (مرسله) او اخیستونکې دستگاه درلوده او بېرته یې په توور اړول او پر کاغذ یې لیکل.

افغانستان ته ټیلیگراف پر ۱۹۱۴م کال راغی او په بابر بڼ کې نصب شو. دا دستگاه په مارکنۍ کمپنۍ جوړه شوې وه او په دوه کیلو واټه قوه یې کار کاوه.

دا دستگاه د څارویو په وسیله له یوه ځای څخه بل ځای ته لېږدول کېده. اساساً د عسکري مخابراتې لپاره وه، چې د اړتیا پر وخت له کابل څخه پغمان او جبل السراج ته پرې مخابره کېده. خو سیم لرونکې ټیلیگراف تر بېسیم وروسته اختراع شو او افغانستان ته هم وروسته راوړسېد.

تېلفون

ویل کېږي، چې تېلفون د انګلیسي پوه (هوک) له خوا اختراع شو. همدا رنگه پر ۱۷۸۲م کال یوتن کشیش یوه غږیزه لوله جوړه کړه، چې تر ۸۰۰مې پورې یې د ویاند غږ لېږداوه. پر ۱۸۸۳م کال (چالز میچ) امریکایي د خالصې اوسپنې میلې مقناطیسي کړې او یوه یې د بلې ترڅنګ کېښوده، چې دې کار غږ تولید کړ او وروسته دغه دستگاه نوره هم اصلاح شوه، تر هغه چې (ګراهام بل) امریکایي په خپلو زیاتو هڅو پر ۱۸۸۵ز کال تېلفون اختراع کړ، خو بیا هم د ګراهام بل تېلفون بشپړ نه و، وروسته د (اډیسون) او نورو پوهانو له خوا بشپړ شو او تر لرې واټن پورې یې غږ ولېږداوه.

۱۷ شکل: تېلفون

په افغانستان کې د تېلفون د لین غځول پر ۱۸۹۹م کال پیل شول.

د ټلېفون لومړی لین، چې په یولینه مسي سیم یې کار کاوه، د سردار حبیب الله خان او سردار نصرالله خان د استوګنځیو تر منځ چې یو کیلومتر واټن یې درلود، وغځول شو. دویم لین د سردار حبیب الله خان له استوګنځي څخه د کوټوالی قوماندانۍ ته تېر شو. درېیم لین د ارګ له دروازې څخه دبابر تر باغه پورې تمديد شو او په دې ډول د ټلېفون کار وغځېد. اوس په نړۍ کې ټلېفون ډېره وده کړې، بېسیم ټلېفونونه په هرځای کې فعال دي، داسې ټلیفونونه هم جوړېږي، چې د غږ پر انتقال سربېره د تصویر د انتقال قابلیت هم لري.

فکس

د تېلېگراف او ټلېفون تر اختراع وروسته انسان په دې لټه کې شو، داسې یوه دستگاه جوړه کړې، چې پیغام په لیکلې بڼه کټ مټ انتقال او را انتقال کړي.

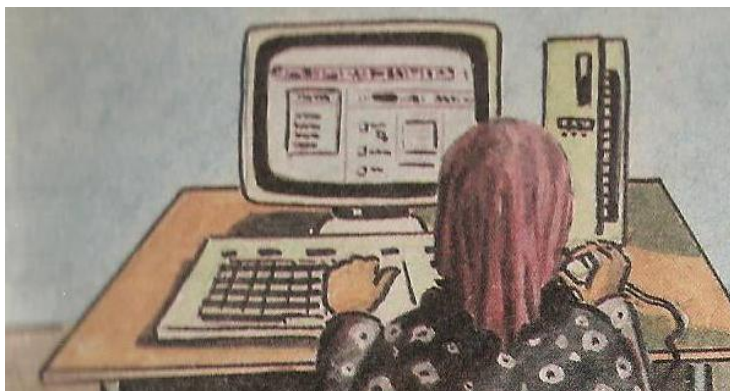
انسان تر څو لسيزو پرله پسې هلو ځلو وروسته پر دې بريالی شو، چې د فکس په نامه د خبر رسولو یوه بله عصري وسیله جوړه کړي. اوس تقریباً د نړۍ ټول هېوادونه او یوزیات شمېر اشخاص له دې وسیلې څخه ګټه پورته کوي.

ددې دستگاه یا ماشین خصوصیات دادي، چې مقابل لوري ته کټ مټ د اصل متن کاپي لېږدوي. فکس ماشین د مهمو اسنادو په لېږد رالېږد او دزیات شمېر ضروري پاڼو او مراسلاتو په لېږدولو کې خورا زیاتي اسانتیاوې راوستي او زیات وخت پرې سپما کېږي.

۱۸ شکل: فکس

کمپیوټر

۱۹ شکل: کمپیوټر

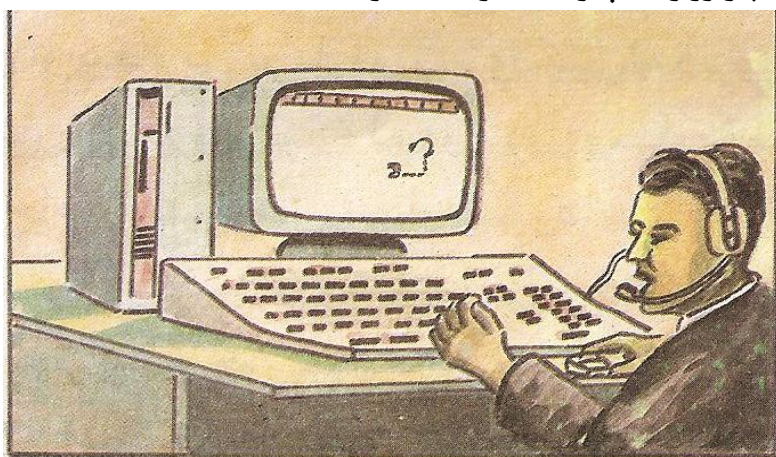
کمپیوټر هغه پرمختللی ماشین دی، چې د بشر یې شمېره اړتیاوو ته ځواب وايي. کمپیوټر لومړی ځل پر (۱۹۴۲م) کال په امریکا کې د (الاتا سوټ بری) له خوا جوړ شو او تر هغه وروسته یې ډېره ترقي وکړه. کمپیوټر اساساً له څلورو برخو څخه جوړ شوی دی:

یوې برخې ته سکرین یا مانیتر وايي. دویمې برخې ته یې (CPU) وايي، چې د کمپیوټر اساسي برخه ده او بله برخه یې کیبورډ ده، چې توري په کې ځای پر ځای شوي دي. څلورمه برخه یې موس (موږک) دی، چې کمانډونه پرې اجرا کولای شو. کمپیوټر زموږ ټول کار په خپله حافظه کې خوندي کوي او کله چې موږه کار وي، هغه ترلاسه کولای او بدلون په کې راوستلای شو.

اوس معمولاً دوه ډوله کمپیوټرونه زیات کارول کېږي، چې یو ته ډېسکټاپ وايي او بل ته لاسي کمپیوټر یا لپ ټاپ.

انټرنېټ

انټرنېټ د معلوماتو یوه بې شانه نړۍ ده، چې د هر چا لپاره هرڅه لري. انټرنېټ پر ۱۹۶۹م کال د امریکامتحدہ ایالتونو د دفاع څانګې کمپیوټرونو تر خپلمنځي تړنست اوبیا له یو بل سره د نورو اړوندو ادارو کمپیوټرونود نښلېدو له کبله رامنځته شو.

۲۰ شکل: انټرنېټ

انټرنېټ ته تر اوسه پورې ډېر پروګرامونه جوړ شوي او لا جوړېږي، چې ایمېل (برېښنالیک) د انټرنېټ ترټولو لویه سرچینه ګڼل کېږي. وخت پر وخت په انټرنېټ کې نوې اسانتیاوې راځي. څو کاله مخکې (انټرنېټ په پیل کې) یوازې پیغامونه ورباندې لېږل کېدل، اوس خو ټلېفون، ټلوېزیون، راډیو او هرڅه ورباندې راځي. انټرنېټ په حقیقت کې د هغه نړیوال سیستم یا شبکې نوم دی، چې د نړۍ ټولې کمپیوټرې شبکې یوه له بلې سره تړي.

انټرنېټ په کم وخت کې له یوه ځای څخه بل ځای ته، خبرونه، انځورونه، معلوماتي لیکنې او پروگرامونه لېږدوي او ډېر کم لگښت پرې راځي. پر انټرنېټ پوهېدل له موږ سره په ژوند، مسلک، اداري او سوداګریزو چارو کې ډېره مرسته کوي.

د انټرنېټ له گڼو گټو څخه یوه گټه دا ده، هغه لیک چې به مو پخوا نورو هېوادونو ته د پینځه لسو ورځو او یا یوې میاشتې په موده کې د (۳۰-۵۰) زرو افغانیو په قیمت لېږه، اوس به یې په ډېرو کمو پیسو په (۵-۱۰) ټانیو کې لېږو.

پر ۲۰۰۰م کال (۳۰۰) ملیونو خلکو له انټرنېټ څخه گټه اخیستله او اټکل دی، چې په ۲۰۰۵م کال کې به یو ملیارد خلک له انټرنېټ څخه گټه واخلي.

رسنۍ

(خپرونې او مطبوعات)

رسنۍ (خپرونې یا مطبوعات) په هره ټولنه او هېواد کې د خبرونو، معلوماتو، علمي بریاوو اود خلکو د نظر د خپرولو ډله ییزه وسیله ده، چې په هره ټولنه کې زیات اغېز لري.

ځینې کسان خو رسنیو (خپرونو یا مطبوعاتو) ته په یوه هېواد کې څلورم ځواک یا قوه وایي. په دې مانا چې دولت له درېو قوو څخه جوړ دی، قضائیه، مقننه او اجرائیه. ځینې ورسره مطبوعات هم یو ځای کوي او دا څلورمه قوه بولي. دا په دې خاطر چې خپرونې د خلکو د ذهني سطحې د لوړتیا او د هغو د فکرونو په وده او روښانتیا کې زیاته برخه لري. د ټولنې او دولت د ودې، استحکام اود خلکو د اصلاح او سمون لپاره وړ لارې چارې، انتقادونه او نظرونه خپروي. د خلکو او حاکم نظام ترمنځ اړیکې ټینګوي او پیغام یې یو بل ته رسوي. بشر له ډېرې پخوا زمانې له حالاتو څخه د نورو دخبرولو لپاره له ډول ډول وسیلو څخه کار اخیست، خو کله چې د چاپ ماشین جوړ شو او مطبوعات رامنځته شول، نو دا خبرتیا ډله ییزه او عامه شوه. وروسته بیا نو خپرنیز وسایل لکه راډیو، ټلويزيون، کمپیوټر او نور جوړ شول، چې دخپرونو کار یې اسانه کړ.

دلته به پورتني پرمختګونه په لنډ ډول دروېږنو، خو تر ټولو دمخه د کاغذ جوړونه.

کاغذ

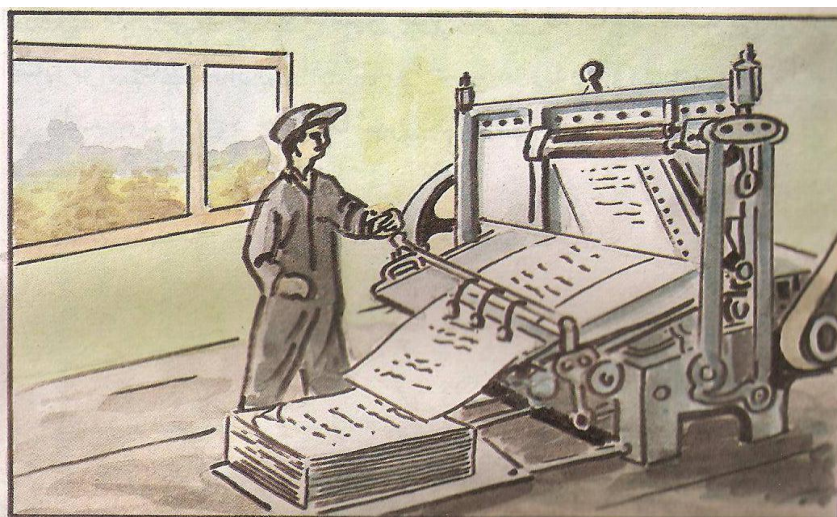
په طباعتي خپرونو کې کاغذ تر ټولو ستر رول او زیاته ونډه لري، ځکه چې هر څه پر همدې کاغذ چاپېږي. که کاغذ نه وي، نو چاپي خپرونې به هم طبعاً نه وي او یا به ډېرې لږې وي.

کاغذ اصلاً چینایانو اختراع او جوړ کړ. له چین څخه د عربو سیمې ته ورسېد او له عربو څخه بیا اروپایانو د هغه د جوړولو طریقه زده کړه. په اسیا کې کاغذ له پنبې څخه جوړېده، خو په اروپا کې د پنبې د کمښت له کبله له زړو کالیو څخه جوړېده، تر هغه پورې چې یو پوه (کرسټاشافر) را پیدا شو او کاغذ یې د لرګي له مغز څخه جوړ کړ. اوس په عمومي ډول په ټوله نړۍ کې کاغذ له لرګي څخه جوړېږي.

په جاپان او ځینو نورو اروپایي هېوادونو کې لرګي ډېر زیات دي، دوی له همدې لرګیو څخه ډول ډول کاغذونه جوړوي او نورو هېوادونو ته یې صادروي. کله چې د چاپ ماشین جوړ شو، نو له کاغذ څخه یې د خپرونو او کتابونو د چاپ لپاره زیاته ګټه واخیسته او ډول ډول خپرونې رامنځته شوې. دلته به لومړی د چاپ ماشین په اړه درسره وغږېږو.

چاپ ماشین

د چاپ ډېره لرغونې وسیله مهرونه او ټاپې وې، چې نقشونه به په کې کیندل شوي وو او رختونه به پرې ښکلي کېدل. چینایانوتر ۸۶۸م کال وروسته کتابونه هم د خپلې ژبې په مهر شویو جملو ټاپه کول. پر ۱۰۵۴م کال ((بي سنگ)) نومي چيني ددې ډول چاپ لپاره نوې لاره جوړه کړه. د چيني لیک بېلابېلې تختې یې په لرگیو کې کیندلې وې، څنگ تر څنګه به یې کېښودې. جمله به یې ترې جوړه کړه او بیا به یې پر کاغذ ټاپه کړه. په دې ترتیب یې له یوه متن څخه په اسانۍ ډېر نقلونه ټاپه کولای یا چاپولای شول.

۲۱ شکل: چاپ ماشین

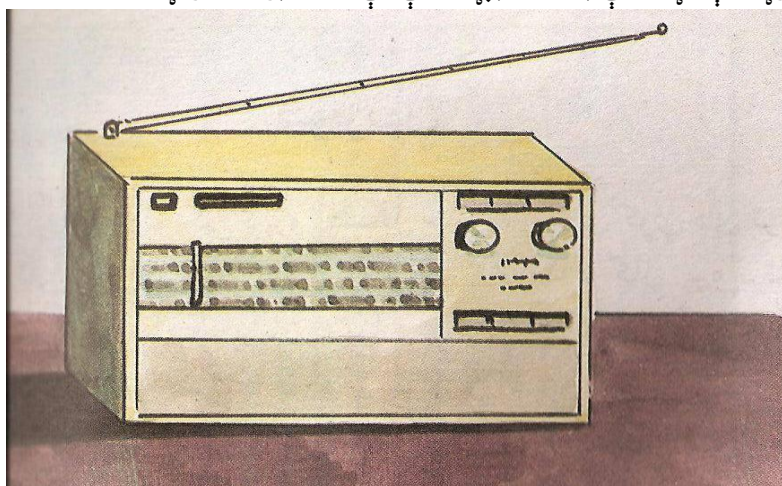
خو الماني (گوتنبرگ) پر دې بريالی شو، چې د لرگي پر ځای له فلز
څخه چپه توري جوړ کړي او پرکاغذ باندې په چاپولو سره هغه راسته
ولولي.

ده لومړی پر ۱۴۴۴م کال انجيل شريف په خپلو جوړو کړو حروفو
چاپ کړ او له دې سره په علمي نړۍ کې ژور بدلون راغی. وروسته بيا د
چاپ نورې لارې چارې جوړې شوې.

افغانستان ته لومړی ځل پر ۱۸۷۰م کال د امير شېرعلي خان پر
وخت يوه چاپخونه راوړل شوه او يو شمېر کتابونه يې خپاره کړل.

راډیو

د بېسیم ټیلېگراف تر پرمختګ وروسته راډیو رامنځته شوه، الماني (هرتس) د ریاضي د معادلو له مخې ثابتې کړه، چې په فضا کې د برېښنا قوه د څپو په بڼه لېږل کېدی شي او د انسان یا نورو غږونو څپې برېښناييږي د کولای شي، چې نورو ځایونو ته ورسېږي. د همدې تجربې پر بنسټ بېسیم ټیلېگراف جوړ شو. بیا ایټالوي پوه (مارکني) د همدې تجربې په رڼا کې پر ۱۸۹۵م کال راډیو جوړه او په لندن کې یې د خلکو نندارې ته وړاندې کړه، چې په شلمه پېړۍ کې یې چټکه پراختیا وکړه.

۲۲ شکل: راډیو

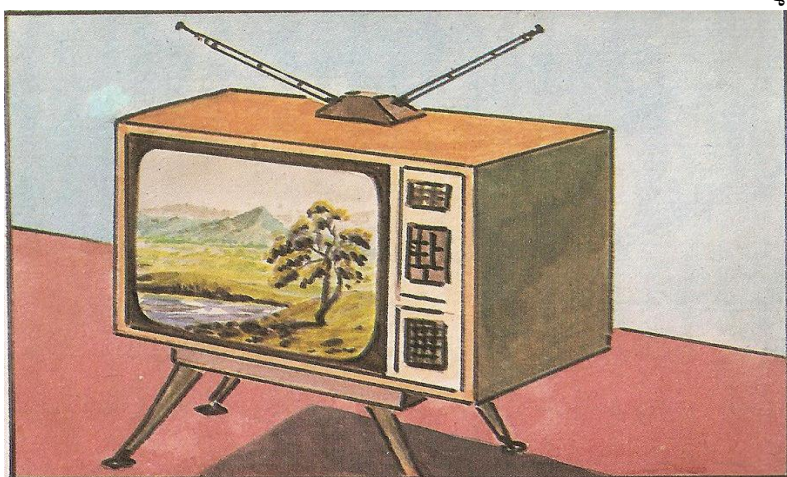
د اعلیحضرت غازي امان الله خان حکومت پر ۱۳۰۴ ال کال، عطاالله خان د راډیو تخنیک د زده کړې لپاره المان ته ولېږه، چې پر ۱۳۰۵ ال کال له څو تنو المانیانو او د راډیو له دوو لېږدوونکو دستګاوو سره بېرته

هېواد ته راستون شو. دلته په چټکۍ د راډيو د سټېډيو او مرسلې د جوړولو کار پيل شو. د ۱۳۰۶ ل کال په تله کې راډيو خپل قانوني پړاوونه ووهل او پر همدې کال يې د خپلې ځانگړې لايحې له مخې پر خپرونو پيل وکړ.

مدیر يې محمد حسن نومېده، وياند يې ښاغلی سرور گويا و او استاد غلام حسين، استاد نتو، قربان علي ربابي او نورو به سندرې په کې ويلې او ربانونه يې په کې غږول.

تلویزیون

د تلویزیون په جوړولو کې ډېرو کسانو ځانونه ستړي کړي دي، تر هغه چې دې پړاو ته یې را ورساوه. لومړی ځل پر ۱۸۷۳ل کال یوه برتانوي ټیلیگرافر (می) په برېښنايیز جریان د رڼا د بدلون مفکوره رامنځته کړه.

۲۳ شکل: تلویزیون

پر ۱۸۸۸م کال (هالواچس) د فوتو برېښنا پر اغېزو تجربې وکړې او د انګلیسي (برډ) او امریکایي (جنکنز) په هڅو پر ۱۹۲۵م کال د برېښنا په څپو کې د عکس لېږدولو تجربه کامیابه شوه او بیا یو شمېر نورو پوهانو ددې کار په بشپړتیا کې هڅې وکړې او لومړنۍ تلویزیوني تجربې وشوې. د تلویزیون اساسي او عمومي ننداره لومړی ځل پر ۱۹۳۶ل کال په لندن کې وښودل شوه.

په امريکا کې پر ۱۹۴۱ز کال له يوې دنگې مانۍ څخه د ټلويزيوني خپرونې پيل شوې اود رنگه ټلويزيون لومړنۍ خپرونه هم په همدې هېواد کې پر ۱۹۵۱م کال پيل شوه او ورپسې نورو هېوادونو ته ټلويزيوني خپرونې وغځېدې.

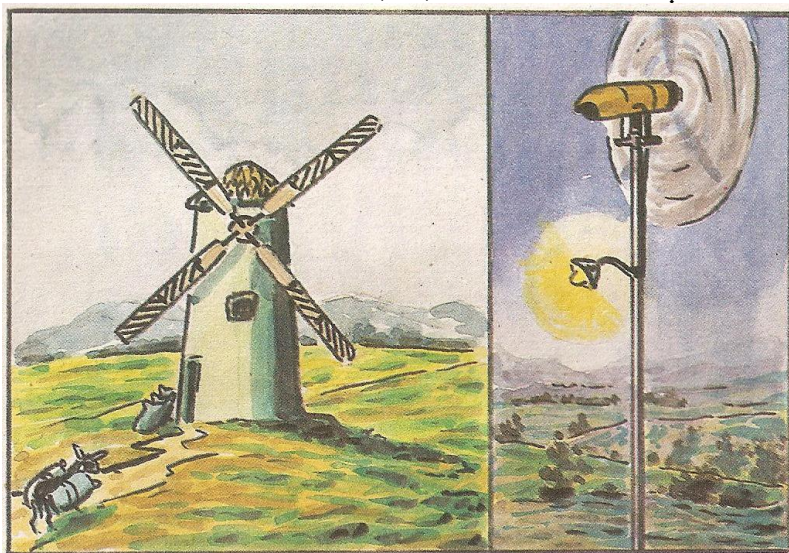
په افغانستان کې د ټلويزيون لپاره پر ۱۳۵۰ل کال هڅې پيل شوې، خو اساسي کار يې د سردار محمد داود خان په جمهوريت کې پيل شو. دا کار د جاپان په تخنيکي او علمي مرستو ترسره شو اود ۱۳۵۶ل کال د کب پر ۲۵مه نېټه يې پر امتحاني خپرونو پيل وکړ.

انرژي

کله چې انسانانو په خپل ټولنیز ژوندانه کې پرمختګ وکړ، د طبیعت له سرچینو څخه یې ګټه اخیستنه زیاته شوه، نو د داسې انرژۍ په لټه کې شول، چې زیاته ګټه او کار ترې واخیستل شي او انساني قوه په کې کمه مصرفه شي. ځکه خو یې داسې وسایل جوړ کړل، چې د هغو په واسطه نوې انرژي تولید کړي. د بېلګې په توګه دوی باد ته متوجه شول، بادي ژرندې یې جوړې کړې او تر هغه وروسته یې د هغو په واسطه د برېښنا د تولید هڅه وکړه. دغه راز د اوبو په واسطه د اوبو برېښنا، د لمر په واسطه د لمريزې انرژۍ او دیورانیمو په مرسته د اټومي انرژۍ یا اټومي برېښنا د تولید په لټه کې شول او د کلونو کلونو څېړنو په نتیجه کې پر دې بریالي شول، چې دا ډول انرژي لاسته راوړي.

بادي برېښنا

بادي برېښنا دبادي ژړندو په واسطه توليدېږي. بادي ژړندې د غمڼو وړو کولو لپاره په لرغونو زمانو کې رامنځته شوي او له ۱۲-۱۸ پېړۍ پورې په ټول غرب کې دود شوې دي. څرنگه چې په هالنډ کې زيات باد لگېږي، زياتې بادي ژړندې په کې جوړې شوې دي، نو ځکه خو دې هېواد ته د بادي ژړندو هېواد وايي. د ۱۹مې پېړۍ په پيل کې په انگلستان کې (۱۰۰۰۰) بادي ژړندې وې.

۲۴ شکل: بادي ژړنده او برېښنا

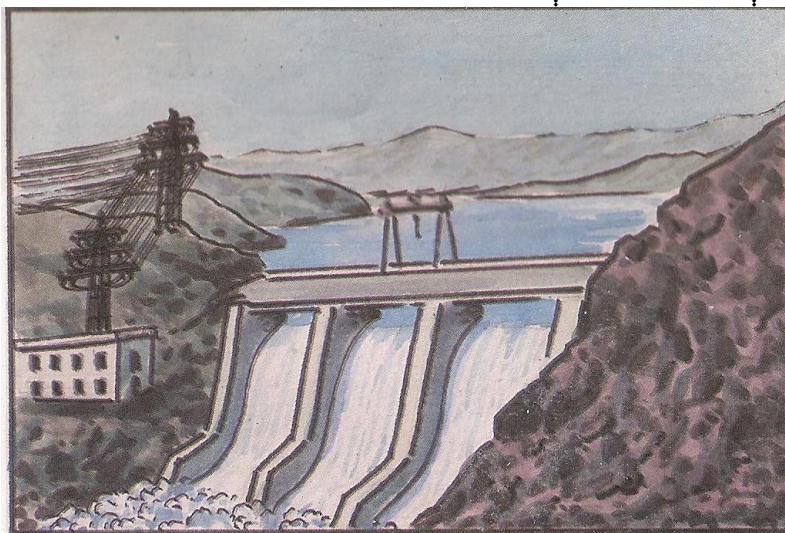
وروسته یې دې ژړندو ته توربینونه ولگول او دبادي قوې په واسطه دا توربینونه په حرکت راغلل او د برق د تولید سبب شول. تر څو کلونو وړاندې هم په انگلستان کې (۱۰۰۰) بادي ژړندې وې، چې د برېښنا له پلوه د ټول هېواد په سلو کې یوه برخه اړتیا یې پوره کوله.

د امریکا د متحده ایالتونو په لوړو سیمو کې هم داسې بادي ژړندو ته ماشینونه نصب شوي وو او دټول هېواد دبرېښنا په سلو کې پینځه برخې اسانتیاوې یې پوره کولې.

بادي ژړندې ډېرې پخوا د افغانستان د هرات په ولایت کې هم جوړې شوې وې او خلکو به غنم او جوار په کې اوږه کول. په هرات ولایت کې د کال په څلورو میاشتو کې ډېر باد لگېږي، چې د ۱۲۰ ورځنیو بادونو په نامه یادېږي. دغه بادونه د بادي ژړندو د فعالیت لپاره ښه منبع گڼل کېږي، خو د هرات د ولایت بادي ژړندې د برېښنا د تولید لپاره نه وې.

اوبو برېښنا

په اتلسمه پېړۍ کې د اسماني برېښنا(برق) او مقناطیس د اغېزو کشفېدلو، پر برېښنا باندې علمي تجربې چټکې کړې. د نولسمې پېړۍ په درېیمه لسیزه کې دبرېښنا له ځواک څخه په پراخه کچه ګټه واخیستل شوه او راز راز ماشینونه پرې وڅرخېدل او هم د برېښنا دتولید ماشینونه جوړ شول او بیا (اډیسون) د برېښنا د ځواک په وسیله د ګروپ روښانه کول هم ایجاد کړل. دې کار سره د برېښنا ارزښت نور هم زیات شو اود ګټې اخیستلو ساحه یې هم ورځ پر ورځ پراخه شوه.

۲۵ شکل: اوبو برېښنا

افغانستان ته برېښنا څه وخت راغله؟

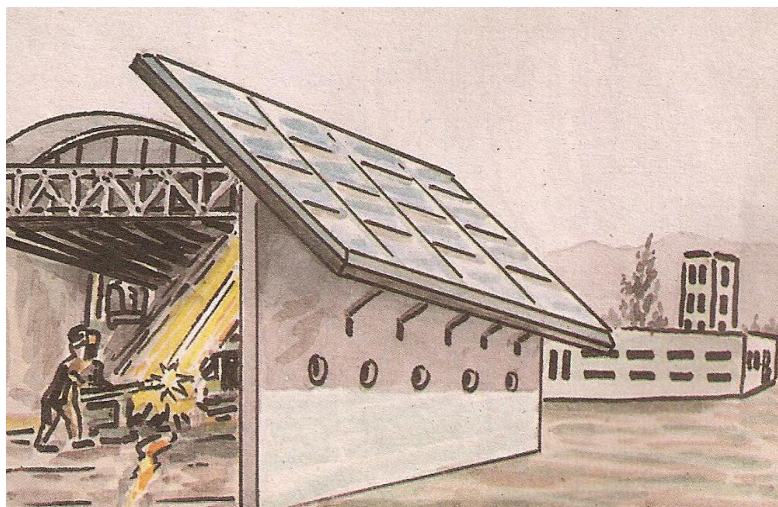
امیر عبدالرحمن خان د برېښنا لپاره لومړنۍ هڅې کړې وې او یوه داسې ډاینمو یې پر کاراچولی و، چې څلوېښت څراغونه یې بلولای شول. د امیر حبیب الله خان پر وخت له بټریو څخه دومره برېښنا تر لاسه کېده، چې د شپې به یې ارگ روښانه کاوه.

پر ۱۲۹۲ ل کال (۱۹۱۳ م کال) په جبل السراج کې د برېښنا د فابریکې کار پیل شو او پر ۱۹۱۹ ز کال بشپړ شو.

بیا د برېښنا د تولید لپاره د کجکي، دهلي، نغلو، سروبي، درونټې، ماهیپر، د وردگو دچک او پلخمرې بندونه جوړ شول او د کابل، کندهار، جلال اباد، پلخمرې، چاریکارو، گرشک او سروبي ښارونو او ښارگوټو ته یې برېښنا ورسوله.

لمريزه برېښنا يا انرژي

له لمريزې انرژۍ څخه دگټې اخيستنې ابتدايي بڼه دا ده، چې يو څو نلونه په داسې بڼه سره څنگ تر څنگ ايښودل کېږي، چې په هغو کې اوبه جريان ولري. دا نلونه لمر ته ايښودل کېږي، د يوې ځانگړې بنسټې له لارې لمر د حرارت په نتيجه کې دا اوبه گرمېږي. ددې ډول لمريزو اوبو گرمونکو شمېر يو وخت يوازې د امريکا په فلوريډا ايالت کې (۵۰۰۰۰) کوره وو، چې خپلې گرمې اوبه يې په دې ډول تر لاسه کولې. په اسرئيلوکې خو ان په ډېرو نويو ودانيو کې هم له همدې ډول وسيلو څخه کار اخيستل کېده.

۲۶ شکل: لمريزه انرژي

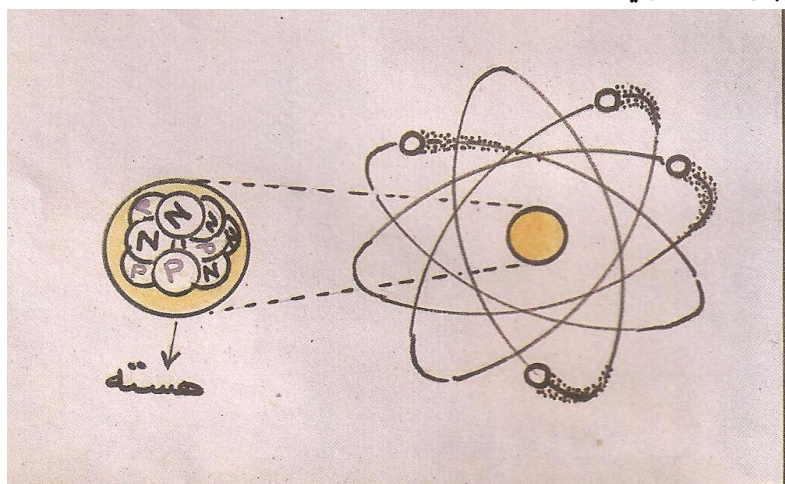
له لمريزې انرژۍ څخه د گټې بله لاره دا ده، چې په نلونو کې پر اوبو باندې د لمر دزيات حرارت په نتيجه کې اوبه پر بخار بدلېږي. دا اوبه

بېرته خپل حرارت خوشې کوي او پر مایع بدلېږي. په همدې ډول هم
اوبه گرمېدی شي او هم کور.

لمریزه انرژي پر برقي انرژي هم بدلېدی شي. ۱۹۵۰م کال امریکا د
لومړي ځل لپاره یوه لمریزه بټرۍ جوړه کړه. خو انجنیرانو وروسته داسې
یوه مصنوعي سپوږمۍ جوړه کړه، چې په فضا کې دځمکې پر مدار
څرخي او دلمر له انرژۍ څخه تولید شوی برق ځمکې ته لېږدوي.

اتومي برېښنا يا انرژي

ټول اجسام له ډېرې وړو وړو ذرو څخه جوړ شوي، چې هغو ته اټوم وايي، پخوا داسې فکر کېده، چې اټوم د وېش وړ نه دی، خو اوس يې وېش امکان لري.

۲۷ شکل: اټومي برېښنا

کله چې اټوم ووېشل شي، له هغه څخه ډېره انرژي ازادېږي. اټومي انرژي له یوې ډېرې قوي سرچینې (غني شویو یورانیمو) څخه جوړېږي. دا په طبیعت کې د انرژۍ تر ټولو قوي ماده ده. له اټومي انرژۍ څخه د زیاتې برېښنا د تولید لپاره کار اخلي، چې د همدې برېښنا په واسطه گڼ شمېر فابریکې چلېږي او ښارونه روښانه کېږي، خو له اټومي انرژۍ څخه ځینې هېوادونه د پوځي موخو (مقصدونو) لپاره هم کار اخلي.

هيله

د خپلو سريزو په لمن کې

(د هيلې مجلې سريزې)

محمد اسماعيل يون

۱۳۸۷ ل

هيله

د خپلو سريزو په لمن کې

محمد اسمعيل يون

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب ځانگړنې

نوم:	هیله د خپلو سړیزو په لمن کې
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرنډوی:	یون کلتوري یون
لیکال:	۱۳۸۰ ل
چاپکال:	۱۳۸۷ ل
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
د لیکوال	
پرله پسې نومره:	(۲۲)
د خپرنډوی	
پرله پسې نومره:	(۲۲)
کمپوزر:	ضیا الرحمن ضیا

((هيله)) د ملت جوړونې فکري ځواک

د هیلې مجلې چلوونکو ددې مجلې د لومړۍ گڼې د چاپ پر مهال له خپل ولس سره ژمنه کړې وه، چې دوی به د هېواد پالنې، اسلامپالنې، ژبپالنې او انسانپالنې لپاره هلې ځلې کوي، دوی د ډول ډول کړاوونو، ستونزو او ناخوالو په گاللو سره مخ پر وړاندې لاړل او د خپل ټاکلي هدف لپاره یې داسې قوي او ټینګ گامونه واخیستل چې په رښتیا هم خپلو شعارونو ته یې د عمل جامه ور واغوستله او د ملت جوړونې او استحکام لپاره یې د یو واقعي فکري ځواک په توګه پر ټولنې خپل اغېز پرېښود. د هیلې دوه میاشتینۍ مجلې ادارې د اوو کلونو په موده کې په مسلسل ډول د هیلې گڼې خپرې کړې او ددې بېلابېلو گڼو په پاڼوکې یې د ټولنیزو، سیاسي، علمي او کلتوري مسایلو په باب په سلګونو لیکنې چاپ کړې.

په دې لیکنو کې د هېواد د وتلو لیکوالو او نوماندو متخصصینو لیکنې شاملې دي، هیلې مجلې ډېرو نورو پښتو خپرونو ته لاره پرانیستله، د ځوان کهول په روزنه کې یې کارنده ونډه واخیسته او د ځوانانو په هڅونه او ځلونه کې یې خپل اساسي رول ولوباوه. تر هیلې مجلې وړاندې په منظم او سیستماتیک ډول په ملي روحیه سمبال داسې خپرونې نه وې چې دومره اغېز دې ولري، که کومه یوه نیمه چاپ شوې هم وه، د وخت په تېرېدو سره یې مخه ډب شوې او له منځه تللې وه، خو د هیلې مجلې ادارې او چلوونکو په ډېرو سختو شرایطو او حالاتو کې خپلو خپرونو ته دوام ورکړ او هیله یې خپلو مینه والو ته ورسوله.

د افراط او تفريط پر وړاندې يې يو قوي فرهنگي مورچل جوړ کړ او د اصیل افغاني فرهنگ د بډاینې او ځلونې لپاره يې نه سترې کېدونکې هلې ځلې وکړې. د هېواد د وروستيو دوه نیمو لسیزو ناخوالو او رېږو څخه يې په زغرده پرده پورته کړه، په اوسني نظام کې يې د نا انډولۍ او بې غورۍ په باب وخت پر وخت لیکنې خپرې کړې او د ولس په ویښونې (بیدارۍ) کې يې خپل رول ولوباوه.

د ټولنې د ذهني تگلوري په بدلون، جوړښت او رغښت کې هیله مجله ځانگړی ځای او مقام لري، د قبیله یي ذهنیت د له منځه وړلو او واحد ملت د جوړونې لپاره يې فعالیت، کار او زیار له هېچا پټ نه دی.

په دې بهیر کې هیلوال له ډېرو چلنجونو، گواښونو او ستونزو سره مخ شوي، خوله دې ټولو ستونزو سره سره خپل هدف او موخې ته ژمن پاتې شوي او د ذهني بیا رغونې اوږدې لارې يې وهلي، ان تر دې چې د هیلې مجلې تر خپراوي وروسته د نږه پښتو خپرونو په شمېر کې خورا زیاتوالی رامنځته شو.

د هیلې مجلې هره سرلیکنه د ځانگړي ارزښت او اهمیت لرونکې ده، دا سريزې چې پر هره موضوع لیکل شوي، شته ستونزې يې راسپړلي، وړاندیزونه او حل لارې يې ورته په گوته کړي، یانې دا چې (هیلې) مجلې یوازې انتقادي شکل نه درلود، په هره برخه کې يې د انتقاد او نیوکې تر څنګ د حل لارې هم په گوته کړي دي. هیلې په خپلو پاڼو کې ملي او اسلامي ارزښتونه وپالل او په دې برخه کې يې موثر گامونه پورته کړل.

ډېری ځوانان يې په سیاسي، فکري او فرهنگي لحاظ روزلي، چې وروسته ټولنې ته د خدمت جوگه شوي. د هیلې مجلې ډېری سرلیکنې د هېواد وروستيو سیاسي حالاتو ته ځانگړې شوي او ځینې يې پر فرهنگي مسایلو لیکل شوي، چې په دواړو برخو کې يې د افراط او تفريط ترمنځ

اندېول ساتلی او هره موضوع یې په جرئت سره په علمي او منطقي ډول خپرلې ده. د هیلې مجلې سرلیکنې، د سرلیکنې د فن لپاره دیو بنسټ او اساس حیثیت لري، چې زما له انده د هیلې مجلې سرلیکنو (سرمقالو) په کتابي بڼه چاپ څخه هدف هم همدا دی چې اوسنیو ځوانانو او راتلونکي نسل ته دا وروښودل شي، چې سرلیکنه څه ډول ولیکو؟ علمي او سیاسي سرلیکنه باید څومره قوي وي او څومره جرئت ورته پکار دی؟

هیلوالو د افغاني فرهنگ د ودې او بډاینې لپاره تر خپل وس او توان زیات زیار گاللی دی، هیله مجله پر خپل وخت د هېواد د مطبوعاتو په افق کې یوه ځلنده مجله وه، چې د زرگونو افغانانو د پوهې په زیاتونه کې اغېزناکه تمامه شوې ده. هیلوالو د زورواکو د زور او زر په مقابل کې د تسلیمۍ سر نه دی ټیټ کړی، تل یې په مېړانه او جرئت غله ته غل او حق ته حق ویلي، ځکه خو یې تر نورو خپرونو په ټولنه کې گرانست او منښت زیات و.

هیلې مجلې په هېواد کې د ملي فکر د غوړونې لپاره روزونکی رول درلود، د ملي یووالي او واحد ملت د جوړېدو، پیاوړتیا او غښتلتیا کې یې تاثیر ډېر زیات او مهم و، ځکه چې د هیلوالو هیلې، غوښتنې، اندېښنې، وړاندوینې او فکر د ولس له هیلو او فکر سره سم او برابر وو.

د پردیپالو پر وړاندې په مبارزه کې د هیلې مجلې د ادارې او کارکوونکو هڅې او فعالیتونه د ستاینې او یادونې وړ دي. په دې برخه کې هیلوال تر نورو وړاندې اومخکښ وو او په هر وخت کې یې په پوره شجاعت او زړورتوب سره د پردیپالو او پردیو پر وړاندې قلمي او علمي مبارزه کړې او پوره باور دی چې دې مبارزې ته به د ژوند تر پایه دوام ورکوي، د هیلوالو هوډونه هدفمند او ژمن دي، هیله من یو په راتلونکي کې تر دې هم خورا غښتلي چارې او کارونه ترسره کړي. د هیلې مجلې

سرليکني د سرليکني له آرونو سره برابري او کره دي او دا ټولګه به د سرليکني د فن په غورېدو کې موثره تمامه شي او هغو لوستونکو ته چې دا سرليکني او هیله مجله يې نه ده لوستې هغوی ته به هم د يوه لارښود حيثيت ولري، دا به هم په ډاګه شي چې د هيلې چلوونکو په څه ډول حالاتو کې خومره مهمې او قوي سرمقالې ليکلې دي. دا مجموعه د هيلې مجلې له سرليکنو جوړه ده، دا سرليکني له ۱۳۷۶ل کال څخه تر ۱۳۸۲ل کال پورې ليکل شوي، د همدې وخت او تر هغه څخه د وړاندې حالاتو روښانه انځور لرونکي ده.

درنو لوستونکو!

ستاسې او د دې کتاب ترمنځ نه دېوال کېږم، تاسې قدرمن ددې کتاب لوستلو ته رابولم، د دې سريزو ليکوال، د هيلې هيلوال او د کابل پوهنتون استاد پوهندوی محمد اسمعيل يون ته د نورو فرهنگي خدمتونو، فعاليتونو او برياوو هیله کوم.

په مينه او درناوي

شېر علم امله وال

د ((هیلې)) پر سريزو یوه سريزه

هره ادبي، علمي، ټولنیزه او سیاسي خپرونه، پر خپل وخت او مهال خپل خپل تاثیرات لري، خو ځینې بیا داسې وي، چې د خپلو مهالنیو اغېزو تر څنګ یې، الهام او پیغام، فکر او پانګه نورو نسلونو ته هم انتقالېږي او په ټولنه کې د یو مثبت او ژور فکري بدلانه سبب ګرځي. هیله مجله هم دداسې خپرونو له جملې څخه یوه ده. سره له دې چې څه د پاسه پنځه کاله کېږي، هیله مجله نه خپرېږي، خو هغه چا چې پخوا دا مجله لوستله او یایې لوستې، اوس یې هم پر فکري ژوندانه اغېز محسوس دی. هیله پر داسې یو مهال (۱۳۷۶ل کال لومړیو کې) پیل شوه، چې په ټول هېواد کې د ټولو رسنیو پر ستوني د بندیز خپسه ناسته وه، پر تلویزیون بندیز و، راديو یوازې د جنګ ترانې، نعتونه او دهغې دنیا خبرونه خپرول او د جګړې خبر د خبرونو ((سرخي)) جوړوله، موسیقي اود ښکلا نورې نغمې خو د کفر د تمثیل سمبولونه وو. د زیروح تصویر اخیستل څه چې ګرځول یې هم حرام وو، پر ټول هېواد د چوپتیا سیلی خپره وه، پر داسې یو مهال د یوې ازادې او بیا بشپړې ازادې خپرونې خپرول، نه د چا په وس پوره وه او نه حالاتو چا ته ددې جرئت ورکاوه، چې څوک دې د داسې یوې حاکمې فضا پر وړاندې پټ او ښکاره بغاوت وکړي.

خو دهیلې، هیلوالو ددغسې اغزن چاپېریال له ستونزو سره سره د یوې کره، نړه او معیاري پښتو مجلې (هیلې) د چاپ او خپراوي تکل وکړ. دا

هوډ د یو متساوي الاضلاع مثلث له دریو غړو (عبدالمالک بېکسار په ډنمارک، صفيه صديقي په پېښور او محمد اسمعيل يون په کابل کې) څخه جوړ شو. د مجلې د لومړۍ گڼې تر چاپ دمخه یوازې د گوتو په شمېر څو لیکوال د مجلې پر خپراوي خبر وو او نور په چوپه خوله کار و. ددې یو علت دا و چې دا وخت ان په پېښور کې د یوې رښتینې، ازادې او نږه پښتو مجلې پر وړاندې ستونزې وې. ستونزې نه یوازې د کینلاسو او بنیلاسو او سرو او سپینو سیاسي ډلگيو له خوا احساسېدلې، بلکې خپله زموږ د یو شمېر هغو لیکوالو له خوا هم وې، چې د یو ((مضر احتیاط)) پر ناروغۍ اخته وو، دوی لکه د گاډۍ اسونه له پخوا نه د ژوندانه د یوه سولیدلي میتود په اسارت کې وو، دا ورته بېخي جرم (!) او عجیبه ښکاره کېدله، چې څوک دې مجله ټوله په پښتو ژبه چاپ کړي، خود هیلوالو یو ځواکمن هوډ د مضر احتیاط او دودیزو لیکوالو دا بریدونه مات کړل او تر هغه وروسته بیا د لوی خدای (ج) په فضل په لسگونو لیکوالو د نږه پښتو مجلو چاپ او خپراوي ته په ارام زړه او خلاصه فضا را ودانگل او دا لړۍ لا تر اوسه دوام لري. تر هیلې دمخه هم ځینې پښتو خپرونې خپرې شوي، خو د هیلې کوم فکري موثریت او جذابیت چې دا وخت د نورو چاپي خپرونو د نشتوالي او کموالي له امله په ټولنه کې و، دې موثریت نورو ته هم لاره خلاصه کړه.

دهیلې لومړۍ گڼه د ۱۳۷۶ ل کال پر ثور میاشت چاپ شوه، پر لومړي مخ یې د میرویس نیکه او پر دویم مخ یې د احمدشاه بابا تصویرونه چاپ شوي وو، دا هغه مهال و چې پر کابل د طالبانو د واکمنۍ لا کال پوره نه و او طالبانو د موسیقۍ او هر ډول زیروح تصویر پر وړاندې جهاد اعلان

کړې و، دا مجله په کابل کې، لومړۍ، دولتي طالب چارواکو ته ورسېده، هغوی که له یوې خوا له عکس سره مخالف و، نو له بلې خوا یې د میرویس نیکه او احمدشاه بابا د عکسونو پر وړاندې د مخالفت جرئت نه شو کولای، نو په دې ډول دا مجله د طالبانو د بندیز تر دایرې بهر شوه، دا کار څه تصادف نه و، هیلوالو مخکې تر مخکې فکر کړی و چې په هېواد کې د حاکم قید او بند نه د خلاصون یوه لاره داده، چې په پیل کې د مجلې پر پښتۍ د داسې یو چا عکس راوړل شي، چې د طالبانو دُره یې د قیدولو توان ونه لري. مجله په دې ډول په ټول افغانستان کې خوره شوه او ورو ورو دې لړۍ دوام وکړ او په دې کار سره یې په هېواد کې او تر هېواده بهر خپل گڼ شمېر مینه وال، لوستوال او ملگري پیدا کړل، هیلې له پیل نه د خپل ملي ارمان لپاره کار ته کار ویلای و، نو ځکه خو یې د موسمي حکومتونو او سیمه ییزو چارواکو له واک نه کوم باک نه درلود. د هغه وخت سیاسي، فرهنګي او ټولنیز حالت چې څرنگه وو، همغسې یې خپرول، په دې توګه د هیلې مجلې په لمن کې په لسگونو، علمي، ادبي، ټولنیزې، دیني، سیاسي او نورې لیکنې چاپ شوې او په دې ډول یې د ځوان نسل په روزنه، د ملي تصور په اوچتونه او د معیاري پښتو غورځنګ په پرمخبيونه کې خپله کارنده ونډه واخیسته، په هیله کې د بېلابېلو لیکوالو د گټورو او ژورو لیکنو تر څنګ د ((هیلې سربزې)) هم د لوستونکو خوښې شوې او څو څو ځله یې له موږ څخه هیله وکړه چې دا سربزې د یوه ځانګړي اثر په بڼه چاپ کړو. څرنگه چې د هیلې سربزې له پیله بیا تر وروستۍ چاپي ګڼې په یوه قلم (زما په قلم) لیکل شوي، نو په دې ډول، زه تر هر چا زیات د هغو په فکري مسئولیت کې شریک یم

او زما د شخصیت او فکر یوه برخه په کې ځلېږي، که څوک غواړي ما وپېژني دا سريزې ورسره مرسته کولای شي، د هیلې د سريزو راتولونې او چاپ ته مې ځکه زړه ښه کړ، لکه څنگه چې د هیلې د خپراوي په پیل کې مو هېواد، ملت او ژبې ته د خدمت تعهد کړی و، زموږ له سريزو به څرگنده شي، چې موږ څه ويلي او څه مو کړي دي؟ هغو په اصطلاح لیکوالو ته به هم دا په ډاگه شي چې کله کله به یې په هیلوالو پسې ((سوی تبسم)) کاوه، خبرې به یې پسې کولې او بل کار به یې نه و، کاشکې هر لیکوال د هرې لسيزې په پای کې، په تېرې لسيزې کې دخپل کړي کار ریکارډ چاپ کړي، په دې ډول به دهغه د علمي، سیاسي او کلتوري شخصیت متزلزلې او باثباته خواوې خلکو ته څرگندې شي او بیا به په چا پسې د ((سوی تبسم)) جرئت ونه لري.

د هیلې په دې سريزو کې اوس ما هېڅ ډول بدلون نه دی راوستی، لوستونکي کولای شي د شک په حالت کې یې د لوستلو پر مهال چک کړي، یوازې کومه یوه کلمه چې املایي او انشايي تېروتنه په کې وه، هغه مې سمه کړې ده، نورې نو دا لیکنې د هیلې پانگه ده او دهمغو شرایطو محصول، هر ډول مصنوعي بدلون راوستل په کې دهیلې له تېر تاریخ سره درغلي ده.

دلته ډېره لازمه او ضروري ده، د هغو کسانو د خیر یادونه وشي چې (هيله) یې له لومړۍ بیا تر وروستۍ چاپي گڼې را رسولې؛ که د عبدالملک بېکسیر، صفیه صدیقي، حفیظ-الله غبستلي، احمد ویس وردگ، صالح محد صالح، عزت الله شمسزي، بريالي ویاړ او دغه راز د نورو هیلوالو پرله پسې هلې ځلې او د فکر او تندي خولې نه وای، نو خدای

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

خبر چې هیله به له یوې گنې بلې ته خوځېدلې وای، نو تاسو چې دا سريزې او یا د هیلې نورې لیکنې لولئ، ددې ښاغلو زیار او زحمت باید هېڅکله له یاده ونه ایستل شي، گران ورور شېرعالم امله وال هم د ستاینې وړ دی چې وخت پر وخت به یې په زیات ټینګار سره راته ویل چې د هیلې سريزې باید راټولې او چاپ کړو، نور نو دا سريزې ستاسو مخې ته ږدم، هیله ده چې خوند ورڅخه واخلي او په نږدې ماضي کې د هېواد د څو تنو فرهنګیانو له کار او زیار څخه تر یوه بریده خبر شئ.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعیل یون

دهیلې یو هیلوال

ارگ، د جمهوري ریاست ودانۍ، کابل - افغانستان

((هیله)) د کومو هیلو په هیله خپرېږي؟

د هېواد روانه غميزه د خپل ژوند دویمې لسیزې پوره کېدو ته نږدې کېږي. په همدې تېرو شلو کلونو کې چې څه پر هېواد او زموږ پر ولس راغلل په ذهن کې دهنو بیا تېرول او یادول انساني ذهن له ستړیاوو سره مخامخوي. په تېرو پنځو کلونو کې د ولس د ژوند پر رگونو د جگړو او غمونو یوه بله روې هم کېناسته.

د پخوانیو زورواکو رژیمونو په پرتله او اندول ددې (۱۳۷۱ غويي - ۱۳۷۵ تله) ترینکلي نظام نادودې او ظلمونه ډېر دردوونکي وو. نه یوازې دا چې زموږ د ولس د کړي جهاد مېوه یې وپلورله، بلکې ځینو داسې قومي، ژبنيو، تاریخي، سیمه ییزو مسایلو ته یې لمن ووهله چې د یو موټي افغان ملت د روغې ستې لپاره ډېر خطرناک تمامېدل. د کابل ښار چې د تېرو جگړو له گوزارونو سلامت پاتې شوی و، نه یوازې د هېواد سیاسي مرکز، بلکې د سیمې یو ستر فرهنګي مرکز هم و، نو په همدې وجه خو د هېواد تاریخي دښمنان چې کابو څلوېښت کاله یو ناروا غلچکي او نیتبدي عمل ته منتظر وو، دا هیله چې ((کابل باید وسوځي)) د همدې کورنیو او بهرنیو لوبغاړو په لاس، ترسره کړه.

د همدې لوبې په پایله کې د هېواد پلازمېنه په وینو ولېږل شوه او زیاته فرهنګي او مادي شتمني یا لوټ او یا له مینځه یوړل شوه.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

اوس نو موږ نه یوازې په اقتصادي ډگر کې له یو ویجاړ او سوځېدلي هېواد سره مخامخ یو، بلکې په فرهنګي او مانیزه برخه کې هم یو ړنگ بنگ فرهنګ راپاتې دی.

دا چې چا، چا موږ پر دې برخلیک اخته کړو، پورته مو په ضمني توګه ورته اشاره وکړه، اکثره افغانان یې لاملونه او ټول لوري پېژني. د پښتو متل دی ((اوبه چې تر ورځه تېرې شوې بیا نه راگرځي)) اوس چې هر چا هرڅه زموږ د هېواد پر خلکو وکړل، هغه وشول. اوس دا فکر پکار دی چې څنګه پر خپلو زخمونو پټۍ کېږدو؟ څنګه خپل هېواد بېرته زرغون او ښېراز کړو؟ څنګه خپل فرهنګ له سره ښېراز او څنګه په راتلونکي کې ددې ډول غمیزو مخه ونیسو؟

اوس اوس په کابل، پېښور او تر هېواده دباندې یو زیات شمېر افغانان د ژوند د بار د اوچتولو ترڅنګ د خپل هېواد د راتلونکي او حال په باب ډېر اندېښمن او فکر وړي دي. یو شمېر فرهنګیانو د خپل وس او امکان تر بریده دخپل هېواد د فرهنګ لپاره نېکې هڅې کړي او کوي یې. دا فرهنګي هڅې زیاتره دمجلو، اخبارونو او کتابونو د چاپ په برخه کې زیاتې متمرکزې دي.

په ډنمارک کې دمېشته افغانانو له جملې څخه یو شمېر فرهنګیانو او فرهنګپالو هم دا وپتېيله چې خپل ځانونه په دې هڅو کې شریک کړي. د خپلې ژبې، هېواد او فرهنګ د خدمت لپاره یې اوس تر ټولو غوره دا وګڼله چې خپل فکر او هیلي به د یوې خپرونې له لارې بیانوي او بیا که د وس او امکان پولې وغځېدلې، پر نورو لارو به هم فکر کوي او عملي ګام به پورته کوي. ((هیله)) زموږ د هڅو لومړی پیل دی، هیله ده چې دا پیل زموږ د ملي او اسلامي فرهنګ په وده او د افغان ولس د ذهن په روښانولو کې اغېزمن ثابت شي.

((هیله)) به اوس اوس یوازې په پښتو ژبه د لیکوالو لیکنې چاپوي ځکه چې اوس پښتو ژبې او ادب ته د خدمت ضرورت زیات محسوس دی. که په راتلونکې کې وخت، امکان او اړتیا ددې ایجاب وکړ، کېدای شي په نورو ژبو هم د لیکوالو لیکنې خپرې کړي.

((هیله)) به د هېواد دملي او اسلامي فرهنګ د بډاینې او زرغونتیا لپاره خپلې پانې د لیکوالو په لیکنو ډکوي، هر هغه فکر چې زموږ د هېواد د لوړو ملي او اسلامي گټو لپاره وقف شوی وي، د ((هیله)) په پاڼو کې به ځلېږي.

((هیله)) به د لیکنو دخپراوي او چاپ په واسطه تر هېواد دننه او تر هېواده د باندې افغان لیکوالو ترمنځ فکري او قلمي رابطه ټینګوي.

په ((هیله)) کې به پر، هر هغه فکر، ذوق او خیال بندیز او سانسور نه وي چې له اسلامي فکر او د هېواد له ملي گټو سره په ټکر کې رانه شي.

((هیله)) به په کره لیکنی، گړنی او معیاري پښتو لیکنې خپروي، د فرهنګي لیکنو ترڅنګ به هغه سیاسي لیکنې هم خپروي چې په رښتینې بڼه د هېواد د سیاسي پېښو او سیاسي خپرو انځور ګري کولای شي.

د پښتو د ځوان پښت د ځوان ادب د سمسورتیا په هیله به د ځوانو لیکوالو د لیکنو خپراوي ته ځانګړې پاملرنه کوي. ((هیله)) غواړي د سالم انتقاد او کره کتنې روحیه پیل او دود شي، هر هغه انتقاد په ورین تندي خپروي چې تر ضرره یې ګټې زیاتې وي.

((هیله)) به د هېواد د ټولو وګړو له هغې جملې د ښځو د حقوقو کلک ملاتړ کوي او په دې اړه به لیکنې خپروي.

کله کله که د ((هیله)) په پاڼو کې کوم داسې مطلب راغی چې د واقعیت پر بنسټ لیکل شوي وي، خو په هېواد کې د کوم سیاسي ګوند او یا سیاسي څېرې له ذوق، شوق او سلیقې سره متضاد وي، دا به په دې مانا

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

نه وي چې له هغې ډلې او يا شخص سره د کينې او يا د بلې ډلې د پلوی له کبله چاپ شوی وي. بلکې آره وجه به يې هغه درد، وي چې د ليکوال د زړه رگونه يې سېڅلي او هغه يې دې ليکنې ته اړ کړی دی.

خو په لنډه توگه د ((هيله)) ټوليزه موخه خپل هېواد، ولس، ژبې، فرهنگ او انساني کراماتو ته خدمت کول دي. هيله ده له موږ څخه په دې برخه کې خپلې هېڅ ډول مانيزې او مادي مرستې ونه سپموي.

په درنښت

د هيلې اداره

په ((هیله)) کې د هېوادوالو هیلې انعکاس شوې او که نه؟

کله چې موږ د ((هیله)) لومړۍ ګڼه خپروله، نو دا وېره راسره وه چې خدای (ج) مه کړه موږ به خپل دې نېک نیت او فرهنګي هڅې کې پاتې راشو، زموږ هېوادوال چې نور نو د ژوند په اکثرو ډګرونو کې له زیاتو ستونزو سره لاس او ګرېوان دي، ایا موږ به په دې بریالي شو چې د هغو د هیلو او رنځونو تصویر وړاندې کړو؟ ایا دا به دهغو لګونو افغاني خپرونو په منځ کې چې هره یوه ځانته ځانګړې ((پالیسي)) لري او تر بېلابېلو به پلمو لاندې د لیکوالو لیکنو ته د سانسور زندۍ ور اچوي، په خپلواک ډول سره راپورته او د ناوړه سانسور کړۍ به ماتې کړي؟ له دې سره سره دا وېره هم وه چې د لوستونکي ذهني شتمني او رابطه به راخپله کړي او که نه؟ خو له نېکه مرغه کله چې د ((هیله)) لومړۍ ګڼه چاپ او خپره شوه، نو زیاتو لوستونکو یې په ډېره مینه هر کلی وکړ. له زیاتو لوستونکو څخه مو مقصد ټول لوستونکي نه دي، بلکې اکثریت مو مقصد دی. هغو افغانانو چې په جرمني، امریکا، روسیې، سویډن، ناروې او ډنمارک کې استوګن دي او ((هیله)) مجله ورته ور رسېدلې وه، ځینو یې د لیکونو او ځینو هم د تلیفون له لارې دمجلې ستاینه وکړه. په کابل، ننگرهار او پېښور کې هم لوستونکو او لیکوالو د مجلې ډېره ستاینه وکړه، خو له ستاینو سره سره ځینې انتقادونه او وړاندېزونه هم وشول. د ځینو انتقاد دا و چې ولې ټوله په پښتو ژبه ده، ځینو ویل چې سیاسي برخه یې تونده ده، ځینو ویل چې ټوله باید ادبي وي، ځینو ویل چې په مجله کې باید هېڅ ډول

فکري سانسور نه وي، یو شمېر ویل چې د مجلې د ژبې د معیار په برخه کې باید نور هم زیات کوښښ وشي، ځینو ویل چې د مطالبو په خپراوي خصوصاً په فکري برخه کې له ډېر احتیاط نه کار واخیستل شي، ځینو ویل چې لیکنې هیئت کې باید لوی لوی پوهان او لیکوال شامل شي. ځینو دا خبره کوله چې پښتو ژبې ته د خدمت ضرورت او اړتیا ډېره زیاته ده، نو باید ټوله مجله تر پایه په پښتو چاپ شي، یو شمېر ویل چې د هغو سیاسي اشخاصو او ملي خاينینو خبرې باید رسوا شي چې زموږ پر هېواد یې دا ناورین راوستی او اوس یې هم جاري ساتي. په دې ډول د مجلې ادارې او کارکوونکو ته په لیکنې او گړني ډول ډېر زیات نظرونه راوړسېدل. سره له دې چې د لوستونکو په نظرونو کې زیات اختلاف و، خو یو شی چې د مجلې ادارې ته ثابت شو هغه دا و چې اکثره نظرونه د مجلې د ښه والي لپاره د ښه نیت له مخې څرگند شوي وو. هر چا چې هر نظر رالېږلی و مقصد یې دا و چې د مجلې په ښه والي کې مثبت ثابت شي، خو تر کومه ځایه چې د مجلې ادارې ته ددې ټولو نظریو د تطبیق پوښتنه راولاړېږي، نو په دې باب باید ووايو چې د مجلې اداره کوښښ کوي چې د امکان تر حده د اکثر و لوستونکو نظریو او غوښتنو ته د عمل جامه ور واغوندي، خو دا هم څرگنده ده چې هېڅ داسې خپرونه به نه وي چې هغه دې د ټولو لوستونکو، د فکر او ذوق له پلوه یوشان خوښه شي.

موږ لکه څنګه چې په لومړۍ ګڼه کې ددې مجلې تګلوری په ګوته کړی، په لنډیز سره وایو چې زموږ موخه او مقصد خپل ملي او اسلامي فرهنگ، ملي ژبې (پښتو) ته خدمت کول او د هېواد د ملي واکمنۍ د دښمنانو، ملي خاينینو او نورو ملت ضد اشخاصو پر ضد په قلمي او فرهنگي مبارزه کې برخه اخیستل دي. دې سره سره به موږ د ټولنیز ژوند

د بېلابېلو ډگرونو او د هغو د سمون په اړه ليکنې خپروو او د لوستونکو ذوق او فکر به هم تر ډېره حده په پام کې نيسو.

موږ له هغو ټولو لوستونکو او ليکوالو څخه د زړه له کومې مننه څرگندوو چې موږ ته يې خپل رغوونکي نظرونه، انتقادونه او وړاندیزونه راولېږل، او د نورو مشورو په انتظار يې يو.

د مجلې اداره يو ځل بيا يادونه کوي چې کله که د مجلې په پاڼو کې کوم داسې سياسي او يا انتقادي مطلب چاپ شو، چې په هېواد کې د کوم مشخص سياسي گروپ او يا شخص په ضرر وي، نو دا ددې مانا نه لري، چې موږ گنې له هغه شخص سره شخصي کينه لرو، بلکې د ليکوال د هغه درد په انعکاس کې برخه اخلو، چې هغه يې دې ليکنې ته اړ کړی دی، خو که مخالف لوری او يا شخص د خپل ځان د سپينوالي او دفاع لپاره داسې ليکنه راولېږي چې د قلم عفت او عزت پکې ساتل شوی وي، نو هغه به هم د هغه شخص د ځواب په توگه خپروو.

ستاسو د نورو نېکو نظريو، ليکنو، انتقادونو او وړاندیزونو په هيله

د هيلې اداره

((هیله)) د کومو ستونزو له پېچومو تېرېږي؟

په هغو ټولنو کې چې د پوهې او قلم پرځای د ټوپک منطق حکومت کوي، سوال او ځواب ټول د تورو په سرونو کېږي، د کتاب، مجلې او نور خپرونو فرهنگ لا د ټولنې اکثر وېرې ته نه وي خور شوی، د لوړې، فقر، تنګلاسی او نورو ستونزو د سیلې شمال د ژوند غوټې ښېرازېدو ته نه پرېږدي، په هغو ټولنو کې چې روڼ اندي (روشنفکر) قشر پر بېلابېلو ذهني تمایلاتو وېشل شوی وي او ډول ډول سیاسي، اقتصادي، سیمه ییزو او نورو ناروغیو یې د ذهنونو ټولې برخې نیولې وي، د افراط او تفريط او مضر احتیاط روحيې د اکثر وېرې ذهنونه او فکرونه تسخیر کړي وي، د یوې ازادې، خپلواکې، رښتینې مجلې، اخبار او یا بلې خپرونې خپرول او د خپلواکو قلمونو چلول په رښتیا سره یو ډېر ستونزمن او له ذهني، رواني او فزیکي خطر ډک کار دی.

له بده مرغه باید ووايو، چې زموږ ټولنه اوس اوس له پورتنیو ستونزو او اندېښنو سره لاس او گړېوان ده، خو ایا د ټولو خپرونو پاڼو او د قلم نوکې ته د یو ((مضاحتیاط)) دلومې ور اچول د یو روښن فکر، لیکوال او شاعر انساني او هېوادنۍ مسوولیت تر پوښتنې لاندې نه راوړي؟ او یا هم د بې تفاوتۍ آرام او شنه خوبونه زموږ د ټولنې د رنځور حالت درمل کېدلای شي؟ د همدغو بد مرغيو دجاج اخیستلو له کبله موږ د یوې داسې خپرونې پر خپرونو لاس پورې کړ چې لږ تر لږه د یادو ستونزو د ځینو برخو په انعکاس کې برخه واخلي او د هېواد د ټپي فرهنگ د بیا رغونې او بډاینې لپاره په ذهني فعالیت کې ځان شریک کړو، خو ایا موږ له ستونزو سره

مخامخ نه یو؟ هغه کسان چې پر خپرنیو فعالیتونو بوخت دي، هغه په اوسني وخت کې دیوې ازادې خپرونې، هغه هم د داسې یوې خپرونې چې د یو چا د لاس د خولو په زور چلېږي پر ستونزو ښه پوهېږي. ((هیله)) مجله دهمدغسې ستونزو او مشکلاتو، ستریاوو او هلو ځلو له بټۍ څخه راوتلې وروستۍ ثمره ده، د دې په خاطر چې راتلونکې پښت او اوسنیو لیکوالو ته د مجلې د اوسني ستونزمن حالت لږ جاج معلوم شي، په لنډیز سره ویلای شو چې دا اوسنۍ ((هیله)) د څو کسانو د منډو تړپو او د یوه واحد مقصد لپاره د څو کسانو د زیارونو او هلو ځلو د شریکېدنې پایله ده، یو تن په ډنمارک کې د خپل ژوند د هوساینې شرایط پرځان راتنگ کړي او د خپلو لاسونو، فکر او قلم د زیارونو د خولو ثمره رالېږي، یو بل تن په پېښور کې دې هلو ځلو ته اوډنه او انتظام ورکوي او د اړیکو مزي ټینګوي او بل تن له جنگ ځپلي کابل او نورو سیمو نه لیکنې او مضمونونه راټولوي او بیا یې د چاپونې زیار ګالي، په حقیقت کې له دغه مثلث څخه د ((هیلي)) مېوه لاسته راځي، خو اوس راځو دې ته چې دا زیار د ټولو لپاره د ستاینې او مننې وړ دی او که نه؟ که اختلافونه هم ورسره مله دي؟

رښتیا خبره خو داده، ((هیله)) چې د کوم مقصد لپاره خپرېږي د همدې فکر درلودونکو اشخاصو لپاره هم د مننې وړ ده او هم د ستاینې، خو په طبیعي ډول د مخالف لوري لپاره نه یوازې دا چې د مننې وړ نه ده، بلکې د غندنې سبب یې هم ده. دې منځ کې یو ډله نور خلک هم دي چې هغوی ټول عمر د مضر احتیاط په ډنډ کې ډوب دي او مضر احتیاط په ټولنه کې هغه زهر دي چې د ټولنې د پرمختګ رګونه سيزي، استاد الفت په خپل یو نثر کې د مضر احتیاط کیسه داسې بیانوي:

((شمی اکا په کلي کې په احتیاط ډېر زیات مشهور و، هر چا چې به په کلي کې کوم کار کاوه نو یو ځل به یې هغه ته مراجعه کوله، دده د احتیاط یوه نښه دا وه چې ټول عمر په موټر کې نه سوړېده، ځکه چې ده ویل کېدی شي موټر چپه شي او ژوند ته یې خطر پېښ شي، کور ته یې برق نه راوسته، ویل یې کېدی شي برق شارټ شي او ټول کور اور واخلي، هو، دی له عقله پیاده و، ځکه یې ټول عمر کور کې تیاره وه.)) له بده مرغه باید ووايو چې اوس هم زموږ په ټولنه کې د دې ډول اشخاصو ډېرې بېلګې شته. تراوسه پورې موږ ته یو شمېر لیکوالو او نالیکوالو چې پر همدې رنځ اخته دي، دمجلې د خپرنیو مطالبو په باب همداسې نظر راکړی، د دوی یو ستر انتقاد دا دی چې ولې تاسو ټوله مجله په پښتو ژبه خپروئ، او دا به ستاسو لپاره ((ښه راتلونکې ونه لري)). خو که موږ هر څو ورته ویلي چې د خپلې ژبې او فرهنگ خدمت نه یوازې دا چې کوم خیانت نه دی، بلکې د ویاړ او د ډېرې نېکنومۍ خبره هم ده او دا د نړۍ د ټولو انسانانو طبیعي حق دی، نورو ته چې د خپلې ژبې د خدمت حق حاصل دی، موږ هم غواړو چې له همداسې یو حق نه گټه پورته کړو.

بله خبره داده چې دا به د چا وجدان ومني چې یو پښتون دې د هېواد له مورنۍ غېږې نه په لرې هېوادو کې د خپل زیار د خولو په بیه د خپل فرهنگ او ژبې لپاره یوه مالي بسپنه برابره کړي او موږ هغه د بل چا د ژبې او فرهنگ د بډاینې لپاره مصرف کړو.

حقیقت دادی چې موږ د نورو فرهنگونو او ژبو ته ډېر زیات خدمتونه کړي دي، د نورو ژبه مو په خپل دربار کې ساتلې او پاللې ده او بې شمېره خدمتونه مو ورته کړي دي، د افغانستان نوميالي لیکوال استاد پوهاند عبدالشکور رشاد په دې برخه کې دوه ټوکه مهم کتابونه لیکلي چې

یو یې (پښتانه شعرا په فارسي کې) او بل یې (پښتانه شعرا په اردو کې) نومېږي، په هر اثر کې یې تر دوو سوو زیات شاعران معرفي کړي، چې په نوموړو ژبو یې شعرونه لیکلي او خدمتونه یې ورته کړي دي، همداسې نور په سوونو پښتانه لیکوال چې د نورو د فرهنگ او ژبې لپاره یې قلمونه چلولي دي، هم در واخله!

په ټولیز ډول که موږ د هغو پښتنو شمېر چې اردو او فارسي ژبو ته یې خدمتونه کړي دي یوازې (۷۰۰) تنه لیکوال محاسبه کړو او د هر یوه د کتابونو شمېر په منځني حد (لس عنوانه) کتابونه محاسبه کړ، نو د ټولو کتابونو شمېر به (۷۰۰۰) عنوانه کتابونه شي او دا هغه شمېر دی چې تقریباً د پښتو ژبې د ټولو کتابونو له شمېر سره د انډول وړ دی، ایا همدا خدمت کفایت نه کوي؟

په نړۍ کې به هېڅوک داسې قوم پیدا نه کړي، چې د بل چا ژبې او فرهنگ ته یې دومره خدمتونه کړي وي، اوس نو که په دې خدمتونو هم له پښتنو څخه څوک خوشاله نه وي، نو خدای (ج) دې هغوی خوشاله کړي.

درنو لوستونکو!

((هیله)) مجله د همدغسې نظرونو له گوزارونو تېرېږي او خپله لار جوتوي. له ژبنيو نظرونو پرته، دې او هغې ډلې ته دمجلې د انتساب اوازې هم زموږ تر غوږونو راورسېدې، خو وخت به دا ثابته کړي چې ((مجله)) یوازې د افغانستان ملي گټې په پام کې نیسي، نه دکومې ځانگړې ډلې خیال او سلیقه، خو له ستونزو سره سره د زیات شمېر هېوادوالو او په بهر کې د مېشتو افغانانو تشویق او ستاینې او په دې برخه کې همکاري هم د مننې وړه ده، په ځانگړې ډول د هغو لیکوالو همکاري چې له کوم مادي امتیاز پرته یې د خپلو قلمونو مېوه موږ ته د خپراوي لپاره راسپارلې ده او موږ سره یې په گډه په دې فرهنگي او ملي کار کې ونډه اخیستې ده.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

((هیله)) مجله به هڅه وکړي چې په خپلو پاڼو کې د دوو تېرو گڼو په شان زموږ د ټولنیز او فرهنګي ژوند د بېلابېلو ټپونو د علاج لپاره د درنو لیکوالو افکار خپاره کړي، له درنو لوستونکو او لیکوالو څخه هم هیله لرو، چې د هېواد د هغو ناویلو او نالیدلو ټپونو او رنځونو په باب چې لا اوس هم زموږ د ولس د ژوند د بېلابېلو ډگرونو شیره زبېسي، ارزښتمنې لیکنې راولېږي.

د مجلې اداره کونښن کوي، چې تر زیاته بریده په ژبني او لیکنې معیار کره لیکنې درنو لوستونکو ته وړاندې کړي، په لیکنو کې به د هېواد ملي او اسلامي گټې او د ملي فرهنګ د ښېرازی او بډاینې مساله ضرور په پام کې نیول کېږي، خو هېڅکله به دمنفي ځان ساتنې، ورځ چاری او د احتیاط په پلمه له ورځني فرهنګ نه شاتګ ته غاړه کېږدي او نه به تر دې بهانو لاندې د لیکوالو رښتیني مطالب له چاپ وغورځوي، د مجلې او درنو لیکوالو ترمنځ غټ او د پیوستون پل همدا دی چې د هېواد ملي او اسلامي گټې په پام کې ونیسي او د پښتو ژبې د بډاینې لپاره خپل قلمونه نور هم ګړندي کړي. له ځوانو لیکوالو نه هم په درنښت هیله کوو چې ((هیله)) د خپلو فرهنګي لیکنو او هیلو د غوړېدو چینه او تمه ځای وګڼي او په خلاص مټ او زغرده توګه د مجلې ادارې ته خپلې لیکنې او شعرونه راواستوي.

دغه راز د مجلې اداره ټولو درنو لیکوالو ته یو ځل بیا په درنښت سر بلنه ورکوي، چې د افغاني ټولنې د ژوندانه د بېلابېلو ډگرونو او اړخونو په باب موږ ته خپلې گټورې لیکنې راولېږي.

په درناوي

د هیلې اداره

فرهنگي رغونه د لومړیتوب حق لري

د شلو کلونو په بهیر کې د هېواد د ژوند د بېلابېلو خواوو د ودانیو
برجونه نړول شوي، د هېواد فرهنگي شتمني د بهرنیو او کورنیو دښمنانو له
خوا په شعوري او ناشعوري ډول چور او تباہ کړای شوي ده. د ټول هېواد
رغنده خواوې او ودانۍ وېجاړې شوي دي، هره برخه بیا رغونې او ابادۍ
ته اړتیا لري، خو دا خبره د یادولو وړ ده چې په هره ټولنه او هر ځای او
وخت کې تر ضرور نه ډېر ضرور کارونه موجود وي. د اړتیا په انډول باید
لومړۍ هغه کار تر سره شي، چې ډېره زیاته اړتیا یې محسوسه وي، په
دویم ګام کې ضروري او بیا همداسې نور کارونه او هڅې، خو اوس راځو
دې ته چې زموږ په ټولنه کې تر ټولو لومړۍ، کوم کار او چارې ته اړتیا
ده؟ هغه څوک چې په هېواد کې اوسېږي او ډول ډول اقتصادي فقر او
ناخوالو ځپلي، هغوی ته که دا پوښتنه وړاندې کړي، نو هغوی بهی درنگه
دا خبره کوي، چې تر ټولو لومړۍ باید د اقتصاد (ډوډۍ) غم وخورل
شي، چې یو ځل ګېډه مړه شي بیا هر څه کېږي، د دوی په فکر اقتصادي
ستونزې ددې سبب کېږي، چې سړی له خپل فرهنگه لرې او ان پردی
کړي، دوی وايي یو څوک چې د خپل ورځني ژوند د خړوب او تېرولو
وس نه لري، نو فرهنگ خو لا پرېږده چې عادي سالم فکر هم نه شي
کولای او ټول ذهن ان فکري ځواک یې د اقتصادي فقر په ورېځو کې
ډوب وي. ددې یادې ستونزې عملي او څرګندې بېلګې همدا اوس زموږ
په هېواد کې ډېرې زیاتې دي. که د پخوانیو شمېرنو له مخې زموږ هېواد
دیوې پنځه لس ملیوني بشري ټولنې په توګه په پام کې ونیسو او ددې

ټولنې د مطالعې جاج واخلو، نو دا به ښه څرگنده شي چې دلته اولس د سواد او اقتصادي فقر تر څنګ له نورو ستونزو سره هم مخ دی. اوس په پښتو ژبه ډېر کتابونه چاپېږي، تقریباً د هر عنوان شمېر (۵۰۰) او یا (۱۰۰۰) ټوکه وي، خو ډېرې کمې بېلګې به پیدا کړو چې دا کتابونه دې د خرڅلاو له لارې بېرته خپل لګښت پوره کړي، نور اکثره یا خلکو ته وړیا ورکول کېږي او یا هم په کتابتونونو کې پاتې کېږي. اوس سړی له دې خبرې پوهېدلای شي، چې په یوه پنځلس ملیوني بشري ټولنه کې زر آن پنځه سوه تنه هم منظمه مطالعه نه کوي، دلته بیا همغه د کتاب پلور خبره سړي ته راپادېږي: ((هغه څوک چې پیسې لري هغه کتاب نه اخلي او هغه څوک چې مطالعه کوي هغه پیسې نه لري)) اکثره کسان اقتصادي ناخوالې زموږ د فرهنګي ودې د مخنیوي ستر عامل بولي. دهمدې اقتصادي فقر په پایله (نتیجه) کې داسې حالات پېښ شول چې زموږ د فرهنګ لپاره نا مطلوب وو. غوره بېلګه یې د کابل ښار دی، دلته د همدې ستونزو په نتیجه کې هغه فرهنګیان چې پخوا یې په ښه مینه او خلاص مټ، فرهنګي هلې ځلې کولې، د وخت په تېرېدو سره د ژوندانه پر ستونزو پر ځانګړي ډول په اقتصادي مشکلاتو اخته شول. فرهنګ او فرهنګي کار هم خپل مادي ملاتړ له لاسه ورکړ او د فعالیت کړۍ یې تنګه شوه، نو دا فرهنګیان هم په ذهني او هم په فزیکي ډول استهلاک شول او اوس یې له اکثره د کوم نوښت او لوی فرهنګي کار هیله نه شي کېدلای.

د نوي ځوان فرهنګي کهول د ټوکېدو زمینه هم نه شته، ځکه چې مخکې پلونه ټول نږدونکي او نړول شوي دي. ان داسې وخت هم راغی چې لیکوال د خپلو کتابتونو خرڅلاو ته کېناست. دې سره سره ځینې داسې کسان هم شته چې د هغوی فرهنګي مینه او د زړه زور تراوسه اوبه شوي نه دي او د خپل هېواد د فرهنګ ډیوه یې نیم ژواندې ساتلې ده.

اوس که د هېواد دننه په کابل او نورو سیمو کې د فرهنګي کار لړۍ ښه گرمه نه ده، نو په پېښور او تر هېواده بهر ځینو نورو سیمو کې د ګڼو فرهنګیانو او افغانانو له خوا په خپلو شخصي هاند او هڅو ګڼ شمېر فرهنګي خدمتونه او کارونه ترسره کېږي. یوازې په پېښور کې دومره ګڼ شمېر بېلابېلو پښتو کتابونه چاپېږي، چې په شمېره کې ان هېواد د پخوانیو حکومتونو تر کلنیو چاپي کتابونو زیات دي، له څو کلونو راهیسې چې په هېواد کې دولتي سیستم ږنګ شوی، نو شخصي او ځاني فرهنګي تشبثاتو، د دولتي فرهنګي کړنو ځای نیولی او ورو ورو زموږ هېوادوال له کتاب سره د خپلې مینې او ملګرتیا مزي ټینګوي.

د پیداگوډۍ پوهان عقیده لري چې په یوه ټولنه کې باید د ښوونې او روزنې (فرهنګي) او اقتصادي چارې دواړه سره څنګ په څنګ وده وکړي، ځکه چې دا یو له بل سره لازم او ملزوم دي. اقتصادي پرمختیا د یوې ټولنې د فرهنګ د ښېرازۍ او فرهنګي وده د یوې ټولنې د اقتصادي پرمختیا او پیاوړتیا لپاره لارې اواروي.

اوس چې زموږ هېواد له ډول ډول ستونزو سره مخامخ دی، نو زموږ هېوادوال باید کومې ستونزې لومړۍ حل کړي؟ څرنګه چې انسان لومړی فکر کوي او بیا عمل (کړنه)، نو کله چې د فکر خبره منځته راغله، نو دلته د ټولنې د ذهني اعمار مساله رامنځته کېږي او دا هم څرګنده خبره ده چې ذهني اعمار د فرهنګ په واسطه منځته راځي، ځکه چې فرهنګ د ټولنې مغز دی، که چېرې دا مغز سالم او نورمال وي، ټولنه د خپل ژوند تګلورۍ په ښه توګه تنظیمولای شي او که چېرې مغز ناروغه وي، نو ټولنیز ژوند له ګډوډۍ سره مخامخېږي، نو اوس چې موږ د خپلې دردېدلې، کړېدلې او سوځېدلې ټولنې د بیا رغونې او سوکالۍ په هیله یو، نو لومړی باید ذهني اعمار پیل کړو، کله چې د ټولنې د افرادو ذهنونه رڼا شول نو

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

هغوی کولای شي د همدې ذهني او فکري رڼا په غشو د لوړې، اقتصادي فقر او نورو ستونزو توره بلا وولي او ځان ترې خلاص کړي. دلته بیا هم پوښتنه راولاړېږي، چې ذهني اعمار او فرهنګي کار خو هم لګښت او پیسو ته اړتیا لري، دا پیسې به له کومه شي؟ د دې پوښتنې په ځواب کې باید ووايو، له نېکه مرغه یو شمېر افغانان له اقتصادي پلوه ښه ژوند کوي، دوی باید د خپلې پانګې یوه برخه فرهنګیانو ته د فرهنګي خدمتونو لپاره ورکړي چې هغوی پرې هم خپل ژوند وژغوري او هم فرهنګي خدمتونه ترسره کړي. دهمدې فرهنګي خدمتونو په پایله کې به د ټولنې د وګړیو ذهنونه روښانه شي، خپل دوست او دښمن په ښه کړي، د خپل ژوند تګلوري به په دقیق ډول وپېژني، ټولنیز فکر او هېوادنۍ مینه به یې په زړونو کې په ولولو شي او په پای کې به له ټولو ستونزو څخه مخ سوړ او بریمن راووزي.

په درنښت

د همداسې یوې هیلې د بري په هیله

اداره

د فرهنگي چارو او اړتیاوو په باب خو وړاندیزونه

د شل کلنې جگړې په ترڅ کې بېلابېلو بهرنیو او کورنیو لاملونو او بېلابېلو ډلو هر یو په خپل وار سره د افغانستان فرهنگ او معنوي ژوند ته درانه زیانونه واورول.

د ملي موزیم بېلابېل یو لک اثار چور شول، سیمه ییز موزیمونه وران شول، په زرگونو ښوونځي ړنگ شول، د لوړو زده کړو په لsgونو مرکزونو وران شول، په لsgونو ملیونه ټوکه بېلابېل کتابونه چور او وسېزل شول، د راډیو او ټلوویزیون دستگاوي وړانې شوې، هر کلتوري او علمي مرکز ته له یو نه یو لوري زیانونه او خطرونه متوجه شول او د دې ترڅنگ د هېواد نوره کلتوري شتمني چې په فزیکي ډول نه ترسترگو کېږي او یوازې په مانیزه توگه او دودیز ډول لکه د زړونو سپېڅلتیا، ساده ښکلا، ننگ، مېلمه پالنه، مینه، غیرت او داسې نور، زموږ په ټولنه کې موجود وو، هم له جدي گواښ سره مخامخ شول. څومره چې جگړه غځېدله، نو بیا هماغومره اقتصادي ناوړین ورو ورو دومره زیات شو، چې د ټولنو د وگړو پر ستوني یې خپسې کېنولې، کله چې پر ۱۳۷۱ل کال د یوې توطیې له مخې د افغانستان دولتي جوړښت ړنگ او په هېواد کې بېلابېلې ډلې پر بېلابېلو سیمو واکمنې شوې، نو د هېواد فني او مسلکي کدرونه په تېره بیا فرهنگیان لاس تر زنې کېناستل، هغو کسانو چې فزیکي کار یې له مسلک سره اړخ لگولای شو، فزیکي خواریو او درنو کارونو او ځینو نورو یې ازاد کار او کسب ته مخه کړه، مسلک او رسمي زده کړه د ډوډۍ دگټلو له وسیلې نه ووتل او هر چا له خپلې تحصیلي څانگې جلا پر یو بل نوي کار

لاس پورې کړ، خو لیکوال، شاعران، قلموال او په یوه مانا فرهنګیان بیا ددې کار هم نه وو، له یوې خوا له اقتصادي ناوړین سره مخامخ شول، له بلې خوا یې د هنر د مینه والو او لېوالو ډگر تش کړای شو او ان د هغوی د کلونو زیار او لاسته راوړنې، کلتوري او هنري پانګې ته د بې ارزښتۍ په سترگو وکتل شول. لیکوالو او فرهنګیانو په ټولنه کې د خپل درنښت، حقوقي شخصیت او ثابت نوم په وجه هم نه شو کولای د ژوند د تغذیې یو درېیم یا دویم کار ته لاس واچوي او نه هم له ذهني، رواني او ان فزیکي پلوه د دې جوګه وو چې په دې ناوړه بېړنیو شرایطو کې د ژوند خړوبېدنې یوه بله لار ومومي. په پایله کې د ټولنې د نورو وګړو په انډول د فرهنګیانو ژوند له زیاتو ستونزو سره مخامخ شو، ډول ډول ذهني او رواني ناروغیو یې هم د ذهن رګونه ونيول، بیا داسې وخت راغی چې نه د ژوند شول او نه هم د فرهنګي او پوهنیز کار.

کله چې په افغانستان کې دولت ږنگ کړای شو، فرهنګي مسوولیت او فرهنګي کار یوازې دملتیالو او فرهنګپالو افغانانو پر غاړه پرېوت. دوی دامکان او خپل وس تر بریده تر هېواد دننه او تر هېواده بهر پر فرهنګي او علمي کړنو لاس پورې کړ، تر یوه حده د دوی هڅو مثبتې نتیجه او ثمره ورکړه. اوس تر هېواد بهر یوازې په خپرنۍ برخه کې په لسګونو عنوانه بېلابېلې ازادې خپرونې خپرېږي او هم تر هېواد دننه د واکمنو تر واکمنۍ لاندې یو شمېر خپرونې کېږي. خو دا دواړه حالت په خپل ځای بریاوې او نیمګړتیاوې لري. تر هېواد دننه خپرونې یوازې د واکمنو د اند ښکارندويي کوي او یو ټاکلی تګلوری تعقیبوي او د ټولنې د اکثر وګړو ذهن او ذوق نه شي خړوبولای.

تر هېواده د باندې خپرونو یوه برخه پر ځینو ملي، سیمه ییزو او تنظیمي ناروغیو اخته ده او ځینې یې د سوداګرۍ او یوازې د ډوډۍ

پیدا کولو وسیلې دي، د دې خپرونو بله نیمگړتیا دا ده چې ډېره کمه برخه یې هم د هېواد داخل ته نه رسېږي.

تر هېواده بهر د خپرېدونکو خپرونو په باب د یاد وړ بل ټکی دا دی چې د دې یو زیات شمېر خپرونې د افغان فرهنگپالو په مالي لگښت او زیار خپرېږي، نو داسې هیله کېږي، چې دا خپرونې باید زموږ په ټولنه او کلتوري بهیر کې مثبت اغېزه وکړي. دا خپرونې چې په کوم نېک نیت او هیله خپرېږي، په عمل کې په پوره ډول همدا هیله نه پوره کوي. کله کله د دې ډول خپرونو د مالي تمویلونکو او فني چلوونکو په نیتونو او اندودونو (د فکر طرزونو) ترمخ واکمن منځته راځي او دا خپرونې یوازې د فني چلوونکو تر انحصار لاندې راځي. ځینې وخت دا چلوونکي د دې پرځای چې زموږ د فرهنګي بهیر، ټولنیز ژوند او فرهنګیانو ورځنۍ ستونزې په پام کې ونیسي او هغو ته ځواب ورکړي. خپله ځاني سلیقه او ستونزمن فرهنګي ژوند او د دې ډول فرهنګیانو ترمخ د احساس او اند واکمن رامنځته کېږي.

ښه خبره به دا وي چې تر هر څه دمخه باید زموږ فرهنګي اړتیاوې او ستونزې په ګوته او د حل لارې یې ولټول شي، لومړی، دویم، درېیم، ضرورت باید وټاکل شي او حل یې له لومړي نه پیل شي.

زموږ د فرهنګیانو ستونزې هم یو ډول نه دي، په کابل کې د فرهنګیانو لویې ستونزې دا دي، چې د ژوند تر پېټې لاندې خپلو فرهنګي کارونو او هڅو ته وده نه شي ورکولای، د لیکوالو ذهني او فزیکي ځواک د ژوند د پایدنې په لاره کې مصروف دی، له اقتصادي ستونزو راپیدا شوي ذهني فشارونه هم د لیکوالو د فرهنګي کار ستر خنډ دی.

په پېښور کې بیا بېل کلتور حاکم دی، دلته زموږ لیکوال که د اوسني کابل په انډول له اقتصادي پلوه تر ډېر فشار لاندې نه دي، خو له ذهني

پلوه پر خپل اقتصادي ژوند ډاډه نه دي. ځینې فرهنګیان کوبنس کوي چې د خپل ورځیني ژوند د خړوب تر څنګه د سبا غمه هم وخوري، نو په دې وجه څو ځایه فرهنګي او نا فرهنګي کارونو ته لاس اچوي. د لیکوالو انرژي او فکري ځواک پر بېلابېلو کارونو وېشل کېږي او د هیلې وړ فرهنګي کار ثمره ترې لاسته نه راځي.

یو زیات شمېر فرهنګیان دلته هم د وزګارتیا په وجه له ډول ډول ستونزو سره مخامخ دي. یو شمېر نور یې له خپل مسلک نه لرې دویم او درېیم ورځیني ګټندوی کار ته لاس اچوي او په دې ډول دخپل ژوند پېټې اوچتوي. یو شمېر نور چې په ځینو موسسو او په پیسو مالامال ادارو کې د کار په پیدا کولو بریالي شوي، د پیسو په مینه کې یې ورو ورو خپل فرهنګي هویت او ارزښت ډوبېږي او د وخت په تېرېدو سره کېدی شي، لیکوال پر سوداګر واوړي.

یو شمېر نور کاري لیکوال د ژوند د مجبوریتونو له کبله د څېړنیز او تخلیقي کار پر ځای د خپرونو پر تخنیکي چارو مصروف دي، چې د دوی اصلي کار ته زیان ورپېښوي. تر ټولو د یاد وړ خبره داده چې په پېښور کې داسې یو نا مطلوب پانګوالي کلتور واکمن او واکمنېږي چې معیار یې له مشروعو او نامشروع لارو د پیسو ګټل دي. هغه ټولنیز کلتور چې په هېواد کې د فرهنګیانو او فرهنګي حلقو تر منځ موجود و، د هغو ډېره برخه دلته په پېښور کې د افغان لیکوالو او فرهنګیانو ترمنځ نه شته او لا د مسخه کېدو په حال کې دی.

یو شمېر افغان لیکوالو او فرهنګیانو چې لویدیځ او ځینې نورو هېوادو ته یې پناه ور وړې، تراوسه پورې یې تر ډېره بریده له خپل هېواد، اولس او کلتور سره خپله مینه او ذهني اړیکې ساتلي، په همدې وجه هلته هم ګڼ شمېر افغاني خپرونې او اثار خپروي. د دوی د مرستو لړۍ ان تر

پېښوره هم رارسي او دلته پرې ګڼ شمېر فرهنگي او علمي اثار خپرېږي. دا لیکوال او فرهنگیان کېدی شي د ژوند تر پایه له خپل هېواد او کلتور سره خپله دا مینه همداسې ګرمه وساتي، خو د هغو له راتلونکي نسل نه دا هیله کېدی نه شي.

له لويديځ څخه د فرهنگي کار لپاره د افغانانو رالېږلې مرستې که په دقیق ډول او مناسبه توګه ونه کارول شي نو په دې برخه کې هم ستونزې راولاړېدلای شي، اوس پېښور او غرب کې د مېشتو افغان فرهنگیانو ترمنځ د فرهنگي همکارۍ ښه ګرمه لړۍ روانه ده، خو اوس دا پوښتنه راولاړېږي چې ایا دا فرهنگي هڅې څومره اغېزمنې دي او زموږ په ټولنه کې د فرهنگي خلا د ډکولو جوګه کېدی شي او که نه؟

اساسي خبره داده چې فرهنگي خلا تر هېواد دننه رامنځته شوې ده، باید داسې هڅې تر سره شي چې په یو نه یو ډول دا خلا ډکه شي، ترټولو لومړی باید د هغو فرهنگیانو غم وخورل شي چې په هېواد کې اوسېږي. فرهنگي کار یې یا کمزوری شوی، یا پر تپه ولاړ دی او یا هم دمسخه کېدو پر لوري روان دی، هغه اغېز چې یو فرهنگي کار یې زموږ د ټولنې په دننه کې شیندلای شي، د ټولنې د باندې یې نه شي ترسره کولای. دا خبره هم د یاد وړ ده چې که یو فرهنگي کار زموږ د ټولنې لپاره وي، نو باید کوښښ وشي چې زموږ ټولنې ته انتقال شي.

دلته کېدی شي ځینو کسانو ته دا پوښتنه راپیدا شي چې د هېواد په داخل کې خو د واکمنو دسختو او تنګو شرایطو او نورو ستونزو له امله ازاد فرهنگي کار ترسره کېدی نه شي. باید وویل شي چې یو واکمن که هر څومره د لنډ او تنګ فکر خاوند هم وي، بیا هم په څرګند ډول د یو ګټور ټولنیز او فرهنگي کار مخه نه نیسي، بله خبره دا ده چې له همدې واکمنو سره په دې اړه غږېدل او د هغوی قانع کول په خپله یو فرهنگي

کار دی. که چېرې تر هېواده د باندې افغان فرهنګپال، فرهنګپال او ملي سوداګر هغه ګټور علمي او کلتوري فعالیتونه چې تر هېواده د باندې یې پیل کړي، په یوه نه یو ډول د هېواد داخل ته ولېږدوي، نو ګټه به یې تر اوسني حالت څو ځله زیاته شي. یو خو به یو شمېر فرهنګیانو ته چې اوس هلته له وزګارتیا او ستونزو سره مخامخ دي، یوه فرهنګي بوختیا پیداشي. له هېواده به د نورو فرهنګیانو د راوتلو او لېږد مخه ونیول شي، د افغانانو پانګه به بېرته د افغانستان غېږ ته ورشي. په دواړو خواوو کې به زموږ هېواد ګټه وکړي؛ هم به زموږ ټولنې ته کتاب وړاندې شي او هم به یې لګښت بېرته زموږ هېواد ته پاتې شي.

اوس چې په پاکستان او نورو ځایونو کې څه خپرونې کېږي، نو له مالي ګټې سره سره یې لګښت ټول د پاکستان او نورو هېوادو لمن ته لوېږي. کله چې یوازې کتاب موږ ته راپاتې شي نو بیا مجبور یو چې یوه برخه یې هېواد ته ولېږدوو، دهغو د پوست لګښت هم د همدې هېواد په ګټه پرېوزي او نورې ستونزې خو یې لا پرېږده.

تر هېواده د باندې د افغانانو له خوا چاپېدونکې خپرونې او اثار که له یوې خوا د ورځیني چاپ په ګاڼه ښکلي شوي، نوله بلې خوا باید د خپل لوستونکي او ملت د ژوند اقتصادي کچه هم په پام کې ونيسي. که یو اثر ډېر مانیز ارزښت هم ولري، خو چې د اقتصادي ستونزو په وجه یې لوستونکي د اخیستو وس ونه لري، نو بیا یې هم چاپ ډېر ګټور نه پرېوزي. په تېرو دوو لسيزو کې زموږ په هېواد کې تر شل ملیونو ټوکو، زیات کتابونه له منځه وړل شوي دي، نو اوس د کتابونو د زیات شمېر چاپ ته اړتیا ده.

دلته باید دلومړۍ درجې کاغذ پرځای، دویمه درجه او درېیمه درجه کاغذ څخه کار واخیستل شي، چې د یو پرځای دوه ټوکه کتابونه چاپ شي او د یو تن پرځای دوو تنو ته ورسېږي.

په پای کې یو ځل بیا وایو چې موږ باید خپلې فرهنګي اړتیاوې تشخیص او د ضرورت په انډول دهنو د حل لپاره په مینه او ولوله، اند او ځواک هلې ځلې وکړو.

د همدې ارمان د پلي کېدو په هیله
د هیلي اداره

هيله يو کلنه شوه

د ۱۳۷۵ کال په بهير کې د هيلې مجلې د چاپ او خپراوي لپاره د څو تنو پښتنو ليکوالو له خوا هلې ځلې پيل شوې، ددې هلو ځلو مقصد دا و چې په پښتو ژبه يوه داسې خپلواکه، ناپېيلې، فرهنگي او ټولنيزه مجله چاپ شي، چې هغه په رښتيا سره هم خپلواکه او ناپېيلې وي، په پای کې دا هلې ځلې يوې مثمرې پايلې (نتيجې) ته ورسېدې او د ۱۳۷۶ ل کال د (وري-غويي) پر مياشت، د هيلې مجلې لومړنۍ گڼه چاپ شوه، له هغه راهيسې شپږ گڼې چاپ شوي چې په ټوليز ډول يې د هېواد د ليکوالو تر دوه سوو عنوانونو زيات ډول ډول ليکنې او شعرونه خپاره کړي دي.

هيله د يو کال په بهير کې ښه وځلېده، ډېر لوستونکي يې پيدا کړل او ډېر مينه وال، ډېرو ليکوالو له هيلې مجلې سره له کوم مادي امتياز پرته همکاري وکړه او د نورې ملگرتيا ډاډ يې څرگند کړ. يو شمېر کسانو له بهر او يو شمېر نورو په پېښور او نورو سيمو کې په مجله کې کلنۍ گډون وکړ. هيلې مجلې له خپلو برياوو سره سره نيمگړتياوې هم لرلې او انتقادونه هم پرې راخواره وو. د انتقادونو زياته برخه د مجلې فني، مسلکي او علمي چارو ته متوجه نه وه، بلکې اکثرو يې ژبني تومنه لرله او د دې ډول انتقاد کوونکو نيوکه همدا وه چې تاسو ولې دا مجله ټوله په پښتو چاپوئ! دا انتقادونه يوازې د انتقاد او نيوکې تر پولې نه پاتې کېدل، بلکې د دښمنۍ، کينې او تعصب تر بريده هم رسېدل، ددې ډول انتقادونو په مقابل لوري کې بيا ډېرې ستاينې او مننې هم رارسېدلې، هغوی پر همدې خبره ټينگار کاوه، چې ټوله مجله بايد پښتو وي او همدا مجله ده چې

زموږ د زړه باد ایستلای او د زړونو غوتې مو اوارولای شي، دوی دا خبره هم کوله چې خپلې ژبې ته خدمت کول او د خپل فرهنگ پالنه د نورو د فرهنگ د دښمنۍ مانا نه لري. هر څوک حق لري چې خپل فرهنگ ته په خپله کار وکړي، په داسې حال کې چې زموږ ژبه او فرهنگ دې ډېر زړه سوي، لاس نیوي او خدمت ته اړتیا ولري او موږ دې د نورو د ژبې او فرهنگ په چوپړ لگیا یو، دا نه یوازې خپل فرهنگ سره بې پروايي ده، بلکې له هغه سره لوی خیانت هم دی. خدای پاک پښتانه لیکوال د پښتو او پښتني فرهنگ د خدمت لپاره خلق کړي او همدارنگه د نورو ژبو فرهنگیان د خپلو ژبو لپاره، خو څوک که ددې وس لري چې د خپلې ژبې تر څنگ د نورو فرهنگي بار هم اوچت کړي نو دا د هغه په نړۍ لید او ځواک پورې اړه لري، خو موږ نه غواړو چې زموږ د لیکوالو په ځواک او انرژۍ دې د نورو فرهنگ وپرسېږي او بیا دې زموږ ژبه او فرهنگ تر ستوني تېر کړي. هیلې مجلې د همدغسې متضادو نظرونو په کړلېږونو کې خپله لاره پرانیستله او هغه څه چې وړ وو هغه یې په خپلو پاڼو کې ځای کړل. د ژورنالېستیکو او علمي معیارونو په اړه یې د لوستونکو نظریې او وړاندیزونه په ځیرتیا سره وڅېړل او د امکان تر حده یې عملي کړل او هغه نظرونه او انتقادونه چې د ځانگړې کینې او تعصب له مورچله راغوزار شوي وو، پر هغوی یې غټه تېره کېښوده.

د اداري پرسونل د ډېر کم حد په پام کې نیولو سره موږ پر دې بریالي نه شولو چې د مجلې ټولو مینوالو او لېوالو ته مجله پر ټاکلي وخت ورسوو، خو بیا هم اداره تر یوه بریده په دې برخه کې بریمنه وه، موږ هیله لرله چې په بهر کې به د ځینو افغانانو د گډون له لارې د مجلې د مالي ستونزو زیاته برخه حل کړو، خو تراوسه پورې کم شمېر کسانو په مجله کې گډون کړی، سره له دې چې د تېر یو کال په بهیر کې د مجلې ټول لگښت د هېواد ځوان نوښتگر شاعر عبدالملک بېکسیار له خوا ورکړل

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

شوی او اوس یې هم خپل ډاډلیک رالېږلی او پکې لیکلي یې دي ((که نور هېڅوک هم له مجلې سره مالي مرسته ونه کړي نو زه خو درته لکه غر هسې ولاړ یم)).

د ښاغلي بېکسیار دا خوشال خانۍ هوډ د قدر وړ دی، خو ښه به دا وي چې په لويديځ کې زموږ فرهنگیان هم د ده په شان هوډ وکړي او یا د ده مټ پیاوړی کړي.

د هیلې مجلې اداره غواړي تر وروستي بریده له ټولو مشکلاتو سره مقابله وکړي او مجله د ۱۳۷۶ کال په شان او ان تر دې لا هم ښه لوستونکو ته وړاندې کړي. خدای (ج) دې وکړي، چې د مشکلاتو بېلابېل ډولونه زموږ قلمونو، هڅو او هیلو ته زندی وا نه چوي تر څو زموږ هیله ناهیلې نه شي او گران لوستونکي او غمخېلي هېوادوال له خپلې کوچنۍ، خو له هیلو ډکې ((هیلې)) یې برخې نه شي.

په پای کې له ټولو هغو درنو لیکوالو، شاعرانو او پوهانو نه د زړه له کومې مننه کوو، چې په تېر یوه کال کې یې له هېڅ ډول امتیاز پرته د هیلې مجلې ادارې ته خپلې لیکنې، شعرونه او رغوونکې نظریې او وړاندیزونه رالېږلي دي.

کور مو ودان او هیلې مو له هیلو ډکې اوسه

په درناوي

اداره

د فرهنګي چارو سمون او ملګرتیا ته اړتیا ده

که له یوې خوا زموږ د هېواد کلتور په تېرو شلو کلونو کې له سترو ناورینونو سره مخامخ شوی او ګڼ شمېر فرهنګي بنسټونه او مرکونه له منځه وړل شوي دي، نو له بلې خوا زموږ د هېواد لیکوال، شاعران، قلموال او په ټولیزه مانا فرهنګیان هم غلي او ارام ناست نه دي. دوی د خپل وس تر بریده خپلو فرهنګي هڅو ته دوام ورکړی، په ډېر زړه چاودون و زیارېپې علمي او فرهنګي هڅې سرته رسولي دي، دا فرهنګي هڅې په هېواد کې هم ترسره شوي او تر هېواده بهر هم.

تر ۱۳۷۱ ل کاله پورې چې په افغانستان کې ښارونه او په تېره لوی ښارونه او د دولت فزیکي جوړښت او ساختمان څه ناڅه روغ وو، نو یو لړ علمي او کلتوري کارونه هم تر سره کېدل، داچې له فکري پلوه واکمنو کومه ایډیالوژي تعقیبوله اود هغو لپاره یې له څه ډول دولتي امکاناتو نه ګټه پورته کوله، دا یو بېل بحث دی، خو د دولت د چوکاټ د سلامتیا له کبله ډېرو زیاتو فرهنګي مرکزونو چې له سیاست سره یې تړاو نه درلود او یوه اندازه ناانتظامي فرهنګي کارونه په پېښور کې هم په نسبي توګه په عادي ډول تر سره کېدل.

کله چې د ۱۳۷۱ ل کال په لومړیو کې د ګاونډیو هېوادونو په مرسته د افغانانو د کلونو کلونو حکومتي رغښت او بنسټونه ونړول شول، نو هر څه یو پناه شول، له هېواد نه د علمي کدرونو د وتلو لړۍ نوره هم ګړندی او زیاته شوه.

څرنګه چې دولتي دستگاه سخته زیانمنه شوه، نو یو شمېر فرهنګیانو په خپلو شخصي تشبثاتو او هلو ځلو د فرهنګي کارونو ترسره کولو ته ملا وتړله.

دا هڅې د دولت په اندول هېڅ د یادونې وړ پر تلې وړ نه دي، خو بیا هم د دوی د ځاني احساس او نیکو هلو ځلو ښکارندويي کوي.

یو شمېر نورو لیکوالو، فرهنګیانو او فرهنګپالو تر هېواده د باندې فرهنګي هڅې پیل کړې، دا فرهنګي هڅې تر یوه حده برېښي وې، اوس ګڼ شمېر اخبارونه، مجلې او بېلابېل کتابونه چاپېږي، پېښور اوس د یو فرهنګي جهاد مرکز دی، هغه اخبارونه او مجلې چې تر هېواده دباندې خپرېږي، د هغوی شکلي جوړښت او کچه ښکلی وي، خو د ځینو لیکنو کمی په کې احساسېږي، په ځانګړي ډول د هېواد د ورځني ژوند د پېښو، فرهنګي فعالیتونو او د خلکو د ټولنیز ژوند د کړاوونو په باب ډېر زیات مطالب نه لري، د دې وجه داده چې هغوی ته په ډېرې سختۍ سره د هېواد دننه پېښو په اړه د لومړي لاس لیکنې ورسېږي.

د دې خپرونو بله ستونزه داده چې ډېر کم شمېر یې د هېواد داخل ته رسېږي، د هېواد داخل کې چې کومې خپرونې کېږي هغه هم بهر کې د ګوتو په شمېر افغانانو ته ور رسېږي، نو په دې وجه د یو بل له خپرونو او د هغو له محتویاتو څخه پوره نه خبرېږي، تر هېواده بهر چې کومې خپرونې کېږي، د هغو یوه بله ستونزه داده چې ځینې یې تکراري لیکنې خپروي، ددې تر څنګ بیا بهر کې د خپرېدونکو افغاني خپرونو یوه لویه ښېګڼه دا ده چې دوی د نورې نړۍ نوی ژوند او نوې تخنیکپوهنې په اړه په زړه پورې لیکنې خپروي، چې تر اوسه د هېواد کورنۍ خپرونې ترې بې برخې دي. همدغه ستونزې او ځینې نور عوامل د دې غوښتنه کوي چې ټول افغان فرهنګیان باید خپلو فرهنګي چارو ته سمون ورکړي، دا کار د یوې فرهنګي ملګرتیا له لارې ترسره کېدای شي، داسې چې څو تنه فرهنګیان دا دنده پر غاړه واخلي چې د افغاني خپرونو د یو رنگۍ او سمون لپاره کار وکړي او نور فرهنګیان باید له دوی سره مرسته وکړي.

د دې کسانو دنده به دا وي چې دوی په هېواد کې دننه لیکوالو او فرهنگیانو هغه لیکنې چې د هېواد داخل کې یې د چاپ او خپراوي امکان نه وي، تر هېواد بهر خپرونو ته ورسوي او هغه لیکنې چې د نوې تخنیکپوهنې او متمدنې نړۍ د ژوند او تجربو په اړه لیکل کېږي او ځینې وخت په تکراري ډول خپرېږي، هغه دې د هېواد کورنیو خپرونو ته چې تر اوسه لا دا ډول مطالب نه لري، ورکړي، همدا راز د ژوند په نورو ډګرونو کې دې د هېواد مېشتو فرهنگیانو او په بهر کې مېشتو افغان فرهنگیانو تر منځ اړیکې ټینګ شي، چې د یو بل له ستونزو خبر شي، یو بل سره قلمي او فرهنګي همکاري وکړي او په پای کې ټولې افغاني خپرونې پر داسې لیکې روانې شي، چې هغه د هېواد د ملي واکمنۍ او ملي یووالي د ټینګښت، د اولس د ذهني کچې د اوچتیا او د خلکو د سوکالۍ په یوې اغېزمنې وسیلې بدلې شي.

د همداسې یوې فرهنګي ملګرتیا په هیله

په درنښت

اداره

زموږ د ازادو خپرونو ستونزې

په هره ټولنه کې ازادې خپرونې د ژوند د یو لړ مهمو اړتیاوو د پوره کولو لپاره رامنځته کېږي. د ولس په ذهني، کلتوري، اقتصادي او د ژوند د نورو برخو په لوړتیا او پرمختیا کې برخه اخلي. هغه ټولنې چې پرمختللي دي او د لوستوالو شمېر یې زیات دی په هغو کې په ټولیز ډول ټول مطبوعات او په ځانګړي ډول خپلواک مطبوعات د خلکو په ذهني پیوستون کې ستره برخه لري. دا خپرونې د خپل لګښت د دوراني حرکت په نتیجه کې نه یوازې دا چې خپل ژوند تضمینوي، بلکې ډېرې مالي ګټې هم ترلاسه کوي. د امریکا متحده ایالاتونه به د بېلګې په توګه یاد کړو. اوس په دې هېواد کې په هره میاشت کې ((یوولس زره عنوانه)) بېلابېلې دولتي او خپلواکې خپرونې خپرېږي، چې دهرې یوې مهالنۍ تېراژ میلیونونو ټوکو ته رسېږي او همدارنګه په سلګونو خپلواک تلویزیوني چینلونه پر خپرونو بوخت دي.

یوه ورځپاڼه به په پام کې ونیسو چې هره ورځ یې په میلیونو ګڼې چاپېږي، که په هره ګڼه کې لږ تر لږه پینځه ویشټ سېنټه ګټه وکړي، هغه ورځپاڼه چې هره ورځ د دوو میلیونو په تیراژ چاپېږي نو ورځنۍ ګټه به یې پینځه لکه امریکایي ډالره شي او هغه یې شمېره پیسې چې دوی په هره ګڼه کې له ګڼو اعلانونو څخه ترلاسه کوي، هغه خو لاپرځای پرېږده. د دې وجه داده چې هلته اکثره خلک اخبار لولي او د ژوند یو نه یو ضرورت یې په ورځپاڼې او یا خپرونې پورې تړلی وي. پانګوال، صنعتکاران او سوداګر اخبار د خپلو اقتصادي معاملو او ګټې د تبلیغ لپاره

ښه وسیله گڼي. هغه کسان چې په دې خپرونو کې کار کوي هغوی نه یوازې دا چې کولای شي له دې لارې خپل ورځیني ژوند ښه خړوب کړي، بلکې له فکري پلوه هم خپلواک او هڅاند پاتې کېدی شي، خو په وروسته پاتې ټولنو کې بیا داسې نه ده؛ په وروسته پاتې ټولنو کې د ژوند اکثره کارونه وروسته پاتې وي. په داسې ټولنو کې خپرونې او ډله ییز ارتباطي وسایل اکثره د واکمنو تر واک لاندې وي او د هغو خپلواکي، د خپل واک د کاواکه کولو په لاره کې یو مهم فکتور گڼي، نو تر خپله وسه کوښښ کوي چې خپرونې په خپل واک کې وساتي.

په دې کار او چار کې یوازې واکمن ملامت نه دي، هغه ټولنه چې نالوستې وي په هغه کې خپله مطبوعات هم څه دروند اغېز نه شي ښندلای؛ نالوسته شخص ته اخبار یا مجله ورکول، کېو ته د ډول وهلو مثال لري. وروسته پاتې ټولنې د لوستوالو د کمښت تر څنګ پر اقتصادي ستونزو هم اخته وي. د دوی لومړۍ اړتیا دا وي چې څنګه د ژوند د اړتیا وړ لومړني مواد لاسته راوړي، چې ژوندي پاتې شي. د ژوند د دویم، درېیم او څلورم ضرورت د پوره کولو لپاره ورته ډېره لار پاتې وي. له همدې کبله په داسې ټولنو کې خپرونې ښه وده نه شي کولای. هغه خپرونې چې د واکمنو په لاس کې وي، لګښت یې د حکومت له خوا ورکول کېږي، پرته له دې چې خلک یې لولي او که نه؟ پیسې پرې ورکوي او که نه؟ خپل لګښت بېرته ترلاسه کوي او که نه؟ واکمن مجبور دي چې د خپلو هیلو د پوره کولو لپاره د هغو لګښت ورکړي، په دې منځ کې که یوې نیمې خپلواکې خپرونې ته هم اجازه ورکړي، نو هغه به هم د واکمنو مالي مرستې ته اړه وي، ځکه چې دا خپرونې د خرڅلاو له لارې خپل شوی لګښت نه پوره کوي.

زموږ په ټولنه کې هم مطبوعات پر همدې رنځ اخته دي. لومړۍ دا چې د ټولنې ډېره زیاته برخه نالوستې ده، دویم دا چې څوک دولتي خپرونې چندانې نه لولي او په ازادو خپرونو پیسې نه ورکوي او یا یې نه شي ورکولای، نو ځکه دلته مطبوعات له سخت خنډ سره مخ دي.

اوس اوس تر هېواده بهر د یو شمېر اشخاصو او فرهنګیانو په مرسته یو شمېر خپلواکې مهالنۍ مجلې او اخبارونه چاپېږي، خو یو یې هم د خرڅلاو له لارې بېرته خپل لگښت نه شي پوره کولای. اکثره دا خپرونې په وړیا ډول وېشل کېږي او د خرڅلاو بازار یې نه یوازې دا چې ډېر سوړ دی، بلکې اصلاً بېخي نه شته.

دا خپرونې که څه هم د چاپ تېراژ یې کم وي، خو دا چې لگښت یې د یو او یا هم دوو دریو تنو له خوا ورکول کېږي، نو پر تمویل وونکو باندې ډېر دروند مالي بار پرېوزي او نه شي کولای تر پایه پورې په یوازې ځان دومره مالي بار وزغمي.

((هیله)) مجله هم یوه له هغو ازادو خپرونو څخه ده، چې ټول لگښت یې تراوسه پورې د یو شخص (د هېواد تکړه لیکوال او شاعر عبدالملک بېکسیر) له خوا ورکول کېږي او تراوسه پورې د هغه د لاس په خولو چلېږي.

((هیله)) (۵۰۰) گڼې چاپېږي چې یو شمېر یې کابل، جلال اباد، پېښور کې وېشل کېږي، یو شمېر یې بهر ته لېږل کېږي او یو شمېر یې خرڅلاو ته وړاندې کېږي.

څرنگه چې د ((هیله)) مجلې اصلي او اساسي موخه خپل افغاني فرهنګ ته خدمت کول دي او غواړي په دې وسیله د خپل فرهنګ د ژوندي ساتلو لپاره هېوادوالو ته لږ تر لږه یو فکر شانې ورکړي، نو که په هېواد کې وړیا وېشل کېږي، دا کار د یو ضرورت له مخې دی.

هغه کسان چې تر هېواده د باندې اوسېږي او اقتصادي وس لري، له هغو څخه موږ ډېره هیله لرو، چې له مجلې سره به مالي مرسته وکړي، خو تراوسه پورې یوازې څو تنو په هیله کې کلنۍ گډون کړی دی. اوس له هرځایه د مجلې د ستاینې په باب گڼ شمېر لیکونه راځي، خو د هغه چا چې مالي وس رسېږي، تر اوسه یې دمجلې د ادارې مالي لاسنیوی نه دی کړی، نو په همدې وجه مجله له مالي ستونزو سره مخ ده او دا خبره هم مسئله ده چې د یوې مجلې ټول لگښت دې تر پایه پورې د یو شخص پر غاړه وي.

له هغو کسانو څخه چې مالي پانگه لري، دا هیله لرو چې پر خپل فرهنگ زړه وسېږي او د خپل فرهنگ د غوړېدنې لپاره د هیلې مجلې مالي ستونزې غوڅې کړي او که نه ددې وېره شته چې ((هیله)) نهیلې شي.

د هېواد د ښکته شوي او سپړل شوي

فرهنگ د رغونې او غوړېدنې په هیله

دهیلې اداره

د هېواد ملي یووالی او د فرهنګیانو نوي هیلې

په تېرو څو میاشتو کې په هېواد کې سیاسي او پوځي بدلونونو دا په ډاګه کړه چې افغانستان یو نه تجزیه کېدونکی هېواد دی او هېڅکله به هم د دې هېواد بهرني او کورني دښمنان پر دې بریالي نه شي، چې تجزیه غوښتونکي خوبونه او پلانونه عملي کړي.

هغوی چې پرون د ځینو نورو په لمسه په هېواد کې د تجزیې د لومړي ګام په توګه د فدرېشن یا فدرالیزم شعارونه پورته کول، نن یې هیلې شعارونه او پلانونه تر خاورو لاندې شول او پردي ملاتړي یې هم په شرمونو وشرمېدل او لا شرمېږي.

دا څرګنده خبره ده چې له ځینو پلورل شویو افغانانو پرته نور ټول افغانان له خپل هېواد سره دومره مینه لري، چې د نړۍ په ټول تاریخ کې به یې بېلګه کمه پیدا شي. افغانانو په خپلو بې ساري قربانیو او اتلولیو سره د نړۍ په سیاسي او ملي پېښلیک کې یو بې مثاله ریکارډ ټینګ کړی دی. هر وخت چې زموږ هېواد له کوم کورني ناوړین او بهرني ناتار سره مخامخ شوی، نو د فرهنګیانو او قلم د خاوندانو ذهنونه او زړونه یې تر ټولو زیات متاثر کړي دي. دوی خپل درد او احساس د قلم په روح کې پو کړی. د خلکو ولولې یې راپارولي او په پایله کې یې ټول ولس د یو ستر فکري، ذهني، فزیکي او ولولیز ځواک په توګه د دښمن د مقابلي جوګه کړی دی.

د تېرو شلو کلونو په لومړۍ لسيزه کې چې هېواد نېغ په نېغه د سره استعمار له يرغل، بنسټلک او ناوړين سره مخ و، نو د هېواد د فرهنگيانو له زړونو څه، چې له قلمونو څخه هم وينې څڅېدلې، کله چې سره بنسټلک زبردسته ماتې وخوړه او بيا د پانې بڼه بدله شوه، نو ظاهراً خو داسې برېښېده چې موخه ترلاسه شوې، خو دا لا ډېرو ته څرگنده نه وه چې ((لوبه)) ختمه نه ده، بيا د دې ((لويې لوبې)) بل پړاو پيل شو. په دې پړاو کې د هېواد اکثره هغه مادي او مانيزه شتمني چې تر دې دمه له تېرو ناتارونو څخه خوندي وه، هم تباه کړای شوه. سربېره پر دې داسې ډلې او ډلگۍ هم د سياست ډگر ته راووتلې، چې په ښکاره او څرگند ډول يې افغانستان ضد او افغان ضد شعارونه ورکول او د پرديپالنې په لباس پوښل شوي وو. دې ډلو ته دومره ځواک او حرکت ورکړای شو چې هره يوه د هېواد ملي رغښت د ويجاړتيا او بربادۍ لپاره په ښکاره او پټه خپل پلانونه د عمل ډگر ته وړاندې کول. دوی په بهر کې هم زيات بهرني ملاتړي درلودل، په ځانگړي ډول ځينو هغو هېوادونو چې د زمانې په اوږدوکې يې يو وخت له افغانانو څخه ماتې خوړلې وه. له رواني پلوه په هغو کې يو شمېر داسې واکمنې کړۍ او انفرادي اشخاص وو چې د افغانستان له وړانۍ او د کابل له ړنگېدو نه يې خوند اخيسته او له روحي پلوه يې د خپلو هېوادونو د تېرې ماتې د تداعي جبران کاوه. دلته به له دې هېوادونو څخه د يوه هېواد بېلگه راوړو. يو افغان قلموال په لندن کې استوگن دی او په يوه داسې اداره کې کار کوي چې هلته ډېر قلموال انگرېزان چې خپل تاريخ او د افغانانو پېښليک ورته ښه معلوم دی، هم کار کوي، په دې اداره کې داسې يو انگرېز هم کار کوي چې له افغانانو سره خپله ځانگړې کينه ساتي، دا افغان وايي: ((کله چې به په کابل کې خونړي جنگونه ونښتل او په سلگونو افغانان به په وينو ليت پيت

شول او دنگې مانۍ به ښکې شوې او د انگرېزانو د خوښې تنظيم به د ښار په منځ يا خنده کې کومه ويجاړه ودانۍ ونيوله، نو کله چې به دى (انگرېز) ماته مخامخ شو، نو موسکى به شو، که پر هغې ورځ به د ده له ماسره هېڅ کار هم نه و، نو ده به ضرور يو ځل له ما سره ځان مخامخوه، چې د کابل د ويجاړتيا او د افغانانو په وينو رنگ ژوند تصوير زما ذهن ته انتقال کړي، خپل ځان پرې خوشاله او ما پرې غمجن کړي، په دې منځ کې چې به چا اويا کومې ډلې د هېواد د تجزيې خبره وکړه، نو پر هغه به ډېره ښه ولگېده او بيا به يې په ټوله اداره کې هغه نوره پسې هم غټه کړه. دغه انگرېز د افغانستان دملي يووالي ضد ډلو ټپلو سره دومره مينه، لېوالتيا او اړيکي درلودل چې ان د هغو د ځينو مشرانو عکسونه هم ورسره وو او يو يې لا د خپل کار په خونه کې ځوړند کړى هم و. انگرېز به په هغه خبره ډېر خوښېده چې چا به د افغانستان د تجزيې خبره مطرح کړه. دې انگرېز ته کېدلای شي د خپل نيکه ((ډيورنډ)) هغه عمل په زړه کې گرځېدلى وي چې د لوى افغانستان واحد وجود يې پر دوو برخو ووېشه او زموږ ستر هېواد يې د اوږدې مودې له رنځونو سره مخامخ کړ، دا هم کېدى شي چې د دې ډول انگرېزانو ډېر زيات مقصوده وي، خو ماته داسې ښکارېدله چې هر کله به دا انگرېز ماته زموږ په هېواد کې د وينو او اوبسکو د رودونو د بهېدو له کبله موسکى شو، نو ماته به داسې ښکاره شوه چې دى له ما څخه د ميوند، ټل او د کابل-جلال اباد په لويه لار کې د انگرېزي لښکرو د ماتې غچ اخلي، ده ته کېدى شي خپل ((مکناټن)) ور په يادېده، خو ما ته خپل ((اکبرخان)) په ذهن کې گرځېده، ده کېدى شي د خپلې ماتې مايوسه سندره زمزمه کوله، خو ماته د خپلې ((مالۍ)) تپه رايادېده، خو زما د دې ټولو رواني لاسبريو سره سره بياهم پرما د خواشيني څپې خوږېدلې او د انگرېز په څېره کې د خوښۍ رڼا ځلېدله.

یو وخت بیا داسې راغی چې په کابل کې د شوکمارو، غلو او ملت ضد ډلو تپلو تېر ټول شو او دا خبر د نړۍ اکثره خپرونو خپور کړ، خو دا ځل د انگرېز پرځای زما وار و، سهار چې کله دفتر ته لاړم، نو لومړۍ هڅه مې دا وه چې انگرېز ته دا خبر ورکړم او خپل غچ ور څخه واخلم، تصادفاً انگرېز په دهلیز کې مخې ته راغی، خو نن یې په تندي کې موسکا نه وه، د پېرېشانی یو گرد پرې خور و، دواړه سره مخامخ شوو، پرته له دې چې خبرې سره وکړو، څو شېبې مو یو بل ته وکتل، د تورو او شنو سترگو ترمنځ یو سخت رواني جنگ پیل شو، څو شېبې لا تېرې نه وې چې انگرېز سترگې ټیټې کړې او زما له څنگه تېر شو. انگرېزان ډېر مغرور خلک دي، دا زما لپاره لومړی ځل و چې یو انگرېز په خپل وطن کې د یو افغان سترگو ته ونه شو کتلاي. کله چې انگرېز سترگې ټیټې کړې، نو زما پر شونډو د موسکا یوه څپه راغله. د انگرېز له څېرې نه ما ته دهغه د زړه حالات څرگندېدل، ما د هغو لمبو او وینو رواني غچ له انگرېز نه واخیست، چې هره ورځ به یې ماته د یو پېغور په بڼه مطرح کاوه.))

درنو لوستونکو! دا د یو افغان او انگرېز د رواني، ذهني او پټ جنگ هغه تصویر و چې دلته یې څرگندونه وشوه. حقیقت دادی چې رېښتیني افغانان چې په هر ځای کې وي، له خپل هېواد سره مینه لري او د هېواد دښمنان که د هېواد په داخل کې وي او که په بهر کې، د هېواد د ورانۍ هڅې کوي، خو دا څرگنده ده چې لوی خدای (ج) تل حق پر باطل بریالی کړی. د بهرنیو او کورنیو دښمنانو هغه هڅې چې له دوه لسیزو راهیسې یې د هېواد د تجزیې او ورانۍ لپاره تر سره کولې دادی اوس د له منځه تګ په حالت کې دي، د هېواد ملي یووالی د شمال او جنوب، ختیځ او لویدیځ دجغو او نارو سورو پورته کول نورې په ختمېدو دي.

تر شلو کلونو وروسته دادی یو ځل بیا د یو واحد، سرلوري او غبستاني افغانستان د رازرغونېدو زېږی ترسترگو کېږي.

کله چې زموږ د ټولو افغانانو دا ستر ارمان (د واحد او غبستاني افغانستان د جوړېدو هیله) پوره کېږي، نو ددې ترڅنګ د همدې ارمان د ساتنې، پالنې او ځلونې لپاره زموږ په زړونو کې نوې هیلې هم راټوکېږي. په دې هیلو کې یوه هم د فرهنګي کار ترسره کول او د هېواد سمسورول دي.

اوس چې د هېواد ملي یووالی د ټینګېدو په حال کې دی او افغانستان ته د یو نورمال او سوکاله ژوند د رارسېدو هیلې راټوکېږي، نو ورسره جوخت زموږ د فرهنګیانو په زړونو کې هم نوې فرهنګي هیلې غوړېږي. په فرهنګي هیلو کې د فرهنګي کار د څرنگوالي مسئله ډېره د غور وړ ده. په هېواد کې د بشپړې سولې په ټینګښت سره تر هر څه لومړی د کلتوري کار پیل ته زیاته اړتیا لیدل کېږي، ځکه چې په ټولنه کې تر فزیکي اعمار څخه دمخه ذهني اعمار ته زیاته اړتیا احساسېږي. که چېرې ټولنه له علمي او فرهنګي پلوه شتمنه شي، نو د خپل هېواد زېرمې او ناڅرګندې ملي شتمنۍ په ښه توګه پر کار اچولی شي او د ټولنې د سوکالۍ لپاره لاره برابرهږي. تر هر څه دمخه د ټول هېواد لپاره یو ټاکلي تعلیمي او تحصیلي نصاب ته اړتیا ده. دا نصاب باید په ملي او اسلامي روحیې اعیار شي، چې زموږ ځوان پښت په همدې روحیه وروزل شي، که چېرې د هېواد واکمن، د وخت عصري او ضروري پوهنو ته پام ونه کړي، نو بیا خو به د هر لرې او نږدې هېواد ګواښونو ته یې ځوابه پاتې وي او د هېواد دفاع او ساتنه به په ډېرو زیاتو قربانیو تمامېږي.

د تعلیمي او تحصیلي نصاب ترڅنګ لازمه ده، چې د ټول هېواد په کچه د خپرونو د سیستم بیارغونې او پرمختګ ته پام وشي، دغه راز که ازادو خپرونو ته اجازه ورکړای شي، نو ډېره به ښه شي، خو که بیا هم په

اوس وخت کې ازادو خپرونو ته د ځينو ((کتنو)) له کبله اجازه نه ورکول کېږي، نو لږ تر لږه خو دې د دولتي خپرونو ساحه او امکانات پراخ شي او هم دې د ډېرو هغو لیکنو د خپرونو جوگه شي، چې د هېواد، ملي او اسلامي گټو پرضد نه دي خو اصلاحي او انتقادي بڼه لري او د ټولنیزو، سیاسي او حقوقي رېږو په باب لیکل کېږي. د ټول هېواد مطبوعات باید د څو تنو تر ذهني او فکري سانسور لاندې نه وي، د مطبوعاتو معیار باید ملي او اسلامي گټې وې، نه د اشخاصو د سلیقه یي، ذوقي او ذهني غوښتنو انعکاس. که چېرې د هېواد دولتي خپرونې د دې جوگه شي چې د ټول ولس ټولنیزې، سیاسي او حقوقي غوښتنې انعکاس کړي، نو ازادو خپرونو ته بېخي اړتیا نه پیداکېږي. که په دولتي خپرونو کې ازاده ساه وچلېږي، په شمېر کې یې زیاتون راشي او همدارنگه مطبوعات ټاکلی مادي ملاتړ او گټه ترلاسه کړي، نو یو زیات شمېر لیکوال به په خپلو لیکو کې تنظیم کړي؛ د هغو د ژوند چارې به هم له همدې لارې خړوبې شي. دولت باید د مطبوعاتو عصري کولو او د نویو چاپخونو جوړولو ته جدي پاملرنه وکړي، د هېواد په داخل کې دې د علمي، ادبي، او نورو مسلکي اثارو چاپ ته ژور پام واړوي، که دولت په ځینو برخو کې پوره مالي امکانات نه لري، نو هغه اشخاص چې غواړي په خپل لگښت ادبي او علمي اثار چاپ کړي، دولت باید نه یوازې دا چې هېڅ بندیز پرې ونه لگوي، بلکې لازمه مرسته هم باید ورسره وکړي، هغوی وهڅوي چې خپل اثار د هېواد په داخل کې چاپ کړي، اوس په پېښور او ځینو نورو ښارونو کې د افغانانو له خوا ډېر زیات اثار چاپېږي او په میلیونو کلدارې پرې مصرفېږي، نو که چېرې دا کتابونه په هېواد کې چاپ شي دا ټولې پیسې به بېرته افغانستان ته پاتې شي او هم به زموږ ولس ته کتابونه ورسېږي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سړیزو په لمن کې

څرنگه چې لیکوال دخپل هېواد د برخلیک په اړه ډېر حساس دی، نو کله چې یې هېواد د بشپړازۍ پر لوري گام پورته کړي، نو د دوی زړونه باغ باغ شي، لازمه ده چې دولت د لیکوالو ډېر زیات قدر وکړي، نه یوازې دا چې د هغو د کار په مخ کې ستونزې رامنځته نه کړي، بلکې له ټولو هغو ممکنه امکاناتو څخه کار واخلي، چې د لیکوالو او فرهنګیانو ستونزې حلولای شي.

په درنښت
د هیلي اداره

لویدیځ مېشتي افغان فرهنگیان او فرهنگي هیلې

ددې دوو لسیزو په بهیر کې د بېلابېلو لاملونو له کبله زموږ د ټولنې یو شمېر علمي کدرونه او تحصیل کړي اشخاص له هېواده وتلو ته اړ شوي او یا ایستل شوي دي. اوس په هېواد کې د پخوا په اندول ډېر کم داسې اشخاص پاتې دي، چې ډېرې لوړې زده کړې دي ولري.

د لوړو زده کړو اشخاص او په ځانګړي ډول کوم فرهنگي کدرونه چې په هېواد کې پاتې دي، د ژوند د ستونزو او د مسلکي، علمي او کلتوري کارونو د مادي ارزښت د له منځه تلو له امله له خپل آر علمي کار نه ورو ورو لرې کېږي. د ژوند تنګسيا هم د دوی پر ستوني داسې یوه خپسه کېښولې چې آرام تنفس او خوځون ته یې نه پرېږدي. کوم علمي-مسلکي کدرونه او په ځانګړي ډول فرهنگیان چې له هېواده مهاجرت ته اړ شوي او په لرې هېوادونو کې خواره واره شوي دي، داسې اټکل کېده چې د همغو ټولنو او هېوادونو په کلتور او جوړښت کې به جذب او حل شي او د ټول عمر لپاره به یې له خپل هېواد، ولس او کلتور سره اړیکي پرې شي، خو ددې اټکل د ځینو برخو د عملي کېدو ترڅنګ ځینو افغانانو، په ځانګړي ډول فرهنگیانو داسې یوه فرهنگي اتلولي څرګنده کړه چې اټکل یې نه کېده. دوی له فزیکي پلوه په همغو ټولنو کې اوسي خو روح او روان، مینه او عشق یې له خپل هېواد، ولس او کلتور سره دي. دوی پر

یوه وخت د ژوند پر دوو سختو لارو مبارزې ته د انگلي، یو خو دا چې دوی په یوه بله ټولنه کې د خپل ژوند د خړوب لپاره مجبور دي چې ډېرې سختې وزغمي، ډېر کار او ډېره هڅه وکړي او دویم دا چې د خپلې همدوغو لاسگټلو مادي شتو له لارې د خپل فرهنگ د ژوندي ساتلو او زرغونولو لپاره کار وکړي؛ د دوی فکري ځواک هم پر یوه وخت دوه ځایه مصروف وي، د خپل هېواد غم او په همغو ټولنو کې له سره د خپل ژوند برابرول او عیارول. دا ډول افغانان اوس د نړۍ په گوټ گوټ کې د ژوند شپې تېروي، ځینو په پوره مینې او فکر د فرهنگي کار لپاره ملاتړې ده، فرهنگي ټولنې یې جوړې کړي دي، جريدې او مجلې خپروي او نوې هلې ځلې کوي. د دوی هلې ځلې په ډله ییز ډول هم دوام لري او په ځاني ډول هم. د همدې افغان فرهنگیانو په مالي او مانیزه مرسته د تېرو نږدې څلورو کلونو په ترڅ کې ډېر زیات علمي، ادبي، تاریخي او نور کتابونه چاپ شوي دي، خو دا لړۍ په دې وروستیو کې نوره هم گرمه او فعاله شوې ده. د دې ټولنو په باب به، چې لا نوې جوړې شوې دي، یو څه څرگندونه وکړو:

((د پښتني فرهنگ د ودې او پراختیا ټولنه)) چې په جرمني کې د افغان فرهنگیانو له خوا جوړه شوې، د ښاغلو خلیل الرحمن رسولي، جمال الرحمن، خوشال روهي او نورو فرهنگیانو هلې ځلې پکې د ډېرې ستاینې وړ دي. دې ټولنې د خپل یو کلن فعالیت په بهیر کې درې مهم آثار خپاره کړي او دا لړۍ لا دوام لري. دوی د داسې آثارو خپرولو ته زیاته پاملرنه کوي، چې علمي، ټولنیز او سیاسي ارزښت یې زیات وي او زموږ د ټولنې لپاره یې چاپ ضروري وي.

دوی د یو اوډلي پلان له مخې د هغو تاریخي، علمي او ادبي اثارو د چاپ لړ ترتیب کړی، چې تراوسه د قلمي نسخو په توګه د هېواد په

کتابتونو کې او یا له ځانگړو اشخاصو او لیکوالو سره خوندي دي. د دې ټولنې یو بل کار دادی چې مهم نړیوال ادبي شهبکارونه، غوره اثار د بېلابېلو لیکوالو په واسطه وژباړي او بیا یې چاپ کړي.

دوی په اوسنیو سختو او ستونزمنو شرایطو کې د افغان لیکوالو ستونزمن ژوند ته هم پاملرنه کوي او د خپلو مالي امکاناتو تر بریده د لیکوال د اثر تر چاپ وروسته د کتاب د خرڅلاو او بسپنو له لارې له هغو سره مالي مرسته کوي. د دوی کار د یو منظم پلان له مخې پر مخ ځي.

بله ټولنه چې هغه هم په جرمني کې جوړه شوې ده، هغه د هېواد د بیاوړي لیکوال او کره کتونکي زرین انځور په مشرۍ ((د افغانستان کلتوري ودې ټولنه)) ده. دا ټولنه هم نوې جوړه شوې ده، په دې ټولنه کې هم گڼ شمېر افغان فرهنگیان راټول شوي دي. شېرولي شېر د دې ټولنې یو هڅاند غړی دی چې په نه ستړي کېدونکي ډول د خپل فرهنگ او ژبې لپاره کار کوي. دې ټولنې هم په ډېر منظم ډول کار پیل کړی دی او په ډېر لږ وخت کې د څو عنوانونو مهمو اثارو د خپراوي جوگه کېدونکې ده.

دوی هم غواړي، لومړی هغه مهم کتابونه چې په نړیواله کچه ارزښت لري او یا زموږ له ټولنې سره تړاو لري او یا ورته علمي، سیاسي او روزنیزه گټه رسولای شي، چاپ کړي. دا ټولنه دا هڅه هم کوي چې په لويديځو هېوادونو کې نه یوازې دا چې افغاني کلتور او ژبه ژوندی وساتي، بلکې غواړي چې هغو ته لا ځلا او ښکلا ورکړي او گڼ شمېر افغانان په فرهنگي خوځښت راوړي. دوی په دې کار کې د ټولنې د جوړېدو د وخت په انډول ډېر بریمن دي. څو راتلونکو میاشتو کې به لوستونکي ددې ټولنې له خوا نوي خپاره شوي اثار ترلاسه کړي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

دغه شان ملي او فرهنگي هڅې په ځينو نورو لويديځو هېوادو کې هم روانې دي، په ډنمارک کې خو يې عبدالمالک بېکسيار يوه ژوندۍ او ځلنده بېلگه ده، نو دا مثبت ملي او فرهنگي کارونه سړي ته داسې هيلې ورکوي، چې څوک زموږ فرهنگ او ژبه نه شي وژلای، ځکه چې اوس مغزونه او ضميرونه دواړه وينی شوي او لا وينېږي.

په ډېر درنښت

د افغاني فرهنگ د لا غوړېدو په هيله

اداره

د پښتو ژبې او ادبیاتو یو طلايي پړاو

له هغه وخت راهیسې چې په هېواد کې د چاپ او خپرونو ماشین آلات رامنځته شوي او یا د کتابونو د چاپ لړۍ پیل شوې، نو د کتاب د چاپ او خپرولو پازوالي د حکومتونو پر غاړه وه، حکومتونو ازادو خپرونو او کتابونو ته چندان زړه نه ښه کاوه، د ولس او لیکوالو هم دومره مالي وس نه و، چې کتابونه پرې چاپ او خپاره کړي، کتابونو هم داسې بازار نه درلود، چې د خرڅالو له لارې بېرته خپل لگښت پوره کړي.

ځینې نور لاملونه هم وو چې په ورو ورو ډول یې زموږ د ژبې او ادب د پرمختګ مخې ته خنډونه پېښ کړي وو، دا ټول لاملونه د دې سبب شول چې زموږ ژبه ډېره ونه غوړېږي او ادبیات مو زیات بډایه نه شي، خو اوس د ډېرې خوښۍ ځای دی چې ټول پخواني دېوالونه او بندیزونه یو په بل پسې نږېږي، حکومتونه هم د پخوا په شان د کتابونو او د اثارو چاپ ته د زندۍ اچولو جوګه نه دي، ستر او اساسي پرمختګ دادی چې اوس په خپله زموږ لیکوالو او فرهنګپالو د ژبې او ادبیاتو پرمختګ او بډاینې ته دانګلي دي، نور نو حکومتونو ته لاس تر زڼې ناست نه دي، خپله اثار لیکي، چاپوي یې او اولس ته یې رسوي.

په اوسني فرهنگي بهیر کې د هغو افغان لیکوالو او فرهنګیانو ونډه ډېره درنه ده چې لويديځو پرمختللو او پانګوالو هېوادونو ته یې پناه ور وړې

ده، دوی د خپل ورځني ژوند له لگښت څخه یو څه پسې سپما کوي او بیا یې د خپل هېواد د فرهنگ او ملي ژبې د ښېرازۍ لپاره لگوي، د همدې فرهنگیانو او فرهنگپالو له خوا اوس په پېښور کې گڼ شمېر اثار خپرېږي، د تېرو دوو درې کلونو په بهیر کې په پېښور کې دومره علمي، ادبي، تاریخي او هنري کتابونه په داسې ښکلې کچه او صحافت چاپ شوي، چې د هېواد په تاریخ کې یې ساری کم لیدل کېږي.

ډېره هیله منه خبره دا ده چې اوس د کتاب بازار ورځ پر ورځ گرمېږي، او د کتاب لېوال ورځ پر ورځ زیاتېږي، اوس په مصنوعي ډول نه، بلکې په طبیعي ډول خپله فرهنگیان او فرهنگپال خپل کلتوري مسولیت ته متوجه شوي دي، د فرهنگي هڅو لپاره د پانگې شته والی او په تدریجي ډول د هغو زیاتوالي هغه بله هیله ده چې پر فرهنگي کار خپله مثبت اغېزمني ښندي.

اوس په روسیې، هندوستان، جرمني، ډنمارک، هالنډ، د امریکا متحده ایالاتونو، انګلستان، ناروې او نورو هېوادونو کې خواره واره افغان فرهنگیان او فرهنگپال پر ډېرو علمي کارونو بوخت دي، اوس هره میاشت د همدغو فرهنگیانو یا خپل اثار چاپېږي او یا د نورو لیکوالو اثارو ته د چاپ امکان برابر وي.

ددې هڅو مثبتو پایلو ته ځکه زیاته هیله پیدا کېدای شي چې دا فعالیتونه د رښتینولۍ پر بنسټ ولاړ دي، اوس د اولس بچیان په خپله د فرهنگي خدمتونو جوگه دي، هر کله چې اولس پر خپل ذهن او ځواک متکي وي نو د ستړیا او خواشینی احساس نه پیدا کېږي.

که موږ ېوازي د تېرو دوه درې کلونو د فرهنگي کارونو او اثارو د چاپ جاج واخلو، نو ويلاى شو چې دا په هېواد کې د اثارو د چاپ له مخې يو ډېر طلايي پړاو دی، که چېرې د هېواد ننني او سباني واکمن په ښه ډول له دې فرهنگي هڅو سره خپله لېوالتيا او ملگرتيا وښيي، نو په ټول هېواد کې به يو ځل بيا د مپراوي فرهنگ غوټۍ وغوړېږي او هغه وخت به واکوالو، فرهنگيانو او هم فرهنگپالو خپله دنده او پازوالي نوره هم په ښه ډول تر سره کړي، او کلتوري کار به لا گټوره نتيجه ورکړي وي.

په درناوي

د همداسې کلتور ملگرتيا په هيله

دهيلي اداره

هيله دوه کلنه شوه

له هغې ورځې چې د هیلې لومړۍ گڼه چاپ او د لوستونکو تنده پرې ماته شوه، دادی پوره دوه کاله تېرېږي.

له بده مرغه زموږ په ټولنه کې د ملي او خپلواکو خپرونو عمر خورا کم او لنډ مهاله وي، بېلابېل لاملونه ددې سبب کېږي، چې خپلواکې خپرونې خپلواکۍ ته نه پرېږدي، او ژر یې د ژوند پر ستوني د چوپتیا خپسۍ کېنوي، ځکه خو د هرې خپلواکې او ملي خپرونې د ژوند په پیل سره د هغې د مرگ پوښتنې هم د سړي ذهن ته را دمخه کېږي، له دې کبله د دې ډول خپرونو راتلونکۍ چندان ډاډمن نه برېښي، لوستونکي، لیکوال او قلمي ملگري یې هم په شک کې وي، چې دا خپرونه به څومره دوام وکړي، ځینې خو یې لا له یوې گڼې نه بلې ته هم د پاتې کېدو هیله نه لري.

((هيله)) مجله هم د همدغسې وهم او ابهام، گومان او شک د ورېځو په فضا کې راوټوکېده، خو چلوونکو یې د یو ټینګ هوډ مزي نیولي وو، سره له دې چې سختو او ستونزمنو حالاتو هیلې ته هم ټکانونه ورکول، خو ستر ملي او هېوادني ارمان ته د خدمت اند او ولولو د چلوونکو مټې او قلمونه غښتلي کړي وو، نیوکې، ستاینې، مننې، غندنې، لاسنیوۍ، مرستې، خنډونه او پاتکونه، لنډ فکری او پراخ نظری دا ټول د هیلې په دوه کلن ژوند کې د هغې مخې ته یو په بل پسې څرگند شول، خو هیلې

خپله هیله منه لار وهله، د لوستونکو، مخالفینو او موافقینو ټول اصولي او رغنده وړاندیزونه او نیوکې یې د خپلو امکاناتو تر بریده په پام کې ونیول او له هغو څخه یې د مجلې په ښکلا کې پر ځای کار واخیست.

هیلي په خپل دوه کلن ژوند کې د لوستونکو ذهني رابطه او مینه خپله کړه او دهغو په زړونو کې یې ځای ونيو، ځکه خو نو لوستونکو، لیکوالو، فرهنگپالو او مینه والو ټولو خپله مرسته ونه سپموله او د هیلي په ښکلا او اغېزمنۍ کې یې برخه واخیسته.

د هیلي د سړ کال په پنځو گڼو کې په ټولیز ډول (۲۰۰) سرلیکه بېلابېل څېړنیز، تحلیلي، سیاسي، ټولنیز، طبي، علمي، تاریخي، هنري مطالب او شعرونه خپاره شوي، چې د تېر کال په انډول په سلو کې (دولس) برخې زیاتون ښيي، د تېر کال په پرتله یې مینه وال، لېوال، لیکوال او گډونوال زیات شوي چې دا هم د هیلي د گرانېست او منښت څرگندوی دي.

په اداري برخه کې د تېر کال په شان سړ کال هم د هیلي اداري ستونزې پر ځای وې، د دفتر، پرسونل او نورو امکاناتو د نشتوالي له کبله موږ پر دې بریالي نه شو، چې د ټولو مینه والو او د مجلې د لېوالو ذوق او هیله خړوب کړو؛ هغوی ته پر خپل وخت مجله ور ورسوو.

د مجلې د شمېر (۵۰۰) ټوکو مقدار هم بله ستونزه وه، د لوستونکو او مینه والو په انډول دا شمېر خورا کم دی، که د مجلې له ادارې سره د ځینو فرهنگپالو مالي او مانیزې مرستې تر دې لږ څه نورې زیاتې شي، نو کېدی شي، د مجلې شمېر په راتلونکي کال کې (۱۰۰۰) ټوکو ته لوړ شي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

په ټولیز ډول سړی ویلای شي چې د ځینو نیمگړتیاوو، کمزوریو،
مجبوریو او تنګلاسیو سره سره (هیله) په تېرو دوو کلونو کې یوه بریمنه او
هیله مننه مجله وه. هیله له درنو قلموالو، لوستونکو، مینه والو، او لېوالو
څخه هیله کوي، چې خپله هیله لا هیله مننه کړي، نهیلی ته یې پرې نه
ږدي، په خپلو رغنده وړاندیزونو او نیوکو دهیلې پانې لا پسې ښکلې او
سینګار کړي او د خپلې ملي ژبې د خدمت دا راټوکېدلی گل مړاوي
کېدو ته پر نه ږدي، اخر هیله خو نو همداسټاسې هیله ده.

د همدغسې رغنده هیلو او وړاندیزونو په هیله

په درناوي

دهیلې اداره

د هېواد دننه فرهنگي یون او خوځون

تر اوږده ویرجن او قهرجن ناتار وروسته دادی زموږ ټولنه ورو ورو خپل ټپونه کوشپړوي او د آرامۍ پر لوري گامونه اخلي.

اوس زموږ د هېواد په زیاتو سیمو کې سوله ټینګه شوې او د ژوند بېلابېلو خواو کې نوې هیلې د راټوکېدو په حال کې دي.

د فرهنگي ښېرازۍ نوي څرکونه لیدل کېږي، څومره چې د جگړې لمبې سړېږي، هومره د ټولنې نوې اړتیاوې راڅرګندېږي، اوس اوس تر بل هر وخت څخه فرهنگي رغونه، بډاینه او پرمختګ د ټولنې د یو ستر ضرورت په توګه ځان ښکاره کوي، له نېکه مرغه زموږ د ټولنې ددغې سترې اړتیا د پوره کولو لپاره اوس فکرونه او گامونه ګړندي شوي دي، اوس چې په هېواد کې څومره لیکوال او شاعران د راټوکېدو او ځلېدو په حال کې دي دا یو بې ساری ریکارډ دی، ژوندی بېلګه به یې د پکتیا او خوست ولایتونه وګڼو چې پخوا په کې د هېواد د ځینو نورو سیمو په انډول د لیکوالو او شاعرانو شمېر کم و، خو اوس په کې یوازې د ځوانو شاعرانو شمېر لسګونو څه چې سلګونو ته رسېږي، دغې ډله ییزې راټوکېدنې په خوست کې د فرهنگي ټولنې د جوړېدا اړتیا احساس کړه، نو ځکه خو په لنډ وخت کې د دوو ټولنو د جوړېدو امکانات برابر شول، په خوست کې د یو بډایه کتابتون جوړېدل د فرهنگي کار یو بل زېږی دی، د پکتیا ولایت په گردېز ښار او ځینو ولسوالیو کې هم د اطلاعات او کلتور وزرات د شعر او ادب د څانګې له خوا د ځینو فرهنگي ټولنو او کتابتونو د جوړولو لپاره هڅې روانې دي، په لوګر ولایت کې د مشاعرو

پیل د یو نوي فرهنګي کار ښه پیلامه گڼل کېدی شي، دلته هم لیکوال او شاعران په ډله ییزه توګه د راټوکېدو په حال کې دي، په وردگو ولایت کې خو اوس لیکوال او شاعران تر شمېره وتلي دي، هغوی هم د یوې فرهنګي ټولنې او خپرونې د جوړېدو په تکل کې دي، په غزني کې هم ګڼ شمېر ځوان لیکوال او شاعران چې پخوا هېڅو چا تصور هم نشو کولای، راټوکېدلي، اوس یې د سنایي جريدې له لارې ځینې فعالیتونه څرګندېږي، خو راتلونکي کې ترې د ډېر کار د ترسره کولو اټکل کېدی شي، کابل کې خو بېخي د چا خبره د شاعرانو او لیکوالو ګڼه ګونه زیاته شوې ده، د شعر او ادب اداره په هرو پنځلسو ورځو کې غونډه کوي، کله کله خو ټاکلی ځای د لیکوالو لپاره تنګ شي، د یو نوي کتابتون جوړول یې یو بل فرهنګي کار دی، د ننگرهار هره دره او ولسوالۍ له شاعرانو ډکه ده، داسې ښکاري چې ننگرهار اوس د کوکنارو د ګلونو تر څنګ د شعر او شاعرۍ بوزغلي کرلي دي، له مرکز نیولې بیا تر سپین غره پورې له هرې تړې د شعر د ګلونو وږمې خورېږي.

که ننگرهار کې اوس څوک قلم راواخلي او ېوازي تش د اولسي اولوستو شاعرانو او لیکوالو نومونه وليکي، نو شمېر به یې تر سلو څه چې ان تر زرو هم واوړي، د ننگرهار د لیکوالو او شاعرانو ځینې هڅې په رسمي خپرونو لکه ننگرهار مجله او ورځپاڼه کې خپرېږي، خو تر رسمي خپرونو د ځینو لیکوالو شخصي تشبثات څو ځله زیات دي، ددې لیکوالو له خوا ګڼ شمېر اثار پېښور کې خپرېږي او بیا ننگرهار او د هېواد د نورو سیمو لیکوالو ته په وړیا ډول او یا هم د ډېرې کمې بیې په مقابل کې ورکول کېږي، کونړونه هم تر چا شاته پاتې نه دي، د یوې مجلې په خپرولو سره یې خپله فرهنګي مینه زبات کړه، په کونړ کې هم په لسګونو ځوان لیکوال او شاعران راټوکېدلي او په خاصه ولوله خپل کلتور

ته کار کوي، د اطلاعات او کلتور ادارې هڅې د ستایلو وړ دي چې د یو ښکلي او بډایه کتابتون په جوړولو سره یې د فرهنګیانو تندو ماته کړه، په کونړ کې هم داسې فرهنګي شازلمې شته چې په خپلو منډو تړپړو یې فرهنګي کار ته اوږه ورکړې، تر پېښوره او نورو سیمو پورې منډې تړپړې کوي، کتابونه ټولوي او کونړ ته یې رسوي، چې د ځوانو لیکوالو د مطالعې کچه اوچته کړي، په خپله هم ګڼ شمېر لیکنې چاپوي.

له کونړه که ورتهر شو، اخوا ښکلي او شینکي لغمان ته ولاړ شو، هلته نو بېخي د بېلانو اوازونه دي، په لغمان کې نو د لیکوالو او شاعرانو شمېر دومره زیات دی چې د لغمان ولایت هېڅ اوسېدونکی به نه وي، چې هغه لوستی وي او که نالوستی چې د هغه دې یو یا څو شعرونه له یادو زده نه وي او یا دې له شعر سره اشنا نه وي، یو شاعر له کابل څخه لغمان ته مېلمه تللی و، هغه چې د لغمان ښکلي او شنې درې، ولیدلې چې دالینګار او الیشنگ سیندونه په کې بهېدل، پر غرونو، رغونو او سیمو ټولو یې شین فرش غوړېدلی و، نوډه د خدا په ترڅ کې وویل «زه اوس پوه شوم چې د لغمان خلک ولې له بوی مخې شاعران دي، دلته خو چې هر څوک راوې شاعر کېږي.» که لغمان د خپلو جغرافیایي حدودو په رڼا کې مطالعه کړو او له لږ جرئت څخه کار واخلو نو سړی ویلای شي، چې د نړۍ په کوم ګوټ کې به داسې شاعر خېزه سیمه پیدا نه شي، لکه لغمان چې دی. د لغمان ولایت د اطلاعات او کلتور ریاست امکانات د حساب وړ نه دي، خو خپله د لیکوالو فرهنګي هڅې د یادونې وړ دي، ددې فرهنګیانو په مرسته د لغمان ولایت په مهترلام ښار کې یو ښکلی کتابتون جوړ شو او ګڼ شمېر کتابونه ورته راټول شول. په لغمان ولایت کې به یوازې د الینګار ولسوالۍ د بېلګې په توګه یاده کړو: په دې ولسوالۍ کې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د شعر او ادب ادارې په چوکاټ کې یوه فرهنګي ټولنه ((الینګار فرهنګي

یون)) جوړه شوه، چې په یوه کال کې یې د غړو شمېر تر سلو تنو پورې ورسېده او دا لړۍ لا دوام لري. ګڼ شمېر ولسي فرهنګیالو یې هم ملاتړ وکړ او د یوه کال په موده کې یې تر لسو زیاتې لویې او وړې فرهنګي غونډې جوړې کړې. الینګار فرهنګي یون تر اوسه یو مرکزي کتابتون هم جوړ کړی، چې ګڼ شمېر علمي، هنري، ادبي اثار په کې دمطالعې لپاره ایښودل شوي دي. له نعمان نه که ورتېر شو او بیا د ملالې د تپو سیمې (کندهار) ته لاړ شو، نو هلته هم نوې فرهنګي غونډۍ په راتوکېدو دي. په کندهار کې که څه هم د سیاسي بریاوو په انډول یې فرهنګي بریاوې لږ ښکاري، خو بیا هم په وروستیو وختونو کې فرهنګي کارونه په ګړندي ډول پرمخ روان دي. په کندهار کې د اطلاعاتو او کلتور ریاست هڅې د زیاتې ستاینې وړ دي.

دوی د کندهار د ښکېلې مجلې او همدارنګه د خلافت مجلې او د طلوع افغان جريدې د چاپ له لارې په کندهار کې فرهنګي خلا ډکه کړې، خو د کندهار د عظمت له پلوه دا کار پوره نه برېښي، خو کله چې موږ په کندهار کې د اوسنیو ګڼشمېر ځوانو شاعرانو او لیکوالو د شمېر زیاتون ته ګورو، نو دا هیله مو زړه کې رازرغونېږي چې که خدای (ج) کول د کندهار فرهنګي عظمت به هم ان شالله دهغه سیاسي عظمت ته ورسېږي. په کندهار کې د ځینو ځوانو شاعرانو ملي او اسلامي ولولې او فکري استعداد سړي ته دا هیله پیدا کوي، چې کندهار به بیا د ملي ژبې ملي دربار جوړېږي او ډېرې پټې خزاني به پکې راڅرګندېږي.

له کندهار لږې په هرات کې چې له لسګونو افغان قبیلو یې خپله ژبه هېره کړې ده، دادی یو ځل بیا د فکري او ژبنۍ تداعۍ په حال کې دي او د خپل هویت د لاسته راوړلو په لټه کې دي، د هرات د اطلاعاتو او کلتور ریاست، دیوې خپرونې له لارې خپل فرهنګي فعالیت څرګندوي او

له هغو لیکوالو او شاعرانو څخه چې اثار چاپوي، هیله کړې چې دوی ته خپل اثار ولېږي چې په خپل فرهنګي کار کې ورڅخه ګټه واخلي.

د بلخ ولایت چې په وروستیو دوو کلونو کې د خونړیو پېښو شاهد و او په زرګونو هېوادمینو افغانانو یې دښتې په خپلو وینو رنګینې کړې او دهغه په ګټلو سره یې هېواد له تجزیې وژغوره، هلته هم د فرهنګي کار هیلې راټوکېدلې دي. په مزارشریف کې پوهنتون شروع دی او د نورو فرهنګي کارونو لپاره هڅې روانې دي. د بلخ ولایت یوه فرهنګي چارواکي په کابل کې له فرهنګیانو سره وویل: په یوه مناسب وخت کې به د امو دریاب پرغاړه د هېواد له بېلابېلو سیمو څخه ګڼ شمېر شاعران او لیکوال رابولو او د هېواد د تجزیې د مخنیوي په ویاړ او د ملي یووالي د تامین په مناسبت به داسې لویه او ستره مشاعره جوړوو چې تراوسه پورې د افغانستان په تاریخ کې چا نه وي جوړه کړې او دا به د هېواد د یووالي په ویاړ د یوه فرهنګي یادگار په توګه پاتې شي.

د بلخ په بل ګاونډي ولایت کندوز کې هم د فرهنګي کار څرکونه لګېدلي، هلته هم ګڼ شمېر شاعران راټوکېدلي او په دې وروستیو وختو کې یې د یوې مشاعرې په ترڅ کې خپل شتوالی ثابت کړ او چارواکو هم هغوی په مانیزو او مادي لورپینو ونازول. دغه راز د هېواد په ځینو نورو سیمو کې هم دې ته ورته فرهنګي فعالیتونه ترسره شوي، چې موږ دا پورتنی فعالیتونه یوازې د څرګندو بېلګو په توګه یاد کړل. د یادونې وړ ده چې اکثره پورتنی فعالیتونه د اطلاعاتو او کلتور وزارت د شعر او ادب د ادارې په چوکاټ کې چې پر فرهنګي کار او هڅو کلک ټینګار کوي ترسره شوي، دوی فکر کوي چې په دې ډول به یو انتظام منځته راشي او د انارشي مخه به ونیول شي، د اطلاعاتو او کلتور مسوولین وايي چې موږ د ازاد فرهنګي کار او فرهنګي ټولنو مخالف نه یو، خو د دې خطر احساس

شته چې یو څوک دې لومړۍ ازاد فرهنګي کار پیل کړي او یا دې ټولنه جوړه کړي، خو وروسته دې بیا دا فرهنګي ټولنه پر سیاسي ټولنه بدله کړي او هېواد ته بیا یو سردرد جوړ کړي، لکه چې مخکې هم داسې شوي دي. دوی وایي چې هر څوک غواړي فرهنګي کار وکړي نو رادې شي د اطلاعاتو او کلتور وزارت د ادارو په چوکاټ کې دې کار وکړي، او یا دې په رسمي ډول ځان د اطلاعات او کلتور وزارت سره ثبت کړي او کار دې وکړي، دوی وایي هر هغه فرهنګي کار چې د اسلام او محمدي شریعت او د افغانستان ملي ګټو ضدنه وي پر هغه هېڅ ډول بندیز نه شته، خو ځینې ازاد فرهنګیان بیا دا ډول فکر کوي او وایي طالبان له شرعي اصولو او احکامو نه یو خاص تعبیر لري او نور خلک بل ډول دي، فرهنګي کار یوازې د یو تنظیم او یا حکومت مسولیت نه دی، بلکې د ټول ولس ګډ کار دی، نو دا څه جبري مسله نه ده، چې حتمي دې د یو مثبت فرهنګي کار لپاره سړی یو ځل د دولت ټولې دروازې وتکوي، له هغو دې اجازه واخلي او بیا دې کار وکړي، دوی استدلال کوي چې په دولتونو یا حکومتونو کې زیاته بهروکراسي موجوده وي، څو چې له یوې شعبي نه بلې شعبي ته او له بلې نه بلې ته یو کار خلاصوي نو په دې کې به ورباندې میاشتې تېرې وي، که حکومتونو ټول مشکلات خپله حلولای شول، نوحل کړي به یې وو، بیا خو د ولس کار او ازادو فرهنګي هڅو ته هېڅ اړتیا نه پیدا کېدله، که په وروستیو څو کلونو کې دولتي فرهنګي هڅې له شخصي او ازادو فرهنګي هڅو سره پرتله کړو، نو رښتیا هم چې د ازادو فرهنګي هڅو تله ډېره درنه خپرې.

دلته بیا دا پوښتنه را ولاړېږي چې ایا ټولې ازادې فرهنګي هڅې زموږ د هېواد په ګټه دي او که نه د ازادۍ په نامه یې د ښکېلاک او زېښاک

پټ مرموز زهر هم زموږ د ولس ذهن ته تېر کړي دي؟ دلته باید سړی ووايي چې ددې دواړو احتمال او شواهد شته.

اوسني واکمن استدلال کوي، زموږ ټولنه تر یوه اوږده نانار وروسته د فکري، سیاسي، ملي یووالي او ثبات پر لور روانه ده او په دې نازک پېر کې هره نامطلوبه فرهنګي هڅه ډېر زیات زیان پېښولای شي، که سړی پورتنیو دواړو دلایلو ته انصافاً نظر وکړي، نو دواړه دلایل پر ځای دي، خو خبره داده چې څنگه به دا ستونزه حلېږي، او څنگه به دواړه لوري گوزارې ته کېږي؟ چې داسې یو کار وشي چې نه سیخ وسوځي او نه کباب. اټکل کېږي چې همداسې یوه لاره به پیدا شي، د روان کال د غويي په میاشت کې د اطلاعاتو او کلتود وزارت د وزیر امیر خان متقي په نوښت په کابل ښار کې د هېواد گڼ شمېر لیکوالو، شاعرانو او د فرهنګي برخې د پوهانو په گډون یوه غونډه جوړه شوې وه، په غونډه کې ښاغلي امیر خان متقي د اسلامي امارت پر کړیو کارونو او ستونزو رڼا واچوله او له لیکوالو او فرهنګیانو نه یې وغوښتل چې د کارونو په ښه والي او د ستونزو په حل کې له اسلامي امارت سره مرسته وکړي، وروسته بیا بېلابېلو لیکوالو او پوهانو نظر څرگند کړ او ځینو په ښکاره ډول د اسلامي امارت د فرهنګي کارونو پر نیمگړتیاوو انتقاد وکړ او د هغو د حل لارې یې په ګوته کړې او ځینو بیا د همکارې ژمنه وکړه، د غونډې فضا ډېره صمیمي او ازاده وه، هر چا خپل انتقاد او نظر څرگندولای شو، له دې غونډې څخه داسې پایله اخیستل کېږي چې اوسني واکمن هم ورو ورو دیموکراسۍ پر لوري درومي، کومې خبرې چې په دې غونډه کې وشوې، یو کال وړاندې یې کېدل امکان نه درلود او همداسې نوره هیله هم کېدی شي، چې واکمن به نور هم انتقاد او نیوکې ته تیار شي، خو دا هم په دې مانا نه ده چې هر څوک به انتقاد کوي او ټول مسولیت به حکومت ته راجع

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

وي، بلکې اصلي خبره دا ده چې څوک د انتقاد وړ وي هغو ته باید د نیوکې گوته ونيول شي، که په ټولیز ډول خپلې خبرې راټولې کړو، نو سړی ویلای شي چې د واکمنو او ازادو فرهنګیانو ترمنځ د تفاهم او همکارۍ روحیه ورځ پر ورځ پیاوړې کېږي او دا اوسنی مثبت فرهنګي خوځون چې په هېواد کې روان دی د دواړو د کړي فرهنګي کار ثمر بلل کېدی شي، که د هېواد له بهر څخه هېواد ته ګڼ شمېر علمي او ادبي کتابونه نه وای ورغلي او هلته په ګڼو کتابتونونو کې نه وای ایښودل شوي او یا په انفرادي ډول د لیکوالو او شاعرانو لاسته نه وای ورغلي او یا هم په دې کې واکمنو همکاري نه وای کړې، دا اوسني فرهنګي یون به دومره ګړندی او بریمن نه وای.

د هېواد د نورو فرهنګي بریو په هیله

په درناوي

اداره

((چنې مه وهی کار وکړی!))

تېره میاشت د هېواد څو تنو ځوانو لیکوالو د افغانستان د اسلامي امارت د فرهنګي چارو له یو تن جګپوړي چارواکي سره وکتل او د هېواد د اوسني فرهنګي بهیر ستونزو، بریاوو او تګلارو په باب یې ورسره خبرې وکړې.

د کتنې په بهیر کې د بحث ډېره برخه د اسلامي امارت او د ازادو فرهنګیانو د فرهنګي تګلارو او چلند په باب متمرکزه وه، لیکوالو دا خبره څرګندوله چې پر فرهنګي کار ډول ډول بندیزونه د فرهنګي یون او پرمختګ مخه نیسي او د استعدادونو غوړېدو ته لاره چاره نه برابري، د اسلامي امارت مسول فرهنګي چارواکي ویل چې په هره ټولنه او هېواد کې د هر کار لپاره ټاکلي قوانین موجود وي، د هغو درناوی او منل د ټولو وګړو دنده او مسولیت ګڼل کېږي، موږ د چا د فرهنګي کار مخالف نه یو، بلکې دا زموږ مسولیت دی، چې فرهنګیان تشویق او وهڅوو چې خپل اسلامي او ملي فرهنګ ته کار وکړي، خوموږ له ځینو فرهنګیانو ګیله لرو اودا ګیله دانتقاد تر بریده ده اوکېدی شي چې خبره د هغو د کار او چلند د بندیز تر پولې هم ورسېږي.

اصلي خبره دا ده، چې ځینې کسان د دې پر ځای چې کار وکړي چنې وهي، نور راوپاروي، خپل محکومیت او مظلویت څرګندوي او د تېرو شویو نارواوو څرګندونه کوي، فرهنګي چارواکي زیاته کړه: «په دې چغو او نارو نه فرهنګي کار کېږي، نه پخواني ټپونه درملېږي او نه هم مړي په ژړا باندې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

ژوندي کېږي، بلکې مقابل لوری او نور هم راپارېږي او په پای کې د ذهني کړکېچ تر څنګ خبره آن فزیکي ټکر ته سره ور رسېږي» د اسلامي امارت د چارواکي نغوته هغو پښتنو لیکوالو ته وه چې د کار پر ځای یې چغې او فریادونه ډېر دي. چارواکي وویل: «د اسلامي امارت د پالیسۍ له مخې د افغانستان ټول قومونه سره وروڼه دي او د خپل څومره والي له پلوه د هېواد د برخلیک په ټاکلو کې حق لري، اسلامي امارت غواړي د ټولو کلتور ته وده ورکړي، نه یو خاص قوم او د هغه کلتور ته.

موږ هېچا ته اجازه نه ورکوو چې د ژبې، قوم او سیمې په نوم تحرکاتو، لمسونو او کینو ته لمنې ووهي، خو ځینې پښتانه لیکوال ددې پر ځای چې خپلې ژبې او کلتور ته کار وکړي، نورو ته بد رد وایي او د کار پر ځای خپله ژبه او خپل قوم وړاندې کوي، وگورئ په افغانستان کې نور قومونه هم شته هېچا هم د خپلې ژبې او قوم نوم نه دی اخیستی، چې زما داسې غیرتي ژبه ده او زما داسې توریالی قوم دی، بلکې غلي دي؛ خپل کلتوري کار کوي خو یو شمېر پښتنو لیکوالو د پښتو ژبې او پښتني کلتور شعار دومره بېرغي کړی چې د فرهنګي کار پر ځای نورې ستونزې ترې را ولاړېږي او آن قومي تفرقه ورڅخه راپیدا کېږي، اسلامي امارت قومي تفرقه نه شي زغملای، بلکې د افغانستان ملي یووالي او د ټولو قومونو وروري زموږ موخه ده.» د اسلامي امارت فرهنګي چارواکي دا هم وویل: «زما دا خبره د هېواد د اکثریت له ژبې او کلتور سره د بې تفاوتۍ په مانا نه ده، زه هم په سینه کې د زړه په نوم د غوښې یوه ټوټه لرم، دا څه بې حسه ټوټه نه ده، هرڅه احساسولای او درک کولای شي، خو پښتنو لیکوالو نه دومره هیله لرم چې ښه به وي د چغو پر ځای کار وکړي، د تشو نارو سورو له کبله به ډېر څه له لاسه ورکړئ، خو هېڅ به تر لاسه نه کړئ اخر په چغو خو کار نه کېږي.» د اسلامي امارت له فرهنګي چارواکي سره د ځونتو لیکوالو

خبرې ډېرې اوږدې وې، په ځینو برخو کې د لیکوالو له خوا د اسلامي امارت پر
فرهنگي پالیسي ځینې نیوکې هم وشوې خو پر دې خبره ټول موافق وو، چې
«چغې مه وهی کار وکړی!»

اوس نو ټولو هغو پښتنو فرهنگیانو ته چې د فرهنگي کار او ولولو تر منځ یې
پوره انډول نه شته، یانې د ولولو برخه یې درنه برېښي دا خبره راجع کېږي چې
دوی هم باید د خپل کار په کړنلاره کې بدلون راولي، د فرهنگي چارواکي دا
خبره له ځان سره وارزوي چې «چغې مه وهی کار وکړی!».

په درنښت

د ډېرو فرهنگي کارونو د سرته رسولو په هیله

د هیلې اداره

د هېواد د تحصیل کړو اشخاصو بهیر به همداسې روان وي؟

له هغې ورځې چې په افغانستان کې روانه غمیزه پیل شوې، نو ورسره د خلکو د ځاني او ډله ییز لېږد لړۍ هم پیل شوې ده، هر واکمن او د هغه ډلې په خپلو مخالفینو پسې اورلړوني را اخیستي او د غم په تناره کې الوهی کړي دي، څوک چې له دې چپاوه ژوندي پاتې شوي، نو د کډوالۍ لمن یې نیولې ده.

د کډوالو په ډله کې ګڼ شمېر روڼ اندي او تحصیل کړي افغانان هم وو، د وخت په تېرېدو سره د افغانستان دننه جګړې خپل هغه لومړي ارزښتونه له لاسه ورکړل، د جګړې معیارونه او ارزښتونه بدل شول، ځکه خو له افغانانو او ان تحصیل کړو افرادو څخه لاره ورکه شوه او هغه هیله یې په زړه کې مړاوې او وچه شوه چې د پرديو یرغلګرو تر ماتې وروسته به خپل هېواد ته ستنېږي، د روسي یرغلګرو تر ماتې او وتلو وروسته غمیزه نوره هم اوږده شوه، د تحصیل کړي قشر د لېږد لړۍ نوره هم وغزېده او تر ننه دوام لري.

پېښور له افغانستانه د راووتونکو تحصیل کړو اشخاصو لومړی دمه ځای دی. لومړی دلته د کار په لټه کې شي اوبیا نورو هېوادو ته د تللو لارې چارې برابرې کړي، په همدې ډول په لسگونو زره تحصیل کړي افغانان د نړۍ په ګوټ ګوټ کې خواره شول، اوس هم داسې اوونۍ به نه وي، چې د روڼ اندو افغانانو یوه ډله دې بهر ته ولاړه نه شي، دې لړۍ هغه نور

تحصيل کړي افغانان هم وارخطا کړي چې په پېښور کې اوسېږي او يا لا تر اوسه په هېواد کې دننه پاتې دي.

د ټولو تحصيل کړو اشخاصو پر ذهن د هېواد د راتلونکي په باب د نهيلۍ او بې باورۍ يوه توره پرده پرته ده او د يو سيلاب په شان بهرنيو هېوادونو ته روان دي، که چېرې دا لړۍ همداسې دوام ولري، نو په راتلونکو څو کلونو کې به د هېواد په کچه د لوړو زده کړو لرونکو شمېره خورا کمه شي او د يو ولايت فني او مسلکي پرسونل به هم پوره نه کړای شي، د هېواد د اوسنيو تحصيلي موسسو ظرفيت هم دومره نه دی چې هېواد ته د اړتيا وړ علمي کدرونه وړاندې کړي او اوس هم که څوک له پوهنتونه فارغېږي نو بهر ته د تلو نيت ضرور ورسره وي.

دا چې بهرنيو هېوادو ته تللي افغانان په تېره بيا د لوړو زده کړو خاوندان به راتلونکي کې د افغانستان لپاره په ګټه وي که په زيان؟ د اېبل بحث دی، خو د اوس لپاره دومره ويلاى شو چې دا د هېواد لپاره يو دروند زيان دی او ستره تشه (خلا) يې را منځته کړې ده، د دې خلا د ډکولو لپاره څه هيلې او اميدونه هم شته، سره له دې چې د افغانستان اسلامي امارت دهېواد د پوهنتونو د بيا رغونې لپاره څه هڅې کړي دي، د اکثرو پوهنتونو ليلې يې فعالې کړي او د پخوا په شان يې نارينه محصلينو ته د زده کړې يو لړ اسانتياوې برابرې کړي، خوبيا هم ډېر مزل لا په مخ کې پاتې دی، د لوړو زده کړو وزير څو ځله بهرنيو هېوادونو ته سفرونه وکړل او د هغو په ترڅ کې يې له تحصيل کړو افغانانو او د پوهنتونو له استادانو نه وغوښتل چې بېرته خپل هېواد ته راستانه شي، د هېواد خدمت او د نوي پښت په روزنه کې برخه وخلي.

خو تر اوسه پورې په عملي ډول دغو تحصيل کړو افغانانو کومه ډله هېواد ته ستنه نه شوه، لامل يې دا و چې د اسلامي امارت د پاليسۍ او د

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

دې ډول اشخاصو د ذهني چاپیریال تر منځ ډېر زیات واټن و او دوی دواړو ته د یو بل شرایط، امکانات، بندیزونه او ازادۍ د منلو وړ نه برېښېدل، نو ځکه خو یې تر اوسه کومه عملي پایله نه ده څرګنده شوې.

د اسلامي امارت دا پالیسي د قدر وړ ده، چې په بهر کې مېشت تحصیل کړي افغانان بېرته هېواد ته ستنېدني ته وهڅوي، خو دا هڅونه یوازې د یوې بې ځواکه غوښتنې او توصیې مانا لري، ښه به دا وي کوم څه چې د اسلامي امارت په واک کې دي له هغو نه ګټه واخلي چې د نورو مسلکي کدرونو د فرار مخه ونیسي.

د طالبانو د اسلامي تحریک تر بري وروسته هم، دا لړۍ تمه شوې نه ده، اوس چې هم اکثره تحصیل کړي اشخاص بهر ته ځي، نو د کیس منلو اصلي موضوع یې د اسلامي امارت له پالیسیو سره مخالفت، په افغانستان کې د تحصیل کړي قشر د مسلکي حیثیت بې ارزښتي او د هغوی ژوند ته د خطرونو او ګواښ پېښېدنه وي.

د اسلامي امارت له چارواکو نه د ځینو دردمنو روڼ اندو هیله دا ده چې په اوس وخت کې د هغو تحصیل کړو افغانانو غم وخوري، چې د دوی ټوله پالیسي یې منلې او اوس هم د دهېواد د خدمت لپاره پر کار بوخت دي، د دوی لپاره دې اسانتیاوې برابرې کړي، چې دا یې له لاسه ونه وځي، تحصیل کړي افغانان چې بهر ته تللي، هغوی د هوايي مرغانو په شان دي چې د دوی له لاسه الوتلي دي، هېواد او خپلو ځالو ته یې بېرته راتګ په خپله خوښه دی، نه د اسلامي امارت په غوښتنه.

هېواد ته د ټولو افغانانو د بېرته راتګ په هیله

د هیلې اداره

شلمې پېړۍ په مخه دې ښه!

شلمه پېړۍ د افغانانو لپاره د لویو بدمرغيو او لویو ویاړونو پېړۍ وه، د شلمې پېړۍ په سر کې افغانانو ستره زور واکه انگریزي دکتاتوري ښکته کړه او د همدې پېړۍ په پای کې یې د روسیې کمونیستي امپراتوري د تاریخ کندنې ته تېل وهله. د دې امپراتوريو ښکته کول او پرځول څه اسان کار نه و، په ملیونونو افغانانو ورسره خپل سرونه په تله کې کېښودل، د لومړۍ ښکېلاکیزې امپراتورۍ د ښکته کولو بشري بیه د دویمې هغې په انډول کمه وه، خو د ټولنې ذهني تخریب یې تر اوسه محسوسېږي، د سړې امپراتورۍ د ښکته کولو لپاره یو نیم ملیون افغانانو خپل سرونه نذرانه کړل، یو نیم ملیونه معلول او شپږ ملیونه بې کوره او مهاجر شول، د شل کلنې جگړې په ترڅ کې د جگړې ټولو غاړو پر جگړې دومره پیسې ولگولې، چې تر جنگ د مخه د هېواد د عادي بودیجې په انډول د (۸۰۰) کلونو بودجه جوړوي، د ټولنې له هرو پنځو تنو څخه یو تن شهید او معلول شو، په هر کیلو متر مربع کې دافغانانو اټکل (۷۰) لېتره وینه توی شوه، په دې ډول ټول هېواد په وینو رنگ شو.

د انگریزي امپراتورۍ د ښکته کولو غچ د لومړۍ سقاوي په راوستو کې په ډاگه شو او د روسیې امپراتورۍ د پرځونې غچ په دویمې سقاوی کې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

راڅرگند شو، دواړه ځله کابل او ټول هېواد له سراسري انارشي سره مخامخ شو.

د شلمې په پېړۍ په دویمه لسیزه کې په افغانستان کې د عصري ښوونې او روزنې بهیر پیل او د همدې پېړۍ په وروستۍ لسیزه کې په شاوخوا وروستۍ شوه.

د همدې پېړۍ په بهیر کې د افغانانو د قربانیو له کبله له انگریزي ښکېلاک نه گڼ شمېر هېوادونه خپلواک او د شوروي روسیې له زنځیره (۱۴) هېوادونه بېل شول، همدارنګه پنځلسو نورو کمونیستي هېوادونو ازادې نړۍ ته مخه کړه، د افغانانو د مبارزې له کبله د برلین ډبرین دېوال ونړېد خو د سیاسي بېکفایتۍ له کبله د ډیورنډ سیاسي دېوال د یو ډبرین دېوال بڼه ونیوله.

په ټولیز ډول افغانانو د دې پېړۍ (۶) لسیزې په نسبي سولې او ثبات کې تېرې کړې، خو تقریباً څلور لسیزې یې په لویو درنو جګړو او ناامنه حالاتو کې ژوند وکړ.

په پښتو او دري ژبو د اټکل له مخې (۲۵-۳۵) زره عنوانه کتابونه چاپ شول، (۶۰) کاله راډیويي او (۱۴) کاله ټلويزیوني خپرونې وشوې، د افغانانو ښاري ټولنه له نړیوال تمدن سره اشنا او ان روږدې شوه.

د همدې پېړۍ په بهیر کې تر (۲۰۰) څخه زیاتې لویې او وړې فابریکې، دستګاوې او کارځایونه جوړ چې اکثره یې بېرته تباه شول.

په هرو سلو تنو کې د ټولنې د لوستي قشر سلنه تر (۱۰) تنو پورې لوړه شوه، خو په وروستیو کلونو کې اټکل دوو فیصدو ته راټیټه شوه، د ټولنې

علمي کدرونو ډېره زیاته برخه تر هېواده بهر ووتله، د مادي او تاریخي شتمنیو په لړ کې د افغانستان ملي موزیم د (۷۳) کلن ژوند او یو لک اثارو په لرلو سره تباہ شو، د ملي شتمنی (۴۶) ټنه سره زر لوټ شول او په سلگونو تاریخي ودانۍ تباہ شوې.

په ټولیز ډول شلمه پېړۍ زموږ د ملت لپاره د سترو بدمرغيو او دوو سترو ویاړونو پېړۍ وه، چې د سترو ویاړونو گټلو لپاره افغانان دل خو اکثره نړیوال پرې سوکاله شول، په علمي ډگر کې افغانانو نه خپل ځان او نه هم نړۍ ته څه ورکړای شول، یوازې په سیاسي تاریخ کې یې دوه ستر نړیوال ویاړونه (د دوو نړۍ خورو امپراتوریو ړنگول) وگټل چې د نړۍ په تاریخ کې یې ځان ته د ویاړونو یوه زرینه صفحه پرانیسته، داسې ښکاري چې په (۲۱) پېړۍ کې یوازې نه په تاریخي ویاړونو ژوند کېږي او نه په بشپړو اخلاقي او عقیده ییپ معیارونو؛ (۲۱)مه پېړۍ به د علم او تخنیک او مادیاتو پېړۍ وي، څوک چې دا ونه لري د اخلاقو او ویاړونو پېټې به یې پر سر او د خاورو پر ډېرۍ به ناست او له نورې نړۍ نه به تجرید وي، داسې ښکاري چې افغانان ۲۱مې پېړۍ ته کومه پوهنیزه ډالۍ نه لري، یوازې له ۹۸ فیصده نالوستي قشر، خپلو سترو تاریخي، عقیده یی او اخلاقي ویاړونو او د نالوستۍ او اقتصادي ستونزو له درنو پېټو سره ۲۱مې پېړۍ ته داخلېږي، داسې ښکاري چې د دې پېړۍ په پیل کې به یو ځل بیا زموږ هېواد له یو ستر ښکېلاک (امریکايي ښکېلاک) سره مقابله ته وځي او ټول جهان به یې نندارې ته حیران ولاړ وي، خدای خبر چې بیا به خپل ژوندبایلي او نور به سوکالوي، که څنگه؟

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

که په (۲۱)مه پېړۍ کې د نړۍ جلیل او د افغانانو اسکېرلي ژوند ته سړی وگوري، نو د ارزونې تله به یې د افراط او تفريط حالت ته ورسېږي، خو کله کله داسې هم وي چې:

«خرقه پوه شو په خرقه کې دی موندلی - هغه حظ چې په دنیا یې دنیا دار کا»

افغانان به د پخوا په شان په دې پېړۍ کې هم، یو ځل بیا د هغه ذات پر مینې او لوړبڼې تکیه وکړي، چې خپل سرونه او زړونه یې د هغه لپاره نذرانه کړي او د خپل نیکه په شان «د خوشال خان خټک تکیه پر ذوالجلال ده» دوی به هم پر ذوالجلال ډډه ولگوي.

موږ په دې هیله شلمې پېړۍ ته مخه ښه وایو چې د شلمې پېړۍ بدمرغې پېښې زموږ په هېواد کې بیا تکرار نه شي او ۲۱مه پېړۍ زموږ د هېواد او خلکو لپاره د سولې، نېکمرغۍ او پرمختګ پېړۍ وي.

د همداسې هیلې د پوره کېدو په هیله.

د هیلې داره

د مسلک له خاوندانو یوه هیله

کله کله چې له ځینو افغانانو سره د خپل سوي لوي هېواد د بیا رغونې او درملونې سوچ او اند پیدا کېږي، نو دا پوښتنې هم ورسره راولاړېږي، چې څه ډول، چېرې او پر کوم وخت خپل هېواد ته خدمت وکړي او د هغه په بیا رغونه کې برخه واخلي؟

ځینې کسان چې کارونو ته یې ذهن جوړ کړی وي، د عملي امکان لاره ترې ورکه وي، ځینې چې امکان لري، مینه او هېواد پالنه یې ډېر اورني نه وي، ځینې بیا سیاسي حالات پلمه کړي، ځینو ته جگړه دېوال شي، ځینو ته ددغې یا هغې ډلې یا واکمن واک او سلیقه او ځینو ته هم نورې نورې پلمې. همدغه ټول لاملونه ددې سبب شوي، چې ټول افغانان که تر هېواد دننه دي که بهر، په پوره ډول د هېواد د خدمت پر چارو بوخت شوي نه دي.

دا منو چې په هېواد کې سیاسي جگړیز کړکېچ لا پایته رسېدلی نه دی، ځینې به له سیاسي واکمنو سره وران وي او له ځینو سره به سیاسي واکمن، ذهني او ذوقي ازادي محدوده لا څه چې تړلې به وي، کار به د کار سړي ته نه وي سپارل شوی او په لسگونو نورې ستونزې به هم وي، خو دې ټولو سره سره هېواد له هېوادوالو څخه د خدمت هیله لري او ستونزو سره مقابله کول په کار دي. که موږ دې ته کېنو چې لومړی دې ستونزې حل شي بیا به کار پیل کړو، نو دا خو هم یو تصور دی؛ ستونزې خو هم په خپله نه اوارېږي، دهغو اوارول هم کار غواړي. ښه به داوي چې موږ د یو عملي کار پر تیوري غور وکړو، هغه دا چې ځان حالاتو ته

تسلیم نه کړو، نه وخت ته انتظار وباسو او نه د واکمنو سیاسي چلند پورې خپل کار وتړو. هر څوک چې د هر مسلک خاوند وي که په هماغه خپل مسلک کې لږه هڅه هم وکړي، نو په ټولیز ډول به هېواد ته زیات خدمت سبب شوي وي. د بېلګې په توګه، د یوه لیکوال دنده دا ده چې یو اثر ولیکي او بیا یې چاپ او هېوادوالو ته یې ورسوي. د یو انجنیر دنده داده چې عمراني کارونه وکړي، د ډاکټر دنده داده چې روغتيايي چارې سمبال کړي او وې پالي. د تېر دوه لسیزو ناورین په بهیر کې د هېواد ګڼ شمېر مسلکي اشخاص له هېواده ووتل او ځینې یې اوس په یو شمېر پانګوالو هېوادو کې ژوند کوي. د افغانستان هېڅ داسې سیمه به نه وي چې له هغې څخه دې ډاکټر، انجنیر، لیکوال او د کوم بل مسلک خاوند بهرنیو هېوادو نه وي مهاجر شوي. ددې کسانو اقتصادي ژوند اوس د هغو کسانو په انډول ډېر ښه دی چې په خپل هېواد کې اوسېږي.

اوس نو که د هرې سیمې (د یوې ولسوالۍ انډول) څو تنه په کوم بهرني پانګوال هېواد کې ژوند وکړي، نو دوی کولای شي دخپلې سیمې لپاره د یو روغتيايي یا ټولنیز مرکز د جوړېدو او کار لګښت برابر کړي. د بېلګې په توګه د هېواد هغه ډاکټران چې بهرنیو هېوادو ته تللي دي، کولای شي له هغو ډاکټرانو سره چې په افغانستان کې اوسېږي، د طبي اړتیاوو، درملو، وسایلو، لابراتوارونو، کتابونو، د طبي اثارو په چاپ، د تجربې په لېږد او یو څه مالي برخه کې مرسته وکړي، که چېرې دا کار تر سره شي، نو پوره باور دی چې د افغانستان د طبي اړتیاوو یوه درنه برخه به پوره شي، د انجنیرانو برخه هم همداسې محاسبه کېدلای شي.

یو څو عملي بېلګې به هم وړاندې کړو: ښاغلی ډاکټر عبدالوکيل د افغانستان د کرنې یو لوی متخصص دی، ده په خپلو شخصي هلو ځلو د هېواد د کرنې په برخه کې دومره باغونه جوړ کړي او دومره خدمتونه یې

کړي دي، چې آن د دولتي خدمتونو انډول دي. دغه راز ښاغلي ډاکټر عبدالولي وردگ له خپلو څو تنو نورو ملگرو سره د (وفا) موسسې په جوړولو سره وکړای شول په وردگو کې د چک برېښناکوټ ترمیم او په ځینو سیمو کې د اوبو لگولو سیستمونه بیا جوړ کړي.

همدغه ښاغلي د کابل پوهنتون مرکزي لیلیې ته برېښنا راوسته چې هره شپه پرې د (۲۸۰۰) تنه محصلینو خونې رڼا کېږي.

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه او د پښتني فرهنگ د ودې او پراختیا ټولنه چې دواړه په جرمني کې د ځینو افغان لیکوالو په منډو تړلو جوړې شوي، د دوو کلونو په ترڅ کې یې شل عنوانه علمي، ادبي، تاریخي کتابونه چاپ کړي او گڼ شمېر یې په هېواد کې علمي مرکزونو او لیکوالو ته په وړیا ډول ورکړي دي.

داسې په لسگونو نورې بېلگې هم شته چې یوه بېلگه یې هم همدا (هیله) مجله ده، چې د یوه افغان لیکوال (عبدالمالک بېکسیار) په مټ دا دی ۱۷ مه گڼه یې خپرېږي او د هېواد د مطبوعاتو په تاریخ کې یې ځانته جلا پاڼه پرانیستې ده.

که پورتنۍ بېلگې په پام کې ونیسو، نو سړي ته دا هیله پیدا کېږي، چې افغانان په تېره د مسلک خاوندان که په خپله حرکت وکړي، نو خدای (ج) پاک په کې زیات برکت اچوي، پورتنیو کسانو چې کوم خدمتونه او کارونه کړي دي، په همدومره وخت کې دولتونو هم نه دي کړي، نو که دوی دې ته فکر کړی وای چې اول باید شرایط ښه شي او بیا کار پیل کړي، نو دا دومره لاسته راوړنې به یې نه درلودې. افغانان په تېره بیا د مسلک خاوندان هر یو که په خپل مسلک کې خدمت ته ملا وتړي او مسلک د سیاست تابع او مربوط نه کړي، نو باور دی چې ډېر کار به وشي، زموږ هیله هم داده چې راځئ سیاستونه یوې خواته کړو، مسلکونه مخکې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سړیزو په لمن کې

کړو، له ستونزو نه ونه ډار شو او ځان ته د ((شرايطو)) په نوم ذهنې او
رواني ستونزې جوړې نه کړو، بلکې په هر ډول شرايطو کې کار ته
ودانگو، د زمانې له سختيو سره ډغره ووهو، وخت له لاسه ور نه کړو، ځکه
چې ((وخت لکه سره زر دي)) او چاته انتظار نه باسي.

په درناوي

هېواد ته د مسلکي خدمتونو

د سرته رسولو په هیله

هيله درې کلنه شوه

يو درې کلن مزل او د کلونو واټن
اغزني لارې او گلورينې برياوې

دهمدي گڼې په خپرېدو سره د هيلې مجلې د عمر درېيم پسرلي پوره شو. تېر درې کلونه لکه څنگه چې د هېواد په سياسي، ټولنيز او فرهنگي ژوندانه کې تاوده او تاوجن کلونه وو، دهيلې مجلې لپاره هم د ازمون، هڅون او پرمخيون کلونه وو. په دې تېرو (۱۰۹۸) ورځو کې د هيلې هيله والو چلوونکو يوه ورځ هم بې تفاوته او ارامه تېره نه کړه او شپه ورځ يې د هيلې پاڼو د ځلا او ښکلا لپاره منډې ترې وکړې. په دې موده کې په ټوليز ډول (۳۵۰) تنو بېلابېلو ليکوالو د هيلې په پاڼو کې د خپل اند، هيلې او خيال ستوري وځلول او اټکل (۵۰۰) تنو نورو د خپلو ليکونو، نظرونو او وړاندیزونو له لارې د هيلې لاره مستقيمه کړه.

د خوښۍ خبره داده چې د هيلې بنسټوالو هيله والو چې د هيلې د خپرولو لپاره کومه موخه ټاکلې وه، هيلې دهمغې ښې منځ وويشت؛ هېواد پالنه، ملتپالنه، ژبپالنه او انسانپالنه چې د هېواد د شل کلن ناوړين په بهير کې د رالېږل شويو او بيا سره ښکېل شويو ايډيالوژيو له خوا تر گوانس، بريد او ستم لاندې وه، هيلې ورته يو ځل بيا د خپل کړېدلي ولس پام راواړوه او هغه يې د خپلې ټولنې د درملونې يوه ښه نسخه وبلله. هيلې د خپلو (۱۸) گڼو او (۱۲۰۰۰) ټوکو ټوليز شمېر په واسطه د لسگونو زرو

هېوادوالو ذهنونه روښانه کړل او هغوی یې له خپلې ملي مېنې او مینې سره لاپیوند او روږدي کړل. تر خپله وسه یې د هېواد پېښې د واقعیت او حقیقت په هندراه کې لوستونکو ته څرگندې کړې.

هیلي د یوې رښتینې، ازادې، خپلواکې او ناپېیلې خپرونې په توګه خپل رسالت لکه څنګه چې لازم و ترسره کړ، پر هېواد واکمن سیاسي او ذهني چاپېریال سره یې داسې ځان اعیار کړ چې نه د غومبسو ځالې ته لاس وروړي او نه هم د هغوی له زهرونو او قهرونو څخه سترګې پټې کړي، د یوه متناسب انډول د ساتلو له لارې یې د هڅونې، نیوکې او لازمي ستاینې ټولې چارې وکارولې خو د مضر احتیاط پر سیند یې خپل ارمانونه لاهو نه کړل. هیله د دریو سره لرې ان متضادو فرهنګي چاپېریالونو ترمنځ د وصل کړۍ شوه، داسې چې د هیلي په تېر درې کلن ژوند کې پر افغانستان باندې یو ډول ذهني، سیاسي او فکري چاپېریال حاکم و، په ټولیز ډول پر کوزه پښتونخوا د یوې متبدلې او اروپه دیموکراسۍ، دملي روح دنشتوالي او بې تفاوتۍ فضا حاکمه وه او ده او هلته په لويديځه ټولنه کې بیا بل ډول کلتور او ذهني فضا ده چې زموږ له دې دواړو چاپېریالونو سره څرګند او ان متضاد توپیر لري. هغه افغانان او په تېره د هیلي هیله وال او مینه وال چې په دې دریو متضادو چاپېریالونو کې اوسېږي، طبعاً دهغوی ذهني، ذوقي، فکري اوو ان سلیقه یي یو والي راوستل یوه هغه ګرانه مسله وه چې هیلي ورته له پیل نه پوخ تکل کړی و.

له نېکه مرغه د هیلي چلوونکي په دې ستر او ستونزمن کار کې د داسې یوې خپرونې په خپرولو تر ډېره حده بريالي شول چې په درې واړو چاپېریالونو کې د چلند وړ وي. دا منو چې کله به په هیله کې داسې لیکنې هم راغلې وي، چې پر هېواد باندې د واکمنو ځینو چارواکو تندی

ورته تریو شوی وي، خو ددې ترڅنگ به یې داسې لیکنې هم تر سترگو شوې وي، چې بېرته یې تندۍ ورین شوی او د غوسې تاو به یې ناست وي. همداسې به یوه لویديځ مېشتي افغان ورور ته هم کله کله داسې سرخوږی پیدا شوی وي چې دوی ته لا گوره؛ خلک یو ویشتمې پېړۍ ته داخل شول او ټول ژوند یې کمپیوټرایز شو، خو دوی لا تراوسه د شاعرۍ او زړو بېوالو له ښکېله نه دي راوتلي او تراوسه لا وعظ او نصیحتونه کوي. په پېښوري چاپېریال کې خو پر اوسېدونکو افغانانو د دواړو چاپېریالو یخ او تود شمال لگېږي.

اساسي خبره داده چې د هیلې چلوونکي د ذهني تصادم او ذوقي اختلاف پر دغسې یوې درې لارې کې ولاړ دي او که چېرې په تلې کې یې لږه ډنډۍ ووهله، نو ضرور به له یو لوري د زیاتې نیوکې تر برید لاندې راځي.

د مجلې چلوونکو په همدغسې متصادمې درې لارې کې تراوسه پورې هم خپل ځان ساتلی او هم یې د هغه ملي ارمان لپاره کار کړی چې زموږ په هېواد کې یې د خدمت اړتیا تر بل هر کار زیاته احساسېږي.

زموږ د بهرنیو افغاني خپرونو یوه اساسي ستونزه داده چې دوی تراوسه پورې د خپلې ټولنې له دردونو او واقعیتونو سره بشپړ منطبق شوي نه دي، زموږ د ولس خپل شوې هیلې او دهغوی سوي اهوڼه چې د انعکاس وړ دي په پوره ډول په خپرونو کې نه منعکسېږي او دوی یوازې په خپلو ذهني او ځانگړو یادونو او وړاندیزونو هغو ته د حل لاره ښيي او بس. د ټولنې ترمنځ هم ډېر واټن رامنځته شوی دی، د تخنیکي ستونزو شتوالی بله اساسي مسئله ده چې ددې خپرونو چلوونکي نه شي کولای پر خپل ټاکلي وخت خپله خپرونه هېواد ته ورسوي. په دې ډول په بهر کې د

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

افغاني خپرونو اود هېوادم مېشتو افغانانو ترمنځ ډېر واټن رامنځته شوی دی.

خو هیله یوازینی افغاني خپرونه ده، چې د دریو چاپېریالونو، افغانستان، کوزه پښتونخوا او نورو بهرنیو هېوادونو کې د خپلو لوستونکو هیلي خپروبي او تراوسه پورې په دې برخه کې ډېره بریمنه ده. (د شیطان غوړونه دې کانه وي). د یوې خپرونې لپاره به تر دې زیات بری چېرې وي، چې یوه گڼه یې شل تنه ولولي. د کابل پوهنتون د محصلینو د ډېرو شکایتونو او غوښتنو او بیا بیا ټینګار له کبله د مجلې ادارې د کابل پوهنتون محصلینو ته د مجلې (۴۰) گڼې بېلې کړې، خو څو تنو محصلینو څرګنده کړه چې دا مجلې ډېر کمې دي؛ اوس چې موږ ته هره گڼه راشي، نو په نوبت سره یې لولو، لست ورته جوړوو، یو محصل مجله ځان سره یوسي او بیا یې راوړي، بیا یې بل یوسي، کله داسې هم شوي چې په دې لست کې د راغلو نومونو شمېر (۲۰-۲۵) تنو ته رسېدلی دی. سره له دې چې موږ مجله له (۵۰۰) گڼو څخه (۱۰۰۰) گڼو ته اوچته کړه، خو د یوې اټکلزي او ولس میلیوني ټولنې لپاره دا شمېر خورا کم دی.

په اوسنیو شرایطو کې د یوې خپرونې د بري یو بل راز د هغې د چلوونکو په رښتینوالي او صداقت کې نغښتی دی، ایا ددې خپرونې چلوونکي کوم څه چې خپروي له هغو سره رښتیا هم مینه لري که هسې نور گرموي؟ هر کله چې د صداقت او عمل ترمنځ واټن وي، پر لوستونکي څوک خپله خبره نه شي منلای. خدای پاک د وګړو ترمنځ دومره رازونه پټ کړي؛ چې پوهېدل پرې اسان نه دي، چې د زړه خبره نه وي پر زړه نه لګي.

هیله مجله داسې هم نه ده چې پر یوه اواره لاره روانه وي او دهغې چلوونکي به له هېڅ گواښ، نیوکې او غندنې سره نه وي مخامخ شوي او یوازې همدا ستاینې به وي او بس.

د مجلې د ادارې د شمېرنې او انګېرنې له مخې هیلې ډېره موده د ستاینو او غندنو ترمنځ خپل کار ته دوام ورکاوه.

په لومړیو وختونو کې خو اساسي نیوکه دا وه چې هیله ولې یوازې په پښتو چاپېږي؟ ایا افغانستان کې نور ((ملیتونه)) نه شته، دهغوی حقوق به څنګه شي؟ (دري) باید حتمي په کې ځای شي که نه دا خو رښتیا (!) هم یوه نشنلیستي او فاشیستي هڅه او خپرونه ده؟! کله چې د هیلې مجلې د ادارې له خوا په دې برخه کې جدي غبرګون وښودل شو، چې وروره خبره داسې نه ده؛ هر څوک حق لري چې خپل غم په خپله وځوري، که موږ ددې وس ولرو چې نورو ته خدمت وکړو دا خو نوښه کار دی، خو که نه یې لرو او خپله د رنځونو په دریاب کې ډوب یو، نو ایله دومره وکړو چې خپله بېړۍ له ډوبېدو وژغورو او که خپلې ژبې او قوم ته خدمت کول نشلیم یا فاشیزم وي، بیا خو له پښتنو پرته د دنیا ټول قومونه نشلیستان او فاشیستان دي. څرنگه چې هغه وخت هیله په پېښور کې یوازینی افغاني مجله وه چې ټوله پښتو خپرېدله، نو ځکه ژبني عکس العمل هم زیات و، خو چې د هیلې چلوونکو ورته ځان ټینګ کړ او خلک هم له خپل مسلم حق سره روږدي شول او دا یې خپل روا حق وګاڼه نو یو کال وروسته دا نیوکې غلې شوې. که هیلې دا سپین سترګي (!) نه وای کړې نو نن به یو شمېر نورو نږه پښتو خپرونو ته لاره نه اوراړېدله. څه موده وروسته ځینو کسانو بیا خپل ذهنونه سره وجنګول او په هیله کې د عیب پیدا کولو په فکر کې شول او ویې ویل: ((والله نو دې کې خو

اسلامي ليکنو ته ځای نه ورکول کېږي)) سره له دې چې هر چا کومه اسلامي ليکنه رالېږلې، په هیله کې یې له ځنډه خپره شوې ده.

په کابل کې یو چارواکی هم په دې اند و چې اسلامي ليکنې په کې کمې دي، دهیلې یو چلوونکي ورته وویل چې مهرباني وکړه! هم ملا یې هم چارواکی، هم ښه مبلغ یې او هم د اسلامي شریعت د نفاذ لپاره د چارواکي د درسه دي، راځه که نه هرې گڼې ته په منظمه توگه یوه اسلامي ليکنه رالېږه او موږ به یې خپروو، تر هغه وروسته هغه هم دا ډول نیوکه ونه کړه.

ځینو نورو دوستانو ویل: ((یاره دا پښتو بازي په کې ډېره زیاته ده)). دوی ویل ښه به وي که د چغو او خبرو پرځای پښتو ته عملي کار وکړو، ځکه چغې څه گټه نه لري. د دوی خبرې پرځای وې او دي، موږ هم په همدې نظر یو. د هیلې تگلاره اساساً داده چې داسې مطالب خپاره کړي، چې نه یوازې د اسلامي اصولو او زموږ له ملي گټو سره ټکر، ونه کړي، بلکې د همدغو آرونو په رڼا کې لیکل شوي وي او هم یې دا هیله ده چې د چا مثبته ليکنه د سانسور په زنځیر، ونه تړي. فکر کوو پښتنو باندې په خپرني برخه کې څه ظلم شوی او تېر ستمي ناوړین هم دوی ذهناً وټکل، د تېر محرومیت د جبران لپاره دوی اړ دي چې پر پښتني مسايلو او پښتنو زیاتې ليکنې وکړي او خپل زړه تش کړي، دا کار هم کېدی شي ډېر دوام ونه کړي کله چې ټولنه نورمال حالت ته راوگرځي. ليکوال یې هم طبعاً د ژوند د نورو اړخونو په باب فکر کوي.

ښه کار خو همدا دی چې زموږ ښاغلي ليکوال د ژوند پر بېلابېلو خواو ليکنې وکړي او دهیلې مجلې پانې پرې رنگینې کړي.

د هیلې مجلې داسې لوستونکي هم شته چې د هیلې ټولې گڼې یې گام پر گام څارلي او د کمزورو ليکنو په باب یې خپل نظر په ډېر جرئت

سره څرگند کړی دی. دساري په ډول یو شمېر لوستونکو د هیلې مجلې د ۱۳۷۸ل کال دویمه گڼه تر نورو کمزورې وبلله او واقعیت هم همداسې و. له ډنمارک نه یو لوستونکي دهیلې مجلې د همدې گڼې په باب په یوه لیک لیکلي وو : ((له (۷۰) مخونو څخه یې (۳۰) مخونه په لوستلو ارزېدل او نور ټول سولیدلي مطالب وو)). موږ تر خپله وسه د ټولو لوستونکو او لیکوالو نظرونه، نیوکې او لارښوونې منلي او د هغو د عملي کولو لپاره مو عملي هڅې کړي دي. یوه دا خبره ده چې ځینې شیان زموږ په وس کې نه وي او لوستونکي زموږ له ستونزو خبر نه وي او موږ نه د نورې پرمختیا هیله کوي، راځئ چې دا خبره به هم لوستونکو سره شریکه کړو: دا ټوله هیله مجله چې تاسې گورئ دا په اوس وخت کې د دوو کسانو د زیار او خولو محصول ده.

یو تن عبدالملک بېکسیار نومېږي چې په ډنمارک کې اوسي او د خپل تندي د خولو په بیه د هیلې پاڼو ته ساه ورکوي او بل تن اسمعیل یون دی چې په کابل او پېښور کې اوسي او د هیلې علمي او تخنیکي چارې پرمخبيایي، پخوا یوه بله میوند واله (صفیه صدیقي) هم د هیلې یو بل مټ و، خو هغه هم اوس پردیسه او له هیلې لرې ده.

ایا څوک به داسې فکر وکړي چې داسې یوه مجله دې (لکه هیله) نه دفتر ولري، نه مېز، نه پرسونل، آن په پېښور کې یې پوستي پته هم د بل چا وي او لنډ مهالې یې رانیولې وي. خو له دغو ټولو ستونزو سره سره موږ د خپلو هیله والو، مینه والو او درنو لیکوالو پر همېشنيو مرستو او لارښوونو ډډه لگولې، هوډ مو سست شوی نه دی او د خپل ملي ارمان لپاره مو چاته کمه هم نه ده ویلې. لکه څنګه چې د هیلې مجلې هیله والو د هیلې خیال ساتلی، داسې موږ هم د خپلو مینه والو هرې مثبتې غوښتنې ته مثبت ځواب ورکړی دی؛ غوره بېلګه یې دهیلې مجلې همدا

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

گڼه ده، ښاغلي ډاکټر جاوید وردگ یو نیم کال وړاندې د هیلي مجلې د یونیم کلن عمر د ارزونې په غونډه کې هیله څرگنده کړې وه: ((هیله لرم هیله یو وخت په (۵۰۰) مخونو کې د (۵۰۰۰) ټوکونو په شمېر چاپ شي)). دادی د هیلي مجلې او خپل پښتني فرهنگ د یوه اورني مینه وال او لېوال دا هیله خو پوره شوه، د هیلي دا گڼه خو (۵۰۰) مخه شوه نور نو خدای (ج) لوی او مهربان دی، که د درنو لوستونکو او قلموالو همکاري تر دې هم زیاته شي، نو موږ به هم تر دې زیات کوښښ وکړو چې د کالگنې مخونه تر دې هم زیات کړو او هم د عادي گڼو په مخ شمېر کې زیاتون راولو. دا هم کېدی شي چې دمخونو د شمېر د زیاتون پرځای دهنو د څرنگوالي د ښه والي په اړه فکر وکړو. خو په هر حال هیله مجله خپلو هیله والو ته اړتیا لري او هیله وال یې دمجلې ښه والي ته.

خو په هر ډول لازمه ده چې د یو بل په مرسته خپلې ستونزې غوڅې کړو او نیمگړتیاوې له منځه یوسو او په هېواد کې د یو مثبت فرهنګي اوښتون او خوځون لپاره په گډه هلې ځلې وکړو. ښه به وي که د سیاسي اوښتونو پر ځای د فرهنګي اوښتون او مثبت بدلون لپاره هڅه او هاند وکړو.

دهيلي د ځلا، ښکلا او د هیلي د هیله والو د بريا اوسوکالۍ په هیله.

په درناوي

د هیلي اداره

راځئ چې سره کېنو په تېر د روغې جوړې

دوه ویشته کاله وشول چې افغانان له پردیو او هم په خپل منځ کې یو بل سره لاس وگرېوان دي، د جگړې بهرنۍ لوری ظاهراً د پردې پر مخ نه ښکاري، خو په حقیقت کې اوس هم بهرنۍ لاسوهنه د جگړې اساسي لامل دی، دا چې بهرنيان د افغانستان په جگړې کې څومره گرم دي او د افغانستان پر وړاندې څومره اخلاقي، انساني او بشري مسولیت لري، دا یو بېل بحث دی او په سیاسي ډگر کې څوک چا نه د گیلې حق هم نه لري، ځکه سیاست د کوم اخلاقي معیار تابع نه دی، زړه خوږی، انسانیت، مینه او ورورولي د اخلاقي کلتور برخې دي، له پردیو ان دښمنانو د ښو هیلو لرل په خپله زموږ فکري ارزونه له پوښتنو سره مخ کوي، ښه به دا وي چې هر څه له ځانه پیل کړو، ځان گرم وگڼو او له بحرانه د وتلو لار پیدا کړو.

که د افغانستان د جگړې فکري او تدارکي چارې له بهرنیو سرچینو برابرېدلې او برابرېږي، خو د عملي کولو چارې یې په خپله د افغانانو له خوا ترسره کېدې او پر افغانانو عملي کېدې، افغانستان د مختلفو گروهو او وسلو د ازمونځي حیث غوره کړی دی، ددې ازموینو زهرجن لوگي زموږ ولس تنفس کړي، خو د امتیاز ډیوې یې د نورو خونې روښانه کړي دي.

هرې ډلې او ډلواک چې د ځواک توره ترلاسه کړې او پر واک یې ډډه لگولې نو بیا یې د هېواد د ودانۍ پر ځای د خپلو مخالفانو د کور وراني لپاره توره راکښلې او په وینو یې سره کړې ده، مقابل لوري بیا د

غچ اخیستنې ځواک راټول کړی او بیا یې دومره افراط کړی چې لومړۍ ډله د خلکو له یاده وتلې ده، د دوه ویشو کلونو په بهیر کې دا کار او عملیه څو ځله غبرگ شول او اوس یوځل بیا د اوج پورۍ ته رسیدلې دي، لویه بدمرغي داده چې زموږ د لوستي قشر د یاد وړ یوه برخه د سرو او شنو، سپینو اوتورو، خوږو او رنگینو شعارونو سراب تېر ایستې وه او په همدغه مخالفو ډلو او ډلگيو کې تنظیم شوې وه، د دې ډلو د ټکر په نتیجه کې د دې لوستو کسانو زیات شمېر هم له منځه لاړ او هېواد ته یې درانه کلتوري، اقتصادي او ټولنیز زیانونه هم واړول. نتیجه یې ان دا راووته، هرې ډلې چې دکومې گروهې د پراختیا او واکمنۍ لپاره چنې وهلې، په پای کې یې عملونه دهمغې گروهې پر ضد تمام شول او اکثر یې بیا له خپل مخالف موقعیت سره یو ځای شول.

د یوې اټکلیزې شمېرنې له مخې دهېواد په سلو کې (۹۵) وگړي نالوستي دي او د لوستي قشر یاد وړ برخه په همدې مخالفو ډلو کې تنظیم شوې وه، د یوې بېرازې ټولنې د جوړېدو لپاره باید لږ تر لږه د وگړو زیاته برخه لوستواله شي او ټول تر حده زیات کار وکړي، که اوس موږ ټول تنظیمونه راټول کړو او غړي هم ټول لوستوال حساب کړو او بیا یې څو ځله زیات محاسبه کړو، نو بیا به هم د افغان ولس لسمه برخه ترې جوړه نه شي، که چېرې دا لسمه برخه وگړي، له اختلاف پرته شپه او ورځ کار وکړي، نو بیا به هم د هېواد د ټولو وگړو ژوند پوره سوکال نه شي کړای.

مختلفو ډلو نه د ولس هیله داده چې دوی خو د نفاق تجربه وکړه، دا ځل دې اتفاق وازمويي، چې مثبت نتیجه ورکوي او که نه؟ اوس هم وخت شته، که د مختلفو فکري لارو د ټکر اوسیالۍ پر ځای مینه، انسانیت او هېوادپالنه د خپلې مبارزې تگلاره وټاکي، نو کېدی شي د نورې ورانۍ

مخه ونيول شي او ولس ته د دې امکان برابر شي چې د خپلې ناروغۍ درملنه په خپله وکړي او خپل زخمونه په خپله وگنډي.

زمونږ سیاستوال باید لږترلږه یو ځل سر په گړېوان کې ښکته کړي او خپلې تېرې وړانۍ ځان سره تداعي او محاسبه کړي او دادې هم محاسبه کړي چې دوی نور څومره عمر لري چې بېرته د هغو وړانیو عمران ته ملا وتړي؟ ایا هر تنظیم او دهغه مشر چې افغانستان ته کوم زیان اړولی؟ که اوس یې څوک له گړېوانه ونیسي چې راشه تاوان یې ورکړه! نو دا ډله او ډلواک به یې پوره کړای شي؟

خو زموږ ولس د ډېرې اوسپنې خاوند دی، دوی ته یې ډېر زغم وکړ او د خدای (ج) دربار ته یې د خلاصون په هیله لاسونه پورته کړل، خدای پاک پر مختلفو ډلو او ډلواکو داسې طاعون خپور کړ او د شرم داسې جامې یې ور واغوستلې چې اوس په بهر کې هم له شرمه ډک ژوند تېروي او په داخل کې خو یې هډو ځای نه شته.

له نویو واکمنو هم دا گيله کېږي، چې د تېرو، ترخې تجربې تکرار نه کړي، ټولو ته یوه د مینې او صمیمیت فضا رامنځته کړي، چې خپل ولس یې سوکاله او آرام شي:

«راځئ چې سره کینو په تېر د روغې جوړې

په خپل وطن کړو جوړ ملي اختر د روغې جوړې»

په ټول هېواد کې د ملي خوشالۍ او سوکالۍ په هیله

دهیلې اداره

دا دنیا چا شل کړې ده؟

په پښتو کې (شل) له (شمېرنومه) پرته پوه داسې نومونه هم ده چې د پوه سخت اونا شوني کار د بشپړاوي لپاره کارول کېږي، يانې داچې يو چا د يو ستومزن کار وروستی مورچل وواځه، نو بيا ورته وايي چې ده (شل) کړه، ځکه خو دېږو دنيایي کارونو او چارو په باب ويل کېږي چې ((نولس کېږي، خو شل کېږي نه)) پښتنو په حقيقت کې (شل عدد) د هر هغه ستونزمن کار لپاره چې ترسره کول يې يو خارق العاده اند وځواک غواړي يو معيار ټاکلی، دې معيار ته رسېدل څه اسان کار نه دی، او هر څوک يې (شل) کولای نه شي.

دېږو لسو، پنځه لسو، اوولسو او نولسو ته رسولې خو شل کړې يې نه ده، خوداسې خلک هم شته چې نه بوازي شل کړې يې ده، بلکې تر هغه څخه د لا لوړتابه په تکل دي.

همدا ((هيله)) همدا چې تاسو يې اوس لولئ، همدا به درته بېلگه کړو، يو وخت چې موږد هيلې لومړنۍ گڼه د اغزن ذهني چاپېريال له ډول ډول خنډونو او فشارونو سره سره چاپ او خپره کړه، نو سم له لاسه لکه د ځينو نورو پښتنو مهالنو خپرونو په څېر د هغې د مړينې انځور هم په ذهن کې تېر وېر شو، خو کله کله به تخيل اوتصور د ذهن پر سترې ارمان يو خوږ شال را خور کړ او دې ارمان به مو غځونې وکړې: ((يو

وخت به داسې هم راشي چې د مجلې (شلمه) گڼه خپره شي او موږ ورته د خوبنۍ او نمانځنې جشن جوړ کړو)) دا دی له هغې ورځې (۱۱۴۰) ورځې تېرېږي او نن موږ هغه هدف ته رسېدلي یو، چې یوازې په تصور کې مو لاس ورته رسېدی شو او بس، پر دې مهال بری وکه نابری، ارامۍ وې او که نا ارامۍ، دمې وې که ستریاوې، مندې وې که ناستې، ټول له یو ډول روحي ډاډ سره ملګري وو، همدغې اروايي خوږلنۍ زموږ مټې مضبوطې کړې وې، نو ځکه مو خبره له (صفره) (شلو) ته ورسوله، دا چې له مانیز پلوه به شلو ته رسېدلي یو که نه؟ گرانه به وي خو د عدد له مخې مو هغه شمېره ترلاسه کړه، چې ډېر یې په ترلاسه کولو کې پاتې راغلي دي، د هیلې د شلمې گڼې خپرېدا موږ ته دا په ډاګه کوي، چې که د هېوادني فرهنگ لپاره مینه، ولوله، اند، مالي ځواک او صداقت ټول سره ملګري شي، نو په هېواد کې د فرهنگې رکود او سقوط مخه نیول کېدی او د بیا رغونې لپاره لارې چارې برابرېدی شي.

اوس مهال چې د ژوند د نورو ډګرونو په شان فرهنگي ډګر هم زیات کار او خدمت ته اړتیا لري، د فرهنگیانو او فرهنگپالو مسولیت هم تر بل هر وخت څخه درنېږي، اوس باید موږ د پخوا په انډول څو برابره کار وکړو، ویجاړ شوی او تالا شوی فرهنگ بېرته تر لاسه کړو، هڅه او هاند وکړو چې له فرهنگي پلوه؛ تر کودتايي او کرکېچنو نظامونو د مخه حالت ته ورسوو او بیا نوره هڅه وکړو چې د هېواد د فرهنگي پرمختیا لپاره لاره چاره برابره شي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سړیزو په لمن کې

لنډه دا چې فرهنگیان او فرهنگپال باید جگړه مارو ته ونښي چې که
تاسو د هېواد په وړانۍ او خیانت کې نه سترې کېږئ، موږ یې په ودانۍ
او خدمت کې نه سترې کېږو، تاریخ به بیا پر دواړو قضاوت کوي.

ډېر تفاوت شته په انسان کې دمانا په لحاظ
واړه مشغول دي ځینې ځان ځینې جهان جوړوي

په درناوي

د زیاتو فرهنگي هڅو او خدمتونو په هیله

دهیلي اداره

د اوسنیو پښتو خپرونو موضوعي وېش

هغه فرهنگي خپرنیزه تشه چې پخوا د پښتو خپرونو د نشتوالي او کموالي له کبله احساسېدله، دادی د خدای (ج) په لورپینه او د گڼو فرهنگپالو په همت اوس تر یوه بریده ډکه شوې او ډکېدونکې ده.

اوس د کال له لومړۍ ورځې نه نیولې بیا د کال تر وروستۍ ورځې پورې هېڅ داسې ورځ نه شته چې په هغې کې دې په پښتو ژبه کومه خپرونه چاپ نه شي، له ورځپاڼو نیولې تر کالگڼو او ځانگړو گڼو پورې، هر ډول جریدې، مجلې او نورې خپرونې خپرېږي، که اوس یوازې د پښتو مجلو شمیر په پام کې ونیسو، نو شمېر یې تر لسو عنوانو اوږي، همدا اوس یا په منظم ډول او یا هم په لږ ځنډ سره ، سباوون، باختر، گوربت، داستانونه، شمشاد، هیله، گندهارا، ورځ، کونړ، ننگرهار، خوست، شمله او دوه ژبې لکه مستقبل، وطن، تعاون، معارف، رنگین کمان، سپیده، اسمایي، صدف، روزنه، کابل پوهنتون، صبا ، خلافت، کتاب او ځینې نورې مجلې خپرېږي.

د مجلو دې شمېر او څرنگوالي ته چې سړی گوري، نو په زړه کې یې ډېرې فرهنگي هیلې راټوکېږي، که دازادو خپرونو دا گړندی او گڼشمېره بهیر همداسې گړندی روان وي، نو بې له شکه به زموږ فرهنگ ته زیاته وده ورکړي، گڼ شمېر لیکوال، شاعران او د قلم خاوندان به را وټوکېږي،

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

او ډېر به په کې وځلېږي، خو له دې سره سره که ازادې او دولتي خپرونې وخت پر وخت ونه ارزول شي او د نیمگړتیاوو له منځه وړلو لپاره یې هڅه ونه شي، نو کېدی شي ځینې یې خپل ارزښت او اغېز وبایلې او ځینې آن د انحراف خواته لاړې شي.

لکه څنگه چې څرگنده ده، اکثره خپرونې ظاهراً د یو نېک کار او خدمت په هیله پر خپرونو پیل کوي او په ټولیز ډول د عقیده یي، هېوادنیو، ملي، فرهنګي، ټولنیزو او پوهنیزو مسایلو د خدمت په نوم او هیله خپرونې کوي.

اوسنۍ پښتو-افغاني خپرونې هم د همدې نومونو او موخو پر چورلیز راڅرخي، په دې کې یوشمېر داسې خپرونې شته چې ټولې یوه موضوعي لیکه تعقیبوي، نه یوازې د لیکنې محتوایي بهیر او رنگ له یوې بلې سره یو شان وي، بلکې د خپرونې ظاهري بڼه، استر او ډیزاین یې هم یوې بلې ته ډېر ورته وي، دا ستونزه په ازادو خپرونو کې ډېره احساسېږي او داسې ښکاري چې د ځینو خپرونو چلوونکي پر موضوعي فقر اخته دي. له موضوعي فقر، پاشلتیا، گډوډۍ او بې ځایه رنګارنګۍ نه د خلاصون او ژغور لپاره په کار دي چې د یوې مجلې او خپرونې لپاره داسې یوه مشخصه مانیزه او آن شکلي تګلاره او کرڼلاره وټاکل شي، چې نورو خپرونو تر اوسه نه وي تعقیب کړې.

په پښتو کې یې غوره بېلګه ((داسټانونه)) مجله ده، چې د هېواد د پیاوړو لیکوالو؛ اسدالله عضنفر او اجمل پسرلي په نوښت او هڅو رامنځته شوې ده، دا مجله یوه ځانګړې موخه تعقیبوي او هغې ته ځکه د خدمت

جوگه کېدی شي چې د چلوونکو ذهني او فزيکي ځواک پر يوې واحدې موضوع باندې راټول شوی دی.

هغه مجله چې په ټوليز ډول يو لوی ملي ارمان ته خدمت خپله دنده گڼي، د ملت جوړونې بهير گرځېدی او پياوړی کوي او د خلکو د شعور کچه اوچتوي، د هغوی د کار ساحه نسبتاً پراخه ده، ددې مجلو لپاره په کار دي چې د داسې کسانو له خوا ايډېټ او خپرې شي چې د ملي خدمت او خيانت تر منځ ټولې پولې ورته معلومې وي او خپله هم په ښه پوره ډول د ملي ولولې څښتن وي، داسې ليکنې چې دټولنې په هره برخه کې گټورې وي، ملت رغاندې او هېواد رغاندې وي، خپرې کړي، په دې برخه کې هم د ليکنو موضوعي تسلسل ته پاملرنه په کار ده، خو اوس ځينې داسې خپرونې شته چې يا خو يې موضوعي تگلاره تته ده او يا بېخي نه شته او ځينې په کې د نورو خپرونو کاپي کوونکې دي، پر يوه موضوعي ليکه د گڼو خپرونو خپرول د لوستونکو په ذهن کې د يو رنگۍ فکر پياوړی کوي او په نتيجه کې د ذهني ستړيا سبب کېږي، پر گڼو خپرونو د پخو ليکوالو د ليکنو وېش هم د مجلو مانيز ځواک سره وېشي او د يوې (ښې) پر ځای، ډېرې (کمزورې) مجلې راوځي، البته دلته بايد داسې ونه انگېرل شي، چې دخپرونو زياتون گټه نه لري، د خپرونو زياتون يا کميت په حقيقت کې د هغو د کيفيت سبب کېږي، د گڼ شمېر ليکوالو د راټوکېدو او ځينو نورو د ځلېدو لامل گرځي، د څو تنو چلوونکو (وړ-ناوړ) انحصار ماتېږي، خو اصلي موخه داده چې گڼې خپرونې بايد گڼې موضوعگانې راوښاري، نه داچې ټولې يوې موضوع ته

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

اړم شي، که چېرې هره خپرونه یوې مشخصې موضوع ته ځانگړې شي،
نود خپرونو موضوعي وېش له مخې به د لیکنو وېش هم رامنځته شي، دې
سره لیکوال اړ وزي چې هر څوک له خپلې لېوالتیا سره سم په خپله
ځانگیزه برخه کې لیکنې وکړي او اړوندې خپرونې ته یې ورکړي.

د خپرونو تر منځ محسوس او نا محسوس رقابت به هم پای ته ورسېږي،
ځکه چې د هر چا د کار ساحه به مشخصه شي، د کار د همدغې وېش په
پایله کې به د ټولنې ټولې اړتیا وړ خواوې په متوازن او انډولیزه توگه وده
وکړي، د افراط او تفريط دېوالونه به ونړول شي او د یوې بې خطرې
منځنۍ لارې پر لارې به خپلې هیلې ته ورسېږو.

((هیله)) د همداسې هیلې د پوره کېدو په هیله ده

په درناوي

اداره

د فرهنگي کار جغرافیایي موقعیتونه

ددې څو ورستیو کلونو په بهیر کې د یو شمېر فرهنگپالو او فرهنگپالو افغانانو په همت افغاني فرهنگ ته د خدمت کار ښه په خوند او درز کې روان دی، کېدی شي نور هم بډایه او ګړندی شي، دې فرهنگي کار ته ډېرې هیلې شته، خو د اغېز او کار د څرنگوالي په باب یې هم له همنه پیل او هم دا اوس یو لړ پوښتنې وې او شته، بنسټیزه خبره داده چې زموږ د کار اساسي موخه افغانستان او افغاني فرهنگ ته خدمت دی، نور هدفونه د همدې اساسي هدف پر شا وخوا راڅرخي، خو اوس راځو دې ته چې زموږ فرهنگي هڅو د خپلې نښې منځ ویشلی او که نه؟ فرهنگي هڅې په تېره بیا خپرونې افغانستان ته رسېدلي او که نه؟ که چېرې دې موخې ته نه یو رسېدلي، نو ددې مانا دا ده چې موږ په حاشیه کې یو او متن ته دننه شوي نه یو.

اوس د لوی خدای (ج) په فضل او په خپله د افغان فرهنگیانو او خدمتګارانو په همت په بهر کې ګنشمېر فرهنگي ټولنې جوړې شوي او د ټولو په تګلار کې راغلي چې د خپل هېواد فرهنگ او ژبې ته به خدمت کوي.

دا فرهنگي ټولنې عملاً پر خدمت بوختې دي، خو د ډېرو کمو فرهنگي ټولنو اغېز په هېواد کې محسوس دی، د اغېزمنو ټولنو د بېلګې په توګه د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه او د پښتني فرهنگ ودې او پراختیا ټولنه

یادولای شو، دوی خپل گنشمېر خپاره کړي اثار د هېواد داخل ته لېږدولي او هلته یې د هنرې فرهنګي تشې په ډکولو کې ونډه اخیستې، چې له اوږده؛ نږدې دوه نیمو لسیزو ناوړین څخه رازېږېدلې ده، البته یو شمېر نورې ټولنې به هم وي چې په بهر کې به ښه په ځل او بل کې کارونه کوي، هلته به یې اغېز هم زیات وي، خو په هېواد کې یې اغېز زیات محسوس نه دی، البته دا خبرې باید داسې ونه انگېرل شي چې تر هېواد د باندې فرهنګي هڅو او خدمتونو ته اړتیا نه شته، هلته هم د افغانانو د ژبې، کلتوري او ملي ویاړونو د ژوندي ساتلو او ځلولو لپاره او همدا راز د نوي پښت د مسخه کېدو د مخنیوي په خاطر زیاتو فرهنګي هڅو ته اړتیا ده، خو هر وخت او په هر ځای کې باید موږ خپلې مهمې اړتیاوې تشخیص کړو او بیا یې د خړوب لارې ولټوو، افغانستان د ټولو افغانانو لپاره د شمسي نظام په شان دی، په دې شمسي نظام کې افغانستان د لمر په څېر دی او نور افغانان د ستورو او سیارو په شان، که موږ فرض کړو چې په شمسي نظام کې لمر نه وي او یا یې رڼا تته وي، نو نور ستوري به هم له مداره ووځي او رڼا به یې تته شي، نو اوس موږ ټولو ته په کار ده چې تر هر څه لومړی د لمر ځلا ته له ورپېښو خطرونو او گواښونو سره مقابله وکړو، که چېرې افغانستان کې د فرهنګ ډیوه روښانه وي، نو د دې ډیوې رڼا به د افغانانو خونې تر لرې لرې ځایونو پورې روښانه کړي، خو که چېرې په لوی کور کې تیاره وي، نو پر وړو خونو به په خپله تیاره واکمنه شي.

که چېرې زموږ پر هېواد یو ځل د بل چا ژبه او کلتور واکمن شول او هېواد د نورو تر کلتوري يرغل لاندې راغی بیا خو نو ټول بهر مېشتي افغانان په ډېره اسانۍ د نورو په کلتور کې ډوبېږي، ځکه چې د دوی روحي، ژبني، فرهنگي او مانيز ډاډ ځای له منځه لاړ او دهیلو چینه یې وچه شوه.

اساسي خبره داده چې موږ تر ټولو لومړی د فرهنگي او ملي کار جغرافیایي موقعیتونه تشخیص کړو، د کار زیاته برخه خپل هېواد؛ گران افغانستان ته ځانگړې کړو. بیا پاکستان او ځینو نورو گاونډیو هېوادونو کې د اوسېدونکو افغانانو د مسخه کېدو د مخنیوي لپاره هڅې وکړو او د کار درېیمه برخه په لویدیځو او ځینو نورو هېوادونو کې، د افغانانو لپاره فرهنگي او ملي کار ته بېله کړو.

اوس خو همدا امکانات دي، چې د لویدیځمېشتو افغانانو مالي امکانات، په کوزه پښتونخوا کې تخنیکي امکانات او خلاصه فضا او تر هېواد دننه د افغانانو فرهنگیانو فکرونه او قلمونه سره ملگري او مثمره نتیجه تر لاسه کړو، که چېرې د هر جغرافیایي موقعیت د وگړو د شمېر او دهغو د استحقاق له مخې خپله لاسته راغلې ثمره پر همدې جغرافیایي موقعیتونو ویشو نو بیا به مو هم د انصاف پر لوري اساسي گامونه اخیستي وي او ټول افغانان به په متوازنه توگه له فرهنگي بریاوو اولاسته راوړنو څخه برخمن شوي وي، د دغو جغرافیایي موقعیتونو ترمنځ ډېر اغېزمن او ذهني دېوالونه او نورې ستونزې شته، خو د هغو د حل لپاره هم باید له اړتیا سره سم گامونه پورته شي، که چېرې اکثره افغان فرهنگیان

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

(هېوادمېشتې او بهرمېشتې) د قربانۍ او تدبیر په یو ځای کولو سره عملي
هڅې وکړي، نو پوره باور دی چې هم به فرهنګي بریاوې ولرو، هم به په
هر جغرافیایي موقعیت کې د اوسېدونکو افغانانو تر منځ فرهنګي انډول
رامنځته شي، هم به دایمي اړیکې ټینګ شي، هم به فرهنګي خلاوې له
منځه لاړې شي او هم به له فرهنګي او ژبني پلوه د افغانانو د مسخه کېدو
منځه ونيول شي.

د همداسې یو ستر ارمان د بري او همداسې یوې ورځې د را راسېدو

په هیله

د هیلي اداره

یوه ملتپاله فرهنګي ستراتیژي

د نړۍ اکثره هېوادونه د خپلې ملي ستراتیژۍ پر بنسټ جوړشوي دي، فرهنګي ستراتیژي او هڅې ملي ستراتیژي او د ملت مټ غښتلي کوي او ځواکمنوي یې. اکثره سیاسي نظامونه او حکومتونه د ملت د بقا، پرمخوښ او سوکالۍ لپاره د نورو لاملونو ترڅنګ دا سترعامل تل په پام کې ساتي. زموږ په هېواد کې هم د افغانستان له جوړېدو راهیسې بیا د ثور تر ناوړینه پورې اکثره حکومتونو خپل سیاسي تګلوري دملي ستراتیژۍ او ملي ارمان پر بنسټ عیار کړي وو، خو د ملت جوړونې او دهغه د غښتلتیا لپاره بیا فرهنګي هڅې پوره همغاړې نه وې، په دې مانا چې په ژبنۍ برخه کې د هېواد اکثریت ژبې (ملي ژبې پښتو) ته دویم رول ورکړل شوی او په نورو فرهنګي برخو کې هم د ملت جوړونې لپاره په پاڅه تدبیر کار نه کېده. ځکه نو په دې دومره کلونو کې د یو واحد ملت جوړونې بهیر له خنډ وځنډ سره مخامخېده. خو زموږ ګاونډیانو بیا نه یوازې خپلې فرهنګي او ملي ستنې ټینګولې، بلکې زموږ د ګران هېواد د ویجاړونې او د افغان ملت د پاشنې لپاره یې هم یوه ستراتیژي جوړوله. و ګورئ زموږ د یو ګاونډي (ایران) واکمنو پر درېیو سیاسي بنسټونو خپل

هېواد او ملت ټینګه کړی: ایران پالنه، پارسي پالنه(ژبپالنه) او مذهب پالنه(شيعه مذهبپالنه). په ایران کې چې هر سياسي نظام راځي، نه يوازې دې درېيو اصولو ته درناوی کوي، بلکې د هغو د لاپياوړتيا لپاره هم هڅه کوي، ان تر دې حده چې غواړي سيوری يې زموږ پر هېواد هم را خور کړي.

زموږ يو بل ګاونډي چې د اسلام په نامه يې دخپلو ملي ګټو د تضمين لپاره يوه اوږده ستراتيژي جوړه کړې، د افغانستان د کمزورۍ لپاره يې هم يو اوږد پلان جوړ کړی و. نظامونه په کې ډېر بدل رابدل شول، خو يو نظام يې هم نه د اسلام په نامه جوړه کړې پاليسي بدله کړه او نه د افغانستان په باب خپله ستراتيژي. اوس خو ټول افغانان پردې پوهېږي چې هېڅ ګاونډی بل ته په زړه کې صاف نه دی؛ (هر سړی تر خپل مطلبه پورې یار دی)، نو خپله موږ ته څه په کار دي چې يوڅه بايد وکړو؟

کېدی شي ځينو سره دا پوښتنه راولاړه شي چې د افغانستان اساسي بنسټونه او د ملت رغنده توکي نړول شوي او له منځه وړل شوي، افغانان خپل شوي، نټل شوي او اسکېرل شوي، نور نو په چا کې دمه او شيمه نه شته چې بيا دې پورته شي او د يو قوت په توګه دې ځان راڅرګند کړي. ښه افغانان دومره خپل شوي چې تش د شعار ورکولو ځواک هم نه لري، اقتصادي تنګسيا او نورو ناوړه چلندونو او ناخوالو دومره پسې اخیستي، چې ښه هويت، حیثيت او عقیدې ته يې هم خطر دی اود حضرت پيغمبر

محمد(ص) د هغه حدیث: "ډېر خلك به له فقر نه كفر ته متمایل شي." پوره عملي کېدنې ته خبره رسېدلې ده.

خلك د خپل افغاني هویت د بدلون په هیله خیراتونه کوي او نذرونه ورکوي. پر افغانانو خپل هېواد داسې سور تنور شوی چې اوس د اکثرو افغانانو په زړه کې بهر ته د تگ هوا او فضا گرځي راگرځي او ځینې خو ورته ان د خپلې عقیدې په قیمت هم حاضر دي.

واکمنو او د هغو مخالفینو لپاره، خو ځان ته ځکه د مشورې او نصیحت حق نه ورکوي، چې څوک کله د ځواک او قدرت په ټال زنگېږي، نو بیا یې د ملت سطحې ته راتیتول گرانه خبره ده، هغوی خپله ستراتیژي لري او هغه به پلې کوي.

د عام ملت رنځونو ته خو مو وړاندې نغوته وکړه، یوازېنۍ سرچینه چې لږ د امید سترگې ورته اوښتی شي، هغه دهېواد د شعوري قشر همدا څو په شمېر فرهنګیان او فرهنګپال دي اوبس. لیکوال دټولنې تر ټولو شعوري او انډیال قشر دی، دوی کولای شي په خپلو لیکنو د ټولنې ذهني تگلوری بدل کړي، ان هغه واکمن چې زړونه یې تر کانو هم کلک دي، کېدی شي د وخت په تېرېدو سره ډېر نرم کړي او دټولنې ښېرازی ته یې پام واوړي.

خو د لیکوالو او فرهنګیانو یوه ډېره غټه ستونزه دا ده چې دوی عاطفي وگړي دي، د حوادثو پروړاندې ډېر ژر غبرگون ښيي، ولوله او جذبه یې ډېره پیاوړې وي، ځینې یې دخپلو عواطفو په چاپېریال کې فکر کوي، ځینې یې لږ څه پراخ او

ځینې یې د ټول ملت په کچه. خو اساسي خبره دا ده، لیکوال باید پردې پوه شي چې دقلم خاوندان دټولنې تر ټولو شعوري پارکي دی، دټولنې شعوري کولو او هڅونې تر ټولو ستره دنده هم ددوی پر غاړه ده، د لیکوالو ترمنځ هم کله کله د ذوقي، سلیقه یي او یو شمېر نورو لاملونو له امله اختلافونه پیدا کېږي، دا اختلافونه بیا کله دومره ژور شي چې لیکوال له خپل اصلي کار څخه څنګ ته کړي، پر شخصي سیالیو یې اخته کړي. دې ډول هڅو کې د لیکوال فکري دایره له ورايه بنکاري، چې ډېره تنګه اولنډه ده. اوس نو زموږ د ارمان سرچینه او تمه ځای یوازې همدا فرهنگیان او فرهنگپال دي. که چېرې فرهنگیان د یوه لوی ملي ارمان لپاره کار وکړي او دهغه لپاره له ځان سره یوه فرهنگي ستراتیژي جوړه کړي او تر خپله وسه د هغې د عملي کولو لپاره هڅه و هاند وکړي، نو هم به یې خپل واړه اختلافونه له منځه وړي وي، هم به یې دملت د ملي شعور په پیاوړتیا کې برخه اخیستې وي، هم به یې د خپل ملت او هېواد د پایښت بنسټونه پیاوړي کړي وي او هم به روحي ارامي ورپه برخه شوې وي.

خو دې توان رسي په لوی دریاب کې گرځه
په ویاله کې دې زوال وینم نهنګه

د ملي ارمان دبري په هیله
د هیلې اداره

((هیله)) د خپل ژوند د نیمې لسيزې په درشل کې

دهمدې گڼې په خپرېدو سره دهیلې پر ژوند څلور کلونه واوښتل او پنځم کال یې راپیلېدونکې دی. دا تېر څلور کلونه دهیلې لپاره د زیاتو بریو، ستړیاوو او هیلو کلونه وو.

د هیلې چلوونکو په دې موده کې د خپل ستر ملي ارمان (دهېوادني ملي فرهنگ او ملي ژبې) د پاللو لپاره یوه شېبه هم ارامه تېره نه کړه او د خپل وس او امکان تر وروستي بریده یې لاس او قلم، فکر او خیال پر کار واچول، چې دا بله شوې ډیوه (هیله) مړه او تته نه شي، بلکې لا ځلانده او روښانه شي. گواښونه اخطارونه، خطرونه، سفرونه، خپګانونه، انتقادونه، لسمونې او سمونې، نقدونه او داغونه ټول یې وزغمل، خو هیله یې پر هغه مستقیمه لاره بوتله چې هدف ته رسېدله.

ښه به وي چې دلته دا ټولې بریاوې، نیمګړتیاوې او ناخوالې سره ډلبندي کړو:

بریاوې:

موږ په تېرو څلورو کلونو کې چې ټولې (۱۴۶۴) ورځې کېږي، په خپرنۍ برخه کې په ټولیز ډول (۲۴) گڼې چې د ټوکونو شمېر یې (۱۸۰۰۰) او د مخونو عمومي شمېر یې (۵۰۰۰) مخونو ته رسېږي، خپاره

کړي دي. يانې دا چې موږه هره ورځ خپلو افغانانو ته لږ تر لږه (۳،۴) مخه چاپ کړي او د مجلې د ټوکونو د شمېر له مخې مو هره ورځ (۱۲،۲۹) ټوکه مجله ټولنې ته وړاندې کړې ده. په وياړ سره ويلاى شو چې دا د هيلې يو ستر ملي ريکارډ دى، چې په همدې وخت کې نه تر هېواد دننه او نه بهر، نه حکومتې چارواکو او نه کوم بل چا په دومره څرنگوالي او څومره والي سره او بيا په همدې قيد شوي واټن کې په پښتو ژبه داسې خپرونه چلولې ده، نو ځکه ويلاى شو چې هيلې د تېرو څلورو کلونو په بهير کې د څومره والي او څرنگوالي او د چلوونکو د شمېر له پلوه يو ملي ريکارډ ټينګ کړى دى. دهيلې ادارې ته د پورتنۍ خبرې يادونه هم يوه غټه سپين سترګې ښکاري، خو که سړى له حقيقت او واقعيت څخه سترګې پټې کړي، نو دا به هم د اشخاصو له کړي او شوي کار سره بې انصافي وي.

محتوايي برخه:

هيلې مجلې په تېرو څلورو کلونو کې په ټوليز ډول تقريباً (۱۶۰۰) عنوانه بېلابېلې ليکنې او شعرونه خپاره کړي دي. چې ملي، اسلامي، ټولنيز، طبي، اقتصادي، سياسي، معلوماتي، انتقادي، روزنيز او پوهنيز محتواي يې درلودل، لنډې کيسې، طنزونه او شعرونه هم په کې شامل وو.

د هرې گڼې دپښتۍ لومړۍ مخ د هېواد ملي اتلانو او لوړو شخصيتونو ته ځانگړى شوى و، همدا مسله د مجلې د منځپانگې مرکزي ټکى جوړوي، موږ پر ملي مسله او ملي ژبه ځکه زيات ټينگار کوو، چې همدا برخه د ((سرو))، ((شنو))، ((تورو)) او ((سپينو)) ايډيالوژيو تر بريد، گواښ او خطر لاندې ده او د زيات خدمت اړتيا ورته احساسېږي. که

زموږ ملت او هېواد نه وي نو بیا خو موږ هېڅ ډول ایډیالوژۍ ته اړتیا نه لرو، ځکه ایډیالوژي ((سره)) وي که ((شنه))، ((سپینه)) وي که ((توره)) په هوا او خلا کې خو نه تطبیقېږي. د هغو لپاره انساني ټولنو او ټاکلو جغرافیایي حدودو ته اړتیا وي. که موږ د هیلې مجلې محتویات سره ووبشو، نو ملتپالنه، ژبپالنه، اسلامپالنه او انسانپالنه یې اساسي توکي دي، خو د ژوند نور ډگرونه مو هم له یاده نه دي اېستلي.

یو ښاغلي کلتوري چارواکي پر موږ دا نیوکه کړې وه چې د هیلې چلوونکي یوازې ژبې او ملت ته اړم شوي او اسلام یې له یاده وتلی دی. موږ سره له دې چې د اسلام چغې نه وهو، نه مو هغه د ځان لپاره د ډوډۍ، مقام او څوکۍ گټلو وسیله گرځولی، خو له خپل خدای (ج) څخه ډېر خوښ یو چې مسلمانان یې پیدا کړي یو، د دین خدمت پر موږ ټولو فرض دی، خو نه د دین په نامه ځان اوچتونه او ځانښودنه.

موږ په هره گڼه کې ژورو او ضروري اسلامي لیکنو ته ځای ورکړی او هره لیکنه چې موږ ته راغلې هغه مو خپره کړې ده او هم مو ډېرو رښتینو اسلامپوهانو سره د نورو لیکنو لپاره اړیکي ټینګ کړي دي. موږ په هیله کې داسې اسلامي لیکنې هم خپرې کړې دي، چې تر موږ څو میاشتې وروسته بیا هماغه لیکنې په رسمي مطبوعاتو کې دویم ځل خپرې شوي دي. موږ چې هرڅه خپاره کړي دي، هېڅکله د اسلامي اصولو خلاف نه دي او نه به دا کار وشي. موږ هغه مطالب خپاره کړي او خپروو یې چې زموږ د ټولنې لپاره گټور وي. د یوه ایراني انډیال اسلامپوه ډاکتر علي شریعتي په اند: ((هر څه چې گټور وي، هغه اسلامي دي)). دلته د (گټور) تعبیر داسې دی چې جانبي اضرار ونه لري. موږ د اسلام د همدغه پراخ مفهوم په پام کې نیولو سره گټور مطالب خپاره کړي او خپروو یې.

لیکنۍ برخه:

په لیکنۍ برخه کې هیلې د یوه واحد او معیاري لیکدود پلوي کړې او هغه یې تر خپله وسه پورې کارولې دی. معیاري لیکدود د یوې معیاري ژبې په رامنځته کولو کې ډېره مرسته کوي او معیاري ژبه د ملت جوړونې بهیر گړندی کوي او قبیلې یې ذهنیت ختموي. موږ همدغه لوړ ارمان ته د رسېدو په هیله هڅه کوو، چې معیاري لیکدود وکاروو.

دهیلې مجلې په پیلگنو کې چې موږ ته له بېلابېلو سیمو څخه لیکنې راتللې، نو په لیکنۍ برخه کې یې ډېر زیات اختلاف او توپیر و، خو کله چې موږ د معیاري لیکدود لړۍ پلې کړه، نو اوس خپله لیکوال د مجلې له هماغه معیاري لیکدود څخه الهام اخلي او اکثره لیکنې په همدغه معیاري لیکدود رالېږي، د ژبې د نږه والي په برخه کې موږ یوه منځنۍ لاره خپله کړې ده.

موږ هڅه کړې د ژبني جوړښت په برخه کې تر ټولو دمخه گرامري جوړښت په پام کې ونیسو او په دویم گام کې تر ممکنه بریده د ژبې نږه والی. موږ د ژبې د نږه والي بهیر ته په یوواړیز ډول بدلون نه ورکوو، بلکې د انډولونو او نویو ویي رغاونو تر دودېدو وروسته هڅه کوو، چې پردي وییونه لرې کړو. که په چورلټ ډول موږ د ژبې د نږه والي پر مسلې ټینګار وکړو، نو مجله به د یوه داسې کتاب بڼه خپله کړي چې د یوه لیکوال له خوا لیکل شوی وي، د بېلابېلو لیکوالو ژبني سبک او د مجلې رنګارنګي به هم ختمه شي، البته د ژبې نږه والی د ژبې د ساتنې او پالنې لپاره یوه ضروري لاره او چاره ده، خو نه په یو واړیز ډول.

روژنیزه برخه:

هیلې په څلورو کلونو کې گڼ شمېر لیکوال، نویو لیکنو ته وهڅول او یو زیات شمېر ځوان لیکوال او شاعران یې وروزل. دهنوی په ذهن کې

یې د خپل هېواد او ولس ویاړلې ماضي تداعي کړه او د نوي ژوند او سوکالۍ لپاره یې ورته فکرونه ورکړل.

دهېواد یو زیات شمېر نوميالي یې له هېرېدو څخه وژغورل او له ملي تاریخ سره یې د ځوانانو مینه زیاته کړه.

په ملي کچه یې د ملي شعور په وینولو کې کارنده ونډه واخیسته او د ډېرو افغانانو پام یې خپل هېواد، خپل ځان، خپل تاریخ، ملت او خپلې ټولنې ته واړاوه. د ملت جوړونې او پایېدنې رغنده توکي یې ولس ته په گوته کړل.

هیلي په پښتنو افغانانو کې پر خپل ځان د باور روحیه پیاوړې کړه او هغه طلسم یې مات کړ چې پښتنو به په خپله ژبه په مستقل ډول خپلواکه مجله او یا خپرونه خپرولای نه شوه. دهیلې تر خپرېدو وروسته د نورو لیکوالو روحیه هم پیاوړې شوه او په پښتو ژبه یې خپلواکې مجلې راوویستلې چې اوس یې شمېر تر لسو هم اوړي. البته تر هیلي دمخه هم یو شمېر نږه پښتو مجلې خپرې شوي، خو ملي، ژبنيو او فرهنګي مسایلو ته یې په دې کچه پاملرنه نه ده کړې او نه یې د ولس د ملي شعور په اوچتوالي کې دومره ونډه اخیستې، سره له دې چې د هیلي د ټوکېدو پر وخت سیاسي فضا هم ډېره تاوجنه او کرکجنه وه خو بیا هم د هیلي د چلوونکو هوډونه پاخه وو.

د لیکوالو همکاري او مالي برخه:

په ټولیز ډول په تېرو څلورو کلونو او په تېره بیا په تېر یوه کال کې په لیکنې برخه کې له موږ سره زیاته مرسته شوې ده. ټولو په ډېره مینه او له هېڅ ډول مالي امتیاز پرته موږ ته لیکنې رالېږلې دي. موږ ته آن دومره لیکنې رارسېدلې چې موږ یې د ټولو د خپرونې وس نه درلود.

په مالي برخه کې موږ په تېرو څلورو کلونو کې د ګډونونډو، بسپنو او نورو مالي مرستو له لارې د مجلې په سلو کې (۳۵) برخې لګښت برابر کړی دی. دمجلې (۶۵٪) پاتې لګښت ټول د هېواد د پیاوړي شاعر عبدالملک بېکسار له خوا برابر شوی دی. دا هغه بېسارې قرباني ده، چې په ډېرې ستاینې او یادونې ارزې. بېسارې قرباني او اتلولي خو ورته ځکه وایو چې بېکسار نه پانګوال دی، نه ځمکوال، نه ډېر ګټیالی دی او نه ډېر ګټندوی، یو پردېس افغان شاعر دی چې ایله همدومره ګټې چې خپل ژوند پرې ژغوري او مجله ژوندۍ ساتي. یانې دا چې بېکسار د خپل ورځني ژوند د اقتصاد پاموړ برخه مجلې ته بېله کړې ده.

ناخوالې:

څرنگه چې ډول ډول ناخوالو زموږ ټولنه زبېښلې او مروړلې ده او اوس یې هم ځپي، نو د خپرونو چلوونکي، لیکوال او فرهنګیان هم له دې ناخوالو سره مخ دي. هیله مجله هم د دریو متضادو چاپېریالونو لپاره خپرېږي، لیکوال او لوستونکي یې هم له دې ټولنو څخه دي، په داسې یو حالت کې طبعاً د ذوقونو، فکرونو او گروهو ټکر رامنځته کېږي.

سره له دې چې هیله په دې برخه کې ډېره بریمنه وه، چې په یادو شویو چاپېریالونو کې یې خپل مینه وال، لېوال او ملګري لیکوال پیدا کړي، خو بیا هم څرنگه چې په وروسته پاتې ټولنو کې د خدمت معیار معلوم نه وي، نو ځینو کسانو سره به زموږ د کړې فرهنګي کار په باب شک او گومان پیدا شوی وي او ځینو خو به لا آن (سوی تبسم) هم کړی وي. دګواښ، تردید، تهدید او نورو فشارونو عملي او نظري څرکونه هم وو، خو بیا هم زموږ هوډ او تکل کمزوري نه شول، دتحمیلی سانسور، خپلسري او ذهني سانسور یو ډول سیوری هم و، چې زموږ کار یې ټکنی کاوه.

نیمگړتیاوې:

هر څوک چې یو کار کوي، طبیعي خبره ده چې که بریاوې ولري، نیمگړتیاوې به هم ولري. موږ هم د بریاوو ترڅنګ یو شمېر نیمگړتیاوې لرلې، چې دلته یې یادونه کوو:

- د چاپ په برخه کې یو څه ځنډ پېښېدل.
- د مجلې د وېش ناسموالی.
- د زیاتو مالي مرستو په راجلبولو کې پاتې راتلل.
- مجلې ته د ټولو راغلو لیکونو پوره نه خپرول او نه ځوابول.
- دمجلې له یوې گڼې نه بلې ته د چورلټ نوبت نشتوالی.
- د مجلې له یو شمېر استازو څخه د ځینو مینه والو (حق او ناحق شکایت).
- له نړیوالو مطبوعاتو سره په اړیکو ټینګولو او په انټرنټ کې د پانې په جوړولو کې پاتې راتلل.
- او ځینې نورې نیمگړتیاوې.

اړتیاوې:

د نړۍ په هر هېواد کې هره مجله او یا بله خپرونه ځان ته ټاکلی پرسونل او دفتر لري، تر څلورو کلونو وروسته موږ ايله پر دې بريالي شو، چې له یو بل کلتوري مرکز سره هیلې ته یو دفتر پیدا کړو، په مجله کې لا د څو تنو د شتوالي اړتیا هغسې پر ځای پاتې ده. که چېرې هیلې مجلې لږ تر لږه څلور تنه پرسونل او هغو ته ټاکلی معاش لرلای، نو پورتنۍ ټولې نیمگړتیاوې به نه وای.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

تر هېواد دننه د چارواکو یوازې دومره همکاري چې د مجلې په وېش کې مرسته وکړي.

په بهر کې د زیاتو قلمي همکارانو او مالي مرستندویانو راجلبول. په پای کې د هیلې له ټولو هغه مینه والو، لېوالو، خواخوږو، لیکوالو او مالي مرستندویانو څخه چې په تېرو څلورو کلونو کې یې له موږ سره همکاري کړې او خپله هیله یې تر دې دمه رارسولې، ډېره مننه کوو، زموږ راتلونکې ګڼه به ان شالله دهیلې د عمر د نیمې لسيزې لومړۍ ګڼه وي، هیله ده هیله په خپلو نوښتونو، وړاندیزونو، رغنده نیوکو او رنگارنگ لیکنو ښکلې کړئ.

ژوند مو هیله من او هیلې مو بریمنې شه!

د هیلې اداره

کار خپله سخت کار دی

زموږ په فرهنگي کړيو او ټولنو کې زيات وخت دفرهنگي کاراوزير پرخومره والي او څرنگوالي خبرې کېږي. يو شمېر ليکوال په دې کار کې دمهارت تربرېده رسېدلي دي چې څنگه پر نورو تبصره وکړي، دنوروعيب څرگند او نيمگړتياوې يې په ډاگه کړي. ددې ډول ليکوالوچې ليک کم اوخبرې ډېرې کوي، ذهني انرژي او وخت پردې لگېږي چې دنوروکړی کار بې ارزښته او يا کم ارزښته وښيي. ځينو يې بيا دکره کتونکي جامه اغوستې اوهمدې ته منتظرناست دي چې څوک څه وليکي اوياکوم فرهنگي کار ترسره کړي نو بيا دوی ته موضوع پيداشي او د نورو دکړي کار په غندلو، ارزولو او بل ډول بنودلو ځان په ټولنه کې مطرح کړي. په دې ډله کې داسې ليکوال هم شته چې په ادبي او فرهنگي کارکې يې ونډه په سلوکې لس برخې ده خونيوکې يې نوي برخې دي. دوی بيانورو ته د فرهنگي او علمي کار د لارښوونې او سرته رسونې په لسگونو لارې گودرې هم ښيي چې بايد داسې وکړي، داسې وکړي او داسې وکړي. څوکلۀ چې ترې وپوښتل شي، ښه به نه وي هغه کارچې نورو ته يې د سرته رسونې نصيحت کوي، په خپله يې وکړې؟ کله چې له دې ډول پوښتنې سره مخامخ شي، نو بيا درته خپلې لس پلمې، عذرونه او

ستونزې را د مخه کړي ، والله نو موږ خو په لسگونو ستونزې لرو ايله همغه غوڅې کړو، دوی خو بڼه دي ځان يې همدې کار ته وزگار کړی دی.

دوی د هغو کسانو هغه کار و زیار ته نه گوري چې د فرهنگي کار په خاطر يې د ژوند نورې ستونزې پر شاتمبولي او ځان ته يې دکار و زیار لاره خلاصه کړې ده. د کار خلك همېشه کارکوي، خبرې او نظرونه يې کم وي خو عملونه يې زیات. (د مبصرينو او کره کتونکیو) بیا کارونه کم دي، خو انتقادونه يې زیات.

په ټولیز ډول زموږ په ننني فرهنگي بهیر کې دوه ډله لیکوال لیدل کېږي: یوه ډله هغه لیکوال دي چې کارکوي، زیارکاري او خپلې ټولنې ته د خپل فکر او خیال ثمره وړاندې کوي او دویمه ډله هغه لیکوال دي، چې خپله یا هېڅ کارنه کوي او یا ډېره کمه فرهنگي هڅه کوي، خو د نورو په کار یا د لومړۍ ډلې د کار پر څرنگوالي زیاتې خبرې کوي، په حقیقت کې دوی د لومړۍ ډلې د کار (ارزوني) ته کارویلی دی.

په دې کې بیاځینې کسان داسې هم دي چې کله دکار له نه پیدا کېدلو نه سرتېکوي، خو کله چې ورته کار پیداشي بیا ترې په شلو پلمو اوږه تشوي او د خپل ذوق، شوق، شخصیت او سلیقې له شان سره يې برابر نه بولي، خو اصلي خبره داده چې په دې ډول اشخاصو کې د لټۍ هغه تومنه ډېره زیاته وي چې سړي ته لنډ مهالی آرام او خوږلني وربښي.

د طمعې او حرص یوه بله ناروغي هم په ځینو کسانو کې شته، د ساري په توګه هغه پلانی لیکوال ولې موږ ته کار نه پیدا کوي؟ ولې موږ سره کار نه وېشي؟ ولې دومره ډېر کار کوي؟ ولې هرڅه ته لاس اچوي؟ ولې پر هر څه خېټه اچوي؟ ولې زموږ په غم کې نه دی او داسې په لسګونو ډوله ولې ولې....

دا ډول (ولې) چې دوی نورو ته راجع کوي، په خپله دوی ته هم راجع کېدی شي، په حقیقت کې همدا (ولې) د دوی پر کاري سستیا، بې تفاوتۍ او د فرهنګي مبارزې په برخه کې د دوی پرناکامۍ دلالت کوي. څرنگه چې اوسمهال فرهنګي هڅې او کارونه تر زیاتې کچې او برېده له دولت څخه ازادو لیکوالو او فرهنګي ټولنو ته لېږدېدلي دي او هغوی د خپل ملي او فرهنګي رسالت له مخې دا فرهنګي کارونه سرته رسوي، د امتیاز خبره په کې هم تر زیاتې کچې مطرح نه ده، یوازې معیار فرهنګي کار دی او زیات فرهنګي کار.

نو اوس که چا چې مټره وي او فرهنګي کار سره په رښتیا هم مینه لري د فرهنګي کار د ازمون دې سختې اورنۍ ټټۍ ته دې راودانګي، خپل ځان دې وازمويي، که د فکر او احساس له دې سخت ازموڼه رابهرشو، نو د ټولو باور به راخپل کړي او که داسې نه وي نو دا هم شونې نه ده چې یو څوک دې نه کار کوي، نه دې سخته زغمي او نه دې هڅه کوي، یوازې گیلو، مانو او پر نورو باندې پر تبصرو دې وخت تېروي او بیا دې دا طمع هم کوي چې نور دې دی ونازوي، کار دې ورته پیدا کړي پر شا دې وټپوي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سړیزو په لمن کې

نوځکه خو وایو چې (خپله دکار ترسره کول سخت کاردی) او هغه څوک چې د کار نه کولو لپاره پلمې لټوي په حقیقت کې خپله هغه بې کفایتی او کمزوري پټوي چې دی یې د هغه کارپروړاندې لري، ښه به دا وي چې موږ نورو ته د کار د نصیحت پرځای خپله کار ته و دانگو او له نورو نه دا طمع هم ونه لرو چې موږ ته باید کارونه پیدا کړي او یادې نور زموږ کارونه ترسره کړي، ځکه یوه مقوله ده چې (که غواړې کار ترسره شي خپله یې وکړه). د نړۍ یو سیاستوال به ویل: "څوک چې کار کوي هغه یې د وسایلو په لټه کې وي او څوک چې کار نه کوي هغه یې د دلایلو"، نوموړ ته هم لازمه ده چې د کار سرته رسولو لپاره وسایل پیدا کړو، نه د هغه د مخنیوي لپاره دلایل.

په درناوي

هېواد او ملي فرهنگ ته د زیات او مثبت کار په هیله

د هیلې اداره

افغانستان، اسلام او پښتو؛ درې ستر ارزښتونه او چوپه خوله خدمت

په وروستیو درېیو لسیزو کې چې په افغانستان کې جگړه ییزو سیاستونو او جگړه مارو ګوندونو ته د ژوند، شعار او غږ پورته کولو لاره اواره شوې ده، نو دې ډلو تپلو نه یوازې زموږ هېواد ته ستر مالي تاوانونه اړولي، بلکې ټوله ټولنه یې له ستر بشري ناورین، ذهني او روحي ناروغیو سره مخ کړې ده.

دې ګوندونو او ډلو له سترو معنوي ارزښتونو او ایډیالونو سره هم لوبې وکړې، هغو چې ځان یې دخلکو مدافعین ګڼل او د "افغانستان خلکو دیموکراتیک ګوند" په نامه یې ګوند جوړ کړی و، دخلکو دګټو، ژوند او هوساینې شعارونه یې ورکول، هغوی تر ټولو لومړی دخلکو په ورکاوې، سپکاوي، وژنې او ترټنې پسې متې رابډ وهلې، خو یو وخت بیا داسې راغی چې دهمدې ګوند غړي او مشران دهمدې ګوند په نامه شرمېدل، نو ځکه خو یې "دوطن ګوند" په نامه ونوموه، یو چا دپوهنتون له یوه استاد څخه وپوښتل چې دوی ولې خپل ګوند د "دوطن ګوند" په نامه یاد کړی، هغه ورته وویل: «(ځکه چې خلك یې وشرمول اوس دوطن وار دی)»

ددوی پر وړاندې بیا اسلامي گوندونه راپورته شول، چې په عمل کې په کې اسلام و که نه و، خو په اصولو او نومونو کې ټولو اسلام یاداوه، بیا داسې وخت راغی چې دوی هم داسلام په نامه داسې ناوړه کارونه وکړل چې کفرکې به هم چا نه وي کړي، د هر اسلامي تنظیم نوم چې به چا واخیست، نو په ذهن کې به یې د غلو او داړه مارانو یوه ډله او دوحشت او بربریت یوه خپه تداعي شوه، د دوی د نوم د مانا او د دوی د عملونو ترمنځ دپېښ شوي تضاد یوه بېلگه به راوړو:

په کابل کې د یو ښاري کور د (اتحاد اسلامي) او (وحدت اسلامي) گوند ترمنځ دپېښو شویو جگړو له کبه لوټ او تباہ شوی و. یوه شپه دکور یو ځوان له خپلې مور او نورو غړو سره دماسخوتن ډوډۍ ترخوړلو وروسته دالله (ج) دربار ته لاسونه پورته کړل او دعایې وکړه چې ای خدایه! زموږ کورته (وحدت) او (اتحاد) راولې چې موږ نور له دې درید دریو خلاص شو.

په دې وخت کې یې مور په لږزېدلي غږ ورته وویل! وه زویه دادې څه وویل، خدای دې (وحدت) او (اتحاد) زموږ کورته نه راولي، ځکه چې همدغو خو زموږ کور لوټ کړ او موږ یې درپه دره کړو. ددې ښځې په ذهن کې د (وحدت) او (اتحاد) کلمې د (اسلامي وحدت او اسلامي اتحاد) تنظیمونو په مانا تداعي شوې وې. سره له دې چې ددې دواړو تنظیمونو په نومونو کې د یووالي مانا پرته ده، خو په عمل کې دواړه دیووالي او اتحاد پرضد وو. د

" اسلامي " کلمې له مانا سره يې عملي تضاد هم همداسې درواخله!

همدارنگه نورو لويو وړو ډلو هم کله چې د افغانستان او يا د پښتو ژبې ستاينه او يادونه کړې د عملي خدمت پرځای يې ورته زيان اړولی دی، ځکه چې ددې ډول کسانو دشعار جذبه پياوړې او د عملي کار قوه يې کمزورې او يا هم په نشت حساب وه، دغه راز يو شمېر خلکو دخپل ځان او شخصيت دتبارز لپاره هم ستر ارزښتونه لکه اسلام، وطن، ملت او ژبه(پښتو) په ناوړه بڼه کارولي دي.

داسې خلک هم ليدل شوي چې هېڅ ډول اخلاقي، علمي او هنري شخصيت نه لري، په اصطلاح د دوو خرو اوربشې به نه شي بېلولای، خو له سترو ايډيالونو به يې شعارونه جوړکړي وي او ځان به پرې ځلوي، يو شمېر ژبياالو (پښتوپالو) هم د عملي خدمت پرځای د گړنيز تبليغ لمن نيولې او غواړي په دې ډول په ټولنه کې ديوه محروميت دانعکاس له کبله ځان تثبيت کړي، ځينې داسې کسان هم شته چې دژبې دپورته کولو اواز يو مقام ته رسولی، خو کله چې د عملي خدمت وخت رارسېدلی ، بيا يې دخپل مقام په خاطر ځان غلی کړی، نو ځکه خو شاعرچې دټولنې تر ټولو ځيرمن موجود دی ، دې رمز ته متوجه شوی او وايي:

څوک چې دپښتو په نوم بڼاغلي دي
هغه د پښتو پر مړۍ غلي دي

ځینو سیاستوالو بیا د خپلو ناوړو عملونو له کبله د افغانستان نړیوال حیثیت او غرور پیکه کړ. تر نن تقریباً ۲۱ کاله وړاندې ښاغلي سلطان کشتمند په یوه مرکه کې څرګنده کړې وه: ((موږ افغانستان ته دومره خدمت وکړ چې د ټولې نړۍ په کچه موږ خلکو ته ور وپېژنده، خو تر موږ دمخه افغانستان په نړۍ کې چا نه پېژنده.))

ښاغلي سلطان علي کشتمند او د هغه ګوند پر افغانستان د راغلي وروستۍ غميزې او پردي ښکېلاک له امله هغه ته د خپلې خپلواکۍ او ناپېیلتوب د قربانۍ په بدل کې یو دردوونکی او غموونکی شهرت ورکړ، نه هغه عزت، شهرت، حیثیت، ژوند او مقام چې پخوا یې درلود.

ددې خبرو مانا دا نه ده چې موږ باید ایډیالونه ونه لرو او ملت پر واحدو ایډیالونو راټول نه کړو، بلکې هدف دا دی چې ایډیالونه باید پیکه نه شي او ناوړه ګټه ترې وانه خيستل شي، دسترو ایډیالونو د ځلونې، بري او هغو ته درسېدنې لپاره ایډیالو شخصیتونو، سپېڅلو لارښوونکو او رڼو لارویانو ته اړتیا ده، موږ باید په ړندو درنا شننه ونه کړو او نه له کرغېړنو اشخاصو د ایډیال نظام د جوړولو هیله ولرو. دسترو ایډیالونو د مسخه کېدو دمخنیوي لپاره یوه لاره داده، هغه څوک چې سترو ارزښتونو او اوچتو ایډیالونو سره د مینې جذبه په زړه او د تدبیر قوه په فکر کې ونه لري، باید د لویو ایډیالونو شعار ته پرې نه ښودل شي، اوس د عمل نړۍ ده، په تشو شعارونو نه کلي ابادېږي، نه ښارونه

او نه ايډيالونه پرې بري ته رسي، بلکې دلويو ارزښتونو دسولېدو او پيکه کېدو سبب هم گرځي، نو ښه لاره دا ده چې موږ دشعار پرځای عمل ته ترجيح ورکړو او څه شی چې غواړو هغه په عمل کې خلکو ته څرگند کړو او دخپل ايډيال مطابق له ځان نه همغسې ايډيال شخصيت جوړکړو. ددې کار گټه به داوي چې دوچو شعارونو له کبله به دلويو ايډيالونو دپيکه کولو مخه نيول شوې وي، که څوک افغانستان، اسلام، ملت او پښتو ته خدمت کوي، نو ښه کار دادی چې چغې دې نه وهي، او شعارونه دې نه ورکوي، عملي خدمت دې وکړي او خدمت په هنداره کې دې خپل ارمان وځلوي، ځکه چې دعمل دځاوند او دويڼا دڅښتن ترمنځ د شخصيت له پلوه ډېر تفاوت وي، هغه د استاد الفت خبره: د عمل دځاوندانو په حضور کې د ويڼا ځاوند ولاړ لاس په سلام دی

افغانستان، اسلام، افغانانو او پښتوته درښتيني او عملي
 خدمت په هيله
 په درناوي
 دهيلې اداره.

بحراني شرایط او فرهنگي کار

هره ټولنه چې له کوم سیاسي، پوځي، ټولنیز بحران او ناوړین سره مخامخ شي، نو د ټولنې ډېر ستر ارزښتونه او ایډیالونه هم ورسره له ډول ډول گواښونو او خطرونو سره مخامخېږي. کله چې د ټولنې ستر او مانیز ارزښتونه او ایډیالونه لږ کمزوري شي، نو د ټولنې وگړي له ذهني پلوه سره وېشل کېږي، همدغه وېش ددې سبب ګرځي چې د ټولنې دخلکو ذهني ځواک له یو بل سره په اختلاف کې اوبه شي او دترقی او سوکالۍ لپاره ورته څه پاتې نه شي.

زموږ ټولنه هم په تېرو درویشتنو کلونو کې له ډول ډول سیاسي او پوځي بحرانونو او نورو ډول ډول غميزو سره مخامخ شوې ده. له دې غميزو څخه راپیدا شوي زیانونه دومره زیات دي چې که له هره پلوه یې وسنجوو نو ساری به یې نه زموږ د هېواد په تاریخ او نه دنړۍ دنورو ولسونو په تاریخ کې ولیدل شي او که سړی د احساس له زاویې ورته څیر شي نو غوښي به یې زېږه شي.

افغاني ټولنې ته د اوښتنو زیانونو په اوږدې لړۍ کې فرهنگي زیانونه د ډېرې ویرنې وړ دي. له ملي موزیم، سیمه ییزو موزیمونو، د بامیانو دسترو تاریخي مجسمو، علمي مرکزونو او لویو کتابتونونو را نیولې دلیکوالو تر شخصي کتابتونو پورې

ټول لوټ او تباہ شوي دي. دهېواد پر فرهنگ داسې پرله پسې ناتارونه راغلل چې یو تربله دردوونکي وو، ان تر دې بریده چې دټولو لیکوالو، فرهنگپالو او نورو هېوادپالو هیلې یې ومروړلې. په داسې بحراني شرایطو کې دفرهنگي کار او فرهنگي خدمت خبره مطرح کول یو باییز او بې اغېزې کار ګڼل کېږي، لامل یې دا دی یو خو دا چې دفرهنگي ویجاړونې لړۍ لا بنده شوې نه ده او بل دا چې دژوند دنورو خواوو اړتیاوې دومره مهمې شوي چې که هغه پوره نه شي، نو خپله ژوند له ګواښ سره مخامخېږي. خو د یاد وړ خبره دا ده دهېواد فرهنگیان چې دفرهنگ درغونې شعور او مسوولیت لري، ددې ډول بحراني شرایطو ناوړو اغېزو ته تسلیم شي؟ او که نه د یوه وقایوي درمل په توګه ورو ورو دخپلې ټولنې فرهنگ ورغوي؟ دې ته مو هم باید پام وي چې زموږ په هېواد کې ډېر ناوړینونه دهمدې فرهنگي بنسټونو، ملي ارزښتونو او ایډیالونو دبنسټونو له نړېدو او بنورېدو څخه راپیدا شوي دي.

په هېواد کې د۲۳کلونو په اوږدو کې د (۳۵۰۰) بنوونځیو د نړېدو له امله د اټکل اتو ملیونو وګړو دلوستوالېدو مخه نیول شوې ده. په همدې کلونو کې به دې جګړه مارو وګړو له کومې لارې خپل ژوند خړوبولای او یا به یې خړوبوي؟ ځواب یې څرګند دی، ترزیاتې کچې له جنګ جګړو او نورو نامشروعو لارو.

که چېرې زموږ په ټولنه کې همدومره نالوستي کسان نه وای، نو د جگړه مارو تنظیمونو لیکې به چا ډکولې؟ او څوک به دلوستو منفي سياستوالو دښکار سبب گرځېدل؟ ایا هغو وسله والو سره چې د هېواد ملي شعور وای او له متمدنې نړۍ سره اشنا وای، د هېواد ملي موزیم یې لوتپوه؟ هغه یې په نورو پلوره او یا ړنگهوه؟ ملي گالري او ملي ارشیف یې چورول او دنړۍ ستر شهکارونه د(بامیانو تاریخي مجسمې یې نړولې؟) دا ټولې بدمرغۍ زموږ دفرهنگي فقر له کبله او د ملي فرهنگ دروحيې دنشتوالي له امله راپیدا شوي دي. که چېرې زموږ په ټولنه کې دعلمي مرکزونو او فرهنگي بنسټونو د بیا رغونې غم ونه خوړل شي، نو دغلا او لوټ دا لړۍ به همداسې روانه وي او زموږ پاتې فرهنگي شتمنۍ به هم همداسې لوتېږي او نوي غله به د زړو غلو ځای نیسي، نو اوس چې ټولنه له داسې یو بحران سره مخامخ ده، فرهنگي ټولنو او فرهنگپالو ته په کار دي چې د اوږده زغم لاره خپله کړي، دې پسې ونه گرځي چې اوس ددوی کار ته په ټولنه کې په کومه سترگه کتل کېږي او خلکو ته څه ارزښت لري، دټولنې او دعامو وگړو دې تفاوتۍ کچه څنګه ده؟ بلکې دوی باید دې ته پام وکړي چې دفرهنگي کار اغېز په یوه ورځ، یو کال او یوه وخت کې نه معلومېږي، فرهنگي کار دسرو زرو او هغو غرنیو غمیو په شان دی چې دکلونو او پېړیو په تېرېدو سره یې دا

ډول ارزښت گټلی او د وخت په تېرېدو سره یې هره ورځ ارزښت نور هم زیاتېږي. فرهنګي کار هم همداسې در وېوله ځکه چې تر ډېرو کلونو وروسته یې ارزښت څرګندېږي او د وخت په تېرېدو سره یې ارزښت نور هم زیاتېږي، د همدغه معیار او ارزښت په پام کې ساتلو سره فرهنګیانو ته په کار دي چې د فرهنګي کارلنډ مهالې گټه په پام کې ونه نیسي، بلکې ددې کار اوږد مهالې گټې ته پام وکړي او خپل زغم او هیله همداسې زیات کړي.

هېواد ته د زیات فرهنګي خدمت لپاره د فرهنګیانو، د زغم او

حوصلې د زیاتېدو په هیله

دهیلې اداره

که مې سل نصیحتونه ورته وکول!

جرگې لارې، مرکې لارې، عذرونه وشول، ننوتې وشوې، لوی، واړه، زاړه، بنځې، ځوانان، روښنفکران، مخور، لیکوال، فرهنگپال، سوداگر، استادان او دبېلابېلو مسلکونو پوهان له کور، کلي، هېواد او لرې لرې هېوادونو مشورو او عذرونو ته ورغلل، خو چریان، طالبان، ملایان، مولیان او واکمن "علما کرام" دخپل جهل پرڅره سواره وو، دهېچا پر خبرې یې سر ونه ګراوه، دهېچا یې ونه منله، بل هېڅ شی یې نه وزده، خو یوازې دومره یې زده و چې (نه منم، نه منم) او بس.

د اسلام دسپېڅلي دین د ۱۴ سوه کلن تاریخ په اوږدو کې هېڅکله هم ملا، طالب او یا په بله نومونه روحاني قشر په دومره یو اړخیز او مطلق ډول واک ته نه ورسېدلی، لکه طالبان چې واک ته رسېدلي وو، داسې برېښېده، چې دپېړیو پېړیو محرومیتونو، غریبیتو او ډول ډول کینو او عقدو دهغوی زړونه دعام ولس پر وړاندې دکرکې او غوسې برید ته رسولي وو، ځکه یې دقدرت پر مهال دهمغه ولس پر ځورولو، ټکولو او پیکه کولو پیل وکړ، چې دوی یې پاللي، لوی کړي او دکابل د واک ترترخته یې ورسره منډه کړې وه. ترهغه مهاله چې پر ملا او طالب د واک دخوږلنیو وېرمې نه وې لگېدلي، نو همدا چغې به یې وهلې، چې "موږ خو

د شریعت غرای محمدی د نفاذ لپاره راپورته شوي یو، موږ د څوکۍ او مقام غوښتونکي نه یو او کار خپل اهل کار ته سپارو " خو کله چې واک ته ورسېدل، نو ایله دخپلو محرومیتونو دپوره کولو په لټه کې شول، څوک د څوکۍ، څوک دموټر او څوک هم دڅلورو شرعي نکاحو دپوره کولو په هڅه کې شول.

د ټولنیز ژوند دښېرازۍ مخه ډې کړای شوه او یوازې خپل ژوند مطرح شو. دټولنې ټول مجموعي تفکر یوازې (ږیرې) ته راټول شو، ږیرې او نورو سنتونو دفرضو ځای (!) ونيو او فرضو دسنتو. دانسان کرامت تر ږیرې قربان شو او دښځې فرضي زده کړې تر چادری لاندې زندۍ شوې.

دا خبرې په دې مانا نه دي، چې گنې اوس طالبان له سیاسي میدان ه گوبنه شوي او ځواک یې په اصطلاح اوبه شوی، نوموړ ته خبرې کول اسانه دي. موږ دهیلې په تېر پنځه کلن خپرنیز بهیر کې هر وخت ځینې انتقادي لیکنې کړي او طالبانو ته مو نېکې مشورې ورکړي دي، دبېلگې په توگه به دتېر کال د (طالبان، بتان او بت پالان) لیکنه او دهمدې روان کال په لومړۍ گڼه کې د(مدرسه او ښوونځی) او همداسې نورې لیکنې یادې کړو. سربېره پردې (هیله) هغه یوازیڼۍ پښتو مجله وه چې دطالبانو تر واکمنۍ لږ وروسته خپره شوه او دپنځو کلونو په بهیر کې په منظمه توگه کابل او دهېواد زیات شمېر ولایتونو ته رسېدله. موږ په هیله کې د اصلاحي لیکنو ترڅنگ وخت پر وخت طالبانو ته په گړني ډول هم دعام ولس او هم د لیکوالو دردونه، نظرونه او

وړاندیزونه ور رسولې، خو هغوی نه یوازې دا چې منلي یې نه دي، بلکې موږ ته یې گواښونه هم کړي او اخطارونه یې هم راکړي دي، خو له دې سره سره موږ د عام ولس په شان په دې نظر وو چې که چېرې طالبان له منځه ځي، نو داسې څوک یې باید ځای ونیسي چې لاسونه یې د ملت په وینو سره نه وي، که چېرې ستمي او افغان ضد ځواکونه بیا واک ته رسول کېږي، نو تر دوی بیا همدا طالبان ښه دي، ځکه که طالبان تنگنظره دي، له ترقۍ او تمدن سره علاقه نه لري او ان چې مخالف یې دي، خو لږ تر لږه د یوې عقیدې خاوندان دي، دخلکو سر، مال او عزت خو خوندي دی. طالبانو ته مو هم په سوونو ځله دا خبره کړې وه چې افغانستان پرته له هغه هم جگړې ځپلې او نور دجنگ توان نه لري، زموږ له دنیا سره په دښمنۍ کې ګټه نه شته، که امریکا (۵۲) ټوټې هم شي افغانستان ته یې څه ګټه؟ ګټه به یې عربو او نورو عجمو ته رسي، لکه دشوروي د ټوټه کېدو ګټه چې نورو ته ورسېده، هر هېواد ته خپلې ملي ګټې ډېرې مهمې دي، خو هغوی خپله عقیده له افغان ملتپالنې سره مخالفه ګڼله او د چا خبرو ته یې اهمیت نه ورکاوه، هغوی ته ځانونه (علماء) ښکارېدل، نو ځکه د ناعلمۍ په دریاب کې ډوب شول.

زموږ اساسي رېږه دا وه چې دطالبانو مخالف ځواکونه طالبانو سره د مذهب پر بنسټ جگړه نه کوي، بلکې د خپلو قومي عقدو له مخې جگړه پر مخ بیايي او هم دهر بهرني هېواد هرې مداخلې ته (لبیک) وايي او ورته ناڅي. هغوی طالبان د پښتنو استازي (!)

گڼل، خو طالبانو بیا پښتو پالنه او ملتپالنه یو شرک او جرم باله، طالبانو دا زغم هم نه درلود چې پښتنو کې یو شعوري حرکت او قوت رامنځته شي، ځکه چې هغوی دا د خپل واک لپاره خطر ګانه، نو اکثر وروښنفکرانو سره همدا وېره وه، چې طالبان خو هسې هم له پښتونولۍ سره وران دي، خو ددوی د ماتې په غیچ کې به ټول پښتانه در په دره شي، پښتانه به دطالبانو دتېروتنو کفاره ورکړي، نو ځکه خو ټولو پښتنو وروښنفکرانو ځانونه ستړي کړل او په سوونو ځله یې طالبانو ته وویل چې مه کوئ دا کارونه مه کوئ، تاسو سره ټول قوم بربادېږي. د افغانستان لوی عالم پوهاند عبدالشکور رشاد دطالبانو ډېرو مشرانو ته په وار وار دا وویل: "ستاسو بريالیتوب یوازې دملا او طالب بريالیتوب دی، خو ماته مو دټولو پښتنو ماته ده".

داستاد دخبرې مانا دا وه چې امتیاز یوازې دطالب او ملا دی خو په زیان او تاوان کې ټول پښتانه ورسره شریک دي. دطالبانو تر سقوط نه څو میاشتې دمخه مو په کندهار کې یو لوړ پوړي چارواکي سره همدا خبرې مطرح کړې، چې ګورئ پښتانه درسره بربادېږي، هغه په یوه زهرجنه خدا موږ ته وویل: «دا پښتانه وروښنفکران دي موږ نه د پښتو په خاطر دفاع نه کوي، موږ مسلمانان یو، پښتانه نه یو، زموږ هدف اسلام دی نه پښتو او پښتانه»، موږ ورته هملته ښه په زغرده وویل چې وروره ستاسو هدف به ستاسو دخپل تعبیر اسلام وي، خو پښتانه تاسو ته په دې خاطر مشورې نه درکوي چې تاسو یانېه مسلمان یاست

او یا ښه پښتانه، تاسو د اسلام په نامه د پښتنو دفاعي ځواک له منځه وړئ، اوس چې واک در سره دی، هغه دملا او طالب دی، په نوم پښتون روښنفکر در سره په حکومت کې نه شته او نه هم کوم مخور قومي مشر، میم زرما ټوله د ملا ده، خو کله چې له منځه ځي، پښتون ولس به ستاسو د اعمالو کفاره ورکوي، موږ دې خبرې ته ډېر ځورېږو، نه دا چې ته عرب مسلمان یې که بل بې قومه مسلمان؟ دا خبرې مو هم ورته وکړې چې تاسو خو پښتانه نه یئ خو د پښتنو مخالفین مو د پښتنو استازي بولي او ستاسو په نامه یې زموږ د پښتنو د وژلو پلان جوړ کړی دی.

موږ ورته وویل چې که موږ ته طالبان او غیر طالبان دا تضمین راکړي چې د طالب تر زوال وروسته به یوازې طالب د طالب د اعمالو سزاویني او موږ پښتانه به ورسره نه کړول کېږو، موږ به هېڅکله هم تاسو ته د مشورو لپاره درنه شو، خو که ستاسو د اعمالو ټول زیان زموږ قوم ته متوجه وي، نو هغوی مجبور دي چې ستاسو سر په دې خبره خلاص کړي او ان گربوان مو ونیسي. طالب چارواکي موږ ته وویل: ((یوه موږ چاته تضمین نه شو ورکولای، هر سړی پوهېږي خپل کار یې، موږ د اسلام خبره کړې نه د قوم)).

اوس له هغه وخته نږدې اته میاشتې وتي او د طالبانو نظام هم ړنګ شوی، هغه وېره چې پښتنو روښنفکرانو درلودله کټ مټ عملي شوه، په لسگونو زره پښتانه ووژل شول، کورونه یې لوټ او بمبار شول، طالبانو هم د نږدې (۵۰) زرو طالبانو د قربانۍ ثمر،

د ډیرې، حجاب، سر زوری او خپل افراطي عمل نه قربان کې، له
همغه پیله بیا تر پایه عروجه او بیا تر زواله د سرتېمبګۍ د جهالت
پر خره سواره او د چا نصیحتونو لارې ته سم نه کړای شول، هغه
د شاعر خبره:

که مې سل نصیحتونه ورته وکړل
هغه خدای بې لارې کړی په لار نه شو

په هېواد کې د یو ملي حکومت د جوړېدو او ټولنیز عدالت
د تامین په هیله
په درنښت
دهیلې اداره

که مطبوعات ازاد شي

په افغانستان کې تر یوه ۲۳ کلن پرله پسې اختناق وروسته یو ځل بیا په هېواد کې د قانون، قانونیت، ازادۍ او ولسواکۍ، سولې او ښېرازی، ټولنیز عدالت او هېوادنۍ پرمختیا خبرې ډېرې اورېدل کېږي، یوځل بیا د شعارونو بازار گرم دی، خوله ور، ژبور، اړیکوال او هغه لوبغاړي بیا ډگر ته راوتلي چې د رنګارنګ لوبو په هر سره، شنه، سپین او تور ډگر کې د لوبېدو وړتیا او قابلیت لري، په یوه شېبه کې جنایت پر خدمت او خدمت پر جنایت عوضولای شي، پر خپلو ټولو عیبونو د غرونو غوندې پردې را اړولای شي او د نورو د مچ وزر په شان تېروتنه د غره غوندې غټولای شي.

د همدغسې واکوالو په واکمنۍ کې یو ځل بیا د ازادۍ او دیموکراسۍ انگازې خورې دي او ددې انگازو په منځ کې بیا د مطبوعاتو ازادي او د ازادو مطبوعاتو خبرې ډېرې زیاتې تودې دي.

ظاهراً خو ازادي، دموکراسي، ولسواکي، ټولنیز عدالت او پرمختګ، ازاد مطبوعات او د مطبوعاتو ازادي خورا خوږې خبرې دي، آن د سترو ارمانونو په توګه باید ورته وکتل شي، خوله بده مرغه چې په افغانستان کې د شعارونو او عملونو تر منځ زیات واټن وي، نه یوازې واټن وي، بلکې شعار او عمل زیات وخت یو د بل پر ضد واقع شوي دي، چا چې د (خلکو) شعار ورکاوه، هغوی خلک له منځه یوړل، چا چې د اسلام شعار ورکاوه هغوی اکثره بیا د کفر له ګرېوانه سرونه راوګڼل او د ځینو عملي جهاد پر فساد بدل شو او د ځینو چې د بهرنیو مداخلو د بندولو چغې

وهلې هغوی بیا بهرنیان راوبلل، د همدې ۲۳ کلنې پخې تجربې له مخې په کابل کې د یوې ولسوالۍ د زورواکو قومندانانو د مطلق واک په حدودو کې د مطبوعاتو ازادي یو ځل بیا د همدې تجربې د تکرار تداعي ده، بیا به هم عملونه د شعارونو خلاف وي او په کابل کې خو یې اوس عملي بېلگه هم همداسې ده.

د کابل ټلويزيون او راډيو د پنجشير ولسوالۍ د وگړو په لاس کې ده، له دولتي راډيو ټلويزيون نه یې د یوې ډلې او یوې ولسوالۍ خپرني وسيله جوړه کړې ده، راډيو ټلويزيون کې چې د احمدشاه مسعود په باب دومره ستاینې او ویرنې خپرېږي، د لنډمهالې ادارې مشر حامد کرزي په باب دومره څه نه شته، که چېرې پر ټلويزيون او راډيو د ټوپک شپېلۍ واکمه نه وي، نو د نارسمي اشخاصو په باب به په رسمي خپرونه کې په دې کچه خپرونې شونې وي؟

څرنگه چې اوس په کابل کې د نړيوال سوله ساتي ځواک سرتېرو حضور شته او د دې هېوادونو حکومتونه د عمل او شعار تر بريده د ديموکراسۍ او مطبوعاتو د ازادۍ خبرې کوي، نو پر کابل باندې د اصلي واکمن گروپ مخور هم غواړي خپل سکتارستي خصلت د مطبوعاتو د ازادۍ تر پردې لاندې پټ کړي، دوی پر دې پوهېږي چې دوی د بهرنيانو په مرسته د هېواد لوی اکثريت (پښتانه) د القاعدې او طالب تر نامه لاندې لږ تر لږه اوس په کابل کې له سياسي واکه محروم کړي، نو ځکه خو میدان دوی ته تش دی، دوی خو په کابل کې پښتانه آن عادي ژوند ته نه پرېږدي، نو پاتې لا هغوی ته د مطبوعاتو د ازادۍ حقوق، نور نو که څوک څه خپروي هغه یا د دوی خپل خلک وي، یا به ورسره تنظيمي اړيکي لري، یا ژبني، سیمه ییز، قومي او نور روابط، دوی به هڅه وکړي

چې د دیموکراسۍ تمثیل وکړي، خو د دوی مالي سپورټ او فکري کيلی به واکمنې ډلې سره وي.

اساسي خبره داده چې په لنډ مهاله اداره کې د اساسي واکمن گروپ عملونه او دمطبو عاتو رېښتیني ازادي یو ډبل خلاف دي، دا واکمن اکثره په جنگي جرمونو کې ککړ دي او د ازادو مطبوعاتو رسالت دادی چې د دا ډول جنگي جنایتکارو له خپرو څخه پرده پورته کړي، خو کله چې واکمن پر دې پوه شي چې زما په اوږو کې شکه ده، نو بیا خو هېڅکله داسې ازادی ته اجازه نه ورکوي.

د کابل د لنډمهالې ادارې د دوو واکمنو ډلو تر منځ یو غټ نظري او عملي توپیر پروت دی، د روم د سولې د بهیر اووه تنه وزیران چې ښاغلی حامد کرزي هم له هماغې جملې څخه دی، داسې خلک دي چې په هېڅ ډول جنگي جرمونو ککړ نه دي، ټول داهلیت او مسلک خاوندان دي، دوی په دولت کې حقوقي صلاحیت لري خو عملي واک یې ډېر کم دی، خو په مقابل کې د نظار شورا ډله چې اکثره د یوې ولسوالۍ اوسېدونکي دي او په حکومت کې د مطلقیت تر بریده واک ورسره دی، واقع ده، د دې ډلې زیاتره غړي په جنگي جرمونو ککړ دي، د روم د سولې بهیر غړي وزیران داسې فکر کوي چې دوی خو هسې هم جنایت نه دی کړی، پرېرده چې مطبوعات ازاد شي، چې له دې نورو جنایت کارانو خو ښکې وباسي، خو د نظار شورا غړي بیا فکر کوي چې ظاهراً به د مطبو عاتو په ازادۍ د امریکا متحده ایالات خوشاله کړو، ځانپلوي مطبوعات به ازاد کړو او د مخالفو خولې به وتړو او په دې ډول به پر خپلو بدرنگو عملونو پرده خوره کړو.

په اوسني وخت کې د مطبوعاتو ازادي له دغسې متضادو لارو او واټونو څخه تېرېږي، دلته یو ځل بیا خپله اساسي خبره راغبرگوو چې د یوې

ولسوالۍ په حاکمیت کې د مطبوعاتو ازادۍ مانا د ځان تېر ویستل دي، ددې خبرې اصلي علت دادی چې د مطبوعاتو ازادي د دې خلکو له سیاسي گټو سره متضاده ده، که مطبوعات ازاد شي نو هغه به ضرور وليکي چې یوې ولسوالۍ ته د ټول هېواد د برخلیک ټاکلو حق د هغه هېواد له ولس سره چورلېت ظلم او ناروا کار دی.

د ابو حنیفې مدرسې فارغ باید په قضا- څارنوالۍ کې مقرر شي نه د امنیتي او دفاعي چارو د مسول په توگه.

د هر جعلي نوټ گرځول یو جنایي او سیاسي جرم دی پاتې یې لا چاپول، نو روسیه چې اوس هم نظر شورا اواستاد رباني ته په ټونو پیسې چاپوي، ددې مسلې ډاگیزول او پوښتنه به څنگه کېږي؟

د امریکا متحده ایالتونو او د نظار شورا د واکمني ادارې دادعاوو پر بنسټ د یوې فرضي په توگه که طالبان (له A نه تر Z) پورې ټول جنایتکار وگڼل شي، نو تر طالب د مخه جنایتکاران چې په کابل کې یې (٦٥) زره خلک ووژل، د هغو حساب به څنگه شي؟ د کابل په افشارو، درېیمه کارته او نورو سیمو کې چا هزاره گان په ډله ییز ډول ووژل؟

هغوی چې په سرونو کې یې میخونه ټک وهل او خلکو ته یې د مړي نڅا ښودله، هغه خلک څه شول؟

د شهیدې ناهیدې په شان د نورو لسگونو شهیدو خویندو قاتلین څه شول؟ چاپټ کړل او دچا په لیکو کې ننوتل؟

د هېواد په شمال کې د طالب په نامه د هر پښتون سرومال او عزت لوټوونکي د چا وسلوال کسان دي؟ دفاع او کورنیو چارو وزارت، کوم جنایتکار تر اوسه پورې ونیو؟

په مزار شریف کې د جنرال مالک او محقق د جنایتونو دوسیه چاته وړاندې کېږي؟

د شمالي سالنگ، بنګي پل، مټک پل او نورو پلونو د الوزولو مسولیت د
چا پر غاړه دی؟

په کعبه شریفه کې د قسم خوړونکو پر خبرو به د بیا باور نتیجه څه وي؟
او همداسې نورې هڅه په سلګونو او زرګونو (ولې) چې د اوسنیو واکمنو پر
وړاندې پرتې دي او ځواب ترې غواړي، خو که دې پورتنیو یادونو سره
سره اوسنۍ واکمنۍ کې د زغم روحیه پیاوړې شوې وي، خپلو عیبونو ته
یې پام شوی وي، د سمون لپاره یې هڅه کوي، د خپل ځان ترڅنګ نور
هم زغمي، په زړونو کې یې د کینې پرځای د مینې او ولولې څپې غالبې
شوې وي او رښتیا هم د زړه له تله غواړي مطبوعاتو ته ازادي ورکړي، نو
دا به زموږ د هېواد په تاریخ کې د فکري او ژبنۍ ازادۍ په برخه کې یو
ځلانده څپرکی وي. د مطبوعاتو ازادي له یو لړ کمو زیانونو پرته یې شمېره
ګټې لري، ځکه که مطبوعات ازاد شي، د ولس او حکومت ترمنځ نېغ په
نېغه ذهني اړیکې ټینګېږي، د سالم انتقاد روحیه پیاوړې کېږي، پر
واکمنو باندې د ولس د باور کچه اوچتېږي، ټولنیز عدالت ورسره
تامینېږي، ذهني پرمختیا ورسره رامنځته کېږي، که واکمن رښتیني
خدمتګاران وي د ازادو مطبوعاتو له لارې په ولس کې نور هم خپل
محبوبیت زیاتولای شي، ولس د نړۍ د تمدن له کاروانه خبرولای شي، د
ګڼو استعدادونو غوړېدو ته لاره اوارولای شي، خو لنډه دا چې ازاد
مطبوعات په سلګونو نه اټکلېدونکې ګټې لري. موږ له اوسنیو واکمنو هیله
لرو، لکه شعار یې چې ورکړی همداسې یې په رښتیني ډول عملي
کړي او یو ځل بیا د شعار د مخالف عمل تېره ترڅه تجربه تکرار نه کړي.

په هېواد کې د رښتینو ازادو مطبوعاتو د خپرېدا په هیله

د هیلې اداره

په هېواد کې د واک انحصار څنگه له منځه تللای شي؟

هرکله چې زموږ په هېواد کې یوې سیاسي ډلې واک ترلاسه کړی او هغه یې بیا په خپل انحصار کې ساتلی نو عام ولس ورڅخه خوا بډۍ شوی او بیا یې ورسره کرکه پیدا شوې ده.

هرڅومره چې واکمنو پر خپل واک ټینګار کړی همدومره یې مقابل لوري سخت افراطي غبرګون ښودلی او کله چې یې هغه واکمن سیاسي جریان راپرځولی نو بیا یې دې بل ځای نیولای، دوی بیا هم همغه تجربه تکرار کړې او تر دې اوسه لا دا لړۍ روانه ده.

له ۱۳۵۷ل کال راهیسې چې کوم افراطي حکومتونه راغلي، که ښي اړخي وو که کيڼ اړخي هغه ټول، ولس ته نامعقول وو. تر ۱۳۷۱ل کال وروسته سیاسي واک قومي بڼه خپله کړه. د استاد رباني او جمیعت واکمني مانا د تاجکانو واکمني، دې خبرې وزن او حقیقت هم درلود، ځکه په وروستیو کې ددې تنظیم موخه او هدف خپلې قومي، سیمه ییزې او ژبنۍ ګټې وې او دا یې عملاً ثابته کړې وه. ددې پر وړاندې چې هغه وخت کوم ځواکمن ګوند جنگېده هغه د انجنیر حکمتیار اسلامي ګوند و، چې اسلامپاله ایډیالوژي یې درلودله او ملتپالنه یې د ایډیالوژۍ په حدودو کې نه ځایېدله. حکمتیار د خپلو سیاسي او ایډیالوژیکو ګټو لپاره

له جمعیت تنظیم سره جگړه کوله، خو څرنګه چې دی په خټه پښتون و نو جمعیتیانو دده جگړې ته قومي بڼه ورکوله او غوښتل یې په دې ډول خپل قوم پلمه او د خپلو ګټو ساتنه وکړي. نور لږه کې یې هم په همدې نامه راپارول، خو دا ټولو ته معلومه ده چې حکمتیار هېڅکله هم نه په عمل او نه په وینا کې په شعوري توګه د اکثریت د قومي حقوقو د خوندي کولو لپاره مبارزه کړې ده. د استاد رباني د بې کفایتۍ واکمنۍ له امله په هېواد کې د طالبانو د اسلامي تحریک په نامه یو بل سیاسي مذهبي جریان ته ذهني او عملي لاره اواره شوه. دې تحریک د افغانستان له پنځه نوي فیصده خاورې څخه د جمعیت او نظار شورا تېغ ټول کړ او د یوه واحد حاکمیت تمثیل یې وکړ.

د طالبانو اکثره غړي پښتانه وو، خو ددوی مبارزه ددوی د خپل تعبیر مطابق سوچه مذهبي مبارزه وه او پر همدې بنسټ یې د خپل حاکمیت ستنې ټینګې کړې وې. دوی قومیت، ملت پالنه او ژبپالنه یو شرک باله، دا چې په پښتو یې خبرې کولې علت یې دا و چې بله ژبه یې زده نه وه. طالبانو په سلو کې دوه سوه یو مذهبي نظام حاکم کړ، ددوی په نظام کې له ملا او طالب پرته بل هېچا ته اړتیا نه وه او نه ورته د تقرر چانس برابرېده، ان د ترافیکو او روغتونونو د ریاستونو رئیسان یې هم ملایان ټاکل شوي وو. خو جمعیتیانو د طالب واکمني هم د پښتون د واکمنۍ په نامه یادوله او انګېرله او نړۍ ته یې هم دا بنودله چې دا د پښتنو واکمني ده.

طالبان په پای کې د یو نړیوال ټکر په نتیجه کې له منځه لاړل او د تخت وېخت او کبر جام یې نسکور شو. یو ځل بیا همغو ټوپکسالارانو او پاتېکسالارانو ته واک ورسېد چې طالبانو زیاتي د مرګ کومي ته ور ټپلوهل، خو د یو نړیوال تصادف او تصادم له کبله د مرګ له خولې څخه وژغورل شول او د بي ۵۲ الوتکو په زور د کابل پر تخت کېنول شول. دا ځل داسې هیله کېده چې نظار شورا به همغه پخوانۍ نظار شورا نه وي، دا ځل به یې له حالاتو درس او عبرت اخیستی وي، دا ځل به افغان ولس ته دا ثابتوي چې دوی د واک په لټه کې نه دي، دوی ته یوازې همدا انعام بس دی چې د مرګ له کومي را اېستل شوي او همدا شکرانه ورته کفایت کوي، خو دوی یو ځل بیا د بل ورکړې واکمنۍ په بهیر کې ثابته کړه چې ددوی په خصلت کې هېڅ ډول بدلون نه دی راغلی؛ څه چې پخوا وو همغسې دي او ان تر هغه لا هم بتر شوي دي.

نظار شورا دا ځل پر واک داسې خېټه واچوله، چې تر دوی د مخه ټولې واکمنۍ یې چلنج کړې، د هېواد په پنځه زره کلن تاریخ کې هېڅکله هم یوې ولسوالۍ ته داسې بشپړ واک نه و ور رسېدلای.

په اوسني وخت کې پنجشېر ولسوالۍ ته شپږ وزارتونه، ۱۷ معینیتونه او (۸۳۲) ریاستونه ورکړل شوي دي. له شپږو وزارتونو پرته څو داسې نور لوی ریاستونه دي چې تر وزارتو یې هم واک وځواک زیات دی، لویه څارنوالی، سره میاشت، راډیو ټلويزیون. یوازې د کابل ښار د ۱۶ ګونو امنیتي حوزو له جملې د (۱۳) امنیتي حوزو قوماندانان پنجشېریان دي، په بهرنیو

سفارتونو کې هم همدا حال دی. په سلو کې اتیا برخې کار کوونکي او سفیران یا پنجشېریان دي او یا هم د نظار شورا پلویان.

د نظار شورا غړي پر واک دومره مین دي چې اوس خپل پخواني موټلفین؛ جنرال دوستم او وحدت ډله هم نه مني او ميم زما ټوله زما غواړي. ملګري ملتونه او سوله ساتی ځواک هم څه اساسي رول نه لري، دوی نه دا گيله ده چې د افغانستان د خلکو ساتنه نه کوي، بلکې د نظار شورا واک ساتي. په کابل کې ددې لپاره پراته دي چې څوک پر نظار شورا برید ونه کړي او واک یې ونه لږزوي، یوازې نظار شورا ته د ټوپک گرځولو اجازه شته نور هېچا ته هم نه شته، دوی اوس هم یوې ډلې ته حکومت وايي، که دا ډله هرڅه کوي، که وزیران وژني، بندیانوي یې، که خلک وژني، موټر تېښتوي او یا عامه شتمنۍ لوټوي، دوی ته اجازه شته، خوبل هېچا ته اجازه نه شته، چې پر دوی برید وکړي. که له شمال نه کابل ښار ته په سلګونو زره وسله وال او ټوپکوال داخلېږي، هغوی ته اجازه شته خو که له سوېل ختیځ او لویدیځ څخه څوک له چاقو سره هم ښار ته داخلېږي نو پلټنه او څارنه یې کېږي.

په خواشینۍ سره باید ووايو چې ملګري ملتونه اوس یوازې د نظار شورا د ساتنې دنده سرته رسوي او دې باندې عام افغان ولس سخت گيله من دی. دې کې شک نه شته، چې که د ملګرو ملتونو پوځونه په کابل کې نه وي، په کابل کې دیوې ولسوالۍ

حکومت یوه میاشت هم ژوند نه شي کولای، نو که ملګري ملتونه غواړي په رښتیا هم د افغان ولس باور را خپل کړي، باید دیوې خاصې ډلې ملاتړ او ساتنه پرېږدي، بلکې د ټول ولس ساتنه او ملاتړ وکړي. لازمه خو داده چې په کابل کې باید د هېڅ یوې ډلې وسله وال کسان نه وي چې ټول ملت کابل خپل ښار او مرکز وګڼي، که چېرې حالت همداسې روان وي او دیوې ولسوالۍ حکومت جاري وي، نو بیا به ددې ظلم د پرځولو لپاره یا کینلاسي یا ښیلاسي افراطي حرکت ته ضرورت وي او را پیدا کېږي به. بیا به د جنگونو لړۍ پیلېږي، بیا به کابل محاصره کېږي، بیا به وینې تویېږي او د یوې ولسوالۍ واک به ختمېږي، خو مخکې تر دې چې خبره دې حد ته ورسېږي، ښه به وي چې ملګري ملتونه، د نظار شورا بهرني ملاتړي، د امریکا متحده ایالات او نور پر یوه معقوله طرح غور وکړي، چې هم د افغان ولس غوښتنې او هیلې پوره کړي او هم د نړیوالې ټولنې تشویشونه رفع کړي.

هم زموږ د ولس او هم د ټولې نړیوالې ټولنې باید دې ته پام وي چې په کابل کې داسې یوه ډله واک ته رسول شوې چې هغه د هېواد په زیات شمېر جنگونو او وژنو کې پوره لاس لري، له انساني او سوله ییزو لارو یې لرې کول یو خوب وخیال دی او پرځای پرېښودل یې هم هېواد ته زیات زیان رسوي، نو د محوه کولو ښه لاره یې داده چې نړیواله ټولنه یې له ملاتړه لاس واخلي.

ددوی ډله او عسکر، د دولت او پوځ په نامه په رسمیت ونه پېژني، خپلې مرستې پرې بندې کړي، یا ددوی قوتونه لکه د

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سړیزو په لمن کې

نورو تنظیمونو د ځواکونو په شان له کابل وېسې، که چېرې دا نه کوي، نو نړیوال سوله ساتی ځواک دې له کابل وېسې د هېواد نورو لویو ښارونو ته لاړشي، بیا به هلته د یوې ولسوالۍ د عسکرو زور معلوم شي چې څومره وخت په کابل کې پاتې کېدلای شي او خپل واک ته دوام ورکولای شي.

هغه وخت به یا له کابل وېسې او یا به د ملت ارادې ته غاړه ږدي، خو که د اوس په شان سوله ساتی ځواک په کابل کې یوازې د یوې ولسوالۍ د واکمنۍ ساتنه کوي او هغوی خپلو کارونو ته خلاص مټ پرېږدي او د نورو لاسونه ورته تړي. نو دا کار خو بیا نه د ملگرو ملتونو له منشور سره سمون خوري او نه د افغانستان له ملي گټو سره.

په افغانستان کې د انحصاري حکومتونو د پای ته رسېدو او د

ملي حکومت د جوړېدو په هیله

په درنښت

دهیلې اداره

په کابل کې څوک، څوک ساتي؟

د افغانستان د اوسنۍ غميزې په بهیر کې به تل داسې فکر کېده چې که نړیواله ټولنه (ملګري ملتونه)، د امریکا متحده ایالات او نور ځواکمن هېوادونه د افغانستان حالاتو ته ډېر پام راواړوي، نو د مشورې سر به پیدا شي او مسئله به ژر اواره شي، دا د نظر په توګه دحل یوه بڼه لاره وه، خو هر وخت چې یوه نظریه د تطبیق او عمل جامه اغوندي، هغه وخت معلومېږي چې نظریه لویه ده که وړه، نیمګړې ده که پوره، کره ده که ناکره، د پېښې هر اړخ ته د هغې د لید وړانګې ورسېدی شي او که نه، لنډه دا چې ټوله پېښه په بشپړ ډول رانغاړلای او ټولولای شي که نه؟ دغه پوښتنې او خبرې هغه وخت حلېږي او سپېښېږي چې نظریه د عمل ډګر ته وړاندې شي.

اوس دادی په افغانستان کې د ملګرو ملتونو او د نړۍ دسترو ځواکونو د عملي حضور، همکارۍ او مداخلې نظریه د تطبیق ډګر ته وړاندې شوې او دادی نږدې شپږ میاشتې پوره کېږي، خو له دې زماني واتنې څخه داسې ښکاري چې اوس لا هم د مشورې سر ورک دی او یا څوک قصداً نه غواړي پیدا یې کړي. یو اساسي او حقیقي خبره خو داده چې نړیواله ټولنه په تېره بیا د امریکا

متحده ایالات دیو ځانگړي مجبوریت او واقعیت له مخې افغانستان ته راغلي او د خپلو ځانگړو هدفونو په لټه کې دي، زموږ د خلکو د هیلو او ددوی د هدفونو ترمنځ منحنی خط موجود دی، ددې منحنی خط هغه برخې چې زموږ د ولس غوښتنې او ددوی هدفونه سره موازي کوي، گټه یې دواړو غاړو ته رسېږي، له هغه څخه دواړه لوري خوښ دي، خو هغه چې ټکر کوي طبعاً یو لوری به پرې خوشاله وي او په دې برخه کې نو امتیاز د هغه چا په برخه دی چې زورور وي.

د امریکا په مشرۍ د نړیوالې ټولنې او زموږ د ولس د ټکر تر ټولو ستر ټکی دیوه ځانگړي جنګي او سیاسي جنايتکار گروپ واک ته رسول دي، دا ډله نه هېوادني ارزښتونه مني، نه ملي، نه انساني او نه هم اسلامي، خو څرنگه چې دې ډلې د طالبانو پرضد هلې ځلې کولې او طالبانو د نړۍ له ډېرو زورورو سره ټکر وکړ، نو نړیوالو د طالبانو د سقوط په بدل کې زموږ پر ولس دا ډله واکمنه کړه، یانې زموږ ولس یې له بارانه ناوې ته ودراره، دلته اوس امریکا دې پسې نه گرځي چې ولس دا خلک غواړي که نه؟ خو دې ته ترجیح ورکوي چې بس همدا د کار خلک دي، فرمان او امر بڼه پرځای کولای شي، د نوکړۍ بڼه او پخه مسلکي تجربه لري، له ډېرو سره یې سرونه خوځولي او ډېرو نورو ته یې سرونه ټیټ کړي دي.

دې جنگي ډلې بیا دا غنیمت گټلای چې د بهرني ځواک تر سیوري لاندې د نړیوال تروریزم ضد شعار په پلمه خپلې بقا ته دوام ورکړي او نور هم خپل ځان وپرسوي، هغه سیروم چې اوس د گډ دښمن د له منځه وړلو په هیله دوی ته له بهره غځېدلی، ددوی دبقا اصلي عامل دی، دا جنگي ډله پر دې پوهېږي چې که نن بهرني ځواکونه نه وي، نو په کابل کې یې د ژوند شپې د گوتو په شمار دي، نو هغه سیاسي جنگي ډله چې له ولس سره په یو ځای پاتې کېدو کې د خپل عمر شپې دومره لنډې ویني، پرچا به ډډه لگوي؟ طبیعي ده چې پر بهرنیو ځواکونو به تکیه کوي. په بهرنیو لوبغاړو کې هم ټول دیوې لوبډلې خلک نه دي، هرڅوک خپله اجنډا لري، خو یوازې د لوبو ډگر یې یو دی (افغانستان). امریکاییان اوس د طالبانو او القاعدې په لټه کې دي، پر شمال ټلوالې ډېر په زغرده نه راځي، ایران او روس له نظار شورا سره گډ ستراتیژیک هدفونه لري، دلته یې ښه اوږده مزي غځولي او تر امریکا ښه پخه او پخوانۍ سیاسي سابقه لري، امریکا هم له همدې وېرې د حقیقت پر ځای د "گوزارې" پالیسي غوره کړې او ددې ترڅنګ پر نظار شورا د ناز لاس هم راتېروي، نړیوال سوله ساتی ځواک چې د کابل پر واټونو او سړکونو گزمې کوي، هم په اغېزمن ډول د نظار شورا د ساتنې او عمر اوږدونې لامل شوی دی، ددوی د فعالیت له امله د نظار شورا ملېشو ارامه ساه

وکنبله، خپل پکولونه، واسکتونه او دسمالونه یې لرې کړل،
 ډیرې یې وخریلې، عسکري یونیفورم یې پرځان راکاږه، څوک
 مدیران شول، څوک رئیسان شول، څوک وزیران شول، څوک
 جنرالان، څوک ستر جنرالان او څوک ان مارشالان.

له محلي قومندانۍ، توپکسالاری، پاتېکسالاری، لوټ او
 تالان څخه ښاري واکمني، عصري درغلی او قانوني لوټ او
 تالان ته داخل شول، قانوني لوټ او تالان خو ورته ځکه وایو چې
 اوس یې د دولت او قانون ماسک پرمخ راکاږلای، نو اوس به کومه
 سرچینه او ځواک ددوی مټ تاو کړي او د غلا لاس به یې ونیسي.
 اوس ايله جاري ملېشې د یو منظم او په اصطلاح ملي پوځ تمثیل
 کوي، خلک هماغه دي، خصلتونه هماغه دي، لباسونه او
 موقعیتونه یې بدل شوي، هماغه پاتېکسالاران دي او همغه
 پاتېکسالاري، پخوا به یې په لویو لارو کې لوټ او تالان کاوه، خو
 په کلیوالي بڼه، اوس یې په ښارونو کې کوي، خو په ښاري بڼه.
 اوس لا ان هوایی ډگرونه هم ددوی له شرنه په امن کې نه دي، ان
 وزیران په الوتکو کې په چرو وهي او وژني یې. خو په نویو بڼو.
 ددې ډول جنایتکارانو یو بل غټ امتیاز په اوس وخت کې دادی
 چې پخوا به دوی په کلیوالي سیمو او لویو لارو کې کوم ناوړه
 کار ترسره کاوه، نو په کابل او یا کوم بل ځای کې به ددوی
 مخالف ځواکونه هم وو، دهیلې یو څرک به و، خو اوس نه په کابل

او نه په کوم بل ځای کې کوم ښکاره او اغېزمن مخالف ځواک موجود دی، چې ددوی عملونه وڅېړي، د جناياتو دوسيه يې بشپړه او دوی محکمې ته راکش کړي، ځکه خو اوس دوی ته دا امتياز او واک حاصل دی چې هم وزير ووژني او هم د قتل د دوسيې د څېړلو صلاحيت د ځان کړي، نو کله چې په يوه ټولنه کې څوک خپله هم قاتل شي، هم قاضي او څارنوال، قاتلين به د چا له خوا په گوته شي؟

البتہ دا خبرې په دې مانا نه دي چې زموږ ولس ددې وړتيا نه لري چې ددې ډول جنايتکارې ډلې پر وړاندې راپورته شي او د تخت کاسه يې نسکوره کړي او يايې لږ تر لږه د مخالفت لپاره وسلوالې ډلې جوړې کړي، خو دا چې اوس ولې ډېر ژر دا کار نه کېږي، علت يې دادی چې زموږ ولس ديوې جنګي ډلې د سياسي معاملې او د نړيوالې ټولنې دغلطفهمنۍ، بې تفاوتۍ او د ځينو د غچ اخيستنې ښکار شوی دی.

زموږ پر ولس په تېره بيا پر اکثريت اوس د القاعدې او طالب ټاپه لګېدلې. اوس چې هرڅوک په کابل کې د اصلي واکمن گروپ (نظار شورا) پر ضد پاڅون کوي، نو د هغوی له خوا بهرنيو ځواکونو په تېره امريکايانو ته داسې ښودل کېږي چې دا ټول طالب او القاعده دی، مانا دا چې د نظار شورا هر سياسي مخالف، طالب او القاعده دي، ان هغه ډلې چې د طالبانو تر پيدا

کېدو د مخه یې دوی سره خونړي جنگونه کړي وو، هم د طالبانو په شمېر کې راوړلي.

بهرني ځواکونه په تېره بیا امریکایان د افغاني ټولنې یو دقیق تصویر او تحلیل نه لري او یا هم تر لږه اوس نه غواړي پر واقعیتونو پوه شي، نو ځکه خو د نظار شورا مشورې پرې ډېر اغېز کوي او سر ورته خوځوي، له همدې کبله خو په اوسني وخت کې په افغانستان کې بهرني پوځي ځواکونه او کورنۍ واکمنه پوځي ډله د یو بل ساتنه کوي نه د ولس.

خو اوس پوښتنه داده چې د افغانستان د ملي گټو خلاف دغسې یو حالت به تر ډېره دوام وکړي او که نه له منځه به لاړ شي؟

حقیقت دادی چې څوک تر پایه پر واقعیتونو خاورې نه شي اړولای، خو دا خبره هم رښتیا ده "څو چې رښتیا راځي دروغو به کلي وران کړي وي"، د امریکایانو او نظار شورا یاران ډېره باوري نه ده، ځکه چې د نظار شورا اصلي حامیان روسیه او ایران دي، دا هېوادونه له امریکا سره په ستراتیژۍ کې جوړ نه دي، خو اوس وخت کې د روس او امریکا ځینې هدفونه منطبق شوي او ایران هم د طالبانو له شره ژغورل شوی، پلوي ډلې یې واک ته رسېدلي او د فرهنګي ستراتیژۍ د تطبیق لړۍ یې پیل شوې ده، خو دا حالت ډېر دوام نه کوي، څه موده وروسته کېدی شي ددوی

گټې یو ځل بیا په ټکر کې شي، هغه وخت نو بیا نظار شورا نه شي کولای چې درې هندوانې په یو لاس کې ونيسي، د نظار شورا د عمر د لنډون نور عوامل د هغوی خپل ناوړه عملونه، جنګي جرمونه، قومي تعصب او د واک چورلټ انحصار دی، دا هغه لاملونه دي چې د بهرني ملاتړ د نشتوالي او یا لږ تر لږه د ملاتړ کموالي په حالت کې ددوی عمر له کاله، میاشتو او له میاشتو ورځو ته رالښولای شي.

مانا دا چې په هېواد کې د اوسني واکمن حالت پای ته رسېدو زیات واک د بهرنیو ځواکونو په لاس کې دی، ځکه چې دا حالت هم همدوی واکمن کړی دی، هغه د شاعر خبره:

خومره چې زه یمه خبر له ملکه
د مشورې سردی بهر له ملکه

په هېواد کې د ملي ایډیالوژۍ او ملي ستراتیژۍ پر بنسټ د یو ملي حکومت د جوړېدو په هیله.
د هیلې اداره

په کابل کې قانوني واک او عملي واک

د کاغذ پر ګل بلبلې نه ټولېږي

بې مېوې دۍ باغ و بڼ د ریا کار

په هره ټولنه کې د هغې ټولنې د پرمختیا، سمون او سوکالۍ لپاره پر قانون، قانونیت او د هغو پر واکمنۍ ډېر ټینګار کېږي او دا د ولس د هوساینې اساسي لامل ګڼل کېږي. په ګڼو ټولنو کې کېدۍ شي همدې کار غوره نتیجه ورکړې او ولس یې د ښېرازۍ پر لوري خوځولای وي، خو زموږ په ټولنه کې لا تر اوسه پورې قانون پوره واکمن شوی نه دی او په تېره بیا د واک د قانوني او عملي بڼې او شکل ترمنځ واټن او تضاد موجود دی. مانا دا چې قانون لا د زور ځای نه دی نیولای، کله خو قانون وي او د عملي کېدو لپاره یې زور نه وي، کله بیا زور وي خو قانون نه وي، کله بیا قانوني واک یو چا سره وي خو عملي واک نه لري، کله بیا عملي واک یو چا سره وي خو قانوني واک نه لري. د افغانستان په لنډمهاله شپږمیاشتنۍ اداره کې هم واک او قانون نا انډوله و او اوسنۍ منځمهاله اداره کې هم د واک عملي او قانوني وېش له همدغسې یو جنګالیز او بحراني حالت څخه تېرېږي. همدغه بحران او نا انډولې ددې سبب شوي چې د کابل اداره بې ثباته شي او ولس ته د خیر پرځای شر ور پېښ شي.

دساري په توگه په لنډمهاله اداره کې ښاغلي کرزی صیب د ادارې د مشر په توگه د قانون له مخې د دولت لومړی او اساسي شخص گڼل کېږي او باید د واک کيلي وگڼل شي. دا خود کرزي صیب قانوني واک و، خو په خواشینۍ سره چې په عملي ډول د کرزي صیب د واک کچه ډېره ټیټه وه، ان دده په اداره کې د چارو د ادارې د رئیس یوسف اعتبار عملي واک ترده زیات و.

د بېلگې په توگه په لنډمهاله اداره کې یوسف اعتبار په دې توانېدلای چې له کرزي صیب سره د گڼو افغان شخصیتونو، قومي مشرانو د کتنې مخه ونیسي او گڼ شمېر هغه اسناد او غوښتنلیکونه چې د کرزي صیب لاسلیک او حکم پرې لازمي وو، له ځان سره خوندي کړي او کله چې بیا کرزی صیب د کوم سفر په نیت وتلای نو ده ټول اسناد په محمدقسیم فهیم چې د کرزي صیب مرستیال او د فاع وزیر گڼل کېږي، لاسلیک کړي. د باوري او د قیقو سرچینو له مخې په لنډمهاله اداره کې چې یو ځل کرزي صیب یو بهرني هېواد ته سفر درلود، یوسف اعتبار له همدغه څو ورځني غیابت نه گټه پورته کړه او په مجموعي ډول یې د (۸۰۰) تنو د تقرر اسناد چې د نظار شورا له خوا یې سپارښتنه شوې وه، په فهیم لاسلیک کړل، په دې کې اکثره کسان د پنجشېر ولسوالۍ وو، چې د دولت په حساسو پوستونو کې مقرر شول. له دې جملې نه د راډیو ټلويزیون د هغه وخت د رئیس تقرر و چې پخوا ځنډول شوی و.

یوسف اعتبار په لسگونو ځله دا کار کړی چې اساسي اسناد له ځان سره ساتي او کله چې کرزی صیب چېرته په کورني او بهرني سفر ووځي نو بیا دې ددې اسنادو دوسیة فهمیم صیب ته وړاندې کوي. له همدې کبله په کابل کې د دولت د واک بیلائس داسې نا انډوله دی چې د هېواد په پنځه زره کلن تاریخ کې یې بېلگه نه شته او نه هم په جنوبي افریقا کې چا د اپارتائید داسې بېلگه لیدلې ده. په کابل کې اساسي واک د افغانستان د ټول نفوس له صفر اعشاریه درې (۲، ۰) فیصده وگړو سره دی او نور نهه نوي اعشاریه اووه (۷، ۹۹) سلنه ترې بې برخې ده. که چېرې د گردې نړۍ د هېوادونو د حکومتونو تشکیلات راوسپړل شي، نو په یقین سره ویلای شو چې هېڅکله به هم داسې نا انډولي په کې ونه لیدل شي، د بیرنۍ لویې جرگې لپاره د انتخاباتو د کړنلارې له مخې په افغانستان کې د ټولو ولسوالیو شمېر اوس (۲۶۲) ولسوالیو ته رسېږي، خو له دې ټولو (۲۶۲) ولسوالیو څخه واک اخیستل شوی او یوازې یوې ولسوالۍ (پنجشېر) ته ورکړل شوی دی. دا ددې خبرې ښکارندویه ده چې په افغانستان کې د قانوني او عملي واک ترمنځ زیات واټن موجود دی، په همدې لنډمهاله اداره کې د قانون له مخې باید د پیسو ټول واک خپله کرزي صیب، مالیې وزارت او د افغانستان بانک سره وای. خو په عملي ډول داسې نه وه، پیسې په روسیه کې چاپېدې، په کانتینرونو کانتینرونو استاد رباني ته چې دا وخت یې په افغانستان کې هېڅ ډول رسمي دنده او مکلفیت نه درلودل او

همدارنگه جنرال فهم ته راتللې، نه پرې د کرزي صیب زور رسېده، نه د ماليې وزارت او نه هم د افغانستان بانک. نړیوالو سوله ساتو ځواکونو او امریکایانو ته هم دا خبره ښه معلومه وه، خو ټولو ځانونه غلي کړي وو. تر بېړنۍ لویې جرگې پورې په افغانستان کې د قانوني او عملي واک ترمنځ هېڅکله هم توازن رانغی او په دې ټوله موده کې عملي واک پر قانوني واک حکومت وکړ، په نتیجه کې په لسگونو زرو نا اهلو کسانو د دولت په اکثر وپوستونو کې ځای ونیو.

کله چې خبره لویې جرگې ته ورسېده، نو داسې هیله وه چې قانون باید واکمن شي، هرڅوک باید د خپلو قانوني حدودو تر بریده واک ولري. لویې جرگې پر کرزي صیب ډېر غټ باور وکړ، له (۱۵۰۰) تنو څخه (۱۲۹۵) تنو کرزي صیب ته په دې خاطر رایې ورکړې چې دولت کې مثبت بدلون راولي او نا مشروع واکمني ختمه کړي، خو کرزي صیب له هرې منفي وجې چې و یو ځل بیا پر ټوپکسالارانو او جنگسالارانو د خپلې مینې او لوریښې لاس راکاږه، بیا یې واک همغو کسانو ته وسپاره چې دا ټولې ناخوالې ترې ټوکېدلې وي. یو ځل بیا یې مېرې پر گودام پیره کړې، ان دا چې د خپل ریاست د چارو د ادارې رئیس ښاغلی اعتبار یې هم لرې نه شو کړای، چې د کابل د فاشیستي او تبعیضي ادارې په ترکیب او جوړښت کې ډېر اساسي رول لري او ان د کرزي صیب او ولس ترمنځ حایل کېږي.

نظار شورا ته نه یوازې ددې واك وركړل شوی چې دحکومت په ټولو اساسي پوستونو کې د شمال ټلوالې غړي په تېره بیا پنجشېر گروپ مقرر کړي، بلکې ددې حق هم وركړل شوی چې هغه پاتې یوه نیمه څوکی چې پښتنو، هزاره وو او ازبکو او یا نورو قومونو پورې منسوب اشخاصو ته رسېږي، په هغو کې هم د خپلې خوښې غوراوی او چاڼ وکړي، څوک چې بیا دوی ته ډېر نږدې وي، همغه بیا پر دې څوکی کېږي، د بېلګې په توګه به تاج محمد وردګ یاد کړو چې د نظار شورا ډېر نږدې پلوی دی او په امریکا کې د ستمیانو د نشراتي ارګان (امید) جريدې ډېر نږدې همکار او ملګری پاتې شوی، د یادونې وړ ده چې امید جريده او ستمیان اساساً د افغانستان وجود نه مني او د افغان او افغانستان له تصور سره مخالف دي، خو ښاغلی تاج محمد (وردګ) صیب یوازنی نسلي پښتون دی چې ددې افغان ضد خپرونې همکار او ملګری پاتې شوی دی.

له بل پلوه تاج محمد وردګ صیب له پنجشېریانو سره خپلولي هم لري او عمر یې هم تر اتیا کلونو اوږي (د عمر دومره زیاتوالی په اداري بې کفایتۍ کې ستر رول لري)، د همدغو عواملو له کبله د کابل په اداره کې پنجشېر گروپ غوره وبلله چې د کورنیو چارو وزارت پوست د پښتنو د سمبولیکې استازۍ په توګه په تاج محمد وردګ ډک کړي. په کورنیو چارو وزارت کې له تاج محمد وردګ څخه د همدې وزارت د یو بل لوړ پوړي پنجشېري چارواکي دین محمد جرئت واك ډېر زیات دی.

د عملي واك دا نامشروع برید ان تر دې پورې غځېدلی چې په دې وزارت کې د وزیر د یوه پنجشېري سکرتر واك تر وزیره هم لوړ دی. په بهر کې په افغاني سفارتونو کې په سلو کې نږدې (۹۰) مامورین په پنجشېر گروپ پورې تړلي دي او په بورسونو کې هم همدا حال دی.

همدغه حال پر اکثر وزارتونو او ادارو واکمن دی، یانې دا چې هغه وزارتونه چې نېغ په نېغه شمال تلوالي (پنجشېرگروپ) پورې تړلي، د هغو واك هم سل په سلو کې له پنجشېریانو سره دی او هغه ادارې چې له پنجشېر گروپ سره نه دي، د هغو واك په سلو کې (۹۰) له پنجشېریانو سره دی، له نورو قانوني واکمنو سره د واك فیصدي ډېره کمه او په نشت حساب ده. په مجموعي ډول ټول واك صفر اعشاریه درې (۰,۳) فیصده وگړو ته سپارل شوی او نهه نوي اعشاریه اووه (۷,۹۹) فیصده خلك ترې محروم دي.

دا افراط پنجشېر گروپ یوازې په خپل زور او طاقت زموږ پر ولس نه دی واکمن کړی، بلکې په دې کې ورسره روسیه، هند او ایران فعاله ونډه اخلي او د امریکا متحده ایالت هم ورسره سرخوځوي، ملگري ملتونه هم په کې د همکار رول ادا کوي. د همدغه ناقانونه واکمنو حاکمول دي چې د ټولې دنیا له سیاسي، پوځي او اقتصادي ملاتړ سره سره په هېواد کې سوله او ثبات نه رامنځته کېږي او اقتصادي پرمختیا ته زمینه نه برابروي. که چېرې په هېواد کې د نړیوالو دغلط افهام او تدبیر تر چتر او سیوري لاندې د صفر اعشاریه درې (۰,۳) فیصده وگړو داسې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سړیزو په لمن کې

فاشیستي او افراطي واکمني دوام مومي، نو د پنجشېر ګروپ ملاتړي بهرنيان دې هم داسې فکر نه کوي چې نهه نوي اعشاریه اووه (۷، ۹۹) فیصده ولس به لاس تر زنې کېني او یا به پر دوی ګلان شیندي، مجبور دي له هرې ممکنې لارې د خپلو حقه حقوقو د ترلاسه کولو لپاره هڅه وکړي او ځان وسلوال غبرګون ته تیار کړي. دا چې عام ولس دې حد ته رسېږي چې نور یې د صبر کاسه تر مورګو ډکه شي، وسله وال پاڅون او غبرګون ته لاس واچوي، نو تر هغه دمخه په کار ده چې ملګري ملتونه، د امریکا متحده ایالات او په مجموعي ډول ټول هغه بهرني قوتونه چې پنجشېر ګروپ یې پر کابل واکمن کړی پرېکړه وکړي چې د پنجشېر ګروپ دا فاشیستي، سکتاریستي او تبعیضي افراط پائی ته ورسوي، په دې ډول به نړیواله ټولنه هم خپل بایللی اعتبار ترلاسه کړي، پنجشېر ګروپ به هم د وسلوال غبرګون له سختې او دوی ته له منفي نتیجې څخه وژغورل شي او په هېواد کې به سولې او ثبات ته هم لاره اواره شي.

په هېواد کې د یو با ثباته او رښتیني ملي حکومت د جوړېدو

په هیله

د هیلې اداره

سوله، عدالت او که دواړه؟

کله چې د امریکا متحده ایالاتو د طالبانو د ړنگولو لپاره ماشې ته ګوته ور وړله، نو هغه وخت ګڼو افغانانو او په تېره د لید او نظر خاوندانو سره دا پوښتنه زیاته مطرح کېدله چې د طالبانو بدیل او ځای ناستی به څوک وي او څوک به د هغوی ځای ډکوي؟ هغه وخت د امریکا غږ راډیو او یو شمېر نورو خپلواکو سرچینو په پټه یوه ټولپوښتنه او نظر غوښتنه کړې وه، ددې نظر غوښتنې نتیجه دا راوتې وه چې په سلو کې (۹۵) افغانانو ویلي وو: "د طالبانو تر سقوط وروسته چې هرڅوک راځي را دې شي خو چې پخوانۍ جنګي ډلې رانه شي". له پخوانیو جنګي ډلو څخه اصلي مقصد د جمیعت تنظیم او په تېره بیا د نظار شورا ډله وه، ځکه دا وخت نورې اکثره پخوانۍ جنګي ډلې د طالبانو له خوا له زور وځواکه غورځول شوې وې، یوازې د جمیعت تنظیم پاتې و، هغه هم د مرګ پر پوله شپې سبا کولې. د خلکو وېره دې وخت کې دا وه چې که بیا هم کابل د نظار شورا لاس ته ورشي، نورې ډلې به یې مخالفت ته را ودانګي او بیا به د جنګونو لړۍ پیل شي، افغاني ټولنې ته د نظار شورا کفایت او ظرفیت، د هغې په تېره څلورنیم کلنه نیمواکه واکمنۍ کې ښه معلوم شوی و، نو ځکه یې د هغې بیا واکمني دیوې ترڅې تجربې تکرار ګاڼه.

نړیوال ائتلاف په تېره بیا امریکایان هغه وخت سخت په غوسه وو او دخپل قهر خپې یې نه شوې کېنولای، نو ځکه یې په ډېره بېړه نظامي عملیات پیل کړل، په نتیجه کې سیاسي حل لاره او بهیر تر جگړه ییزې حل لارې شاته پاتې شول او بېرته همغه څوک پر کابل واکمن کړای شول چې خلکو ورڅخه وېره او کرکه درلودله او ښه یې نه ایسېدل. کله چې نظار شورا واک ته ورسول شوه، نو بیا ځینو داسې تصور او اټکل وکړ چې دا ځل به دا ډله د یو ملي حکومت جوړېدو ته لاره خوشې کړي او له تېرو تجربو څخه به عبرت واخلي، خو تر څو میاشتني واکمني وروسته څرګنده شوه چې د هغوی په فطرت او چلند کې کوم بدلون نه دی راغلی، تر هغه وروسته په هېوادني کچه، سره له دې چې یو لړ بدلونونه راغلل، لویه جرګه جوړه شوه، د زعامت مشکل تر یوه حده حل شو، عمراني کارونه پیل شول، ګڼ شمېر مهاجرین بېرته هېواد ته ستانه شول، خو بیا هم اساسي مشکل تر اوسه پر خپل ځای پاتې دی.

په افغانستان کې اساسي ستونزه سیاسي مسئله ده، پوځي ډلې هم د سیاسي عدالت د نشتوالي له امله رامنځته شوي، که چېرې په افغانستان کې په رښتیني بڼه سیاسي عدالت تامین شي او هره سیاسي ډله د خپل کفایت او هر قوم د خپل کمیت او کفایت له مخې د هېواد په سیاسي چارو او برخلیک کې شریک شي، نو نظامي ډلې ورو ورو خپل ارزښت او ماهیت له لاسه ورکوي. د سیاسي عدالت تر تامین وروسته ټولنیز عدالت،

ټولنیز ثبات او هېوادني پرمختګ ته لاره اوارېږي، تر دې ټولو وروسته بیا مدني ټولنه جوړېږي، خو په خواشینۍ سره باید ووايو چې په افغانستان کې اوسنۍ سیاسي پرمختیاوې د ګڼو معاملو د پردې تر شا اوډل کېږي او ترسره کېږي.

اوسنۍ سوله او اوسنۍ سیاسي ثبات دواړه حقيقي نه دي، هم سوله تصنعي ده هم سیاسي ثبات. په سیاسي برخه کې یوه خاصه ډله واک ته رسول شوې چې دصفر اعشاریه درې (۳,۰) فیصده وګړو استازولي هم نه شي کولای، دا ډله دیو بهرني زبرځواک د الوتکو تر وزرونو لاندې خپل ژوند تېروي، که نن هم په افغانستان کې بهرني ځواکونه نه وي، په کابل کې د نظار شورا واکمني میاشتې لاڅه چې څو ورځې هم دوام نه شي کولای، علت یې دا دی چې نهه نوي اعشاریه اووه (۷,۹۹) فیصده خلک له واکه محروم دي. عام ولس اوس ځکه د نظار شورا پر ضد وسلوال بغاوت نه کوي چې مخې ته یې د نړیوال ائتلاف ځواکونه پراته دي او دوی له هغوی سره مخامخېږي، نو ځکه څو غلی مخالفت کوي او عملاً ستر نظامي ټکر نه شته. د ملګرو ملتونو چارواکي داسې فکر کوي چې څه خو (۸۰-۹۰) فیصده خلک خو خپل حقوق نه غواړي، په اصطلاح دا ظلم یې پر ځان منلای، دا یو څو فیصده خلکو ته چې واک ته رسېدلای، که له دوی څخه اوس واک اخلې، نو دوی وسلې ته لاس اچوي، ځکه چې تیاري وسلې هم ورسره دي، کله چې دوی وسلې ته لاس وروړي، نو جګړه پېښېږي، نو ښه داده چې که عدالت هم نه وي، نو لږ تر لږه خو به

سوله تامین شي، همدا هم کفایت کوي. ملګري ملتونه په دې هم خپل نوم نه بدوي چې دوی اوس په افغانستان کې حضور لري او دوی نه غواړي ددوی په شتوالي کې په افغانستان کې لویې جګړې پیل شي، دهمدغسې معاملو په نتیجه کې نسبي سوله راغلې، خو عدالت په کې ترپښو لاندې شوی دی.

ملګري ملتونه او ځینې نور بهرنيان شاید داسې فکر وکړي چې دیوې ناعادلانه سولې ترتینګېدو وروسته به ورو ورو دایمي ټولنیز عدالت او سیاسي ثبات ته هم لاره اواره شي، ځکه چې د خلکو ترمنځ به د سولې کلتور دود شوی وي او د جګړې فرهنگ به کمزوری شوی وي، خو دلته تجربو ښودلې چې هره سیاسي جنګي ډله یو ځل واک ته رسېدلې، نو بیا یې خپله ټوله انرژي د خپل واک په ټینګولو او دخپلو مخالفینو پر خپلو لګولې ده، جګړې همداسې دوام موندلای ترڅو چې واکمنه ډله له واکه پرځول شوې او تر هغه وروسته بیا همدا لړۍ تکرار شوې ده.

افغان ولس اوس له متمدینو هېوادونو او په تېره بیا له ملګرو ملتونو ګیله کوي چې په نورو ځایونو کې د زورواکۍ، ظلم او تشدد غندنه کوي، خو په افغانستان کې بیا دیوې جنګي ډلې له واکمنۍ سره هغه هم په دې پلمه چې سولې ته خطر پېښ نه شي، مرسته کوي او عمر یې اوږدوي.

څه موده دمخه په افغانستان کې د ملګرو ملتونو ځانګړي استازي ښاغلي لڅدربراهیمي په شمال ولایتونو کې د شمال ټلوالې له خوا د شویو ډله ییزو وژنو د څېړنو په باب وویل: "مړي

دې خدای وېښي موږ باید د ژوندیو غم وخورو" د اصولو له مخې دا خبره، سمه ده ځکه چې مړي هسې هم په ژړا نه را ژوندي کېږي، ښه خبره داده چې د ژوندیو غم وخورل شي خو اصلي خبره عدالت ده، ترڅو چې عدالت تامین نه شي د نورو کړکېچونو د پېښېدو وېره شته. ښاغلی لڅدر براهیمي وایي چې په اوس وخت کې موږ تر عدالته سولې ته زیاته ترجیح ورکوو، مانا دا چې که دیوه جنگسالار تر وزیر لاندې هم سوله رامنځته کېږي، موږ دهغه ترڅه ماضي هېروو. خو زموږ د ولس هیله بیا داسې نه ده، ولس د جنگسالارانو او ټوپکمارو د چلونو، وعدو، سوگندونو او پرله پسې ژمنو یوه ډېره پخه تجربه او تاریخچه لري. د جنگسالارانو ژمنې او سوگندونه ان د کعبې شریفې تر حرمه هم رسېدلي، خو بیا هم جنگونه او عداوتونه بند شوي نه دي، ملګري ملتونه داسې فکر کوي چې دا ځل نو جنگسالاران اصلاح شوي او تېر عملونه بیا نه تکراروي. جنگسالارانو اوس ځکه ځان غلی کړي چې د امریکایي بي ۵۲ الوتکو څخه د وېرې احساس کوي، دوی وایي تر هغو چې مو امریکایانو او ملګرو ملتونو سره شپې تېرېدلې، هغه به تېروو او کله چې دوی په خیر سره له افغانستانه رخصت شول، نو بیا به بېرته د خپل فطرت او طبیعت له مخې کار کوو. ولس سره دا وېره هم شته چې په افغانستان کې دنړۍ د ګڼو هېوادونو له دومره ستر ځواک سره سره بیا هم چا جنگسالارانو سره حساب ونه کړای شو، نو بیا به وروسته تر دې موږ په تش لاس له هغوی سره څه وکړای شو؟

لنډه دا چې ولس عدالت غواړي، هم د پخوانیو حسابونو تصفیه غواړي او هم په اوسني وخت کې د پخوانیو جنگسالارانو د واکمنۍ پای ته رسېدل، ځکه دوی وېره لري چې په همدې ډول به د جنگسالارانو د واک لړۍ وغځېږي، بیرنۍ لویه جرگه یې یو بڼه مثال دی، چې جنگسالارانو کرزی صیب او نړیواله ټولنه (ملګري ملتونه) مجبور کړل؛ دلویې جرګې له خوښې پرته نوې کابینه جوړه کړي او پخوانیو جنگسالارانو ته بیا غټ غټ امتیازونه ورکړي.

زموږ په اند د ولس دا وېره پرځای ده، که چېرې سوله او عدالت په موازي ډول پرمخ لاړ نه شي او د لویې جرګې په شان عدالت تر سولې قربان شي، نو دایمي سوله او سیاسي ثبات ناشونی کېږي. دلویې جرګې تر پای ته رسېدو وروسته کرزي صیب په یوه خصوصي ناسته کې ویلي وو: "موږ په لویه جرگه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو چیلنج ورکړ"، مانا دا چې په وزارتونو کې د جنگسالارانو ونډه بڼه درنه شوه.

همدا علت دی چې له لویې جرګې څخه تر اوسه پورې په هېواد کې د ډاډمنې سولې، سیاسي ثبات، ملي اردو او ملي پولیسو (څارندوی) د جوړېدلو په لاره کې ډېر کم پرمختګ شوی دی.

موږ هیله لرو چې ملګري ملتونه په خپله افغان پالیسۍ کې بدلون راولي او د جنگسالارانو تر وزرونو لاندې د سولې بهیر همداسې پرمخ بونه ځي، بلکې د ټولنیز او ملي عدالت د تامین لپاره یوه لاره دا ده که جنگسالاران ژر ترژره محکمې ته نه

راکارېدل کېږي، نو لږ تر لږه خو باید نور امتیازونه ورته ورنه کړل شي. ښه لاره داده چې د واکمنۍ امتیاز باید په خپله ولس ته ورکړل شي، نه جگړه مارو ته.

که چېرې په افغانستان کې د عدالت پر بنسټ سوله او سیاسي ثبات رامنځته شي، نو دابه ډاډمنه سوله او سیاسي ثبات وي، دایمي به وي نه موقتي لکه د اوس په شان.

په هېواد کې د یوې عادلانه سولې او سیاسي ثبات د ټینګېدو

په هیله

دهیلې اداره

افغانستان د ابهام پر لوري

مخکې داسې فکر کېده چې د سترو ځواکونو او د نړیوالې ټولنې په مداخلې او زیات پام سره به د افغانستان ستونزه حل او د افغانانو دې اوږده رنځ ته به درمل پیدا شي، خو له هغه وخته چې د امریکا د پوځي بریدونو په نتیجه کې طالب نظام ړنگ او د نړۍ پام افغانستان ته را اوښتی او د جهان ډېرو ځواکمنو هېوادونو دلته پوځي او سیاسي حضور پیدا کړی، د افغانستان د ستونزې د مشورې سر بېخي لادرکه شوی دی.

دا خبره اوس معلومه نه ده چې اصلي اجندا چا سر ده؟ امریکایانو سره، ملګرو ملتونو سره، ایران، روس، هند، پاکستان، فرانسې او یا ترکیې سره؟ او که نه خپله افغانانو سره؟ په افغانانو کې بیا چا سره ده؟ شمال ټلوالې (نظار شورا سره)؟ د هغو مخالفو جهادي ګروپونو او طالبانو سره او که ملي دیموکراتو اشخاصو سره؟ کله چې څوک دغسې پوښتنې په ذهن کې را وګرځوي نو له ډېرو ابهاماتو سره مخامخېږي، خو دې ابهاماتو کې بیا هم سړی څه نا څه یوه اټکل ته ګوته نیولای شي. په افغانستان کې د اوسنیو ابهاماتو په لړ کې د دنیا د ظاهري اسبابو د منطق په مټ ویلای شو چې د افغانستان د اوسنۍ ستونزې د مشورې سر تر هر چا لومړی د امریکایانو په لاس کې دی او په کورنۍ کچه په کې زیات مطرح لوبغاړی همغه شمال

ټلواله (نظارشورا گروپ) دی، خو کله چې سړی د امریکا او شمال ټلوالې دې نا متجانس پیوستون ته گوري، نو د سړي ذهن بیا د ابهام خوا ته مخه کوي او وایي چې: "دا وړۍ لکه چې شړۍ نه شي"، ځکه د روس او ایران د بنوونځي زده کوونکي څنگه امریکایي سندري او ترانې زمزمه کړي، خو په سیاست کې دا هرڅه پېښېدی شي، سیاست څه اخلاقي موضوع نه ده، مخ و خټه، رنگ او چوکاټ نه لري، پروني دښمنان نن دوستانېدلای شي او ننني دوستان سبا بیا د دښمنۍ ډگر ته وتلای شي.

سیاست داسې شی دی چې کله کله په کې خلک په کعبه شریفه کې قسم خوړلو ته هم اړ کېږي، کله کله سړی ږیرې پرېښودلو څه چې اوږدولو او ځینې وخت یې خریلو ته هم اړ وزي. سړی چې همدغه حالات گوري نو په ذهن کې یې ابهام راتوکېږي. زموږ د هېواد پر سیاسي ډگر اوس د همداسې یو سیاسي ابهام سیوری خور دی. د حکومت ملکي او قانوني برخه اجرائیوي ځواک نه لري، ترڅنگ یې د جنګي ډلو واکمن استازي د هرڅه د ویتو کولو حق لري، دنن او سبا لپاره کومه رڼه پالیسي او روڼ مهالوېش نه شته، ټول د بهرنيانو مرستو ته په طمع یو. په سیاسي برخه کې مو خپل نوښت او خپله ځواکمني له لاسه ورکړي. ایډیالوژیو او ایډیالونو، د اوږده او زېښتونکي فقر او تنګسیا له امله خپل پخوانی کیف او خوند له لاسه ورکړی، اوس خلک په اسانۍ زړه نه ښه کوي چې دا فاني نړۍ دې بې له هغې و دغې د هغې بلې تلپاتې دنیا لپاره له لاسه ورکړي، اوس د پانګې

او گټې بازار گرم دی، غیرت، توره، د پلار نېکه مېړانه اوس عملي لغتونه نه دي، بلکې د ژبني قاموس برخه دي.

اوس خلك خپلو گټو پسې گرځي او گټې هم د هغه چا په لاس کې دي چې گټې یې زموږ د هېواد له ملي گټو سره مخالفې دي. گټې تر لاسه کول هم اسانه کار نه دی، پخوانیو متل کړی چې "گټې تر گټو لاندې دي"، نو اوس چې څوک گټې تر لاسه کوي، مجبور گټونه به اړوي او گټونه چې اړوي نو مجبور لاسونه به یې وړ لاندې کېږي. بنکېلاک اوس افغان سیاسي گروپونه او د هغو ډلمشران په همدغسې یوې تنگسیا کې راگیر کړي، گټه ورکوي، خو لاسونه یې تر (گټو) لاندې کوي. نو هغه کسان چې لاسونه او پنبې یې تر گټو لاندې وي هغوی به څرنگه په هېواد کې ازاد ژوند او فکر وکړای شي او څنگه به ولس پرې راټول شي.

زموږ د ولس د چارو واگي اوس په کورنۍ کچه د همدغسې اشخاصو لاس ته ورغلي، ددوی په شتوالي کې دیو سالم او ملي نظام ټینګښت او پایښت نا شونی دی او له زانو د کټوري طمع کول دي. اساسي بهرني زبرځواکونه هم همداسې کسان خوښوي چې ولس ته د خپلې راتلونکې، لیدلوری معلوم نه کړي او دوی له دې ابهام څخه خپله گټه پورته کړي.

اوس نو روښنفکره او ټولو ملتپالو افغانانو او په ټولیز ډول ټول افغان ولس ته په کار ده چې له دې ابهام څخه د خلاصون لپاره لومړی پر دې اوسني حکومت، بیا د ملګرو ملتونو پر سازمان، بیا د امریکا پر متحده ایالتونو او د افغانستان په کشاله کې پر

نورو اخته هېوادونو هر اړخیز فشار راوړي چې د افغانستان په اړه یوه رڼه، شفافه او څرگنده لیکلې ستراتیژي له وخت او ځای سره سمه، زموږ ولس ته وړاندې کړي چې زموږ د ملت راتلونکي معلوم او تضمین شي او هر سړی د خپل کار په سر وېر پوه شي او که داسې ونه شي له اوږده ابهام سره دیو ملت د برخليک تړل یوه ستره تېروتنه او خطرناکه لوبه ده.

له ابهام او تورتم نه رڼا ته د وتو په هیله

په درنښت

دهیلي اداره

پر دولتي خپرونو تنظیمي انحصار څنگه له منځه تللای شي؟

د طالبانو د نظام تر ړنگېدو وروسته د افغاني ټولنې په بېلابېلو برخو کې ډول ډول بدلونونه رامنځته شول، چې ځینې یې مثبت دي او په ځینو برخو کې خبره تر پخوا هم خرابه شوې ده. د مطبوعاتو او خپرونو ازادي او په دې برخه کې زیات پرمختګ هغه مثبت ګام دی، چې په تېریو نیم کال کې پورته شوی دی.

اوس د ټول هېواد په کچه تر (۲۲۰) عنوانو زیاتې مهالنۍ خپرونې خپرېږي، چې د څومره والي او څرنگوالي له پلوه یې د هېواد په ټول مطبوعاتي تاریخ کې ساری نه لیدل کېږي.

د ازادو چاپي خپرونو ترڅنګ بله د یاد وړخبره داده، چې ازادو ټلويزیونونو او ازادو راډیوګانو ته هم د فعالیت اجازه شته، تر اوسه پورې ځینو افغانانو د ازادو راډیو ګانو او ازادو ټلويزیونونو د جوړولو لپاره غوښتنلیکونه ورکړي، ځینو خو لا اجازې هم ترلاسه کړي، خو تر اوسه لا کومې دا ډول خپرونې پر عملي فعالیت لاس نه دی پورې کړی. البته یو شمېر نورې داسې راډیويي خپرونې شته چې هغه یامستقیماً د نړیوالو له خوا او یا د هغوی په مرسته له افغانستان څخه خپرېږي او یا هم د راډیو افغانستان د (FM) او نورو څپو له لارې خپرونې کوي. په ټلويزیوني برخه کې هم دالمان ټلويزیون د بهرنیو خپرونو څانګه

خپل لنډ بهرني خبرونه په پښتو او دري ژبو له کابل ټلويزيون څخه خپروي.

دا ټول پرمختگونه ددې څرگندوی دي چې د هېواد د ډله ییزه خپرونو په برخه کې تر یوه حده مثبت پرمختګ رامنځته شوی دی. خو دا پرمختګ او ازادي دومره هم نه ده، لکه څنګه چې د افغانستان اوسنۍ اداره او نړیواله ټولنه یې تبلیغوي، دا خبره درسته ده چې د افغانستان د خپرونو شمېر زیات شوی او تر یوه حده یې کیفیت هم ښه شوی، خو تر اوسه لا ادعا او واقعیت پوره پوره سمون نه لري. اوس تر بل هر وخت څخه زیات دیوه تنظیم، د یوې ډلې، یوه قوم او یوې سیمې خلک د هېواد پر اساسي خپرونو واکمن دي او دا هڅه هم کوي، چې خپل انحصار ته دوام ورکړي او ددوی تر انحصار بهر خپرونې هم تر ګواښ لاندې راولي، په حقیقت کې اوس اکثره خپرونې داسې ازادې دي چې له اساسي واکمن ګروپ پرته نورې هرې ډلې او تنظیم ته د انتقاد ګوته ونیسي، خو یوازې پر اساسي واکمنې ډلې به انتقاد نه کوي. دلته به د دولتي او نادولتي خپرونو پر څرنگوالي لنډه رڼا واچوو:

الف- دولتي خپرونې: په دولتي خپرونو کې دوه ډول خپرونې دي:

لومړۍ:- هغه خپرونې چې په مطلق ډول د نظار شورا په انحصار کې دي. دا ډول خپرونې د دولت له پانګې او بیت المال څخه تمویلېږي، خو د فکر او نظر له پلوه یوازې د یوه ځانګړي

گروپ (نظار شورا) د گټو او نظر څرگندونه کوي، هرڅوک چې دنظار شورا مخالفین دي؛ طالبان دي، که روښنفکران یا د نورو ډول ډول سیاسي افکارو خلک، د همدې دولتي انحصار شویو خپرونو له لارې په بېلابېلو نومونو تورنېږي او بد رد ورته ویل کېږي، ددې خپرونو غوره بېلگه خپله کابل راډیو ټلويزيون دی، چې هېڅوک داسې فکر نه کوي، چې دا د افغانستان راډیو ټلويزيون دی، که د نظار شورا یا د پنجشېر ولسوالۍ د څو تنو اوسېدونکو د راډیو ټلويزيون له (۱۹) ریاستونو رئیسانو له جملې څخه (۱۷) رئیسان په تاجک قوم پورې اړه لري، دا په کابل کې د مطبوعاتو او قومي انحصار او ځانگړې قوم پالنې هغه بېلگه ده، چې تر اوسه به په جنوبي افریقا کې لا څه، بلکې په ټوله نړۍ او په تېره بیا په داسې یو هېواد کې چې د اکثریت ترڅنګ بېلابېل قومي اقلیتونه په کې اوسي، چا نه وي لیدلې.

عام ولس خو څه کړې چې خپله د منځمهالې ادارې دیموکرات مشران هم د راډیو ټلويزيون له افراطي حالت نه تر پوزې راغلي او د اطلاعاتو او کلتور وزارت په چوکاټ کې یې د هغو دکنترول لپاره یو ځانگړی کمیسیون هم جوړ کړی، خو دې کمیسیون هم د خپلې بې کفایتۍ او د راډیو ټلويزيون د چارواکو د ډېرې زیاتې سپین سترګۍ له وجې څه تر سره نه کړای شول.

دویم - هغه دولتي خپرونې دي چې د کابل په اوسنۍ اداره کې ډېرې زیاتې د جنگسالارانو په خدمت کې نه دي، لکه انیس، هېواد، ملي ارمان او ځینې نورې. خو دا خپرونې هم داسې نه دي

چې په ښکاره یا ضمني ډول دې د کابل پر اوسنۍ ادارې د ځينو اساسي واکمنو جنگسالارانو مخالفت وکړي، يوازې دومره کوي چې په ډېر ښکاره او برېښ ډول د جنگسالارانو ستاينه نه کوي او د هغوی ډېرې سپارښتنې نه مني. په مجموعي ډول دولتي خپرونې تر زياته بريده د نظار شورا په خدمت کې دي.

ب - ازادې خپرونې: په ازادو خپرونو کې بيا هم خو ډوله خپرونې دي.

لومړۍ:- هغه ډول خپرونې چې په ښکاره د يو ځانگړي تنظيم له خوا خپرېږي او د همغه تنظيم د گټو او نظر ښکارندوی دي، لکه پيام مجاهد او جمعيت تنظيم، وحدت حزب او ځينو نورو تنظيمونو پورې نورې اړوندې خپرونې. دا خپرونې د مشخصو ډلو له خوا تمويلېږي او دهغو د افکارو ځلونه کوي، دا خپرونې حق لري دخپلو ځانگړو تنظيمي لېوالتياو لپاره کار وکړي، خو ددې حق نه لري، چې د هېواد د ملي گټو، د خاورې د بشپړتيا او اسلامي ارزښتونو خلاف خپرونې وکړي، خو په دې تنظيمي خپرونو کې داسې خپرونې هم شته، چې ان د هېواد د ملي گټو، ملي وحدت او د خاورې د بشپړتيا پرضد ليکنې هم خپروي، غوره بېلگه يې خپله د ((پيام مجاهد)) جريده ده.

دويم:- هغه ډول خپرونې دي چې د بېلابېلو تنظيمي او په دولت کې د شاملو اشخاصو له خوا چاپېږي او د ازادو خپرونو تمثيل کوي، ددې ډول خپرونو مالي لگښت د يو شمېر خپريه ټولنو او نړيوالو سازمانونو له خوا په دې نيت ورکول کېږي، چې

افغانستان کې ازاد مطبوعات تقویه شي، ددې خپرونو چلوونکي له همدغه نیت نه په ناوړه ګټې اخیستنې سره خپل مالي لګښت له همدغو سرچینو څخه ترلاسه کوي، خو خپرنیز کار یې یوازې د یوې مشخصې ډلې، قوم، سیمې او ژبې لپاره وي. دوی ازادي دې ته وایي چې یوازې د هغه تنظیم چې دوی ور پورې اړه لري د هغو له افرادو څخه پرېښتې جوړې کړي، د بېلګې په توګه به کابل اوونیزه یاده کړو، چې دنظار شورا د یو اساسي غړي له خوا خپرېږي.

ددې جريدې لګښت په کابل کې د (ایینې) په نامه دیوې ادارې له خوا ورکول کېږي، دا اداره ځان (افغان کلتوري او مطبوعاتي مرکز) ګڼي او غواړي په افغانستان کې ازادو مطبوعاتو ته وده ورکړي، ویل کېږي چې ائینه د ملګرو ملتو دیونیسکو په سازمان پورې تړلې یوه اداره ده، چې په کابل کې پرې یو شمېر فرانسوي اتباع اساساً واکمن دي.

دا اداره د کابل اوونیزې، زنبېل غم، ملالۍ او یو شمېر نورو خپرونو لګښت ورکوي. خو اوس راځو دې ته چې ایا کابل اوونیزه، رښتیا هم یوه ازاده جریده ده که نه؟ که دا جریده رښتیا هم یوه ازاده جریده وي، نو ایا تر اوسه یې د کابل د وړاندوونکو له جملې څخه د یوه تن اساسي وړاندوونکي او د سالنګ د تونل د الوزونکي پر ضد کوم مطلب خپور کړی او یا خپور به یې کړي؟ د نړیوالو مطبوعاتو د رپوټونو له مخې د سالنګ پر بیارغونه نږدې پنځه ملیونه امریکایي ډالره لګښت راځي، ایا کابل اوونیزه او یا

هم په کابل کې نورې دولتي او ازادې خپرونې به دا وليکي چې دا تونل چا الوزولای دی؟

دې کې هېڅ شک نه شته چې کابل اونيزې به ډېر داسې مطالب خپاره کړي وي، چې د نورو تنظيمونو خلاف وي او په دې کې به يې د ولس د هيلو يو څه څرگندونه هم کړې وي، خو ايا تر اوسه په کې داسې مطلب هم چاپ شوی چې هغه دې د نظار شورا او يا هم د جمعيت تنظيم پر ضد وي؟

نو که چېرې داسې نه وي، نو بيا خو دا جريده يوازې د نظار شورا د گټو ساتندويه او څرگندويه خپرونه ده، نو ازاده ورته څنگه ويلای شو؟ د ازادو خپرونو تر ټولو مهم اصل ناپېيلتوب دی، هره خپرونه کې چې دا اصل مراعت شوی نه وي، ازاده ورته نه شو ويلای، نو هغه خپرونې چې ازادې نه وي، ولې بيا پر ځان د ازادو او ناپېيلو خپرونو نوم ږدي او ولې ورته د ائينې په شان يوه اداره چې د ازادو خپرونو د ملاتړ ادعا کوي، داسې تنظيمي او تنظيمي ډوله خپرونو ته مالي لگښت ورکوي او ولې پرې د ازادو خپرونو رنگه پيکه کوي؟ دا ډول خپرونې په کابل کې نورې هم شته چې دلته يې له شنلو تېرېږو.

درېيم:- دپه کابل او ولايتونو کې يو شمېر داسې ازادې خپرونې هم شته چې تر ډېره حده يې د بې طرفۍ اصل ساتلای، ژبني او سيمه ييز توازن او تناسب ته يې پاملرنه کړې او تر يوه حده يې د سالم انتقاد روحيه پياوړې کړې. په کابل کې يې نسبتاً ښې بېلگې د «کلید» اونيزه او د «ارادې» ورځپاڼه دي، په

ولایتونو کې هم دا ډول بېلګې شته، خو دا خپرونې هم تر اوسه پورې په دې دریځ کې نه دي، چې پر کابل او د هېواد پر نورو سیمو د واکمنو اساسي جنگسالارانو پر وړاندې یوه مطبوعاتي جبهه پرانيزي او یا دې هم د اپوزیش شکل غوره کړي، دوی یوازې دومره کړي چې د جنگسالارانو د ستاینې په باب هېڅ مطلب نه خپروني او کله کله هم یو نیم مالګین انتقاد ته په خپلو پاڼو کې ځای ورکوي.

په هرحال په مجموعي ډول د ازادو خپرونو حالت هرڅنګه چې وي، تر دولتي هغو ډېر ښه دی. خو اوس راځو دې ته چې پر دولتي خپرونو تنظیمي انحصار څنګه له منځه تلای شي؟ اصلي خبره داده چې ددولتي خپرونو په تېره بیا د راډیو او ټلويزیون له دې یورنګي حالت او انحصار نه، نه یوازې عام ولس، بلکې خپله یو زیات شمېر دیموکرات دولتي چارواکي هم تر پوزې راغلي او ټول غواړي چې یو مثبت بدلون په کې راشي. زموږ په نظر په دولتي خپرونو په تېره بیا راډیو ټلويزیون کې مثبت بدلون په دې ډول راتلای شي: لکه څنګه چې دولت د دولتي تصدیو د شخصي کولو لپاره یو ځانګړی کمیسیون جوړ کړی او ښاغلی خالق فضل ددې کمیسیون په داسې حال کې دی، داسې دې د کابل راډیو ټلويزیون او ځینو نورو خپرونو د شخصي کولو لپاره هم یو ځانګړی کمیسیون جوړ کړي، اوس خو د مطبوعاتو د قانون له مخې خلک شخصي ټلويزیونونه او راډیوګانې هم فعالولای شي. نو د کابل راډیو ټلويزیون د شخصي

کولو لپاره دې هم د ازادې داوطلبۍ له لارې اخیستونکي پیدا کړي، ددې ګټه به دا وي چې د دولت اکثره مسئولین به له یو ډېر دروند مالي او ستر رواني بار او فشار څخه خلاص شي، یانې دا چې که کابل ټلويزيون او راډيو د هغو داوطلبانو ته ورکړل شي، دولت به د هغو تر (۱۲۰۰) زیاتو مامورینو د معاشونو او نورو لګښتونو له غمه بې غمه شي، چې همدا اوس یې ورکوي. اصلي خبره دا ده چې راډيو ټلويزيون خو په واقعیت کې اوس هم شخصي دی؛ یانې دا چې دیوې شخصې (ډلې نظار شورا) په لاس کې دی او ځینې خلک لا ورته ان پنجشېر ټلويزيون هم وایي، ټول تبلیغات او نشرات یې د همدې ګروپ لپاره دي، د جمهور رئیس کرزي صیب په باب په کې دومره څه نه وي چې د "شېر پنجشېر"، "امر صاحب"، "سخن سالار"، "سردار جهاد"، "سردار شهدا"، "سیمرغ هندوکش"، "فاتح جنګ سرد"، "سپه سالار مقاومت" په باب په کې خپرونې کېږي، نو چې خپرونې یې د یو شخصي ګروپ او د هغه د قومندان لپاره وي، ښه داده چې لګښت یې هم د همدې ګروپ پر غاړه شي.

دولت که چېرې همدا ټلويزيون او راډيو په یوه مناسب قیمت وپلوري، په همدې پیسو کولای شي ازاد او ملي ټلويزيون او راډيو فعال کړي، چې د ټولو خلکو د هیلو ښکارندويي وکړي.

د ولسمشر ښاغلي کرزي د حکومت دیموکراتو اشخاصو ته د راډيو ټلويزيون د اصلاح بله لاره داده چې دوو میاشتو پورې دې کابل راډيو ټلويزيون ټول نشرات او په موقت ډول د مامورینو

معاشونه بند کړي، که چېرې بیا هم اصلاحات رانغلل د راډیو
 ټلویزیون ناپییلو مامورینو ته دې بل ځای کار پیدا کړي او
 تنظیمي مامورین دې خپل تنظیم ته پرېږدي او د راډیو په تېره بیا
 د ټلویزیون خپرونې دې تر هغه پورې ودروي، چې د اصلاحاتو
 شرایط برابر شي، ځکه تر زهرجنو، تنظیمي، سمستي او کرکجنو
 خپرونو او تر هغو خپرونو چې له هغو څخه د ملي نفاق او کرکې
 بوی راځي، (نه خپرونې) ښې دي، غبرگون خو نه را ولاړوي. اوس
 د کابل ټلویزیون پر ځای اکثره خلک د نورو هېوادونو ټلویزیونونه
 گوري، علت یې همدا دی چې په کابل ټلویزیون کې داسې څه نه
 شته چې د خلکو ذوق خړوب کړي، نو پر هغو ټلویزیوني خپرونو
 چې تر گټې یې زیان زیات دی، ولې بې ځایه لگښت وشي؟ هغه
 هم دبیت المال لگښت.

په درناوي

په هېواد کې د مطبوعاتو د رښتینې ازادۍ په هیله

د هیلې اداره

په افغانستان کې بهرني ځواکونه گټې او زیانونه

له اخلاقي، ملي، دودیز او عقیده یي پلوه دا خبره سړی ته ډېره گرانه پرېوزي، چې په خپل هېواد کې بهرني ځواکونه وزغمي، هغه هم داسې بهرني ځواکونه چې د یوه قوي پوځي فشار او یرغل په نتیجه کې هېواد ته داخل شوي وي، خو په اوسنۍ نړۍ کې په تېره بیا د نړۍ له یو قطبه کېدو راهیسې پخواني ارزښتونه او ایديالونه یو څه بدل شوي او نور هم د بدلېدو په حال کې دي.

اوس د منطق ځای زور او د اخلاقو او ایديالونو ځای اقتصاد یا پیسو نیولای، د عصري ټکنالوژۍ سیلاب د غیرتونو او کلتورونو ډېر ټینګ دېوالونه نړولي، نو ځکه خو چې مشر لالا (د امریکا متحده ایالات) هره خبره کوي هغه په نړۍ کې د کافي کرښه ده او څوک یې د بدلانه حق او جرئت نه لري، د نړۍ په هر ځای هره سیمه او هر هېواد کې یې چې هر سیاسي شخص، هر گوند او هر حکومت ته طبعه خرابه شي نو لومړی ورته پلمې جوړې کړي او بیا یې د له منځه وړلو لپاره د زور اسونه زین کړي.

کومه داسې خبره یا پېښه چې هغې ته د منطق غاښ نه جوړېږي، هغه بیا ملګرو ملتونو او یا هم نورو هېوادونو ته حواله کړي، چې د دوی له خوښې سره سم یې حل کړي، لنډه دا چې زور او اقتصاد زموږ د اوسني عصر کلتور او منطق دی، هغو ټولنو، هېوادونو او ډلو چې له دې کلتور سره ځان عیار کړی، له غیرت او سرلوړۍ پرته د ژوند له خوړلنیو برخمن شوي، خو هغه څوک چې ددې کلتور پرمخالف لوري روان دي له ستونزو سره مخامخېږي.

زمونږ هېواد او زموږ ولس په همدغسې یوې دوه لارې کې ولاړ دی، یا به د زور منطق ته غاړه ږدي او یا به هم مخالفت کوي، د مخالفت مانا یوه نا انډوله جگړه ده چې د نړۍ د ټولو زورورو د مجموعې پر وړاندې به د یوه جگړه خپلې، بې کسه او بې وسه ولس له خوا تر سره کېږي او نتیجه به یې هم زموږ د هېواد لا ویجاړي او د ولس بربادي وي. د همدې بهرنیو ځواکونو پر وړاندې د بري د یو فیصده اټکل په حالت کې به هم زموږ ولس دومره خپل شوی وي چې د هر ګاونډي لاسوهنې ته به پراخه زمینه برابره شوې وي، د هېواد دفاعي ځواک به کمزوری شوی وي او د هېڅ ګاونډي د یرغل د پر شا تمبولو وس به پاتې نه وي.

په دې حالت کې به د افغانستان ګاونډي دومره زړور شي چې په ښکاره ډول به افغانستان کې مداخله کوي، ان د خاورې د نیولو تر حده، هغه وخت کې د ګاونډیو هېوادونو سترګې نه له نړیوالو زبرځواکونو سوځي اونه هم له ملګرو ملتونو، ځکه چې د قدرت او سیاست دا دواړه سرچینې به په افغانستان کې ماتې شوې وي، افغانستان به بیا په سیاسي انزوا کې وي او دا کار به ګاونډیو هېوادونو ته ښه فرصت په لاس ورکړي، چې خپل ناوړه هدفونه تر لاسه کړي، په ټوله نړۍ کې به داسې کوم هېواد او داسې کوم ځواک نه وي چې هغوی د افغانانو غم وڅوري او مرستې ته یې راودانګي، نو په دې ډول به یو خپل شوی هېواد د ګاونډیو خوښې او ترحم (!) ته پاتې شي او ټول هېواد به له کورنیو جګړو او نا خوالو سره مخ شي.

نو په دواړو حالتونو کې زموږ ولس زیان زغمي، نو د لومړي حالت زیان تر دویم هغه لږ دی، په لومړي حالت کې د هېواد د خاورې بشپړتیا تضمینېږي، د ګاونډیو هېوادونو لاسوهنې کمېږي، یوازې د بهرنیو زبرځواکونو د سیاسي تګلارو سیوری دلته غوږېږي، په دویم حالت کې)

له سیاسي او پوځي یرغل سره د مخالفت حالت کې تر یوه اوږده ستومانوونکي مقاومت وروسته که کومه ثمره هم تر لاسه شي نو دا ثمره به هم د ګاونډیو هېوادونو لاس ته ورځي.

په داسې حالاتو کې نوزموږ ولس د (بدو) او (بدترو) تر منځ په یوه حالت کې واقع دی، که هر څومره هڅه وکړي یو نه یوه سره به مخامخېږي، خو ښه لاره دا ده چې اوس موږ د (بدترو) پر ځای (بد) انتخاب کړو، کله مو چې د بدن غړي کوشېر او ټکور شول بیا به له بد حالت نه د (ښه) حالت پر لور ګامونه اخلو.

د همداسې یو ښه حالت په هیله

د هیلې اداره

تر چټې وټې مطبوعات

زموږ په ټولنه کې افراط او تفريط د ټولنیز او سیاسي ژوندانه یو دود ګرځېدلای، په هره برخه کې کله دومره افراط کوو چې تصور نه کېږي او کله بیا پوره کار کې د تفريط دومره درجې ته راتیټ شو، چې دا هم د چا په خیال کې نه ګرځي، په دې تېرو شل پنځه ویشټو کلونو کې خو دې افراط او تفريط سره ښه غېږه نیولې، کله به یې یو ځملوله او کله بل، ښه د مزې سره لوټ په لوټ واوښتل خو بیا هم حالات منځني حد ته نه دي را رسېدلي.

په سیاسي ډګر کې یو وخت داسې و چې نه یوازې نا مذهبه، بلکې مذهب ضد لاره خپله شوه، د چا چې به سپینې جامې پر تن وې، خولې او لونګۍ به یې پر سر وه او ږږه به یې پر مخ، نو په زوره به یې ځان د توپ خولې ته ټرلې و، آن پر افغاني سکانو هم د اخوانیت ټاپه لګېدله او ((د اسلام په جامه د انګریز د جاسوسانو په نامه)) په زرګونو بې گناه افغانان تر خاورو لاندې، په زرګونو لادرکه او په زرګونو نور د زندانونو د تورو پنډرو شاته را حصار شول. کله چې د مذهب او دین پتنگانو ته وار راورسېد، نو بیا خو هر سرلوڅی، تحصیل کړی او ان دریشي کړی شخص د تکفیر په تور تورن شو، د دین پتنگان په خپل چلند کې تر دې حده پورته شول چې ان کابل مېشتي ملیان او قاریان یې هم خلکیان وبلل.

په دې نږدې دوو کلونو کې دوه درې موضوعگانې (د بشر حقوق، د بنځو حقوق او دیموکراسي) داسې دي چې دومره زیاتې په خولو کې اړول کېږي را اړول کېږي چې نور یې نو خوند بېخي پیکه شوی، د بشر د حقوق پلویان وايي د عقېدې او فکر بیان د انسان طبیعي حق دی او دا هېڅ حدود نه لري، په اساسي قانون کې باید د بشر حقوقو دا اصل کټ مټ ځای شي، خو په ناناکلي برید کې د بشر د حقوقو د ازادۍ او نورو چارو اسلامپال مخالفین بیا وايي: ((انسان نه دی ازاد مګر په چوکاټ د شریعت د اسلام کې)) د دوی نظر دادی چې باید په اساسي قانون کې دا خبره قید شي چې ((په افغانستان کې هېڅ هغه قانون چې د اسلام مخالف او مغایر وي نه شي وضع کېدی)). دوی نه یوازې د اسلام د (مخالف) قانون مخالف دی، بلکې د (مغایر) هم مخالف دي او د انسان ازادي یوازې د اسلامي لارښوونو او ارزښتونو په حدودو کې مجاز ګڼي او بس.

د دیموکراسۍ پلویان هم داسې یو افراط ته رسېدلي چې هره ګډوډۍ، هر بې سروېوله کار، تر مذهبي، کلتوري ارزښتونو پښه اړول، ورته دیموکراسي ښکاري. خو مخالفین یې بیا خپله دیموکراسي سور کفر ګڼي او آن له لفظ سره یې مخالفت کوي. د بنځو د حقوقو پلویان او پلویانې بیا له نارینه و سره په ټول پوره او برابره ازادي غواړي او په دې برخه کې هېڅ پوله او برید نه پیژني، ځینې یې لا څو ګامه نور هم وړاندې ځي او په تېره زمانه کې د بنځو د خپل شویو حقوقو د اعادې او جبران خبرې کوي. په کابل کې د بنځو د حقوقو په باب په یو جوړ شوي

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سريزو په لمن کې

سیمینار کې د بنځو د حقوقو په باب، د نارینه وو له خوا پر شوې غوږه مالی او سپېروني سربېره، یوې بنځې وویل: ((موږ نه یوازې په اوسنې وخت کې د بنځو او نارینه و د حقوقو پر تساوی ټینګار کوو، بلکې موږ په تېره زمانه کې د بنځو پر حقوقو د شویو تېریو د جبران غوښتونکې هم یو، اصلي تساوی هغه وخت رامنځته کېدلای شي چې د حقوقو د تلافۍ او جبران مسله سپینه شي....)) ددې مېرمنې په وینا: ((ځوارلس سوه کاله کېږي چې د نارینه و له خوا بنځه په اشپزخانې (پخلنځي) وردننه شوې ده، بنځه هلته اسیره ده او نارینه بهر دی، نو اوس باید ځوارلس سوه کاله نارینه په اشپزخانه ور داخل شي او بنځې بهر یوه پښه پر بله واړوي نو زموږ به هله زړه یخ شي او هله به د حقوقو د حقیقي تساوی خبره رامنځته شي...))

خو په همدې ټولنه کې په همدې ښار او اطراف کې د بنځو د حقوقو مخالفین لا هم د خپلې لاسرۍ د منطق پر اس سپاره دي، اوس هم بنځې د کور او گور موجود ګڼي او بس، یو نیم لا د دنیا له وېرې دا خبره کوي چې موږ د بنځو ازادې منو خو ((په شریعت د اسلام کې)) او ((هغه ازادي چې مخالفه د اسلام او یا احکام د شریعت وي هغه د منلو وړ نه ده...))

د افراط او تفريط په دې تاوده بهیر کې بله مهمه مسله د مطبوعاتو ده، مطبوعاتو هم هغه لار خپله کړې چې په دې نورو برخو کې د ټولنې د کلتور یوه برخه ګرځېدلې ده، د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته یو دم د مطبوعاتو او مطبوعاتیانو بازار تود شو، داسې لکه له ګرمې کټوې څخه

چې برغولې پورته کړې، هرې خواته یې بخار خور شو، یوازې په لومړیو
څو میاشتو کې په لسگونو اخبارونه، جریدې، او مجلې چاپ شول، راډیو
ټلويزيون فعال شو او خبري اژانسونو پر فعالیت پیل وکړ.

په لومړیو ورځو کې خو ښه او اسانه کار دا و چې د مطبوعاتو تېره توره
ټوله د طالبانو او د هغو د نظام غندلو ته متوجه وه، هر چا به د خپل قلم
او لیکنې څوکه طالبانو ته اړم کړې وه، گرمه موضوع طالب او همدا
طالب نظام و، دې وخت کې په کابل کې هېڅ خپرونې د دې جرئت ونه
کړ چې د پخوانیو جنگسالارانو د بیا واکمنۍ، بیا درغلی او بیا وړانۍ په
باب د چا غږ او نظر منعکس کړي، د طالب د غیبت پاڼه هم ورځ پر ورځ
سړېدله، زړېدله او سولېدله، نور نو مطبوعاتو ته موضوع پاتې نه وه، د
مطبوعاتو شمېر هم ورځ پر ورځ زیاتېده آن تر دې چې د ټول هېواد په
کچه د ټولو خپرونو شمېر تر (۲۵۰) عنوانو هم ورواوښت، یو شمېر
راډیوګانې هم فعالې شوې او نړیوالو راډیو ګانو هم د افغانستان لپاره
وخت څو برابره زیات کړ، دا وخت نو اکثره مطبوعات د موضوع د فقر او
د موضوع له نشتوالي سره مخامخ شول، دیموکراسي، د ښځو او بشر حقوق
داسې عامې موضوعګانې وې، چې لیکنې پرې کېدې شوې، که څه هم
اکثره تکراري وې، خو خورا ډېر مطالب یې ورکول، په دیموکراسۍ او
پراخ نظری کې خو خبره دې حد ته ورسېده چې آن پر اسلام هم برید
وشو، یوه جریده او د هنې چلوونکې پرې کاذب شهرت ته ورسېدل،
دښځو حقوقو باندې هم ښه زیات شخوند ووهل شو او د بشر حقوق هم
همدارنگه، ان تر دې حده چې د ښځو د حقوقو اود بشر د حقوقو پخواني

سرسخته مخالفینو هم دا ځل د هغوی د حقوقو د ملاتړو او مدعیانو رول تر سره کاوه.

کله چې دا ټولې موضوعگانې واپړول شوې او هېڅ خپرونې ته په کې نوره د مثبت او منفي شهرت زمینه برابره نه شوه، نو بیا د ملي ارزښتونو، ملي شخصیتونو، ملي نومونو او اصطلاحاتو پر ځای ایراني نومونه وکارېدل، پر هرې هغې کلمې پسې یې اور لړونې را واخیستل چې د ټولو افغانانو په خولو او ذهنونو خواړه لگېدل، له پوهنتون، پوهنځي، ښاروالۍ نه نیولې، بیا تر سترې محکمې پورې د ټولو افغاني نومونو لپاره ایراني ځای ناستي را وکارېدل، د افغانستان پر ملي ترمینالوژۍ دا یرغل د ایران پلوه ډلو له خوا د هغوی په خپرېدونکو خپرونو کې تر سره شو.

ځینې خپرونو خو خپل صحافت هم د ایراني خپرونو په شان رنگ کړ، لنډه دا چې دې ډول خپرونو او د هغو چلوونکو په ((صادقانه ډول)) د دوی د خپلو حامیانو لپاره په اصطلاح ((خودکش بیګانه پرور)) رول تر سره کړ.

د ملي ترمینالوژۍ د ادالانه بدلانه تر څنګ یې د ملت احساس او زړه ته هم ګوتې وروړې، د ((افغانستان)) او ((افغان)) نوم د بدلانه لپاره یې هڅې پیل کړې، په خپلو خپرونو کې یې د ایران د راډیويي خپرونو په شان د ((افغان)) پر ځای د ((افغانستان)) اصطلاح وکاروله او نورې په لسګونو داسې کلمې او جملې یې استعمال کړې چې په مطلق ډول د هېواد او ملت د ملي ګټو پر ضد وې، په دې ډول یو شمېر خپرونې تر

دې بریده تر چټې ووتې چې نه یوازې د قلم عفت او د بیان حدود یې تر پښو لاندې کړل، بلکې د هېواد ملي ګټې یې هم زیانمنې کړې. دې کې هېڅ شک نه شته چې د بیان او قلم ازادي د انسان حق دی، خو دا حق تر هغه وخته محفوظ دی چې د نورو ازادي متضرره نه کړي، اوس په هېواد کې د مطبوعاتو قانون نافذ دی او د مطبوعاتو په قانون کې هېڅ داسې خپرونې ته اجازه نه شته چې د هېواد او د خلکو د لوړو ګټو پر ضد خپرونې وکړي، دا خپرونې دولتي وي او که نادولتي، د هرې ډلې او ارګان له خوا چې خپرېږي، باید د هېواد لوړې ګټې په پام کې ونیسي.

د هېواد له چارواکو او نورو اړوندو ارګانونو څخه چې دا قانون یې نافذ کړی دی، هم په درناوي هیله کېږي لکه څنګه چې یې د مطبوعاتو قانون نافذ کړی باید عملي یې هم کړي، که چېرې د ناقانونیت په حالت کې مطبوعات هره خطا وکړي، نو د قانون نشتوالی به ورته یوه پلمه او مجوز شي، خو که د قانون په شتوالي کې بیا هم سهوه، خطا او هېواد ضد عمل تر سره کېږي، نو مسولیت به یې د چا پر غاړه وي؟ زموږ په نظر د مطبوعاتو قانون باید مطبوعاتي انارشي، مطبوعاتي زهر او مطبوعاتي تېری ټول کنټرول، رفع او دفع کړي، که نه نو تر ((زهرجنو مطبوعاتو)) ((نه)) مطبوعات ډېر ښه دي.

په هېواد کې د سپېڅلو مطبوعاتو د رښتینې ازادۍ په هیله

دهیلې اداره

افغاني سفارتونه د تنظیمواکۍ مورچلونه

له هغې ورځې چې په افغانستان کې تنظیمي اړیکې د واک و ځواک، څوکۍ او مقام معیارونه ګڼل شوي، بیا نو دې هېواد ښه ورځ نه ده لیدلې، هر سیاسي ګوند چې واک ته رسېدلای نو که ټول نه وي اکثره مامورین یې خو له سره عوض کړي او پر ځای یې د خپلې فکري لیکې پلویان مقرر کړي دي، د دا ډول تقرر لړۍ د سردار محمد داوود خان له وخته پیل شوه، داوودخان د خپلې واکمنۍ پر مهال د تاسیس شوي ګوند ((ملي غورځنګ)) یو شمېر غړو ته دولتي پوستونه ورکړل، خو دا پوستونه یوازې د ګوندي معیارونو له مخې نه، بلکې د اشخاصو خپله مسلکي پوهه او تخصص هم په کې مطرح و، په ټولیز ډول دامهال لږه فیصدي کسان د تنظیمي اړیکو له مخې لوړو پوستونو ته رسېدلي وو.

په زیاته کچه د تنظیمي معیارونو له مخې پر لوړو پوستونو د اشخاصو تقرر، د خلکیانو له واکمنۍ سره سم پیل شو، د ګوند رهبر او هر غړي ته د ګوند د سابقې، پورې او قرابت له مخې په ترتیب سره لوړې چوکۍ ځانګړې شوې، د خلکیانو د کابینې په سلو کې یوازې ((پنځه سلنه)) وزیران د لوړو زده کړو خاوندانو وو، نورو ټولو یوازې ګوندي پوهه او گروهه لرله، په خلکي پړاو کې نه یوازې له لوړو څوکیو ګوندي دایره راتاوه شوه، بلکې تر ډېرې ټیټې پورې پورې هم دا لړۍ ورسېدله، د ټیټو پوستونو امران هم د پوره واک او ځواک خاوندان ځکه وو، چې ګوندي مشر ویلي وو: ((زما د ګوند هر غړی په هر ځای کې چې وي هغومره صلاحیت او واک لري لکه زه)) . د دې خبرې عملي مانا دا وه چې د

ګوند هر غړی په خپله سیمه او ساحه کې د جمهور ریس په اندازه واک او صلاحیت لري او یا هم د جمهور ریس ټولې غوښتنې عملي کولای شي. په خلکي پړاو کې نه یوازې په کورنۍ کچه، پر دولتي څوکیو د ګوندي غړو د واک منګولې ټینګې وې، بلکې په نړیواله کچه د نړۍ په بېلابېلو هېوادونو کې د افغانستان سیاسي نماینده ګیو او سفارتونو کې هم همدا حال و او هغه څوک به د سفير او یا کوم بل مهم کار کوونکي په توګه مقررېده چې یا به ګوندي و او یا به هم د ګوند سرسخت پلوی و، د شوروي یرغل په کلونو کې هم ګوندي اړیکي او شوروي پالنه د تقرر غټ معیارونه وو، په ځانګړي ډول په بهر کې د افغانستان په سیاسي نماینده ګیو کې.

د ثور د (۷)مې په سور اوښتون پسې چې کله د ثور (۸)مې شین اوښتون رامنځته شو، نو نه یوازې تېره ترخه تجربه تکرار شوه، بلکې دوی لا په کې څو ګامه نور هم پر مخوړاندې لاړل، د ثور (۸)مې ته په حقیقت کې د ثور (۷) مه ځکه ویلای شو، چې مختلفې جهادي لښکرې د ثور پر (۶) مه نېټه کابل ښار ته ورداخل شوې او د یو شمېر جهادي ډلو الحادي موټلفین لا تر دوی د مخه په کابل کې ځای پر ځای وو، د ثور (۶)مې نېټې تر ماسپښین مهاله د کابل ښار ټولې سیمې د دوی لاس ته ورغلې وې، یوه ورځ وروسته (دثور پر ۷مه) باید پخوانی دولت رسماً ږنگ او د مجاهدینو نوی حکومت جوړ شوی وای، څرنگه چې دا ورځ په افغانستان کې د ټولو جهادي ډلو د مخالفینو (خلکیانو او پرچمیانو) د بري ورځ وه او د ثور د (۷)مې انقلاب په نامه یادېده، نو داسې تصادف پېښ شو چې دا ورځ د دوی د بري ورځ هم شوه، دا بیا ډېره سخته وه، چې دوی اینده کې په خپلو تبلیغاتو کې د ثور (۷) مه په بدو الفاظو یاده کړي، ځکه افاده یې سختېدله، د ثور کومه اوومه؟ الحادي که جهادي؟ نو ځکه دوی د

واک رسمي انتقال د ثور (۸)مې ته منتقل کړ. په دې پړاو کې سره له دې چې د هېواد په گوټ گوټ په تېره بیا په کابل کې جگړه روانه وه او د دولت اکثره ارګانونه فلج وو، خو په افغاني سفارتونو کې د تنظیمي روابطو له مخې تقرر ښه په زغرده روان و، د تقرر اصلي کيلي د جمعیت تنظیم او په تېره بیا د نظار شورا په لاس کې وه، په دې پړاو کې اکثره افغاني سفارتونو او قونسلګریو کې هغه اشخاص مقرر شول چې د جمعیت تنظیم غړي وو او یا هم دې تنظیم ته وفادار وو.

په لومړي پړاو کې د جمعیت تنظیم څو نورو موثلفو تنظیمونو ته هم څه نا څه ونډه ورکړل شوه، خو کله چې دې تنظیمونو له جمعیت تنظیم څخه سیاسي واټن اختیاراوه، د هغوی غړي هم له خپلو دندو ګوښه کېدل، په دې پړاو کې نه یوازې تنظیمي معیارونه په پام کې ساتل شوي وو، بلکې قومي انتساب او د خپلولۍ اړیکو ته هم زیات ارزښت ورکول کېده، مسلکي پوهې او تخصص ټاکونکي رول نه درلود، په سلو کې پنځه کسه هم د تخصص له مخې نه وو مقرر شوي. کله چې پر کابل ښار د جمعیت تنظیم نیمواکه واکمني پای ته ورسېدله او د طالبانو اسلامي تحریک پر کابل خپل مطلق واک ټینګ کړ، نو داسې تصور کېده، چې نړۍ به د طالبانو حکومت په رسمیت وپېژني او په افغاني سفارتونو کې به پخوانۍ تنظیمواکي له منځه ولاړه شي، خود طالبانو د افراطي چال چلند له امله نه یوازې د نړۍ لېوالتیا او خواخوږي راخپله نه شوه، بلکې ټوله نړۍ د طالبانو د مخالفت لپاره یوه خوله شوه.

دا مهال د افغاني سفارتونو یو شمېر کارکوونکو د طالبانو ملاتړ وکړ او داسې تصور یې کاوه چې د طالبانو حکومت به د نړۍ د هېوادونو له خوا په رسمیت وپېژندل شي او موږ به پر خپل ځای پاتې شو، یو شمېر نورو د سفارتونو مالونه خرڅ کړل او سفارتونه یې خوشې کړل، د جمعیت تنظیم

اکثره غړي او پلویان لا پر خپلو څوکیو پاتې وو، یوازې سعودي عربستان، متحده عربي اماراتو او پاکستان د طالبانو حکومت په رسمیت وپېژانده. په نتیجه کې داسې یو حالت رامنځ ته شو چې د نړۍ اکثره هېوادونو هغه څوک د افغانستان د حکومت په توګه په رسمیت پېژندل چې هغوی په افغانستان کې په سلو کې پر پنځه فیصده خاوره واک درلود او برعکس هغه چا چې پر پنځه نوي فیصده خاوره واک درلود، هغوی یوازې د نړۍ درېو هېوادونو په رسمیت پېژندل، دې حالت افغانستان په خپل ټول تاریخ کې له سختې دیپلوماتیکې انزوا سره مخامخ کړ، هغو کسانو چې دا مهال یې په سفارتونو کې کار کاوه د افغانستان نماینده ګي نه کوله، په ښکاره د تنظیمونو په استازۍ غږېدل، له سفارتونو یې د تنظیمونو تبلیغاتي اونشرياتي مرکزونه جوړ کړي وو، په هند کې د افغانستان د سفارت له خوا خپرېدونکې «میزان» جریده چې د افغانستان د ملي پانګې په لګښت خپرېدله، د جمعیت او نظارشورا د یو نشراتي ارګان حیثیت لاره، دې خوا په پاکستان کې د افغانستان سفارت چې د طالبانو په واک کې و، د طالبانو د اسلامي تحریک یو ستر تبلیغاتي مرکز و، په ملګرو ملتونو کې د افغانستان استازی په حقیقت کې د جمعیت د تنظیم استازی و، ښاغلی روان فرهادي د افغانستان په «استازی» د ملګرو ملتونو له خوا پر افغانستان لګېدلي بندیزونه تائید کړل.

دا د دنیا د دپلوماسۍ په تاریخ کې تر ټولو یو تور داغ دی چې د یو مملکت استازی دې د خپل مملکت پر ضد لګېدونکي بندیزونه تائید کړي، ښاغلي فرهادي خو طالبانو څخه د جمعیت تنظیم د غچ اخیستلو په نیت دا کار وکړ، خو دې ته یې پام نه و چې دې کار سره به افغان ولس ته څومره زیان رسېږي، دې نه ښکاره معلومېږي چې دې اشخاصو، تنظیمونو ته کار کاوه، نه د افغانستان ملي ګټو ته او اوس هم دا لړۍ روانه ده. په

درېیو سفارتونو (سعودي، اماراتو او پاکستان) کې د طالبانو له خوا له شوي تقرر څخه سپړی دا نتیجه اخلي چې که نورو هېوادونو هم، طالبان په رسمیت پېژندلي وای حال به تردې بدتر و، طالبانو په هر ځای کې له یوې مخې طالبان او ملایان مقررول، دوی ته معیار طالبی او ملایي وه، په تنظیمونو کې که تنظیمي او قومي معیارونو ته زیان ارزښت ورکول کېده، نو یو نیم به په کې مسلکي شخص هم ټاکل کېده، خو د طالبانو تقرر د لاس د ورغوي په شان سپین و، له ملا او طالب پرته نور څوک په کې په زړه بین هم نه لیدل کېدل.

طالبی پړاو ختم شو، وار یوځل بیا نیم ژواندي جمعیت اونهاظر شورا ته ورسېده، دا ځل داسې تصور کېده چې دوی به له خپلو تېرو تجربو عبرت اخیستی وي او نرم چال چلند به وکړي، د بن تر کانفرانس د مخه استاد رباني یو ځل بیا د اسلامي دولت د مشر په توګه راڅرګند شو او فرمان یې صادر کړ «هر هغه چا چې د طالبانو د واکمنۍ دمخه پر کومو څوکیو کار کاوه، د خپلو خپلو امتیازاتو په پام کې نیولو سره پر خپلو دندو مقرر دي» دا حکم عام و، په دې ډول په افغاني سفارتونو کې یوازې د جمعیت غړي پر خپل ځای پاتې شول، کله چې د بن د توافقاتو له مخې لنډ مهاله اداره را منځته شوه، نو د بهرنیو چارو وزرات بیا د جمعیت په تېره بیا د نظار شورا لاس ته ورغی او تر ننه یې په لاس کې دی.

د طالبانو د واک تر ړنګېدو وروسته نړیوالې ټولنې زیاته لېوالتیا درلوده چې افغانستان سره بېرته خپل سیاسي روابط ټینګ کړي، یو زیات شمېر هېوادونو په افغانستان کې خپل سفارتونه پرانیستل او افغانستان هم په زیات شمېر هېوادونو کې خپل سفارتونه بیا فعال کړل، اوس په نړۍ کې د افغانستان د سفارتونو شمېر (۳۶) او د قونسلګریو شمېر نږدې (۵۸) ته رسېږي، طبعاً ګڼ شمېر مسلکي اشخاصو ته اړتیا ده چې دا ځایونه ډک

کړي، خو راځو دې ته چې دا ځایونه د چا له خوا په چا ډک شوي؟ لکه څنگه چې د مخه مو وویل د بهرنیو چارو وزارت یو ځل بیا د جمعیت تنظیم په منځگو کې دی، نو په نویو پرانیستل شویو سفارتونو کې هم اکثره د همدې ډلې غړي یا پلوي اشخاص مقرر دي.

په اوسنیو مقرريو کې نه یوازې تنظیمي اړیکو ته ارزښت ورکول شوی، بلکې د جمعیت تنظیم له همېشني پالیسي سره سم قومي او سیمه ییز انتساب او ارتباط ته هم زیات اهمیت ورکړ شوی دی، د افغانستان په اوسنیو ټولو سفارتونو کې د پښتنو سفیرانو شمېر تر شپږو تنو نه زیاتېږي، هزاره، ازبک قومونو ته منسوب ټول څلور پنځه سفیران نه شته، ټول پښتانه، هزاره، ازبک چې سره راټول کړې، نو د تاجکانو په انډول یې په سفارتونو کې ونډه په سلو کې (۲۵) ته نه رسېږي، د قونسلگریو او سفارتونو د نور پرسونل انډول تر دې هم په ټیټه کچه دی، نور ټول سفیران د قونسلگریو مسولین او پرسونل له قومي پلوه په تاجک قوم پورې تړلي دي.

د افغانستان په تاریخ کې تر اوسه پورې هېڅکله داسې حالت نه و راغلی چې قومي انډول او تناسب دې په دومره کچه خراب شي، نو اوس سړی خپله فکر کولای شي چې د افغانستان د اوسنیو چارو سمبالوونکي د ټول افغانستان استازي کوي که په افغانستان کې د یو قوم؟ که د اوسني انتقالي ادارې د مشرتابه مناسبات د نظار شورا یا جمعیت له مشر تابه سره خراب شي، نو ایا په ملګرو ملتونو کې به د افغانستان استازی ښاغلی روان فراهادي او په هند کې د افغانستان سفیر مسعود خلیلي د دولت د مشر اوامر ومني که د جمعیت یا نظار شورا؟ تجربو ښودلې ده چې دا او دې ته ورته اشخاص خپلو تنظیمي ګټو ته ترجیح ورکوي نه ملي ګټو ته!

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

یوه بله د پام وړ خبره داده چې که چېرې په افغاني سفارتونو کې قومي انډول همدومره د پښتنو په ګټه وای، نو جمیعت، ستمی ګروپونو، د بشر حقوقو سازمانونو او د ملګرو ملتونو اجنسیو به څه حال او څه غالمغال شروع کړی وای، ایا دا حالت به یې «افغاني سفارتونه د فاشېزم په منګولو کې» په نوم نه وای نومولای او ژر تر ژره به یې د سمون لپاره هلې ځلې نه وای پیل کړې؟ طبعاً به یې دا کار کړی وای. موږ له انتقالي ادارې، ملګرو ملتونو او نورو اړوندو ادارو څخه چې په افغانستان کې د حکومتي ادارې د سمون لپاره کار کوي، هیله کوو چې په افغاني سفارتونو کې د تنظیمي او قومي اپارتاډید دا بهیر پای ته ورسوي او د مسلکي او تخصیصي معیارونو له مخې دې سالمې ادارې ته لاره اواره کړي.

په ټول هېواد کې د یوې سالمې ادارې د جوړېدو په هیله
د هیلي اداره

افغانستان او د ایډیالوژیو بحران

ټولنپوهان او سیاست پوهان په دې اند دي، د یوې ټولنې او ولس د کنټرول او ادارې لپاره ایډیالوژي یو مهم عنصر دی، ایډیالوژي د یو ولس یا یوې ډلې پاشلي ذهنونه را ټولوي او پر یو واحد چورلیز (محور) یې را څرخوي، په ولس کې د تحرک او خوځون قوه زیاتوي، یوې مستقیمې لارې ته یې سوقوي او د قربانې تر بریده یې رسوي، په همدې وجه هغه گوندونه، سیاسي ډلې چې قوي ایډیالوژیک بهر ولري، تر هغو نورو ډلو چې دا بنسټ یې کمزوری وي، په ولس کې زیات منبست او گرانست لري، عمر یې تر نورو زیات وي او غړي یې د زیاتو فشارونو د زغملو توان لري، په سیاست کې تر ایډیالوژیک عنصر وروسته اقتصاد، وسایل او وسایط هم مهم ځای لري، خو هېڅکله هم د خلکو د ذهنونو د تسخیر لپاره هغومره رول نه شي ادا کولای لکه ایډیالوژي یې چې لري، په نړۍ کې بېلابېلې سیاسي ډلې، بېلابېلې او مختلفې ایډیالوژۍ کاروي، خو مذهبي، قومي او وطني ایډیالوژۍ تر نورو هغو زیاتې کارېږي او ددې غټ علت شاید دا وي چې په دې ایډیالوژيو کې د انسان د دې او هغې دنیا گټې متصورې دي، کمونیستي او کپتالستي نظریې هم شته، چې اکثره پر اقتصادي محور راڅرخي او دې حد ته لا نه دي رسېدلي لکه مذهبي ایډیالوژۍ چې د انسان وینې، احساس، روح او روان سره یو ځای کړي.

په افغانستان کې په ښکاره ډول ایډیالوژیک جنگ د شوروي او امریکا تر منځ د ساړه جنگ په بهیر کې تر څلوېښتمو هجري کلونو وروسته پیل شو، دا وخت په افغانستان کې داسې ډلې را منځته شوې چې کمونیستي افکار یې درلودل او په مقابل کې یې داسې توندې ډلې را وټوکېدې چې

اسلامي افکار يې درلودل او د سوچه اسلامي نظام د جوړولو لپاره يې هڅه کوله، ددې دواړو ايډيالوژيکو ليکو تر منځ نږدې پنځلس کاله فکري جگړه روانه وه، خو تر ۱۳۷۵ ل کال وروسته د يوې ليکې پلويان واک ته ورسېدل، دا فکري او تبليغاتي جگړه پر پوځي جگړې بدله شوه، دواړو ليکو په ولس کې خپل خپل پلويان لرل، عام ولس، اکثره نالوستی قشر د جهادي ډلو پلويان وو، خو د هېواد د تحصيل کړي قشر اکثره برخه بيا په دې بله ليکه کې ولاړه وه، دواړو ډلو خپل خپل بهرني او سيمه ييز پلويان لرل، چې د ايډيالوژيکو کتابونو او اثارو تر څنگ يې آن د ضرورت تر بريده وسلې او پيسې هم ورته رالېږلې، يانې دواړو لوريو ته د ايډيالوژيکي ملاتړ ترڅنگ پوره مادي او پوځي ملاتړ هم موجود و، کله چې پر ۱۳۵۸ ل کال شوروي لښکرو پر افغانستان يرغل وکړ، نو په ملگرو ملتونو کې د امريکا د متحده ايالتونو سفير، افغانستان (تر ستوني تېره شوې مړۍ) وگڼله او ويې ويل چې اوس بايد د پاکستان د دفاع او ملاتړ غم وخورل شي. کله چې د انگلستان د بهرنيو چارو وزير مصر ته سفر وکړ، نو د مصر له حکومت څخه يې هيله وکړه چې افغان مجاهدينو يا مقاومت کوونکو ته روسي مارک وسله ورکړي، د مصر حکومت هڅه وخت استدلال کاوه، د وسلې ورکړه يې گټې ده او مقاومت به نتيجه ورته کړي، خو د انگلستان د بهرنيو چاور وزير څرگنده کړه چې افغانستان کې افغانان نه جنگېږي، بلکې عقیده يا ايډيالوژي جنگېږي، ددې خبرې مانا دا ده چې انگرېز سياستپوهانو د جگړې ايډيالوژيک عنصر ته ډېر ارزښت ورکاوه.

د شوروي يرغل په کلونو کې او تر هغې وروسته د شوروي پلوه حکومت د واکمنۍ په ټول (۱۴) کلن بهير کې دا ثابته شوه چې ايډيالوژي تر هر بل عنصر زياته او ښه وجنگېده، د ايډيالوژيک جنگ په

کلونو کې د ایډیالوژیو کاروونکي له دوو سختو چلنجونو سره مخامخ شول، په دې ننگونو کې یو انحراف او بل مصداق و، یا په بله ژبه وینا او عمل، د جگړې په کلونو کې په سوونو څه په زرگونو داسې زړه بوږنوونکې پېښې را منځته شوې چې د ایډیالوژیو د کاروونکو د شعارونو او عمل تر منځ په تضاد او ټکر کې وې، دې کار د ایډیالوژیو پر کاروونکو باندې د خلکو د باور کچه راتیټه کړه، د مذهبي ایډیالوژیو پر کاروونکو د بې اعتمادۍ روحیه هغه وخت لا پسې پیاوړې شوه، چې مختلفې جهادي او الحادي ډلې په ائتلافي او ائتلافي ضد ډول کابل ښار ته ورننوتې، دې وخت کې د مذهب او دین په نامه شعار او د جگړې مشروعیت خلکو سره گڼې پوښتنې پیدا کړې او دا خبره نوره خلکو ته تقریباً سپینه شوه چې په افغانستان کې د جگړې دوام یوازې د قدرت د ساتنې، پالنې، لاسته راوړنې او ځاني گټو لپاره دی، نه د مذهبي اصولو د تطبیق او مصداق لپاره.

په کابل کې د جگړې په گرمو شېبو کې یو «جهادي مشر» په خپل یو خصوصي مجلس کې دا خبره په ډاگه کړه چې «جنگ ایډیالوژي در افغانستان به پایان رسیده حالا بازار قومیت گرم است». ددې جهادي مشر په اند جنگ له اسلامي ایډیالوژۍ څخه قومي حالت ته اوښتی دی. دې حالت ولس پر دې ډول خلکو نور هم بې باوره کړ. د خپلو ځاني گټو لپاره له بېلابېلو الحادي ډلو ټپلو سره پټ او ښکاره ائتلاف او معاملې هر څه د لاس د ورغوي په شان روښانه کړل، دې کار آن د الفاظو په مفاهیمو کې بدلون راوست، یو وخت (مجاهد) هغه چاته ویل کېده چې د شوروي یرغلگرو پر وړاندې یې وسلواله مبارزه کوله، بیا داسې وخت راغی چې هر چا وسله لرله او د کوم پخواني جهادي تنظیم په لیکو کې به تنظیم و، نو هغه ته به (مجاهد) ویل کېده، ددې خبرې یو علت دا و چې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

دا وخت د وسلې لېږد رالېږد او استعمال اکثره د پخوانیو مجاهدینو په لاس کې و، وروسته هر وسلوال ته د (مجاهد) خطاب کول دومره عام شول چې ننگرهار کې چا له کوم سپین ږيري څخه پوښتنه وکړه چې ماما زوی دې څه کار کوي؟ هغه ورته په ځواب کې وویل: «امریکایانو سره مجاهد دی».

په واقعیت کې د سپینږيري زوی د امریکایانو په خاصو افغان ساتونکو یا باډیګارډانو کې یو عسکر و، هغوی د ډبلې تنخوا په بدل کې د ځان دساتنې لپاره استخدام کړی و، خو سپین ږيري ته خپل وسله وال زوی په مستعمله مانا (مجاهد) بنسټ کېږد. په همدې ښار او دې ته ورته په څو نورو ښارونو کې داسې پخواني جهادي قومندانان شته چې کورونه یې امریکایانو ته د میاشتې په زرګونو ډالرو کرایه ورکړي دي خو عام ولس کې د جهاد زمزمې کوي، کله چې امریکایي پوځونه د کابل په شمال کې د طالبانو پر مورچلونو بمبارد کاوه، نو یو جهادي مشر په مایوسانه لهجه وویل: «دا بمونه واره واره (واړه، واړه) دي باید غټ غټ (غټ، غټ) واچوئ، (کی تاثیر کی زیات وکړي) (زیات تاثیر وکړي)» طالبانو که هر څومره بربریت او وحشت درلود، خو پر اسلام یې هېڅوک شک نه شي کولای، خو د سیاسي گټو لپاره د جهاد د نامه همدا کاروونکي، امریکایانو ته لاس غځوي چې خپل مخالفین پرې وځپي، کله چې امریکایانو ددې ډول جهادیانو پرله پسې غوښتنو ته لږ لږ ټولنه او تر ټولم لږ کوچني بمونه یې وکارول، نو بیا ورته دوی موسکي شول او ویې ویل: «حالا دیگر خوب شد».

کله چې د امریکایانو د مرګوني پوځي فشار په نتیجه کې د طالبانو اسلامي امارت ړنګ شو، نو پر ځای یې یو ځل بیا هغه وسله والې ملېشې چې پر ځان یې د اسلام پرده راغورولې وه، واک ته ورسېدې، دې ډول

خلکو ته د واک بیا ور رسېدل د بعث بعدالموت حیثیت لاره، یو ځل بیا د پردې پر مخ د افغانستان د اسلامي دولت کلیشه او د هغه دولت پخوانی مشر په نوي فاتحانه انداز کې را څرگند شو او دا وار ته ورسره د دیموکراسۍ، نړیوال تروریزم او نور... شعارونه هم مله شول. دې کې هېڅ شک نه شته چې د بېړنۍ لویې جرگې ټول لگښت د نااسلامي هېوادونو او امریکایانو له خوا پرې شوی و، د لویې جرگې ټول غړي پر دې واقعیت پوهېدل چې د ۱ جرگه د بي ۵۲ الوتکو د وزرونو تر سیوري لاندې په پراخه کېږدۍ کې جوړه شوې او یو لښکر جهادي او الحادي مشرانو ته یې په لومړي لیکه کې ځای ورکړی و، خو دوی بیا هم د جهاد شعار زمزمه کاوه، شیخ محمد اصف محسیني خولا جرگې ته دا وړاندیز هم وکړ چې تر (انتقالي) لفظ وړاندې دې د (اسلامي) کلمه راشي او د دولت جوهر دې اصلاً اسلام وي، هلته هم یو شمېر ازادو کتونکو سره دا پوښتنه وه چې د ۱ جهاد لکه چې یوازې د روسانو پر ضد کېږي او په اصطلاح د نورو کفارو پر ضد نه کېږي.

کله چې د امریکایانو په راتګ سره نوی حکومت رامنځته شو او لنډ مهاله او منځمهاله پړاوونه یې ووهل، نو دې سره د سیاسي ګوندونو په ایډیالوژیک تګلوري کې هم بدلون راغی، سیاسي ګوندونو هم د انجوجانو بڼه غوره کړه، اوس هر ګوند او ډله کوښښ کوي، چې له هرې ممکنې لارې ځان ته پانګه پیدا کړي، هېڅوک هم خپلې ایډیالوژۍ ته وفادار پاتې نه شول، ایډیالوژيو خپل اصلي رنگ بایلود، شعارونه او عنوانونه، رد وېدل شول، ولس اوس نه پوهېږي چې پر چا باور وکړي او کومې ایډیالوژۍ ته پناه یوسي، د دولت د مشرانو زیات وخت په خارجي سفرونو، روابطو او د پانګې په تر لاسه کولو او د مختلفو تنظیمي، رسمي او نارسمي جنگسالارانو او ټوپکسارانو په اقناع او خوشاله ساتلو تېرېږي او د ولس د ذهني انسجام، د پوځ د ذهني تربیې او د هېواد د ځوان نسل د سالمې روزنې لپاره هېڅ ډول مشخص ایډیالوژیک بنسټ نه شته، ملت پر

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سربزو په لمن کې

پخوانیو سولېدلو او کلیشه شویو ایډیالوژیو د هغو د وړاندې کوونکو د ناسم چلند له امله خپل باور له لاسه ورکړی، هره ایډیالوژي چې اوس ور وړاندې شي، خلک پرې شک کوي، هر کله چې یو ملک له داسې یو حالت سره مخامخ شي، نو د دې نتیجه هغه هېواد ته ډېره درېدونکې پرېوزي، دې کار سره ولس پر بېلابېلو ذهني لارو او تګلارو وېشل کېږي، پر یوې واحدې نقطې یې د فکري تمرکز قوت له منځه ځي، په ولس کې د ملت جوړونې جوهر کمزوری کېږي، په داسې حالت کې که هر بهرنی هېواد یا بهرنۍ قوه پر هېواد یرغل وکړي، نو د هغه هېواد ولس د ذهني وېش له امله خپل دفاعي ځواک له لاسه ورکوي او بهرني ایلوونکي هېوادونه په اسانۍ سره کولای شي دا هېواد ایل کړي، افغانستان اوس د ایډیالوژیو د بحران پر همداسې یوه خطرناکه لیکه ولاړ دی.

د خلاصون په هیله

په مینه

دهیلې اداره

د مهال له مخې د هیلې د سريزو د چاپ څرنګوالی

نوم	سريزه	کال	ګڼه	مياشتې	نوم
۱	هيله د کومو هيلو په هيله خبرېږي؟	لومړی ۱۳۷۶	لومړی	وري - غويي	۱
۲	په هيله کې د هېوادوالو هيلې اتمکاس شوي او که نه؟	لومړی ۱۳۷۶	دويمه	غبرګولی، چنگاښ	۲
۳	هيله د کومو ستونزو له پېچنومو تېرېږي؟	لومړی ۱۳۷۶	درېيمه	زمری - وږی	۳
۴	فرهنگي بيا رغونه د لومړيتوب حق لري	لومړی ۱۳۷۶	څلورمه	تله لړم	۴
۵	د فرهنگي چارو او اړتياوو په باب څو وړاندیزونه	لومړی ۱۳۷۶	پنځمه	لنډی - مرغومی	۵
۶	هيله يوه کلنه شوه	لومړی ۱۳۷۶	شپږمه	سلواغه - کب	۶
۷	د فرهنگي چارو سمون او ملګرتيا ته اړتيا ده	دويم ۱۳۷۷	لومړی	وري - غويي	۷
۸	زموږ د ازادو خپرونو ستونزې	دويم ۱۳۷۷	دويمه	غبرګولی، چنگاښ	۸
۹	د هېوادملي يووالی او د فرهنگيانو هيلې	دويم ۱۳۷۷	درېيمه	زمری - وږی	۹
۱۰	لویدیځمېشتي افغان فرهنگيان او فرهنگي هيلې	دويم ۱۳۷۷	څلورمه	تله لړم	۱۰
۱۱	د پښتو ژبې او ادبياتو طلايي پړاو	دويم ۱۳۷۷	پنځمه	لېږندی - مرغومی	۱۱
۱۲	هيله دوه کلنه شوه	دويم ۱۳۷۷	شپږمه	سلواغه - کب	۱۲
۱۳	دهېواد دننه فرهنگي يون او خوځون	درېيم ۱۳۷۸	لومړی	وري - غويي	۱۳
۱۴	((چغې مه وهی کار وکړی!))	درېيم ۱۳۷۸	دويمه	غبرګولی، چنگاښ	۱۴
۱۵	د هېواد د تحصيل کړو اشخاصو پير به همداسې روان وي؟	درېيم ۱۳۷۸	درېيمه	زمری - وږی	۱۵
۱۶	شلمې پېړۍ په مخه دي ښه!	درېيم ۱۳۷۸	څلورمه	تله لړم	۱۶
۱۷	د مسلک له خاوندانو يوه هيله	درېيم ۱۳۷۸	پنځمه	لنډی - مرغومی	۱۷
۱۸	هيله درې کلنه شوه	درېيم ۱۳۷۸	شپږمه	سلواغه - کب	۱۸
۱۹	((راځئ چې سره کينو په تېر د روغې جوړې))	څلورم ۱۳۸۹	لومړی	وري - غويي	۱۹
۲۰	دا دنيا چا شل کړې ده؟	څلورم ۱۳۸۹	دويمه	غبرګولی، چنگاښ	۲۰
۲۱	د اوسنيو پښتو خپرونو موضوعي وېش	څلورم ۱۳۸۹	درېيمه	زمری - وږی	۲۱
۲۲	د فرهنگي کار جغرافيايي موقعيتونه	څلورم ۱۳۸۹	څلورمه	تله لړم	۲۲
۲۳	يوه ملتپاله فرهنگي ستراتيژي	څلورم ۱۳۸۹	پنځمه	لنډی - مرغومی	۲۳
۲۴	هيله د خپل ژوند ديني لسیزې په درشل کې	څلورم ۱۳۸۹	شپږمه	سلواغه - کب	۲۴
۲۵	کار خپله سخت کار دی	پنځم ۱۳۸۰	لومړی	وري - غويي	۲۵
۲۶	افغانستان، اسلام او پښتو درې ستر ارزښتونه او ...	پنځم ۱۳۸۰	دويمه	غبرګولی، چنگاښ	۲۶
۲۷	بحراني شرايط او فرهنگي کار	پنځم ۱۳۸۰	درېيمه	زمری - وږی	۲۷
۲۸	که مې سل نصيحتونه ورته وکړل	پنځم ۱۳۸۰	څلورمه	تله لړم	۲۸
۲۹	که مطبوعات ازاد شي	پنځم ۱۳۸۰	پنځمه	لنډی - مرغومی	۲۹
۳۰	په هېواد کې د واک انحصار څنگه ...	پنځم ۱۳۸۰	شپږمه	سلواغه - کب	۳۰

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سړیزو په لمن کې

۳۱	په کابل کې څوک، څوک ساتي؟	شپږم ۱۳۸۱	لومړۍ	وري - غويي	۳۱
۳۲	په کابل کې قانوني واک او عملي واک	شپږم ۱۳۸۱	دویمه	غبرګولی - جنگاڼ	۳۲
۳۳	سوله عدالت او که دواړه؟	شپږم ۱۳۸۱	درېیمه	زمرۍ - وړۍ	۳۳
۳۴	افغانستان د ابهام پر لوري	شپږم ۱۳۸۱	څلورمه	تله لړم	۳۴
۳۵	پر دولتي خپرونو تنظیمي انحصار څنگه ...	شپږم ۱۳۸۱	پنځمه	لنډۍ - مرغومی	۳۵
۳۶	په افغانستان کې بهرني ځواکونه گټې او زیانونه	شپږم ۱۳۸۱	شپږمه	سلواغه - کب	۳۶
۳۷	تر چټي وتي مطبوعات	اووم ۱۳۸۲	لومړۍ	وري - غويي	۳۷
۳۸	افغاني سفارتونه د تنظیمواکۍ مورچلونه	اووم ۱۳۸۲	دویمه	غبرګولی - جنگاڼ	۳۸
۳۹	افغانستان او د ایدپالوژیو بحران	اووم ۱۳۸۲	درېیمه	زمرۍ - وړۍ	۳۹

د کتابونو په وړمو کې

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پیژندنه

د کتاب نوم: د کتابونو په وړمو کې

لیکوال: محمد اسمعیل یون

خپرنډوی: یون کلتوري یون

چاپشمبر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چاپ: ۱۳۸۲ ل کال

د لیکوال

پرله پسې شمېره: (۲۷)

د خپرنډوی

پرله پسې نومره: (۲۷)

کمپوزر: ضیا الرحمن ضیا

ددې سریزو په باب خو ټکي

تر اوسه پورې ددې هڅو بېلگې ډېرې کمې لیدل شوي، چې یو څوک دې د نورو پر اثارو خپلې لیکلې سریزې د یوې ټولگې په توګه چاپ کړي او یا دې د یوه بل لیکوال هغه سریزې یا یادښتونه راټول کړي، چې د نورو لیکوالو پر اثارو یې لیکلي وي.

یوازې استاد حبیب الله رفیع دا هڅه کړې، چې د بېلابېلو لیکوالو پر اثارو خپلې لیکلې سریزې او یادښتونه سره راټول او په ((کتابونه او دریابونه)) نومي اثر کې یې خوندي کړي دي. ښاغلي افضل شېرزاد بیا د ارواښاد استاد روحي نږدې هغه لس عنوانه سریزې او یادښتونه سره راټول کړل او په پېښور کې یې دیوه ځانګړي اثر په توګه چاپ کړل، چې استاد روحي د بېلابېلو لیکوالو پر اثارو لیکلي وو. نور نو تر دې دمه ماته د کوم بل چا داسې کړی کار معلوم نه دی او که وي هم څو د ګوتو په شمار دا ډول اثار به وي. په دې ورځو کې چې زه خپلې لیکنې په خپله راټولوم، نو پر دې سریزو او یادښتونو مې هم سترګې ولګېدې، چې ما د نږدې پنځه لسو کلونو په ترڅ کې د هېواد د بېلابېلو لیکوالو پر اثارو لیکلي دي. دې لیکنو ته مې یو ځانګړی باب ورکړ او په یوه ځانګړې ټولګه کې مې راټولې کړې. په خپل لاس د خپلو ټولو یا هم اکثره لیکنو له راټولولو څخه زما هدف دادی، چې زه

نه غواړم، زما پر کړي کار په ګانده (اينده) کې نور څوک ستړي شي، يا څوک پرې د راټولولو له امله خپل وخت ضايع کړي او يا هم ورته دا شک پيدا شي چې کومې ليکنې راټولې او خوندي او کومې نه کړي. په افغاني ټولنه کې ژوند ډېر بحراني دی، ان تر دې چې خلک د خپلو کورونو د مالونو خونديتوب ته حيران دي او ايله د خپل سر په غم کې دي، پاتې خو لا د نورو د فرهنگي کار د خونديتوب مسئله.

نو هر ليکوال ته په کار دي، چې خپل اثار په خپله خوندي کړي، کوم اثار چې په بيا چاپ او راټولېدو ارزې، هغه راټول او د بيا چاپ له لارې يې د مرګ او ورکېدو له خطر ډډه وکړي. زموږ په فرهنگي ټولنه کې د ليکوال تر مړينې وروسته دا يو غټ بحث وي چې دې مرحوم ليکوال څومره اثار ليکلي؟ څومره چاپ دي؟ څومره ناچاپ؟ څومره يې په خپل نامه دي او څومره په بدل يا مستعار نامه؟ دغه ناندري، ابهامات او کښته پورته خبرې تر ډېره وخته د ليکوالو ترمنځ روانې وي. ددې علت دادی چې ليکوال په خپل عمر کې د خپل کړي کار سم سپيناوی نه وي کړی. دا سمه خبره ده چې مرګ نا خبره راځي او چاته له ډول و سورني سره نه راځي، خو په هر ترتيب ليکوال بايد د مرګي همدغه ناخبره خطر په پام کې ونيسي او څه يې چې کړي له سره منظم او د چاپ او خپراوي لپاره يې تيار کړي. پخوا حالات ستونزمن وو، د چاپ او تکثير شونتياوې کمې وې او ليکوال د خپلو او نورو ليکوالو د اثارو د خونديتوب جوګه نه و، اوس خو زمانه بدله ده، د چاپ، کمپيوټر او انټرنېټ اسانتياوې د اثارو د خونديتوب تضمين کوي، نو هر ليکوال ته په کار دي چې خپل فرهنگي ژوند شفاف کړي او څه يې چې کړي، هغه د ځينو په اصطلاح پر ریکارډ راولي. په هر څو کلونو کې خپل تېر

فرهنگي کار او اثارو ته د لیکوال بیا نظر او ژوره کتنه هغه ته دا مسئله روښانه کوي، چې تېر یې څه کړي او راتلونکي کې ورته څه کول په کار دي؟ خپله د لیکوال اثار د لیکوال د علمي، سیاسي، کلتوري او ټولنیز شخصیت د ارزونې لپاره ښه تله ده، لیکوال باید تر هر څه لومړی د خپلو اثارو په تله کې ځان وتلي، چې څه یې کړي او څه باید وکړي؟

ما هم دا سریزې په همدې نیت بیا راټولې کړې، چې زه هم خپل ځان د ماضي په هنداره کې وگورم او نور هم ما یو ځل بیا په دې تېره ایینه کې وگوري، چې څه مې لیکلي؟ او څرنگه مې لیکلي دي؟ ما په دې سریزو کې کوم بدلون نه دی راوړی، یوازې کوم ځای کې چې چاپي تېروتنه شوې، هغه مې سمه کړې ده. دا اکثره ادبي اثار دي، پر ادبي لیکنو سریزې څه خاص خطرناک سیاسي عواقب نه لري او که یې ولري هم، لیکوال باید هغه وزغمي، ما خپلې سیاسي لیکنې هم راټولې او تر کوم خاص بدلانه پرته مې چاپ ته تیارې کړي، له نورو لیکوالو مې هم هیله ده، چې له کوم ځانگړي تغییر پرته خپلې لیکنې بیا چاپ کړي. هره لیکنه د یوه مهال د پېښو او حالاتو انځورونه کوي، اوسمهالې لیکنې باید د اوسني وخت حالات منعکس کړي او د تېر وخت لیکنې د هماغه تېر مهال. په دې اثر کې چې تاسو مخې ته پروت دی، پر (۲۴) بېلابېلو اثارو د چاپ پر مهال بحث شوی، ځینې په کې واړه یادښتونه دي او ځینې په کې د منځنۍ کچې او یا هم د اثر له غوښتنې سره سم سریزې. پر دې سریزو کې ما اکثره دا هڅه کړې چې نه یوازې پر دې مشخص اثر بحث وکړم، بلکې څه نا څه مې د لیکوال پر کړي کار هم بحث کړی دی. له دې څخه زما موخه دا ده چې د لیکوال د نورکړي کار د یادونې له لارې، ددې اثر شننه هم څه نا څه اسانه کېږي، خو پر ټولو اثارو داسې نه ده. د اثر او د لیکوال د شخصیت د شننې ترمنځ، د رابطې له

مخې دا کار شوی دی. پر پورتنیو اثارو سربېره ما پر ځینو نورو اثارو هم سريزې او یادښتونه لیکلي دي، خو تر دې مهاله مې لا ګوتو ته رانغلل، خو پاتې اثار د ګوتو په شمار دي، اکثره هغه اثار چې تر دې مهاله ما پرې لیکنې کړې دي، همدا دي، چې دلته یې سريزې راغلې دي. دغه راز د لیکوالو پر ځانګړو اثارو مې ځانګړې تبصرې هم کړي، چې په بېلابېلو خپرونو کې خپرې شوې دي. د بېلابېلو فرهنگي ټولنو د استازي په توګه مې، ددې ټولنو له خوا په چاپ شوو اثارو هم، د ټولنو په نامه سريزې او یادښتونه لیکلي، د هغو راولړل مې هم دلته مناسب ونه ګڼل. دغه راز په لسګونو ځوان شاعران او لیکوال مې د هغو د نثر او نظم له بېلګو سره د تېرو دوو لسیزو په بهیر کې په ځینو خپرونو کې معرفي کړي، د هغو بیا چاپ مې هم ضرور ځکه ونه ګاڼه، چې هغوی بیا وروسته اکثره یا د خپلو اثارو او یا هم د نورو ادب تذکرو له لارې معرفي شول، نو ځکه خو ددې ډول لیکنو بیا چاپ ته ډېره اړتیا پیدا نه شوه. په پورتنیو سريزو کې د لیکوالو د اثارو پر مثبتو او بریمنو خواو ډېر بحث شوی، ځینې منتقدین کېدی شي له دې ډول سريزو سره موافق نه وي او ووايي چې دې کې د انتقاد مالګه نه شته، ددې ډول احتمالي نظرونو په باب باید ووايم، چې دا سريزې د لیکوال تر بحث لاندې اثر له تشریح او تعارف سره مرسته کوي، نه دا کره کتنې دي او نه هم د یوه اثر ټوله ارزونه. موږ باید د هغو منتقدینو په شان عمل ونه کړو چې تیارې مړۍ ته ناست وي او پر یوه اثر باندې د چاپ تر مهاله ټوله تېره شوې پروسه له یاده وباسي. زموږ ټولنه د ځینو نورو پرمختللو ټولنو په شان نه ده، چې لیکوال یوازې د اثر د لیکلو دنده سرته رسوي، دلته چاپېریال ډېر اغزن دی، له سیاسي، کلتوري او نورو تنګسیاوو سره سره د یوه اثر تخنیکي چارې هم له ګڼو ستونزو سره مخ دي. زموږ یو پښتون افغان لیکوال هم خپل اثر

لیکي، هم یې خپله ایدیت کوي، هم ورته خپله پیسې پیدا کوي، هم یې خپله چاپوي، هم یې خلکو ته خپله وېشي او هم یې بیا خلکو ته خپله وړيا دالۍ کوي، دا ټول بهیر چې په حقیقت کې د څو تنو کار دی، یو زیات شمېر لیکوال یې په یوازې ځان سرته رسوي. نو په دغسې تنگو او اغزنو شرایطو کې چې د لیکوال مخاطبین هم یا لږ وي او یا د کتاب لوستنې معیارونو ته نه وي رسېدلي، پر لیکوال تر توقع پورته انتقادونه، زموږ فرهنګي بهیر ته ډېر زیان رسوي. زه خپله د یو سالم انتقاد او مثبتې کره کتنې پوره پلوی یم، خو په داسې حالت کې چې کره کتونکي خپله یو ځل ځان د لیکوال په هنداره کې وویني چې: که دی چېرې د لیکوال پر ځای وای، له کوم چاپېریال او ستونزو سره چې لیکوال مخ دی، دی هم ورسره مخامخ وای او تر لیکوال یې ښه اثر پنځولای او چاپولای شوی، نو بیا کره کتونکی حق لري، چې پر لیکوال د شتو امکاناتو په هنداره کې، په خلاص مټ انتقاد وکړي. خو ځینې کره کتونکي په اصطلاح کره کتونکي دي، هغه دې ته ناست دی چې کوم لیکوال په ډېر تکلیف د خپل فکر او تندي په خولو یو اثر چاپ کړي، نو بیا دوی ورته قلمونه تېره کړي، داسې څه پرې ولیکي چې هغه لیکوال د خپل اثر له لیکلو پښېمانه کړي. دا ډول په اصطلاح کره کتونکي په واقعیت کې د بل لیکوال د اثارو په نقدونه او یا هم ارزونه کې خپل ژوند او شهرت ویني. که هغوی څه ونه لیکي نو ده ته د کلتوري ژوند او شهرت هېڅ وسیله نه برابرېږي. زما لاره له داسې کره کتونکو بېله ده، خو ټولنې ته د ټولنې تر کچې د تیتو او مبتدلو اثارو د وړاندې کولو تینګ مخالف یم. هر اثر چې ټولنې ته وړاندې کېږي، باید د ټولنې اکثره او که نه یو ټاکلي شمېر وگړو ته خو نوی وي او باید د هغوی د ذهني کچې د لوړاوي سبب شي. په هر حال ددې سريزو چاپ مې له دې پلوه هم ضروري وګاڼه

چې لږ تر لږه زموږ هېوادوالو ته د شل پنځه ويشتو بېلابېلو اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، له دې لارې دوی له هغو اثارو سره اشنا شي او که چېرې اړتیا یې ورته احساسوله، نو خپله هغه اثر ترلاسه کړي.

زه په پای کې یو ځل بیا له خپلو ټولو اوسنیو لیکوالو څخه هیله کوم، چې خپل کار په خپله راټول کړي او دا بار راتلونکي نسل ته پرېږدي، زه د لوی خدای (ج) له درباره هیله من یم، چې زموږ د راتلونکي پښت غمونه او دردونه به تر موږه ډېر کم وي، خدای (ج) به هغوی ته د علم او پرمختګ زمینه برابره کړي او هغوی به پر داسې ګڼو علمي او ورځنیو کارونو مصروف وي، چې د دوی د ژوند د سوکالۍ سبب شي. په همدې هیله پر دې سربېره دا سربزه پایته رسوم.

په ټوله فرهنګي مینه او ادب

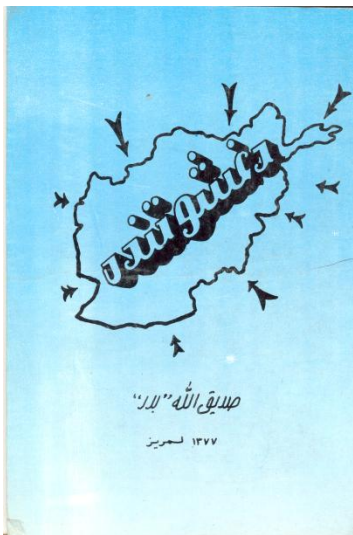
محمد اسمعیل یون

ارگ، د جمهوري ریاست ودانۍ، کابل - افغانستان

۱۳۷۸ ل کال د مرغومي ۲۲

سریزه: د غشو تنده

د روانې لمريزې پېړۍ شپېتم کلونه او په تېره بیا د یادو کلونو وروستي پنځه کلونه، داسې مهال و چې په کابل کې د ((شعر)) او (شعار)) ترمنځ په ډاگه پوله او برید

راکښل شول. دا څه ناڅاپي خبره نه وه، تر څو لسيزو واټن وروسته د دې لاره چاره برابره شوه. انساني ذهن، د گڼ شمېر ليکوالو او د شعر مينه والو فکر له پرله پسې کليشه يي نظمونو، سپوره منظومو ترانو او د ((شعر)) په نوم له ډانگ پېيلو خبرو څخه ستړی شوی و. يو داسې عاطفي، ادبي بدلون او اوښتون ته سترگې پر لار وو، چې د

دوی پر ستړي احساس او فکر د کينې او غوسې پرځای د مينې او عاطفې باران ووروي او شعر هم په رښتيني مانا خپل هویت ترلاسه کړي. دا وخت سياسي فضا هم داسې وه، چې نور نو اکثره له سرو، گرمو او اورنيو شعارونو ستړي شوي وو او ټولو يو ارام ته اړتيا لرله. د هنر بېلابېلې څانگې په تېره بيا ادبيات او په ادب کې بيا د شعر وزرونه خلاص شول. د ځينو مخورو ليکوالو په تېره بيا د څو تنو کره کتونکو له

خوا په ډېره ځیرکۍ کار پیل شو او هغه شاعران چې په کلام کې یې د شعریت تومنه زیاته وه، دې ته وهڅول شول چې نور هم د خپل شعر هنري جوهر پیاوړی کړي. د کره کتونکو په ډله کې د هېواد تکره لیکوال او کره کتونکي زرین انځور او پیاوړي کره کتونکي لطیف بهاند هڅې د زیاتې یادونې او ستاینې وړ دي. پر همدې وخت د کابل په فرهنګي ټولنو او کړیو کې د شاعر او ناظم، شعر او نظم بریدونه له ورايه د بېلېدو او څرګندېدو په حال کې وو. د ۱۳۷۱ لمریز کال تر پيله پورې دومره کار شوی و، چې د ادب زیاتو مینه والو د شعر او شعار ترمنځ پوله ټاکلای شوه.

ځوان شاعر صدیق الله بدر یو له هغو ځوانو شاعرانو څخه دی چې د همدغه شعري بهیر له پیل سره یې خپله شاعري پیل کړې ده. د ده د شاعرۍ د پیل پر وخت د ((شعار)) بازار ختم شوی و، ځکه نو ده د شاعرۍ دا پړاو چې له ورايه د ځینو شاعرانو په کلام کې دا وخت محسوس و، تېر نه کړ او ژر یې پر خپل کلام د شعر د هنري جوهر رنگین شال وغوړاوه.

صدیق الله بدر د دولسو کلونو په بهیر کې ښه ډېر شعرونه ولیکل او ډېرې نورې ادبي لیکنې یې وکړې، خو تراوسه یې نه د ادبي او څېړنیزو لیکنو او نه هم د شعرونو کومه ځانګړې مجموعه چاپ شوې ده. ده خپله شاعري په اوډلي او سیستماتیک ډول پیل کړې ده، د ده د شاعرۍ د لومړیو وختونو شعرونه هم پاخه ښکاري او د ابتدایي شاعرۍ په شان ډېرې کمزورۍ پکې نه لیدل کېږي، خو د دې ترڅنګ د ده د شاعرۍ د پرمختګ سرعت چټک او توپاني نه دی. د څو کلونو په بهیر کې د ده شاعري پر مختللي ده خو دا پرمختګ یو ناڅاپي نه دی، د ده د

شاعری وده او پرمختګ هغه پوخ پرمختګ ته ورته دی چې ورو پر مخ
 ځي او د تجربه کارو پوځیانو په شان تر شا خپله نیمګړتیا او خلا نه
 پرېږدي، بدر د یو پوه معمار په څېر دی چې د خپلې ودانۍ بنسټ په ډېر
 ښه شکل ږدي، ودانۍ ورو ورو ودانوي، خو ښه یې ودانوي، ده هم د
 خپلې شاعرۍ پیلامه همداسې راپیل کړې، نو ځکه یې شاعرۍ کې د یو
 مستحکم او پرله پسې پرمختګ څرګونه لیدل کېږي.

په همدې وجه د خپلې شاعرۍ په وروستیو وختو کې یې له زړه نه
 دومره شاعرانه غمونه راتاو دي چې ټول زړه یې د خپل ارمان جانان ته
 سپارلی او یوازې همدا شاعري ده چې د ده غمجن زړه ته ارام او ډاډ
 بښلای شي:

داسې چې ډېر ډېر پر ماګران دی زړه مې
 زما خو نه دی د جانان دی زړه مې
 تورې چرې پرې هر نظر پرېوزي
 د وینو کور افغانستان دی زړه مې
 ستا د نظر د بربو کو هـنـدـاره
 د ښایستونو بیابان دی زړه مې.

ځینې وختونه چې څوک یو ادبي یا هنري اثر لولي نو د هغه اثر د
 لیکوال د شخصیت انځور یې هم سترګو سترګو ته کېږي، کله خو
 لیکوال په خپله د خپل اثر مرکزي اتل وي نو لوستونکي د اثر له لوستلو
 څخه د هغه باطني او ظاهري کرکټر څه نا څه مجسم کولای شي، کله
 بیا د یو اثر د بېلابېلو کرکټرونو په څېرو کې د لیکوال د اندروني
 شخصیت ځینې څرګونه ښکاري. خو کله کله داسې هم وي چې د

لیکوال ټولنیز-ځاني او اخلاقي شخصیت د هغه د اثر له مانیزې خوا او فکري پېچلتیا سره یو شان او یو رنگ نه وي، یانې د لیکوال فریکي جوړښت داسې وي لکه د تورو کانو غر، خو د دې غره په زړه کې بیا د ښکلو غمیو یو کان هم وي. یانې داسې چې کله د لیکوال او شاعر ځاني، ټولنیز او اخلاقي شخصیت د هغه د هنري اثر له مانیز جوهر سره سمون خوري او کله هم نه یوازې دا چې سمون ورسره نه لري، بلکې له هغه سره مغایر او مخالف هم وي.

صدیق الله بدر لکه څنگه چې له نامه څخه یې څرگندېږي یو رښتینی انسان دی، همداسې په عملي ورځني او ټولنیز ژوند کې هم یو سپېڅلی او رښتین شخص دی. دلته د اروا پوهانو هغه خبره هم په یو ډول رښتیا خپرې چې وایي: ((نوم د نومول شوي (اسم له مسمی) سره یو نه یو ډول اړیکي لري.))

څرنگه چې صدیق الله بدر په ورځني ژوند کې یو سپېڅلی او رښتینی انسان دی، همداسې یو هنري، روڼ، روښانه او سپېڅلی شخص دی. د کینې، تکلف او تصنع تورو گردونو او پردو یې د شعر دملکې مخ د بېځایه ابهام په حجاب کې نه دی پټ کړی. هغه هر څه چې ویلي د یو سر زوري لېوني په شان یې رښتیا ویلي او که د یار قاتل نظر یې هم انځور کړی، نو ښه صفا او د زړه د هندارې په زور یې انځور کړی دی:

قاتل نظر انځوروم د اشنا
 ځکه د زړه ورته هنداره نیسم
 زه یمه داسې لېونی ملگرو
 اوښکه مې سترگو کې ایساره نیسم.

وايي د شاعر پوټکی ډېر زیات نازک او نری وي، د عادي پېښې پر وړاندې ډېر ژر عکس العمل ښيي او د زړه، خیال او فکر د خوب ښاپېړۍ یې دومره په زړه بیداره ده، چې په ډېره عادي خبره له خوبه پاڅېږي. کله چې شاعر د پېښو د عاملینو گړېوان ته په لاس غځولو کې بېوسه شي، نو مایوسه شي او له سخت رواني او روحي کړکېچ سره مخامخ شي، په همدغه حالت کې د شعر عقاب د شاعر پر سر د شعر وزرونه وغوړوي او نوی شعر راوټوکېږي. صديق الله بدر هم کله کله له داسې رواني کشمکشونو او ستونزو سره مخامخ شوی دی:

اشنا ته خاندمه دنیا ته خاندم
د غریب خوله یمه هر چا ته خاندم
ستا مجبوری نه عشقه نه پوهېږم
چې چا ته ژاړمه او چاته خاندم
یا:

داسې رنگ بې رنگ غمونه یې خوري زړه مې
څومره که هم ژاړم ژړا نه راځي.

شاعر که له یوې خوا په خپلو ځاني غمونو کې غوټې وهي نو له بلې خوا ټولنیز دردونه یې هم ارام ته نه پرېږدي، هغه د ټولنې او هېواد د یوه غړي په توګه ټوله ټولنه او هېواد خپل وجود ګڼي او هر ټولنیز او هېوادنی درد تر ټولو دمخه د شاعر پر بدن احساسېږي. سره له دې چې د ده په هېواد او ټولنه کې د مادي شتمنۍ یو څاڅکی هم په برخه نه وي، خو د استاد الفت په خبره ((که په ټول وطن کې یې یوه کودله هم نه وي نو دی به وایي چې هله وطن مې)) د ټول وطن دعوه به کوي. نو د

شاعر زړه د تخیل خان او باچا دی. ټول کلی، ټوله ټولنه او ټول وطن او د هغو غمونه او دردونه د هغه شتمني جوړوي. د دردونو عوامل او له هغو نه د خلاصون لارې گودرې په گوته کوي:

لمر چې زموږ کلي ته لار نه کوي
هغه دوه غرونه نږېدلې نه دي
هسې له بخته زورور یو اشنا
که نه نو چا سترگې نیولي نه دي.

شاعر ته تر هر چا خپله په وینو رنگ ټولنه ښه معلومه ده، ځکه چې د ټولنې د هر فرد شاخکی وینه تویه شوې، نو شاعر پرې خپلې اوښکې څغولي دي، نو له دې کبله ده ته تر هر چا د خپل ږنگ بنگ کلي، کور، ټولنې او هېواد په وینو رنگ خېره ښه معلومه ده. بیا نورو ته وايي چې که ((زموږ د کلي پته)) د چا په کار وي نو داسې ده:

زموږ کلی
دا د دنگو غرونو شاته
که دې زړه وي
چې ته راشې
د زړگي پردې دې خلاصې کړه
په ځیر شه
او بیا...

وگوره په مینه:
یوه سره د وینو لیکه
غزېدلې ده له غرونو

چې تر کلي پورې

رسي.

شاعر دې خبرې نور هم غمجن کړي چې پخوا به کلي کې دېزې وشوې، نو په کلي کې به کوم نوی گل (ماشوم) راتوکېدلای و او ملا به یې د تبرک لپاره په ډېره خوښۍ په غوږ کې اذان کاوه، خو اوس هر وخت په کلي کې دېزې کېږي خو دا بل ډول دېزې دي او تر ډزو وروسته زموږ د کلي ملا د جنازې مونځونه کوي، (ياس شعر). شاعر په يوه شعر کې خپله سوې لوې ټولنه له يو سوي ځنگل سره تشبیه کړې ده، چې څو لارورکو د ځان د خلاصون په خاطر ټول ځنگله ته اور واچوه، خو په پای کې همدا اور له دوی څخه هم راتاو شو. شاعر په دې شعر کې د خپلې ټولنې د شل کلنې غميزې د عاملينو يو ډېر دقيق انځور باسي چې څنگه یې د ځان د هوساینې لپاره ټوله ټولنه په اور وړتیه او وسوځوله، خو په پای کې یې دوی ته هم لمبې ورسېدې (لار ورکي لاروي) شعر.

صديق الله بدر د شعري جولو په دو فورمونو (غزل-آزاد) کې زیاته شاعري کړې ده، آزاد شعرونه یې هم بشکلي دي، خو د آزاد شعر په اندول یې غزل کې تجربې پخې دي. د ده په غزلو کې د ژوند د بېلابېلو خواوو رنګارنګ ناخوالې انځور شوي او د ژوند ډول ډول مانيزه رنګارنګي په کې لیدل کېږي. د څو غزلو دا څو بیتونه به یې د بېلګې په توګه راوړو:

چې یارانہ یې وړانہ کړې زموږ

کوم یو غماز مو په ملګرو کې شته

بدره تاوېږي لېوني چې درنه
وايه څه راز ستا په خبرو کې شته
يا:

ما د هجران خطري وزغملې
نور ځان د وصل په خطر کې وينم
بدره اخر به شي رسوا په مينه
د مينې راز دې هر اثر کې وينم
يا:

د زړه وينه مې د هغو گلو رنگ دی
په وېرمو يې نارام زړگی قرار شي
د کابل د پېغلو زلفې شي وېمينې
چې راخوړ د نارنج گل د ننگرهار شي

د صديق الله بدر شعرونه د نورو شاعرانو په شان د ډېرو برياوو
ترڅنگ يو لړ خفيفې نيمگړتياوې هم لري. بدر د ننگرهار د سره رود د
شاعرانه سيمې بلبل دی. کله چې د هر سره رودي شاعر شاعري تر
نظره تېرېږي، نو سړي ته له ورايه د ژبنۍ ستونزې مسله راتړ سترگو
کېږي.

صديق الله بدر د ځينو نورو سره روديانو په شان په کور کې فارسي
وايي. ځينې سره روديان په ځانگړي ډول ليکوال او شاعران داسې دي
چې کورنۍ او گړنۍ ژبه يې فارسي وي، خو ليکنۍ، قلمي او د شاعرۍ
ژبه يې بيا پښتو وي. د بدر په ليک په ځانگړي ډول په شعر کې ژبنۍ

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

نیمګړتیا ډېره کمه ده او ان اوس بېخي رفع شوې، خو د ژبنيو ترکیبونو په برخه کې بیا سړی د ځینو نیمګړتیاوو او کمیو احساس کولای شي. په ټولیز ډول صدیق الله بدر یو بریمن شاعر او لیکوال دی چې په اوډلي ډول یې شاعري او لیکوالي مخ په بره روانه ده. د ځینو په اصطلاح یو ژمن شاعر او لیکوال دی. دا لاندې شعر یې هم د ده د ټینګې ژمنې څرګندونه کوي:

چې کړو ښکاره د زرګي زور ملګرو
راشۍ چې ودانګو په اور ملګرو

له نیمې لارې ستنېدل به څه وي
له دې نه غیر چې شي پېغور ملګرو.
زه ځوان او هڅاند شاعر صدیق الله بدر ته د ده په هڅاند فرهنگي یون کې د لا زیاتو بریاوو او نوښتونو هیله کوم.

په شاعرانه مینه

اسمعیل یون

۱۳۷۷-۶-۹

کابل

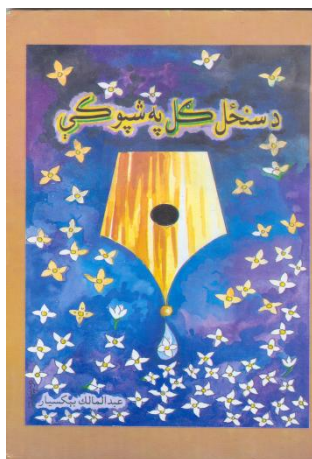
بېکسیار

د بې هویتۍ په دریاب کې د هویت ډیوه

د بېکسیار قلمه دومره وکړه

د وخت پر تېنده انسانیت وکړه

په تېرو شلو کلونو کې چې زموږ پر ټولنې کوم دردوونکی ناتار تېر شو، نو د ژوند پر ټولو خواو یې خپلې اغېزې وښیندلې. د شعر نړۍ هم له دې ناتاره خوندي پاتې نه شوه. شاعران او ناظران دواړه په یو نه یو

ډول له یو فکري، سیاسي او عقیده یي لوري سره وتړل شول. په پایله کې هغه کشمکش چې په سیاسي برخو او تگلورو کې موجود و، تر یوه بریده یې پر ادبیاتو او په تېره بیا پر شعر هم خپل سیوری خور کړ. خو په دې منځ کې بیا ځینې داسې شاعران او لیکوال هم راوتوکېدل، چې د کینې او سیاسي غرض پر ځای یې عاطفه، احساس او لوړ انساني ارزښت د

خپلې ایجادي ښکارندې محور وټاکه او داسې ادبي اثار یې رامنځته کړل چې د څرنگوالي له پلوه یې تر هغو نورو ارزښت او مقام لوړ دی.

عبدالمالک بېکسيار د همدغې دويمې کټگورۍ د شاعرانو له جملې څخه دی. ده خپل شعر له هماغه پيله د سياسي شعار تر بريده راتپت نه کړ او پر خپل شاعر شخصيت يې د وخت د سياسي غوښتنو تور پورې نه کړ.

شپېتم کلونه د هېواد په دننه کې د شعار او شعر ښه گرم پړاو و. همدغه لسيزه د بېکسيار د شاعرۍ د توکېدو کلونه دي، خو ده په دې کلونو کې هېڅکله هم خپله سپېڅلې شاعري د سياسي شعار گردونو او بادونو ته پرې نه ښوده. له همدې کبله خو دی په دې کلونو کې د هېواد په دننه کې د يو شهرت گټلي شاعر په توگه مطرح نه شو؛ يوازې هغه شاعران او ليکوال چې له ده سره يې فرهنگي اړيکي درلودل، د ده د شاعرۍ پر ارزښت پوهېدل. همدا ياده لسيزه لا پای ته رسېدلې نه وه، چې شاعر بېکسيار له خپلو شعرونو سره د خپل ټاټوبي په پرېښودلو محکوم شو؛ پېښور ته راغی، يو کال نيم يې لا تېر کړی نه و چې دلته يې هم د (شعاريت) بازار وليد او د ذهني ستړيا احساس يې وکړ، پېښور کې د ده د ازاد هنر وزرونه ونه غوړېدل، ځکه چې دلته هم د کابل په شان د ازاد ذوق او اند د شعر د شاهين پر پرواز بنديز لگېدلی و. بيا له دې ځايه لرې ((رڼاگانو هېواد)) (ډنمارک) ته لاړ او داسې اټکلېده چې نور به نه خپل سوی لوی هېواد ور په ياد وي او نه به هم د خپلې جونگرې ټيلې څراغ.

د وخت په تېرېدو سره دا اټکل بېخي اوښتې ښه غوره کړه؛ هغه د رڼاگانو د ښار د سندرو په گلبن کې د خپل ټاټوبي (د سنځل گل شپې) هېرې نه کړې، تن يې هلته و خو روح او اروا يې دلته. دی په خپل هېواد کې د ذهني بلوغ داسې يو پړاو ته رسېدلای و چې نور نو پرديو سندرو

او د پردیو گلونو رنگ یې پر ذهن هغه اغېز نه شو شیندلای چې د خپل هېواد، د سنځلو گلانو او سوو تپو پرې خورولای شو.

بېکسیار زموږ د ډېرو کلونو د یو ملي او فرهنګي سفر ملګری دی، کله چې دی بهر ته لاړ، نو تقریباً اته کاله ماو ده سره ونه شو کتلای، خو بیا مو لیکنې اړیکې پیدا شول، ما فکر وکړ چې هلته خو بېله ټولنه ده، کېدی شي د سړي پر ژوند او شخصیت ډېره اغېزه وکړي، خو ده راته په یو لیک کې لیکلي وو: ((... زه همغه مالک یم چې تاسو په کابل کې لیدلای وم، ما هېڅ تغیر نه دی کړی...)) تر لیکنیو اړیکو وروسته مې بیا په پېښور کې ولید، همغه بېکسیار و، چې پخوا و، لا کلیوال شوی و، لا صمیمي شوی، تکلف، تصنع، ځان ښودنه او د مصنوعي تبارز او شخصیت هېڅ نښې نښانې په کې نه څرګندېدې، همغه فرهنګي مینه او ولوله یې په زړه کې وه چې پخوا یې درلودله، خو نور یې دا اور په زړه کې نه شو ساتلای، د یوې فرهنګي مجلې (هیلي) د خپرولو په تکل کې شو او دا یې هم وویل چې ((ګوره هېڅ ځوان لیکوال درنه بېنوا او خفه لاړ نه شي او د هېچا لیکنې ته د سانسور زندۍ وانه چوئ، سانسور او د ادب د زنداني کولو ترخه تجربه خو موږ او تاسې لیدلې ده. تاسې د مجلې د لګښت په اړه هېڅ تشویش مه کوئ، زه شپه ورځ کار کوم خو د مجلې لګښت برابرېم...)). ده همداسې وکړل. یو وخت ماته زموږ یو بل فرهنګیال ملګری ممتاز ارمان له مسکو نه تېلفون وکړ چې: ((تاسو به خبر یئ که نه، چې بېکسیار په څومره ستونزو د مجلې لګښت برابرې؟ هغه د خپلې رخصتۍ په ورځو کې هم کار کوي چې مجلې ته مالي لګښت برابر کړي.)) دې سره ماته دا خبره نوره هم ثابته شوه چې فرهنګي کار او خدمت د څومره قربانیو په بدل کې سرته رسېږي، خو

بېکسیار په خپلې دې قربانۍ سره د فرهنګي خدمت یو بېساری ریکارډ ټینګ کړی دی. (بېساری ریکارډ) خو ورته ځکه وایم چې تر بېکسیاره نور غښتلي، متور، ژبور او د زیاتې پانګې څښتنان شته، خو په لويديځ کې چا هم داسې یوې قربانۍ ته ځان ور نه کړ. البته زموږ ډېرو افغان لیکوالو او فرهنګیانو په ډله ییز او هم په ځاني ډول د یاد وړ کارونه کړي دي، خو هغه د بېکسیار په شان د خپل ځاني او کورني ژوند د قربانۍ په بیه نه دي، یو څه یې ورسره د خپل ژوند خیال هم ساتلای دی.

بېکسیار پر ۱۳۷۶ کال د هیلې مجلې تر څنګه د خپلو شعرونو لومړنۍ مجموعه (سوچونه او کړلېچونه) هم چاپ کړه. دې شعري ټولګې د یوه ښه شاعر په توګه په ادبي کړیو کې د بېکسیار نوم څرګند کړ. تر دې دمخه د هغه د شعرونو د څرنگوالي په انډول د هغه شهرت کم و.

(د سنځل گل په شپو کې) د بېکسیار د شعرونو دویمه مجموعه ده. شاعر په خپل شعري یون کې ښه بریمن دی. خدای (ج) ورکړی شعري استعداد او خپله کسبي پوهه یې دواړه سره ډېر ښه اوډلي او د دواړو له ښکلې اوډنې نه یې خواږه شعرونه ټوکولي دي. د شعر فکري او ښکلاییزه (لفظي) خوا یې دواړه په ټول تللي دي. د شاعر زړه او ذهن دواړه له شتمنۍ ډک دي، غواړي لوستونکي او ټولنې ته خپل انساني رسالت تر سره کړي. د ده شعر د یو ټولنیز او ځاني درد زېږنده ده، د خپلو او پرديو غمونو د دواړو انعکاس ته یې اوږه ورکړې ده. د فرانسیس بېکن په وینا ((شاعران پر دریو کتګوریو وېشل کېږي، یو هغه دي چې د مېړې په شان ټول عمر له نورو څخه هر څه راټولوي او خپله هېڅ نه لري او بل هغه دي چې د غنې په شان هر څه له خپلې ګېډې باسي له

نورو څخه هېڅ نه اخلي او درېیم هغه دي چې د شاتو د مچيو حيثيت لري، پر لرې لرې گلونو گرځي، له هغو څخه شيره را اخلي او بيا يې په شاتو بدلوي.) بېکسيار هم لکه د يو پتنگ په شان د خپلې ټولنې پر ټپي گلونو، سويو ساندو، ټولنيزو ناخوالو او نورو ذهني ټپونو گرځېدلای او هغه ټول يې په روح او روان سره لمس کړي او بيا يې د شعر د شاتو په کڼدولي کې ټولنې ته وړاندې کړي دي. د ده شعر د همدغو پېښو انځور، د بريو او نابريو او ټکلو زړونو د اهوونو هنداره ده. کله چې موږ د ده شعرونه لولو نو په ذهن کې مو همغه پېښې او انځورونه راژوندي کېږي. د ده په شعر کې د نورو ځانگړتياوو تر څنګ دغه لاندې ځانگړنې زياتې څرگندې دي:

۱- صداقت او رښتينولي: د ده په شعر کې يو سپېڅلی صداقت او رښتينولي ښکاري، دی څه چې وايي رښتيا يې وايي او له خپلې مينې سره رښتينې مينه لري.

د ده شعري صداقت د ده له ځاني صداقت سره هم مستقيم اړيکي لري، په ځاني ژوند کې هم داسې يو انسان دی، چې دروغ، ټګي، بازاري کېدنه، تېر ايستنه او د نورو درغليو چل نه ورځي. وګورئ دغه شعر د ده سپېڅلی صداقت په څه ډول انځوروي:

ما يو څلور بنده غزل ليکلی

هغه به وګورو لږ،

په تناره کې مېلمنو نه پاتې شونې وريچې

به سره يوځای وخورو،

ماته ترورۍ وېل دا ستا ډېرې خوښې

بیا د ژوند نورې څه کیسې به وکړو،
شپې به له میندو پټ په بام ویده شو،
تر پېشلمې پورې به ستوري شمارو.

۲- فکري تړون: په شعر کې د شاعر د روحي سپېڅلتیا تر څنګ
فکري سپېڅلتیا او له مقدس ارمان سره ټینګ تړون هم د شعر د مانیز
ارزښت په لوړولو کې ستره ونډه لري. د لوړو اشخاصو او شاعرانو
ارمانونه لوړ وي. بېکسیر هم یو ستر هېوادني ارمان ته ژمن دی. د هغه
د زړه پردې د هر هغه ناتار په شمال رپي چې د ده په ذهن کې د ده د
سترې هیلې (د هېوادنۍ سوکالۍ) د له منځه تلو سبب کېږي، نو ځکه
خو یې په زړه کې وېره وي:

دا شپه ډېره اوږده نه شي ملګرو زه ډارېږم
د وخت کیسه توده نه شي ملګرو زه ډارېږم
دا مسته قافله د خړ ځادرو پښې لوڅو
په نیمه لار ویده نه شي ملګرو زه ډارېږم

یا هم دا شعر:

د ځول شپې سرې هوا ته اور مو مړ
غواړو چغې کړو دنیا ته شور مو مړ
په پردې نظر کړه یې کړو بیا ډز
چې بیا ښه یې ورشو خوا ته ورور مو مړ.

۳- انتقادي روح: لکه څنګه چې شعر خپله د ټولنیزو ناخوالو پر
وړاندې یو غبرګون دی او شاعر د دې پېښو انځور گر، نو د پېښو د عامل
پر وړاندې فکري بغاوت او نیوکه د شاعر حق دی. د پېښو بیان که څه

هم ډېر تریخ وي خو شاعر یې له بیان څخه ډډه نه کوي، ځکه چې
 ((شاعران له قید او بنده بې پروا دي)) بېکسیار هم د یو شاعر په توګه
 دا رسالت تر سره کړی دی:

شروع ته اخرت وایي زموږ د کلي خلک
 مرګونو ته غیرت وایي زموږ د کلي خلک
 ښې دنگې کلاګانې کې بندي پښتنې پېغلې
 بس دې ته خپل عزت وایي زموږ د کلي خلک
 برغره کې چېرته پټ دي یو ملا او بل یې زوم دی
 ځانونو ته دولت وایي زموږ د کلي خلک

یا:

د مینې نوم د دې مخلوق له ژبو مرور
 مرګي دي جنازې دي ټول وطن مو هدیره
 وړاني کوه، مرګي کوه چې نوم دې وي اتل
 د هر څه اجازې دي ټول وطن مو هدیره.

۴- لفظي ښکلا: بېکسیار د خپل شعر مانیز جوهر د ښکلو کلمو
 په ګلابپانو کې تاو کړی. د ده د شعر لفظي خوا خوږه، نرمه، پسته او
 روانه ده. په شعر کې یې تکلفي او تصنعی ښکلا نه شته، د شعر الفاظ
 یې داسې سره اوډل شوي چې ظاهري ځلا یې دومره ښکاره نه ده چې
 سړی فکر وکړي شاعر په جبري ډول پر ځان فشار راوړی چې حتمي
 باید ښکلې کلمې وکاروي، بلکې په طبیعي ډول د شعر له مانیزې او
 لفظي ښکلا سره برابرې شوې دي.

وگورئ دا شعر:

((د پېشلمې په خوب ویدې پېغلې په ښې موتې کې،
ږدي د دیدن خوبونه)).
یا:

سړ کالې بیا فصلونه ښه راغلي
سړ کالې بیا سنځلې ډېرې ډکې
سړ کالې ډېر غریبانان نه یو لږ ډېره راځه.
بل شعر:

دا څنگه یو ناڅاپه راپه یاد شوې لکه هېر
د زړه په کور چې هغسې آباد شوې لکه هېر
دا چا کړې له نظره یه زما خوږه وطنه!
لوگي دې شم دا ولي یو هېواد شوې لکه هېر.

۵- نوښت: د بېکسیار په شعر کې تر زیاته بریده نوښت لیدل
کېږي. سره له دې چې په ځینو شعرونو کې به یې د پښتو شاعری
دودیز رنگ موجود وي او په طبیعي ډول به پکې د دودیزې شاعری
اغېز پروت وي، خو په ټولیز ډول د هغه شاعري له نوښته ډکه ده، زیات
شعرونه یې له دودیزو شعرونو خپله لار بېلوي؛ هغه پېښې او حالات
انځوروي چې تراوسه لا ورته د ډېرو د فکر نیلي ورسېدلي نه دي. د
هغه د وینا دود هم له نورو توپیر کوي. د ده په شعر کې ډېرې ((قلقلې))
نه شته، یوه ارامه وینا ده، خو دننه په کې بیا یو ((غلی شاته انقلاب
دی.)) د ده له هغو شعرونو څخه چې نوی رنگ پکې زیات دی،

لوستونکي په لومړي ځل ډېر خوند نه شي اخیستلای، خو چې دویم
درېیم ځل یې ولولي نو زیات خوند ترې اخیستلای شي. ځینې نوي
شعرونه یې داسې هم دي چې په آني ډول یې انځور تر سترگو کېږي او
سړی ترې ژر خوند اخیستلای شي. دی داسې کلیوالي، ځنگزنو مسایلو
ته متوجه شوی، چې تراوسه یې پښتو شاعری کې بېلگې کمې وې، دا
شعر یې وگورئ:

خپله

راته یې وې

((هغه پرون چې هغه زه، ته روان

د گاونډي لور رانه وروسته کې

بیا وپوښتل چې

څه دې کېده؟

ما ورته ووې

چې دا ((خپل))؟ دی زما))،

خو زه قسم دی ((خپلې))؟

چې لا تراوسه پورې،

ستا بس په دې ټکي ونه پوهېدم،

چې دا دې ((وینه))

که دې ((مینه)) ښوده؟.

۶- معیاریتوب: بېکسیار یو داسې شاعر دی چې د خپل فطري استعداد تر څنګ د ادبیاتو کسبي زده کړې هم لري. هغه د پښتو ژبې او ادب په څانګه کې خپلې لوړې زده کړې ترسره کړي، د همدغو لوړو زده کړو له کبله د هغه د شعر ژبه کره او معیاري ده. که په شعر کې یې ځینې سیمه ییزې پېښې او د ځاني ژوند ځینې ذهني تاثرات څرګند کړي، نو بیا یې هم د معیاري ژبې خیال ساتلی دی. له دې پرته ځینې نورې ځانګړنې هم شته چې د هغه د شعر ښکلا او ځلا یې زیاته کړې ده.

د بېکسیار د شعر په کره والي او ښکلا کې دې ټکي هم زیاته ونډه لرلې چې شاعر زیات عمر له خپل شعر سره ملګری پاتې شوی دی، څومره مینه چې ده له شعر سره پاللې، له بل څه سره یې نه ده پاللې، د هغه زیات ذهني ځواک او د زړه زور په همدې شعر کې مصرف شوي دي.

په پښتو کې دا دود دی چې زموږ د ادبي پدیدې زېږندوی لومړی شعر لیکي، کله چې په شعر کې تر یوه ځایه د شهرت پړاو ته ورسېږي، بیا پر لیکنو پیل وکړي، بیا سیاستوال شي او بیا نور...

خو بېکسیار له پیله تر دې دمه یوازې د شعر له ښاپېړۍ سره خپله مینه لوبولې او لوبوي یې. دې کار هم د ده د شعر ښکلا زیاته کړې ده. د یو باثباته شاعر شخصیت تر څنګ د هغه ټولنیز، ملي او ځاني شخصیت هم د زیاتې ستاینې او یادونې وړ دی. هغه په یو داسې چاپېریال کې

ژوند کوي چې دېرو په کې خپل هویتونه او شخصیتونه بایللي او د بې هویتۍ په دریاب کې داسې دوب شوي چې بیا یې پته هم لگېدلې نه ده.

خو بېکسیار د بې هویتۍ په دې لوی دریاب کې د افغاني هویت او پښتو داسې یوه ډیوه (هیله) لگولې، چې رڼا یې نه یوازې زموږ د ستم خپلي هېواد گوت گوت ته رسېږي، بلکې د هغو افغانانو چې په لوېدیزو هېوادو کې د هویت ورکېدنې پر یو نري رنځ اخته دي، د هغو د ویښولو لپاره هم یوه ځلانده ډیوه ده. د اوبو په منځ کې د ډیوې لگول څه اسانه کار نه دی، هغه د بېکسیار په شان اشخاصو د اندو او ژوند قرباني غواړي.

زه ورته د لوی خدای (ج) له درباره همداسې بریالیتوب غواړم.

په درناوي

د ادب په خوږه مینه

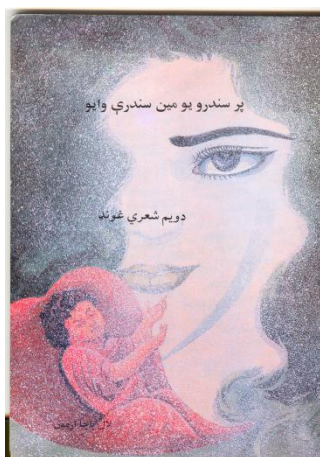
محمد اسمعیل یون

۱۳۷۷-۱۱-۱۵

پېښور - پښتونخوا

ازمون په خپل فرهنگي ازمون کې ډېر بريمن دی

را ویښنومه د مړوند مازیگری سندرې
د رباب مزو کې مې بیا د گودر تال گد دی

له ډول ډول سيليو سره سره اوس
زمونږ فرهنگي چاپېريال له رنگارنگ
گلانو ډک دی، خو ازمون بيا په دې نويو
گلانو کې يو گلاب گل دی.

هغه د خپل زړه هېندارې د مينې او
عاطفې په اوبو داسې وللې دي چې د
هېڅ ډول کينې گرد يې په کې نه دی
پرې ايښی. هغه سره له دې چې د دوو
سترو کينه ييزو ناتارونو په توپان کې د

راگير شوي پښت يو استازی دی، خو بيا هم د اور په ژبه خبرې نه کوي،
هغه د توتکيو ژبه زده کړې او په همدې ژبه يې يوازې د مينې او عاطفې
سندرې ليکلي دي.

((دده په ژبه يوازې د جانان د نامه توري شنه دي)) همدغه مينه
وړي توري د ازمون د ژوند او اند يوه داسې خزانه ده چې نه يې ترېنه
څوک اخستلای شي، نه يې ترې اړولای شي او نه يې هم ترې بېلولای

شي. ازمون لکه د یو سندریز بلبل په شان پر مینه او سندرو مین دی،
 ځکه خو ده د مینې له هغو تورو نه چې د ده په ژبه او زړه کې لیک دي،
 سندري جوړې کړي او د همدې مینې په مینه پايي:
 په سندرو یو مین سندري وايو
 ستا د مینې د کعبې په طواف پایو

xxx

موږه د هر چا په زړه کې کور د مینې جوړ کړلو
 تنگه پر موږ خیر که تش همدا کره خاورینه شوه
 له فطري پلوه خدای پاک د شاعر خټه د عاطفې او احساس په اوبو
 لمده کړې، ځکه خو نو د هرې پېښې پر وړاندې غبرگون خپل طبیعي
 حق گڼي، ازمون هم په هغو شاعرانو کې راځي چې د شاعرۍ فطري
 جوهر په کې زیات دی، یو وخت هغه ((احساس)) و خو کله چې د
 حالاتو په ټټۍ کې د احساس د ازموینې شېبې پرې راغلې نو پخپله په
 ((ازمون)) واوښت او بیا په دې ازموینه کې دومره بریمن شو چې د خپل
 عمر په اندول یې د اند او هڅو ثمره زیاته ده او زیاته خو باید ځکه وي
 چې ده له خپل فطري او خدای (ج) ورکړي استعداد سره خپله کسبي
 پوهه او هڅې هم ملگرې کړي دي.

د ده ښکلي او غلاب رنگه شاعري د فطري او کسبي استعداد د یو
 ځای کېدو نتیجه او ثمره ده. ځکه خو کله چې موږ د ده شعرونه لولو، نو
 د شعاري نظمونو پرځای له شعرونو او شعري کیفیت سره مخامخېږو،
 لکه څنګه چې شاعر پخپله مینه کې د انطباق پړاو ته رسېدلی او له
 خپل جانان سره وصل شوی، داسې یې شعري کیفیت هم ښکلی شوی
 دی.

ستا له مینې مې جانانه مینه زده کړه
ایله اوس مې له خپل ځانه مینه زده کړه

xxx

سیوری مې بادوړی تصویر نه لرم
له سترگو پرېوتم تعبیر نه لرم
څوک به د اوبښکو کفن راکړي راته
بې وسه مړی یمه ویر نه لرم.

ازمون زموږ د ټولنې یو حساس شاعر دی، زموږ ټولنه اوس له ډول
ډول روحي، رواني، ټولنیزو او نورو ستونزو سره لاس او گریوان ده، شاعر
هم د خپلې ټولنې یو انځور گر او عکاس دی، دی پخپل هنر کې د خپلې
ټولنې د اوږدې غمیزې د هغې برخې یو دردونکی، عیني او رواني تصویر
وړاندې کوي چې زموږ د ټولنې گن شمېر وگړي د هغې قرباني شوي او
نورو پرې د خپلې بېوسۍ او بېکسۍ اوبښکې تویې کړي او له همدې
اوبښکو یې د خپل زړه شهیدو ټوټو ته (کفن) ورکړی دی.

په خپلو اوبښکو پټوي ستر د خپلو مړو
خدایه بښنه له تا غواړي د کفن وږی

خو شاعر له دې سترو ناخوالو سره سره بیا هم دومره مایوسه نه دی،
چې د غمونو پټې پرې دومره دروند وي، چې د ده د هیلو ټولې څانگې
ماتې کړي او ژوند یې د تیارو کومې ته گوزار شي، لکه څنگه چې یتیم
په ژړا پوخ وي دغه راز شاعر له غمونو سره روږدی وي، غم او تخیل،
درد او عاطفه د شاعر همېشني ملگري دي. تیارې د ژوند دښمنې او

شاعر د رڼا پټنگ دی ځکه خو شاعر د رڼا پالو لپاره د زړه له کومي هوډ
او ژمنه کوي:

د رڼا فصل مې خدای (ج) شین که کړ د اوښکو په کر
ورته ژړا به تل په سترگو کې عادت ساتمه

څومره چې شاعر پر مینې او رڼا مین دی، دغسې له خپل هېواد،
ټولنې او خپل ولس سره هم مینه لري، د شاعر د زړه د رباب تارونه ډېر
حساس دي، یوازې د غم او خوشالۍ په یوه عادي باد په اهتزاز راځي خو
د زړه دنیا یې بیا ډېره پراخه ده هغې کې نه یوازې د خپلې ځاني مینې
غمونه، بلکې د ټول ولس دردونه ځایېږي، شاعر په ټولنیزو غمونو کې
دوب وي، ژوند یې له ټولنې سره تړلی وي.

چې په شونډو یې پټري د وینو ښکاري
هغه زه هغه وطن، هغه مې قام دی

د ازمون د شاعرۍ مانیز او جولیز جوړښت په طبیعي او شعوري ډول
داسې سره اوډل شوی او اوډل شوی چې د دواړو د درنښت تله برابره
ده. هغه د خپل شعر جولیز جوړښت ته د ښکلو گلوپیونو له پانو دومره
ښکلې جامې جوړې کړي، چې دا لفظي ښکلا له ورايه د سړي په ذهن کې
د هغه د شعر د لوستلو د راکښون ځواک پیاوړی کوي. ده د خپل شعر د
مانا مرغلره د ښکلو وییونو د گلپانو په حجاب کې نغښتې او د شعر د هر
درغل له روا او ناروا نیوکې یې خوندي کړې ده، د ده د شعر لفظي ښکلا د
ده د مانیز فقر زېږنده نه ده او نه د استاد الفت په وینا داسې ده چې
(شاعر هڅه کړې خپل معنوي فقر د کلمو په ځل بل کې پټ کړي)) بلکې
کوښښ کوي چې د خپل شعر ښکلې ښاپېړۍ د تکلف په رنځ رنځوره نه

کړي. شاعر په پوره طبیعي او کسبې مهارت هڅه کوي چې د شعر پر حریم باندې د شعار د برید او یرغل مخه ونیسي، ځکه خو یې له ((پر هرونه دي چې خاندی)) څخه تر دې شعري یون د شعاري نظمونو د څرگندېدو مخه نیولې ده.

ازمون هم د هغه شاعرانو په ډله کې راځي چې د شعار ((ازمېنستی)) دوره یې تېره کړې نه ده، د شاعرۍ په پیل کې یې کېدې شي ځینې داسې شعرونه وي چې شعري نیمګړتیاوې به ولري، خو کله چې د ده شعاري په مطبوعاتو کې د خپرېدو او بیا د یوې ځانګړې شعري مجموعې د چاپ جوګه شوې، نو له شعاري نظمونو، سپوره پېیلو خبرو او لنډ مهاله نظمونو څخه یې په څرګند ډول خپله لاره بېله کړې ده. د شعر د شعاري کېدو لاملونه یوازې دا نه دي چې د شعر ژبه او استر دې پیکه، سپوره، سولېدلي او بدرنګه وي، بلکې د شعر له مانیز جوهر سره هم اړه پیدا کوي، چې شاعر کومه موضوع، او پېښه او د هغو مانیز جوهر څه ډول د کلمو په شال کې تاو کړی او څه ډول یې د خپل اند د بیان لپاره بېلابېل وییونه استخدام کړي دي. ایا بېلابېل الفاظ د شاعر د فکر د لېږد ځواک لري او که نه؟ او یا هم د شاعر فکر د دې وړ دی او که نه چې ښکلې کلمې ورته وګمارل شي؟ د شاعر د شعر ځواک په همدغه تقاطع کې راڅرګندېږي، چې د شعر دا دوه جوړونکي توکي په څه ډول یو له بل سره اوبدلای، پېیلای او تړلای شي؟

لال پاچا ازمون هغه شاعر دی چې د شاعرۍ په دې اصل کې دقیق او بریمن دی. هغه د شاعرۍ دوه استعدادونه لري، یو دا چې خدای پاک پر ده د شاعرۍ فطري استعداد لورولای او بل د ده کسبې استعداد دی، ده د یو مسلکي تحصیل کړي لیکوال په توګه د شاعرۍ ډېر رغنده تخنیکي

توکي زده کړي او بیا یې د عملي تجربې ترڅنګ دا دواړه استعدادونه د خپلې شاعرۍ او لیکوالۍ لپاره کارولي دي، نو ځکه خو یې شاعري تر زیاته بریده په ټول تللې ده.

له مانیز پلوه هم د ده شاعري لنډ مهالې او موسمي نه ده، د ده شاعري داسې نه ده چې په ټولنه کې د سیاسي بدلون په رامنځته کېدو سره له چلنده ولوېږي او د ((ځینو)) په شان خپله شعري مجموعه بیا له خلکو پټه کړي. د ده د شاعرۍ پر زیاتو څانګو د ملي فکر عاطفي کوترې خپل وزرونه غوړولي دي. د ادبپوهانو په اند که ملي او عقیدي فکر او ارزښتونه د یوې ټولنې د شاعر د شعر مانیز ملاتړ او منځپانګه شي، نو د شعر د ژوند دوام به یې تر زیاته وخته تضمین شي. د دې علت دادی چې ملي فکر، عقیده یې او ملي ارزښتونه د نورو هغو په اندول باثباته او تلپاتې وي، نو هر څه چې د دې تلپاتې ارزښتونو په ملاتړ رامنځته شي، نو طبیعي ده چې عمر به یې زیات وي. د ازمون د شاعرۍ د مانیز جوړښت زیاته برخه همدا ملي فکر، درد او ناخوالې دي. خو ده یو بله ښېګڼه هم ورسره یوځای کړې، هغه د خپلې ځاني مینې، درد، عاطفې او احساس وړانګې دي چې ده له خپل ملي فکر سره تړلي او په پایله کې یې د شعر په بڼه د مینې، فکر، درد، تخیل او احساس یوه رنگینه شفاهي تابلو او ګالري زموږ مخې ته ایښې ده. وګورئ ((زخمونه د کوترو)) شعر چې په ښکلي عاطفي حالت کې لیکل شوی او د زماني واټن، لوړې ژورې یې د عمر د اوږدوالي وزرونه نه شي ترلاسه:

طواف ته د ښایست راځي سیلونه د کوترو
اسمانه مبارک شه امېلونه د کوترو

په ځمکې د دې لوی اسمان په غېږ کې څه کیسه ده
 چې اوږي گام په گام په کې رنگونه د کوټرو
 مېښووکو کې راوړی د غنم وږی یې یوړ
 دا ولې نن اوښتي دي فکرونه د کوټرو
 په وړانو ځالو راشي بیا یې اوښکو باندې نمانځي
 د دمې په نیت نه راځي سوچونه د کوټرو
 د عشق د ژوند سندرې د رباب له تارو باسي
 قفس ماتوي حسنه چې وزرونه د کوټرو
 د مینې هنگامه د زمانې په تېښه لیکي
 په تورو کې گلونه ږدي زخموڼه د کوټرو.

دا لاندې شعر هم د ځانگړي کیفیت لرونکی دی:

زما د ژوند د فلسفې خوږلني داده وخته
 د شاعر بخت یم د قحطۍ پر اوږو بار تېرېږم
 ځان ته له سویو اسوېلو کړی د عشق جوړوم
 د مین شپه یم په سوچونو کې په دار تېرېږم
 وږمه په زړه کې د حالاتو د رنځونو انځور
 د افغان ژوند یمه په تمه د بهار تېرېږم
 غزل ته اخلم ښکلي توري او رنگونه ترېنه
 ازموڼه ستا د پرهرونو پر دې ښار تېرېږم.

د شعر د رغنده عناصرو له جملې څخه یو هم تصویر (انځور) دی. د
 ازموڼ په شاعرۍ کې د انځور برخه هم د پام او یاد وړ ده. په شعر کې

انځور هم بېلابېلو ډولونه لري. عیني انځورونه، ذهني انځورونه او د دواړو ترکیب. عیني انځور هغه دی چې شاعر په خپل شعر کې داسې یوه پېښه او صحنه انځور کړي چې په عیني ډول موږ په خپل ذهن کې د هغې پېښې تصویر مجسم کړای شو او یا هم که یو رسام یا انځورگر ته د شاعر د الفاظو دا انځور ورکړای شي، نو هغه یې بیا د کاغذ پر مخ انځور کړای شي. ذهني انځور هغه ته وایي چې له فزیکي پلوه د هغه ترسیم ناشونی ښکاري، یوازې په ذهن کې کېدی شي د هغه مانا جوړه او ترسیم شي او د لوستونکي او اورېدونکي د ذهني خوند جوگه شي. ترکیبي انځور دې ته وایي چې یوه برخه یې له عیني او بله له ذهني انځور نه جوړه شوې وي.

د ازمون په شاعرۍ کې دا ډول انځورونه ډېر زیات دي، کله یو بیت یو انځور جوړوي، او کله هم یو ژبني ترکیب یو انځور.

ستا د کافر نظر د تورې تېره سیوري لاندې

زما ماشومه مینه لاس په دعا خوب وړې ده

دلته (نظر) او (مینه) داسې کلمې او ماناوې دي چې هغه په ذهن پورې اړه لري او عیني تصویر نه جوړوي، خو کله چې له (نظر) سره د (تورې) او (ماشومه) کلمې یوځای کېږي خبره له ذهنیت نه عینیت ته راوځي، او سړي ته له عیني پلوه داسې یو تصویر وړاندې کوي چې یو کافر له تورې سره ولاړ دی او ماشوم په شنه جامه کې ویده دی او دی پرې د گوزار په حالت کې دی، دغسې یو عاطفي حالت د سړي پر ذهن اثر ښکني او سترگو سترگو ته یې کېږي. اوس که دا بیت انځورگر ته ورکړو په ډېره اسانۍ یې تصویر رسمولای شي.

دا بیتونه هم وگورئ:

پاولي دې پرې چې په تتر کې دي اتن واچوي
د غنم وږي په غزا کې څو شملو اخیستي

xxx

د چنار څانگې له ښارو سره موسکېږي لږ ورو
سترې اروا مې شینکې ډډ ته دا ستا خوب وږې ده

xxx

په مزاری تندي دې خال د کابل وځلېده
که خړ طالب په تېره غاښي د شېبر ختلی

xxx

تېو د غنم لو ته د مرغیو سیل رانغی
تتر کې د پاولیو انقلاب کړي غځوني
د ذهني انځور په باب به دا لاندې بیت وگورو:
د سبا زېږی د شپو له زندگی خلاص کړه
د سپېږدو په گلاب توی د رڼا جام کړه
دلته د (سبا زېږی) او (د شپو زندگی) ذهني انځور جوړوي او عیني
تصویر کښل یې مشکل دي، د سپېږدو گلاب او د ((رڼا جام)) د ذهني او
عیني تصویر یو ترکیب دی.

د مینې هنگامه دزمانې پر تنډه لیکي
په تورو کې گلونه ږدي زخمونه د کوترو
لومړی نیم بیټی ذهني تصویر او دویم عیني تصویر جوړوي.
د بشپړو بیتونو ترڅنګ د ازمون په شاعرۍ کې زیات شمېر داسې
ژبني ترکیبونه راغلي چې ډېر ښکلي شاعرانه مفاهیم، عیني او ذهني

تصویرونه جوړوي لکه (د رڼا فصل، د اوښکو کفن، د زړه شپېلۍ، د ځڼو سینگار، د وړمو وزرونه، د اور په ذهن، د عطرونو څلۍ، د ګودر تال، زما په ژبه د جانان د نامه توري شنه دي، د شفق جام، د سهار پگړۍ، د کوټرو فکر، سندريزه فضا، د دیدن فصل، د سهار اوښکه، د شراب په ځم کې) او داسې نور... که په ټولیز ډول د ازمون د شاعرۍ ارزونه کوو نو ویلای شو چې د ده شاعري تر ډېره بریده د پښتو د اوسنۍ شاعرۍ پر معیارونو برابره ختلاۍ شي. که د ازمون د عمر په انډول د هغه د شاعرۍ ارزونه وکړو، نو بیا خو دی ډېر پرمختللی دی. د ده شاعري د جولې او مانا له مخې ډېره پخه نه ده، ځکه چې ازمون تراوسه پورې ډېر ځوان دی، له ده نه د نور فکري یا جولیز نوښت هیله کېدی شي. د ازمون د اوسنۍ شاعرۍ له مخې سړی ویلای شي چې د ده راتلونکې شاعري به په اټکلیز ډول تر دې اوسنۍ شاعرۍ د څرنگوالي له مخې خوږه او پخه وي.

کله چې څوک د یو شاعر د شعر په باب گړېږي او یا یې لولي نو د هغه خپل تصویر ورته تر سترگو شي او دې سره سره د هغه ځاني شخصیت. څرنگه چې ازمون له ډېرو کلونو راپدېخوا زما د فرهنګي سفر نږدې ملگری دی او د فرهنګي ژوند ډېر رازونه یې ماته معلوم دي، نو دلته لازمه بولم چې د هغه د شخصیت او فرهنګي هڅو په باب هم یو څو څرګندونې وکړم:

لال پاچا ازمون ته خدای (ج) ښه روغتیا او ښه ځواني په برخه کړې ده او دې سره سره سرشاره ادبي استعداد هم لري. د ده طبیعي استعداد او کسبي زده کړې د دې سبب شوي چې د ده د فرهنګي شخصیت په تبارز کې مثبت رول ولوبوي.

د نورمال اقتصاد او د یو روښنفکره پلار شتوالي په فرهنګي چارو کې د ده مټ نور هم پیاوړی کړی دی.

زه چې له څوارلسو کلونو راهیسې له ازمون سره فرهنګي ملګرتیا لرم، نو دا راته ښه څرګنده شوې ده چې د ده فرهنګیال پلار ښاغلي (وطنخېل صاحب) پر خپل فرهنګیالي زوی ازمون باندې د کورنیو ستونزو، اقتصادي رېږو او د ژوند د نورو ورځنیو چارو د مشکلاتو د بار جال نه دی خور کړی، بلکې دې ډول اکثره ستونزو ته یې خپله اوږه ورکړې ده. دې کار د ازمون په فرهنګي وده کې ډېر رول لرلای دی، په حقیقت کې ازمون په هغو فرهنګي اشخاصو کې راځي چې د وجود زیات ځواک یې فرهنګي کار ته متوجه دی. داسې هم نه ده چې دی د خپل ورځیني ژوند له چارو نه یاغي دی او په خپله د ژوند چارې پرمخ نه شي وړلای، بلکې اوس دی له رواني پلوه په دې ډاډه دی چې شاته یو مستحکم ډاډ ځای او ملاتړ لري، نو کومې بریاوې چې دی په فرهنګي ډګر کې ترلاسه کوي په حقیقت کې دا د هغه ملاتړ برکت دی چې دی یې لري.

څرنگه چې ازمون په کورني ژوند کې له سختو رواني، اقتصادي او نورو کړکېچونو سره نه دی مخامخ شوی، نو ځکه خو د اروا پوهنې له مخې هغه یو عقده یي انسان نه دی، د هغه شخصیت له صمیمیت نه جوړ شوی دی. کله چې دی له هر چا سره مخامخ شي ان که لومړۍ کتنه یې هم وي نو د ((ګپ شپ)) محفل پیل شي، دی په خپل صمیمیت کې کله دومره ډوب وي چې ځینې وخت خپل احساسات هم نه شي کابو کولای.

له فکري او د حافظې د ذهني ځواک له پلوه د هغه قوت زیات دی ځکه خو د پوهنځي په ټولو سمسترونو کې له پیله تر پایه اول نمره بریالی شوی دی.

د غیرت او زړورتوب له کبله هم د یاد وړ صفتونه لري. هغه په خپله ټاکلې فرهنګي او ملي لاره کې د خطرونو پروا نه لري او نه لکه د ځینو نورو په شان ((د مضر احتیاط)) په لومو کې گیر دی.

هغه د خپل کلتور ډېر وړ ارزښتونه ساتلي او پاللي دي او لایې پالي. مېلمه پالنه، ښه چلند او له ټاکلو فرهنګي، اداري، او سیاسي اشخاصو سره ژر پېژندنه د هغه د شخصیت نورې ځانګړنې دي.

هغه تر زیاته حده د نورو پر وړاندې له کینې او لنډ فکري نه پاک دی، خو د نورو د کینې او تنګنظرۍ گوزار ته هم خپل فرهنګي برخلیک نه پرېږدي.

له دې پرته ازموڼ یو هڅاند او تپاند شخص هم دی او د استاد زیار په اصطلاح ((بېړندویه ژوند لوبښی او ژوند دود لري)) د هغه اکثره فرهنګي کارونه په مندو او هلو ځلو کې ترسره شوي، له همدې کبله خو تر ننه پورې د ده په زیار هڅو او نوښت تر پنځوسو پورې لویې او وړې مشاعرې او ادبي غونډې جوړې شوي دي. دغه راز ده تراوسه پورې د ځوانو شاعرانو (تر خپل عمر کښته) همزولي او ان د عمر په انډول تر ځان نه څه نا څه مشرانو شاعرانو او لیکوالانو په روزنه، پالنه او هڅونه کې زیاتې هلې ځلې کړي او د ده دې هلو ځلو ټاکلې نتیجې هم ورکړي دي. همدغو هلو ځلو او فرهنګي خدمتونو د ده د شخصیت په وده او تبارز کې کارنده رول ولوباوه، نو ځکه خو په ځینو ځایونو کې د ((ځینو اشخاصو)) له خوا د ده پر وړاندې یو ډول ښکاره او پتو عقدو او کینو د څرګندېدو څرګونه

ولیدل شول، خو ازمون بیا هم خپلو هلو ځلو ته دوام ورکړ او ورکوي یې. په نتیجه کې ده د خپل کار او هلو ځلو فرهنګي ثمره ټولنې ته وړاندې کړه چې په لاندې ډول یې یادونه کېږي:

۱- د ملنګ جان خوږې نغمې، له نویو زیاتونو سره، کابل، ۱۳۷۰ل کال چاپ

۲- د سین غاړې گلونه، د لغمان د ولسي شاعر محمد نور شعري ټولګه، پېښور ۱۳۷۲ل.

۳- پګړۍ کې کم نه یې له کاکله ګله، د نارنج گل په ویاړ ګډ شعري غورچاڼ، اوډنه او سریزه ۱۳۷۴ل، ننگرهار، جلالکوټ.

۴- په څله کې ګلابونه، د ننگرهار د یوولسو ځوانو شاعرانو شعري غورچاڼ، اوډنه او سریزه، پېښور ۱۳۷۷ل کال چاپ.

۵- کابل د وینو او لمبو په سین کې، ګډ شعري غونډ، اوډنه، پېښور ۱۳۷۳ل کال چاپ.

۶- پر هرونه دي چې خاندې، لومړۍ شعري ټولګه، پېښور ۱۳۷۲ل.

۷- بر گودر، د ننگرهار د ولسي شاعر توکل شعري ټولګه، راټولونه او سریزه، ۱۳۷۷ل کال پېښور.

۸- د شګې گل، د ننگرهار د ولسي شاعر سید کمال شعري ټولګه، راټولونه اوس ریزه. ۱۳۷۷ پېښور.

۹- قلم او قیام، د لغمان د ولسي شاعر عبدالرحمن الینګاري شعري ټولګه، راټولونه او سریزه.

۱۰- نمجنې سترګې، د لغمان د ولسي شاعر بسم الله ګلکاریوال شعري ټولګه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.

۱۱- سندرېزې کیسې، د لغمان د ولسي شاعر شیخ احمدخان شعري ټولګه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.

۱۲- منګولې، د لغمان د ولسي شاعر سید باووجان شعري ټولګه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.

له دې پرته یې په ولسي ادبیاتو کې نورې ګڼ شمېر علمي او ادبي پروژې هم ترلاس لاندې دي، چې په راتلونکي کې به یې د خپلې ژبې او ادب مینوالو ته وړاندې کړي.

د پښتو ولسي ادبیاتو په برخه کې د ده هڅې ځکه د زیاتې ستاینې وړ دي چې ولسي ادب زموږ د ادبیاتو یوه درنه برخه جوړوي. د حالاتو او وخت په تېرېدو سره کېدې شي د ولسي ادب یوه برخه د خلکو له ذهنونو څخه ووځي او یا د زمانې تر گردونو لاندې شي، نو دا د دغسې هڅاندو لیکوالو کار دی چې د خپل ادب غوره پانګې له احتمالي مرګ او خطرونو څخه وژغوري. زه ځوان، هڅاند او نوښتګر لیکوال او شاعر لال پاچا ازمون ته په فرهنګي چارو کې نور هم همداسې بریالیتوبونه غواړم او خپلو خبرو ته د ده په دې لاندې بیت د پای ټکی ږدم.

اغزي به پاڅي خلاصوي به د وړېدو وزرونه
د اور په ذهن نڅوي به د عطرونو څلي

په ټوله فرهنګي مینه

اسمعيل يون

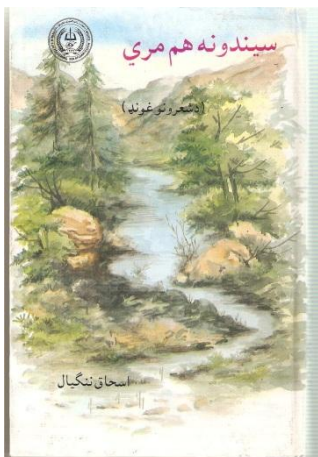
۱۳۷۷- وړۍ - ۲۴

جلال کوټ

يادون

((سيندونه هم مري))

د تېرو دوو لسيزو په بهير کې د پښتو شاعرۍ د څو مطرح خېرو له جملې څخه يو هم خدای بښلی اسحق ننگيال و. ده د ځوانۍ په شېبو (

پنځوسمو کلونو په بهير) کې شاعري پيل کړې وه، خو د ژوند تر پايه پورې له هېڅ شي سره دومره خواخوږۍ او نږدې پاتې نه شو لکه له خپلې شاعرۍ سره. شعر په حقيقت کې د هغه د ټکلي روح او روان د ټکورولو اغېزمنه وسيله وه. ننگيال لږ تر لږه د خپلې څلېروښت کلنې شاعرۍ په بهير کې د شاعرۍ دومره پخې تجربې ترلاسه کړې او بيا يې د همدې تجربو له

کبله دومره ښکلي شعرونه وزېږول چې په پښتو شاعرۍ کې د ښکلو غميو حيثيت لري او کولای شي د ننگيال نوم زموږ د ولس په ذهن کې تر ډېر وخته ژوندۍ وساتي. شاعر هم د بل هر انسان په شان په ټولنيزو، سياسي، فکري او نورو مسايلو او چارو کې د بريو ترڅنگ له يو لړ ښوېدونو، تېروتنو، هيلو او نهيلو سره مخامخېږي. کله چې پر ننگيال او دده پر شاعرۍ خبرې کېږي، نو ځينو ته ضرور د هغه د شاعرۍ ترڅنگ،

د هغه د ټولنیز، سیاسي او اخلاقي شخصیت انځور هم تر سترگو کېږي. د هنرمند د پېژندنې لپاره خو تر ټولو غوره لاره داده چې د هغه خپل هنر وکتل شي. د هنرمند تخلیق او زېږونه پخپله د هغه د ظاهري او تر زیاتې کچې د باطني شخصیت هنداره ده. نو کله چې د ننگیال پر شخصیت خبرې کېږي، مجبور یو د هغه د شعر نړۍ وگورو او هغه کلمه یوه یوه تر سترگو او فکره تېره کړو چې د ننگیال له ضمیره یې سرچینه اخیستې او بیا د شعر پر بنسټ په خپلو اوبښکو مینځلې او د مینې د نړۍ د ابدیت غېږې ته یې سپارلې ده. دا خبره د منلو وړ ده شاعر تر هغه پورې چې د فکري بلوغ پړاو ته رسېږي، د فکر ستنې به یې یو او بل فکري لور ته کږېږي. تر هغه پورې چې شاعر خپله ذهني او فکري شتمني بشپړوي تر هغه وخت پورې یې د فکري ښویدنو اټکل کېدی شي.

ننگیال د خپلې ځوانۍ په درشل کې پر شاعرۍ پیل وکړ او دا هغه مهال و چې نور نو ټول هېواد د ((عقیدې د بحران او د معنویت د سقوط)) پر لور روان و. گڼو فکرونو د بېلابېلو شعارونو تر پردې لاندې د هېواد د ځوان پښت د ذهنونو د خپلونې هڅه کوله. شعارونه یې خواږه وو، خو وروستي عملونه یې ترخه...

د ننگیال د ذهن یوه برخه هم د یو سیاسي فکر د جال په کړۍ کې گیر شوه، خو دې فکر لا د شاعرۍ پر بې تکلفې ښکلا خپل سیوری نه وغوړولی چې د ناوړین لومړی پړاو پیل شو. بیا د ناوړین د پاسه بل ناوړین او غمیزه راغلل چې نه یوازې زموږ د هېواد او ولس د هر ډول شتمنۍ ستنې یې ولړزولې، بلکې له گڼ شمېر متفکرو مغزونو څخه یې هم لاره ورکه کړه.

دې پړاو ډېر زیات دوام وموند او ننگیال هم په داسې یو جغرافیایي او مسلکي چاپېریال کې ژوند تېراوه چې هلته د یو داسې فکر واکمني وه چې د ننگیال د اصلي شاعرۍ له سپېڅلي روح سره یې تگلوری په ټکر کې و. ننگیال په دې کلونو کې لکه د نورو گڼو لیکوالو او د فکر د خاوندانو په څېر په داسې یو جال کې راگیر و، چې تر دې دمه یې لا نه پوره سترگې رڼې شوې وې او نه یې د شعر د ښاپېړۍ وزرونو خپلواک پروازونه کولای شول. په دې پړاو کې د ننگیال فکري بلوغ هم د خپل پوخوالي پړاو ته رسېدلی نه و، نو ځکه خو یې د هغه وخت په نظمونو (نه په شعرونو) کې یو لږ فکري ښوېدنې لیدل کېږي، خو پر همدې وخت بیا هم دده په شاعرۍ کې د فکري او انساني بغاوت او د عاطفي سیند د څپو یو پټ شور پروت و او داسې اټکلېده چې یوه ورځ به دده ددې فکري تېروتنې پر ځای دده د فکر او ضمیر هغه دننۍ نړۍ راڅرگنده او د خپل شعر ناوې به پرې سینگار کړي.

کله چې شاعر د فکري او شعري بلوغ پر لوري بریمن گامونه اخلي، نو تپل شوی، تصنعی او ناشعوري اندود یې هم ورو ورو له منځه ځي. کله چې لږ نوره رڼایي هم راغله او په کابل کې د یو زیات شمېر لیکوالو سترگې رڼې شوې، نو هر چا د خپل هېوادني اند اصلي جوهر میندلو ته هڅه وکړه. ننگیال چې په پټ ضمیر کې یې همدا راز پټ و، له ځینو نورو څخه په دې لار کې څو گامه دمخه شو. جرئت او رښتینولي یې ددې مرغلرې د ځلونې او خپلونې لپاره امېل کړل. تر ۱۳۶۲-۱۳۶۴ کلونو وروسته وختونو کې په کابل کې د مقاومت د ادبیاتو او د شعر د شعري جوهر د پیاوړتیا لپاره په څرگند ډول هڅې پیل شوې. په همدې کلونو کې په څرگند ډول د شعر او شعار ترمنځ پوله ډاگیزه شوه. د ادبي مبارزې په

دې تاوده ډگر کې د هېواد د پیاوړي کره کتونکي او کیسه لیکونکي زرین انځور او بیا د تکړه کره کتونکي لطیف بهاند او نور زیار او هڅې د یادونې او ستاینې وړ دي. دوی یو زیات شمېر هغه ځوان شاعران چې په شاعرۍ کې یې د ((شعاریت)) پر ځای د ((شعریت)) جوهر پیاوړی برېښېده او یا په کې د شاعرۍ تومنه څرگندېدله، دېته راولېدل چې له شعارونو څخه خپله لاره بېله کړي. ننګیال یو له هغو ځوانو شاعرانو څخه و، چې تر ټولو لومړی له همدې پیل شوي بهیر سره یوځای شو. دا د شعر د پوځوالي پر لوري د ننګیال د برېښنو هڅو د پیل کلونه دي. دې بهیر تر ۱۳۷۱ ل کال پورې خپل عمر ته دوام ورکړ.

په همدې واټن کې د ننګیال شاعري، دومره خوږه، سپېڅلې او عاطفي شوه، چې د هغه محبوبیت یې د هېواد د یو ستر عاطفي شاعر تر بریده ورساوه. ننګیال د همدې کلونو په بهیر کې د خپلو شعرونو څلور مجموعې (ډالۍ، سپېره ډاګونه او غوړېدلې بزغلي، هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) چاپ کړل. څرنگه چې دده شعر ورځ پر ورځ د خوږوالي او کره والي پړاوونه وهل، نو په (۷۰) کلونو کې دی د خپلو شعرونو له ځینو چاپي مجموعو په ځانګړي ډول (ډالۍ او سپېره ډاګونه او غوړېدلې بزغلي) څخه څه ناڅه پنښېمان و او هغه یې ((شعرونه)) نه ګڼل. د ده شاعرۍ د پرمختګ بهیر دومره ګړندی و، چې د خپلې د مخنۍ شاعرۍ زیاتو شعرونو ته به یې خنډل، سره له دې چې دده په شاعرۍ کې د شعر اصلي تومنه او جوهر له پیله ښکاره کېده، خو وروسته وروسته یې د خوږو کلمو یو زرین شال ور په سر کړ. کله چې د ۱۳۷۱ ل کال د غويي میاشتې پر ^۸ نېټه په کابل کې د اسلامي انقلاب (۱) په نوم یو ستر ستمي ناورین او غميزه پر افغانانو ور وتپل شول او د هېواد ټول نظام ګډ وډ شو،

د ننگيال ژوند او ان دده فرهنگي کارونه هم له سختو ستونزو سره مخامخ شول. د سرو گوليو په باران کې يې ايله دومره وکړای شول چې خپله کورنۍ تر لغمانه پورې ورسوي، د کور شته يې ټول تيت و پرک شول او څو ځله په يوه ښار کې له يوه ځايه بل ځای ته مهاجر شو. د کور دکاليو په کيسه کې خو نه و، خو د کتابتون د چور او تالان له غمه يې له سترگو لمبې پورته کېدلې او همدا يې ويل: ((ياره پيرجانه افسوس چې دا کتابونه يې راڅخه نه وای وړي)). د کتابونو غم لا نه و سوړ شوی چې د يوې درنې گولۍ گوزار هم ورته ور ورسېد؛ د توپ يوه گولۍ يې څنگ ته ولگېده او څو ټوټو يې د بدن ځينې برخې غلبېل کړې. له ناروغۍ لا پوره ښه شوی نه و، چې بېرته يې د ليکوالو په ټولنه کې خپلې دندې ته ځان ورساوه. شپه او ورځ به همالته په ټولنه کې و. د ليکوالو انجمن يې هم کور و او هم د دندې ځای. څو مياشتې لا وتې نه وې چې کوم چا ورته کوم پنجشېری ولمساوه. تياره ماښام و، ديوه يې لا لگولې نه وه، چې د وره له ټک ټک پرته دا شخص له خپلو نورو ملگرو سره يوځای په کوټه ور ننوت. خدای^۳ خبر هغه په کوم فکر کې ډوب و، چې يو ناڅاپه يې پر دوی سترگې ولگېدې. ده لا هغو ته د ناستې او ست هيله لرله چې يو گوزار دده تر مخه داسې راوړسېد، چې دده يو غوړ يې هم د څه وخت لپاره بې حسه کړ او دا يې ورته وويل چې: ((ما چرم کن استم، سبا تا يي وقت اين اتاقه ايله می کنی، ديگر ده اینجا نبيتم، ای اتاق را ما برای چرم کنی کار دارم)). څو ورځې د هغه په سترگو کې له اوبښکو او په خبره کې يې له يوې سترې نهيلۍ پرته بل څه نه ليدل کېدل او داسې يو حالت ته په هيله و چې بيا په دې هېواد کې د يو ملي فکر د حکومت وزرې خپرې شي او د يو سوله ييز ژوند وړانگې هره خوا رڼا کړي. کال دوه لا وتي نه وو چې د طالبانو

اسلامي غورځنگ پر کابل سپين بيرغونه ورپول. سهار د وخته، چې لا ډېر خلک د کابل پر فتحې خبر نه وو، زموږ د کور ور يې ټک ټک کړ او په بهرني ډول يې وويل: ((پيرجانه راوځه، طالبانو کابل نيولای او سقاوي ختمه شوه)). هغه د يو سپين سباوون په هيله و، خو شاعر لکه چې ازلي بدمرغه وي. ننگيال بيا خپلې دندې ته لاړ، خو دا ځل دا دنده بل ډول وه؛ نوي نظام د ليکوالو د ټولنې پخواني تشکيل ته بدلون ورکړ، خو ننگيال بيا هم په همدې تشکيل کې پاتې شو. دا تشکيل د دولت لوړ مقام ته د منظوري لپاره ولېږل شو. تر هغه وخته چې د ننگيال د مقرري امر راته، په دې کې يوولس مياشتې تېرې شوې، خو په دې يوولسو مياشتو کې ننگيال هره ورځ د پخوا په څېر خپله دنده پرمخ وړله، يو ځل بيا يې شپې په همغه ټولنه کې شوې چې ده ته ترې د وتلو امر شوی و. ننگيال دنده سرته رسوله خو بې معاشه او بې امتيازه. گڼ شمېر ځوان ليکوال او شاعران به ترې راتاو وو، خو يو وخت يې اقتصادي حالت دومره ويجاړ شو چې د چا خبره د پولۍ ټک ته کېناست. څو ځله يې دا خبره زما تر غوږ تېره کړه: ((ياره پيرجانه د ماشومانو غمه مې که نه وای ما په نېره هم شپې سبا کولې، خو له کابله نه وتلم، کابل خو زما د دردونو، غمونو، برياوو او ماتو کور دی، زه دا کله يوازې پرېږدم. خو افسوس چې د ماشومانو غم دی)). بيا به يې يو سوړ اسويلی وکېښ او يوه ترخه موسکا به يې پر شونډو تېره کړه. نور يې د دندې د ساتلو لپاره پيسې او مالي لگښت نه درلود، چې دی پرې خپله دنده وساتي. لغمان ته راغی او بيا يې د پېښور مخه ونيوله. په پېښور کې هم تر ډېرو انتظارونو او کړاوونو وروسته ورته د بي بي سي د روزنيزې ډرامې د ليکوال په توگه دنده وسپارل شوه. د کلدارې معاش مزه يې لا ځکلې نه وه، چې د مرگ پرښتو يې روح پخپلو

وزرونو کې د ابدیت پر لوري یووړ او بیا د بي بي سي راډیو له لارې داسې یو خبر خپور شو: ((په خواشینۍ سره مو خبر ترلاسه کړی چې د هېواد نامتو شاعر اسحق ننگیال نن په پېښور کې د ۴۲ کلونو په عمر د زړه د درېدو له کبله په حق ورسېد)). ددې خبر په اورېدو سره د هېواد ټولو فرهنګیانو که په داخل کې وو او که په بهر کې داسې یو دردونکی ټکان وخوړ، چې د ټولو زړونو ته یې د غم لمبې ورسولې. دا د ننگیال د سرگردانه ژوند په باب څو یادونې وې چې دلته یې لنډیز راوړل شو. سره له دې چې ننگیال د ژوند په اوږدو کې له ډول ډول کړاوونو سره مخامخ شوی، خو د تېرو شپږو کلونو کړاوونو هغه دومره ځورولی او ټکلی دی چې نور په هېڅ وخت کې هغه دومره روحي، رواني، سیاسي، اقتصادي او نور فشارونه نه دي زغملي. د یو لیکوال په اند: ((غوره ادبیات د اختناق په حالت کې رامنځته کېږي)) او شاعر یا لیکوال د اختناق په مقابل کې له ادبیاتو څخه د یو روحي او رواني غبرګون په توګه کار اخلي.

هر څومره چې دا فشار او اختناق پیاوړی وي، عکس العمل یې هم هماغسې وي. د ننگیال د تېرو شپږو کلونو شاعري د همدغو ډول ډول ظلمونو او اختناق زېږنده ده، نو ځکه پکې سوز او درد دده تر پخوانیو شعرونو څه زیات دی.

د غم او درد په دې تېرو څو کلونو کې د ننگیال د شعر ښاپېړۍ لا پسې سینګار شوې ده. دده د فکري تګلوري لیکې او ستنې محکمې شوي او شاعر د شعر د پوخوالي، فکري ثبات او د بشپړو انساني ارزښتونو په پېژندنه او ځلونه کې بریالی شوی دی. په حقیقت کې د ننگیال د وروستیو کلونو شعرونه د هغه د ښکېلې او اوچتې شاعرۍ رنگین او مانیز ګلابونه دي. (ښکاري ته) دده یو ښکلی عاطفي او انساني شعر دی چې ده

د ۱۳۶۵ ل کال د غبرگولي د میاشتې پر لومړۍ نېټه لیکلی دی. دې شعر نه یوازې په هېوادنۍ کچه زیات منښت پیدا کړ او ډېر اغېز یې وشیننده، بلکې د شمالي کوریا په هېواد کې د ځوانانو د یو نړیوال فیستوال په ترڅ کې چې د افغاني سندرو غاړو له خوا د موسیقۍ په څپو کې په سندريزه بڼه ولوستل شو، نو د ټولو اورېدونکو او مینوالو د منښت وړ وگرځېد او دې شعر هلته لومړی مقام وگټه، خو د ننگیال د شعري بهیر د پرمختګ په وجه د مړینې په نږدې وختونو کې هغه دا شعر ((پوره شعر)) نه گانه او ویل یې چې د ((شعاریت)) نښې په کې لیدل کېږي. ننگیال د تېرو اوو اتو کلونو په موده کې ښه ډېر شعرونه ولیکل، خو د ځانګړو مجموعو او یا مجموعې د چاپ امکانات ورته برابر نه شول. له دې کبله د هغه د وروستیو کلونو شاعري د شعر د زیاتو مینوالو او لوستونکو له لیده لرې پاتې شوه. ځکه نو کله چې به کوم لیکوال او یا کره کتونکي دده د شاعرۍ په باب ناسم نظر ورکاوه، نو دی به ډېر په قهرېده او ویل به یې: ((دی نو زما له اوسنۍ شاعرۍ څخه څه خبر دی هغه خو ټوله له ما سره په کتابچو کې پرته ده...)).

د ده یوه ستره هیله همدا وه چې د خپلو شعرونو ټولې مجموعې چاپ او په خپلو سترگو وویني. د ننگیال په ژوند خو د هغه هیله پوره نه شوه، خو دادی د هغه تر مړینې وروسته، په جرمني کې د افغان فرهنگیانو او فرهنگپالو په مالي مرسته د هغه دا ارمان پوره شو. ما چې کله د هغه د ناچاپه شعري مجموعو د چاپ پر کار پیل وکړ، نو ننگیال مې یوه شپه په خوب کې ولید، خوله یې له خدا شنه وه او همداسې په خوشالۍ یې راته وویل: ((پیرجانه! زما مجموعې چاپېږي؟ آ؟ بېشکه والله...)) ما ورته ویل هو ستا ټول شعرونه چاپېږي. په هغه شپه له خوبه راوینښ شوم، تر سهاره

خوب رانغی، لاتین مې ولگاوه او د ننگیال په چورت کې لارم- یو ځل مې د هغه ټولې خاطرې تر نظر تېرې شوې.

کله چې مې د هغه د شعرونو توري لوستل، نو په هر توري، هر شعر او د شعر په هره پاڼه کې راته د ننگیال تصویر تر سترگو سترگو کېده. زه ددې شعرونو تر پایه په دې پوه نه شوم، چې زه په کوم حالت کې یم، لکه یو څوک چې په خلا کې روان وي.

د ننگیال د وروستیو کلونو، فکري او عاطفي شخصیت کټ مټ د هغه د اوسنیو شعرونو له مانیزې او عاطفي خوا سره منطبق و. هره پاڼه کې ننگیال و، په هر توري کې ننگیال و، دا هغه ننگیال نه و چې د خپلې شاعرۍ په پیل کې او یا تر هغه وروسته د څو کلونو په شاعرۍ کې ځلېده. دلته یو بېل ننگیال و. هغه د خپلې مینې او عاطفي پر سپین آس سور او د ښاپېریو ښار ته روان و او لکه له هغه ځایه یې د خپل ستي او تېي ولس د درملونې لپاره د ښکلاوو ټکورونه راوړل. ما هره شېبه له ننگیال سره خبرې کولې او دومره خبرې چې د هغه په ژوند به مې ورسره نه وي کړې او کېدې شي لوستونکي هم زما پر برخلیک اخته شي.

خو ددې سوچونو او فکرونو په منځ کې خوشاله په دې وم، چې د هغه د ټولو ناچاپه شعرونو غټ جونگ چاپېږي. کله چې دا مجموعه چاپ شوه، نو زه به یې د الینگار د ښکلې شاعرانه درې د بسرام په کلي کې د ننگیال پر قبر کېدم او مبارکي به ورته ورکړم. د هغه روح به څومره خوشاله شي او هغه ارمان چې دده پر ژوند پوره نه شو، وروسته تر مرګه به پوره شي. په همدې هیله مې د هغه شعري مجموعه چې په کور کې وې ترلاسه کړې. هغه یوه شعري مجموعه چې کاپي یې ده سره په کور کې وه انځور صاحب ته هم لېږلې وه، هغه هم ترلاسه شوه. دا شعرونه چې ما وکتل زما په نظر

کم ښکاره شول ځکه ننګیال چې به کوم شعر ولیکه نو د نورو شاعرانو په شان به یې خپلو ملګرو ته ضرور اوراوه.

حفیظ الله ګردش، صدیق الله بدر، نورمحمد لاهو او عبدالغفور لېوال ته مو د ننګیال صاحب د هغو شعرونو په باب چې په دې مجموعو کې نه وو او په ځینو اخبارونو کې په متفرقه ډول چاپ شوي وو، وویل موږ ټولو په اخبارونو او نورو خپرونو کې د ننګیال صاحب هغه شعرونه پیدا کړل چې په تیت و پرک ډول چاپ شوي وو او په دې مجموعو کې نه وو راغلي، بیا هم ماته د خپل اټکل له مخې دا شعرونه پوره نه برېښېدل. د کتاب د تورو لوستل بشپړېدو ته نږدې شوي وو، چې یوځل بیا په لغمان کې د ننګیال صاحب کور ته لاړم. د هغه مشر زوی (ارش) ته مې د ننګیال صاحب د یو داسې عکس یادونه وکړه، چې تراوسه په خپرونو کې چاپ شوی نه وي او هم مې ورته وویل چې د ننګیال صاحب کتابونه او پاڼې یو ځل بیا وګوري، ګوندې څه شعرونه یې ترلاسه شي. هغه ماته وویل: ((موږ څو ځله د خپل پلار کتابونه او یادښتونه واپړل راواړول، څه چې وو هغه مو تاسو ته درکړل خو موږ به یوځل بیا هم ټول کور وګورو)). په پېښور کې د مجموعې کار د بشپړېدو په وروستیو شېبو کې و، چې د ننګیال صاحب زوی (ارش) په ډېرې بیرې له لغمان نه ځان راوړساره او د ننګیال د شعرونو یوه بله کتابچه یې هم راوړه. ما چې د ننګیال صاحب دا شعرونه وکتل، دومره خوشاله شوم چې د ټولو سترپاوو بار مې یو ځل له اوږو لرې شو. بیا مې دا ټولې کتابچې له اخبارونو او خپرونو او په متفرقه ډول راټول شوي شعرونه سره پرتله کړې، تکراري شعرونه مې ترې لرې کړل، دغه راز مې دده له دوو چاپ شویو شعري مجموعو (هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) څخه یو شمېر شعرونه ورسره یوځای کړل. اوس تر زیاته بریده

پر دې باوري يم چې د ننگيال نور شعرونه به نه وي پاتې. ده له خپل ناوډلي (نامنظم) ژوند دود سره سره د خپلو شعرونو د ثبت انتظام ته ډېره پاملرنه کړې وه. له دې څخه دا څرگندېږي چې ننگيال تر خپل ځاني ژونده هم له شعر سره ډېره مينه درلوده، ځکه چې هغه د خپل ژوند د ښېرازۍ مېړنۍ نه و، خو د ښکلي شعري شتمنۍ څښتن و. ده انځور صاحب ته د يو ليک په ترڅ کې ليکلي وو: ((څو شعرونه مې له ((سپنتا)) سپين ږيري سره پاتې شول او له ماسره يې اوس کوم نقل نه شته، هغه غوښتل څه پرې وليکي خو حالاتو وخت ورنه کړ، که چېرې مې بيا وموندل نو در وبه يې لېږم)). له ((سپين ږيري)) څخه يې مقصد (ښاغلي سليمان لايق) دی چې ننگيال ورسره د شاعرۍ ښه ملگرتيا لرله. دا چې دا شعرونه به پياوړي شاعر سليمان لايق سره وي او که نه؟ زه خبر نه يم. د ننگيال صاحب د شعرونو د کتابچو او د شعرونو د نېټه ليک له تسلسل نه داسې ښکاري چې د ننگيال صاحب نور شعرونه به نه وي پاتې. دا ليک هغه انځور صاحب ته له کابل نه د ۱۳۷۱ل کال د زمري پر ۱۲ نېټه ليکلی و. تر هغه وروسته د څو کلونو په ترڅ کې هغه خپل شعرونه له سره په نويو کتابچو کې ليکلي وو او د هغو شعرونو بل نقل هم ورسره موجود و، چې انځور صاحب ته يې لېږلي وو، نو کله چې انځور صاحب ته د لېږلو شعرونو نقل وروسته ترتيب شوی نو دغه راز به ښاغلي سليمان لايق ته ورکړل شوي شعرونه هم بيا له سره په کتابچو کې ليکل شوي وي. بيا هم که ښاغلي لايق سره دا شعرونه موجود وي او هغه ددې مجموعه له شعرونو سره پرتله کړي او کوم چې په دې مجموعه کې راغلي نه وي، ترچاپ وروسته د هغو د خوندي کولو هڅه وشي، نو دا به پښتو ادب ته يو ډېر گټور کار وي.

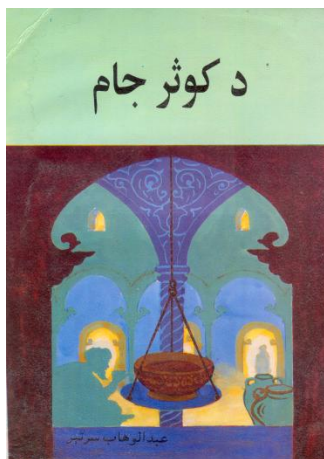
د ننگيال دا مجموعه (سيندونه هم مري) د هغه د (نېږې په مالت کې، نه جام نه خادر، دا جل دا برسات، سيندونه هم مري، ځينې متفرقه شعرونو او د چاپ شويو دوو مجموعو هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) له څو شعرونو څخه جوړه ده. ددې مجموعې چاپ د پښتو شعر په ځانگړي ډول ازاد شعر په برخه کې يوه ډېره په زړه پورې، درنه او ارزښتمنه ډالۍ ده. خو له دې درنې ډالۍ سره سره به مو دا ارمان تل په زړه کې پاتې وي چې: ((کاشکې ننگيال ژوندۍ وای چې داسې نورې ښکلې او ارزښتمنې ډالۍ يې خپلې ژبې ته وړاندې کړي وای)). ننگيال ته دعاگانې.

په مينه او درناوي
محمد اسمعيل يون
۱۳۷۷ل کال - ليندۍ
پېښور - پښتونخوا

له ((خیرې گربوانه)) تر ((کوثر جامه)) د اوبنکو او اسوبلیو مزل

تل مې له ځانه دا پوښتنه کوم
طوواف به کله له وطنه کوم
زما کعبه زما جنت وطن دی
لمونځ به یې کله په لمنه کوم.

کله چې پر افغانستان دا تېر شلکلن ناوړین خور شو او بیا یې بېل

بېل بشپړتيايي پړاوونه وو، نو په هر
پړاو کې د هېواد زياته علمي پانگه تباہ
شوه، د ((مغزونو فرار)) پيل او د وخت
په تېرېدو سره په هېواد کې يو
فرهنگي تشيال (خلا) رامنځته شو.
شاعران او ليکوال چې د ټولنې ذهني
مخکښان دي، هېواد پرې سور تنور
شو، زيات شمېر يې نورو هېوادونو ته
مهاجر شول.

جرمني هم يو له هغو هېوادونو څخه دی، چې گڼ شمېر افغان
ليکوالو او شاعرانو ته يې پناه ورکړې ده. داسې اټکل کېده چې دا

افغان لیکوال به هم د وخت په تېرېدو سره د همغو ټولنو په ژوند لوېشې کې حل شي او خپل رنگ او اند به بايلي.

خو شاعران او لیکوال د غم پر ورځ پیدا وي، خدای پاک که له یوې خوا د ژوند د سختو ازموینو په بټیو کې ازمويلي وي، نو له بلې خوا یې پرې د مینې او عاطفې خوږ او نرم باران ورولی وي، زړونو کې یې د مینې خزانه او یوه بهانده چینه وي چې هېڅ وچېدا نه لري. بل ستر نعمت دا دی چې خدای (ج) شاعر د خپل ټاټوبي، ولس او هېواد له مینې سره داسې روږدی کړی وي، چې هر مهال او هر ځای کې چې اوسي، د خپلې مینې لمنه یې نیولې وي. ځکه نو افغان لیکوال او شاعران که پردي وطن ته هم لاړل، خو پردي نه شول.

دوی اوس هم د گلو په بستر کې پر لمبو ژوند تېروي، جسم یې هلته خو اند او روح یې دلته دی. اوس پر هره میاشت د لویدیځمېشتو افغان لیکوالو، شاعرانو او فرهنګپالو له خوا په بېلابېلو برخو کې دومره علمي، ادبي او تاریخي کتابونه چاپېږي، چې په هېواد کې تر حکومتي سطحې څو ځله زیات دي. یوازې همدا جرمني به د بېلګې په توګه راوړو.

اوس په جرمني کې ګڼ شمېر افغان لیکوال او فرهنګپال د افغاني فرهنګ د خدمت لپاره هلې ځلې کوي. په جرمني کې ((د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا)) ټولنه چې ښاغلی خلیل الرحمن رسولي، جمال الرحمن او ډاکټر خوشال روهي یې مخکښ هڅندویان دي، نور ګڼ شمېر لیکوال او فرهنګیان یې سره راټول کړي، ځینې مهم آثار یې چاپ کړي او چاپوي یې. ((د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه)) چې د هېواد تکره لیکوال زرین انځور یې مشر دی - د شپږولي شېر،

استاد محب، شېرین گردیوال او نورو گڼ شمېر لیکوالو هڅې یې سره یوځای کړي. مهم آثار یې چاپ کړي او چاپوي یې. د ډاکټر یحی وردگ په مشرۍ ((د افغانستان معلوماتي مرکز)) د افغانستان په اړه افغانانو او نورو ته په زړه پورې معلوماتي آثار وړاندې کوي. ښاغلی امام الدین ساپی په پېښور کې ((د پښتو څېړنو مرکز)) پرانیستی او هېواد ته د سترو فرهنګي خدمتونو جوگه دی. ښاغلی کبیر ستوري د خپلو سیاسي هڅو ترڅنګ یو لړ فرهنګي خدمتونه هم تر سره کړي او تر سره کوي یې. عبدالقادر ودان د کمپیوټري خدمتونو له لارې د هېواد ملي ژبه له تخنیک او علمي چارو سره غاړه غړۍ کړې. محمداجان یار، مبارز څاپي او ځینو نورو لیکوالو د خپلو او نورو شعري مجموعو د چاپ له کبله خپله فرهنګي مینه په زبات رسولې. ښاغلی محمد اعظم عبیدي د ((اسمائي)) په شان د یوې ښکلې مجلې د چاپ له کبله خپله هېوادنۍ او فرهنګي مینه په ډاګه کړې. ښاغلي رمضان، اجمل روحي او نورو افغان ځوانانو په خپلو مندو تړو له هېواد سره خپله مینه زبات کړې او داسې نورې ډېرې بېلګې چې دلته یې د ټولو راوړل د دې لیکنې اړتیا نه بولو.

ښاغلی عبدالوهاب سرتېر هم د دغه مهاجر فرهنګي بهیر یو بلبل دی. سرتېر په دې موده کې گڼ شمېر شعرونه لیکلي، چې زیات شمېر یې تر هېواده بهر په افغاني خپرونو کې خپاره شوي دي. ((خیرې گربوان)) د هغه د شعرونو لومړۍ ټولګه ده چې د همدې کال په پیل کې په پېښور کې چاپ شوه او دا دی د همدې کال په پای کې ((د کوثر جام)) په نوم د هغه د شعرونو دویمه ټولګه چاپېږي.

سرتېر یو رند، بې پروا، سرزوری او مستانه شاعر دی، هغه تل د حالاتو پر وړاندې ودرېدلی او په خپل کلام کې یې هغه څه انځور کړي چې ده لیدلي، حس کړي او درک کړي دي، د وخت واکمن ده ته گواښېدلي او دی د شعر په وسله سمبال هغو ته. ده له هرې شپې او هرې تیاري سره ډغره وهلې او دا یې له خپلې مینې سره لوړه کړې ده:

زما ډغري چې له شپې سره دي وجه داده
میښي زما را اچولی دی قسم غاړه کې.

سرتېر په رښتیا هم یو سرتېری انسان دی، هغه د ژوند زیاته موده له حالاتو سره مخالف پاتې شوی، هر وخت یې د یو مست لېوني په شان د زمانې گرېوان نیولی او د نورو خلکو په څېر دومره هوښیار نه دی، چې پر هر وخت له وختونو سره غاړه غړۍ شي. هغه څوک چې سرتېر له نږدې نه پېژني، هغه ته څرگنده ده، چې دی یو سرغندوی انسان دی؛ د تنگو او سختو شرایطو پر وړاندې د بغاوت جذبه یې ډېره پیاوړې ده. له همدې کبله خو بېلابېلو رنگونو بدل نه کړ او د هر زورواک او بې باک پر وړاندې د خپل مسوولیت تر بریده ودرېد. ده په هېوادنۍ کچه د وخت هر ګوډاګۍ د خپل قلم په تېره ژبه وغنده او د هغه د منفي شخصیت څرنگوالی یې خلکو ته څرګند کړ؛ له تېرو ګوډاګیو رانیولې تر دې دمه پورې:

یو د اخوند بل د چودري ګوډاګی
که داسې ونه کړي خو مري ګوډاګی
رښه پناه ورکړه ملت ته زموږ
مرض نیولی دی ساري ګوډاګی

قانون او سوله په توپونو ولي
غواري له زړه نا کراري گوداگی
خالقه خدایه ته خو وینې دا ټول
زموږ خو سترگې نه لري گوداگی
د ځان او خپل بادار په گټه بولي
دا گدوډي او خودسري گوداگی...

عبدالوهاب سرتېر د جگړې زیاته موده په خپل هېواد کې پاتې شوی، د کرکې، کینې، اور، وینو او ټولو ناخوالو تېونه یې هم لیدلي او هم حس کړي، نو ځکه خو د جگړې د اورنیو شېبو د پای ته رسېدو هیله من دی. هغه مینه او عاطفه د انسان د ذهني ستړیا د له منځه وړو یوه اساسي وسیله او دمه ځای گڼي. د مینې غېږه داسې یو لامل گڼي، چې په هغه سره د بشر د ژوند دوا تضمینېږي، ډېرې روانې غوټې پرې اوارېږي او بیا په دې مینه کې ژوند کول او پر هغې کړېدل یو خوند او لذت گڼي:

ساقی جام را جام د مینې
کره نظر او پام د مینې
چې ترلی پورې ژوند دی
دی لازم دوام د مینې
ساقی بیا سرتېر اخیستی
نن له تالهام د مینې...

xxx

یمه لېوال مصیرانه د مینې
 زړه چې زما دی خزانه د مینې
 له محتسبه گیله نه ده پکار
 چې شوه دښمنه زمانه د مینې
 کړاو په مینه کې په خپله کیف دی
 په اور چې سوزي پروانه د مینې
 په چا به ښه په چا به بده لگي
 خوماسر کړې ترانه د مینې
 له ماسرتر سره یو زړه دی منم
 چې له پخوا دی نذارنه د مینې.

سرتېر پر ۱۹۹۳م کال د هېواد له غېږې لرې؛ جرمني ته مساپر شو،
 دغه پردیس ژوند له هېواد او خپلو خلکو سره د هغه د مینې سوز او
 ولوله لا پسې زیات کړل. ده په همدې څو کلونو کې زیات شمېر
 شعرونه او نظمونه ولیکل، چې زیاته برخه یې د هېواد او ولس مینې
 او درد نیولې ده. په دې ټولګه (د کوثر جام) کې داسې شعرونه او
 نظمونه راغلي چې له خپل ولس او هېواد سره د شاعر رښتینې، بې
 تکلفه سپېڅلې او رڼه مینه په ډاګه څرګندوي. هغه هېڅ شي هم،
 دومره ځورولی نه دی لکه له خپل هېواد څخه لرېوالي. کله کله ځینو
 ته داسې فکر پیدا کېږي ((چې څه دوی خو ښه دي، ځانونه یې د اور
 او وینو له څپو څخه ایستلي او د گلونو دیار ته یې پناه ور وړې ده))،
 خو په حقیقت کې ډېر کم خلک پوهېږي، چې شاعر او لیکوال دننه
 پر زړه داغلی وي؛ که په ظاهره هر څومره روغ رمت ښکاري، خو زړه

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړېمو کې

او روح یې ټکلی وي. سرتېر هم له همدغو پر زړه داغلو شاعرانو څخه
دی، چې یوه شېبه یې هم خپل هېواد له یاده وتلی نه دی. هغه وایي:
ما چې په المان کې څه گتلي هغه یوازې همدا یو څو شعرونه دي او
بس:

دا یو څو ساده شعرونه یې حاصل دي
ما سرتېر چې په المان کې گټه کړې

هغه پر اروپا مین نه دی، خو مجبوریت او قسمت پسې اخیستی،
دی د خپل وطن اغزي د نورو په گلانو نه بدلوي:

سرتېر مین په اروپا نه یمه
څو ورځې ژوند مې په قسمت دلته دی

xxx

خلکو زما یې له المان سره څه
سرتېر وطن لرم افغان یم ځمه

xxxx

زما د خپل وطن اغزي ښکلي دي
د جرمني او د فرنگ له گلو

xxx

وطنه ډېر هره خوا وگرځېدم
بله خوږه نه وه له تا نه غېږه

له دې درد سره کله کله بیا یو بل داسې درد هم مل شي، چې په زوره دې یو څوک مجبوروي، چې ولولې دې راوپارېږي او غبرگون وښيي، دا درد د ملي ژبې او هېواد گډ درد دی:

مخاطب چې په پښتو ژبه غلیم کړم
 اورېدو د خپلې ژبې مې حلیم کړم
 خپل وطن زما د مینې مدرسه ده
 زه سرتېر پکې سبق وایم تعلیم کړم.

((د کوثر جام)) شعري ټولگه کې داسې نور ښکلي غزلونه او نظمونه شته چې لوستونکي به یې په خوند ولولي. شاعر د خپل اند مرغلره د تخیل په وزرونو وړې، ((د کوثر په جام)) کې یې غوټه کړې، پرېولې یې ده او بیا یې د الفاظو جامه ور اغوستې، ده هغه څه په دې جام کې میندلي، لیدلي او نور یې لا هم په لټه کې دی، چې ده ته د یوې ښکلې محبوبې حیثیت لري او نور څوک پرې نه پوهېږي.

خلک په دې حقیقت پوه نه دي لا
 کوم چې لټه د دلبر په جام کې
 د لوړو څوکو او اسمان په لوري
 کومه الوزم سفر په جام کې

نړۍ او ژوند چې دواړه ښکلي گوري
 سرتېر لمبلي د کوثر په جام کې.

لکه څنگه چې دمخه مو وویل، سرتېر داسې یو انسان دی چې د حالاتو او واکمنو هېڅ ډول پروا یې نه ده کړې، د بغاوت او بې پروايۍ یو ځانگړی ژوند لوبښی او ژوند دود لري او د اوډلي (منظم) ژوند ډېر جوگه نه دی، همداسې یې په شاعرۍ کې هم د ځینو کره کتونکو د شعري حدودو او پولو پروا ساتلې نه ده. هغه له ۳۶ کلونو راهیسې شعرونه لیکي او د دې مودې په شاعرۍ کې هم د خپل زړه پر لاره تللی دی. زه چې دا لیکنه کوم، نو ټول عمر مې ۳۱ کلونو ته رسېږي، یانې د سرتېر شاعري زما له عمر څخه ۵ کاله مشره ده. زه نه غواړم د هغه د شاعرۍ د جولیز اړخ څه شننه وکړم او یا هم پرې نیوکه! خو دومره وایم کېدی شي لکه څنگه چې په سیاسي او ټولنیزه برخه کې د سرتېر، حالاتو او د وخت د واکمنو ترمنځ د نظر اختلاف و، دغسې دده د شعرونو پر جولیز اړخ د ځینو کره کتونکو له خوا نیوکې وشي. خو څنگه چې سرتېر په خپله یو بې تکلفه انسان دی او له هر ډول تصنع او ځان نښودنې څخه لرې دی، همداسې یې شعرونه او نظمونه هم بې تکلفه دي.

د ده کلام ساده، روان او ټولو ته د پوهېدو وړ دی، هر څوک یې په لومړي ځل لوستلو او اورېدلو پر مانا پوهېږي، په ځانگړي ډول هغه وخت چې سرتېر صاحب یې په خپله اوروې. د ده د کلام مانا په آني ډول د لوستونکي ذهن ته پرېوزي او ژر ترې خوند اخیستلای شي. ځینې شعر پوهان فکر کوي، هغه شعرونه چې مانیز بار یې دروند او یا څرگند وي، هغې ونې ته ورته دي چې ژر رسېږي، ژر مېوه کوي، خو ژر بهرته له منځه ځي. مانا دا چې ونه دومره مېوه نیسي، چې یا د هغې شاخونه ماتوي او یا یې ژر زړوي، خو هغه شعرونه چې د مانا له

وزن سره یې د لباس یانې الفاظو ظرفیت، ښکلا او قوت برابر وي هغه ونې ته ورته دي چې د خپل ځواک په اندازه مېوه نیسي او ډېر عمر کوي. هر کله چې پر الفاظو باندې مانیز بار زیات شي، نو د مانا هغه برخه چې باید پته او په پرده کې وساتل شي، د الفاظو د لباس له یوې څنډې څخه ځان څرگندوي، همدغه ځای کې تر ((شعریته)) د ((شعاریت)) تله درنېږي.

د سرتېر صاحب په یو شمېر غزلونو کې د شعر شعریت ته ښه پاملرنه شوې، د شعر د هنري اړخ او مانا ټول یې برابر دی لکه دا غزل:

تورې مې لږې د خپګان گرځي په غرونو د زړه
لکه باران مې را اورېږي په داغونو د زړه
د مایوسۍ د ماتو اوښکو له کاروانه سره
اوږې مې خاورې په ناکامو ارمانونو د زړه
یو څو بې وسه اسوبلي به مې خواخوږي کړي خپل
که مې خبر چېرته یاران شول په رازونو د زړه...

خو په ځینو نورو نظمونو کې بیا د مانا بار یو څه دروند شوی دی، خبره نېغ په نېغه او ډانګ پېيلي ډول بیان شوې ده. زه خپلې خبرې نور نه اوږدوم او د سرتېر صاحب د ((وړانګې)) په نوم د یو غزل په څو بیتونو خپلې خبرې پای ته رسوم.

د لمر له سترگو راوړېږي وړانګې
د شپې رگو کې چې بهېږي وړانګې

لکه چې پای د انتظار وي زموږ
لمر غزونې کړي وينېږي وړانگې
په موږ کې گوري تلوسه د مينې
چې مو څېرو ته هوسېږي وړانگې
زما سرتېر تورتم لوتلو خلکو
په تاسو تولو مې لورېږي وړانگې...

دا هم درانه لوستونکي او دا هم د کوثر جام.

په مينه او درناوي

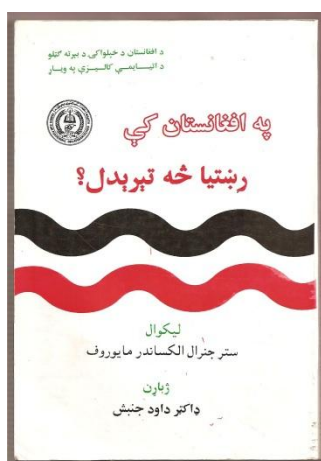
محمد اسمعيل يون

۲۰-۱۱-۱۳۷۷

پېښور - پښتونخوا

د واقعیتونو یوه هنداره

دا خبره رښتیا ده چې تر جگړې وروسته له جنایاتو نه پرده پورته کېږي، په افغانستان کې د شوروي د ټولو ځواکونو د لوی پوځي سلاکار ستر جنرال الکساندر مایوروف دا اثر (په افغانستان کې رښتیا څه تېرېدل؟) هم د افغان او روس د جگړې د واقعیتونو، رښتیاوو، دردوونکو او زړه بوږنونکو پېښو یوه هنداره ده.

په دې اثر کې دا خبره څرگندېږي، چې څنگه یوه لوی لښکر په ډېر غرور، تکبر او ښکېلاکگر اند سره زموږ پر هېواد یرغل وکړ او بیا دومره ننلې، کمزورۍ او ذلیل شو، چې د خپل ځان د راټولولو وس یې هم پیدا نه کړ. مایوروف د ځینو نورو روسي لیکوالو خلاف په دې اثر کې پر افغانستان، د شوروي یرغل له بنسټیزو موخو پرده پورته کوي او هم د هغو روس پلوه افغان چارواکو او سیاسي شخصیتونو څېرې برېښوي چې له شورويانو سره یو ځای یې د خپل هېواد په وړاندې، ویجاړۍ او عامه وژنه کې برخه اخیستې ده.

شوروي ځواکونو څه غوښتل؟ د څه لپاره راغلل؟ څه یې وکړل؟ او څه پرې وشول؟ دې ټولو پوښتنو ته په دې کتاب کې ځواب ویل شوی دی.

لیکوال اعتراف کوي، چې د شوروي یرغل موخه دا وه چې افغانستان د شوروي اتحاد شپاړسم جمهوریت کړي او روسان د هند سمندر گرمو اوبو ته ځان ورورسوي، خو د افغانانو سپېڅلي جهاد او ملي مبارزې دا هر څه په سیند لاهو کړل. لیکوال د جگړې پایله داسې ارزوي: ((د افغانستان جگړه د شوروي اتحاد له خوا ترسره شوې وروستۍ جگړه ده. دا له هغو وروستیو ځان وژونکو ماینو څخه یوه را وختله چې یو لوی دولت پرې والوت او درې وړې شو...))

په تولید ډول دا کتاب د شوروي یرغل او دهغه پړواندې د افغانانو د مبارزې د څرنگوالي او څومره والي په باب د لومړي لاس اسنادو یوه غوره سرچینه ګڼل کېدی شي.

ژباړن ته یې د نورو زیاتو بریو هیله کوو.

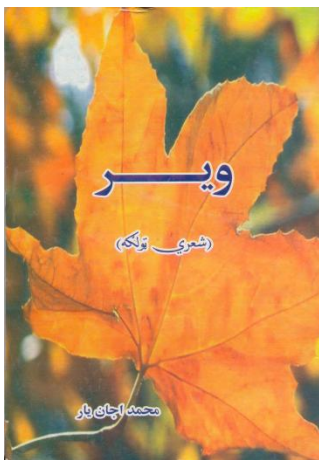
په فرهنگي مینه

محمد اسمعیل یون

۱۳۷۸ل کال پېښور، پښتونخوا

د لويديځمېشتي فرهنگي بهير يو ((يار))

د هېواد احصايې د مرکزي ادارې د يوې شمېرنې له مخې په تېرو دوو لسيزو کې د افغانستان په دولتي ادارو کې تر (۵۰) زرو تنو څخه زياتو

هغو کسانو کار کړی چې تر څوارلسم ټولګي څخه يې لوړې زده کړې ترسره کړې وې. خو د همدې دوو لسيزو په بهير کې د ډول ډول سياسي سيلابونو او رنګارنګ غميزو له امله تر هېواد دننه کدریزه اډانه درې وړې او وپاشل شوه.

د بېلابېلو فني، پوهنيزو او فرهنگي څانګو کدرونه، کارپوهان او متخصصين هېواد پرېښودلو ته اړ او په بېلابېلو

هېوادونو کې مېشته شول. داسې انګېرل کېدله او اټکېدله چې دا ټول کدرونه او د هغوی بل پښت به د همغو استوګنو ټولنو په اندود او ژوندود کې رنګ شي، خپله ملي او هېوادنۍ ځانګړنه به وبایلې، د بې هویتۍ په درياب کې به ډوب شي او بيا به خپل هېواد ته مخ هم راونه ګرځوي. د دې ډول بهر مېشتو افغانانو دويم او په تېره بيا درېيم پښت په باب دا پورتنۍ اندېښنه او انګېرنه کېدې شي، عملي شي، خو د اوسني پښت په باب دا اټکل او انګېرنه درست ونه ختل. اکثره افغانان په تېره بيا ليکوال، فرهنگيان، فرهنگپال او په يوه نومونه د پوهې او

قلم خاوندان له یوې لړې دمې او ساه ایستو وروسته یو ځل بیا د خپل هېواد په مینه رامات شول. سره له دې چې دوی له فزیکي پلوه له خپل هېواده لرې دي، خو له اروایي او ذهني پلوه یې ځان له خپل هېواد او خلکو څخه لرې کړی نه دی. تر یوې ټاکلې وقفې (ځنډ) وروسته دوی یو ځل بیا مینه، تخیل، ولوله او ملي اند سره یوځای کړل او د فرهنګي مبارزې ډګر یې تود کړ. اوس به هېڅ داسې اوونۍ او ان ورځ نه وي چې د هېواد په ملي ژبه یوه خپرونه یا کتاب چاپ نه شي. نننۍ فرهنګي بهیر په تېره بیا خپرنۍ برخه چې په کوم ګړندي ډول روان دي، دا زموږ په تېر فرهنګي او خپرنیز تاریخ کې ساری نه لري.

ښاغلی محمدا جان ((پار)) هم د همدغه بهر مېشتي فرهنګي او خپرنیز بهیر یو هڅاند غړی او یار دی چې تراوسه یې په خپل مټ د خپل اند واند (فکر او خیال) درې ثمرې (کوکارې) شعري ټولګه، (سره ډولۍ) د لنډو کیسو مجموعه او (د کونړ ټاټرې) خپرنیز اثر زموږ رنځېدلې افغاني ټولنې ته ډالۍ کړي او دا دی (ویر) یې د شعرونو دویمه ټولګه ده چې د ادب مینوالو ته یې وړاندې کوي. دا چې د (پار) برخلیک له (کوکارو) او (ویر) سره تړلی دا څه ناڅاپي خبره نه ده، بلکې دا د هغې شلکلنې غمیزې زېږنده او پایله ده چې زموږ ټوله ټولنه کړوي، پر اور یې اړوي او دادی اوس یې لا عمر درېیمې لسيزې ته هم اوږدېږي.

شاعر د ټولنې د یو ذهني ساتندوی او پالندوی په توګه کله چې د خپلې ټولنې جنازه په خپلو سترګو وويني او مړی یې دده پر وړاندې پروت وي، نو پرته له چغو، کوکارو او ویرونو نور څه کولای شي؟ خپله خو شاعر له ویر، فریاد او چغو پرته څه نه شي کولای، خو دده چغې،

فريادونه او کوکارې بيا کرار کرار مرو ارواوو او ویدو ذهنونو ته ساه ورکوي او له خوبه يې راويښوي.

د همدغې تودوخې په پايله کې د ټولنې غړي خوځون ته چمتو کېږي بيا ټولنه حرکت کوي او خپل ژوند خوندي کوي. يار صاحب هم د خپلې ټولنې د هغه سوي لوي بلبل په شان دی چې بڼ او چمن يې چا ترې تروړلای، مروړلای او سېزلای دی او دی يې ترې فراري کړی دی. سره له دې چې دی ډېرو ښو چمنونو او ښونو ته تللی، خو پرديو گلونو ته يې تپې نه راځي، ځکه چې د ده د روحي او جسمي ژوند ترمنځ واټن رامنځته شوی دی. د هغه په روح کې خپل طبيعت او طبيعي منظرو داسې غزونې کړي چې د چا مصنوعي ښکلا او لاس جوړي چمنونه يې ذهن نه شي خړوبولای. څوک چې د يار صاحب دا شعري ټولگه ولولي نو له يو داسې کونړي پښتون افغان سره به مخامخ شي، چې اوس هم د کونړ په (وته پور) کې مېشته دی او د کونړ په غرو رغونو کې گرځي راگرځي.

ده په خپل کلام کې له هېڅ ډول تکلف او تصنع څخه کار نه دی اخیستی، بلکې څه يې چې زړه غوښتي هغه يې په ساده او صميمي ډول مطرح کړي دي. صميميت او ساده گي د کلام د ښکلا يوه برخه ده، که په ظرافت سره وپېيل شي نو کلام به ډېر ښکلی کړي.

يار صاحب د يو رښتيني انسان په توگه ځان د تکلف او تصنع په زولنو نه دی تړلی، بلکې خپله خبره او موخه يې نېغه بيان کړې ده. ساده بيان سره له دې چې د يو شمېر کره کتونکو نه خوښېږي، هغوی يې د کلام هنري جوهر ته زيان رسوونکی بولي او وايي چې د هنري کلام عمر را لنډوي، خو د ساده کلام گټه داده چې د عام و خاص د

پوهې وړ وي، په سملاسي ډول د لوستونکي او اورېدونکي مانيزه او ښکلاييزه تنده خړوبوي او هغوی يې د مانيزې مرغلرې د پيدا کولو لپاره فکري هڅې او پلټنې ته نه اړ وزي، د يار صاحب کلام په ساده رنگ کې يو ښکلی ارمان رانغښتی، د ده د کلام مرکزي ټکی هېواد پالنه، ملت پالنه او له هغو سره مينه ده. که ده ژرلي نو هم د همدغه ارمان لپاره يې ژرلي او که کله خندېدلی هم دی، نو هم د همدغې هيلې ځلا خندولی دی. هغه څوک چې د يار صاحب له دې ملي او هېوادني ارمان سره گډ درد ولري، نو هغه دده له کلام څخه ډېر خوند اخيستلای شي.

سندرې په ژړا شوې چې سازونه لېوني شول
مطرب شو لاس ترزنې چې تارونه لېوني شول
دا ډېره موده چوپ دي په دې کلي کې سازونه
تپې شولې سرسامې مجلسونه لېوني شول
کړې وېړې ځوانۍ تر خاورو لاندې شولې غلې
خالونه ځوانيمرگ شول وربلونه لېوني شول...

يار صاحب د هغې اوږدې غميزې انځور باسي، چې زموږ ټول ولس يې نهيلی کړی، خو چاته يې لا تراوسه د خلاصون څرک نه لگي.

د زلفو تورې شپې اخيستی يم سبا نه راځي
توره تياره ده پر وطن باندې رڼا نه راځي
لارې سرې شوې دي چلېږي پرې تل سرې جنازې
ساندو وچ کړي ستوني، هېچاته خدا نه راځي
وينو کې وزېږېده لوی شو او تباه شو نسل

رحم پر دې غریب ولس باندې د چانه راځي
 وطن تالا شو خیر کړې (یاره) نور به کېږي لا څه
 پر سیند لاهو شولو عزت چاته حیا نه راځي.

کله چې پر شاعر د ژوند د ارمانونو د پوره کولو ټولې لارې بندې شي،
 نو یوازینی لاره چې پاتې کېږي، هغه الهي ځواک ته پناه وروړل دي.
 شاعر هم خپل وروستی دمه ځای او تمځای همدغه الهي دربار گڼلی او
 د خپل هېواد د ښېرازۍ، ښکلا او سوکالۍ هیله ورڅخه لري:

ای د ټولو ربه دا وطن راته بیا ښکلی کړه
 لمر د نوي ژوند زموږ اسمان کې راختلی کړه
 لږه شان موسکا خو هم زموږ پر شونډو راوله
 هغه د پښتون شان او شوکت راته ښاغلی کړه
 یو ځل خو زموږه دغه ستر ارمان ترسره کړه
 دا کنډواله ملک راته ناڅاپه غوړېدلی کړه
 تللې غرځنۍ درسره غرونو ته بیا راوله
 هر غدار زموږه په نړۍ کې شرمېدلی کړه
 ټول په خندا راوله چې مینه محبت وکړي
 بس دی هر غماز د (یار) له کلي نه نور غلی کړه.

یار صاحب سره له دې چې د پښتو ادب د اوسني پېر د نورو شاعرانو
 په شان حالاتو سخت ځپلی او اسکیرلی دی او دې دردونې او ځپنې له
 (کوکارو) نه تر (ویره) رارسولی، خو د دې ویر له څپاندو څپو سره سره
 بیا هم د زړه په تل کې یوه پټه شان مثبت هيله لري او په دې امید دی
 چې تیارې به لاړې شي او زموږ پر مالت به بیا سحر وځلېږي، د شاعر

دغه لوړ او پټ ارمان د سړي په ذهن او زړه کي د راتلونکي سوکالۍ
هیلې راتوکوي او پر ژوند مو باوري کوي.

زموږه پر مالت به بیا سحر راوڅپړي
سپوږمۍ به پر کنډو لوړ مازیگر راوڅپړي
منگيه دا زما تنده خو ستا په زړه کي لامبي
کتار به هم د پېغلو په ګودر راوڅپړي
دا تللي قافلې به بیا وطن ته راستنې شي
د دې ورېځو تورتم کي به لمر راوڅپړي
خندا به د هر چا پر وچو شونډو راخوره شي
ګلونه به په دښتو سمه او غر راوڅپړي
په شوخو شانو سترګو کي به ماتې تلوسې شي
د (یار) زخمي سینې نه به خنجر راوڅپړي.

زه د یار صاحب په پورتنی هیله من شعر پورې خپلې هیلې تړم، په
داسې حال کي چې دده په (ویر) کي ځان شریک ګڼم، کلام ته یې له
مثبت لید لوري ګورم او د هر ډول کره کتنې غشي پرې نه را وروم، دا
هم د یار صاحب نوې شعري ټولګه او دا هم تاسې درانه لوستونکي.

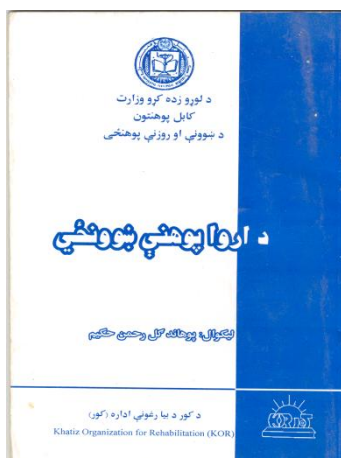
په ډېره زیاته فرهنگي مینه

محمد اسمعیل یون

پېښور-پښتونخوا

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنیزو اثارو خپرول، د یوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره

دېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنیز کتابونه یې خپرول. دغو اثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلینو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنیزو تجربو او معلوماتو په زیاتون کې یې کارنده رول درلود. د جګړې له

کبله د کتابونو او پوهنیزو اثارو خپرول پر تپه ودرېدل. د پوهاند صاحب گل رحمن حکیم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهیر کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د ارواپوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر یو شمېر نورو، اروایي مسایلو بحث کوي، د کابل پوهنتون په ښوونې او روزنې پوهنځي کې د یو درسي کتاب په بڼه تدریسېده، چاپ یې د نوموړي پوهنځي محصلینو ته خورا مهم و. د دغې اړتیا له کبله ما له پوهاند صاحب گل رحمن حکیم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب یوه لاسکښلې نسخه ماته راکړه. ما د هېواد ځوان لیکوال او

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا کتاب خطاطي کړ. د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکتر محمد فرید بزگر څخه چې د علمي کتابونو له خپرولو سره ډېره زياته مينه لري او تراوسه يې پخپله هم گڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکتر فرید بزگر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لگښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب گل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او له ښاغلي صديق الله بدر او گران ډاکتر فرید بزگر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوگه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنگي بډاینې

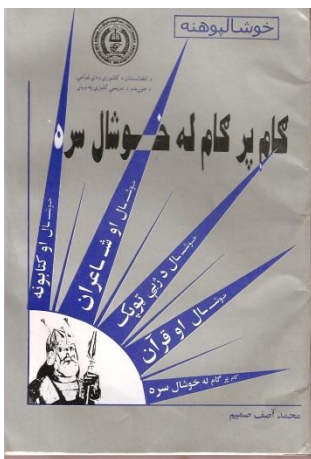
لېوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸- لم- ۱۸

ګام پر ګام له خوشال سره

لوی څښتن تعالی (ج) دوه لوی ستر نعمتونه پر پښتو ژبه او ادب لورولي دي؛ یو پښتو لنډۍ دي، چې د هر ډول اند اوانځور د وړاندې

کولو او جوړولو ځواک لري اود نړۍ هېڅ شعر ورسره د پرتلنې او مقابلي وړتیا نه لري؛ که دنړۍ د هرې ژبې شعري جوله له پښتو لنډۍ سره وتلل شي، د لنډۍ د جذابیت ځواک، د افادې قوت او د انځورونې رنگینې به ترې درنه شي. دویم نعمت خوشال بابا دی چې لوی څښتن پښتو ژبې او پښتو ادب ته په نصیب کړی دی. لوی خان د پوهې او هنر داسې یو

کان دی، چې د اند او هنر له غميو ډک دی. په نړۍ کې ګڼ شمېر لیکوال او شاعران تېر شوي، چې سیمه ییزې او ژبنۍ پولې یې ړنگې کړي، نړیوال شهرت او د انسانیت ستر مقام ته رسېدلي دي، خو د خوشال لوړتیا یوازې د شاعر او لیکوال تر بریده نه ده. لوی خان د ذهني ځواک یوه برخه شاعرۍ ته ځانګړې شوې ده او نوره یې د ژوند نورو برخو ته.

ویکتور هوګو او بلزاک د فرانسې لوی لیکوال وو، خو یوازې لیکوال وو، نه قومي مشران وو، نه سیاستوال او نه جرنیلان. شکسپیر د نړۍ

نامتو لیکوال و، خو یوازې لیکوال اوبس، پوشکین د روسیې او نړۍ نامتو شاعر تېر شوی، شخصیت یې یوازې د همدې شاعرۍ په شا او خوا کې مطرح کېږي، خو زموږ د پښتنو خان بیا داسې نه دی، خان نه یوازې شاعر او لیکوال و، بلکې ټولنپوه و، ژبپوه و، رنځپوه و، ارواپوه و، جگړن و، صوفي و، فلسفي و، ښکاري و، نقاد و، گرځندوی و، سیاستپوه او سیاستوال و، روزنپوه و، ملتپال او ملت رغاند و، تاریخپوه و، خو ((څه نه وو، چې نه و)) د خان ذهني ځواک هم پر همدغو خواو وېشل شوی و، کله چې سړی د بابا هر اثر لولي نو فکر کوي، چې ده به په بله برخه کې څه نه وي لیکلي. د ساري په توګه کله چې سړی (دستارنامه) لولي، نو فکر کوي چې خان یو سیاستپوه دی، کله چې (طب نامه) لولي یو رنځپوه او طبیب خوشال مو تر سترګو کېږي او کله چې (بازنامه) لولي نو فکر کوي چې خوشال له ښکار پرته بل هېڅ کار نه دی کړی، لکه چې خپله وايي: ((که د ښکار په چارو اخته نه وای، نو د دنیا هومره علمونه به زما وو)) کله چې د یو شخص ذهني ځواک تر شلو نه پر زیاتو بېلابېلو ډګرونو ووېشل شي او بیا په هره برخه کې د یوه غوره نظر او مقام خاوند وي، سړي ته پته لګي چې ددې شخص ټولیز ذهني ځواک څومره دی. نو که موږ هم د لوی خان په باب قضاوت کوو او یا یې له چا سره پرتله کوو، نو د خان ټوله ذهني قوه باید په پام کې ونیسو. یو ایرانی لیکوال او کره کتونکی دې ټکي ته متوجه شوی او ددې حقیقت جام یې پر سر را اړولای دی. دا لیکوال وايي: ((فردوسي چې په حماسي، سعدي چې په عرفاني او حافظ چې په غنایي برخه کې سره یو ځای شي، نو یو خوشال خټک ځنې جوړېږي)).

راورتي انگرېز د خوشال بابا د اثارو شمېر ۲۵۰ ټوکه (عنوانه) ښودلی دی. کله چې څوک د خوشال بابا ذهني شتمنۍ ته گوري، نو ددې اثارو پر شمېر پوره باوري کېږي. له نن څخه اټکل درې نیم سوه کاله او ان تر هغه را وروسته به د نړۍ په يوه هېواد کې هم داسې کومه بېلگه پيدا نه شي، چې د ورځني ژوند له سختو بوختياوو سره سره يې د ژوند په بېلابېلو ډگرونو کې د څومره والي او څرنگوالي له پلوه دومره اثار ليکلي وي.

د خان نبوغ او د ذهني شتمنۍ رنګارنگي له دې څخه هم څرګندېږي، چې د ده د اند و ژوند په باب تر اوسه پورې افغاني او بهرنيو ليکوالو تر يو زر عنوانه پورې بېلابېلې ليکنې کړي، خو بيا هم د خان د هنر په درياب کې داسې مرغلرې پاتې چې د ډېرو نظر لا ورته نه دی رسېدلای، نو ځکه خو لا د خان اند وژوند او هنري نړۍ نورې څېړنې او پلټنې ته اړتيا لري.

استاد محمد اصف صميم هغه افغان ليکوال دی، چې هم خوشالپوه دی، هم خوشال مين، ډېر کلونه کېږي، چې د بابا د اثارو پر څېړنه او شننه بوخت دی. اوسنی اثر هم دده د ډېرو کلونو د ژورو څېړنو او پلټنو پايله او ثمره ده. استاد صميم په دې اثر کې هغه څه راټول کړي، چې تر دې دمه لا د خوشالپوهانو لاس ورته نه و رسېدلای. (ګام پر ګام له خوشال سره) ددې اثر لومړۍ برخه ده، چې په خورا زيار او هڅه ترتيب شوې او داسې تاريخي اوډون يې ورکړی چې د بابا د ژوند سترو پېښو يوه رڼه هنداره ګڼل کېږي. ددې برخې اهميت په دې کې هم دی چې په خپله د لوی خان له اثارو څخه په کې زياته ګټه اخيستل شوې او

خان هم د زمانې د یو ستر اندیال (مفکر) په توګه د خپل ژوند پېښې لکه د یو تاریخپوه په توګه ثبت کړي دي.

استاد صمیم د بابا د فکر او هنر همغه لارې څارلي او د هغه د ژوند هره پېښه یې ورڅخه رابهر کړې ده. (خوشال او قران) د دې اثر بله غوره برخه ده چې په خوشالپوهنه کې یو بل څپرکی ګڼل کېږي. د بابا له قران لوستنې او گروهمنتیا څخه څرګندېږي، چې نه یوازې د قران د مطالعې خاوند و، بلکې پر قران باندې د یو گروهمن شخص په توګه د عملي ژوند په ډګر کې هم د الهي لارښوونو پر پلي کولو بريالی شوی و. (د خوشال د ژبې ټوپک) د اثر بله په زړه پورې برخه ده، چې د خوشال ستروالی اوزرورتوب ورڅخه ښه ترا څرګندېږي. خوشال د خپلې ژبې د ټوپک خوله لومړۍ ځانته برابره کړې ده، نو هغه څوک چې د دومره اخلاقي او فکري جرئت خاوند وي، چې تر هر چا دمخه پر خپل ځان نیوکه او ګوزار وکړي، پر ستروالي یې باید څه شک ونه شي.

(خوشال کتابونه او شاعران) هم د دې اثر په زړه پورې برخې دي او څېړنه یې په کار وه. په دې برخه کې د بابا د خپل وخت فرهنګي چاپېریال، د لیکوال او کتابونو څومره والی او څرنگوالی په ښه توګه څرګندېږي، د بابا د لوستنې ساحه هم ورڅخه ښکارېږي، پر هغو فکري واکمني هم او له هغو څخه د جذب ځواک هم، که په ټولیز ډول د استاد صمیم دا زیار وارزول شي نو په خوشالپوهنه کې یو ډېر ګټور او ځیرمن کار ګڼل کېږي، نه یوازې په خوشالپوهنه کې یوه نوې زیاتونه ده او د بابا د مینوالو او لېوالو لپاره د لوستنې یوه نوې لاره ده، بلکې د مسلکي لوستونکو پانې د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو د محصلینو لپاره هم یو ګټور اثر

دی او کېدی شي د خوشالپېژندنې مضمون د یو مرستندوی کتاب په توګه ور څخه ګټه واخلي.

موږ استاد محمد اصف صمیم ته ددې ګټور کتاب د لیکلو او چاپ له امله مبارکي وایو، مننه ورڅخه کوو، ستاینه یې کوو او د لوی خدای (ج) له درباره ورته نورې فرهنګي بریاوې غواړو.

په فرهنګي مینه

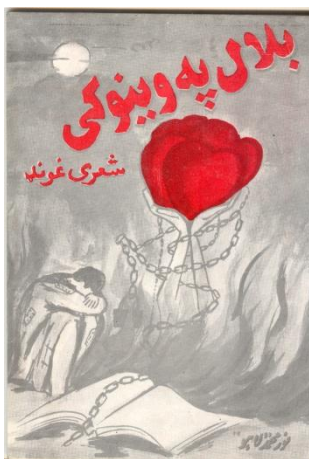
اسمعيل يون

۱۳۷۸ لمریز کال

پېښور، پښتونخوا

((لاهو)) شاعر

له نن نه پنځه وېشت کاله دمخه لوی څښتن(ج) د کابل د لندر په سیمه کې د رڼا یو ستایونکی او پالونکی گل (نورمحمد) وتوکوه، ورو ورو یې په رنگونو او ښکلاوو کې داسې رنگ کړ چې یو وخت یې ځانته پام

کېده، نو بیا د مینې، عاطفې، ښایست او رنگونو په سیند کې ((لاهو)) شوی و. دی د مینې اوبو دومره وړی و چې بیا ترې نه ده خپله ځان را ایستلای شو او نه هم چا لاس ورکولای شو. ((نورمحمد)) د مینې او رڼا گانو، اهوونو، اوسپلو، غمونو او دردونو په یو ځای شوي سیند کې دومره غوټې ووهلې چې د دې سیند له تله یې د ښکلو گړنیو مرغلو (شعرونو) ټولگه راجوړه کړه.

اوس چې د نور په سیند کې د لاهو شوي ((لاهو)) شعرونه لولو، نو د همدې رڼا، ښکلا، اه درد، فریاد او د خپل سوي لوي چاپېریال انځورونه مو په سترگو او ذهن کې راټوکېږي. خدای(ج) پر لاهو ډېر مهربانه شوی، چې له نازک احساس او خوږمن زړه سره یې ورته د شعر ښاپېړۍ هم په نصیب کړې ده. که د یو بشپړ عاطفي انسان (شاعر) د احساس غمونه د شعر الهه په خپلو وزرونو کم نه کړي، نو خدای خبر

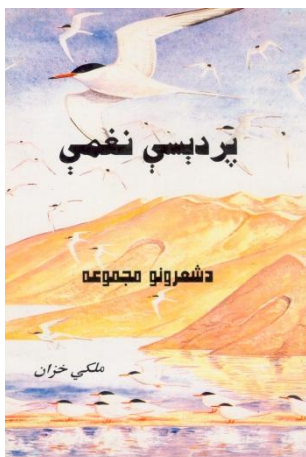
چې د هغه زړه به څومره حرکت وکړای شي؟ ((لاهو)) د یوه عاطفي موجود په توګه د ټولنې هر درد او غم دومره ځورولی چې له نا چارې یې شعر ته پناه وروړې ده. د ټولنې هر دردوونکی او خوشالوونکی انځور چې د ده په شعرونو کې گورو، نو هغه یو ځل د ده ذهن او زړه ته لاره کړې، هغه یې د خپل ذهن او زړه په پردو کې تاو کړی، د احساس په اوبښکو یې وینځلی او بیا یې موږ ته په انځوریز ډول وړاندې کړی دی. ((بلال په وینوکې)) د ده د انځوریزې شاعرۍ لومړۍ ټولګه ده. دوه نورې شعري ټولګې یې هم د چاپ انتظار باسي. زه د لوی خدای (ج) له دربار نه هیله لرم، چې ((نورمحمد)) دې نور هم د شعر او ښکلاوو په سمندر کې ((لاهو)) وي او د ښکلو مرغلو د را ایستلو او ځلولو جوګه دې وي، خو داسې نه چې یو وخت د ژوند د مستۍ په سیند کې دومره ډوب شي، چې د ټولنې غمونه هېر کړي او د خوښۍ په څپو کې یې هر څه له یاده ووځي.

د شاعر لاهو د لابري په هیله

اسمعيل يون

پردېس ژوند او ((پردېسي نغمې))

په تېره لسيزه (۱۳۶۰-۱۳۷۰ کلونو) کې په کابل کې د شعر او

شاعری بهیر ښه په څپو و. ښاغلی ملکي خزان هم د دې بهیر یو فعال غړی و. دی سره له دې چې یو پوځي سړی و، خو ادبي ذوق او ولوله پرې دومره غالب وو، چې له سختو عسکري دندو سره سره یې هرې ادبي غونډې او مشاعرې ته ځان رسوه. همدغې مینې او لېوالتیا د ده ذهن له اغزن پوځي چاپېریال څخه رابهر کړ او

د شعر په ورېښمین تال یې وزنګوه. ملکي خزان په تېره لسيزه کې ښایسته ډېر شعرونه او نظمونه ولیکل، چې ګڼ شمېر یې د هېواد د هغه مهال په خپرونو کې خپاره شوي، خو د ځانګړې شعري ټولګې د چاپ مجال ورته ور نه کړ شو. د روانې لسيزې (۱۳۷۰-۱۳۷۹ کلونو) په بهیر کې چې د کابل ښار او د هېواد د سیاسي او پوځي نظام ښه واړول شوه، نو ملکي خزان هم لکه د ځینو نورو په شان لومړی پېښور، بیا د پاکستان نورو ښارونو او بیا ایران ته مهاجر شو. ملکي خزان د تېرې

لسیزی د ژوند معکوس دا ځل د قلم او مسلک د روزۍ پر ځای، د لاس مزدوری ته کېناست. سره له دې چې د هغه پر ژوند خزان راغلی و او د هیلو ډېر گلونه یې ورته مروړولي وو، خو د ده پر اند او همت د دې خزان زور ونه رسېده؛ هغه په هجرت کې هم قلم له گوتو ونه غورځاوه او بنایسته ډېر شعرونه او نظمونه یې ولیکل. ((پردېسې نغمې)) د ده د همدغې نږدې یوې لسیزی پردېس ژوند شعرونه دي، چې د ده د مهاجر ژوند د ناخوالو انځورونه په کې شوې ده. که چا ملکي خزان له نږدې نه لیدلی وي، نو ډېره ښه به ورته څرگنده وي، چې هغه د سپېڅلو ولولو یوه څپه ده. سپېڅلي خلک خپله ولوله او جذبه نېغ په نېغه بیانوي، نه د وېرې پروا لري او نه د خطر.

ملکي خزان هم په خپل دې کلام کې خپل احساسات نېغ په نېغه بیان کړي او خپل زړه یې ښه تش کړی دی. د شعر کره کتونکو د گواښونو او اخطارونو پروا یې هم نه ده کړې، خو د خپل زړه غوټه یې ښه اواره کړې ده. د یو شاعر روحي بار د کمولو او رواني ستړیا د له منځه وړلو لپاره ښه لاره داده، چې شاعر خپل زړه کې غوټه نه پرېږدي او وایي چې د خپل اند ناوې باید د گلوبیونو په پاڼو کې تاوه کړي او د تخیل رنگین شال ور په سر کړي، په تولید ډول د استاد الفت په وینا ((شاعران له قید و بنده بې پروا دي.)) ملکي خزان هم داسې یو شاعر دی، چې د خپل اند په ازادۍ کې له قیده و بنده بې پروا دی. زه دا شعري ټولګه د هجرت په ستونزمن او اغزن چاپېریال کې د ملکي خزان

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

د همت او بریا غټه نښه گڼم. دانش خپرندويي ټولنې ته چې تل يې د چاپ په برخه کې د کموسو او بېوسو لیکوالو او شاعرانو لاسنيوی کړی، د دې شعري ټولگې د چاپ له امله شاباسي ورکوم او خپله شاعر ته يې زیاته زیاته مبارکي وایم. خدای دې وکړي، چې هېڅکله هم د خزان صاحب پر شعرونو خزان رانه شي او پر شعري یون يې تل پسرلی وي پسرلی.

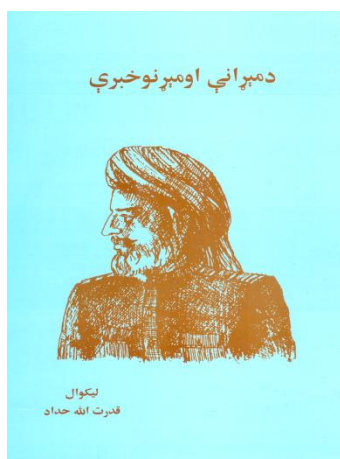
په فرهنگي مینه

اسمعيل یون

پېښور ۱۳۷۹ل کال د غبرگولي ۳۰مه

ددې اثر لیکوال او خپرندوی په باب څو خبرې

ښاغلی قدرت الله حداد په اوسنیو څو لسیزو کې د افغانستان د ملي مبارزې د فرهنګي او لیکنې ډګر یوه نومیالی څېره ده. حداد صاحب د

ځوانۍ له شېبو نه بیا تر دې دمه قلم له ګوتو نه دی لرې کړی او د ګڼو لیکنو او ځانګړو اثارو په خپرولو سره یې خپله ملي، هېوادنۍ او فرهنګي مینه په زبات رسولې ده. د ده په هره لیکنه د ملي اند و ارمان دښمنانو خپل تندي تریو کړی او دوستانو ورین کړی دی. د هېواد او خاورې شعوري دښمنانو او د

هغو پلویانو وخت پر وخت د حداد صاحب پر لیکنو نیوکې کړي او هڅه یې کړې چې هغه په افغاني ټولنه کې په ((فاشیستي)) هڅو تورن کړي. د ملتپالو افغانانو د مخالفینو یو مهارت په دې کې دی چې دوی تل هڅه کوي په تبلیغاتي فعالیتونو کې له تعرضي چلند نه کار واخلي. هر کله چې یو افغان د خپلې ملي ژبې، ملي حقوقو او د خاورې د بشپړتیا او د ملت د سرلوړۍ خبره پورته کړې ده، نو دوی ژر تر ژره پرې د نشنلیست او فاشیست، ژبپال او ملتپال تور پورې کړی دی. ملتپالنه او ژبپالنه یې

زموږ په ټولنه کې په ځانگړي ډول د پښتنو لپاره یو جرم گنلی او انگرېلی دی. په داسې حال کې چې دوی په خپله د بل چا د ژبې په غوڅولو او زېښنلو د فاشیزم د وروستي پړاو پلي کوونکي دي. دې ډول کسانو په خپل تعرضي تبلیغ سره یو زیات شمېر پښتانه روڼ اندي له دې کبله چې څوک ورته نشنلیست او یا فاشیست ونه وایي له خپلې ملي لارې او تگلارې اړولي او د زیات احتیاط سیوري ته یې خوښولي دي. خو داسې روڼ اندي پښتانه هم شته چې زموږ د ملي ژبې او ملي ارمان د دښمنانو د یرغلیزو هڅو د دفاع ځواک هم لري او د متقابل گوزار قوت هم. ښاغلی حداد صاحب د همدغه ډول روڼ اندو پښتنو لیکوالو له جملې څخه دی.

ده په تېرو دریو لسیزو کې د نورو د ژبني او کینه ییز یرغل پر وړاندې هم دفاع کړې او هم یې د خپل قلم څوکه ښه تېره کړې ده. ځکه خو حداد صاحب لکه د یو شمېر نورو پښتنو لیکوالو په څېر افغان ضد ډلو تپلو او اشخاصو ته د سترگو اغزی دی.

(د مېړانې او مېړنو خبرې) د حداد صاحب یو بل مېړنی جرئت دی چې د خپل ملي ارمان لپاره یې ترسره کړ. په دې کتاب کې داسې مسایل راغلي چې مړاوو ارواوو ته ځواک وربښي او د سړي ملي ولوله او جذبه پیاوړې کوي. له تاریخي پلوه هم داسې نوي مسایل په کې راسپړل شوي چې تراوسه پورې یې لا ډېرو لیکوالو او مورخینو ته څرک نه و لگېدلی. په ځانگړي ډول د ازاد خان سلېمانخېل او سر خاني خان

الکوزي په باب معلومات او د هغو د مبارزو په باب څرگندونې ډېرې زیاتې په زړه پورې دي. کله چې سړی دا لیکنې لولي خپل ملت سره د سړي مینه زیاتېږي او پر خپلو نیکونو او د هغو پر کړنو یې د باور روحیه پیاوړې کېږي. دا فکر سړي ته پیدا کېږي چې زموږ څومره نور اتلان به د تاریخ د پېښو په گردونو کې پټ وي، کاشکې زموږ د تورې او قلم، د واک او ځواک اندول برابر وای، بیا به نو زمانې زموږ د اتلانو پر څېرو د هېرېدا گردونه نه وو خپاره شوي.

د حداد صاحب دې کور ودان وي، د تاریخ تیاره گوتونو ته ننوت او په خپل ژورلید او لرلید یې په لعلونو سترگې ولگېدلې او هغه یې له ایرو نه ځلا ته راوايستل. (د مېړانې او مېړنو خبرې) کې د مېړنتوب او سړیتوب نورې ډېرې خبرې هم شته، چې د هر مېړني او نیم مېړني لپاره یې لوستل ډېر گټور دي. د کتاب پارکي په بیا بیا لوستلو ارزې.

کله چې د مېړنو خبرې کېږي نو طبعاً مېړني د سړي ذهن کې انځورېږي، هو همداسې یو بل مېړنی هم د ستاینې او یادونې وړ دی. ښاغلی اقبال پښتونیار یادوم چې مینې، ولولې او جذبې یې دی له خپل هېواد، ولس او ملي ژبې سره د مینې د سرتېرۍ او سرغندویۍ پورې ته رسولی دی.

ښاغلی پښتونیار د هغو افغانانو له جملې څخه دی چې دا ډېر کلونه کېږي غرب ته تللی خو غربي شوی نه دی. همغه پښتون دی او همغه پښتونیار. ده نه یوازې له روحي او فکري پلوه له خپل هېواد او خلکو

سره خپله مینه پاللې، بلکې په عملي ډول یې هم دخپل ولس د تېونو په درملونه کې ونډه اخیستې ده. د شوروي-افغان د جگړې په کلونو کې پښتونیار ډېرې هلې ځلې کړي چې د افغانانو غږ د نړیوالو غوږونو ته ورسوي. په دې ترڅ کې ده د ملگرو ملتونو د بشر د حقوقو له ځانگړي استازي ارمکورا سره ډېر مندې ترړې کړي او هغه ته یې د افغانستان د خلکو د ژوند رښتیني انځور وړاندې کړی دی. پښتونیار نه یوازې د افغانانو د سیاسي غمونو په درملونه کې تر خپله وسه ونډه اخیستې، بلکې د خپلو هېوادوالو د فزیکي تېونو د درملونې لپاره یې هم د خپلو خولو محصول رالېږلی دی. ښاغلی پښتونیار له ۱۹۸۹م کال راهیسې په کندهار، ننگرهار، میدان وردگو، غزني ولایتونو، کوټې، پېښور او د پېښور اسلام اباد د لارې په اوږدو کې د افغان مهاجرو په کمپونو کې یو زیات شمېر مهاجرو ته دارو درمل رسولي او له یو شمېر بېوزلو افغانانو سره یې مالي مرستې کړي دي.

د دغو ملي، اسلامي او انساني هڅو ترڅنګ پښتونیار له څو کلونو راهیسې په یو لړ فرهنګي هڅو هم لاس پورې کړی دی، له یو شمېر فرهنګیانو سره یې مالي مرستې کړي او د ځینو فرهنګي اثارو خپراوي ته یې په یوازې ځان ملا تړلې ده. د دې اثر خپراوي هم د ده د فرهنګي هڅو یوه بېلګه ده. په نږدې وختونو کې به یې نورې بېلګې هم ووينو. لنډه دا چې پښتونیار د یو ملي هېوادني ارمان او د پښتونولۍ یو سر

غندوی او سوی لوی پټنگ دی او په دې لاره کې یې د عملي او نظري قربانۍ ثبوت وړاندې کړی دی.

په ټولیز ډول د حداد صاحب او پښتونیار صاحب په باب دا ویلای شو چې دوی دواړه د یوه ملي ارمان او فکر خاوندان، لارویان او هڅوندویان دي. د همدغې مینې مزي یو بل سره داسې تړلي چې یو په امریکا کې او بل په جرمني کې اوسي، خو د زړونو مینې او ولولې یې دا واټن له منځه وړی دی او دا دی د یوه فکر او د بل ملي ولوله په دې کتاب کې سره راټول شوي او لوستونکو ته وړاندې کېږي. زه د همدې ملي لارې یو درېیم لاروی او لېوال په داسې حال کې چې د دې کتاب په لیکلو او خپرولو کې د دواړو هڅې ستایم، د نورو ملي او فرهنګي خدمتونو په لار کې ورته لا زیات بریالیتوب غواړم.

په ټوله افغاني او فرهنګي مینه

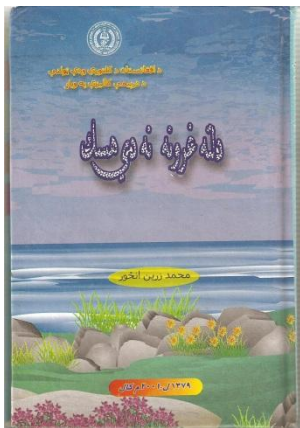
اسمعیل یون

۱۳۷۹ ل کال

پېښور-پښتونخوا

زرین انځور او دده د لنډو کیسو دا انځوریزه ټولګه

اته کاله کېږي چې د هېواد پیاوړی لیکوال محمد زرین انځور له هجرت نه د یو بل مهاجرت لمن نیولې (له پېښور نه اروپا ته تللی

دی). اصلاً خو هغه پر ۱۳۶۹ل کال مهاجرت ته اړ شوی او تر پېښوره یې ځان رارسولی و، خو پېښور له فرهنګي پلوه دومره افغاني ځانګړنې لري، چې سړی په کې نه پردی کېږي. نو ځکه انځور صاحب د کابل په شان په پېښور کې هم خپلو فرهنګي هڅو ته دوام ورکړ او پر لنډ تنګ وخت یې څلور

عنوانه اثار خپاره کړل. کله چې یې د اوږده سفر لمن ونيوه، د قاف تر غرونو واوښت او جرمني ته ورسېد، نو ښایسته ډېره موده؛ کابو پنځه کاله دده په فرهنګي کار کې خنډ او ځنډ پېښ شو. په دې موده کې دده زیاتې تخلیقي او کره کتنیزې لیکنې خپرې نه شوې، نو ځکه خو زموږ له هېواد مېشتې فرهنګي چاپېریال سره داسې اندېښنې او فکرونه پیدا شول، چې خدای (ج) مه کړه ګنې لویديز

کلتور د جاذبې دومره ځواک لري، چې د انځور غوندې یوه پخه ادبي سته یې هم په ځان کې دل او حل کړه(۱)

په دې موده کې دده ذهني او فزیکي واک و ځواک، فرهنګي مینې او ولولې د لویدیز فرهنګ له خوږو تودو سره یوه سترې او نا انډوله مبارزه وکړه، خو په پای کې څرګنده شوه چې انځور د خپل فکري، فرهنګي بلوغ او ملي ولولې له کبله د نورو تر فرهنګي یرغل او اغېز لاندې رانغی، بلکې هلته لا زیات خپلې ټولنې ته د فرهنګي خدمت جوګه شو. تر ټولو غوره فرهنګي خدمت یې په جرمني کې د یو شمېر نورو افغان لیکوالو، فرهنګیانو او فرهنګپالو په مرسته د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې جوړول و، دا کتاب د همدې فرهنګي ټولنې (۲۵) مه مېوه ده، چې خپلې ټولنې ته یې ډالۍ کوي. ((زموږ د کلي پانې)) تر داستاني ټولګې څخه وروسته دا د انځور صاحب د کیسو بله ټولګه ده چې درنو لوستونکو ته وړاندې کېږي. ددې ټولګې په خپرېدو سره لیکوال له خپلې ټولنې سره نور هم خپل ذهني او رواني پیوستون څرګند کړ. هغه که له جسمي پلوه له خپلې ټولنې څخه ډېر لرې دی، خو ذهن او روان یې د خپلې ټولنې غمونه او دردونه شمېري.

په دې لنډو کیسو کې که لیکوال له یوې خوا په زیاته کچه د خپلې ټولنې انځورونه باسي، له بل پلوه د لیکوال ذهني، فزیکي او کیسه ییز چاپېریال او نړۍ لید هم په کې پراخ شوی دی.

د اکثر و کيسو لپاره داسې پېښې ټاکل شوي او يا پر داسې پېښو کيسې ليکل شوي، چې هغه زموږ په ټولنه کې ډېر ځله پېښې شوې دي. ددې کيسو پېښې په حقيقت کې د هغو گڼو او بېلابېلو پېښو نچور او بېلگې دي، چې زموږ ټولنه يې ځپلې او اسکېرلې ده. که چېرې زموږ کوم هېوادوال ددې ټولگې کومه کيسه ولولي، نو هغې ته ورته ډېرې نورې پېښې به يې په ذهن کې تداعي شي او ان په خپله به هم ځان په هغه پېښه کې د يوه پوره او نيمه ښکېل، ځپل شوي او استعمال شوي کرکټر په توگه احساس کړي، د يو ليکوال مهارت هم، په همدې کې دی چې د هغه د اثر په هنداره کې د ټولنې هر وگړی په يوه نه يو ډول خپل ځان وويني. که يو بهرني شخص دا کيسې لولي نو بيا هم زموږ د ټولنې له څو لسيزو ستونزمن او ترخه ژوند څخه يو عيني او ټوليز تصور اخيستلای شي.

په لويديزه ټولنه کې د ليکوال مېشتېدنې هغه ددې وړ کړی چې د دوو سره لرې، متفاوتو او ان متضادو کلتوري ټولنو کلتوري قضاوتونو او پر انساني ژوند د هغو اغېزو ته متوجه شي.

هغه د ((گلونه گودرونه)) په کيسه کې د يوې پېښې په باب د دوو متضادو کلتورونو د چلند تصوير او تصور وړاندې کوي، چې څنگه د يوې ټولنې خلک په يوه کلتوري چاپېريال يوې پېښې ته د کرکې په سترگه گوري خو په بل کلتوري چاپېريال کې بيا تر هغې څخه څو ځله سخته پېښه د خوشالۍ په جشن نمانځي.

((گلونه گودرونه کیسه)) کې احمدخان د حیات خان د یوې جزیي تېروتنې له کبله خپله توره د هغه په وینو سره کړه، خو په دې یې هم د احساساتو لمبې غلې نه شوې او بیا یې همدا په وینو سره توره د خپلې مېرمنې (مینو) په وینو هم سره کړه او خپل زوی ((منور)) یې بې موره کړ. یو وخت منور لوی شو، ډاکتر شو، لویدیزه ټولنه کې د کار او برخې خاوند شو، ډاکتر منور احمدي یوه ورځ یوې داسې خوښۍ غونډې ته بلل شوی و چې ((د کاترین)) د واده په ویاړ جوړه شوې وه، کاترین د ډاکتر احمدي همکاره وه او په یوه طبي موسسه کې یې سره کار کاوه، دا د کاترین درېیم واده و، دا ځلې یې له یو شتمن سره واده کړی و.

د واده د محفل په منځ کې یو څوک جام په لاس درېدلی و، چې ددې واده له امله کاترین او د هغې نوي مېړه ته مبارکي ووايي. دا د کاترین لومړنۍ مېړه و. دی د کاترین د درېیم مېړه دوست هم و او دواړو په گډه دې واده ته رابللی و.

ډاکتر منور احمدي هم همدې واده ته رابلل شوی و، خو لکه ډاکتر منور احمدي ته چې د واده په څوړ، شرنګ او وړمو کې هغه د خپل کور پخوانۍ پېښه وریاده شوه، د خپل پلار د تورې گوزارونه او د خپلې بې گناه مور چغې او فریادونه، نو د خوښۍ له غونډې څخه ووت. دا تقریباً د سره ورته پېښو په باب د دوو متضادو ټولنو کلتوري چلند څرگندوي، چې لیکوال په ډېر مهارت سره د هغو ژور او روڼ تصویر وړاندې کړی دی.

((دلته غرونه نه دي هسک)) کې هم همداسې د دوو ټولنو د ارزښتونو پرتله شوې او لیکوال په کې د یوې وروسته پاتې ساتل شوې او یوې پرمختللې ټولنې د انساني او کلتوري ارزښتونو ارزونه او تله کړې ده. که څوک له لویديز ژوندانه سره هېڅ اشنا هم نه وي او یوازې دا لنډه کیسه ولولي او په هغې کې د ((بناغلي فېشر)) د ژوند وروستي برخلیک ته نظر وکړي، نو ټوله غربي ټولنه او د هغې انساني ارزښتونه د همدې یوې کیسې له مخې ارزولای شي. ((دلته غرونه نه دي هسک)) کیسه په ټولیز ډول په ښکلي بڼه د یوې لویې ټولنې د ژوندانه د ژورې انځورنې له کبله یو ادبي شپکار گنل کېدی شي.

((هډوکي)) لنډه کیسه د جگړه ییز مهال او تر هغه وروسته پېر د یوه جنگیالي انځورنه کوي، چې حالاتو پرې په پای کې د خپل پلار هډوکي هم وپلورل او په دې ډول د یوې ټولنې ماضي او حال د جگړې تر ستوني تېر شول.

((عریضه)) لنډه کیسه هم زموږ د شل کلنې غمیزي د یوې اساسي برخې داسې یو دردوونکی، خو روښانه تصویر باسي چې څوک په کې په رښتینې مینه د گروهمنې جگړې په نامه د خاورو تل ته ورسېدل، لکه د (صابرې ترور زامن) او ځینې نور بیا پاریس او نورو ځایونو ته ورسېدل، لکه (یماجان).

په ((ډول د کلي سندربول او غلا)) لنډو کیسو کې هم د گروهې په نامه د نغمو او سندرو پر ستوني د یو تېر شوي کینه ییز ناتار او

یرغل انځور ایستل شوی او د یو یرغل شوي او تالا شوي کلتور
انځورنه ګڼل کېږي.

د دې ټولګې زیاتره لنډې کیسې ددې وړ دي چې ډېرې خبرې
پرې وشي، خو دا چې خپله دا ټولګه د درنو لوستونکو مخې ته
پرتله ده، نو زه نه غواړم چې خپلې خبرې تر دې اوږدې کړم، باور
لرم چې د دې مجموعې زیاتره لنډې کیسې به د لوستونکو په ذهن
کې تر ډېره وخته پاتې شي او هغه به ښکلي او ښې و ارزوي.
قدردمن لیکوال ته یې د لا زیاتو بریاوو او نورو فرهنګي هڅو هیله
کوو.

په مینه او درناوي

محمد اسمعیل یون

۱۳۷۹ لمریز کال - سلواغه

پېښور

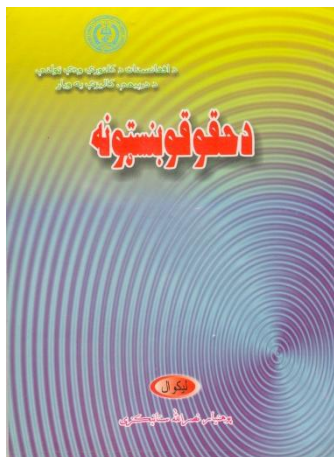
((د حقوقو بنسټونه)):

د استاد ستانیکزي یوه ګټوره پوهنیزه هڅه

لکه څنګه چې څرګنده ده د اوږدې جګړې له امله کابل پوهنتون او د هېواد نورو پوهنیزو مرکزونو ته ډېر زیات زیان اړول شوی، زیات شمېر پوهنیز کتابونه یا سیزل شوي او یا لوټ شوي دي. ددغه پوهنیز تشیال

(خلا) د ډکولو لپاره د نورو زیاتو پوهنیزو کتابونو چاپ او خپراوي ته ډېره اړتیا ده.

له نېکه مرغه یو شمېر افغانان په تېره بیا فرهنگیان او فرهنگپال که تر هېواد دننه دي که بهر، ددغه پوهنیز تشیال د ډکولو لپاره هاند و هڅه کوي. د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه چې په جرمني کې د یو شمېر افغان

لیکوالو او فرهنگیانو له خوا جوړه شوې او یو شمېر غړي یې د همدغه کابل پوهنتون فارغان او استادان دي، په ټینګه پتېلې چې هېواد ته وړ فرهنگي او پوهنیز خدمتونه وکړي. دې ټولنې تراوسه پورې په لسګونو، پوهنیز، تاریخي او ادبي آثار خپاره کړي دي او دا لړۍ لا دوام لري. کابل پوهنتون سره ددې فرهنگي ټولنې د یادونې وړ مرسته دا وه چې د کابل

پوهنتون علمي مجلې د لومړۍ گڼې تر خپراوي وروسته یې تر دې دمه ددې مجلې چاپ لگښت ته اوږه ورکړې ده. ددې کتاب (د حقوقو بنسټونه) خپراوي ددې ټولنې بله ډالۍ ده چې د کابل او د هېواد د نورو پوهنتونو محصلینو ته یې وړاندې کوي.

څو میاشتي وړاندې د کابل پوهنتون د حقوقو پوهنځي رئیس ښاغلي ملا محمد فاروق جلالزي صاحب او استاد نصرالله ستانیکزي د حقوقو پوهنځي د محصلینو د یوې مهمې اړتیا په توگه ددې کتاب د چاپ هیله څرگنده کړه. ما د دوی هیله په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې ته د لیک له لارې ولېږله او دا دی تر څو میاشتي ځنډ وروسته دا اثر چاپ شو.

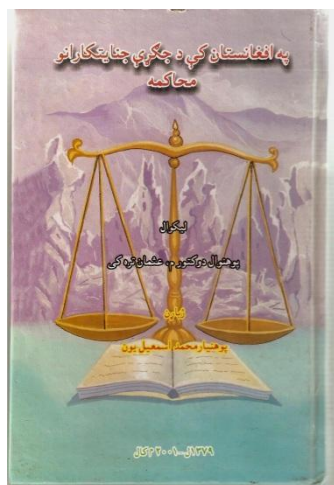
موږ هیله من یو، ټول افغانان د خپل هېواد د فرهنګي رغونې او بډاینې لپاره همدا شان یو بل ته لاسونه سره ورکړي. یو ځل بیا د خپل هېواد تالا شوې فرهنګي شتمنۍ راټولې او د خپل هېواد فرهنګ د بډاینې لپاره گټور گامونه پورته کړي. زه د کابل پوهنتون د کدرونو په استازولۍ د افغانستان کلتوري ودې ټولنې څخه مننه کوم، کور ودانۍ ورته وایم او قدرمن استاد پوهنیار نصر الله ستانیکزي ته د کتاب د چاپ له امله مبارکي ورکوم.

په فرهنګي مینه

پوهنیار محمد اسمعیل یون

د جنګي جنايتکارانو محاکمه يوه ملي اړتيا ده

کله چې په افغانستان کې د ۱۳۵۷ ل کال د ثور پر اوومه نېټه سياسي بې ثباتي پيل شوه، نو ورسره ((عقیده يي بحران او دمعنویت سقوط))

هم رامنځته شول، دټولنې ټولې خواوې په لږزېدو شوې. د ۱۳۵۸ ل کال د مرغومي پر شپږمه نېټه دبهرني يرغل په پيل سره، د هېوادکورني کړکېچ نړيواله بڼه ونيوه او نور پراخ اړخونه يې پيدا کړل. لنډه دا چې ټول هېواد پر داسې يور سور تنور او اورنۍ بټۍ بدل شو، چې افغانان په کې لکه د نينې وريټېدل او نورو يې ننداره کوله.

تراوسه پورې چې بشر او په ځانګړي ډول دبشري ټولنې هر ځانګړي ملت څومره جګړې او زيانونه زغملې، د څومره والي، پېچلتيا او څرنگوالي له پلوه د افغانانو له درنې غميزې سره د پرتلې وړ نه دي. ددې غميزې او ستر ناورين له امله زموږ اولس خپله زياته مادي او مانيزه شتمني بايلوده، ان داچې پر هغو ارزښتونو يې هم ډول ډول

سیوري خواره شول چې دوی یې د دومره قربانیو په بیه گټلو ته حاضر شوي وو. دا زیانونه کولای شو په لنډیز سره دلته یاد کړو:

■ اقتصادي: د ۲۲ کلنې جگړې په ترڅ کې په هېواد کې تر (۲۰۰۰) څخه زیاتې لویې او وړې فابریکې، کارخاونه، کارخونې، لاسي صنعتي دستگاوي او نور توليدي وسایل له منځه وړل شوي دي.

■ ښوونیز: د ټول هېواد په کچه (۳۵۰۰) بېلابېل ښوونځي تباہ شوي او د لس ملیونه افغانانو د لوستوالېدو مخه نیول شوې ده. ■ پوهنیز: د لوړو زده کړو څوارلس موسسې، پوهنتونونه، پوهنځي او د ښوونکو د روزنې موسسې یا په نسبي او یا بشپړ ډول زیانمن شوي دي. د ټول هېواد په کچه تر (۵۰) زرو زیات لوړ زده کړي افغانان د هېواد او مسلک پرېښودلو ته اړ شوي دي.

■ وگړنیز: یو نیم ملیون افغانان شهیدان شوي، یو نیم ملیون معیوب او معلول شوي او شپږ ملیونه مهاجرت ته اړ شوي، یانې تر (۱۵) ملیونه اټکلي نفوس څخه (۹) ملیونه په ښکاره ډول له خپلې ټولنې بېل شوي دي. هغه پاتې هم تر هېواد دننه تلل شوي او ځپل شوي دي.

■ ټولنیز: د همدغو ناتارونو له کبله د ټولنې اډانه ښورول شوې، هڅه شوې چې د افغاني ټولنې د ټولنیز نظام د گډوډۍ له

لارې د واک د طبیعي او اصلي سرچینو پر ځای نوې او مصنوعي سرچینې د ټولنې لارښوونه وکړي او په دې ډول سیاسي-ټولنیز بحران لاپسې سخت کړي، ځکه نو د اقلیت او اکثریت پر بنسټ په هېواد کې د سیاسي واک وېشلو شعارونه زیات شوي دي.

■ خپرنیز: په خپرنۍ برخه کې د (۱۵) لویو چاپخونو په ګډون د هېواد ټول چاپي امکانات له منځه وړل شوي. تر (۲۰) ملیونه زیات کتابونه، لوټ او سېزل شوي دي.

■ تاریخي: د هېواد ملي موزیم، د اردو موزیم، د هدې موزیم او نور سیمه ییز موزیمونه لوټ شوي او سېزل شوي دي. د ملي موزیم دیولک تاریخي اثارو له جملې څخه په سلو کې اویا قیمتي اثار غلا شوي دي.

■ کلتوري: د هېواد اصیل افغاني فرهنگ د مسخه کولو لپاره ((سره، شنه او سپین)) شعارونه راولېږل شول، ټوله افغاني ټولنه پرې مسمومه شوه، اوسنی هېواد مېشتی او بهر مېشتی ځوان پښت په ډېره مشکله پر دې پوهېږي، چې: ((زه څوک یم او دکوم توک یم)) د یو هېواد او قوم رغنده فکري توکي؛ هېواد پالنه، ژبپالنه او دینپالنه د اقتصادي ټیکاو د نشتوالي او نورو ستونزو له کبله ډېره ځلا او غورږېدا نه لري.

■ پوځي: د تېرو دوو سوو کلونو به بهیر کې په هېواد کې له خپلو ګڼو تجربو سره یوه مسلکي اردو رامنځته شوې وه، ددې

اردو جوړښت او اډانه هم له خپلو ټولو وسایطو سره له منځه ولاړه او نور داسې زیانونه رامنځته شول، چې دیوې واحدې ټولنې د روغې ستې لپاره ناسور تپ گنل کېږي.

خو راځو دېته چې دا ټول کارونه په خپله وشول او که چا وکړل او یا چا دچا په واسطه تر سره کړل؟ پرته له دې چې ددې یا هغې ډلې او یا ددغه او یا هغه شخص نوم واخیستل شي، هرڅوک چې په دې پورتنیو زیانونو کې په یو نه یو ډول شریک وي، خپلو خلکو، هېواد او انساني وجدان ته ملامت دي اوباید محاکمه شي.

لکه څرنګه چې څرګنده ده، په هره ټولنه کې ددې ډول اشخاصو دسزا او محاکمې لپاره ځانګړي اصول وي، زموږ ټولنه هم غواړي د ټولې انساني ټولنې د یوه هېد په توګه له دغو اصولو څخه ګټه پورته کړي او جنایتکاران محاکمه کړي، خو په خواشینۍ سره باید ووايو، چې زموږ ولس د یو داسې ستر ایديالوژیک جنګ قرباني شو، چې زحمت یې موږ ولید او راحت یې نورو...

زموږ په هېواد کې ددې ۲۳ کلنې غمیزې په پیل کې داسې هیله کېده چې د هېواد دا جنایتکاران به هېڅکله هم له محاکمې نه خلاص نه شي، خو کله چې جګړه پراخېده او بهرنی یرغلګر پر شا تمبول کېدل، دسیاسي لوبو لیدلوری هم ورسره بدلېده، بیا داسې وخت راغی، چې نویو ارزښتونو د پخوانیو ارزښتونو ځای وینو او په پای کې په وجدان او ژوند ګټلې هیله د سیاست د بازار ښکار شوه.

د روس پلوي او روسپالي ببرک کارمل په واکمنۍ کې د یو زنداني د خولې خبره ده، چې موږ زندانیانو ته یې (۹۳) ډوله سزاګانې راکولې او موږ یې پرې کړولو، موږ ته یې ((د امپریالیزم ګوډاګیان)) ویل، خو یو وخت بیا داسې راغی، چې همغو ((امپریالیزم دښمنو)) د امپریالیزم غېږې ته پناه یوړه.

زموږ ولس ته د خواشینۍ خبره دا ده چې روس پلوو کمونیستو ډلو لویډیخ ته پناه یوړه او یو شمېر جهادي ډلو بیا دروس غېږې ته ځان ګوزار کړ.

ښاغلی سلطان علي کښتمند چې لس کاله د کارمل د روس پلوي کمونیست حکومت صدراعظم و، د امپریالیزم (انګلستان) غېږې ته پناه یوړه او ښاغلي رباني او ښاغلي احمد شاه مسعود چې د ځینو د ادعا او ګومانونو له مخې یې لس کاله د روسانو پر ضد جګړه کړې وه، د کمونېزم مور (روسیې) له ګرېوانه سر راوکښه. دا بېلګې ډېرې زیاتې دي، له دې دوو بېلګو څخه ښکاري، چې د افغانستان د شل کلنې غمیزي اکثره سیاسي ډلو اودهغوی مشرانو هېڅ ډول سیاسي اخلاق او سپېڅلی بشري وجدان نه درلود او که درلودلای یې نو داسې نه کېدل. دهېواد ملي مبارز استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره -کې د هغو ملیونو افغانانو یوه بېلګه او استازی دی، چې د سیاسي جنايت قرباني شوی او زیات کلونه یې د سره ښکېلاک سور زندان ګاللی دی. هغه د یو ژور او څېرم لیکوال او سیاستپوه په توګه داسې وخت او حالاتو کې خپل ګټور اثر (په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو

محاکمه) ولیکه، چې نږدې ده د افغانستان جگړې او بدمرغيو د جنایتکارانو موضوع دنړۍ له ذهنه او زموږ د اوسني پښت له یاده ووځي. استاد تره کي د خپل دې اثر په لیکلو سره خپل ملي، هېوادنی او انساني رسالت ترسره کړ او دا ستره موضوع یې له هېرېدو څخه وژغورله. استاد خپل اثر د پوهنیزو اصولو له مخې په دومره سره سینه لیکلی، چې هېچاته په کې د کینې له مخې گوته نه ده نیول شوې، بلکې ده د جنایت څرنگوالی تشریح کړی دی. هغه څوک چې د جنایتونو د تشریح په دې هنداره کې خپل ځان او څېره دیو عامل په توګه وويني، طبعاً به جنایتکار وي او دخپل ولس پر وړاندې مسئول. په دې کتاب کې د ناپېيلتوب اصول په ټينګه مراعت شوي، دملي او نړيوالو اصولو او معيارونو له مخې جنایتونه ډلبندي شوي او د جگړې حقوق او د بشر حقوق تشریح شوي دي. هر چا چې دا حقوق تر پښو لاندې کړي وي، هغه جنایتکار ګڼل کېږي.

ددې کتاب بله ښېګڼه داده، چې د جنایتکارانو د نیونې اویوې ملي او یا نړیوالې محکمې ته د هغوی د سپارنې په باب هم لارې چارې په کې په گوته شوي دي.

که چېرې ددې کتاب پر محتواو عمل وشي، پوره باور دی چې جنایتکاران به د خپل عمل سزا وويني، که چېرې دا جنایتکاران محاکمه نه شي، نو ددې مانا به دا وي چې زموږ په ټولنه کې د نورو جنایتونو لپاره هم لاره خلاصه ده، ځکه چې راتلونکي جنایتکاران به د خپل ژوند برخلیک له تېرو هغو سره یو شان وګڼي او که چېرې

محاکمه شي، نو گټه به یې دا وي چې د راتلونکو جنايتونو مخه به ونيول شي او هغه غصه او عقده چې د ملت په زړه کې ددې جنايتکارانو له لاسه پيدا شوې، هغه به هم اوراه شي، ټولنه به د نظم او سالم ژوند خواته روانه شي او د سوکاله ژوند هيله او ډاډينه به یې پياوړې شي.

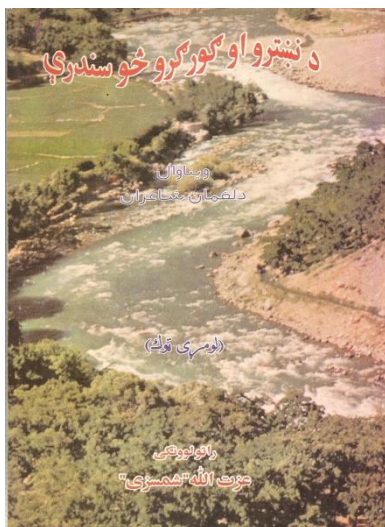
زه د هېواد تکړه ملي مبارز، څېرم لیکوال او سياستپوه ښاغلي استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره کي ته ددې ارزښتمن کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او د نورو بریالیتوبونو هيله یې کوم. ښاغلي محمد حیدر اقبال پښتونیار هم د زیاتې مننې او ستاینې وړ بولم، چې ددې کتاب د پښتو او دري دواړو متنونو چاپ لگښت ته یې اوږه ورکړه او خپل ملي او فرهنگي رسالت یې یو ځل بیا په زبات ورساوه.

په فرهنگي مینه او درناوي

پوهنیار محمد اسماعیل یون

لغمان او اوسنی فرهنګي بهیر

کله چې موږ د پښتو ولسي شاعرۍ او په تېره بیا معاصرې شاعرۍ ته گورو، نو د لغمان ونډه مو په کې ډېره زیاته سترگو سترگو ته کېږي،

په ولسي شاعرۍ کې له شیخ احمد خان ، ملا عبدالحنان، محمدنور، حیاخان، الینگاري، پتان، حیران، عاشق الله فریاد، عسکرچالاک، مختار، بسم الله گلکار یوال، عارف گادیوان، غمخور، بسم الله چلمتیوال او نورو په سلگونو ولسي شاعرانو له ادبي مرغلرو

رانیولی، بیا د ښایسته گل تر لوڅو نظمي توتو پورې ټول هغه څه دي، چې د کلونو په اوږدو کې یې د لغمان د خلکو زړونه او ذهنونه خړوب کړي او کله چې بیا له دې خوندورې اوبې تکلفه شاعرۍ سره د لغمان د ولسي سندرغاړو، گلکي استاد، ملاګي استاد، پاینده محمد، شا گل، روژه گل، عزیزالله، نصرالله، اشرف او نورو د سندرو شور هم ملګری

شوی، نو نه یوازې یې د لغمان ولسي شاعري څلولې، بلکې د ټول لغمان نوم یې هم ښه څلولی او روښانه کړی دی. د لغمان د طبیعي ښکلا شاعرانه او ښکلاییز چاپېریال تر څنګ ښايي دلغمان د ولسي شاعرۍ او موسیقۍ پاڅنه بنسټ او ګډ امتزاج علت به وي، چې د لغمان په زیاترو او یاکه ووايو د ټولو اوسېدونکو په ذهن او خیال کې دشاعرۍ تومنه پرته ده.

په ټول لغمان کې به داسې ډېر کم څوک پیدا شي، چې د هغه دې د شاعرانو څو بیتونه له یاده نه وي زده او داسې خلک خو په لسگونو زره دي چې یو ځل یې د شعر لمن نیولې، تر یوه ځایه یې ورسره مزل کړی دی. که دا تېر درې ویشتم کلنه غمیزه نه وای راغلې او دلغمان ولسي شاعرۍ او ولسي موسیقۍ همداسې غاړه غړۍ تر دې دمه رارسېدلې وای، نو پوره باور دی، چې نن به د لغمان شاعري نوره هم ښه شوې وه. که له ولسي شاعرۍ راتېر شو، نو د پښتو په معاصره شاعرۍ کې هم لغمان ونډه ډېره پخه او درنه ده، د پښتو د معاصرې شاعرۍ له پنځو ستورو یو ستوری (استاد الفت) د لغمان پر اسمان ځلېدلی، له غلام حسن خان ساپي، استاد گل پاچا الفت، سعید افغاني، منان ملګري رانیولې بیا داوسني پړاو تر کاوون تو پاني، اسحق ننگیال، شهسوار سنگروال، عزیز تحریک او په سلګونو نورو ټولو د پښتو لمن ډکه کړې اوبښه په مینه او اخلاص یې ورته خدمت کړی دی.

د څېړنې او پلټنې په ډگر کې که موږ یوازې د سرمحقق زلمي هېوادممل خدمتونه یاد کړو، نو خوله مو پرې ډکېږي او د وياړ وزونو مو پرې غوړېږي او کله چې بیا د چاپ او خپرونې خبره کوو، نو هلته خوبیا هم لغمان یو زمری خپرنډوی (اسدسای) لري، چې تر اوسه یې په لسگونو، نه په سلگونو عنوانه کتابونه خپاره کړي او که خدای کول یو وخت به یې شمېر زرگونو توکو ته هم ورسېږي.

د تمثیل په هنر کې بیا (ممنون مقصودي) یو بل نوښت وکړ او د کونډې زوی په سریال کې د مرکزي رول په لوبولو سره یې په تمثیلي ډگر کې هم د لغمان تله درنه کړه. که په هنري ډگر کې د لغمانانو د ونډې په باب هر څومره وغږېږو او ډېر څه هم ولیکو بیا به هم کم وي. اوس زما د قلم څوکه دې خبرې ډېره نیولې، چې زه خپله لغمانی یم او موږ بیا دهغو سپاهیانو په شان نه یو چې خپل ځان خپله ستایي، خو که زه د گران هېواد د بلې سیمې وای نو بیا خو به مې زموږ د پېښوریانو ورونو په اصطلاح د لغمان خلکو د هنري خدمت حق ادا کړی وای، خو اوس یوازې غواړم په لغمان کې د تاندادبي بهیر او ددې تذکرې په اړه څو لنډې څرگندونې وکړم:

څلور کاله د مخه له ډېر اغزن سیاسي او ذهني چاپېریال سره سره د لغمان یو شمېر ځوانو لیکوالو او شاعرانو وپتېيله چې په لغمان کې یو ازاد او خوځنده ادبي غورځنگ پیل کړي، دوی که هر څومره هڅه وکړه، چې د ټول لغمان په کچه د یو ادبي خوځون هسته جوړه کړي، خو

دهغه وخت د لغمان او په تېره بیا د کابل فرهنګي چارواکو ددې کار مخه ونیوله او ډېر سخت مخالفت یې وښود، وروسته بیا همدا لیکوال اړ شول چې د یوې ولسوالۍ له کچې خپل ادبي تحریک راپیل کړي، په دې کار کې دوی بریالي شول، هماغه و چې د ((الینګار فرهنګي یون)) په نامه یې یوه فرهنګي ټولنه جوړه کړه، په پیل کې واکمنو هم په دوی پسې دومره سر و نه گراوه او د فعالیت اجازه یې ورکړه، الینګار فرهنګي یون په ډېره لږه موده کې وکړای شول د خپلو غړو شمېر یو سلو شلو تنو ته ورسوي. د یوه کال په بهیر کې یې تر لسو زیاتې فرهنګي، ادبي غونډې، مشاعرې او څو سپورتي لوبې جوړې کړې، د الینګار ولسوالۍ په کچه یو مناسب کتابتون جوړ شو، چې له پېښور او نورو بېلابېلو سیمو څخه ورسره یو زیات شمېر لیکوالو د کتابونو مرسته وکړه، په سیمه کې د کتاب لوستلو یو نوی پړاو پیل شو، دې ادبي تحریک ولسي او اصلاحي بڼه ونیوه او ډېر خلک یې لېوال او مینه وال شول، خو بل کال لا د بره شوی نه و، چې د واکمنو د صبر کاسه نسکوره شوه او پر الینګار فرهنګي یون یې یرغل وکړ، کتابتون یې لوټ کړ او د الینګار فرهنګي یون د مشرتابه پر نیولو یې پیل وکړ، د مشرتابه جرګې دوه غړي ښاغلي سیدحبیب شاه ملتمل (پاچا صیب) او عمر وفا یې لاس تړلي بوتلل، لومړی یې ننگرهار، بیا یې کابل ته انتقال اود استخباراتو په اووم ریاست کې یې بندیان کړل، د مشرتابه بل فعال غړی (روښان) پېښور ته پر اوښتو بریالی شو او نورو غړو یې درې میاشتې جېل وگاله او بیا

خوشې شول، تر هغه وروسته په لغمان کې فرهنګي کار یو څه ټکنی شو، خو بیا هم شخصي هڅې روانې وې، خو کله چې لغمان کې ملا خیرالدین حقپال (یاد دې یې په خیر وي) د لغمان د اطلاعاتو او کلتور د رئیس په توګه وټاکل شو، نو سره له دې چې د واکمنو ذهنونه بیا هم د پخوا په شان وو، خو ده په شخصي او خصوصي توګه د لیکوالو هڅولو او فرهنګي خدمت ته ملا وتړله، دا ځل د لغمان په کچه یو داسې ادبي انجمن جوړ شو، چې د واکمن نظام تر پالیسۍ دننه یې کار کاوه. خو بیا هم د ځوانو استعدادونو د غوړېدو لپاره یوه ګټوره هڅه وه، دوی غوښتل چې د لغمان لپاره (د لغمان) په نوم یوه مجله چاپ کړي، خو ترپایه بريالي نه شول.

ښاغلي عزت الله شمسزي د لغمان د همدغه ادبي بهیر یوه مېوه ده، سره له دې چې ده لا د عمر ډېر پسرلي نه دي تېر کړي، خو د فرهنګي زیار او کار تجربه یې ډېره پخه ده، ده درې څلورکاله د مخه هوډ کړی و، چې د لغمان د هغو ځوانو شاعرانو یوه تذکره چاپ کړي، چې تر اوسه یې د ځانګړې مجموعې په توګه شعرونه نه وي خپاره شوي، ځکه نو په دې تذکره کې له یو دوو استثنايي بېلګو (ارشاد صیب او هاشمي صیب) پرته ټول هغه شاعران راټول شوي، چې تر اوسه یې د شعرونو ځانګړې مجموعه نه ده چاپ شوې.

هسې خو په لغمان کې شاعران تر شمېره وتي او د ټولو د شعرونو چاپ هم په یوه تذکره کې ناشوني خبره ده، نو ځکه خو شمسزي

صیب ددې شاعرانو لپاره یو برید وټاکه، مانا دا چې ولسي شاعر نه وي، عمر یې ډېر لوړ نه وي او ځانگړې شعري مجموعه یې نه وي چاپ شوي. د لغمان د پخوانیو او ځوانو ولسي شاعرانو لپاره ښايي نورې تذکرې په پام کې نیول شوي وي، خو د شاغلي شمسزي ددې برید دننه بیا هم ډېر شاعران پاتې شوي دي، چې دیوې بلې ځانگړې تذکرې د خپراوي غوښتنه کوي، زه هیله من یم چې دی د بلې تذکرې لپاره هم ملا وتړي او هغه شاعران چې له دې تذکرې پاتې وي، هغه په بله کې خوندي کړي.

کله چې شمسزي صیب ددې تذکرې په ترتیب او لیکلو پیل کړی و، نو هماغه وخت موږ ددې تذکرې د چاپ لگښت د راټولولو په فکر کې وو، په پای کې موږ په دې بریالي شو، له دغو ښاغلو سره چې ددې تذکرې د چاپ لگښت یې برابر کړی خپلې اړیکې ټینګ کړو، دوی ته مو ددې تذکرې د چاپ د لگښت یادونه وکړه او دوی په ورین تندي ومنله، نو ځکه زه لومړی د ځان او بیا ددې تذکرې د شاعرانو په استازولي له دغو ښاغلو څخه د زړه له کومي مننه کوم، چې ددې گډې شعري ټولگې د چاپ لگښت یې برابر کړ.

لکه څنګه چې مو ددې تذکرې د برېد په اړه څرګنده کړه، نو د شعرونو په اړه یې هم دا ټکي د یادونې وړ دي: ددې تذکرې ټول شعرونه دومره لوړ هم نه دي، چې سړی ورته د (خو) گوته ونه نیسي او دومره کمزوري هم نه دي چې هېڅ په چاپ نه اړزي.

د ځینو شاعرانو داسې شعرونه هم په کې راغلي چې د پښتو د اوسنۍ شاعرۍ ښې پخې بېلگې او په اصطلاح لوړ معیاري شعرونه دي، خو ځینو شعرونو کې بیا ځینې کمزوري ټکي او نیمگړتیاوې تر سترگو کېږي او داطبیعي خبره ده، ځکه چې دې شاعرانو ته لا ډېر مزل پاتې دی او دا یې لومړنۍ تجربې دي، دبېلگو له راورول څخه ځکه ډډه کوم چې تذکره خپله ستاسو په لاس کې ده.

په ټولیز ډول دې تذکره کې د منځنۍ کچې او معیار شعرونه ډېر زیات دي.

ښاغلي شمسزي صیب پر داسې وخت ددې تذکرې چاپ او خپراوي ته ملا وتړله چې نور گڼ شمېر فرهنګي بوختیاوې هم ورترغاړې شوي دي، خو له دې سره سره بیا هم پر دې بریالی شو، چې دهر شاعر پر ژوند لیک سرېږه دهغه د شعرونو پر څرنگوالي هم یو څه رڼا واچوي. زه ښاغلي شمسزي اوپه دې تذکره کې ټولو راغلیو شاعرانو ته ددې تذکرې د چاپ له امله مبارکي وایم، پښتو ادب او تذکره لیکنه کې یې یوه ګټوره زیاتونه بولم.

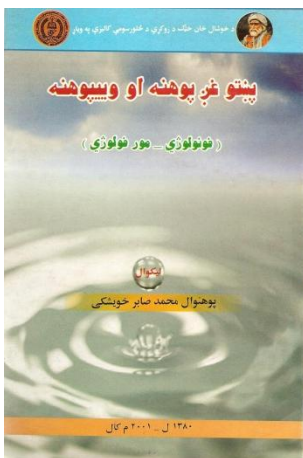
په فرهنګي مینه

اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، پېښور-پښتونخوا

پښتو غږ پوهنه او وییپوهنه

استاد پوهنوال محمدصابر خویشکی د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې یو پخوانی او تجربه کار استاد او له ۲۵ کلونو

راهیسي په پښتو څانګه کې پر تدریس بوخت دی. استاد خویشکي د خپل تدریس په بهیر کې زیات وخت پښتو فونولوژي- مورفولوژي (غږ پوهنه او وییپوهنه) او (صرف) او (نحو) تدریس کړي دي. ده نه یوازې په پښتو څانګه، بلکې د کابل پوهنتون د نورو پوهنځیو په ځینو څانګو کې چې پښتو په کې د یو مضمون په توګه تدریسېږي، اوږده موده تدریس کړی او د

پښتو تدریس ښه پخه تجربه ورسره مل ده. دا کتاب یې هم د پوهنوالۍ علمي رتبې ته تیسس او هم د همدغه ۲۵ کلن تدریس او ګڼو تجربو نچور دی، چې پښتانه او نا پښتانه محصلین ترې ښه ګټه اخیستلای شي. په دې کتاب کې پښتو غږونه، د هغو شکلونه، وییونه، وییکی، تاپري، د نوم گردان اړخونه، د نومونو وېش، ضمیرونه، قیدونه، فعلونه، د جنس او زمانې له مخې د فعل حالتونه، لنډه دا چې د (غږ) او (کلمې) ټولې خواوې په ښه مفصله توګه څېړل شوي دي.

د اثر د پښتو (صرف) په برخه کې یو بل منظم، سستماتیک او ګټور کتاب دی، چې په ډېروه روانه او پسته ژبه لیکل شوی او هر چاته ترې ګټه اخیستنه شوې ده. هیله ده استاد پوهنوال محمد صابر خویشکی د پښتو ګرامر دا لړۍ د جمله پوهنې (نحو) تر برخې پورې ورسوي او د پښتو ګرامرونو په لړۍ کې یوه بله غوره زیاتونه وکړي.

په فرهنگي مینه
پوهنیار محمد اسمعیل یون
۱۳۸۰ ل کال

په ((زړه کلا)) کې یو عالم خبرې

په اوسني پښتو ادبي بهیر کې ښاغلی وکیل شینواری د هغو لیکوالو له جملې څخه دی چې قلم یې ځواکمن او فکر یې پوخ خو شهرت یې کم دی، د دې کار یو لامل شاید دا وي چې د ده ذهني دایره له ځاني کچې څخه یوې ملي او انساني کچې ته پراخه شوې ده.

د همدغه ملي، هېوادني او فرهنگي ارمان د پالنې او ځلوني لپاره یې له فرهنگي بلهارۍ نه نیولې تر مالي قربانۍ پورې ټولو ته اوږه ورکړې، پېښور مېشتو او هېواد مېشتو لیکوالو د ستونزو کمولو او د

هغو د اثارو د خپرولو لپاره یې مالي مرستې کړي، د هیلې مجلې د پرله پسې (۲۳) مې گڼې چاپ لگښت یې ورکړی، په بهر کې یې افغاني فرهنگي ټولنو د خوځون، پیوستون او د کار د اغېزې لپاره هلې ځلې کړي او د یو شمېر نورو خپرنیزو فرهنگي کارونو په هڅونه کې یې ونډه اخیستې ده. خو تر ټولو ستر او غوره فرهنگي خدمت چې شینواری صاحب د هغه پر تر سره کولو بریالی شوی، هغه د کال غوره ادبي، سیاسي، تاریخي او ټولنیزو دریو عنوانو غوره پښتو کتابونو ته د جایزو

ورکول دي، دا کالنی جایزې (د استاد الفت، استاد حبیبی او استاد شېرزاد یعقوبی) په نومونو دي، چې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا هر کال ورکول کېږي. د دې مانیزو جایزو مادي ملاتړ د همدې له خوا برابرېږي، هرې جایزې سره به (۱۲) ملیونه افغانۍ یا (لس زره کلداری) ملې وي. د استاد الفت په اند په یوه ټولنه کې د یو انډیال (مفکر) په انډول د فکر پالونکي او روزونکي مرتبه ځکه لوړه ده چې فکر پالونکی د ټولنې نور وګړي هم روزي او ټولنې ته یې وړاندې کوي. د وکیل شینواري دا روزنیز او هڅندوی کار له دې کبله هم د زیاتې ستاینې وړ دی چې هغه نه کوم لوی پانګوال دی، نه هم کوم سوداګر، یو عادي بهر مېشتی افغان دی چې د خپل تندي د خولو په محصول، خپل ملي فرهنگ پالي او غوړوي یې. په داسې یو اقتصادي دریځ کې د داسې یوه غوره فرهنگي خدمت ترسره کول خپله پر اقتصادي لېوالتیا باندې د لیکوال د فرهنگي مینې او جذبې غلبه او واکمني څرګندوي. دلته یو شمېر لیکوالو سره دا وېره وي، چې لیکوال یو ځل له خپل چاپېریال څخه لرې او پردی شو، بیا نو بېخي پردی شو او راخپلول یې ډېر ګران دي، خو زموږ یو زیات شمېر لیکوالو لکه عبدالملک بېکسیار، زرین انځور، لطیف جان بابي او په لسګونو نورو دا ثابته کړه، هغه څوک چې د ملتپالنې او ژبپالنې په څم کې رنګېدلي وي که هغه د دنیا هر ګوت او هرې ټولنې ته لار شي، د بلې ټولنې رنګ او خوند یې د زړه او ذهن چاپېریال، مینه او ولوله نه شي بدلولای.

وکیل شینواری هم د خپل ذهني بلوغ په داسې یو پړاو کې بهر مېشتی شو، چې پردي کلتور او د هغو مصنوعي ښکلا او ځلا یې پر هېوادنۍ مینې او ولولې د بدلون اغېز شیندلای نه شو. ځکه نو همغه هنرمند او همغه وکیل شینواری چې و همغه پاتې شو.

(زړه کلا) د ده د لنډو کیسو لومړنۍ ټولګه ده چې زموږ د ټولنې د بېلابېلو اړخونو په تېره بیا د شلکلنې جګړې او د هغې د بدمرغيو ژوره انځورنه په کې شوې ده.

دا چې د دې لنډو کیسو یو شمېر کرکټرونه رواني ناروغان دي دا هم څه ناڅاپي خبره نه ده، دا هم په ژور او رواني ډول د هغې رنځورې ټولنې تصویر دی، چې په څه کم دوښمن لسیز ژوند کې له هر ډول ناروغيو سره مخ شوې، وګړي یې د مختلفو ګروهو په ځېل کې راټاله شوي او یو د بل مرګ ته روزل شوي دي.

لیکوال په ډېر مهارت سره په دې بریالی شوی، چې په (زړه کلا) کې د خپلې ټولنې او خپل هېواد او پر هغو د تېر شوي ناتار تصویر وړاندې کړي. په دې لیکنه کې لیکوال څرګندوي چې کله په ټولنه کې د هغې وګړي پر بېلابېلو متضادو افکارو ووېشل شي، لومړی ذهني او بیا فزیکي ټکر رامنځته کېږي او ټولنه له ګډوډۍ سره مخامخېږي او د هغې د ارزښتونو د له منځه تلو سبب کېږي. په (زړه کلا) کې هم د کلي د خلکو او ان د یوې کورنۍ د غړو ذهني اختلاف د دې سبب شو چې ټوله کلا ونړوي او بیا د یو بل پر ضد مورچلونه جوړ کړي، پلار د زوی او زوی د

پلار پر ضد ودرېږي. په (بدې) لنډه کیسه کې لیکوال د (احساس) او (مجبوریت) ترمنځ د مقابلې انځور وړاندې کړی او دا ښيي چې که په ټولنه کې د مجبوریت عامل ختم شي، نو د ټولنیزې ناروغۍ او فساد مخه نیول کېدی شي. دی په دې کیسه کې د کیسې د مرکزي کرکټر د احساس وروستی مقاومت څرگندوي چې له خپل مجبوریت سره سره یې د بدو په مقابل کې څرگندوي، خو هغه ته هم په گران قیمت پرېوزي.

په (زړه کلا) کې د راغلو لنډو کیسو یوه ښېگڼه دا هم ده چې اکثره لنډې کیسې یې مثبت پیغامونه لري، لیکوال د پېښو کټ مټ بیان پسې نه دی تللی، بلکې پېښې یې داسې غځولي چې لوستونکی ترې د ژوند لپاره یو مثبت پیغام ترلاسه کړي. د لیکوال اساسي رسالت او د یوه ادبي اثر ښېگڼه هم په دغه ځای کې ده چې لیکوال په دې بریالی شي چې هم د پېښې انځور وکارې او هم داسې یوه پایله د لوستونکو مخې ته کېږدي چې هغو ته د خلاصون او ژغور لاره وروښيي.

وکیل شینواری په (باران او بنیادمان) لنډه کیسه کې لوستونکي ته دا څرگندوي، چې د یوې ټولنې خلک که په ډله ییز ډول پر ټولنې باندې د یوه راخوړ شوي غم او ناتار درملنې ته وروډانگي، نو د خلاصون لاره یې شته او که نه یو د یو هیلې او بل د بلې هیلې ته ناست وي، د عمل پر ځای پر خبرو بوخت وي نو د ټولو مخ به د ژوند او کور پر ځای د هدیرې پر لوري شي. په (ماران او بنیادمان) کیسه کې همدا مفهوم

وړاندې شوی، هلته مارانو د کلي باغ کې ځای نیولی او هر کلیوال چې باغ ته ورځي بېرته ترې ژوندی نه شي راوتلای، نو ځکه خو په پای کې د ټولو کلیوالو هدیرې ته مخه شوه.

په (کلي او موټر) کې هم همدا شان یو ستر ټولنیز او هېوادنی ارمان نغښتل شوی او د ټولنې د پرمختیا او هوساینې لپاره یې لاره په گوته کړې ده، په دې لنډه کیسه کې موټر د یو هېواد، موټروان د یو لارښود یا مشر او سورلي د خلکو لپاره سمبول ټاکل شوي. د لارې او سرکونو ویجاړي د هېواد ناوړه سیاسي حالات گڼل کېږي، چې که چېرې موټر زور وي، لارې هم خرابې وي او موټروان هم نوی او تنبل وي او بیا لا دا چې د یوه زاړه موټر لپاره څو نوي او بې تجربې موټر چلوونکي راټول شوي وي او هر یو د موټروانۍ دعوه کوي نو خدای خبر که سورلی تر خپله ځایه ورسوي. له دې کیسې نه داسې پیغام ترلاسه کېږي چې که پر یو هېواد جگړه تېره شوې وي او هېواد خپل شوی وي، نو د هغه لپاره یو انډیال (مفکر) او مدبر لارښود ته اړتیا ده چې خپل هېواد له اغزن سیاسي چاپېریال او ناخوالو څخه راوباسي.

(تړلې غوټه) او د (ډولۍ) د جگړه ییز مهال د پېښو دردوونکي انځورونه وړاندې کوي.

په دې لنډو کیسو کې ځینې داسې لنډې کیسې هم شته چې هغه د انسانانو (وگړو) رواني حالت څرگندوي لکه (خوب، پښېمان، خېرې او اندېښنې). په دې کیسو کې لوستونکي د کیسو د کرکټر د رواني حالت

تل ته ورننوزي او له هغه څخه یوه ټولیزه نتیجه او پیغام ترلاسه کوي. په پښتو ادب کې داسې لنډې کیسې چې د انسان روحي حالت انځورنې ته زیاتې ځانګړې شوې وي، ډېرې نه دي. د دې ټولګې یوه نښېګنه دا هم ده چې دا برخه هم په کې رانغښتل شوې ده.

ددې ټولګې پر هره لنډه کیسه ډېرې خبرې کېدې شي، د ګڼو ښکلاوو ترڅنګ به ځینې نیمګړتیاوې هم ولري، خو پر هر اړخ به یې درانه لوستونکي او کره کتونکي تر چاپ وروسته خپله قضاوت وکړي او وبه یې ارزوي، خو زه د دې کیسو د یو لوستونکي او د ادب د یوه مینوال په توګه د ژبني بیان، د فکر د پوځوالي او د مثبتو پیغامونو له پلوه دا ټولګه یوه بریښنه او شتمنه مجموعه بولم، لیکوال ته یې مبارکي وایم او د نورو بریو هیله یې کوم.

په ټوله فرهنګي مینه

پوهنیار محمد اسمعیل یون

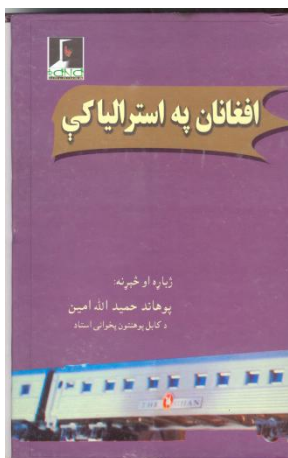
۱۳۸۰ ل کال

پېښور - پښتونخوا

((افغانان په استرالیا کې)):

زموږ د تاریخ یوه بله پاڼه

افغانانو د تاریخ په اوږدو کې له ویاړه ډکه ډېرې کارنامې کړي، خو دا کارنامې لکه څنګه چې دې هغسې د لیک په دایره کې نه دي راغلي او

له خپل شان او کیف سره سمې نه دي ځلول شوي. نه یوازې تر هېواده بهر د افغانانو د اتلولیو د تاریخ ډېر ګوتونه ناڅرګند پاتې، بلکې په کور دننه کې هم داسې سترې تاریخي پېښې او تاریخي شخصیتونه شته چې پوره او کره څرګندتیا او ځلا یې لا اوس هم ډېر کار او زیار غواړي. له نېکه مرغه په دې تېرې یوې یوې

نیمې لسیزې کې د افغانانو د تاریخ په تېره بیا معاصر تاریخ په باب ګڼ شمېر اثار چاپ شوي، دې اثارو کې د بهرنیو افغانپوهانو او خپله د افغان لیکوالو دواړو اثار شامل دي، چې د افغانستان د تاریخ ډېر تیاره ګوتونه یې روښانه کړي دي. دا دی ((افغانان په استرالیا کې)) تاریخي اثر ددې

لړۍ یوه بله مهمه کړۍ ده، چې د هېواد پیاوړي لیکوال استاد پوهاند حمیدالله امین لیکلی دی.

دا تاریخي اثر لکه څنګه چې له نامه څخه یې ښکاري په استرالیا کې د افغانانو ژوند، مهاجرتونو، کار، فعالیت او تجارت ته مختص شوی دی. په دې کتاب کې استرالیا ته د افغانانو د لومړي مهاجرت، د لارې د ستونزو، هلته د مېشته کېدنې، په استرالیا کې د دوی پر وړاندې د تبعیضي چلند، د افغانانو د کار، فعالیت، تجارت او په مجموعي ډول د افغانانو د کارنامو په باب هر اړخیز معلومات وړاندې شوي.

لیکوال په ډېر دقت سره د هغو بهرنیو لیکوالو اثار چې په استرالیا کې د افغانانو په باب لیکل شوي، له نظره تېر کړي او خپله یې هم د معلوماتو د راټولولو لپاره استرالیا مېشتو پخوانیو او اوسنیو افغانانو ته د لومړي لاس اخځ په توګه مراجعه کړې او کره معلومات یې ترې راټول کړي دي. د استرالیا بېلابېلو سیمو ته چې کوم ځای کې د افغانانو د ژوند څرک لګېدلی یا ترې د کورونو او مسجدونو په څېر ژوند نښې پاتې، ورغلی او په تصویري او نقشه ییز ډول یې دا اسناد په کتاب کې خوندي کړي دي. ددې کتاب له لوستو څخه سړی دا نتیجه اخیستلای شي، لکه څنګه چې افغانان په جنگ، توره او مېړنتوب کې مشهور دي، تر هغه زیات په زغم، تحمل، فرهنگ جوړونه او تمدن جوړونه کې ښه استعداد لري، خو د افغانانو د استعداد دې اړخ ته لیکوالو خصوصاً بهرنیو لیکوالو ډېره پاملرنه، نه ده کړې. له نېکه مرغه چې په دې اثر کې

پر دې اړخ باندې هم زیاته رڼا اچول شوې. لیکوال په استرالیا کې د افغانانو په باب لیکي: ((دوی د پینځو کلونو لپاره د استرالیا په لویې وچې کې د ترانسپورتي نظام بشپړ کنترول په لاس درلود، ځکه نو د نولسمې پېړۍ په دویمه نیمایي او د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کلونو کې په استرالیا کې د تجارت او اقتصاد وده او همدا شان د استرالیا په مرکزي برخو کې د علمي څېړنو پرمختګ ټول د دوی د زیار او هاند نتیجه ده.))

لیکوال زیاتوي:

((اوس د استرالیا حکومت هغه جوماتونه چې دوی (افغانانو) جوړ کړي وو، د دوی یو شمېر کلي او حتی هديرې د هېواد د تاریخي اثارو په توګه پېژني او د هغو ساتنه کوي، ځینې پارکونه، سړکونه او حتی د غرونو څوکې د دوی په نومونو یادېږي او هغو اورګاډو چې په جنوبي استرالیا کې د دایلايد له ښار څخه په شمالي استرالیا کې د Alice Springs ښار ته په پخوا وختونو کې تګ راتګ کاوه او د افغانانو په نوم یادېده، یو ځل بیا یې (Ghan Express) په نامه چې هماغه تاریخي نوم دی په فعالیت پیل کړی دی.))

((افغانان په استرالیا کې)) اثر پر یوې پیلیزې او سریزې سربېره یوولس څپرکي لري، چې ((اوبښان په استرالیا کې)) پر موضوع پیل او د ((افغانانو کلتوري انحلال)) پر موضوع پای ته رسېږي. لیکوال د هرې موضوع په باب مستند شواهد، تصویرونه او اسناد وړاندې کوي او

لوستونکو ته د افغانانو د ژوندانه په هکله یو روښانه تصویر وړاندې کوي.

د کتاب اوچتې معیاري ژبې او کسه ییز بیان د اثر خوږلني نوره هم زیاته کړې ده او لوستونکی تر پایه له ځانه سره ساتي.

زه قدرمن استاد پوهاند حمیدالله امین ته د دغه خورا مهم کتاب د لیکلو او چاپ له امله مبارکي وایم او رڼا علمي مرکز ته کورودانی وایم، چې دا قیمتي اثر یې چاپ کړ او درنو لوستونکیو ته هم ددې مهم کتاب د چاپ مبارکي وایم او د لوستو بلنه ورکوم.

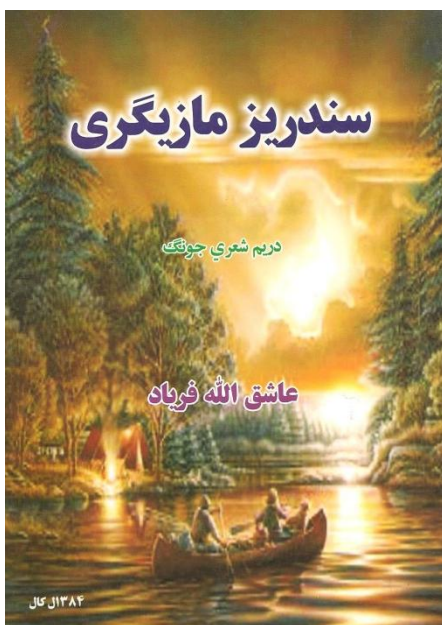
په مینه او درنښت

اسمعیل یون

جلال اباد

د فریاد سوي فریادونه

کله چې څوک د افغانستان په تېره بیا ختیزې سیمې او په هغې کې بیا د لغمان ولسي شاعرۍ ته نظر کوي، نو فریاد ورته د یوې نامتو او یادې څېرې په توګه په نظر ورځي.

د فریاد شعر له نږدې درې نیمو لسیزو راهیسې د محلي او وطني سندرغاړو له خولې زمزمه کېږي او خپله سندریزه فضا پرې گرموي. په ختیزو سیمو، د افغانستان په نورو ډېرو برخو، ان په لرې پښتونخوا کې به داسې خلک کم وي، چې هغه دې موسیقي په تېره بیا ولسي موسیقي اوري او د فریاد له نامه سره دې اشنا نه وي. دا

څېرې ددې ښکارندويي کوي، چې دفریاد شعرونه د موسیقي په ټول پوره او کره دي او د ولس ذهن یې منلو او هضمولو ته تیار دی.

د ولسي شاعرۍ یوه غټه ښېګڼه همدا ده، چې د ولس له ذهني کچې سره سم حرکت کوي، د هغوی شوق، ذوق، انګېرنې او خوښونې په

کې منعکس کېږي او د مانا بار یې دومره دروند نه وي، چې د چا پر ذهن بار شي.

ولسي شعر ته ځکه ولسي وايي، چې دولس په ژبه ويل کېږي اولیکل کېږي، د هر لغت له لغوي او اصطلاحي مانا سره د ولس ذهن روږدی وي، د وزن او اهنګ له پلوه هم ولسي شعر هماغه اهنګ تعقیبوي چې د ولسي ژبې له اصلي سکېنېت او رغېنېت څخه راټوکېدلی وي. ولسي شعر ځکه د ولس خوښ وي، چې د تصنع او تکلف بار یې نه وي زغملی لکه څنګه چې په خپله بې تکلفه او بې ریا ژوند کوي، دغسې یې هنري پنځونې هم بې ریا او بې تکلفه وي.

کله چې موږ د فریاد صیب شاعري مطالعه کوو، نودده شاعرۍ کې هم د رېښتینولۍ او ناتکلفۍ دا عنصر له ورايه معلومېږي، فریاد په خپله شاعرۍ کې هېڅ وخت داسې نه دي کړي چې کلمې واړوي راواړوي، مفهوم په کې ورک را ورک کړي، تصنعي وزن او اهنګ جوړ کړي او د خلکو په اصطلاح ځان داسې وښيي چې وګورئ زما شعر دومره ژور او دقیق دی، چې له ډېرې مانا یې څوک پر مانا نه پوهېږي، زموږ په اوسني روان شعري بهیر کې یو شمېر شاعران د مانا د فقر پر رنځ اخته دي، بیا نو کوښښ کوي پر کلمو باندې د فشاري او تحميلي اهنګ له تپلو اود کلمو د نامناسب ادلون بدلون له لارې خپل معنوي فقر پټ کړي او بیا داسې تظاهر کوي، چې ګنې زما شعر خو دومره ژور دی چې هر څوک یې پر مانا نه پوهېږي، حقیقت دا وي چې په دا ډول تکلفي او تصنعي شعرونو کې چې اصلاً د احساس جوهر نه وي، نو څوک به یې پر مانا څنګه پوه شي.

له نیکه مرغه چې د فریاد شعرونو ته د تکلف او تصنع ناروغۍ لاره نه ده پیدا کړې، دده شعر چې سړی لولي نو په یو ځایي ډول یې یوه پوره مانا ذهن ته وړانتقالېږي او چې یې د (بخت زمينې) په شان نامتو سندرغاړې، په سندرو کې وایي نو سړی ترې لا پوره مانا او خوند اخیستلای شي.

زه د فریاد ددې ټولګې د شعرونو په سريزه کې له هماغه پیل په ولسي ادب او له هغه سره په تړاو کې دده پر شعرونو وغږېدم او هغه خوند چې تل ماترې اخیستی دی مجبور یې کړم دا پورته کړنې ولیکم، دا خبره مې له یاده ووتله چې ووايم اوس زما مخې ته دده د غزلونو یوه ټولګه پرته ده، څرنگه چې دده غزلې هم ډېرې د سندرغاړو له خوا له موسیقۍ سره ګډې ویل شويدي، نو کوم رنګ او خوند چې دده په شعرونو کې شته او ما ورڅخه یادونه وکړه، غزل یې هم له هماغو صفاتو یا تر هغه زیات خوندور دی، نو ځکه مې دا یادونه ضروري وبلله چې که ما یې دغه ټولګه لوستلې هم نه وای د نورو ټولګو له مخې مې لیکنه پرې کولای شوه، ځکه دلته زما موخه دده ټوله شاعري ده.

فریاد چې څه شعرونه لیکلي که هغه عشقي بڼه لري یا حماسي او یا یې هم هېوادني مسایل بیان کړي، نو په ټولو کې دی په خپله د یوه کرکتر په توګه صادق او رښتینی دی، ځینې ادبپوهان په دې نظر دی، چې هر هنري اثر په تېره بیا ادبي اثر خپله د لیکوال د ذهني او عيني ژوند یوه تابلوه ده. بريالي لیکوال همغه دي، چې خپل ټاکلی روح، درد او احساس اود ژوند واقعي حالت د الفاظو د اعجاز په زور خپل هنري اثر ته وړانتقال کړي، دا چې فریاد ترکومه حده په دې کې بریالی دی چې د الفاظو ډېرې ښکلې تابلوګانې لوستونکو ته وړاندې کړي، په دې

برخه کې به په خپله لوستونکي قضاوت وکړي، خود خبره ډېره
 څرگنده ده، چې فریاد هر څه لیکلي د صداقت او درد له مخې یې
 لیکلي دي، وگورئ د (لور) په نامه یوه غزل یې، دده د فردي ژوند یو
 رښتینی انځور وړاندې کوي:

راته یادېږي ډېره ډېره نازولې لورې
 تانه مې زار کړې په زر واره زمانېکې لورې
 داستا په یاد زه په پردي وطن کې شپې تېروم
 د پسرلي ښکلي وږمه یې زما ښکلي لورې
 دلته په دې وطن کې هر څه هر څه ډېر دي مگر
 چوپه چوپتیا ده ته به شوخه گرځېدلې لورې
 هر څه به هر کړم خوستا اوښکې مې شوې داغ د زرگي
 چې د راتلو په وخت کې تاراته ژرلې لورې.

همدارنگه دده هغه بل شعر چې (مور) یانې د ژوند تر ټولو مقدس
 موجود ته یې لیکلی دی، هم له ډېر زیات سوز او درد نه ډک دی:

چې ظالمانو ځورولې مورې
 په دې حال مانه وای لیدلې مورې
 مقام دې لوړ دی تر اسمانه رسي
 ای دردېدلې ځورېدلې مورې
 ستا له زخمي زخمي تتره لوگی
 په کړاوو کې لوبېدلې مورې
 څوک به دې وپوښتي چې څه تېر شوي
 له خپل تقدیره ژرېدلې مورې.

د فریاد غزلونه نه یوازې د موسیقۍ د اهنګونو په تول پوره او کره دي او سندرغاړو ته تیار دیو کمپوز شوي شعر بڼه لري، لکه څنګه چې مو یادونه وکړه له ځانګړي فردي او اجتماعي سوز او درده هم ډک دي، وګورئ دا غزل یې:

ما د ځان په ویر کې دواړه سترګې سرې کړي
په ژړا ژړا مې دا سوې نارې کړې
مومنانو که په داد مې ورسپړئ
ظالمانو مې له تنه غوښې پرې کړې
نه مې خپل شته، نه مې دوست چې مې پکار شي
رقيبانو ځکه ټوکې مسخرې کړي
په زړګي مې د هجران تورې تیارې شوې
تا چې زلفې پر سپین مخ خور ورې کړې
د گلونو په دیدار مشغول او مست وم
هره خوامې د گلونو نندارې کړې
تور بانه لکه خنجر په زړه رانیځ شو
زړه زخمي شو تورو وینو فوارې کړې
خاص د مینې تقدس او احترام و
چې ما ځان باندې قبولې غرغړې کړې
مفلسي او بېکسي دې دواړه ورک شي
ګنې یار به په ما کله دا نخرې کړې
ای فریاد عاشق الله سزا دې همدا ده
چې بې رحمه بې وفا ته دې اسرې کړې.

بله بېلگه یې هم وړاندې کوو:

زه د یار په درد و غم کې لېونی شوم
کور او کلی رانه پاتې سارانی شوم
محبت دې په ماهسې چارې وکړې
د مجنون غوندې د خلکو خندنی شوم
رانبکاره شه په مکېز او په نخرو کې
د بېلتون له لاسه سوی سپېلنی شوم...
همداسې تر پایه...

په دې شعري ټولگه کې د فریاد د شاعرۍ د دېرش کلن بهیر متفرقه شعرونه راغلي دي، البته تر دې دمخه هم د فریاد د شعرونو دوه ټولگې چاپ شوي دي. خو دده د ټولې شاعرۍ پرمختیايي بهیر ته چې موږ وگورو، شعري پرمختیايي بهیر یې لکه د سمندرگیو د اوبو د بهیر په شان ارام ارام روان دی، داسې نه دی لکه د سیلاب د اوبو په څېر چې یو ناڅاپه راپیدا شي، چټک سرعت سره بېرته ختم شي. دده په شاعرۍ کې دده فطري ذکاوت او شاعرانه طبیعت ډېر موثر ښکاري، هغه شاعري چې ورو خو متداوم پرمختګ کوي، عمر یې هم زیات وي نظر هغې شاعرۍ ته چې یو دم وده وکړي.

فریاد نه یوازې یو شاعر دی، بلکې یو ټولنیز، سیاسي او فرهنګیالی شخصیت هم دی، لیکوال دی او ادیب، د رزم او بزم د دواړو مجلسونو لېوال او گډونوال دی. سندریز محفلونه یې تر هر چا زیات خوښه پېړي، لکه څنګه چې د شعر پر صور او خیال پوهېږي، دغسې د موسیقۍ په سر او تال هم ډېر ښه پوهېږي، روزنیزه خوا یې هم ډېره غښتلې ده او تر اوسه یې په سلګونو ځوان شاعران او لیکوال روزلي او تشویق کړي

دي، ملتپالنه يې تر هر چا زياته خوښېږي او پښتو پالنه كې خو دومره زړور دی چې ډېر امتيازونه يې د پښتنو له سره قربان كړي دي. پر ځان متكي او باوري شخص دی، د ژوند هرې ناخوالې ته يې اوږه وركړې او وركوي يې او د ژوندانه مايوسۍ ته يې ځان نه دې تسليم كړی، زه نور د درنو لوستونكو وخت نه نيسم، د هوډمن ژوند او پر ځان باوري شاعر فرياد صيب ته دده د درېيمې شعري ټولگې د چاپ له امله د زړه له كومي مباركي او د نورو هنري پنځونو په هيله يې يم.

په مينه

اسماعيل يون

كابل

۲۲/۱۱/۱۳۸۴

افغانستان د مکياويلي په سياسي فورمولونو کې

سياسي او ټولنيزې چارې د سياسي هغو په شان نه دي، چې د رياضي او کيمياوي فورمولونو په واسطه حل او اوارې شي، د سياسي او اجتماعي پېښو په ډلبندۍ او پايډو کې وخت او شېبې، ځای او ځايگۍ،

احساسات او عواطف، ضوابط او روابط، استثنات او واقعات او نور ډېر مسایل خپل خپل اغېز لري، خوساينسي مضامين او مسایل بيا د خپلو ټاکلو علمي فورمولونو تابع دي، چې پورتنی یاد شوي مسایل په کې اساسي نقش نه لري، خو هغه ټولنيزې پېښې چې په متواتر ډول د تجربو له لابر اتوار راوتلې وي، د يو لړ اجتماعي فورمولونو تابع

گرځي، متلونه او ځينې ولسي اصطلاحگانې، چې د ولسي او ټولنيز ژوند لپاره د پرله پسې تجربو نچور دی، د اجتماعي ستونزو، لانجو او مسايلو د حل او ثبات لپاره غوره اجتماعي فورمولونه دي. سياسي مسايل، پېښې او کړکېچونه، چې د ټولنيز ژوند يوه اساسي برخه ده، هم د پرله پسې تکرار او ورته والي له مخې مشخصو فورمولونو ته

ورداخلېږي. سیاستوال د سیاسي پېښو له ورته والي څخه د خپلو سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره د یوې تجربې په توګه په ټول ګټه پورته کوي؛ د پېښو تحلیل، شننې، شالید او مخ لید ته دومره زیات فکر نه کوي، خو سیاستپوهان بیا د پېښو تل ته ورننوزي، ژور فکر کوي او په پای کې د ګڼو سیاسي پېښو له ورته والي څخه د راتلونکو پېښو او لانجو د حل لپاره یو سیاسي فورمول جوړوي. ددې سیاسي پېښو د فورمول ځانګړتیا دا وي چې نه یوازې په یوه واحده ټولنه کې د تطبیق وړ وي، بلکې د نورو ټولنو سیاستوال هم ترې ګټه پورته کولای شي. سیاستپوهان د مقدوني سکندر د بریالیتوب راز په دې کې ګڼي، چې د ارستو په شان د یو ژور فکري سیاستپوه افکار یې تر شا پراته وو، سکندر د ارستو له سیاسي فورمولونه څخه په ګټې اخیستنې، د نړۍ پر فتحې بریالی شوی و، د هر هېواد د نیولو او ایلولو لپاره د لویې بریتانیا د سیاستپوهانو سیاسي فورمول همغه و، چې: ((تفرقه واچوه، حکومت وکړه او یا هم ((بېل یې کړه ایل یې کړه)) د نړۍ هر بریالی سیاستوال چې ګورئ، د بریالیتوب راز یې په همدې کې دی چې د سترو سیاستپوهانو سیاسي تیورۍ یې عملي کړي دي.

نیکولو مکیاویلي د نړۍ د ډېرو سترو سیاستپوهانو په جمله کې هغه سیاستپوه دی، چې نوم یې تر هر چا زیات ځلېدلی او د نړۍ پر سیاسي چاپېریال خور دی.

مکیاویلي د ۱۴۶۹م کال د مې میاشتې پر درېیمه نېټه په فلورینس کې زېږېدلی او د ۱۵۲۷م کال د جون پر ۲۲مې یې د ۵۸ کلونو په عمر له نړۍ څخه سترګې پټې کړي دي، د عمر ډېر کلونه یې په دربار کې په سیاسي چارو، سیاسي مطالعې او درباري لانجو کې تېر کړي دي،

همدې عواملو دی په سیاسي چارو کې د پوره تجربې او ذکاوت خاوند کړ. کله چې یې د درباري غوره مالانو په وجه خپله دنده له لاسه ورکړه، نو لازيات سياسي تفکر او ژورتيا ته متوجه شو او په نتیجه کې یې مهم اثر ((ټولواک)) رامنځته کړ، چې نژدې د ۴۸۰ کلونو په بهیر کې یې د نړۍ پر سیاسي فضا فکري واکمني وکړه او کوي یې. دا کتاب د مکياويلي د پرله پسې مطالعې او تجربې یو داسې نچوړ او غورچاڼ دی، چې د متن هر پراگراف، هره جمله، هره کلمه او هر توری یې په ډېر دقت لیکل شوی دی. کله چې سړی دا کتاب لولي، نو هېڅ جمله او هېڅ ترکیب ورته زیات نه ښکاري، چې سړی فکر وکړي دا یو زیاتي ترکیب دی او باید نه وای په کې راغلی، داسې لکه د ریاضي د عددنو او فورمولونو په شان چې هر عدد ځانته خپل خپل ځای ډکوي او له حذف سره یې مطلوبه نتیجه له منځه ځي.

ددې کتاب د لیکلو یو هدف دا و، چې د ایتالیا د هغه وخت واکمن له سیاسي تېروتنو وژغوري او په ایتالیا کې د یوه مضبوط نظام د جوړولو لارې - چارې په ګوته کړي، خو په دې کتاب کې شل شوي او افاده شوي سیاسي مسایل دومره ژور، دقیق او پراخ وو، چې نه یوازې د یوې واحدې ټولنې د واکمنو لپاره ښې لارښوونې وې، بلکې په ټوله نړۍ کې یې د سیاسي ستونزو، کړکېچونو او ناروغیو د اوارۍ اودرملنې لپاره د ښو کاري نسخو کار هم ورکړ، په همدې وجه دا اثر د نړۍ په یو زیات شمېر سیاسي کړیو کې مشهور شو، ان تر دې چې یو زیات شمېر سیاستوالو او سیاستپوهانو په سیاسي چارو کې یو شمېر ناعاطفي او جابرانه مسایلو ته د جواز په پلمه ناسم او د ولسواکۍ خلاف بللی دی، خو بیا هم هغه سیاستوال چې سیاست، اخلاق او

عواطف سره بېلوي او سیاست یوازې د گټو د تر لاسه کولو وسیله گڼي او د اخلاقي ایډیالونو تابع یې نه گڼي، دا کتاب یو مهم تیوریک اثر گڼي، ددې اثر یوه لویه ځانگړنه دا ده چې تیوري اونظریات یې د زمان او مکان تابع نه دي؛ دا اثر چې د هرې ټولنې یو سیاسي وگړی په ځیر سره لولي، نو دخپلې ټولنې د گڼو پېښو او گڼو سیاسي کرکټرونو انځورونه به په کې وگوري، سړی فکر کوي چې دا پېښې اودا کرکټرونه د دوی په ټولنه کې تېر شوي او ده په خپلو سترگو لیدلي دي. موږ چې کله د خپلې ټولنې سیاسي پېښې گورو او بیا په هغو کې بېلابېل کرکټرونه مطالعه کوو او بیا دا کتاب گورو، نو فکر کوو لکه مکیاویلي چې دا کتاب د افغاني ټولنې لپاره لیکلی وي، مکیاویلي چې د مختلفو واکمنو کوم مختلف خصوصیتونه په گوته کړي او له هغو څخه راتوکېدلو پایلو ته یې اشاره کړې، د هغو هره بېلگه موږ په خپله ټولنه کې موندلای شو، مکیاویلي وايي: ((ناورین به د ډېر لږ وخت لپاره د خلکو په ذهنونو کې پاتې شي او ډېر کوچنی بلل کېږي، خوکه ممکن ژر تر ژره خپلو شویو خلکو ته مرستې ور ورسوي، دا مرستې به تر ډېره د خلکو په ذهن کې پاتې شي او له امله به یې د واکمن نوم په ډېر درنښت یادېږي)).

د پورتني جملې د عملي تطبیق بېلگه موږ په خپله ټولنه کې گورو، په کابل کې مختلفو تنظیمونو ډېره مرگ ژوبله وکړه او پر خلکو یې یو ستر ناورین خور کړ، د همدې ناورین په نتیجه کې دوی د زیاتې شتمنۍ څښتنان شول، کله چې ناورین پای ته ورسېد، همدا ناورینوال اوس پر هغو خلکو د خپلې شتمنۍ په زور حکومت کوي او په پارلماني ټاکنو کې یې هم د همغې نامشروع شتمنۍ په زور تر ټولو زیاتې رایې

راخپلې کړې دي. مکياويلي وايي: ((سخاوت او زړه سوی واکمن د حقارت او کرکې خواته راکاږي)) دلته له ((سخاوت)) څخه د مکياويلي مقصد هغه سخاوت دی، چې واکمن یې یا له خپله جبهه او یا هم د بېت المال له کڅوړې کوي، چې دا ډول سخاوت په پای کې واکمن له فقر سره مخامخوي او کله چې یو واکمن د فقر مرحلې ته ورسېد، په سخاوت بلد ولس بیا له فقیر واکمن څخه ملاتړ نه کوي. مکياويلي د یو واکمن لپاره تر حده زیات زړه سوی هم مضر بولي او وايي له هغه واکمن څخه چې خلک دوېرې احساس ونه کړي، د هغه ملاتړ نه کوي. همدا نظر خوشال بابا هم ورکړی او وايي: ((حاکم چې قهر او مار چې زهر ونه لري)) مانا دا چې خپل جوهر او خصوصیت نه لري.

مکياويلي هغه واکمن بريالي گڼي، چې په بېلابېلو لارو له خلکو پانگه راټوله او بېرته یې خلکو ته خپرات کړي. دا ډول سخاوت دوراني حرکت لري، چې تمامی یې نه شته، ځکه نو واکمن ټول عمر د خلکو په زړونو کې محبوب پاتې کېږي، موږ په خپله ټولنه کې دا ډول ډېرې بېلگې لرو، چې د خلکو د شتمنۍ لوټوونکي او بېرته پر خلکو د هغې د یوې برخې مصرفوونکي ته خلک (ځوانمرد) او (ډوډۍ مار) وايي او له ځانگړي درناوي څخه برخمن وي.

مکياويلي د دې پوښتنې په ځواب کې چې خلک باید له واکمن څخه وېره ولري او که له هغه سره مینه؟ وايي چې وېره تر مینې غوره ده. دده په نظر له واکمن څخه وېره په ټولنه کې د سولې او ثبات سبب گرځي، عامه شتمني په کې خوندي کېږي او له واکمن سره مینه یو اختیاري کار دی، چې ورو ورو انارشی او گډوډۍ ته لار اواري، له واکمن څخه د وېرې او له هغه سره د مینې بېلگې موږ په خپله ټولنه

کې لرو، د امیر عبدالرحمن خان او سردار محمد داوود خان شخصیتونه او حکومتونه هغه بېلگې دي، چې خلکو ترې وېره احساسوله، ځکه نو پر دې وخت عامه نظم ټینګ و، داسې حکومتونه او واکمن چې خپل پرستیژ یې له لاسه ورکړی و او خلکو ترې ویره نه احساسوله، ورو ورو په انارشی بدل شوي دي، مکیاویلي وايي: ((څوک چې د نویو قوانینو او اصلاحاتو د پلي کولو مشري پر غاړه اخلي، په حقیقت کې د هغو خلکو دښمني پر غاړه اخلي، چې په تېرو قوانینو کې سوکاله وو)).

کله چې په افغانستان کې د هر نوي متمدن قانون د تطبیق لپاره هڅه شوې ده، نو دودیزوالو یې د ځاني گټو له امله مخالفت کړی دی، او غوره بېلگه یې د غازي امان الله خان اصلاحات وو، چې ارتجاعی ځواکونو یې مخالفت وکړ.

مکیاویلي وايي: ((د بخت په زور حکومت ته رسېدل اسان دي خو د واکمنۍ ټینګول یې سخت کار دی)).

د استاد کاندید اکاډیمیسن محمد صدیق روحي په وینا ((افغانستان د استثناتو هېواد دی، دلته د سیاسي پېښو وړاندوینې نه کېږي، یانې ځینې سیاسي پېښې او شخصیتونه په کې په استثنایي ډول رامنځته کېږي، چې د خلکو سیاسي برخلیک ټاکي)).

که موږ خپله ټولنه د مکیاویلي او استاد روحي په پورتنیو فورمولونو کې واچوو، نو له پوره واقعیت سره به مخ شو، په افغانستان کې د سقاو زوی واک ته رسېدل، ځکه یوه استثنایي پېښه گڼل کېدی شي، چې دا سې خلک هېڅ ډول تگلاره او فکر نه لري، نو څنگه واک ته رسېدلای شي؟ دغه راز که په امریکې کې د سېتمبر د یوولسمې نېټې پېښه نه

وای رامنځته شوې، کېدی شي په افغانستان کې د لنډ مهالي، منځمهالي او انتخابي حکومت په نامه اوسني سیاسي اصلاحات اصلاً هېڅ رامنځته شوي نه وای. د بخت په زور واک ته رسېدلي خلک په رښتیا هم تر هغه پورې په واک کې وي، چې بخت ورسره ملګری وي، ځکه دا ډول خلک تر واک د مخه او وروسته دواک د نیولو او ساتلو لپاره کوم دقیق پلان او ستراتیژي نه لري. مکیاویلي د وینو څښونکو او هغو واکمنو په باب، چې د برچې پر زور حکومت کوي وایي: ((څوک چې تل وینې تویوي، تل دې ځان لپاره توره ولري، ځکه ولس پر ده او دی پر ولس باور نه کوي)).

موږ په افغانستان کې د داسې واکمنو بېلګې هم لیدلي، چې ټول عمر یې د خپلې واکمنۍ لپاره تر ځان د تورو دېوالونه تاو کړي او هر کله چې دا دېوالونه له منځه تللي، نو واکمني او واکمنان هم له منځه تللي دي.

مکیاویلي سیاستوالو ته وړاندیز کوي او وایي چې باید د خپل حکومت بنسټ ټینګ جوړ کړي، دی د یو مستحکم حکومت لپاره ښه قانون او ښې لښکرې اساسي عناصر بولي، دی اجیرې او مرستندويې لښکرې د یوه حکومت او واکمن لپاره بې ګټې ګڼي، د مکیاویلي په نظر ((اجیرې او مرستندويې لښکرې د دښمن پر وړاندې بې زړه وي، بې نظمه وي، د جنگ پر وخت میدان پرېږدي او د سولې پر مهال خزانې لوتوي))، موږ په خپل هېواد کې مرستندويې (رابلېل شوې او راغلې لښکرې) اجیرې ملېشې او نورې ډول ډول لښکرې ولیدې، چې نه هېواد او نه هم هغه واکمن ته په ګټه تمامې شوې چې رابللې یې وې، ببرک کارمل پر شوروي لښکرو ډډه ولگوله، خو یو وخت داسې راغی

چې همدې شوروي لښکرو په پای کې له واکه څنډې ته کړ، ډاکټر نجيب الله د شمال پر بېلابېلو ملېشو ډډه ولگوله، خو په پای کې پر هغه برخليک اخته شو.

مکياويلي واکمنو ته توصیه کوي چې: ((د ولس شتمنۍ ته لاس ونه غځوي، ځکه خلک د پلار مړینه هېروي خو له پلاره ورپاتې شتمني يې له زړونو نه وزي)).

د پورتنۍ خبرې عملي بېلگې هم موږ په خپل هېواد کې وليدې، په افغانستان کې ډېر مرگونه او ظلمونه وشول، زیاتره عامه زیانونه او ظلمونه د خلکو له ياده ووتل، خو د نور محمد ترکي د (۷) او (۸) گڼه فرمانونه، چې د خلکو د شخصي ځمکو د وېش او ولور په باب صادر شوي وو او دواړه د خلکو په شخصي ملکیت او ژوندانه کې د مداخلې ستر عاملونه گڼل کېدل، تر اوسه پورې د خلکو له ياده نه دي وتلي او آن يو شمېر سياستپوهان يې په افغانستان کې د بحران د اوږدېدو ستر لاملونه گڼي.

د مکياويلي دا کتاب (ټولواک) د سياسي او ټولنيزو پېښو د شننې او تحليل په باب ډېرې ژورې او پخې خبرې لري، چې هره يوه يې د کاني کرښه گڼل کېږي، د کتاب د ټولو خبرو تحليل او بحث پر ځای به ښه دا وي چې خپله د کتاب اصل ته وروگرځو.

په ټوليز ډول دومره ويلای شم لکه څنگه چې د حسابي معاملاتو د حل لپاره د رياضي فورمولونو ته اړتيا ده، دغسې ددې کتاب محتويات د سياسي ستونزو د شننې او حل لپاره د سياسي فورمولو په توگه کار کوي، هر څوک چې په سياسي چارو او معاملاتو کې گوتې وهي، نو ورته بويه چې دا کتاب يو ځل ضرور ولولي. ځوان او هڅاند ليکوال ښاغلي

داوود حبیبزي چې د هېواد د سیاسي او ټولنیزو پېښو د شننې اودهغو په باب د یوه غوره او دقیق دریغ نیونې ښه لېوال او مینه وال دی، په افغانستان کې د سیاستپوهنې د علمي اثارو کمښت ته متوجه شوی اود همدې تشې د ډکولو په نېټ یې دا خورا مهم اثر له انگریزي ژبې څخه پښتو ته ژباړلی دی. دا اثر په خورا معیاري او کره پښتو ژباړل شوی او سړی یې له لوستلو څخه ډېر خوند اخلي، زه په داسې حال کې چې د ښاغلي داوود حبیبزي دا کار ستایم او دا په پښتو کې د ژباړل شویو اثارو په جمله کې له ژبني پلوه یو ښه پوره او کره اثر گڼم، د کتاب د چاپ له امله ده او میوند کلتوري ټولنې ته، چې دا کتاب یې خپورکړ، مبارکي وایم، دغه راز له حبیبزي څخه هیله من یم، چې د نورو دا ډول مهمو اثارو ژباړې ته هم ملا وتړي، که چېرې دا اثر د هېواد راتلونکي سیاستوال ولولي او له گڼو سیاسي ستونزو څخه دیوې په حل کې هم ورسره مرستندوی شي او ستونزه په عادلانه ډول حل کړي، نو حبیبزي صېب به یې په ثواب کې شریک وي، د همداسې هیلې د بري په هیله.

په درناوي

اسمعیل یون

کابل پوهنتون

د ۱۳۸۵ ل کال د لړم ۱۰ مه

((یوه شپه دوه خوبونه)) او د هغو

تعبیرونه

په هره ټولنه کې چې اختناق خور شي، نو د ټولنې د نورو خواوو تر څنگ یې هنر او ادبیات هم خپل رنگ بدلوي، عموماً د اختناق د دورې ادبیات د هماغه اختناق تصویر انځوروي.

دا ادبیات زیاتره، د خوند، خوښۍ او خوشالۍ لپاره نه وي، بلکې د اکثر وختونو همغو ډول، ډول بدرنگیو انعکاسوونکې وي، چې د همدې ستم له امله راتوکېدلې وي.

((یوه شپه او دوه خوبونه)) هم په افغانستان کې د اختناق د دورې د یوه مشخص پېر یا بهیر انځور دی، چې شاعر یې د خوب په بڼه انځوروي.

شاعر خپل کلی د خپلې ټولنې د حال او ماضي ژوندانه د یو سمبول په توګه کارولی او په هغه کې یې د ژوند دوه بېلابېل پړاوونه او رنگونه (تر اختناق دمخه پړاو، تر اختناق وروسته مرحله) سره پرتله کړي دي، شاعر یا لیکوال په کلي کې دواړه حالتونه انځور کړي دي او دا یې مجسم کړي، چې پخواني حالت تر اوسني هغه په هر ډول ښکلی او سوکال و.

د لیکوال په نظر په پخواني حالت کې د کلي یا ټولنې مانيز او نور مادي ارزښتونه خوندي وو، د مشر او کشر، خان او ملا او نورو درېځونه او صلاحیتونه مشخص وو، د همدغو صلاحیتونو د مناسب وېش له امله د کلي د متوازن پرمختګ او هوساینې چارې سمبالېدې، خو کله چې د یوه اختناق او بهرني فشار په نتیجه کې په کلي کې کشر د مشر، ملا د خان او بې مخه د مخور ځای ونیو، نو په کلي کې ګډوډي رامنځته شوه، د لیکوال هدف له کلي څخه خپل هېواد دی، خو ده خپل کلي د خپل هېواد لپاره د یوه سمبول په توګه کارولی دی.

د خوب ددې کیسې په لړ کې بېلابېل کرکټرونه د سړي ذهن کې ژوندي کېږي، چې اکثره یې منفي رنگ لري او ددې علت هم طبیعي دی، دا ځکه چې د اختناق لوبغاړي طبعاً بدرنگ کرکټرونه دي، د کیسې د شخصیتونو د بیان لپاره ولسي یا بزګري ژبه کارول شوې او داسې بزګري ترمینالوژي یا اصطلاحات کارېدلي، چې که چاکلیوالي ژوند نه وي تېر کړی یا یې بزګري نه وي کړې او یا هم له بزګرانو او کروندګرو سره نږدې پاتې شوی نه وي، پر مانا یې په اسانۍ سره نه شي پوهېدلای. ((یوه شپه دوه خوبونه)) لیکنه دخپل هنري او کیسه ییز ارزښت ترڅنګ دا ارزښت هم لري، چې ښه لویه بزګري پانګه ((ژبني اصطلاحات)) یې په کې خوندي کړې ده.

د شکل له پلوه اساساً دا ازاد نظم دی، چې داستاني بڼه لري، خو که په لیکنۍ بڼې سره یې سم لیکلای وای، نو کېدی شول هغه بندښت او ماتوالی چې اوس د ځینو مسرو په لوستنه کې رامنځته کېږي، له منځه تللای وای.

پر لیکنې ناسموالي سر بېره ځینو ځایونو کې وزني تېروتنې هم لري، چې شاعر کېدی شي، په خپل زړه همداسې پرې ایښي وي اوداسې یې گنلې وي، چې پر خپلې لیکنې وزني قید تحمیل نه کړي.

ښاغلي لیکوال او شاعر محمد حسن حسام د دا ډول نویو لیکنو چې پخوانۍ بېلگې یې ډېرې نه دي لیدل شوي، خپله تجربه لري، تر دې دمخه یې ((زه کابل یم)) (سپینې وینې) او (سر خلاصی لیکونه) کې هم دا ډول تجربې کړي دي، خو په هر ترتیب نوې زمانه، نوي ادبي بهیرونه، په خپله نوې ادبي تجربې راتوکوي او ((یوه شپه دوه خوبونه)) هم له همدغو نویو تجربو څخه یوه تجربه ده. له ښاغلي لیکوال څخه یې زموږ هیله دا ده چې دا انفرادي تجربې نورې هم پسې وغځوي او لا یې پخې کړي.

زه نور د لوستونکو او د لیکنې تر منځ دېوال کېږم نه، ((یوه شپه دوه خوبونه)) لوستونکو ته پرېږدم، چې له خپلو تعبیرونو سره سم یې تعبیر کړي.

د اختناق د ښامارانو د له منځه تلو په هیله

اسمعیل یون

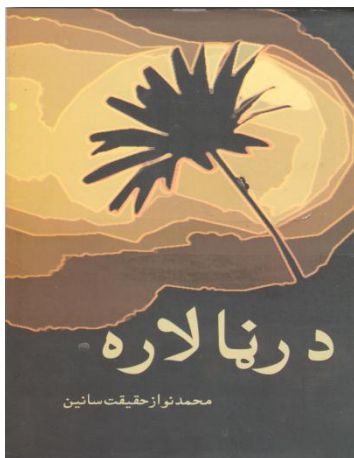
کابل - افغانستان

لومړۍ مکروریان

۱۳۸۵ ل کال، د کب میاشت

((حقیقت)) او د کوچنیانو ادبیات

لکه څنګه چې زموږ په ټولنه کې کوچنیان له خپلو ډېرو حقونو څخه محروم دي، دغسې له خپلو ادبیاتو څخه هم بې برخې دي. په پښتنو شاعرانو کې یوازې په شمار شاعرانو د کوچنیانو لپاره شاعري کړې ده، مرحوم محمد عثمان نژد او خدای بښلی غلام حضرت روغمن هغه کسان دي چې باید په دې برخه کې ترې په قدردانۍ سره یادونه وشي. د دوی شعرونه په پښتو تعلیمي کتابونو کې راغلي او زموږ د کوچنیانو پر

ذهنونو او عواطفو یې ښه تاثیر ښندلی دی. ښاغلی محمد نواز حقیقت په پښتو ادبیاتو کې بله هغه څېره ده چې خپل قلم یې تر هر بل کار زیات د کوچنیانو ادبیاتو ته وقف کړی، حقیقت صاحب تراوسه ((لس شعري ټولګې)) یوازې د کوچنیانو لپاره چمتو کړي، چې له هغو څخه یوازې دوه یې ((سپینه کوتره او د لمر

ترانې)) چاپ شوي او نورې یې لا د چاپ انتظار باسي.

زموږ نرواکه او پلارواکه ټولنه کې ((ښځینه شاعري)) او د ((کوچنیانو لپاره)) شاعري کمه ده. د ((ښځینه شاعري)) د کمښت وجه شاید اقتصادي او علمي شاته پاتېوالی، مذهبي او کلتوري بندیزونه او له هغو

څخه ناسم تعبیرونه وي، خو دا چې د کوچنیانو لپاره ولې کم ادبیات رامنځته شوي، په دې برخه کې څه کلتوري او مذهبي بندیزونه او ناسم تعبیرونه نه وو، خو کېدی شي د ټولنې عام شاته پاتېوالی او د تعلیم د کچې ټیټوالی یې غټ عامل وي. خو خیر عوامل چې هر څه وي، وي به، خو اوس موږ عملاً د کوچنیانو لپاره د ځانگړو ادبیاتو په برخه کې ډېر غریب یو.

کله چې سړی په لومړي ځل د کوچنیانو لپاره له ادبیاتو او یا هم شاعرۍ سره مخامخېږي، نو دا خبره ورته ساده او بسیطه ښکاري او داسې فکر کوي، چې تر ټولو ساده او اسانه لیکوالی یا شاعري همدا د کوچنیانو لپاره ده، ځکه چې نه زیاتو تصویرونو، نه نادرو تشبېهاتو او استعاراتو ته په کې اړتیا شته او نه هم نورې سپېڅلتیا ته، خو که کله عملاً د کوچنیانو لپاره پر شاعرۍ پیل وکړي، نو ورته معلومېږي، چې څومره سخت کار دی. واقعیت دادی چې څوک د کوچنیانو لپاره شاعري کوي که هغه خپله یو ځل ځان د کوچني په رول او کرکتر کې وانه چوي، ځان په تخیلي او فکري لحاظ د کوچنیتوب مرحلې ته ونه رسوي، شاعري به یې د کوچنیانو تر کچې پورته وي، خو هغو ته به خوند ور نه کړي.

د کوچنیانو لپاره شاعري د خپل کوچنیتوب د تجربو په رڼا کې کېدلای شي، شفاف، خواږه، بې تکلفه عواطف او نا سیاسي تفکر هم د کوچنیانو د ادبیاتو په رامنځته کولو کې ښه رول لري.

ښاغلی محمد نواز حقیقت که څه هم اساساً یو سیاسي سړی او لیکوال دی، خو د ماشومانو لپاره په شاعرۍ کې یې خپل سیاسي دریځ یوې خواته پرې ایښی او یا هم ډېر کم ترې څرگند شوی دی. ماشومان

معمولاً له هغو شيانو سره ډېره علاقه لري چې دوی يې مجسمولای، لمسولای او تشخيصولای شي او عملاً يې په ورځيني ژوند کې گوري، حقيقت صيب دغه پديدې ډېرې ښې درک کړي او هغه يې بيا په خپلو نظمونو او شعرونو کې دوی ته تعريف کړي دي. لکه پيشو، هليکوپتر، طوطي، بلبله، تليفون، ښکاري سپی، بيزو، مېړۍ، غوا او نور...

دې ډول مسايلو سره ماشومان په طبيعي او فطري ډول مينه او علاقه لري، نو که ددې شيانو په تعريف کې اخلاقي، روزنيز او ښوونيز عناصر ځای شي، ماشومان يې بې فشاره او په نامستقيم ډول هضموي او د هغوی په وده کې اساسي رول لري. د ښوونې او روزنې د پوهانو په اند بې فشاره زده کړه د ماشومانو لپاره تر ټولو ښه زده کړه ده. ښاغلی حقيقت د کوچنيانو لپاره په خپله کړې شاعرۍ کې په دې بريالی شوی چې يو زيات شمېر روزنيز، اخلاقي، وطني، ټولنيز او نور ژوندني مسايل په خپلو نظمونو او شعرونو کې ځای کړي او کوچنيان پرې وپوهوي.

د کوچنيانو لپاره شعرونه بايد زياتره په تعليمي کتابونو کې ځای شي، په دې ډول ترې کوچنيان ښه گټه اخيستلای شي. زه نه غواړم چې پر دې ټولگې خپله ليکنه نوره وغځوم، غواړم د کوچنيانو لپاره د حقيقت صيب دا يو نظم د بېلگې په توگه راوړم، چې د تليفون پر تعريف سربېره د هغه څومره نورې گټې بيانوي. نور نظمونه يې هم همدا گټې لري:

د تليفون خبرې

ورور مې وکړو تليفون

ويلې څنگ مو دی ژوندون

ما ويل شکر خير خيرت دی

ته به کله شي راستون
خپل دیدن دې راوړه ماته
درېسې یم ځیگر خون
ده ویل زه په خیر درځمه
چې رخصت شي پوهنتون
وکړې ما خپله خبرې
ښې خوږې ښې خوندورې
ورور مې شو له ما خوشال
ورکړ ما د کور احوال
ماته وویل زما ورور
کړه سلام په پلار او مور
تلیفون یوه ښه اله ده
د خبرو وسیله ده
لنډوي اوږدې مزلي
چې زنگ راغی وایه بلۍ.
د گلالیو افغان ماشومانو د نېکمرغه راتلونکي په هیله

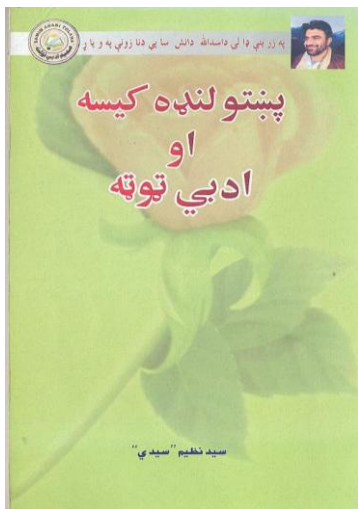
په مینه

محمد اسمعیل یون

کابل، ۱/۶/۱۳۸۶

ترپایلیک پورته هڅه

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په وروستي سمستر کې د مونوگراف یا (پایلیک) په نامه یو مضمون په درسي نصاب کې شامل دی. محصلین د لیسانس دورې په پای کې، مکلف دي یوه رساله یا کتابگوټی ولیکي .

دا کتابگوټی پر یوه مشخصه موضوع د یوه ټاکلي لارښود استاد تر نظر لاندې بشپړېږي، چې مونوگراف ورته وایي. د پایلیک یا مونوگراف د لیکلو مخونو شمېر معمولاً تر دېرش مخونو کم نه وي. له هغه وخته چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی تاسیس شوی دی، نژدې او یا کاله کېږي، د دې نژدې اوو لسيزو په

بهر کې په زرگونو عنوانه مونوگرافونه لیکل شوي دي . د پښتو څانګې د محصلینو له خوا د منظمو لیکل شویو پایلیکونو شمېر هم نژدې پنځوسو عنوانونو ته رسېږي . یو وخت ما په پښتو څانګه او د کابل پوهنتون په عامه کتابتون کې د خوندي شویو مونوگرافونو لتون کاوه، هلته مې ولیدل چې یو زیات شمېر مونوگرافونه داسې

وو، چې په خورا زیار او زحمت لیکل شوي وو او لازمه وه، چې چاپ شي او گټه یې ټول ولس ته ورسېږي؛ خوداسې مونوگرافونه په کې هم وو، چې نه یوازې په چاپ نه ارزېدل؛ بلکې د مونوگراف لیکنې پر معیارونو هم برابر نه وو او ځینې یې پر تکراري موضوعگانو لیکل شوي وو.

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسمې کالیزې په ویاړ، ما د نوموړي پوهنځي د پښتو کتابونو او مونوگرافونو یو کتابښود ترتیب او چاپ کړ، له دې کار څخه زما هدف داو، چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کړۍ کار او شتمني راټوله او خوندي کړم او بل محصلینو ته د ادب پوهنځي د ماضي د مطالعې لپاره یو کتاب په لاس ورکړم او بل هدف مې داو، چې که په راتلونکي کې نور مونوگرافونه لیکل کېږي؛ نو پر زړو او تکراري موضوعگانو ونه لیکل شي، سره له دې چې اوس هم پر یو شمېر سولېدلو او کلیشه یي موضوعگانو مونوگراف لیکل کېږي؛ خو زیاتره پایلیکونه له دودیزې بڼې راوتلي او نوې موضوعگانې یې خپرلي دي .

((پښتو لنډه کیسه او ادبي ټوټه)) د همدغو مونوگرافونو له جملې څخه دی، چې دودیزه بڼه نه لري او پر یوې وړې موضوع یانې د کوم شخص د تعریف پر محور نه راڅرخي او یوه داسې عامه موضوع، چې ارزونه او شننه یې زموږ ځوان لیکوال پښت ته ډېره ضروري او گټوره ده خپرل شوې ده . ((ادبي ټوټه)) زموږ په ادبي ټولنه کې یوه هغه موضوع ده، چې تر اوسه یې پر تعریف او فورم د ادبپوهانو ترمنځ پوره توافق نه شته، ځینې یې یو ادبي فورم گڼي او ځینې یې له فورم څخه منکردي او ان وایي له چا څخه، چې لنډه

کیسه خرابه شي او یا هم شعر ترې بې وزنه او کم وزنه شي؛ نو د ادبي ټوټې نوم پرې کېږدي؛ نو د داسې موضوعگانو شننه او سپړنه د ادبیاتو نویو لارویانو ته ډېر څه سپینوي .

ښاغلی سیدنظیم (سیدی) پر لنډې کیسې هم هر اړخیزه رڼا اچولې، له تاریخچې او تعریفه نیولې بیا د هغې رغنده ټوکونه ټول یې تشریح کړي او شنلي دي . د ده دا کار ځوانو لیکوالو ته سمه او رڼه لاره په گوته کوي.

د دې پایلیک بله غوره ښېگڼه دا ده، چې د لنډو کیسو او ادبي ټوټو دواړو بېلگې یې راوړي او تحلیل کړي یې دي .

د دې مونوگراف بله ځانگړنه داده، چې تر اوسه پورې د پښتو لنډو کیسو کوم اثار چاپ او یا هم لیکوال ته یې پته لگېدلې ده، د لیکوالو په گډون یې د هغو نومښود هم وړاندې کړی دی، دا کار له ځوانو لیکوالو سره مرسته کوي، چې د پښتو لنډو کیسو له عمومي زېرمې خبرشي او په دې اړه یو عام جاج ترلاسه کړي . د لنډې کیسې رغنده عناصر یې، لکه : اډانه څېره یا کرکټر، تلوسه، زمان او مکان (چاپېریال) ډيالوگ، لیدلوری او نور په ساده او روانه ژبه تشریح کړي دي .

د دې اثر عمومي ښېگڼه داده، چې لیکوال ټول پرخپلې ټاکلې موضوع راڅرخېدلی، له موضوع څخه لرې شوی نه دی، د لنډې کیسې او ادبي ټوټې بېلگې یې راوړي او تحلیل کړي دي. له موضوع تېښته د لیکوال کمزوري ده او دا کمزوري په دې اثر کې نه شته، لیکوال په خپل شوق خپل اثربشپړ کړی او دې پسې نه دی

گرځېدلی، چې یوازې د پایلیک دېرش مخه پوره کړي او خپل کار بشپړ وگڼي .

لیکوال دومره زیار ایستلی، چې خپل کړی کار یې د پایلیک تر دودیزه بریده اوړي او د یو ښه تحلیلي او څېړنیز اثر ښه خپلوي. کاشکې پښتو څانگه، خپلې ټولنې ته نور زیات داسې ګلالي او فرهنگيالي فارغان وړاندې کړي، چې خپلې ټولنې ته ترخپل ټاکلي معیار او بریده زیات کار وکړي او خپل هېواد ته زیات ثمر وړاندې کړي .

زه د ښاغلي سیدنظیم سیدي دا پایلیک په پښتو لیکل شویو پایلیکونو کې یو غوره پایلیک ګڼم او ان د پایلیک تر معیاره یې لوړ ارزوم او د لوی رب (ج) له درباره ورته د نورو بریمنو فرهنگي هڅو غوښتنه کوم .

کور یې ودان او ژوند یې سوکال

پوهنمل محمد اسماعیل یون

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library